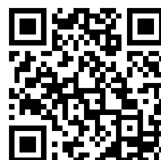
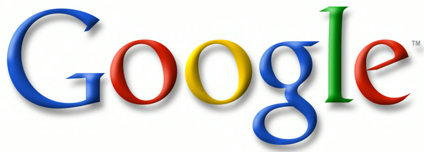
This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

https://books.google.com

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
  Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
  Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
  Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
  Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk `http://books.google.com/`

Google

Digitized by Google

RIFT

'N

AND

Digitized by Google

Digitized by Google

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

TORVALD HÖJER

UNDER MEDVERKAN AF

SAM. CLASON
LUND

NILS EDÉN
UPPSALA

EMIL HILDEBRAND
STOCKHOLM

LUDVIG STAVENOW
GÖTEBORG

TJUGUSJUNDE ÅRGÅNGEN

1907

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1907

127/07

Digitized by Google

STACKS

DL601
.H6
1907

Digitized by Google

Innehåll:

Sid.

Afhandlingar.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Öfversikter och granskningar.

Digitized by Google

Bilagor.

Rättelser och tillägg.

Sid. 53 r. 2 nedifrån står: *Swiedineck-Südenhorst*, läs: *Zwiedineck-Südenhorst*.

Sid. 31 not 4 tillägges: Jfr ett uttalande i samma riktning hos L. Fr. Läffler. Några medeltida versus memoriales, (Ant. Tidskrift 13: 2), s. 47, 48, där frågan ingående diskuteras.

Digitized by Google

Den Adlersparreska revolutionen.

AF

BIRGER SJÖVALL.

Den populära uppfattningen förbinder väl i allmänhet ofvanstående titel med händelser, som timade i mars 1809 eller, nogare bestämdt, 7—22 mars detta år. Det var under dessa dagar Georg Adlersparre företog sitt bekanta tåg från Karlstad till Stockholm.

Emellertid är det snarast *efter* marsdagarna, som han starkast påverkat händelsernas utveckling, och han blef i stånd därtill i synnerhet under den tid af ungefär fyra månader (22 mars—18 juli), då han med sina trupper uppehöll sig i hufvudstaden. Fastän ej någon blodsutgjutelse ägde rum under denna tid — tåget till Stockholm hade ju ej heller framkallat någon sådan —, var dock fruktan för »oförfärade krigsmäns sammanhållna svärd»[1] en så viktig faktor i de beslut, som fattades, att det säkerligen är riktigast att låta benämningen »den Adlersparreska revolutionen» omfatta äfven sist angifna skede.

Efterföljande uppsats kommer emellertid ej att skildra hela denna revolution utan endast de tilldragelser, som hafva samband med dess förberedelser och utbrott samt med tåget till hufvudstaden.[2]

Ämnet är ej nytt. Öfver ett halft hundratal tryckta urkundssamlingar, dagböcker, memoarer och bearbetningar af källorna beröra det, och de otryckta källorna äro ej

---

[1] Uttryck i Adlersparres proklamation af den 7 mars 1809.

[2] I en afhandling om »Den Adlersparreska revolutionen och tronföljarevalet 1809», med hvars utarbetande jag sedan 1905 är sysselsatt, hoppas jag kunna gifva en sammanhängande framställning af hela revolutionen.

Digitized by Google

heller så alldeles få. Senast har det underkastats en mera ingående behandling af O. Sjögren (i arbetet »Georg Adlersparre, en karaktärsbild», Stockholm 1881) och af M. Sandegren (i afhandlingen »Till historien om statshvälfningen i Sverige 1809», Göteborg 1890).

Att jag ändock dristar upptaga den Adlersparreska revolutionen till förnyadt skärskådande, beror på min bestämda öfvertygelse, att den populära historieskrifningens omdöme om revolutionschefen — hvilket under det sista kvartseklet torde påverkats särskildt af Sjögrens nyssnämnda arbete[1] — är i väsentliga delar falskt[2].

Historiens dom öfver Georg Adlersparre och hans gärning 1809 är ännu ej stadfäst. Det är min förhoppning att i någon mån kunnna bidraga till dess oväld.

I

Redan under striden med fransmännen i Pommern hade på hösten 1807 planer smidts, som gingo ut på att afsätta eller undanröja konung Gustaf IV Adolf, men dessa planer hade då ej kommit till utförande, emedan man haft en känsla af att en dylik gärning ej skulle gillas af Sveriges folk.

Definitivt öfvergifna blefvo dessa planer emellertid ej, de dyka upp igen redan på våren 1808. Inom vissa kretsar talade man då om möjligheten att efter den regerande ättens aflägsnande vinna hertigen af Gloucester till tronföljare; den afsatte kungens farbror, hertig Karl, borde blifva konung.

Så länge Sverige höll fast vid förbundet med England, voro dylika planer naturliga; några kraftigare förespråkare

[1] Ingår i skriftserien »Lefnadsteckningar öfver utmärkta personligheter, utgifna af stiftelsen Lars Hiertas minne«. Fastän Sjögren ej är blind för ensidigheten i C. A. Adlersparres arbeten, har han dock följt dem ganska troget i spåren, antagligen på grund af dennes »sonliga pietet och högstämdt liberala stämning».

[2] Sedan ofvanstående skrefs, har M. Höjer i sin 1906 utkomna historiska lärobok »Öfversikt af Sveriges nyaste historia jämte grundlinier till Sveriges statskunskap» på ett träffande sätt karakteriserat Adlersparres verksamhet under riksdagen 1809.

Digitized by Google

tyckas de dock ej hafva haft, och innan de hunnit mogna, hade händelseutvecklingen slagit in på andra banor.[1]

Gardesregementenas orättvisa degradering den 12 oktober 1808, på grund af reträtten från Wiais till Helsinge, gaf åt konspirationerna ny fart och lämplig jordmån — arméns officerskår, hvilken, såsom naturligt var, i stor utsträckning kände sig solidarisk med de djupt kränkta gardesofficerarna. Det förbättrade ej saken, att alla drabbades af skymfen, fastän af 44 officerare endast 13 varit vid olyckstillfället närvarande[2]. De 31 hade varit kommenderade på annat håll eller åtnjutit permission.

Under hösten 1808 är det också dessa gardesofficerare, som träda i främsta ledet bland dem, hvilka åsyfta en våldsam förändring af det bestående, och hufvudstaden blef, såsom var att vänta, den egentiga härden för stämplingarna, som utmynnade i mer eller mindre välbetänkta revolutionsplaner, om hvilka tidens memoarlitteratur har åtskilligt att förtälja oss.

Men sammansvärjningen — om man så får kalla det, hvilket, betraktadt såsom helt, snarare var en allmän *tendens* — hade vidsträckta förgreningar. Vid Västra armén var den 27-årige majoren vid Svea garde Carl Henric Anckarsvärd den ifrigaste förespråkaren för en omstörtning af regeringen. Äfven om Crusenstolpes uppgift[3], att Anckarsvärd, »underkastad förödmjukelsen utan att hafva deltagit i felsteget, lågande af raseri och hämndlystnad, i första utbrottet af sin känsla ryckte knapparna ur sin uniformsrock och trampade dem under sina fötter», skulle hafva sitt ursprung i denne författares rika fantasi, så betygar oss Adlersparre själf, att

[1] John Brown, Original Memoirs of Sovereigns of Sweden and Denmark (London 1895) II, s. 288—311 Dessa memoarer utgåfvos redan 1820 på franska under titeln »Les cours du Nord« etc. Fastän denna källa ej har det bästa anseende, förefalla dock Mr Browns uppgifter beträffande denna fråga sannolika. Af de personer, han uppgifver sig hafva träffat under sitt besök i Sverige, namngifvas tre, nämligen »chevalier Adlercrantz (Edelcrantz), chevalier Geijer och Alexander Hambré, Esq.« Jfr Schinkel-Bergman, Minnen ur Sveriges nyare historia, IV, sid. 366—376. Till de uppgifter i detta arbete, hvilka ej kunna kontrolleras af andra källor, kan föga hänsyn tagas. Äfven beträffande 1809 års händelser äro de ej tillförlitliga.

[2] Anteckningar och Minnen af Hans Gabriel Trolle-Wachtmeister, utgifna af Elof Tegnér, I, s. 114. Jacob Cederströms bref till Gustaf IV Adolf i afskrift i ark. på Esplunda.

[3] De frånvarande, s. 53.

Digitized by Google

heller så alldeles få. Senast har det underkastats en mera ingående behandling af O. Sjögren (i arbetet »Georg Adlersparre, en karaktärsbild», Stockholm 1881) och af M. Sandegren (i afhandlingen »Till historien om statshvälfningen i Sverige 1809», Göteborg 1890).

Att jag ändock dristar upptaga den Adlersparreska revolutionen till förnyadt skärskådande, beror på min bestämda öfvertygelse, att den populära historieskrifningens omdöme om revolutionschefen — hvilket under det sista kvartseklet torde påverkats särskildt af Sjögrens nyssnämnda arbete[1] — är i väsentliga delar falskt[2].

Historiens dom öfver Georg Adlersparre och hans gärning 1809 är ännu ej stadfäst. Det är min förhoppning att i någon mån kunnna bidraga till dess oväld.

I

Redan under striden med fransmännen i Pommern hade på hösten 1807 planer smidts, som gingo ut på att afsätta eller undanröja konung Gustaf IV Adolf, men dessa planer hade då ej kommit till utförande, emedan man haft en känsla af att en dylik gärning ej skulle gillas af Sveriges folk.

Definitivt öfvergifna blefvo dessa planer emellertid ej, de dyka upp igen redan på våren 1808. Inom vissa kretsar talade man då om möjligheten att efter den regerande ättens aflägsnande vinna hertigen af Gloucester till tronföljare; den afsatte kungens farbror, hertig Karl, borde blifva konung.

Så länge Sverige höll fast vid förbundet med England, voro dylika planer naturliga; några kraftigare förespråkare

[1] Ingår i skriftserien »Lefnadsteckningar öfver utmärkta personligheter, utgifna af stiftelsen Lars Hiertas minne«. Fastän Sjögren ej är blind för ensidigheten i C. A. Adlersparres arbeten, har han dock följt dem ganska troget i spåren, antagligen på grund af dennes »sonliga pietet och högstämdt liberala stämning».

[2] Sedan ofvanstående skrefs, har M. Höjer i sin 1906 utkomna historiska lärobok »Öfversikt af Sveriges nyaste historia jämte grundlinier till Sveriges statskunskap» på ett träffande sätt karakteriserat Adlersparres verksamhet under riksdagen 1809.

Digitized by Google

tyckas de dock ej hafva haft, och innan de hunnit mogna, hade händelseutvecklingen slagit in på andra banor.[1]

Gardesregementenas orättvisa degradering den 12 oktober 1808, på grund af reträtten från Wiais till Helsinge, gaf åt konspirationerna ny fart och lämplig jordmån — arméns officerskår, hvilken, såsom naturligt var, i stor utsträckning kände sig solidarisk med de djupt kränkta gardesofficerarna. Det förbättrade ej saken, att alla drabbades af skymfen, fastän af 44 officerare endast 13 varit vid olyckstillfället närvarande[2]. De 31 hade varit kommenderade på annat håll eller åtnjutit permission.

Under hösten 1808 är det också dessa gardesofficerare, som träda i främsta ledet bland dem, hvilka åsyfta en våldsam förändring af det bestående, och hufvudstaden blef, såsom var att vänta, den egentiga härden för stämplingarna, som utmynnade i mer eller mindre välbetänkta revolutionsplaner, om hvilka tidens memoarlitteratur har åtskilligt att förtälja oss.

Men sammansvärjningen — om man så får kalla det, hvilket, betraktadt såsom helt, snarare var en allmän *tendens* — hade vidsträckta förgreningar. Vid Västra armén var den 27-årige majoren vid Svea garde Carl Henric Anckarsvärd den ifrigaste förespråkaren för en omstörtning af regeringen. Äfven om Crusenstolpes uppgift[3], att Anckarsvärd, »underkastad förödmjukelsen utan att hafva deltagit i felsteget, lågande af raseri och hämndlystnad, i första utbrottet af sin känsla ryckte knapparna ur sin uniformsrock och trampade dem under sina fötter», skulle hafva sitt ursprung i denne författares rika fantasi, så betygar oss Adlersparre själf, att

[1] John Brown, Original Memoirs of Sovereigns of Sweden and Denmark (London 1895) II, s. 288—311 Dessa memoarer utgåfvos redan 1820 på franska under titeln «Les cours du Nord« etc. Fastän denna källa ej har det bästa anseende, förefalla dock Mr Browns uppgifter beträffande denna fråga sannolika. Af de personer, han uppgifver sig hafva träffat under sitt besök i Sverige, namngifvas tre, nämligen «chevalier Adlercrantz (Edelcrantz), chevalier Geijer och Alexander Hambré, Esq.« Jfr Schinkel-Bergman, Minnen ur Sveriges nyare historia, IV, sid. 366—376. Till de uppgifter i detta arbete, hvilka ej kunna kontrolleras af andra källor, kan föga hänsyn tagas. Äfven beträffande 1809 års händelser äro de ej tillförlitliga.

[2] Anteckningar och Minnen af Hans Gabriel Trolle-Wachtmeister, utgifna af Elof Tegnér, I, s. 114. Jacob Cederströms bref till Gustaf IV Adolf i afskrift i ark. på Esplunda.

[3] De frånvarande, s. 53.

Digitized by Google

Anckarsvärd äfven före julen 1808—1809 ofta »låtit märka sin önskan, att Adlersparre skulle företaga något till fäderneslandets räddning»[1]. Anckarsvärd måste otvifvelaktigt anses såsom upphofsmannen till Västra arméns insurrektion, och då, mig veterligen, inga källor gifva vid handen, att han under de båda sista månaderna af år 1808 stått i någon direkt förbindelse med Stockholmsrevolutionärerna, synes han af eget initiativ hafva åtagit sig »uppviglarens» roll[2].

Till en början hade han dock föga framgång i denna egenskap, och mot slutet af året 1808 befann han sig i en ytterst nedtryckt sinnesstämning. Detta framgår med all önskvärd tydlighet af ett bref, hvilket han den 29 december skref till sin fader, och i hvilket det bland annat i tidens sentimentala stil heter: »Den allmänna olyckan förutses af alla men utan att förekommas af någon, och själfva ödet nekar sig som tröst, där blott svaghet och räddhåga är orsak. Det är besynnerligt att se, hur allt förändras, huru allt förvandlas, huru allting dör, och vi individuer äro som de pestsmittade, hvilka tro, att ingen räddning finnes, och som nästan utan tanka gå till mötes det vi, för att urskulda oss mot en känsla af feghet, kalla öde.»[3]

Kort efter afsändandet af detta bref fick emellertid Anckarsvärd den tillfredsställelsen att hälsa Adlersparre som deltagare i sammansvärjningen. I sin bekanta berättelse om revolutionens utbrott i Värmland, daterad dec. 1810, har denne senare utförligt angifvit motiven för sitt beslut, hvadan jag här förbigår dem[4].

Lika litet som någon annan mig bekant källa innehåller den något bevis för att Georg Adlersparre, såsom C.

[1] Handl. rörande Sveriges historia etc., III, s. 24. Citeras i regel ej vidare.

[2] Så betecknar Anckarsvärd själf sin andel i revolutionsföretaget. Politisk trosbekännelse, s. 10. Att han därvidlag ej hade några tillskyndare, framgår med nästan fullkomlig visshet af Henning Wrangels dagbok. Schinkel-Bergman, Bihang II, s. 69.

[3] Ark. på Eriksberg. Mig benäget meddeladt af professor S. Clason.

[4] Berättelsen skrefs ursprungligen för det af regeringen inspirerade arbetet »Historisk tafla af f. d. konung Gustaf IV Adolfs senaste regeringsår« (Granberg) och är ej på alla punkter fullt tillförlitlig. Tidskriftens hårdt anlitade utrymme tillåter mig ej att här framställa några anmärkningar mot densamma. I väsentliga delar torde den för öfrigt vara riktig, hvarför jag beträffande Adlersparres deltagande i revolutionen *före* den 7 mars hänvisar till densamma.

Digitized by Google

A. Adlersparre och O. Sjögren vilja göra troligt, *före* denna tidpunkt gjort förberedelser för revolutionen, beträffande hvilka han skulle hafva iakttagit »en kall förbehållsamhet».

Fortfarande var också Anckarsvärd den drifvande kraften bland de sammansvurna inom Västra armén, hvilka han sökte sätta i förbindelse med Stockholmsrevolutionärerna under en resa till hufvudstaden i januari 1809. Den 25 i denna månad deltog han i en sammankomst, hvilken afhölls på värdshuset Mon-Bijou af en del officerare, bland andra Jacob Cederström, Magnus Björnstjerna och Henning Wrangel, och under hvilken revolutionsplanerna dryftades. Anckarsvärd uttalade vid detta tillfälle sin ytterliga förvåning, då han såg, att verket framskridit så långt, medan det i de provinser, hvarifrån han kom, troddes, att man i Stockholm förhölle sig passiv och underkastade sig olyckorna, mot hvilka man icke tycktes kunna finna något botemedel[1]. Att han med glädje hälsade den beslutsamma stämningen bland sällskapet på Mon-Bijou, behöfver ej ifrågasättas; han gjorde hvad på honom ankom för att stärka densamma[2].

Emellertid fick Anckarsvärd återvända med oförrättadt ärende. Mon-Bijou-herrarnes och A. F. Skjöldebrands tillämnade revolution gick i stöpet den 8 februari. Den häftige Anckarsvärd blef till ytterlighet förbittrad och förklarade, att blott två saker numera återstode att göra: att beskedligt ställa sig med hatten i hand och hälsa, när ryssarne landstego vid Skeppsbron, eller ock att förmå Västra armén till uppbrott. Efter ett ögonblicks tystnad skall han hafva tillagt: »Den skall marschera!»[3]

Det gällde nu för Anckarsvärd att infria detta löfte.

Innan han lämnade Stockholm, affordrade han general Adlercreutz en försäkran, att denne skulle lämna sitt bistånd till Västra arméns revolutionsföretag.

Adlercreutz tycktes tvifla på möjligheten af ett dylikt och gaf kanske just därför utan att göra svårigheter sitt hedersord att icke öfvergifva den, om den skrede till handling.[4]

---

[1] Schinkel-Bergman, Bihang II. s. 69.
[2] Trolle-Wachtmeister, I, s. 160.
[3] Anteckningar af grefve Magnus Björnstjerna, II. s. 35.
[4] Politisk trosbekännelse, s. 31.

Digitized by Google

Därefter sände Anckarsvärd en kurir till Adlersparre med ett bref, som meddelade, att det företag, som man trott sig kunna utföra den 8 febr. (hvarom Adlersparre förut blifvit underrättad), ej gått i verkställighet, och att de sammansvurna blifvit skingrade. Allmänheten misströstade om allt, ifall ej arméerna ville bidraga till fäderneslandets räddning.

Efter att i slutet af februari ha erhållit dessa underrättelser sammankallade Adlersparre de officerare, på hvilka han trodde sig kunna lita, och meddelade dem, hvad han fått veta. Detta meddelande mottogs med »en ganska liflig glädje öfver att fäderneslandets frälsning skulle blifva endast deras verk». Därefter utdelades uppbrottsorder för alla kårer till den 6 och 7 mars. Georg Adlersparre hade nu ändtligen beslutat sig för att träda i spetsen för revolutionen, och att detta beslut var det kanske betydelsefullaste, som svensk man fattade nådens år 1809, skall ej förnekas.

Före denna tid var Anckarsvärd obestridligen den egentlige ledaren; att han äfven under de närmast följande dagarna var den, som framför andra höll sammansvärjningens trådar i sina händer, torde framgå af det följande. Om han — och det finnes ingen anledning att tvifla därpå — var fullt öfvertygad om rättvisan i sin sak, så hedrar det honom, att han självilligt trädde tillbaka för en person, som hade större utsikter att verka enande och samlande än han själf, den 27-årige majoren. Och sådana utsikter hade otvifvelaktigt Georg Adlersparre. Redan vid sin ankomst till Västra armén föregicks han af ett stort rykte, och särskildt lefde han i ett aktadt minne hos Lifregementet, inom hvilket han med berömmelse tjänat under kriget med Ryssland 1788—1790. Till Adlersparres rent militära duglighet kommo äfven förtjänster af annan art. Vid 1800 års riksdag hade han utöfvat ett ej ringa inflytande på den adliga oppositionen, och under 1700-talets sista och 1800-talets första årtionde hade hans tidskrifter gifvit honom ett allmänt anseende såsom frisinnad publicist och grundlig kännare af samhälleliga förhållanden. Ej under alltså, att tankarna riktades på Adlersparre, när man sökte en man med erfarenhet, auktoritet och frisinne att sätta i spetsen för ett så vådligt företag som en revolution.

Digitized by Google

Georg Adlersparre var vid tiden för revolutionens utbrott 49 år gammal. De skildringar M. Björnstjerna, H. G. Trolle-Wachmeister m. fl. gifvit oss af revolutionschefen låta oss få en ganska god föreställning om hans person.

Till sitt yttre var han lång och ganska korpulent, en ståtlig man med regelbundna, om ock något grofva anletsdrag.[1] »Kvickhet spelade ur de stora ögonen och lekte kring den välbildade munnen; den höga pannan talade om djupsinnighet, den runda hakan om beslutsamhet», säger Björnstjerna. Otvifvelaktigt var Adlersparre, hvad man kallar ett godt hufvud. »Jag har aldrig träffat ett ljusare hufvud än denne man, ehuru det ofta göres onyttigt genom nycker, hvartill han är mera benägen, än man vanligen är», utlåter sig hans under år 1809 ifrige anhängare H. G. Trolle-Wachtmeister. Och hans förtjänster sammanfattas af Björnstjerna uti omdömena: god svensk, sakkunnig administratör, skicklig stilist och beräknande politikus, omdömen, som man nog ej till alla delar kan skrifva under.

Tyvärr inskränkte sig ej hans fel till den ofvan antydda nyckfullheten. »Det tillhör hans olyckliga lynne att icke kunna sämjas med andra än underhafvande. Han anser en olikhet i öfvertygelse som ett bevis på personlig ovänskap — och en ovän förlåter han icke. När man lägger härtill en af misstänksamheten alstrad benägenhet att höra och tro skvaller, inser man lätt, huru många oundvikliga tillfällen till oenighet skola förekomma i förhållandena med honom.» Så fullföljer Trolle-Wachtmeister sin karakteristik, och i samma riktning yttrar sig Björnstjerna, hvilken därtill framhåller, att Adlersparres maklighet ofta lade hinder i vägen för hans planer[2].

Att de mindre fördelaktiga omdömen om revolutionschefen, som här anförts, ej äro obefogade, framgår jämväl af hans brefväxling med den förtrogne vännen B. B. von Platen, af den vidlyftiga polemiken med Montgomery och

---

[1] Jfr det allmänt bekanta porträttet af honom.

[2] Riktigheten af sistnämnda påstående bestyrkes på ett synnerligen slående sätt af en krigskamrat till revolutionschefen, sedermera landshöfdingen Claes Fredrik Horn i hans »Bidrag till historien om Västra arméns insurrektion» (Sthlm 1857). Jfr Hist. Tidskr. 1892.

Digitized by Google

Anckarsvärd på 1830-talet[1] och — af hans eget uppträdande under revolutionen. Adlersparres karaktär gömde således frön både till ondt och godt, både till dådlöshet och dådkraft, och härtill kommo våren 1809 särskilda förhållanden, som bidrogo att rycka hans själslif ur dess vanliga banor.

Han stod nämligen vid denna tid under inflytande af erotiska stämningar, som under vistelsen i Kristinehamn i mars 1809 utmynnade i frieriet till fröken Linroth, sedermera Adlersparres hustru[2]. Äfven om man ej bör gå så långt som Montgomery-Anckarsvärd och påstå, att Adlersparre efter sitt framgångsrika frieri rent af ångrade, att han ställt sig i spetsen för revolutionen, så kan det dock ej förnekas, att detta *måste* hafva utöfvat inflytande på den snart femtioårige mannens senare handlingssätt. Och sannolikt ej i gynnsam riktning! Hans omsorger om egen säkerhet hade måhända eljest ej blifvit *så* minutiösa, hans handlingskraft mera frigjord från personliga hänsyn.

Sådan var, såvidt vi kunna döma, den man, som under en för Sveriges öden afgörande tid blef den inflytelserikaste i hela vårt land; sådana voro de förhållanden, som oafsedt de *yttre* händelsernas mäktiga tryck bidrogo att gifva riktning åt hans omsorgsfullt dolda planer[3].

---

[1] Framkallad med anledning af utgifvandet af Adlersparres Handlingar rörande Sveriges historia etc. 1831—1833. Nio stridsskrifter utkommo, tre å Adlersparres sida, sex å motpartens (Anckarsvärds »Politisk trosbekännelse« är *slutskrift*). Det intryck, man får af denna strid, är ej gynnsamt för Adlersparre. Sofisteri och en mer än loflig egenkärlek utmärka skrifterna af hans hand, medan hans motståndare i regel uppträda lugnt och sansadt.

[2] Berättelser ur frih. C. O. Palmstiernas lefnad (Sthlm 1880), s. 13. Horn, Bidrag etc., s. 13. Montgomerys Anteckningar etc. etc. öfver VII delen af Handl. rör. Sv:s hist., s. 32. Flachs berättelse (Personhist. tidskr. 1904). Hamiltons berättelse i RA. C. A. Adlersparre, som haft tillgång till de båda sistnämnda, har underlåtit att i sitt arbete öfver 1809 års revolution upptaga de partier, som beröra detta förhållande.

[3] D. v. s. de planer, han hyste *före* underrättelsen om revolutionen d. 13 mars. Efter denna underrättelse ändrade han otvifvelaktigt sitt program, och det är oss med nu tillgängliga källor ej möjligt att med någon större sannolikhet sluta till de ursprungliga Skulle jag våga en gissning, komme den att gå ut på, att han tänkt sig upprättandet af *en svensk republik*. Utrymmet räcker emellertid ej till, för att jag skulle kunna framlägga de hufvudsakligen *inre* skäl, på hvilka jag stöder denna förmodan.

Digitized by Google

II

Den 7 mars utfärdade befälet öfver de i Värmland förlagda trupperna den ryktbara proklamationen, och därmed hade den Adlersparreska revolutionen definitivt tagit sin början.

Den 6 mars hade befälhafvaren öfver värmländska fördelningen grefve Lejonstedt blifvit arresterad.[1] Natten till den 7 mars delade landshöfding Rosen hans öde samt tvungos landshöfdingeämbetet, magistraten och generalkrigskommissariatet att ställa sig till revolutionschefens förfogande.[2] Proklamationer och generalorder för trupperna utfärdades; genom de senare ökades menige mans och underofficerarnes aflöning[3].

Allteftersom bataljonerna ryckte upp på torget i Karlstad, underrättade Adlersparre dem om, »att det gällde fäderneslandets frälsning och att han återtagit befälet öfver dem». Hans anföranden mottogos med ytterlig entusiasm. »Jag vore ovärdig att lefva den dag, då jag kunde förgäta den tillgifvenhet och det förtroende, som ledde dessa krigsmän att på mitt blotta ord utan minsta villrådighet kasta sig i den ögonskenligaste fara», säger Adlersparre själf i sin berättelse. Och detta var ej blott en subjektiv uppfattning.

Oafsedt att soldaterna visste, att de i Adlersparre skulle få en god befälhafvare — han visade sig städse mycket man om gemene man — så hälsade de säkerligen med glädje utsikten att ändtligen få uträtta någonting, utledsna som de voro på den långa overksamheten i delvis dåliga kvarter[4].

---

[1] Jfr t. ex. Bref från Karlstad 12 mars (Hist. Tidskr. 1904, s. 153).

[2] Landshöfdingeämbetets och magistratens protokoll, aftryckta i Crusenstolpes Portefeuille I, s. 207—217. Generalkrigskommissariatets protokoll i orig. i RA. Protokollen återgifva bl. a. Adlersparres bref till resp. myndigheter med underrättelse om »at en militaire styrka af ungefär 2,000 man dels redan till Carlstad ankommit, dels snart dit ankommer» och med anhållan om myndigheternas tillmötesgående.

[3] C. A. Adlersparre. 1809 års revolution. II, s. 50—57.

[4] I en samtida »bulletin» om revolutionen (Kungl. Bibl.) heter det t. ex. »Den 12 kom Adlersparre (till Örebro). Trouppens entousiasme för honom och deras glädje öfver hela denna expedition är obeskrifvelig. Sådana hurrarop har jag aldrig hört.»

Digitized by Google

Kort innan ofvan beskrifna händelser timat, ankom Carl Henric Anckarsvärd till Karlstad. På återvägen från Stockholm hade han på Nynäs besökt Armfelt, som fann honom »dyster och grufligen affekterad[1].» Säkerligen uppehöll han sig under återfärden äfven på andra ställen, ty först den 5 mars var han tillbaka i Karlstad; redan på vägen hade han fått underrättelse om att utbrottet var närmare, än han väntat[2]. Tydligtvis hade Anckarsvärd ej hyst allt för stora förhoppningar om Adlersparres handlingskraft. Nu hade de i alla händelser öfverträffats, och »han mottog med glädje underrättelsen om tropparnas snara uppbrott». De nyheter, Anckarsvärd visste förtälja, voro ej synnerligen lugnande. Stockholmsrevolutionärerna hade kommit i tvist med hvarandra; på dem kunde man ej bygga. Härtill skall Adlersparre hafva svarat: »Må så vara, mitt beslut är fattadt — denna afton ämnar jag låta underrättelser afgå både till de i landsorten förlagda trupper med uppmaning att deltaga i det tillämnade företaget, och till Stockholm.»[3]

I enlighet med detta beslut utsändes åt skilda håll — bl. a. till Skjöldebrand — kurirer, som hade till uppgift att sprida proklamationer och andra underrättelser om företaget samt att begära biträde till detsamma.

Trenne beskickningar voro emellertid af särskild vikt och tarfvade pålitligare och mera omdömesgilla budbärare.

Cornetten grefve Hamilton skickades för att meddela det förestående uppbrottet till major Cederström (i Kumla), som förde befälet öfver Närkes bataljon af Värmlands regemente, till major Charliere vid Lifregementets husarer (i Örebro), till befälhafvarne öfver Lifregementets grenadiärer och Västmanlands regemente, vid detta tillfälle major Enesköld och öfverstelöjtnant Stjernstam (i Västerås), till befälhafvaren för Upplands regemente, då major Hård (i Uppsala), samt till general Adlercreutz och Stockholmsrevolutionärerna. Hamilton medförde bland andra skrifvelser bref från Adlersparre till Carl Cederström, till Enesköld och till archiater Afzelius i Uppsala samt från C. H. Anckarsvärd

[1] Elof Tegnér, Gustaf Mauritz Armfelt, III, s. 199.
[2] Politisk trosbekännelse, s. 31.
[3] Hamiltons berättelse, RA. Adlersparre, 1809 års revolution II, s. 32.

Digitized by Google

till Adlercreutz, Jacob Cederström, Henning Wrangel[1] och möjligen Armfelt.[2]

Hamilton uträttade skickligt sitt uppdrag och mottogs nästan öfverallt väl, äfven om man på sina ställen, som naturligt var, tvekade, hvilken hållning man borde intaga under så kritiska förhållanden.[3] För de bref, som voro afsedda för gardesofficerarne på Åland, lyckades Hamilton få en nitisk budbärare i kapten Lefrén. Trots Henning Wrangels med fleras ifriga ansträngningar lyckades det dock ej för de revolutionäre att förmå gardesregementena att ansluta sig till insurrektionen.[4] Af synnerlig vikt var, att general Adlercreutz nu blef definitivt öfvertygad om att något måste göras. Visserligen ville han ej inlåta sig på några underhandlingar med den väl ungdomlige (18-årige) Hamilton, men han skickade med honom en biljett till öfverste Peyron, som uppehöll sig hos excellensen Essen på Vik, med uppmaning, att han skulle infinna sig i Stockholm och bevaka de tyska regementena. För öfrigt har Adlercreutz i sin berättelse[5] själf betygat oss, att det var Anckarsvärds bref, som bestämde honom för att biträda de revolutionäre.

C. A. Adlersparre, brinnande af nitälskan för att låta 1809 års revolution i så hög grad som möjligt framstå såsom faderns *självständiga* verk, har ej funnit lämpligt att meddela dessa underhandlingar. Då Hamiltons egenhändiga berättelse om sitt deltagande i 1809 års revolution (i bref till C. A. Adlersparre) sedan 1901 befinner sig i riksarkivet,

---

[1] Brefvet till Wrangel är som skrifvet med Adlersparres penna. Däri heter det: »Månne intet ännu det förfördelade, vanärade, urgamla Lifgardet skulle känna ett begär, åtföljdt med styrka i utförandet, att återtaga sitt rum, att återfordra den fana, som bars af en Torstensson och lämnades af en Tornérhjelm? Västra armén har börjat. Vi önska, att af de öfriga blifva biträdde. Jag skulle dö af sorg, om jag tviflade på att gardena så fort sig göra låter komma till Stockholm.» Schinkel-Bergman, Bihang II, s. 73.

[2] Åtminstone fick Armfelt d. 13 mars ett bref från Anckarsvärd rörande Västra arméns revolutionsföretag. Tegnér, Armfelt III, s. 201. Han besvarade det med att genom Anckarsvärd hälsa Adlersparre, att han under alla förhållanden borde fortsätta sitt tåg till hufvudstaden.

[3] Jfr Hamiltons vidlyftiga berättelse hos Adlersparre, 1809 års revolution II, s. 30—46.

[4] Schinkel-Bergman, Bihang II, s. 72—76; Tegnér, Jacob Cederström och förberedelserna till 1809 års revolution (Hist. Tidskr. 1895).

[5] Handl. rör. Sveriges Historia, III, s. 57, 58.

Digitized by Google

har man nu tillfälle att öfvertyga sig om hvilka partier han uteslutit.[1]

Till öfverste Posse sändes stabsadjutanten Erik Flach i ett särdeles grannlaga uppdrag. Efter ett möte med Adlersparre d. 9 januari i Ökna, där man kommit öfverens om revolutionens syften[2], hade nämligen Posse, som af konungen utnämnts till öfverste för Skaraborgs regemente, börjat vackla och svarade undvikande eller alls icke på Adlersparres meddelanden. Denne, som var ytterligt lättstött, ville afbryta all förbindelse med vänstra brigadens befälhafvare, men förmåddes slutligen att till Posse afsända ofvannämnde Flach. Denne blef visserligen ej synnerligen älskvärdt mottagen, men kunde dock medföra Posses muntliga löfte, att han, om han också ej kunde vara *för* Adlersparre, i alla händelser ej skulle vara *mot* honom. Påverkad af sin adjutant, löjtnant Boy, förklarade sig Posse inom kort oförbehållsamt för revolutionen[3] och lofvade att besätta Göteborg och Varberg samt i öfrigt understödja Adlersparre med hela sin styrka, huru och när det behöfdes.[4]

I enlighet med detta löfte besatte också Posse vid midten af månaden Göteborg och västkusten, sedan general Cederström i Vänersborg på grund af en hastigt påkommen sjuklighet(!) själfmant frånträdt högsta befälet.[5]

Ej utan en liten anstrykning af ironi skrifver Rosen till Gjörwell den 17 maj[6]: »I Göteborg skedde truppernas intåg utan den éclat, som utmärkte Västra Arméens intåg i hufvudstaden.» De sysselsattes här företrädesvis med upphjälpandet af de förfallna fästningsverken.

Den tredje och viktigaste beskickningen gällde emellertid norrmännen och öfverlämnades åt revolutionschefens i

[1] Då de äfven innehålla några andra punkter af intresse än de här antydda, meddelas de utelämnade partierna i Bilaga I.

[2] Mötet var ett resultat af Anckarsvärds bearbetningar (se Adlersparres berättelse).

[3] Adlersparre, 1809 års rev. I, s. 170—175. Flachs berättelse.

[4] Enligt uppgift i Adlersparres berättelse (Hist. Tafla). Varberg bör utbytas mot Marstrand. I ofvan citerade bulletin (Kungl. Bibl.) heter det: »Västra flygeln satte sig under Posses befäl i rörelse d. 12:e för att försäkra Göteborg och Marstrand».

[5] I brefväxlingar från denna tid skämtas mycket med general Cederströms uppträdande vid detta tillfälle. Se äfven Crusenstolpe, De frånvarande, s. 126—128.

[6] Kungl. Bibl.

Digitized by Google

dylika värf mest förfarne man, Carl Henric Anckarsvärd. Han hade i uppdrag att begära den norske befälhafvarens bestämda yttrande, huruvida han ville lämna gränsen i fred under de revolutionäres frånvaro. Han skulle vidare förklara, att företaget ginge ut på att förskaffa fred mellan Sverige och Norge, hvilket ju så nära öfverensstämde med den norska nationens önskan. Men jämte detta officiella uppdrag hade han äfven ett annat — att förespegla den norske befälhafvaren prins Christian August af Augustenborg möjligheten af att han skulle kunna förvärfva sig — den svenska konungakronan.

Öfver den egentliga innebörden af sistnämnda uppdrag hvilar en slöja, som väl aldrig blir fullkomligt bortlyft. De första-hands källor beträffande denna sak[1], som stå till vårt förfogande, förskrifva sig nämligen från en senare tid, då man redan visste, »huru det gått». Svårligen hafva de kunnat undgå att taga intryck härutaf.

Norrmännens förhållande till det antydda erbjudandet är lättare att komma underfund med, men en framställning däraf har ej sin plats i detta sammanhang, försåvidt den ej kan bidraga att utreda, hvad förslaget innebar från *svensk* sida.[2]

Först framställer sig härvidlag den ej alldeles betydelselösa frågan, huruvida Anckarsvärd af Adlersparre fått i uppdrag att erbjuda prins Christian August att blifva *tronföljare* eller *konung*. Adlersparre uttalar sig härom i sin berättelse så sväfvande, att af densamma ingen slutsats kan dragas; Anckarsvärds muntliga uttalanden till Ræder 1844 gifva oss den bestämda uppfattningen, att det varit fråga om ett tronföljareval.[3]

---

[1] Adlersparres berättelse, s. 40, daterad 16 dec. 1810. Åtskilliga notiser i stridsskrifterna 1831—1833. Bref från C. H. Anckarsvärd till Jacob Aall (Erindringer som bidrag til Norges historie af Jacob Aall, Anden Udgave, s. 671—673). Ræder, Danmarks krigs- og politiske historie III, s. 284—290. framställning grundad på Anckarsvärds muntliga relation till förf. 1844.

[2] Anckarsvärds beskickning har å norsk sida gifvit anledning till ganska vidtgående konstruktioner, hvilka jag i en annan del af min afhandling hoppas få tillfälle att kritiskt belysa. Se särskildt Yngvar Nielsen, Lensgreve Johan Caspar Hermann Wedel-Jarlsberg I (Christiania 1901) och N. Höjers förträffliga recensioner i Hist. Tidskr. (1887, 1890 och 1903) samt hans uppsats om Wedel-Jarlsberg i Läsning för svenska folket 1903 och 1904.

[3] Brefvet till Aall af 1842 har oklara uppgifter. Däri talas om att Anckarsvärd skulle »til Øiemedets Opnaaelse lade Prins Christian August

Digitized by Google

Emellertid har Anckarsvärd 10 år förut i bref till G. Montgomery gifvit ett bestämdt besked i denna fråga.[1] Anbudet gällde icke tronföljden utan *Sveriges krona*. Härmed öfverensstämmer äfven Adlersparres eget uttalande i skriften »Den okändes sista hälsning.»[2], där det heter: »Lika säkert, som att icke minsta fråga var om *thronföljden*, då Västra Arméen uppbröt från Norska gränsen, och att Carl August ej *då* hade anledning föreställa sig det thronföljareval, som efter revolutionens framgång inträffade, lika säkert är, att det svenskt sinnade partiets i Norige planer voro därstädes för honom okände.» Om man i detta uttalande ej lägger särskild vikt vid ordet »tronföljden» (i motsats till kronan), blir detsamma oförklarligt. Adlersparre afsåg naturligtvis ej att förneka de uppgifter, han lämnat i sin berättelse af år 1810.

Ännu kinkigare är att besvara det viktiga spörsmålet, om Adlersparre satte några planer om en förening mellan Norge och Sverige i samband med detta projekt rörande Christian Augusts upphöjelse till svensk konung. Att detta är möjligt, låter sig ej fönekas. Dylika planer lågo så att säga i luften, och Adlersparre, som under Gustaf III:s tid haft ett hemligt uppdrag att utforska stämningen i Norge beträffande just dessa planer, var naturligtvis ej främmande för dem. Mig veterligen finnes emellertid intet, som ens *antyder*, att han med beskickningen till Norge velat eller trott sig kunna främja dem. Anckarsvärd visste ej om några planer i denna riktning, hvadan den norske generalen Staffeldt också kunde inrapportera till prins Christian August: »Det synes ikke, som om man ønskede en forening med os.»[3]

Det förefaller mig alltså, som om historieskrifningen hade föga skäl för att, såsom hittills skett, sätta den Anckarsvärdska beskickningen i omedelbart samband med Adlersparres senare planer.

---

ane den svenske Tronfølge», men sedan betecknas denne »som Gustaf Adolfs *efterträdare*(?) på tronen».

[1] Anmärkningar etc. etc. öfver VII delen af Handl. rör. Sv:s hist. (Sthlm 1832), s. 29.

[2] Sid 117, anm.

[3] Ræder, III, s. 285. Staffeldt afser här visserligen en förening under Fredrik VI, men tydligt är, att han ej kunnat yttra sig så, om några föreningsplaner af hvilken art som helst blifvit antydda.

Digitized by Google

Anckarsvärds båda uppgifter måste ses i sitt sammanhang, och naturligast blir onekligen då att betrakta den senare som ett slags krigslist »til Øiemedets Opnaaelse»,[1] ett bauernfängerei af tämligen genomskinlig art. Detta måste också alltifrån början hafva varit den unge budbärarens egen mening om saken. På sin beskickning kom han ej längre än till Kongsvinger; härifrån sköttes underhandlingarna med prins Christian August medelst kurirer. Inför den befälhafvande generalen å Kongsvinger, Staffeldt, vågade sig Anckarsvärd ej fram med den senare delen af sitt uppdrag. Han försökte väl att inför generalen löst framkasta tanken om prins Christian August såsom den in petto afsatte Gustaf IV Adolfs efterträdare på tronen; men denna tanke rönte en så häftig opposition från Staffeldts sida, att Anckarsvärd var glad öfver att han genast fann sig och förklarade det hela såsom ett skämt.[2]

Såväl den norske öfverbefälhafvaren som Staffeldt misstänkte, att hela underhandlingen var ett »stratagem», och vidtogo sina försiktighetsmått.[3]

Resultatet af Anckarsvärds mission blef icke desto mindre godt. Han medförde från Norge den gynnsamma underrättelsen, att gränsen skulle vara fredad för norska armén utom i tvenne fall, hvilka det ej stode i prinsens förmåga att afvända, nämligen om bestämda anfallsorder från danska regeringen ankomme eller om ryssarne infölle i det egentliga Sverige. Äfven i dessa båda fall skulle den svenske befälhafvaren blifva därom underrättad 10 à 12 dagar, innan någon rörelse skulle börjas.[4] Å andra sidan skulle stilleståndet anses såsom brutet från svensk sida, om revolutionsarmén eller någon af dess afdelningar på något sätt begagnades mot Rysslands armékårer eller truppafdelningar, en bestämmelse som, jämförd med de föregående, dock förefaller tämligen betydelselös.[5]

Anckarsvärd blef ej så väl mottagen af sin chef, som han haft anledning att vänta.[6] Adlersparre, för hvars ögon

[1] Se not 3 å sid. 13!

[2] Aall, s. 672.

[3] Meddelelser fra Krigsarkiverne. (Köpenhamn 1890), s. 210.

[4] Adlersparres berättelse, s. 35.

[5] Aall, s. 672; Ræder, III, s. 291.

[6] Politisk trosbekännelse, s. 33. Montgomery, Anmärkningar etc. etc. öfver VII delen af Handl. rör. Sv:s hist., s. 132.

Digitized by Google

vid denna tid måhända hägrade en med kungakronan jämbördig symbol, tog till en början illa upp, att hans budbärare ej begagnat sig af den garanti, förhoppningar om en sådan krona kunde erbjuda, men vid närmare eftersinnande kom han till insikt om det riktiga i Anckarsvärds uppträdande och lofvade honom »sin evärdeliga erkänsla» för hans taktfullhet.

Alla dessa beskickningar återkommo till Adlersparre, innan han lämnat Värmland. Såväl Anckarsvärd som i synnerhet Hamilton hade färdats mycket snabbt; de tyckas båda ha varit tillbaka den 10 mars. Samma dag hade Adlersparre äfven den tillfredsställelsen att från major Charliere i Örebro få underrättelse, att han med Lifregementets husarer besatt denna stad samt att också major Carl Cederström inryckt därstädes med Närkes bataljon af Värmlands regemente. Insurrektionen hade här blifvit förberedd af Anckarsvärd, som på sin resa till Stockholm vid Hindersmässan (19 januari) besökt Örebro och då för revolutionssaken vunnit såväl majoren Charliere som ryttmästaren Fleetwood.[1] I enlighet med Hamiltons uppbrottsorder hade Charliere den 6 mars börjat organisera resningen och därför arresterat Konungens befallningshafvande och öfverste Aminoff. Resningen i Örebro höll på att komma en smula för tidigt och att därigenom äfventyra hela revolutionen. Landssekreteraren Cassel lyckades nämligen affärda en kurir till Stockholm, hvilken bragte Gustaf Adolf det första säkra beskedet om värmländska fördelningens uppror.[2]

Tack vare händelserna den 13 mars förebyggdes inbördeskriget. Det var emellertid ej underligt, att man i Örebro började känna sig en smula orolig, ty Adlersparre var märkvärdigt långsam i sina rörelser. Att han ej väntade för att få »känna sin ställning tryggad»[3], ligger i öppen dag; han hade bränt sina skepp den 7 mars och måste under alla förhållanden framåt. Den verkliga orsaken till hans dröjsmål har ofvan angifvits; dess inflytande på Adlersparre

---

[1] Jfr Horns och Fleetwoods berättelser, den senare meddelad af Thorsander i hans arbete »När kejsarna bestämde Nordens öde» (Sköfde 1903), s. 173—183.

[2] Berättelserna om huru härvid tillgick, öfverensstämma ej i detalj, men väl beträffande själfva faktum.

[3] Sjögren, s. 62.

Digitized by Google

var ej ägnadt att verka lugnande eller uppmuntrande på lifligare naturer sådana som Anckarsvärd.[1]

Först den 11 mars lämnade Adlersparre Kristinehamn, och på vägen från denna stad till Örebro mötte honom nära Åtorps gästgifvaregård löjtnant Pantzarhielm, som utskickats af Stockholmsrevolutionärerna »för att i fäderneslandets namn besvärja Adlersparre, trängande, bevekligt, att kasta sitt avantgarde på slädor till Stockholm, på det bröderna därstädes måtte få någon större militärstyrka att stödja sig på än 250 cuirassierer emot minst 1300 à 1400 man tyskar, hvilka jämte depôten af ett visst garde af de sammansvurne ansågos kungligt sinnade quand même».[2]

Det var på denna hemställan Pantzarhielm fick det beryktade svaret: »Vi hafva från början blott räknat på oss själfva; och hälsa vännerna igen och säg dem, att allt det blod, som varder rinnande, det varder rinnande öfver Hans Järtas hufvud.»[3]

Denna välmenta vedergällning för det misstroendevotum mot Adlersparre, som Hans Järta uttalat vid de revolutionäres sammankomst i Stockholm den 8 febr., och hvilket af Anckarsvärd inrapporterats,[4] var den tröst Pantzarhjelm kunde bjuda »bröderna» vid sin återkomst till hufvudstaden. Lyckligtvis blef Hans Järta förskonad från det tillämnade blodsdopet.

Den 12 mars ankom Adlersparre till Örebro, och redan samma dag inställde sig här major M. Björnstjerna med underrättelse, att han tagit befälet öfver Västmanlands regemente, besatt staden, arresterat landshöfdingen och tagit ränteriet i förvar för den antågande Västra arméns räkning.[5] Hvad Lifregementets grenadiärer i Västerås beträffar, så tyckas de enligt gifven order[6] hafva begifvit sig på väg mot Grisslehamn och deltogo således ej i resningen.

[1] Politisk trosbekännelse, s. 33.

[2] Bref från Pantzarhjelm till C. A. Adlersparre, dateradt Ystad 14 maji 1844 i RA. Adlersparre, 1809 års revolution, II, s. 176, där ett utdrag i hastigheten blifvit dateradt »13 Maji 1809(!)».

[3] Adlersparre, 1809 års revolution, II, s. 61.

[4] Politisk trosbekännelse, s. 28.

[5] Björnstjerna, II, s. 45, 46.

[6] Äfven västmanlänningarna hade fått sådana order. Hamiltons berättelse. Adlersparre, 1809 års revolution II, s. 44. Trolle-Wachtmeister, I, s. 182.

Digitized by Google

Detta var en missräkning. Men den öfverträffades vida två dagar därefter — Adlersparre stannade länge i Örebro, ända från den 12 till den 15 mars —, då en kurir på kvällen anlände med underrättelse, att Gustaf Adolf dagen förut blifvit arresterad. Kuriren var skickad från Västerås af öfverste Schönström, hvilken kom från Stockholm[1] och hvilken under natten inställde sig i Örebro med närmare underrättelser. På morgonen den 15 kom den officiella bekräftelsen med kapten Rehnberg vid Lifregementet, hvilken medförde »riksföreståndarens proklamationer och bref».[2]

Detta uttryck afser äfven en af hertigen utfärdad och af Adlercreutz kontrasignerad order till Adlersparre att »endast jämte hälften af de mest pålitliga trupperna komma till Stockholm». Den öfriga hälften skulle förläggas i och omkring den trakt, där orderna inhändigades.[3]

I första häpenheten förklarade sig Adlersparre skola efterkomma denna befallning och afsände »om morgonen i hast» ett bref till Adlercreutz, i hvilket det hette: »Allt skall efterlefvas till pricka efter ordernas bokstaf.»[4] Och liksom för att på förhand försvara sig mot en sannolik beskyllning afslutar han skrifvelsen med att garantera, »att de norske ej röra sig utan hederlig tillsägelse förut».

Med de norske hade Adlersparre efter Anckarsvärds beskickning stått i ständig förbindelse. Från Kristinehamn och Örebro hade han redan skickat general Staffeldt tvenne tämligen högdragna skrifvelser, kort och godt undertecknade Georg Adlersparre (ena gången med tillägg af titeln öfverbefälhafvare). Men den 15 mars afsände han från Örebro ett nytt bref af följande lydelse:

»Med obeskriflig glädje har jag den äran öfversända inneslutna aktstycken, som i detta ögonblick hafva hitkommit

[1] Enligt Björnstjerna skickad af hertigen till Adlersparre. Björnstjerna, II, s. 50. I en handskrifven berättelse om den 13 mars (i arkivet på Esplunda) heter det: »Så snart allt var förbi, afskickades herr öfverste Schönström *med aflöning till Vestra Armeen*». Adlersparre uppgifver (Berättelsen s. 39), »att han hade af egna medel 10,000 R:dr på fickan till Arméens tjänst». De torde dock ej blifvit tagna i anspråk.

[2] Journal öfver Westra Armeens uppbrott och dess marche till Stockholm. Handl. rör. Sveriges hist., III, s. 48—54.

[3] Orig. i Lunds Univ.-Bibl. Adlersparre, 1809 års revolution II, s. 73.

[4] Orig. i RA. Sandegren, s. 7.

Digitized by Google

med en kurir från Sveriges nuvarande regent, Hans Konglig Höghet Hertig Carl.

Jag innesluter mig i Herr Generalens vanliga, urgamla vänskap, grace och förtroende. De två fångna norska officerarna, däribland min specielle vän Herr Lieutenant v. Krogh, äro på återvägen till Norge.

Vördnad och hängifvenhet!

Adlersparre.»[1]

Den ändrade tonen väckte också general Staffeldts uppmärksamhet. Han kunde ju ej i en hast sätta sig in i, att hertigens riksföreståndarskap gjorde Adlersparre särskildt angelägen om de norskes »urgamla vänskap, grace och förtroende».

Den »obeskrifliga glädjen» fanns också endast på papperet.

En förändring till det sämre i Adlersparres sinnesstämning framträdde tydligt för hans omgifning. »Denna underrättelse», skrifver Erik Flach[2], »tycktes ej göra något angenämt intryck på Adlersparre. Från denna stund blef han mera sluten inom sig själf. Hans öppna förtroliga meddelanden upphörde äfven för hans närmaste omgifning, och en vida större nedslagenhet visade sig då hos honom än vid revolutionens utbrott i Karlstad. Orsaken härtill utgjorde föremål för mångas gissningar, hvilka dock tycktes förena sig i den slutsatsen, att denna viktiga tilldragelse rubbade den plan för revolutionens utgång, som han slutit inom sig utan att meddela till någon.» Och Björnstjerna, som besökte Adlersparre i Västerås den femtonde på aftonen, fann honom »dyster och missbelåten» samt omtalar, att hans misstänksamma lynne nu drog de märkligaste slutsatser om intriger från Adlercreutz' sida, om gustavianska planer och inbillade vådor för revolutionsmännen.[3]

[1] Brefven aftryckta hos Ræder, III, 291—295. Det här återgifna är af mig tillbakaöfversatt. Det första är dateradt Christinehamn den *12* mars. Datum är väl ett skriffel för den 11. [Öfver hufvud äro dateringarna af Adlersparres skrifvelser under revolutionståget mindre tillförlitliga och vittna i sin mån om den upprörda sinnesstämning, i hvilken han befann sig.]

[2] Flachs Berättelse (Personhist. tidskr. 1904). Jag citerar hela hans utlåtande, emedan C. A. Adlersparre en smula »justerat» detsamma. 1809 års revolution, II, s. 74.

[3] Björnstjerna, II, s. 59.

Digitized by Google

För att lugna revolutionschefen erbjöd sig Björnstjerna att resa till Stockholm och söka ställa allt till rätta, ett anbud som med tacksamhet antogs.

Att Adlersparre ej kände sig väl till mods, var just ej att undra på, ty onekligen var hans ställning ej den lättaste. Vid närmare eftersinnande fann han det ej heller rådligt att lämna minst hälften af sin i själfva verket ganska obetydliga styrka. Den uppgick endast till något öfver 3,000 man.[1] Men huru finna en förevändning för att ej lyda order? I ett dylikt fall var Adlersparre ingalunda rådlös. Med öfverste Aminoff, som for till Stockholm, lät han hälsa hertigen, att han omöjligt kunde göra någon skillnad beträffande sina truppers »pålitlighet» och att han därför fortsatte marschen till Västerås, där han väntade vidare order.[2] Och sedan han anländt till denna stad sammankallade han sina officerare och uppläste de order, han erhållit från riksföreståndaren, skickligt betonande de oförsiktiga orden om »hälften af de *mest pålitliga* trupperna». Ordern framkallade också allmän förtrytelse, men denna stillades af Adlersparre med det bestämda yttrandet: »Vi marschera alla!»[3]

Den 15 mars skickades C. H. Anckarsvärd till Stockholm. Om hans uppdrag upplyser »journalen» ingenting. Utan att misstaga sig alltför mycket torde man väl kunna påstå, att det gått ut på att upprätthålla de revolutionäres förbindelser med inflytelserika personer i hufvudstaden och för dem antyda Adlersparres gryende planer.[4]

Anckarsvärd bör på vägen hafva mött den nye kurir, major Bergenstråle, som riksföreståndaren samtidigt, den 15 mars[5], affärdat till revolutionschefen.

---

[1] Förslag öfver styrkan af den till Stockholm marscherande delen af Västra armén, dateradt högkvarteret Västerås den 16:e mars 1809 och undertecknadt af Adlersparre jämte August Anckarsvärd, uppgifver en totalsumma af *3,131 man* med 275 hästar (orig. i RA.) Fördelningen bestod (enligt Meijer) af 3 bataljoner Närkes och Värmlands regemente, 2 bataljoner Dal- och Västmanlands regemente, 1 bataljon Värmlands fältjägare, 5 skvadroner husarer och 1 batteri med 8 kanoner. M. uppgifver emellertid antalet för lågt — till blott 2,847 n:r.

[2] A. G. Mörner till sin far d. 23 mars. Ark. på Esplunda.

[3] Horns berättelse, s. 6. Uppgifterna om ett allmänt möte i Fellingsbro (Adlersparre, 1809 års revolution II, s. 74; Sjögren, s. 66) bero säkerligen på ett missförstånd

[4] Politisk trosbekännelse, s. 34.

[5] Tegnér, Armfelt, III, s. 202

Digitized by Google

På goda grunder förtiger Adlersparre, hvilken order denne medfört, men med stöd af samtidas berättelser och med kännedom om den militära ställningen på ostkusten under dessa dagar, är man berättigad antaga, att de innehållit befallning till Adlersparre, att själf skyndsamt komma till Stockholm utan att vänta på de utvalda trupperna samt att sända så stor del af sin styrka som möjligt till Grisslehamn till Döbelns undsättning.[1]

Den 14 mars hade general von Döbeln på Åland fått underrättelse om regementsförändringen samt befallning dels att beordra en bataljon af gardesregementena att så skyndsamt som möjligt afmarschera till Stockholm, dels att med sin armékår i god ordning retirera, om det vore anledning förmoda, att en så ansenlig rysk styrka ville attackera Åland, att det ej kunde af de svenska trupperna försvaras.

Hvarken nyheterna eller orderna behagade den lojale, tappre och hetsige generalen, och i den rapport, han samtidigt med gardesbataljonen affärdade till Stockholm på morgonen den 15 mars, framhöll han sitt missnöje med befallningen om Ålands utrymmande, hvilket han ansåg nära nog ogörligt på grund af den svaga isen, samt förklarade, att han skulle underrätta trupperna om regementsförändringen, »hvilket dock», tillade han hotande, »borde ske med varsamhet, såvida man ville undvika deras hämnd vid händelse af reträtt, vare sig tvungen eller själfkrafd.» Men samma dag på aftonen måste Döbeln på grund af inlupna underrättelser om ryska arméns storlek ändra sin uppfattning om möjligheten af Ålands försvar och afsände då en ny rapport, i hvilken han meddelade uppgifter om ryssarnas

---

[1] Palmstierna, s. 14. Horn, s. 6. Scævola, Utländska Diplomaters minnen från Svenska Hofvet. Merry till Canning d. 23 mars 1809.

Då Anckarsvärd (Politisk trosbekännelse, s. 13) talar om att Adlercreutz affärdat order för Adlersparre »att allena komma till Stockholm och för hans trupper att stanna», så vilseleder han i dubbel måtto — om med afsikt eller ej låter sig ej afgöras — ty man får af hans uttalande den föreställningen, dels att *inga* af Adlersparres trupper skulle komma till hufvudstaden, hvilket vederlägges af Adlercreutz' bref till Adlersparre af den 17 mars, dels att de trupper, som stannade (d. v. s. i sin marsch till Stockholm) ej skulle användas på annat håll. Vägen från Västerås till Grisslehamn går ej öfver hufvudstaden. Omkring hälften af armén borde alltså taga en annan väg, medan de trupper, som »Adlersparre destinerat gå ända fram» (Adlercreutz till Björnstjerna d. 14 mars) skulle följa efter honom till Stockholm.

Digitized by Google

styrka (20,000 man) och om deras afsikt att söka tåga till Stockholm för att sluta fred där, förklarade sig villig att söka besörja återtåget och slutligen i förtviflan och förargelse begärde sitt afsked.[1]

Denna rapport anlände till Stockholm den 16 mars och ligger otvifvelaktigt till grund för Adlercreutz' bref till Adlersparre af den 17 mars.[2] Adlercreutz hade då träffat Björnstjerna, kanske också Anckarsvärd, och hade alltså fått kännedom om Adlersparres misstänksamhet och trilska. Hela brefvet går tydligen ut på att med vänlighet söka vinna revolutionschefen. Adlercreutz smickrar honom, svarar med sitt hufvud för hans säkerhet och yttrar sig i försiktiga ordalag om den militära ställningen, allt för att ej stöta tillbaka den ömtålige Adlersparre. Äfven riksföreståndaren tillskref honom samma dag i liknande anda.[3] Möjligen åtog sig Björnstjerna att öfverbringa dessa båda bref;[4] den 18 mars var han i alla händelser tillbaka vid Adlersparres armékår. Han mötte dess högkvarter i Nykvarn på väg till Tibble. Med anledning af Björnstjernas »medhafda uppdrag» höll Adlersparre i Gran ett nytt sammanträde med sina officerare, där han »med innerligt förtroende» rådfrågade dem, huru han borde handla.[5]

Björnstjerna uttalar sig mycket sväfvande om sammankomsten i Gran och nämner blott, »att hans uppgifter mottogos med misstroende».[6] Att enighet ej har rådt, är tydligt. Palmstierna upplyser om att »denna begäran (att en del af armén skulle tåga till Roslagen) afslogs af misstroende till de personer, som ansågos äga störst inflytande hos hertigen. Den manstarkare (meningen) gjorde sig gällande, och den 22 mars intågade Adlersparre i hufvudstaden.»[7] Är denna uppgift i sin helhet riktig, — och det finnes ingen anledning att

[1] Några anteckningar om och af general von Döbeln, II, s. 208—217.

[2] Orig. i Lunds Univ.-bibl. Handlingar rörande Sveriges historia, III, s. 151—152. Möjligen har den äfven gifvit anledning till Bergenstråles afsändande till Adlersparre. Det låter dock likaväl tänka sig, att denne afrest före ankomsten af Döbelns rapporter, ty regeringen förutsåg ju reträtten från Åland.

[3] Orig. i Lunds Univ.-bibl.; Handlingar rörande Sveriges historia, V, s. 12.

[4] »Anteckningarna» nämna dock ingenting därom. Brefven utgöra ej några *order*, såsom många författare tyckas hålla före.

[5] Politisk trosbekännelse, s. 13.

[6] Björnstjerna, s. 60.

[7] Palmstierna, s. 14.

Digitized by Google

betvifla den — så delar denna pluralitet med revolutionschefen ansvaret för beslutet i Gran: »att Adlersparre ej borde åtlyda den ankomna befallningen att ensam resa till hufvudstaden utan kvarblifva hos trupperna»,[1] hvilket jämväl, såsom ofvan nämnts, innebar, att man ej ville tåga till Grisslehamn.

Adlersparre kände, att hans situation var oerhördt vansklig, och behöfde medansvariga. Han hade under dessa dagar stått inför ett afgörande och försåvidt ej faran från öster just då blifvit öfverhängande, kan man med kännedom om revolutionens förhistoria knappast förtänka honom, att detta afgörande kom att blifva: fullföljandet af marschen till hufvudstaden med hela armén. Att han därvid rådgjorde med sina officerare, ja, lät dem besluta med honom, var ganska naturligt. Proklamationen var ej utfärdad af Adlersparre ensam, utan af befälet öfver Värmländska fördelningen af Västra armén, och låt vara, att detta var en formsak, så ägde den dock vid ett så kritiskt tillfälle som detta sin betydelse. Just denna proklamation dref Adlersparre och hans officerare framåt. Hvilken obeskrifligt tragikomisk dager hade ej kommit att breda sig öfver hela företaget, om det i Västerås fått sin snöpliga ändalykt! Hvarken revolutionschefen eller hans underlydande kunde undgå att inse detta.[2] Och med tillhjälp af »krigsmännens sammanhållna svärd» fanns ju för honom ännu mycket att uträtta.

Men situationen var dock vansklig.

I Stockholm fanns en regering med hertig Carl i spetsen, en regering, som redan utfört åtskilliga af de handlingar, med hvilka Adlersparre otvifvelaktigt tänkt börja sitt eget regemente. Riksdag var sammankallad och krigsgärden upphäfd, gardesregementena voro rehabiliterade. Man var förekommen, det kunde ej hjälpas. Hertigen lät sig svår-

[1] Journal etc. Handl. rör. Sveriges historia, III, s. 54. Har möjligen oviljan öfver gardesregementenas vägran att deltaga i insurrektionen bidragit härtill?

[2] Själf yttrar Adlersparre 22 år efter dessa händelser i »Anmärkningar framkallade af recensionen i ... Dagbladet Journalen» etc., s. 78. »Titulus Adlersparre var för mycket handlande person i den högst viktiga saken för att gå halft tillväga. Han hade trängt sig för mycket fram i händelsernas hvirfvel för att träda tillbaka; han hade gjort för mycket för att öfverlämna återstoden åt slumpen eller helt och hållet åt andras godtfinnande.»

Digitized by Google

ligen aflägsnas, och redan detta, att man satte sig upp mot en — låt vara tillfällig — regering, hvilken verkade i samma riktning, som man själf angifvit, var en betänklig sak. Den bidrog ej att stärka den för företaget nödvändiga populariteten och kunde medföra efterräkningar för en armékår, som lämnat sin post vid rikets hotade gräns, *innan* dess befälhafvare hunnit få några som helst lugnande försäkringar från fiendens sida.

Då sådana sedan inlupit, kunde dock framdeles som försvar för ett dylikt åsidosättande af lydnadsplikten mot den tillfälliga regeringen med framgång tjäna genomdrifvandet af nyttiga samhällsreformer.[1]

Men nu, då fienden stod vid landets dörr, då dettas hufvudstad var hotad, att nu undandraga sig den medborgerliga försvarsplikten, det var att begå en handling, som endast kan betecknas med ett mycket fult namn. Den var därtill föga klok, ty en marsch till Döbelns undsättning skulle befriat Adlersparres företag från den skefva dager, i hvilken det efter händelserna den 13 mars möjligen kommit att framstå, och skulle ingalunda hafva minskat revolutionschefens inflytande.

Beslutet i Gran är en fläck på Adlersparres och hans krigskamraters minne, hvilken äfven hans varmaste beundrare torde få svårt för att aftvätta. Att såsom O. Varenius[2] söka ett slags ursäkt för revolutionschefens handlingssätt i den hänsyn, som han på grund af Anckarsvärds öfverenskommelse med Staffeldt varit skyldig norrmännen, förefaller mig, minst sagdt, egendomligt. Som förut meddelats, hade denna öfverenskommelses sista punkt stadgat, att stille-

[1] Sjögren (som för öfrigt ej känner den verkliga innebörden af orderna till Adlersparre) ursäktar också dennes ohörsamhet med »att han kände med sig, att möjligheten af en liberal samhällsutveckling för framtiden berodde af hans mod och fasthet». Skada blott, att Adlersparre, sedan han kommit till makten, gjorde så oändligt litet för den liberala samhällsutvecklingen, att man har svårt för att tro på, att han hyst sådana känslor den 18 mars!

[2] Recension öfver Sandegrens afh. i Hist. tidskrift 1890. Varenius hänvisar äfven till Döbelns (Anteckningar, II, s. 214 och 216) och J. af Wingårds (Minnen etc., VI, s. 39) förmodanden. Endast Wingård ger dem en mera bestämd form, men han drar också ut konsekvenserna af dem till Adlersparres nackdel och har ögonen öppna för den ohjälpliga motsatsen mellan proklamationens löften och ett fasthållande vid förbindelserna till norrmännen.

Digitized by Google

ståndet mellan svenskar och norrmän skulle anses brutet från den dag revolutionsarmén eller någon af dess afdelningar begagnades mot ryssarna. Häraf drar Varenius den slutsatsen, att Adlersparres händer voro bundna gentemot Ryssland, och att det, i betraktande af den roll förhållandet till Norge och prinsens af Augustenborg eventuella kandidatur till svenska tronen spelade i hans planer, är lätt förklarligt, att han ej ville låta pressa sig till åtgärder, som skulle inneburit ett afsteg från nämnda öfverenskommelse, samt att han härmed ansåg sig bäst tillgodose sitt land.

Ja, väl är det förklarligt (om ock ej lätt!), att Adlersparre handlade, som han gjorde, med hänsyn till prins Christian Augusts tronföljarekandidatur (hvarom mera i det följande), men däremot är det alldeles ej förklarligt, att han därmed ansåg sig bäst tillgodose sitt land. Öfverenskommelsen med norrmännen var ej absolut — i så fall hade den helt enkelt varit *förrädisk* — och det stod svenskarna fritt att bryta stilleståndet, om de ville utsätta sig för den risk, som följde däraf. För öfrigt — äfven om den under inga villkor tillåtit Värmländska fördelningens användande mot ryssarna, så hade Adlersparre visat, att han mer än väl förstod att tillämpa grundsatsen att »nöd bryter lag».

Att Adlersparre i förevarande fall bort utsätta sig för risken, att norrmännen bröto stilleståndet, synes mig själfklart. Öfverenskommelsens öfriga punkter hade ju med önskvärd tydlighet upplyst honom om att norrmännen väntade på ett ryskt anfall mot det egentliga Sverige för att äfven själfva röra på sig.

Hvarmed tillgodosåg man då bäst sitt land — med att ligga stilla och låta ryssarna så godt som obehindradt intränga i Sverige, hvilket i sin ordning skulle medföra ett norskt anfall (om ett sådant var möjligt), eller med att först söka drifva tillbaka ryssarna, hvilka ej gärna 1809 kunde komma igen samma väg på grund af den annalkande våren, och *sedan* vända sig mot norrmännen? Att dessa ej kunde framtränga med någon synnerlig snabbhet genom utsugna landsändar, visste Adlersparre bäst; i själfva verket behöfde de dessutom de 10 à 12 dagarnas uppsägningstid för att göra sig i ordning till ett infall.

Digitized by Google

Det förefaller mig, som om ej mer än *ett* svar skulle kunna gifvas på ofvanstående fråga. Däremot medgifves gärna, att ett stilleståndsbrott skulle varit skadligt för Adlersparres egna planer.

Det närmaste resultatet af beslutet i Gran blef i alla händelser, att Adlersparre i tvenne bref af den 18 och 19 mars till hertigen och Adlercreutz vägrade att ensam komma till Stockholm, med protokoll (i brefvet till A.) bestyrkte, att han ej kunde aflägsna sig från sina vapenkamrater, och därtill i ganska hotande ordalag uttalade sig om den provisoriska regeringens sammansättning.[1] För öfrigt lät han sina trupper dröja i närheten af Tibble i fyra dagar dels för att låta dem hvila, dels för att afvakta händelsernas utveckling. Ty hvilken position skulle han väl intaga, om ryssarna verkligen öfvergingo till Uppland och aftågade mot hufvudstaden efter att med sin öfvermakt hafva krossat Döbelns obetydliga armékår? Det var ett högt spel, Adlersparre spelade, och att han ej förlorade, var ej hans egen förtjänst.

I Stockholm uppväckte revolutionschefens bref häpnad, fruktan och förbittring.[2] Hertigen svarade den 19 mars med ovanlig bestämdhet och hotade att afgå, ifall förföljelser mot person skulle äga rum. Han uttryckte sin önskan, att ju förr dess hellre få muntligen öfverlägga med Adlersparre.[3]

Under tiden hade general Döbeln med öfverste Lagerbrings tillhjälp lyckats draga ut på underhandlingarna med ryssarna, så att han den 17 mars kunde rädda den hufvudsakliga delen af sin styrka från Ekerö öfver Signilsskär till Grisslehamn. Samma dag utfärdades generalorder om hans entledigande under uttryck af H. K. H. Riksföre-

[1] Egenhändigt koncept till brefvet till Adlercreutz i Lunds Univ.-bibl. Afskrift af brefvet till hertigen ibidem. Adlersparre, 1809 års revolution II, s. 110—113 och 117. Afskrifter af den brefväxling, som under dessa dagar utspann sig mellan Adlersparre å ena sidan, riksföreståndaren m. fl. å den andra, påträffar man i så godt som hvarenda brefsamling från denna tid. Man beundrade allmänt Adlersparres bref; man tyckte att de voro »mästerligt skrefna och högst intressanta» (C. A. Wachtmeister) samt var mycket angelägen om att få afskrifter af dem. Adlersparre föranstaltade t. o. m. själf, att dessa blefvo »authentique». (Tham på Dahla till Gjörwell d. 24 mars.)

[2] Trolle-Wachtmeister, I. s. 186.

[3] Orig. i Lunds Univ.-bibl.

Digitized by Google

ståndarens missnöje.[1] När den nye befälhafvaren, generallöjtnant Wachtmeister anlände, ägde Döbeln frihet att afresa.

Med reträtten från Åland var emellertid ej allt vunnet; isen kunde bära de ryska trupperna likaväl som de svenska öfver till fastlandet. Detta inträffade också den 19 mars. Då Döbeln fick underrättelse, att fientliga kolonner syntes ute på hafvet, afsände han till regeringen i Stockholm följande underdåniga rapport:[2]

»Nu anrycker en rysk colonne mot Grisslehamn. Inga canonbåtar — lite artillerie, ammunition. Troupparne fatiguerade. Inga trosshästar. — Motstånd skall göras, utgången kan förutses. — Tils general Wachtmeister ankommer, skall befälet föras. — Allmagtens hjälp behöfs.

Väddö klack 3/2 10 f:md. 19 martii 1809.

G. von Döbeln.
Gen: maj: befälh.»

»Allmagtens hjälp» tog denna gång formen af »ett stratagem» af general Döbeln, hvilket fullföljdes af öfverste Lagerbring och hvilket räddade södra Norrland och Uppland från att besättas af ryssarna; vårstormarna fullbordade, hvad Döbeln och Lagerbring så skickligt börjat.[3]

Så snart Adlercreutz på aftonen den 19 mars mottagit denna rapport, skickade han ett ilbud till Adlersparre med följande biljett:[4]

»S. T. — Enligt general v. Döbelns raport af denna dag, som i afskrift följer, är fienden i anmarch öfver Ålands haf, varföre jag förmodar Tit. icke lärer neka at med sin corps marchera oss till undsättning så fort skie kan.

Stockholm den 19 martii 1809.

C. J. Adlercreutz.»

I stället för att svara på denna bevekande uppmaning med att ögonblickligen sätta sina trupper i marsch mot

[1] De frånvarande, s. 166—167.
[2] Af Adlercreutz vidimerad afskrift i Lunds Univ.-bibl. Tryckt i Anteckningar om och af general von Döbeln, II, s. 211.
[3] Se vidare härom Anteckningar om och af general von Döbeln, II, s. 164—217 och Bidrag till historien om åren 1808, 9 och 13 af N—v—n (Napoleon von Döbeln), Stockholm 1840.
[4] Orig. i Lunds Univ.-bibl. Anteckningar om och af general von Döbeln, II, s. 211.

Digitized by Google

Grisslehamn (eller åtminstone Stockholm) afskickade Adlersparre från Tibble den 20 mars — löjtnant Carl Forsell med en skrifvelse, hvilken var kontrasignerad af August Anckarsvärd och i hvilken han tillbjöd Döbeln någon hjälpsändning, om så behöfdes.[1]

För Döbeln var det ej så godt att lämna något bestämdt svar på denna förfrågan, hvars ljumma form visade den frågandes brist på god vilja. Dels var den värsta faran öfver (hvilket Adlersparre tydligen ej visste, när han afsände Forsell), dels väntade han hvilket ögonblick som helst att blifva aflöst af den egentlige befälhafvaren, grefve Wachtmeister.[2]

Sedan Döbeln öfver Forsell utöst en del af sin ovilja öfver Adlersparres företag,[3] svarade han honom den 21 från Norrby med att hänvisa honom till regeringen i Stockholm samt tillade några detaljer beträffande sin ställning vis-à-vis fienden,[4] af hvilka revolutionschefen själf kunde draga sina slutsatser.

Medan Forsell fullgjorde sin beskickning till Döbeln, hade emellertid Adlersparre fått mottaga en ny biljett[5] från Adlercreutz:

»S. T. — Ehuru ingen raport ankomit från general Döbeln, som contramenderar hans sista raport, hvaraf jag skickat afskrift, så är jag på goda anledningar öfvertygat, att ryssarne ännu icke gått öfver hafvet, hvilket jag anser mig skyldig vid handen gifva, på det Tit. må efter beqvämlighet anställa sin hitmarch.

Stockholm den 20 martii 1809.

C. J. Adlercreutz.»

Hvilka »goda anledningar» Adlercreutz haft för sitt antagande, att ryssarna ej gått öfver hafvet (då ju Kulneff med sina 600 kosacker och 3 skvadroner husarer bivuakerat

[1] Bidrag till historien om åren 1808, 1809 och 1813, s. 49. Sandegrens antagande (sid. 9) beträffande tiden för Forsells beskickning visar sig således vara alldeles riktigt. På grund af bristande källmaterial tyckes dock Sandegren ej hafva fått någon fullt klar uppfattning af händelsernas sammanhang.

[2] Den 21 mars afreste Döbeln till Stockholm. Bidrag, s. 50.

[3] Adlersparre, 1809 års revolution, II, s. 67—70.

[4] Bidrag, s. 49.

[5] Orig. i Lunds Univ.-bibl. Tryckt hos Arndt, Schwedische Geschichten, s. 565. Därifrån tillbakaöfversatt af Sandegren.

Digitized by Google

i Grisslehamn natten mellan den 19 och 20 mars), är svårt att med bestämdhet påvisa. Emellertid är det ytterst sannolikt, att Adlercreutz, innan han afsände biljetten till Adlersparre, från annat håll än från Döbeln fått underrättelse om det lyckade resultatet af den sistnämndes »stratagem», hvilket resultat i form af general Knorrings bref förelåg på Väddö redan den 19 mars.[1] Eftersom afståndet mellan Grisslehamn och Stockholm ej är mer än ungefär 90 km. (fågelvägen), så kan Adlercreutz mycket väl ha hunnit med att få kännedom om stilleståndet med ryssarna, innan han på aftonen den 20 mars skickade sitt meddelande till Värmländska fördelningens chef.[2]

Att Adlercreutz bekvämade sig härtill, är ej svårt att fatta. Vid närmare begrundande af Adlersparres skrifvelser till honom själf af den 19 och till hertigen af den 18 (möjligen äfven af den 20) har Adlercreutz kommit på det klara med att det ej lönade sig att vädja till revolutionschefen i *denna* sak. Han har resignerat inför vådorna af ett inhemskt krig, som under förhandenvarande omständigheter till hvarje pris måste undvikas.

»Man nödgades således», säger Björnstjerna träffande, »svälja de bäska pillerna och hålla god min i elakt spel». Men att resignationen endast låg på ytan, framgår af Adlercreutz' upprörda bref till samme Björnstjerna den 20 mars.[3]

Ett något kraftigare uppträdande från regeringens sida hade antagligen varit på sin plats; det visade sig, att hertigens bestämda svar[4] af den 19 mars (på Adlersparres bref af den 18) den 20 mars åtföljts af en synnerligen höflig skrifvelse från revolutionschefen. Brefvet i sitt ostympade skick utgör ett förträffligt prof på den Adlersparreska brefstilen.[5]

---

[1] Bidrag, s. 48. D. v. s. sent på kvällen.

[2] Detta antagande bestyrkes af uttalanden i samtida bref: från C. A. Wachtmeister till C. G. Mörner d. 19 mars (Esplunda) och från Leonhard von Hauswolff till Nils Posse (Univ.-bibliotekarien af Petersens, Lund.) d. 20 mars.

[3] Björnstjerna, s. 62 och 63.

[4] Orig. i Lunds Univ.-bibl. Handl. rör. Sveriges hist., V, s. 13.

[5] Då C. A. Adlersparre återgifvit detsamma i högeligen stympadt skick (1809 års revolution, II, s. 119 och 120) meddelas det i bilaga efter afskrift i Lunds Univ.-bibl. Afskrifter i RA., Kungl. bibl. och Uppsala Univ.-bibl. m. fl. samlingar öfverensstämma. Originalet såldes den 11 nov. 1885 på hr Bukowskis konstauktion till d:r Antell från Finland för 23 kr. (anteckning i RA.).

Digitized by Google

Adlersparre stod emellertid i förbindelse äfven med andra personer i hufvudstaden än de mest officiella, hertigen och Adlercreutz. Från ryttmästaren Silfverstolpe, hofmarskalken Silfversparre, t. f. hofkansleren Lagerbjelke (antagligen äfven från andra) hade han erhållit komplimenterande skrifvelser, hvilka han besvarade.[1] Täta beskickningar gingo också mellan Stockholm och Värmländska fördelningens kvarter i Tibble.[2]

Som Adlersparres brefskrifvarförmåga varit strängt anlitad under vistelsen i Tibble, hafva alla dessa bref blifvit skrifna efter en viss schablon med enstaka afvikelser för de resp. adressaternas räkning. Då brefvet till Silfverstolpe,[3] Adlersparres gamle kamrat inom Lifregementets kyrassierer, såvidt jag vet, ej förut varit offentliggjordt, får det tjäna som prof.

Goda, tappra kamrat. Tack för hogkomsten, älskelige bror!

Vi gå rakt på målet, enkelt, sagtmodigt men stadigt; vi bekymra oss om inga regeringsärender, ingen politik; blott ständernas sammankomst och fria öfverläggning. Jag har varit i de nådigaste termer anmodat att före troupperna komma till Stockholm, men vi hafva svurit hvarandra att följas åt, — och det göra vi. Jag mottar ingen annan befattning än den jag nu har, än mindre någon befordran. Vi hafva på 9 dygn gjort 32 mil med artillerie, cavallerie och alt, och det oaktadt många skjutssvårigheter och annat krångel. Nu hvila vi oss litet och rycka in d. 22 Mars. Hälsa mina goda gamla kamrater vid cuirassiererne; det skall bli just roligt att vid detta höga tillfälle få omfamna hvarandra. Bed min förträffliga vän och slägtinge Silfversparren ej släppa befälet vid Drottningholm; därpå beror millioners väl; där får ej vara någon slap eller half karl.

Adieu, goda kamrat och broder.

Georg Adlersparre.

[1] Brefvet till Lagerbjelke (afskrifter flerestädes, Adlersparre, 1809 års revolution, II, s. 121), till Silfverstolpe (afskrift i ark. på Esplunda), till Silfversparre (afskrift i RA).

[2] Trolle-Wachtmeister, I, s. 183 och 185.

[3] Silfverstolpe, David G. Löjtnant vid Lifregementets kyrassierer 1792, ryttmästare 1794. Afskriften angifver ej brefvets datum.

Digitized by Google

Troligen har Silfverstolpe framfört Adlersparres hälsning till Silfversparre,[1] ty äfven denne meddelade sig med revolutionschefen och fick från honom mottaga ett svar, i hvilket han »tackar för hogkomsten» och slutar med den typiskt Adlersparreska uppmaningen: »För Guds skull behåll vacktgöringen, eljest blifva vi tungsinte!» I öfrigt är det hållet i ungefär samma »termer» som brefvet till Silfverstolpe.

I svaret till Lagerbjelke[2] återfaller Adlersparre i samma hotfulla ton, som utmärker brefven af den 18 och 19 mars. Det heter däri: »Här kommo i går charmanta ordres: att hertigen ej ämnar se oss i staden, utan långt utanför: detta är en småsak, men bevisar dock något. Försöken att redan på vägen skingra oss betyda ännu mera. Den får blodskuld öfver sitt hufvud, som nu missleder eller slappar den allmänna välviljan.»

Hotelsen gjorde verkan. Hertigen afstod från att möta trupperna vid tullen för att beröfva revolutionschefen alla anledningar till misstankar.[3] Ty sådana fyllde alltjämt Adlersparres sinne och började redan nu antaga de besynnerliga former, som under vistandet i Stockholm skulle blifva så utpräglade.

Den 19 mars utfärdade han i Tibble följande kärnfulla generalorder:[4]

»Hvarenda man (i) escadron, batterierne och compagnierne preveneras därom, att police betjenter och andra rackare fått befallning för att ljuga dem fulla. Hvarenda lôupe (!) bör mötas med ett slag vid örat. Adlersparre.»

---

[1] Silfversparre, Adlercreutz bekante medhjälpare 13 mars, hade den arresterade konungens bevakning om hand. Afskriften af brefvet uppgifver ej datum.

[2] Afskrifterna af detta bref bära olika data (17, 19, 20 mars). Sandegren gissar på den 19. Då det i brefvet heter: »Efter att hafva med artilleri gjort 32 mil på 9 dygn under oräkneliga skjutssvårigheter, hafva vi behöft *ett par dagar* (kurs. af mig) för att hvila oss och för att oskingrade komma till Stockholm», kan det ej hafva blifvit afsändt *före* den 20, snarare efter nämnda datum, eller den 21. Först den 19 voro alla trupperna samlade i Tibble, och först den 20 hade regeringen i Stockholm klart för sig, att Adlersparre ej ville skiljas från sina trupper eller dela på dem.

[3] Hedvig Elisabeth Charlottas dagbok (ark. på Eriksberg). Mars 1809. »Le duc avait voulue aller à la rencontre de cette armée mais son conseil le persuada à l'attendre et à paraître en prendre le commandement, aussi le duc pour lui ôter tout soubçons, reçut les trouppes prés du chateau au lieux d'aller à leurs rencontre a la douane.»

[4] Ibidem. Äfven hos Ræder III, s. 299, fast i något annan (förvanskad) form.

Digitized by Google

Och samma dag skrifver han till okänd adressat[1] (antagligen öfverste Posse) bland annat: »Hosföljande visar espriten; håll truppernas ton i ordning; ännu kan ett uppslag förekomma.»

Under dagarna i Tibble hade emellertid Adlersparre uttänkt sin stora plan, hvars verkställighet skulle skydda honom och hans kamrater för alla »stora och små intriger». Denna plan utvecklar han i det märkliga aktstycke, som han den 21 mars med Carl Henric Anckarsvärd sände hertigen, och som vanligen går under namnet »promemorian från Tibble».[2]

Denna promemoria innehåller i självfva verket programmet för Adlersparres verksamhet under de följande fem månaderna. Genom ett slags ny statskupp skulle hertigen *före* ständernas sammankomst förklaras för konung *på grund af arfsrätt.*[3] Åt ständerna skulle uppdragas att välja en tronföljare, ty hertigen var ju gammal och barnlös. Om tronföljaren blefve »af fransk eller dansk fabrik», så blefve Frankrikes eller Danmarks inflytande »föga sårande för svenska lynnet», så länge den nye arfkonungen (hertigen) regerade. Under tiden hunne den adopterade tronföljaren att naturalisera sig.

För Adlersparre existerade emellertid knappast den antydda valfriheten mellan dansk och fransk annat än som en yttersta nödfallsutväg; tronföljaren skulle vara af *dansk* fabrik och heta Christian August af Augustenborg, den norska arméns befälhafvare under kriget mot Sverige.

Hertigen-riksföreståndaren kände Adlersparre sedan gammalt; under förmyndarestyrelsen hade han varit hans adjutant och tyckes redan då ha stått i ett ganska förtroligt förhållande till honom; ännu under slutet af 1808 brefväxlade han med hertigen.[4]

---

[1] Brefkoncept i Lunds Univ.-bibl.

[2] Politisk trosbekännelse, s. 22—24. Adlersparre, 1809 års revolution, II, s. 159—161.

[3] Jfr uttrycket i brefvet af den 20 mars: »hertigen, svenska tronens enda laglige arftagare». Adlersparre har således redan nu haft planer på att få Gustaf Adolf förklarad illegitim.

[4] 23 sept. 9 okt. C. A. Adlersparre: Erinringar vid grefve Magnus Björnstjernas anteckningar, s. 144 och 145. Förf. har här meddelat afsiktligt utplockade utdrag ur dessa bref för att insinuera något slags revolutionärt samförstånd mellan Adlersparre och hertigen. Dock medger han, »att de ej förråda det ringaste, som kan tagas för positiv visshet». Hertigen

Digitized by Google

I alla händelser kände han väl dennes svaga karaktär, hans foglighet gentemot den, som för tillfället var i hans närhet samt kunde och ville öfva inflytande. I denna uppfattning styrktes han ytterligare, sedan han den 21 mars efter promemorians afsändande fått mottaga ett nytt bref från hertigen,[1] i hvilket denne till hälften skrämd, till hälften smickrad besvarade Adlersparres bref af den 20 mars och slutade med att försäkra, »att hans hjärta med otålighet längtade den stund att råka en vän, den han i all sin lefnad skulle blifva förbunden». Promemorian omnämnde han ej med ett ord; att yttra sig om den sparade han försiktigtvis till ett sammanträffande mellan fyra ögon.

Promemorians arfkonung var i alla händelser ej svår att handskas med, om man blott kunde hålla fjärran olämpliga inflytelser; kinkigare var frågan om tronföljden. Det afgörande härvidlag var emellertid, att den blifvande tronföljaren hade Adlersparre och den Värmländska fördelningen att tacka för sin upphöjelse. Då skulle tydligen ej från hans sida några efterräkningar för insurrektionen vara att vänta, i synnerhet om man kunde genomdrifva valet af en prins, hvars personliga egenskaper i och för sig utgjorde en garanti däremot.

En sådan person menade sig Adlersparre nu hafva funnit i prins Christian August af Augustenborg, hvars lojala iakttagande af stilleståndet af lätt begripliga skäl gjort honom särskildt sympatisk för Värmländska fördelningens chef. Och dessutom! Kanske föreningen med Norge kunde blifva en följd af dennes val till svensk tronföljare; det kunde man i alla händelser förespegla både sig själf och andra.[2]

var visserligen ej okunnig om att missnöjet med konungen tenderade mot revolution, men någon personlig andel i dessa planer har han, såvidt man vet, ej haft.

[1] Orig. i Lunds Univ.-bibl. Handl. rör. Sveriges hist., V, s. 18.

[2] Såsom af det föregående framgått, är det min bestämda mening, att Adlersparre ej förrän nu *på allvar* hängifvit sig åt dessa planer, hvilka delvis uppdöko den 7 mars men då i form af en krigslist. Emellertid innehåller litteraturen åtskilliga uppgifter om att de ännu tidigare varit på tal. Frånser man en del apokryfiska historier, som Schinkel-Bergman meddelar (IV, s. 390—394), så äga vi i Flachs ofta citerade berättelse en dylik uppgift. Vid ett möte mellan Adlersparre och Posse »sent om hösten 1808», under hvilket revolutionsplaner skulle ha dryftats, skulle den senares adjutant, kapten Boy, på tillfrågan hafva föreslagit prins Christian August till *tronföljare*, för att Norge skulle vinnas. Oafsedt att det som ursprungligen kanske var ett skämt, sedan man vet, »huru det gått», lätt i erinringen för-

Digitized by Google

Men var detta de stora reformplaner, man hade rätt att vänta af den frimodige oppositionsmannen från 1800 års riksdag, af den mångsidige och frisinnade filosofen på Aludden?

Med vemod måste man fråga sig, om det verkligen var så, att en småaktig fruktan förmådde kasta sin skugga öfver ett klart förstånd och ett i grund och botten — det måste man ju antaga — fosterlandsälskande sinne? Man måste fråga sig, om man ej gör Adlersparre orätt med att framställa denna fruktan som hufvudmotivet för hans senare verksamhet. Svaret lämnas af hans egna handlingar, som bära vittne *emot* honom.

En stor punkt ägde Adlersparre på sitt program; det var den, som bar det uppe — föreningen med Norge, äfven om vi med våra dagars erfarenhet måste beteckna den som en vacker tanke, hvilken ej på långt när var mogen för att omsättas i handling. Frågan är då, om denna idé var det *primära*, misstänksamheten och räddhågan det *sekundära*.

Beskow har på ett tilltalande sätt gjort sig till tolk för den förstnämnda meningen.[1] Det är ju också den, som genast vinner vår känsla för sig; tyvärr låter kritiken ej lika villigt besegra sig. I själfva verket har denna mening ej mer än *ett* faktiskt underlag: Anckarsvärds beskickning till Norge den 7 mars. Men kan man rimligtvis uppfatta erbjudandet till en fientlig armés anförare af en hägrande konungakrona, som erbjudaren alldeles icke disponerar, såsom framställdt på fullt allvar?[2] — Jag för min del kan det icke.

Bar för öfrigt Adlersparres senare uppträdande prägeln af att han var behärskad af en *stor* idé, som lät allt annat

vandlas till ett på allvar uppgjordt förslag, så frapperar i denna berättelse uttrycket *tronföljare;* man skulle ha väntat *kung*, ty intet nämnes om att man efter »detroniseringen» skulle utse hertig Carl till konung. Emot Flachs berättelse kan sättas Anckarsvärds bestämda uttalande i brefvet till Aall: »at der om Prinds Christian Augusts Personlighed før selve Revolutionsudbrudet aldrig engang var noget Spørgsmaal iblandt Revolutionsmændene eller ringeste Tanke dertil fæstet førend Natten til den 7:de Marts».

[1] Lefnadsminnen, s. 98.

[2] Jämför följande uttalande i »Georg Adlersparre och vestra armén, minnen och anteckningar af C. L» (trol. Carl Johan Gustaf Linroth), Förr och Nu, 1871, s. 60: 'I afseende på detta (Anckarsvärds) uppdrag vill jag icke underlåta att anföra excellensen Adlersparres egna ord till mig så lydande: — — — »Jag uppdrog äfven Anckarsvärd säga prinsen, att, om han hölle sig stilla, skulle jag göra allt mitt till för att skaffa honom tronföljden(?) i Sverige, ty *jag inbillade mig, att den saken skulle pigga upp honom att göra, som jag ville*»' (kurs. af mig).

Digitized by Google

nedsjunka till oväsentligheter, som gaf entusiasm och frimodighet åt dess bärare? En framställning af Adlersparres ingripande i händelserna under tiden 22 mars till 18 juli skall visa oss, att så ej var förhållandet.

Att allmänheten, som ej kände spelet bakom kulisserna, hoppades mycket af Adlersparre, är visst. Den gamle riksdrotsen Wachtmeister väntade att i honom finna »en verksam statsman, som med ett godt hufvud och kännedom om landet förenade ett stort inflytande.»[1] I ett märkligt bref från G. A. Silfverstolpe till Adlersparre[2] heter det: »Herr öfverstelöjtnanten blef för kort tid sedan på denna ort emottagen med glada ansigten och rop; var försäkrad, att detta bemötande betydde mindre: välkommen med Er armée, än: välkommen med Er upplysning och Edra dygder.» Och en entusiastisk brefskrifvare går så långt, att han kallar Adlersparre »den andre Engelbrechten».[3]

Den gamle fältmarskalken Toll, grefve Jacob de la Gardie, öfverstekammarjunkaren grefve Nils Posse m. fl. stormän, i synnerhet i landsorten, uttala väl i sina bref sitt ogillande, men de missnöjdas röster förstummades i det allmänna jublet.[4]

Det skulle tyvärr ej dröja länge, innan entusiasmen började svalna.

Den 22 mars, då Värmländska fördelningen intågade i hufvudstaden, var den ännu varm. Det officiella referatet i Stockholms Post Tidningar n:r 30, torsdagen den 23 mars lyder: »I går middagstiden inmarcherade uti hufvudstaden den del af Vestra arméen, som under öfveradjutanten, öfverste-lieutenanten och riddaren af Kongl. Svärds-orden Georg Adlersparres anförande den 7 sistl. ifrån Carlstad uppbrutit samt under marchen genom Nerike och Vestmanland blifvit af flere troppar förstärkt. Intåget skedde under ömsesidiga och vexlande fröjderop af såväl arméens som stadens invånare. Sedan tropparna blifvit formerade långs utåt Skeppsbron behagade H. K. H. Hertigen-riksföreståndaren, åtföljd af hans excellence herr fältmarskalken och öfver-ståthållaren

[1] Trolle-Wachtmeister, I, s. 186. Han varnade också hertigen att »brouillera sig» med honom.

[2] Den 6 april. Öfverintendenten F. S. Silfverstolpes anteckningar och minnen. (Uppsala Univ.-bibl.)

[3] Tham på Dahla till Gjörwell 24 mars (Kongl. bibl.).

[4] Sandegren, s. 6. Posse till Hauswolff 23 mars (i bibl. af Petersens saml.).

Digitized by Google

grefve Klingspor samt befälhafvande general-adjutanten i Stockholm, generalmajoren friherre Adlercreutz, jemte generalstaben begifva sig ifrån Kongl. slottet till paradeplatsen för att helsa den ankommande arméecorpsen. Så snart H. K. Höghet blef sedd såväl af tropparne som af det till stor mängd församlade folket, hördes från alla sidor de mäst lifliga och enstämmiga glädjerop, hvilka oafbrutet fortforo, till dess hertigen återvände och tropparna åtskildes för att till deras bestämda qvarter afgå.

Minnet och känslan af detta högtidliga skådespel lärer länge förvaras hos hvarje tänkande medborgare, som nu fått tillfälle att besinna contrasten emellan den lugna, fredliga ankomsten af fäderneslandets försvarare och den för få dagar sedan så hotande faran af ett fiendtligt besök, en fara, som endast af nyligen inträffade kända omständigheter blifvit afböjd.»

Och Tham skrifver till Gjörwell: »Händelsen att öfveradjutanten Adlersparre just på dagen *Victor* drog in i Stockholm, var artig.»

Bilaga I.

I C. A. Adlersparres arbete »1809 års revolution och dess män» utelämnade partier af grefve Hugo Hamiltons berättelse om sin beskickning från Karlstad till Stockholm 5—10 mars 1809.[1]

1809 års revolution I, s. 46, rad 4 nedifrån, heter det:

»Slutligen begärde Adlercreutz sex timmars betänketid; jag återvände emellertid till Cederströms logis. *Konungen kom vid samma tid åkande uti en rack från Haga, och som C. äfven hade sett honom då komma till staden, yttrade C. vid hemkomsten till mig: »Han är i Stockholm!» »Jag såg honom också», var mitt svar, hvarpå C. fortsatte: »Jag tror, vi knipa honom denna dag, då han i eftermiddag återvänder, t. ex. på Mon Bijou» (ett värdshus, som låg vid ändan af Drottninggatan). C. satte sig verkligen i denna afsigt ned och skref ett par billeter till sina politiska vänner för att med dem närmare rådgöra angående detta förslag. C:s förflugna anslag vann ej bifall. Grefve Gustaf W. Hamilton*

[1] Orig. i Riksarkivet. De utelämnade partierna äro kursiverade.

Digitized by Google

(justitierådet, sedermera landshöfding i Linköping) arbetade då i hofrätten och räknades bland dem, som önskade en regementsförändring; denne min anhörige kom till mig i C:s logis, föreställde mig vådan af min beskickning och önskade snart få veta mig lyckligen aflägsnad från hufvudstaden.

Kapten Lefrén (sedermera generalen) kom äfven till C. för att råka mig och få upplysningar i frågan. Utan att Vestra arméen egentligen påräknade vid sitt företag något biträde af de trupper, som voro förlaggde på Åland, hade jag likväl underrättelser om V. arméens planer att framföra till några af dem; dessa skrifvelser kunde jag omöjligen medhinna att personligen framlemna, hvarföre också C. föreslog L. till att resa öfver till Åland, i synnerhet som, om jag äfven hade tid att resa dit, min uniform skulle därstädes väckt uppseende och befälhafvande generalen Döbeln var ingen man att gäckas med. Jag ansåg mig så mycket mera kunna bereda mig denna tidsbesparing, som min föreskrift tillstadde mig att »handla efter bästa öfvertygelse till den goda sakens befrämjande». Jag uppdrog således åt L. resan till Åland. Sedan öfverlades om bästa sättet att underrätta Adlersparre om förloppet af min resa tills dato.[1]

Klockan 3 eftermiddagen påminte jag min värd, att tiden nu var inne, då Adlercreutz borde gifva ett bestämdt svar, hvarför också C. ofördröjligen begaf sig till honom i en åkareslåda; han kom snart tillbaka med den underrättelsen, att generalen beslutit sig att biträda Adlersparre. Jag frågade Cederström, om han ej begärt något skriftligt på detta hans ja.

»Jo, vackert!» utropade han, »generalen vill min själ ej se dig, ännu mindre lämna dig något skriftligt i handom.» På min upprepade anhållan att råka Adlercreutz, sedan han nu deciderat sig, fick jag ett förnyadt afslag, och hvad det skriftliga intyget från honom beträffade, lät han svara, att jag ej skulle anse honom så galen att lämna något sådant ifrån sig.

Däremot skickade mig A—z en billet, adr. till öfverste Peyron på Vik (hos excellensen Essen), med anhållan att fortskaffa densamma till dess bestämmelseort; billetten uppmanade Peyron att infinna sig i Stockholm för att bevaka de tyska regementena. Mot detta uppdrag gjorde jag den invändningen, »att det ej var så rätt att besvära mig med uppdrag, som förorsakade omvägar, och att det förundrade mig, att A—z tvertemot sina förra yttranden ville lämna mig något skriftligt.» C. bad mig lemna billetten till Hård i Uppsala; då han nog fortskaffade den till rätt man.»

1809 års revolution, II, sid. 46, heter det: »Adlersparre skrattade åt Adlercreutz' försigtighet att icke vilja lämna mig något skriftligt. Efter två timmars samtal, bad han mig gå till hvila och

[1] Jfr »J. Cederström och revolutionen 1809». (Hist. Tidskr. 1895, s. 250—251.)

Digitized by Google

äfven dröja öfver i Karlstad följande dagen; men jag förklarade, att det var redan hvila nog att förflytta sig från kärran på hästryggen, och marscherade dagen därpå med sqvadronen till Christinehamn, *der jag blef bjuden till kapten Linroth och hade hos honom nöjet att se vår befälhafvare fästa hela sin uppmärksamhet på fröken i huset — sedermera dess fru. 1810 i juni månad, medan regementet låg i läger på Strömsholm, lät statsrådet Adlersparre annonsera officercorpsen sin förstfödde sons ankomst till världen.*

Att jag icke blef anmäld till riddare vid första tillfället, då belöningar i så rikt mått utdelades såväl inom V. arméen som bland Adlercreutzes finnar, ådrog sig en och annans uppmärksamhet och föranledde någon att skrifva till A—e derom, hvilket hade till följd, att jag blef anmäld till riddare. Förmodligen var det vid detta tillfälle, som Adlercreutz skref den åberopade billetten till Silfversparre.

Missförståndet mellan Adlersparre och Adlercreutz märktes första gången vid en fête, som gafs i Westmanska huset i början af April månad; så har jag åtminstone låtit det mig berättas — jag bevistade neml. icke denna fest. Sedermera har jag läst det i tryck af någon — jag tror Flach.»

Bilaga II.

Georg Adlersparres bref till hertig Carl, dateradt Tibble den 20 mars 1809.[1]

Durchlautigste Furste!

För E. K. H:s fötter nedlägger jag min djupa, vördnadsfulla erkänsla för den nådiga *och ömma* skrifvelse, *som jag varit nog lycklig att af E. K. H:s hand få emottaga.*[2] *Jag skulle förgäfves bemöda mig att beskrifva, till hvad grad jag varit rörd af detta brefs ömma, ädla innehåll: mitt hjerta känner hela dess värde; men min penna må ej försöka, att uttrycka allt, hvad jag känner.* Intrycken deraf äro outplånliga hos mig. Jag ser *en stor man, fäderneslandets hjelte och försvarare,*[1] svenska thronens enda lagliga arftagare, på en gång och inom samma rader uttrycka sitt lågande nit för fosterlandets välgång *och sin enskilda nåd och god-*

[1] Afskrift bl. Adlersparreska papperen i Lunds univ.-bibl. De kursiverade partierna äro utelämnade af C. A. Adlersparre i hans förut citerade arbete, II, ss. 119, 120.
[2] Uttrycket ändradt till — — — »med hvilken E. K. H. hedrat mig».
[3] Uttrycket ändradt till — — — »fäderneslandets räddare».

Digitized by Google

het för en så obetydlig individu som jag, hvilken har värde endast af sin uppriktiga välmening.

Bevare Gud, att E. K. H. skulle öfvergifva det till undergång lutande fosterlandet just den stund, då det af E. K. H:s hand och af ingen annans kan *och skall* räddas. Är det möjligt, att de härvarande trouppernas rena, oegennyttiga, sagtmodiga nit af någon kunnat framställas under formen af tvång på E. K. H:s egen *ädla*, välgörande vilja, då likväl hvarje individu af dessa troupper lågar af kärlek och trohet för E. K. H:s person? Jag vågar deremot försäkra, med en redlig mans uppriktighet, att de, som bära farhåga för dessa trouppers sammanhållning, som hata vår omtanka för egen preservation under och efter det vågade företagets fullbordan, som med hufvudbry och humeur bemöda sig för vår förskingring, för vårt afvändande från det ändamål vi oss föresatt, äro ej vänner af E. K. H., ej af fäderneslandet, ej af den gjorda förändringen.

Jag vågar förutsätta, att den dag kommer, då de nu i verket satta intriguernas ändamål visar sig och att då den nu hatade corps, som jag med outsäglig tillfredsställelse kommenderar, blir E. K. H:s, fäderneslandets och förändringens säkraste, kanhända enda, men orubbliga stöd.

Det är bedröfligt, att personer finnas, som ej vilja inse, i hvad vådlig belägenhet vi befinna oss, som redan låtsa att hafva förgätit, hvad vi låfvat fäderneslandet. E. K. H. kan aldrig upphöra att gifva oss beskydd och rättvisa; det är på *dem*[1] vårt förtroende *och vårt glada lynne* hvila.

Ljuft blir det ögonblick, då jag personligen får den nåden nalkas E. K. H:s, min *uråldrige*[2] beskyddares person. E. K. H. skall nu som alltid i mig finna en ärlig man utan enskilda, ensidiga, egennyttiga afsigter.

Jag kan nu ej en gång höra officerskåren i den frågan, huruvida jag emot vår inbördes öfverenskommelse skulle en kortare tid kunna skiljas vid dem: de ligga nu hvilande i kringspridda kvarter efter att på nio dygn hafva gjort en marche af 32 mil, cavallerie och infanterie, under oräkneliga hinder och svårigheter i afseende på skjuts, proviante och fourage. Jag nödgas således emot min innersta böjelse ännu halftannat dygn uppskjuta det glada ögonblicket, då jag skall njuta den oskattbara glädjen att få den nåden nalkas E. K. H:s höga, af oss alla så outsägligt älskade person.

Jag vågar bönfalla, att E. K. H. täcktes tillåta, att truppperna få paradera i kappråckar: deras klädnad är så bristfällig, att de ej kunna visa sig annorlunda, Äfven vågar jag nämna, att i staben finnas frivilliga officerare, hvilka dels hafva ofullkomliga, dels inga uniformer. Jag vågar hoppas, att E. K. H. nådigt öfverser dessa bristfälligheter.

---

[1] Uttrycket ändradt till — — — »den senare» — — — hvilar.
[2] Uttrycket ändradt till — — — »gamle» — — —

Digitized by Google

Hela corpsen utgör en sällsynt samling af sagtmodige, nitiske män, som varmt och orubbligt nitälska för allmänt väl och äro alldeles känslolöse för egna fördelar.

Hela framtiden skall bekräfta denna sanning. Jag vågar härhos i underdånighet bifoga 2:ne nu i ögonblicket ankomna skrifvelser; den ena från tjänstförrättande öfvercommendanten öfver Eda och Carlstad, den andra från norska generalen Staffeldt.

Med djupaste underdånig vördnad, undergifvenhet och kärlek framhärdar jag till mitt sista ögonblick

Durchlautigste Furste!

Eder Kongl. Höghets underdånigste
Georg Adlersparre.

Digitized by Google

Strödda meddelanden och aktstycken.

Ett vittnesmål af den heliga Katarina af Sverige om Urban VI:s val 1378.

Gregorius XI:s död den 27 mars 1378 betecknar en vändpunkt i det medeltida påfvedömets historia[1]. För första gången på 75 år skulle ett påfveval förrättas i Rom, och detta måste medföra, att de tillbakasatta italienska intressena ånyo trängde sig fram. Under de dagar, som förflöto mellan dödsfallet och konklaven, yppade sig bland Roms befolkning en stigande upphetsning, utmynnande i en fordran på en romersk eller åtminstone en italiensk påfve. Konklaven tog sin början den 7 april. Stora folkmassor voro samlade på S:t Petersplatsen och hälsade hvarje kardinal, som visade sig, med ropet: »Vi vilja ha en romare eller åtminstone en italienare», en paroll, som följande dag förbyttes till ett kategoriskt kraf på en romare. Ännu sent på kvällen den 7 infunno sig vid det fönster, som förband de i konklaven inneslutna med yttervärlden, föreståndarne för de 13 stadsdelarna i Rom, och begärde — under hänvisning till folkets uppretade stämning — bestämda löften om att en nationell påfve skulle väljas. Kardinalerna lofvade blott, att vid valhandlingen uteslutande låta bestämma sig af hvad de efter bästa förstånd ansågo vara till den romerska kyrkans ära.

Ur konklaven framgick, redan den 8 april, en neapolitansk prelat, Bartolomeo Prignano, såsom påfve under namnet Urban VI. Valet var resultatet af en kompromiss, då hvarken det franska eller det italienska partiet såg sig i stånd att genomdrifva valet af sin kandidat. Den valde var till börden neapolitanare men hade en längre tid vistats i Avignon och syntes således med starka band fästad vid både Italien och Frankrike.

När kardinalerna efter förrättadt val skulle föra den nyvalde till kapellet för att intronisera honom, trängde den upphetsade folkmassan beväpnad inpå dem under rop på en romersk påfve. I

[1] För skildringen af Urban VI:s val hänvisas till Valois, La France et le grand schisme d'Occident, I, s. 3 ff., Pastor, Geschichte der Päpste, I (3 och 4 uppl.), s. 115 ff. samt Creighton, A History of the Papacy from the great Schism to the Sack of Rome, I, s. 61 ff.

Digitized by Google

dödsångesten uppgåfvo nu de uppskrämda kyrkofurstarne, att den åldrige kardinalen af S:t Peter, Tebaldeschi, blifvit vald till påfve, och han blef, trots ifriga protester, af folkmassan hyllad som sådan. Så småningom spred sig emellertid i staden underrättelsen om Prignanos val. Han blef följande dag af de kardinaler, som ej lämnat Rom, högtidligen introniserad samt den 18 april krönt.

Den nye påfvens eget okloka uppträdande, hans öfvermodiga och våldsamma lynne liksom hans hårdhändta och taktlösa reform-politik satte emellertid snart många af kardinalerna i harnesk mot honom. Härtill kom de franska kardinalernas missnöje öfver den nye påfvens kategoriska förklaring, att han ämnade kvarstanna i Rom. Hans motståndare inom kardinalkollegiet begagnade sig nu af de uppträden, som mellan valet och introniseringen ägt rum, och förklarade i ett manifest af den 9 augusti 1378 Urbans val olagligt på den grund, att väljarna i följd af den romerska stadsbefolkningens hotande hållning ej haft sin frihet. Några veckor senare, den 20 september, valde de missnöjda till påfve kardinal Robert af Genève, som antog namnet Clemens VII. Detta var begynnelsen till den stora schismen, som sedan i 40 år reste Europas länder mot hvarandra.

Kardinalernas förklaring af den 9 augusti gaf upphof till en pennfejd mellan kanonisterna å ömse sidor. Att vid valtillfället oordningar ägt rum, var oomtvistligt. Det gällde för Urbans anhängare att bevisa, att de icke inträffat före själfva valhandlingen eller varit af den art, att denna ej kunde karaktäriseras såsom ett fritt val. För att anskaffa bevismaterial lät Urban anställa undersökningar med vittnesförhör för fastställande af huru vid valet verkligen tillgått. Bland dem, som i saken aflade vittnesmål, var äfven Katarina, den den heliga Birgittas dotter, som i Vadstena klosters ärenden befann sig i Rom.[1]

Det af henne afgifna vittnesmålet har af d:r K. H. Karlsson afskrifvits ur ett samlingsband (Armarium LIV, N. 17, fol. 45 v.), innehållande diverse samtida anteckningar och förhörsakter rörande Urban VI:s val. Den afdelning, hvari handlingen befinner sig (fol. 43—49), innehåller samtida afskrifter af samma hand af förhörsakterna med Alfons af Jaën (Birgittas biktfader) af den 4 mars 1379, med magister, sedermera kardinal Adam de Eston[2] af den 9 mars 1379, med Katarina af den 10 mars samma år, med Thomas de Acerno, utvald biskop af Lucera, af s. d. samt med *doctor decretorum* Bartholomeus de Bononia äfvenledes af s. d. Den okände afskrifvaren har tydligen tillhört det clementinska partiet, enär han försett sin afskrift med randglosor sådana som »Non est verum», »Contrarium est verum», »Quomodo scit ista?» o. s. v. Då Katarinas vittnesmål ej är utan betydelse för skildringen af 1378

[1] Jfr Höjer, Studier i Vadstena klosters och birgittinordens historia, s. 102 ff.

[2] Om hans ställning till birgittinerna, se Höjer, a. a., I, s. 115 noten.

Digitized by Google

års konklav[1], meddelas det här nedan med smärre grafiska modifikationer.

Anno, indictione et pontificatu quibus supra [ɔ: anno a natiuitate eiusdem (ɔ: domini) millesimo trescentessimo LXXIX°, indictione secunda, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Urbani [pr]ouidentia pape VI anno primo] die uer[o] decima mensis marcii predicti magnifica et potens domina Caterina, filia tue (sic!) recolende atque sancte Brigide, quondam de principibus potentibus atque altis Suasie(!) trahens originem, in Roma exist[e]ns et ibidem trahens moram causa peregrinacionis et temporibus, quibus [fu]it electio celebrata sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Urbani diuina prouidencia pape VI, jurata, dixit se tantum scire super electione, intronizatione et ecimam(!) coronatione antedicti summi pontificis, videlicet quod antequam ponerent se cardinales in conclaue, loquebantur et jam ordinabant de electione istius fienda et ce[le]branda.

Interrogata, quomodo scit, responditur(!), quod a diuersis fide dignis et prelatis.

Interrogata, si protunc aliquis rumor Romanorum erat, dixit, quod non; plus dixit se scire in dicto negocio, videlicet quod in conclaue existentes cardinales aduersarii concordes unanimiter fuerunt de dicto domino Urbano eligendo, tunc archiepiscopo Barensi.

Interrogata, quomodo scit, responditur(!), quod hoc audiuit a domino cardinali Pictauensi et a multis aliis cardinalibus, quod dictum summum pontificem elegerant concorditer et cum bona voluntate atque perfecta, [h]ortantes dictam dominam testem prenominatam, quod firmiter crederet et firmiter teneret istum f[ie]re(!) verum et legitimum papam et electum canonice et nutu spiritus sancti.

Interrogata, si in electione fuit inpressio seu timor Romanorum, respondit, quod non. Sed bene post electionem fuit aliqualis rumor et insultus Romanorum obtancium habere Romanum pontificem.

Interrogata dicta nobilis et magnifica domina, si post eius electionem vidit eum coronari presentibus omnibus cardinalibus, dixit, quod sic.

Interrogata ubi, dixit, quod in scalis ecclesie sancti Petri et vidit eum indui nouis vestibus et cardinales veninentes ad eum osculantes ad eum pedem, manum et os, et omnia facientes, que solita sunt fieri omibus(!) pontificibus Romanis.

Interrogata, si aliquis tremor fuit tunc ibi, dixit, quod non, ymmo contenti rescecerunt cardinales prefati guaudentes(!) se fecisse et elegisse talem in summum pontificem, quem asserebant fore ecclesie sancte Romane salubrem. Plus dixit, quod antedicti cardinales cum dicto summo pontifice tunequis(!) fallaracis colore albo et mitris more cardinalium sociauerunt prefatum dominum nostrum Urbanum papam VI usque ad ecclesiam inclusive sancti Johannis Lateranensem et quod ibidem prefati cardinales bibuerunt (ɔ: tribuerunt?) reuerenciam eidem domino nostro et, prout dicebatur per multos, ibidem confirmauerunt

[1] Jfr Valois, a. a. I, s. 31.

antedictum dominum nostrum, et ibidem instrumenta facta fuerunt de electione ratificanda.

Interrogata, si fuit aliquis timor vel rumor, dixit, quod non.

Interrogata igitur, quomodo dicitur, quod cardinales asconderunt eum post electionem, a Romanis ergo rumor et timor fuit, respondit, quod tempore electionis nullus rumor seu timor fuit, sed cardinales dubitantes, cum fuissent requissiti a Romanis, quod papam Romanum haberent, et non anuissent eorum peticionibus, timuerunt, cum alium elegissent preter Romanum, quod dictum electum non interfecerent aut interfici facerent, propter quod finxerunt dicti cardinales dominum sancti Petri[1] fore papam.

Interrogata, que fuit ergo causa istius scisme, respondit et dixit, quod credit, quod rigor justicie domini nostri, qui eis non erat blandus in eorum peticionibus et corigere eos obtabat, et vere testi[f]icatur prefacta nobilis domina testis, quod domini cardinales de virtute, sagacitate, prudencia et honestate multum eidem testi loquentes personam sanctissim[i] patris domini Urbani VI comendabant et aprobabant.

Interrogata, si dixit, que supra per ipsam testem testificata et deposita sunt, odio, amore, timore, prece, precio, amicicia vel inimicicia vel maliuolencia s[eu] alia humana gracia, dixit, quod non.

Interrogata, si, [cum?] adsit testificanda, fuit eidem testi loquenti aliquid datum, promissum seu alias docta, monita ac subordinata ad huiusmodi testimonium ferendum, dixit quod [non] ad singula se referendo.

Ego me subscribo manu mea cum sigillo meo.

H.

Hans Järta genom Geijer erbjuden en statsrådsplats 1829.

Här nedan publicerade akter[2] sprida ljus öfver en episod, som förut antydts af Forssell i hans Järtabiografi. Den intresserar genom sitt egendomliga förlopp och framför allt genom några rätt märkliga uttalanden af tvenne bland tidehvarfvets förnämsta politiska personligheter, Geijer och Järta.

Den åt Järta genom Geijer erbjudna statsrådsplatsen hade den 1 maj 1829 vid Hans Niklas Schwans död blifvit ledig. Under de här berörda förhandlingarna afled den 19 augusti justitiestatsministern Fredrik Gyllenborg, som efterträddes af Rosenblad. Först i december tillsattes den ena af de på detta sätt lediga statsrådsplatserna med presidenten grefve E. R. Adelswärd.

---

[1] Kardinal Tebaldeschi.

[2] Handlingarna finnas i Uppsala universitetsbibliotek i ett band signeradt F. 857 a, Handlingar till Hans Järtas biografi. Bandet innehåller för öfrigt en påbörjad självbiografi (hvilken inom kort torde komma att meddelas Hist. Tidskr:s läsare), fullmakter, kallelser, bref, koncept, testamentariska förordnanden m. m. allt kronologiskt ordnadt.

Digitized by Google

Orsaken till Järtas afböjande svar på anbudet att inträda i regeringen synes ha varit bristen på öfverensstämmelse mellan hans meningar — framför allt i frågan om myntrealisationen — och de åsikter, som hystes af statsrådets medlemmar. I synnerhet var statssekreteraren Magnus Georg Danckwardt sedan gammalt Järta en nagel i ögat.[1]

Den i korrespondensen omtalade Gyllenhaal var säkerligen Carl Henrik Gyllenhaal, född 1788, kammarherre hos Karl Johan 1828, statsråd, generaltulldirektör, död 1857.

1.

E. G. Geijer till Hans Järta.

(Orig.)

Stm d: 4 aug. 1829.

S. T.

Ett uppdrag af egen art och mig på ett besynnerligt sätt tillhandakommet sätter mig i detta ögonblick pennan i handen. Det var att förutse, att Hr Landshöfdingen ej skulle lemnas ostörd med tillbud att inträda i styrelsen, efter hvad som händt. Det har nu verkligen inträffat; och frambäraren af detta från högsta ort komna tillbud eller rättare begäran, har sluteligen blifvit jag, ehuru jag ej har den ur *första* hand, utan ur *vackra* hand, det vill säga fruntimmersvägen, hvilken H:s Mjt ej försmått, emedan Han i denna sak förliknar sig vid en friare, som ej offenteligen vill få korgen och derföre hellre på omvägar frågar sig före. Han har derföre först yttrat sin önskan till en af sina personligare *Devoués*, Gyllenhal, denne har därmed vändt sig till sin slägtinge Öfverstinnan Silverstolpe, som nu några dagar varit i staden, och hon har dermed kommit till mig. Jag känner henne nog för att veta, att den tystnad man fordrat i denna underhandling ej kan vara bättre än hos henne förvarad, och för authenticiteten af *min* budskickning får jag åberopa den fordran, som blifvit gjord, att Hr Landshöfdingens svar, helst ställdt såsom Fru S:s billett innehåller, måtte kunna visas H:s Mjt. Jag innesluter äfven derföre en billet till mig från Öfverstinnan, som innehåller åtskilliga af H:s Mjts personliga yttranden, hvilka blifvit henne meddelade *efter* vårt samtal i går morgons och innan hon reste ut till Edsberg tillbaka.

Till den commission jag sålunda fått och som nästan ej var mig oförväntad efter de meddelanden jag förut haft om konungens yttranden till Gyllenhal och den förlägenhet man känt, huru ärendet skulle framföras, vet jag knappt, om jag något vågar tillägga. Hvad

[1] Alin, Ett bidrag till Hans Järtas biografi, s. 21.

sättet af communicationen beträffar, så tar jag för afgjordt, att den blott är preleminär, eller ett sätt att sondera Hr Landshöfdingens personliga tänkesätt i ämnet, och att, ifall dessa ej finnas ogynsamma, saken sedermera behandlas med vederbörlig offentlighet såsom en conseljfråga. Hvad *saken* angår, kan ingen bedöma den bättre än Hr Landshöfdingen sjelf. Då jag åtog mig detta budskap, har jag sagt, att jag blott är ett passift medel och hvarken kan af- eller tillstyrka; och en presomption vore det af mig att tro mig kunna fästa Hr Landshöfdingens uppmärksamhet på någon sida af ämnet, som ej får sin tillbörliga vigt i Hr Landshöfdingens egen öfverläggning. Men att tala ur fäderneslandets intresse, sådant det för mig framställer sig, må altid vara tillåteligt; och då synes mig, att *mot* skälen till ett afslag, som ej äro mig okända i följe af den vänskap, hvarmed Hr Landshöfdingen hedrat mig, äfven åtskilliga ej ovigtiga kunna ställas och å andra sidan förtjena afseende. — Sjelfva möjeligheten af ett genom sin enighet starkt cabinett, verksamheten af en ministèr såsom sådan, kommer i Sverige alltid att i så hög grad bero af regentens personlighet, att en fäderneslandets man föga torde ha rätt att göra en *casus non dabilis* till en *conditio sine qua non* för sitt inträde i konungens råd. Våra institutioner ha i alla riktningar en slags halfgångenhet och omognad, som kanske tillhör den nordiska naturen lika mycket som den enskilda kraften tillhör den. Det är, särdeles hos oss, ett misstag att söka fullkomlighet eller äfven bestånd blott på den formella sidan. Sverige består ännu i dag, såsom af ålder, genom *männen för sig* — författningen, emedan den, huru man bär sig åt, lemnar ett stort fält för allmänt och enskildt godtycke, har endast infört de distinctioner och band, som hindra dem att för mycket skada hvarandra: *enheten* är i Sverige alltid præsumtif och samhället går, står eller faller, allt efter som Sveriges män hvar i sin stad, äfven utan yttre synligt samband, göra hvar för sig sitt bästa.

Lägg härtill tiden och omständigheterna. Med en Regementsförändring och ny Dynasti har hos oss inträdt ett nytt sakernas skick. En politisk sect, mer betänkt på nyhet än skick och som för det närvarande öfversvämmar Europa med sofismer, söker äfven hos oss bemäktiga sig sakernas och tänkesättens riktning. Den skall ej lyckas däri genom sin egen fanatism och vettlöshet, men den ligger dock i tiden och skall och *måste* allt mer väcka en *reaction*, hvars beskaffenhet, följder och mål ingen kan förutsäga. En kris blir ej omöjlig, främmande intervention hör till dagens ordning, och möjligen skulle för första gången efter 300 år svensk sjelfständighet åter stå på spel. Det är en sak att besinna. Det är en uppmaning till den, hvars både förmåga och läge kallar honom till *medlare*, att ej undandraga sig utan, äfven med uppoffringar, verka i sådan mening; och i båda afseenden kan på Hr Landshöfdingen stora anspråk göras. — Med garantier för tillgifvenheten för sakernas nya ordning, som ingen kan recusera, med känd vedervilja för nyhetsfactionens öfverdrift, med namn och förmåga, båda bekanta, och med verklig stats-

Digitized by Google

mannablick är Hr Landshöfdingen eminnemment skickad att träda emellan obeslutsamheten hos den äldre, förvägenheten hos den yngre delen af konungens rådgifvare och åt den så kallade ministeren ge en hållning *den bästa möjliga* — om ej den bästa i sjelfva verket; ty äfven det första alternativet får ej förkastas, minst då det är fråga om fäderneslandet och närvarande tid, om hvilken det är min uppriktiga tanke, att man dels slumrar, dels leker vid branten af en afgrund. — Utan tvifvel skulle Hr Landshöfdingens inträde i statsrådet mötas med bitterhet hos en del, med kallsinnighet hos andra. Icke dess mindre är min tanka: *nu eller aldrig;* och jag tviflar, att Hr Landshöfdingen, äfven om han ville, senare kunde med nytta inträda, — så prægnant anser jag ögonblicket, så vigtigt för den riktning statsskeppet får emellan Scylla och Carybdis. — Att vara misskänd därvid är Hr Landshöfdingen ej ovan, och jag är öfvertygad, att man är skyldig, väl ej sitt samvete, men dock säkerligen äfven sitt rykte åt fäderneslandet.

Slutligen må det tillåtas mig att påminna om ett yttrande, som kärleken till Svenska Läroverken en gång ingaf, och som innehöll, att *deras* vård vore den enda offentliga Hr Landshöfdingen skulle vilja emottaga. Denna vård, som de i detta ögonblick mer än någonsin behöfva, kan egnas dem äfven från en Rådsstol. —

Hvad det ekonomiska angår, så har derom blifvit yttradt, att då en öfverdrifven ämbetsmannaluxe hörer till tidens anda, exemplet af ett StatsRåd, som lefde utan representation och efter sina tillgångar, vore nyttigt och Konungen behagligt. —

Enskildt skulle det synas mig, som om det ena bekymret i detta afseendet kunde qvitta det andra. —

Jag har ej mer att säga; och har kanhända redan sagt för mycket, då jag beledsagat ett sådant uppdrag med någon slags egen anmärkning. Välmeningen må bli ursäkt för Hr Landshöfdingens

Ödmjukaste och tillgifnaste

E. G. Geijer.

P. S. Hustru och barn må väl och förena sig med mig i helsningar.

2.

E. G. Geijer till Hans Järta.

(Orig.)

Stm d: 10 aug. 1829.

S. T.

Med ödmjukaste tacksägelse för brefvet tillåter Hr Landshöfdingen mig tillika att förklara min lifliga tillfredsställelse med dess innehåll, fullkomligen öfvertygad, att Hr Landshöfdingens beslut blir

Digitized by Google

sådant, som förhållandet kräfver, och ej utan all förhoppning, att det blir enligt med den önskan jag ej kunnat neka mig hysa. —

Att Nordin kännt tillbudet, skulle jag tvifla, i anledning af hvad till mig flera gånger blifvit yttradt om den tystnad H. Mjt af Gyllenhal fordrat. Att Wetterstedt ej synes, förklaras genom hans sjukdom. Han har frossan och har någon tid vistats på sitt landsställe.

StatsRådslönen är för närvarande 4,800 Rdr B:co; men är vid denna Riksdag föreslagen att ökas till 5,000 Rrd af statsutskottet.

Anslaget för undervisningsverken tror jag går igenom. — Måtte det sedan klokt begagnas! —

Kröning för *Drottningen* har slutligen ej kunnat undvikas och måndag lärer komma proposition till St:na. Dagen lär bli d. 21 dennes.

Med tusende hälsningar

Vördsamt

E. G. Geijer.

3.

Hans Järta till C. H. Gyllenhaal.

(Koncept.)

L'intention très gracieuse du Roi de m'employer dans un plan importante(!) vient de m'etre conféré. J'y reconnait avec la plus profonde gratitude une nouvelle marque de la haute faveur que S. M. a daigné me conserver même dans l'obscurité de ma vie privée. Si je l'ai pû meriter, ce n'a eté que par un zele loyal et desinteressé pour les interêts de mon Roi et de ma patrie. C'est aussie ce sentiment qui me determine à enomer franchement mes doutes sur la question, si dans le moment actuel il serait convenable de me rappeller aux affaires?

Une opinion assez generale condamne les principes politiques, que j'ai ouvertement professés et l'on a même repandu contre moi des soupçons évidemment injustes. Je ne m'en suis pas inquieté, sachant que tot ou tard le public reviendrait de son erreur. Mais je ne dois pas me dissimuler qu'une partie de la nation me regarde encore comme ennemi declaré de la liberté et du système constitutionel, et je crains que si la confiance du Roi m'elevait à une place parmi Ses Conseilers, ce choix inattendu ne produisse un effet nuisible au Gouvernement dans un moment ou il est necessaire plus que jamais de reunir autor de Lui les esprits malheureusement trop divisés.

Les Etats du Royaume n'ayant pas encore decidé les questions les plus importantes, dont il se sont occupés, il ne faut pas préjuger les resultats de cette Diète. Mais en ce cas que le Roi se trouvat dans la necessité de rejetter quelques projets de loix que les Etats

Digitized by Google

auroient decretés, ou de ne pas Leur accorder toutes les nouveautés qu'ils pourroient presenter comme desirables, il est possible, si j'etais un des Conseilers de S. M. que l'aveuglement ou la malveillance attribuassent les resolutions de S. M. à l'influence de mon opinion reputée anti-liberale qui jetterait alors un ombrage sur l'independence de la sagesse du Roi. Je m'exposerais volontiers à la défiance publique, mais je ne dois pas desirer une faveur, qui pourrait porter quelque atteinte à la popularité de S. M.

Je crois donc que la nomination en question n'est pas dans l'interêt du Roi. Mais je dois encore avouer ma conviction intime qu'elle ne serait pas utile, même si la disposition des esprits y etait plus favorable. Mes forces physiques et morales ne suffisent pas aux soins assidus et au travail, qu'exige la place de Conseiller d'Etat. Mon humeur est quelquefois sombre, et il manque à mon esprit de la flexibilité. Dans ma retraite, je n'ai point suivi avec une attention regulière la marche des affaires publiques; j'ignore la plupart des loix et des reglements, qui ont paru dans les dernières annés. J'ai fait quelques études, mais l'ambition ne les a pas dirigées et elles n'ont pas eu pour but une place qui m'a toujours paru audessus de ma capacité.

Je sens vivement ce que je dois à S. M. et je n'hesiterais pas a Lui offrir le sacrifice de ma tranquillité si j'etais persuadé qu'il Lui fut indubitablement utile. Mais je crains le contraire et peutêtre suis je dans la situation, ou je me trouve à present, plus en état que je le serais dans aucune autre d'agir autant que mes forces me le permettent.

4.

E. G. Geijer till Hans Järta.

(Orig.)

Stm d. 11 aug. 1829.

S. T.

Då Hr Landshöfdingens beslut i förevarande fall i afseende på sjelfva saken stöder sig på kännedomen af *personliga* förhållanden å högre ort, och dessa visserligen kunna inverka till en grad, som rubbar sjelfva grunden af alla mina resonnementer, så äger jag mot detta beslut inga vapen.

Hvad sättet af Communicationen angår, har jag en upplysning att tillägga. Jag viste ej, då propositionen mig meddelades, om det var vederbörandes vilja, att den genom *mig* skulle framställas. Jag vet nu, att ingen sådan vilja lärer vara uttryckt; och har dock ingen rätt att beklaga mig, det jag blifvit förd bakom ljuset. Det föll mig ej in att göra en adprobation från högre ort till vilkor för min medverkan.

Digitized by Google

Så snart jag var öfvertygad, att communicationen hade sitt ursprung i en verkeligen gifven *befallning*, och detta var bevisligt genom beskaffenheten af det fordrade svaret, lånade jag mig utan betänkande till ett medel och begagnade endast tillfället att med detsamma yttra min åsigt af saken under en, som jag ännu tror, riktig förutsättning, att den i alla fall *authentiqua* communicationen på sin besynnerliga väg endast haft till föremål att sondera om en *officiell* proposition med hopp om framgång kunde göras. —

Herr Landshöfdingens fullkomligare erfarenhet har däremot haft rätt att här ej skilja sak och sätt åt.

Herr Landshöfdingens note har, då Fru S. vid postens ankomst kom till staden (hvarifrån hon återrest till Ulriksdal), på samma väg som den begärdes blifvit till sin destination lemnad, och jag har för Fru S. ej fördöljt, att Hr Landshöfdingens betänkligheter blifvit ökade genom sättet, hvarpå Communicationen skett.

Med vördsamma hälsningar

Ödmjukast

E. G. Geijer.

5.

E. G. Geijer till Hans Järta.

(Orig.)

Jag får ödmjukast tacka för Hr Landshöfdingens bref. Af den andra saken höres ännu ingenting. Fru S. kom till staden samma dag Hr Landshöfdingens svar ankom och öfverlemnade den fransyska skrifvelsen till Gyllenhal. Hon utreste genast till Ulriksdal för att sedan hon i flera veckor varit sjukvakterska åt sin slägtinge, gamla Friherrinnan Rudbeck på Edsberg, nu åter bli sjukvakterska åt sin syster Grefvinnan Wrangel. — Hon skrifver mig i dag, att hon sedermera hvarken sett eller hört något af Gyllenhal och förmodar, för att nyttja hennes ord, »att resultatet går hennes näsa förbi». — Om jag skulle tro hvad jag önskat, så är min tanka, att saken ej stadnar härvid. Detta är likväl blott och bart en förmodan. — Troligen blir snart å nyo en ledighet i Statsrådet genom Exc. Gyllenborgs förestående frånfälle. Han är utan hopp. Det talas om Rosenblad såsom efterträdare. —

Anslaget till undervisningsverken gick igenom på Riddarhuset med stor pluralitet. Upsala bör åtminstone, sedan saken sålunda i 3 stånd är afgjord, derigenom kunna påräkna minst 10,000 Rdr. ökad inkomst. — Detta är det *första* och *enda* glädjeämne jag haft under Riksdagen. —

Ständerna äro befallda till kröningshögtidligheten d. 21 dennes. Det hörs ej på hvems bekostnad, och säges, att K. Mjt består den sjelf. —

Digitized by Google

Jag innesluter mig i Hr Landshöfdingens vänskap med vördsam hälsning till Hennes Nåd.

Ödmjukast

E. G. Geijer.

Stm d: 19 Aug. 1829.

Min hustru och svägerska förena sig i hälsningar. Jeana reser i morgon med ångbåten tillbaka.

6.

E. G. Geijer till Hans Järta.

(Orig.)

Stm d. 21 Aug. 1829.
kl. 7 f. m.

S. T.

I går förmiddags erhöll jag en billet från Fru S., som säger: »G. var nyss här på Ulriksdal och gaf mig *svar*, huru *svaret* blef taget. Jag har ord för ord uppskrifvit hvad han sagt mig, och Geijer kan skicka det till J., ty jag blef ombedd att låta honom veta det, men allt under *de största tysthetsrecommendationer.*» — Innelagde blad innehåller underrättelsen. — Man ser deraf, att svaret blifvit både väl taget och i bästa mening förstådt. —

Jag begagnar mig af tillfället att skicka dessa rader med Hebbe, som i dag på ångbåten begifver sig till Upsala.

I dag är kröning. Min hustru och barnen skola beskåda processionen ur Edholms fönster.

Tusende hälsningar

Vördsamt

E. G. Geijer.

7.

Malla Silfverstolpes anteckning.

(Orig.)

S. M. a reçu par Mr. de G: la réponse de Mr J. à la proposition en question, après l'avoir relue plusieurs fois, S. M. a ordonné à G. de la lire tout haut. Après cette lecture, il lui a demandé: »Eh bien! regardez vous cela comme un refus positif?» G. ne savait que répondre. S. M. a repris: »Moi, j'éstime et j'admede(!) les objections de Mr J. J'en fais grand cas, mais je ne veux pas y voir un re-

Digitized by Google

fus déterminé, je crois que le patriotisme de J. et peut-être aussi sa bienveillance pour Moi, le portera au sacrifice de sa tranquilité, si je peut(!) lui persuader que je regarde sa nomination comme utile au bien publique. Je ne crois nullement au(!) fortes préventions qu'on auroit contre ses opinions politiques, sa conduite à toujours été éstimé et ces talens distingués. Mais peut-être a t'il raison, que le moment ne seroit pas bien choisi. Il faut attendre la fin de la Diette. J'y reviendrois! En attendant, puis'je garder cette réponse?» G. a répondu qu'oui, et S. M. l'a serré dans son secretaire particulier.

Anton Blanck.

Digitized by Google

Underrättelser.

— **F. W. Maitland** †. Den 21 dec. förlidet år afled på Kanarieöarna, där han sökt bot för ett långvarigt lidande, professor F. W. Maitland, en af den moderna engelska häfdaforskningens mest lysande målsmän. M. föddes den 28 maj 1850, fick sin uppfostran vid Eton och Trinity College i Cambridge, graduerades 1873, blef 1876 barrister-at-law, 1884 Reader of English Law vid universitetet i Cambridge och utnämndes 1888 till Downing Professor of the Laws of England vid samma universitet. Han har utöfvat ett sällsynt omfattande vetenskapligt författarskap, bland hvars alster här må nämnas *Gloucester Pleas* (1884), *Justice and Police* (1885), *Bractons Note-book* (1887), *History of English Law* (1895 tillsammans med sir Frederick Pollock), *Domesday Book and Beyond* (1897), *Township and Borough* (1898), *Roman Canon Law in the Church of England* (1898), *Political Theories of the Middle Age* (1900), en öfversättning af ett parti af Gierkes bekanta *Deutsches Genossenschaftsrecht*, försedd med en ypperlig rättshistorisk inledning rörande korporationsbegreppets utveckling, samt *English Law and the Renaissance* (1901). Härförutom har den aflidne för Selden Society utgifvit åtskilliga synnerligen intressanta urkundspublikationer, äfven de belysande den engelska medeltidsrättens utveckling. Såsom af det ofvanstående synes, spänner Maitlands författarskap öfver ett ofantligt område af den medeltida rättshistorien och han sysslar med förkärlek med flera af dess mest invecklade problem. Hans hufvudverk är den i förening med Pollock utarbetade framställningen af den engelska rättens historia före Edward I. Men äfven hans monografiska undersökningar t. ex. »Domesday Book and Beyond», »Township and Borough» och »Roman Canon Law in the Church of England» bringa en rikedom af nya uppslag. Hans skrifter utmärka sig för en encyklopedisk lärdom, ett genomträngande skarpsinne, en utsökt noggrann och fin metod och en framställningskonst, som genom sin åskådlighet, sin genomskinliga klarhet och elegans förmår att göra det torraste och abstraktaste ämne ej blott lättfattligt, utan i högsta grad njutbart. Hans sista verk var en lefnadsteckning öfver hans vän, den bekante litteraturhistorikern sir Leslie Stephen.

— I oktober 1906 afled öfverbibliotekarien Eduard Bodemann i Hannover, hvilken bl. a. utgifvit delar af hertiginnan Elisabeth Charlottes af Orléans brefväxling,

— Den 22 nov. 1906 afled i Graz professorn i modern historia vid därvarande universitet Hans von Swiedineck-Südenhorst. Född 1845 inträdde han efter aflagd grad 1867 på biblioteksbanan

Digitized by Google

och blef 1880 föreståndare för landsbiblioteket vid Johanneum i Graz. Sedan 1875 var han docent vid därvarande universitet, erhöll 1898 professors titel och utnämndes kort före sin död till ordinarie professor. Af hans äldre arbeten må här nämnas *Österreich unter Maria Theresia, Joseph II und Leopold II* (i Onckens *Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen*) samt *Die Politik der Republik Venedig während des 30-Jährigen Krieges* (1882, 85). Hufvudredaktör för det stora sammelverket *Bibliothek deutscher Geschichte*, författade han för detsamma tvenne afdelningar: *Deutsche Geschichte im Zeitraum der Gründung des preussischen Königtums* (1887—94) samt *Deutsche Geschichte von der Auflösung des alten bis zur Errichtung des neuen Kaiserreiches* (1895—1904), som förut omnämnts i denna tidskrift. I serien »Monographien zur Weltgeschichte» föreligger af hans hand en essay öfver *Venedig als Weltmacht und Weltstadt* (1899).

— Med miss Mary Bateson, som afled den 30 nov. förlidet år, har den engelska häfdaforskningen förlorat en af sina mera framstående representanter. Den aflidna har utöfvat en vidsträckt verksamhet som urkundsutgifvare — hon har bl. a. publicerat det engelska birgittinklostret Syons bibliotekskatalog från början af 1500-talet — och dessutom författat värdefulla arbeten på den medeltida historiens, särskildt stadshistoriens område. Såsom vi förut nämnt, var miss B. utsedd till en af redaktörerna för det planlagda stora verket *The Cambridge Medieval History*.

— Arkivväsendet i Nederländerna åtnjuter, såsom vi väl veta, regeringens synnerliga hägn. Nya byggnader och högre löner hafva under det senaste årtiondet spridt tillfredsställelse inom vederbörande kretsar. En blick på den nederländska statsverkspropositionen för 1907 gifver en rätt god föreställning om det nederländska folkets offervillighet för vården af sitt lands stora och små minnen. Man finner nämligen, att de ordinarie och extra anslagen för nämnda år belöpa sig till 165,345 fl., d. v. s. 248,017 kr. Till en jämförelse må nämnas, att Sverige, som liknar Nederländerna ej blott till invånarantalet utan ock däruti, att det har sin stora tid bakom sig, för samma ändamål utgifver något öfver 92,000 kr. (1905).

(*T. W.*)

— Den nyutkomna delen af *Kungl. Bibliotekets handlingar* (bd. 28) innehåller utom öfverbibliotekariens årsberättelse för 1905 ett nytt häfte (2 : 1) af d:r Joh. Ax. Almquists stora bibliografiska verk *Sveriges bibliografiska litteratur*. Föreliggande häfte har för historikern ett synnerligen stort intresse, då det är ägnadt åt afdelningen arkiv- och biblioteksväsen. Det innehåller först och främst bibliografier för arkiv och bibliotek utom det egentliga Sverige såväl i våra forna besittningar (Finland, Pommern, Bremen och Östersjöprovinserna) som i öfriga länder. Den senare delen behandlar det egentliga Sverige och omfattar en allmän och en speciell afdelning. Den förra upptager bl. a. utländska forskares berättelser

Digitized by Google

om sina forskningsarbeten i svenska arkiv och bibliotek samt bestämmelser angående dels publika akters öfverlämnande till offentliga arkiv dels boktryckeriernas leveranser af s. k. arkivexemplar. Den speciella delen slutligen behandlar dels det svenska arkivväsendet i allmänhet, dels de olika arkiven, främst riksarkivet, vidare landsarkiven, de centrala ämbetsverkens arkiv och öfriga offentliga arkiv samt slutligen de enskilda arkiven. Hvilken betydelse det har för en historiker att nu äga en i möjligaste mån fullständig förteckning öfver svenska tryckta arkivförteckningar, ligger i allt för öppen dag för att behöfva vidlyftigare framhållas. Huru stort det behandlade materialet är, framgår t. ex. däraf, att ensamt afdelningen Riksarkivet upptager 80 nummer.

— Den tjugonde delen af *Svenska akademiens handlingar ifrån år 1886* bringar en vidlyftig minnesteckning öfver *Fältmarskalken grefve Magnus Stenbock* af bibliotekarien Claes Annerstedt. Arbetet är grundadt på omfattande källforskningar i både svenska och danska arkiv och bibliotek och bringar afsevärdt mycket nytt särskildt till kännedomen om 1713 års kapitulation och det danska kapitulationsbrottet. Vi hoppas med det snaraste få återkomma till boken, som intager en rangplats inom det förflutna årets historiska produktion.

— Ur tredje och fjärde häftena af tidskriften *Kult och Konst* anteckna vi en intressant uppsats af Johnny Roosval om *Två antisemitiska monument i Uppsala domkyrka* samt en studie af Tobias Norlind öfver *Svenska kyrkosångböcker från 1500- och 1600-talet med tryckta melodier.* Doc. Roosval ställer i utsikt ett arbete om *Legender och symboler i Uppsala domkyrkas koromgång*, afsedt att inom kort utgifvas såsom Föreningens för bokhandtverk publikation.

— Det sist utkomna häftet af det stora topografiska verket *Uppland* innehåller rikt illustrerade framställningar af Upplands järnhandtering, handtverk och fabriker samt handel och sjöfart af d:r Holger Rosman.

— I afslutadt skick föreligger nu samlingen af Elof Tegnérs *Valda skrifter.* I denna den samlade upplagan af hans arbeten inneslutas — utom hans chefs d'oeuvres *Gustaf Maurits Armfelt*, en af vår litteraturs få klassiska biografier, samt *Anteckningar och minnen af Hans Gabriel Trolle-Wachtmeister*, ett af dess mest fängslande memoarverk — äfven de smärre historiska, kulturhistoriska och litteraturhistoriska essays, som förut på olika håll offentliggjorts. Man återfinner sålunda där hans stora, i Historiskt Bibliotek införda afhandling *Bidrag till kännedomen om Sveriges yttre politik närmast efter statshvälfningen 1772;* vidare lefnadsteckningen öfver *Gudmund Göran Adlerbeth*; vidare de i denna tidskrift förut publicerade uppsatserna *Ur Adolf Ludvig Ribbings papper* och *Gustaf III och emigranterna* samt de båda essaysamlingarna

Digitized by Google

Svenska bilder från sextonhundratalet och *Från farfarsfars och farfars tid.* Slutligen ha i samlingen inrymts flere serier resebilder från Italien, Spanien och Ryssland samt den på sin tid mycket uppmärksammade uppsatsen *Några universitetsfrågor*, som väl gaf uppslaget till de omorganisationsplaner, som på de sista åren varit å bane. Samlingen inledes med en varmt skrifven lefnadsteckning af Henrik Schück samt afslutas med ett ypperligt register.

— Den af Riksarkivet genom d:r Joh. Ax. Almquist utgifna serien *Konung Gustaf den förstes registratur* har ökats med ett nytt, tjugofjärde band, omfattande åren 1553 och 1554.

— Af den af Riksarkivet genom arkivarien d:r Severin Bergh utgifna serien *Svenska riksrådets protokoll* har elfte bandets senare häfte utkommit, innefattande återstoden af protokollen för 1646 jämte register till bandet.

— I *Archivio della R. Società Romana di storia patria* bd. 29 läses en uppsats af envoyén friherre C. Bildt om *Cristina di Svezia e Paolo Giordano II duca di Bracciano.*

— En ung dansk historiker, d:r Knud Fabricius har utgifvit de båda första delarna af en på fem band beräknad, bredt anlagd skildring af *Skaanes Overgang fra Danmark til Sverige*, frukten af långvariga studier i svenska bibliotek och arkiv. De hittills utgifna delarna behandla försvenskningens historia från Brömsebro- och Roskildefrederna till krigsutbrottet 1676. Vi hoppas snart kunna återkomma till det innehållsrika arbetet.

— Genom statsarkivarien R. Hausen har Finlands statsarkiv publicerat *Landshöfdingen friherre Gabriel Kurcks lefnadsminnen uppteckna de af honom själf.* De utgifna memoarerna innehålla bl. a., utom skildringar från Karl X:s polska krig, en liflig berättelse om Kurcks företräde hos Oliver Cromwell och hans graduering i Oxford. De gifva, såsom utgifvaren säger, en karakteristisk lefnadsbild från senare hälften af 1600-talet.

— I det nyutkomna häftet (Bd. 21: H. 1) af *Historiska handlingar utgifna af K. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia* meddelar professor Ernst Carlson efter en i universitetsbiblioteket i Greifswald befintlig handskrift *Grefve Carl Pipers dagbok, hållen under hans fångenskap i Ryssland 1709—1714.* Vi hoppas med det snaraste få återkomma till denna intressanta publikation.

— I Militärlitteratur-Föreningens skriftserie har löjtnant H. E. Uddgren, genom ett par smärre uppsatser bekant för tidskriftens läsare, utgifvit en framställning af *Kriget i Finland år 1713.*

— Af den genom arkivarien d:r G. O. Berg utgifna senare serien af *Sveriges ridderskaps och adels riksdags-protokoll* har sjuttonde bandets andra häfte utkommit, innehållande protokollen för

Digitized by Google

november och december 1747. Med detta häfte föreligga protokollen från riksdagen 1746—47 i tre digra band i sin helhet publicerade.

— Under titeln *Carl von Linné. Några kapitel ur ett oafslutadt arbete* ha offentliggjorts efterlämnade brottstycken ur det stora arbete öfver Linné, åt hvilket Oscar Levertin ägnat sina sista lefnadsårs forskningsmödor, men som han på grund af sammanstötande olyckliga omständigheter aldrig hann fullborda. De färdigskrifna kapitlen — »Stenbrohult», »Wexiö», »Linné som diktare» och »Linné som moralist» — gifva en föreställning om hvad vår litteratur förlorat genom Levertins förtidiga död.

— Ur *Nordisk Tidskrifts* första häfte för i år notera vi en uppsats om *Gustaf III och norrmännen* af d:r Lydia Wahlström.

— Vi anteckna ur Karl-Johans-förbundets handlingar en uppsats af professor S. J. Boëthius *Om tronföljarevalet i Örebro 1810*, hvars innehåll delvis tidigare meddelats såsom föredrag i nämnda förbund. Förf. afser ej att meddela några nya fakta, endast att framhålla några synpunkter »ägnade att förklara denna egendomliga episod i vår historia». Till de orsaker, som bestämt utgången, räknar förf. ej Fourniers förespeglingar om ekonomiska fördelar af Bernadottes val, om de ock medverkat. Större betydelse hade den visserligen på ytterligt svaga skäl grundade föreställningen, att Napoleon önskade B:s val. Det afgörande skälet finner professor Boëthius i behofvet af en kraftig tronföljare, under hvilken — för att tala med Järta — »mera än under någon annan herrar löjtnanter komma att förblifva löjtnanter», en tronföljare alltså, som särskildt kunde göra front mot det hotande militära själfsvåldet. När man uteslöt Gustaf IV Adolfs son från tronföljden, var nog för de flesta skälet därtill, att man vid sidan af den slappe och karaktärssvage Karl XIII mindre behöfde en kronprins än en medregent. Den visserligen något sent förvärfvade vissheten, att hertigen af Augustenborg i afs. på kapacitet ej fyllde måttet — Wrede kallar honom efter Fredrik VI:s föredöme hånfullt en »ludi magister» — gjorde, att man — då konungen af Danmark och administratorn af Oldenburg ej kunde ifrågakomma — kastade sig på Bernadotte, som ju genom egen kraft och skicklighet brutit sig sin bana och som under kriget med Frankrike ridderligt behandlat svenska krigsfångar. »Den svaghet i vårt dåvarande politiska lif, hvarom tronföljarevalet 1810 onekligen vittnade, bör sålunda», säger förf., »enligt min mening icke sökas i ett blindt hängifvande åt en känslostämning utan däri, att regeringen saknade fast och planmässig ledning och därför, icke af lättsinnig entusiasm, utan af hållningslös svaghet låtit sig förmå till ett steg (hertigens af Augustenborg tronkandidatur), hvars innebörd den ej pröfvat, — eller m. a. o. just i den brist i våra dåvarande politiska förhållanden, hvarpå tronföljarevalet skulle hafva till uppgift att råda bot». I slutorden framhålles, att de förhoppningar man i ofvan berörda afseende ställt på Karl Johan icke kommo på skam.

Digitized by Google

— Den nya upplagan af Louis de Geers bekanta *Minnen* föreligger nu färdig.

— Såsom band LXXVII af Svenska litteratursällskapets i Finland skriftserie föreligger nu andra bandet af professor Werner Söderhjelms förträffliga teckning af *Joh. Ludv. Runeberg, hans lif och hans diktning.*

— Lektor Teofron Säve, som i anledning af högtidligheterna vid John Ericssons jordafärd i sept. 1890 författat en lefnadsteckning öfver honom, under titeln *John Ericsson, Minnesteckning vid högtidsfesten i Karlstad den 14 september 1890* intagen i Karlstads läroverks årsprogram 1891, har nyligen utgifvit en ny, omarbetad och utvidgad upplaga af denna skrift — *John Ericsson.* Författarens framställning är i främsta rummet fotad på W. C. Churchs *Life of John Ericsson*, såsom förf. i sin källredogörelse i förordet framhåller, »hufvudkällan för hvar och en, som vill teckna den berömde uppfinnarens lif och storverk», men för öfrigt har tagits hänsyn till de öfriga talrika lefnadsteckningarna, framför allt till Adelskölds, liksom äfven till Ericssons egna redogörelser för sina uppfinningar i det till utställningen i Filadelfia 1876 utarbetade praktverket och i uppsatser i olika amerikanska tidskrifter, af hvilka de flesta af sin författare öfverlämnats till kungl. biblioteket och vetenskapsakademiens bibliotek och sålunda äro lätt tillgängliga. Af särskildt intresse i lektor Säves välskrifna bok är skildringen af Ericssons ungdomstid, af den utbildning han i Sverige fick och af de förhållanden, som ledde till hans emigration, en skildring som synes ägnad att i åtskilligt ändra den populära uppfattningen. Väl på sin plats synas också anmärkningarna rörande det nordamerikanska inbördeskrigets orsaker och rörande det källvärde, som bör tillmätas mrs Beecher Stowe's bekanta roman *Uncle Tom's Cabin.* Af bokens innehåll i öfrigt må påpekas såsom af en betydelse utöfver den rent biografiska det sjunde kapitlet, »John Ericsson och Sveriges sjöförsvar».

— Ett nytt och, som man väl må hoppas, fruktbringande uppslag inom den svenska läro- och handbokslitteraturen utgör lektor Nils Höjers nyutkomna *Svensk samhällslära*, på hvilket arbete vi önska fästa uppmärksamheten, ehuru det faller utanför den historiska litteraturen i egentlig mening. Arbetet, som närmast tillkommit med tanke på de allmänna läroverken, »vill», säger förf., »tjäna som handledning, läse- och uppslagsbok icke blott i Sveriges och grannländernas statskunskap i trängre mening d. v. s. statsrätt och kommunalkunskap, utan ock gifva de enklaste dragen af demografien, familjerätten och det ekonomiska samfundslifvet och således äfven lämna en framställning af arbetarefrågan och den nuvarande sociala lagstiftningen». Författningshistorien har, såsom representerad i de vanliga historiska läroböckerna, utelämnats; däremot är kommunalförvaltningen genetiskt framställd, och i skildringen af näringslifvet har framhållits de ekonomiska teoriernas betydelse

Digitized by Google

och viktigaste yttringar för hvarje näringsgren. Boken afser, som synes, att gifva åtminstone konturerna till en bild af det nuvarande svenska samhället och fyller därmed ett allt kännbarare vordet tomrum i vår lärobokslitteratur.

— I *Julbok 1906*, utgifven af professor E. Stave, meddelar professor H. Hjärne en längre, i hög grad fängslande uppsats om *Kinas störste kejsare.* Efter en inledning, hvari förf. framhåller, att den vanliga uppfattningen af Kinas kultur som något oföränderligt, sedan årtusenden afslutadt och af Kinas befolkning såsom ett enhetligt folk, beror på en synvilla, skildrar han den inre upplösningen i Kina efter Han-dynastiens störtande i början af det tredje århundradet e. Kr., en period som i Kinas historia intager ungefär samma plats som folkvandringarnas tid i det europeiska statssystemets utveckling. Särskildt gjorde denna upplösning sig gällande på det religiösa området genom buddhismens inträngande. Därefter skildras det kinesiska väldets reorganiserande sedan 618 genom Kao-tsu, Tang-dynastiens grundare. Det är hans son Li-chi-min, år 626 kejsare under namnet Tai-tsong, som af förf. skildras såsom Kinas störste kejsare. Professor Hjärne jämför honom med Justinianus och Karl den store; »men», tillägger han, »vore det ett förmätet tal, att öfver Tai-tsong, sådan han framträder ur de knappa minnesnotisernas dimma, ligger liksom ett skimmer af en vidsyntare statsmannablick, af en mildare odling, af ett fördomsfriare och varmare sinnelag»? Därefter gifves en synnerligen intressant öfversikt öfver den store kejsarens yttre och inre styrelse intill hans död 649.

— Lektor Hugo Bergstedt, som förut gjort sig känd genom smärre studier och essayer öfver antika ämnen, har denna gång gripit sig an med en större uppgift. De insikter i Greklands politiska historia, de gängse skolböckerna meddela, vill han komplettera och fördjupa med en redogörelse för den grekiska kulturens historia från allra äldsta tid ner till Roms ingripande i Hellas. *Kort grekisk kulturhistoria* (Stockholm, P. A. Norstedt & Söner 1906) är titeln på hans nya bok. I sex kapitel ger förf. en framställning af den grekiska odlingen i dess olika utvecklingsskeden och faser, han redogör för de olika hvarandra aflösande stats- och samhällsförfattningarna, han skildrar religion och filosofi, litteratur och — ehuru i ringare grad, då boken tyvärr är oillustrerad — konst med stadig syn på deras inbördes växelverkan. Boken slutar, som nämndt, med Roms ingripande i Hellas. Emellertid betecknar Korinths fall väl slutet på Greklands självständiga politiska historia, men ej egentligen ett afbrott i kulturutvecklingen, och framställningen hade säkerligen vunnit på att föras fram till Augusti tid, då reaktionen kom på kulturens alla områden. De jämförelsevis få sidor, som nu äro tillmätta hellenismen, kunna knappt göra full rättvisa åt denna så viktiga period. — Lektor Bergstedt har gått till sin uppgift synnerligen väl förberedd. Med en synbarligen genom eget ingående studium vunnen intim kännedom om och förståelse af de antika skrift-

Digitized by Google

ställarnes verk förenar han — det märkes väl, fast boken ej tynges af några lärda citat — stor förtrogenhet med den moderna vetenskapliga litteraturen; äfven de allra senaste upptäckterna på arkeologiens och papyrusforskningens områden har han sålunda tillgodogjort sig och boken. Hela hans syn på antiken är också den moderne historikerns, som vet, att hvarje kulturprodukt måste förstås inom sin tid och efter sina syften; den gamla klassicistiska uppfattningen, som alltför länge setat i högsätet, har i förf. ingen anhängare. Det väldiga materialet har förf. lyckats omsätta i en lättläst form, slående paralleller med moderna företeelser underlätta förståelsen, stilen är i god mening populär.

(*Ernst Nachmanson.*)

— Som supplementband till Bursians bekanta *Jahresberichte über die Fortschritte der klassischen Altertumswissenschaft* har den nuvarande utgifvaren, professor W. Kroll i Greifswald i förening med en del kolleger utgifvit *Die Altertumswissenschaft im letzten Vierteljahrhundert. Eine Übersicht über ihre Entwickelung in der Zeit von 1875—1900* (Leipzig 1905). Några afdelningar torde mer än öfriga kunna påräkna intresse hos tidskriftens läsare, exempelvis »Griechische Geschichte» af Th. Lenschau, »Römische Geschichte» af L. Holzapfel, »Griechische Staatsaltertümer» af H. Swoboda samt »Römisches Staatsrecht» af A. Stein.

(*Ernst Nachmanson.*)

— Af det af William Hunt och Reginald Lane Poole utgifna verket *The Political History of England*, som förut (årg. 1906, s. 65) omnämnts i denna tidskrift, ha fyra nya volymer utkommit, näml. den första *From the Earliest Times to the Norman Conquest* af Thomas Hodgkin, den ryktbare författaren till *Italy and her Invaders*, den fjärde *From the Coronation of Richard II. to the Death of Richard III.* (*1377—1485*) af C. Oman, mest bekant för ett arbete öfver *The Peninsular War*, den femte *From the Accession of Henry VII. to the Death of Henry VIII.* (*1485—1547*) af H. A. L. Fisher, samt den elfte *From Addingtons Administration to the Close of William IV:s Reign* (*1801—1837*) af George C. Brodrick och J. K. Fotheringham.

— Den bekante tyske historikern Felix Rachfahl har påbörjat en bredt anlagd framställning af *Wilhelm von Oranien und der niederländische Aufstand*, hvaraf första bandet utkommit. Under hänvisning till Moritz Ritters ord, att »det i det sextonde århundradets historia icke gifves något stort tidsskede, för hvilket källorna i så hög grad dragits fram i dagens ljus, som för de nio åren före och de tio åren efter det spansk-nederländska krigets utbrott», betonar förf., att det nya källmaterialet ställer åtskilliga af de viktigaste tilldragelserna i ett annat ljus, liksom ock att de många förträffliga och ingående monografier, som på de sista åren framkommit, förtjäna att tillgodogöras och insättas på sin rätta plats

Digitized by Google

i en sammanhängande framställning. Ett alldeles särskildt skäl att upptaga det nederländska frihetskrigets historia till förnyad behandling finner förf. däri, att de senaste skildringarna däraf bära prägeln af en bestämd politisk tendens. Den uppgift förf. ställt sig är nu att med framdragande af en del nytt stoff särskildt ur korrespondensen mellan kronan och generalguvernören samt ur Wilhelms egen brefväxling och för öfrigt på grundval af de nya källpublikationerna och den monografiska litteraturen ge en framställning af den store oraniens lefnad såsom medelpunkten i den nederländska frihetsstridens utveckling intill midten af 1580-talet. Arbetet sönderfaller i fyra delar, den första behandlande ungdomstiden intill 1559, den andra oppositionstiden intill flykten 1567, den tredje krigsåren intill Gentpacifikationen 1576 och den fjärde de sista åren intill mordet 1584. Det första bandet är redan utkommet, det andra är att förvänta om några månader. För de båda senare banden är materialet till stor del samladt och genomarbetadt. Ovisst är dock, när de hinna blifva färdiga.

Det nu föreliggande bandet sönderfaller i fem afdelningar. Den första ger en kort öfversikt öfver huset Nassaus tidigare historia, särskildt dröjande vid Engelbrecht II af Nassau-Breda och Henrik III af Nassau. Den andra afdelningen behandlar Vilhelm den tystes ungdom. Största intresset ha bandets trenne sista afdelningar, som ge en skildring af Nederländerna i det sextonde århundradet. Först framställas de sociala, ekonomiska och kulturella förhållandena. Förf. framhåller här bl. a. den nederländske bondens liksom den nederländske adelsmannens genomgående goda ekonomiska ställning och polemiserar mot den utbredda uppfattningen, att på grund af sina intrasslade finanser den nederländska adeln anslöt sig till insurrektionen mot den spanska kronan. Ett särskildt kapitel ägnas åt Antwerpen och dess ställning som en mötes- och föreningspunkt för norra och södra Europas handel. Den fjärde boken är ägnad åt en teckning af de religiösa förhållandena. Förf. söker här i den förståndsmässiga nykterhet, som han finner vara den nederländska religiositetens särmärke, finna förutsättningen för den toleranspolitik, omkring hvilken den nederländska oppositionen samlade sig. Uttryckligen betonar förf., att kalvinismens uppkomst i Nederländerna är att återföra på Kalvin själf, att den ej dit fortplantats öfver Frankrike. En annan sak är sedan, att franskt inflytande, särskildt efter freden i Château-Cambrésis, mäktigt bidragit till kalvinismens uppblomstring i landets södra delar. Bokens sista afdelning är ägnad åt Nederländernas författningslif. Den behandlar i fyra kapitel provinsial- och centralförvaltningen, kronans ställning, rättigheter och verksamhet, representationerna i de olika provinserna samt »generalstaterna» i början af Filip II:s regering. Af särskildt intresse inom denna afdelning är den framställning förf. gifver af den burgundiska förvaltningsreformen, liksom den parallell han uppdrager mellan utvecklingen i de nederländska provinserna och i den Habsburgska monarkien.

Digitized by Google

— *Seemacht in der Ostsee. Ihre Einwirkung auf die Geschichte der Ostseeländer im 17. und 18. Jahrhundert* (Kiel 1907; XX + 481 sid.; 4 kartor och 18 stridsplaner) är titeln på ett af tyske viceamiralen Kirchhoff utgifvet arbete, hvilket, ehuru närmast af teknisk art, framsprunget ur marinhistoriska föreläsningar, äger betydande intresse för den vanlige historikern. Förf. har sökt fullfölja de uppslag, som gifvits af amerikanaren Mahan i hans berömda *The Influence of Seapower upon History*, och sålunda velat utreda de maritima företeelsernas betydelse för Östersjöstaternas öden under 1600- och 1700-talen. Denna synpunkt på Nordens historia är som bekant hittills alltför litet beaktad, och det är därför ett mycket tacknämligt företag, åt hvilket förf. här ägnat sig. Efter en militärgeografisk inledning, som innehåller åtskilliga åtminstone för den civile läsaren mycket nyttiga anmärkningar, tecknar förf. i nio särskilda kapitel de viktigaste sjökrigshändelser och organisatoriska nyheter i Östersjön, som förekommit från Gustaf II Adolfs och Kristian IV:s dagar fram till revolutionskrigen. Ett väl valdt material af källbearbetningar, däri man dock för Sveriges del saknar Zetterstens viktiga arbete, har satt honom i stånd att lämna ganska utförliga skildringar — om deras kritiska värde, särskildt vid åtskilliga omdömen om Sverige, måste fackmännen döma. De politiska detaljerna äro flerstädes mindre säkra eller rent oriktiga (ex. uppgifterna om Sveriges vinster i Brömsebro och Osnabrück), hvilket förf. för öfrigt inledningsvis erkänt. I själfva hufvudsträfvandet torde förf. emellanåt öfverdrifva sina maritima synpunkters betydelse samt då och då inblanda väl moderna åskådningssätt (såsom då han under Karl X Gustafs andra krig skjuter fram engelska planer på Kronborg och Öresund som motiv för Richard Cromwells hjälpsändning men förtiger Mazarins afgörande inflytande), men otvifvelaktigt skall hans arbete väsentligen bidraga till en fördjupad uppfattning af sjökrigens betydelse för Norden.

(*C. H. H.*)

— I den af Oxford University Press utgifna, billiga men förträffligt utstyrda serien *The World's Classics* ingår bl. a. ett urval ur den berömde engelske statsmannen Edmund Burkes arbeten. I de hittills utkomna tre delarna återfinner man t. ex. hans satiriska Bolingbroke-imitation *A Vindication of Natural Society . . . in a letter to Lord — by a late Noble Writer* (1756), vidare hans försvarsskrift för den första Rockinghamska ministären *Observations on a late Publication intituled The Present State of the Nation* (1769), han berömda programskrift *Thoughts on the Cause of the Present Discontents* (1770) samt slutl. en samling af hans berömdaste tal såsom t. ex. talen rörande de nordamerikanska koloniernas ställning (1774—1777), vid framläggandet af planen till en omordning af den engelska finansförvaltningen (1780), rör. reformer i den indiska förvaltningen (1783, 1785) m. fl. Dock ha förhand-

Digitized by Google

lingarna ang. Warren Hastings' »impeachment» såsom för vidlyftiga uteslutits. Upplagan är beräknad på sex band.

— Den moderna franska häfdaforskningen äger knappast, Napoeleonforskningen säkert icke ett mera lysande namn än Albert Vandals. Det monumentala verk, som från början gjorde hans ryktbarhet — *Napoléon et Alexandre Ier* —, gör i själfva verket epok inom den moderna Napoleonforskningen. Och hans sista stora arbete *L'avènement de Bonaparte* (1902), hvaraf den första delen *La genèse du consulat. Brumaire. La constitution de l'an VIII* hittills utkommit, hör till de mest betydande historiska arbeten, som på de sista åren sett dagen. Detta verk föreligger nu under titeln *Bonaparte och Brumaire* i en omsorgsfull svensk tolkning af d:r Sigurd Eurén i en prydlig, rikt illustrerad upplaga, som verkligen kan kallas en evenemang i vår öfversättningslitteratur. Ett särskildt hedersomnämnande förtjäna öfversättare och förläggare därför att hvarken noter eller källkritisk apparat till tjänst för allmänhetens lättja ha uteslutits.

Hvad förf. i detta arbete vill visa är dels i hvilken grad, på hvad sätt och af hvilka orsaker Frankrike vid tiden för Bonapartes återkomst från Egypten var moget för diktaturen, dels huru vid statskuppen i Brumaire verkligen enligt tillförlitliga källors vittnesbörd har tillgått och huru konsularförfattningen sedan kom till. Och hvad som meddelas är ägnadt att sätta både revolutionen och Bonaparte i en säkert både sannare och mindre glansfull belysning. Skildringen af Frankrike omedelbart före Brumaire, på en gång till sina konturer skarpt uppdragen och inrymmande ett öfverväldigande bevismaterial, borde definitivt ha aflifvat dogmen om att det var friheten Bonaparte gjorde slut på — om nu historiska dogmer kunna aflifvas. Särskildt ger författaren af de religiösa förhållandena — och kyrkopolitiken utgör som bekant den kanske viktigaste sidan af revolutionens historia — en skildring, som osökt leder läsarens tanke till den teckning af de religiösa förhållandena i nutidens Frankrike, som i Bodley's bekanta arbete *France* bär rubriken »The tyranny of freethought». Sönderslitet af inre fejder, med en korrumperad regering, en förvaltning i upplösning, en hopplös förvirring i finanserna, en rubbad kredit, ett skattesystem, som har karaktären af utplundring, och en emigrantlagstiftning, som i sin suveräna likgiltighet för den personliga säkerheten var fullkomligt orientalisk, därtill hotadt af yttre fiender, suckade Frankrike ej efter »l'ancien régime», men efter »den starke mannen», som kunde skänka yttre fred och inre ro. Framför allt vände man sina blickar till de generaler, som skapat den franska vapenärans renässans, främst Jourdan och Bonaparte. Men skulle »hjälten», frågade man sig, blifva en Washington, en Monk eller måhända en Cromwell? Att det skulle blifva en Cæsar, anade nog ingen.

Men å andra sidan ha de fullblodiga Napoleonbeundrarne, de för hvilka Napoleon — för att begagna en berömd svensk historikers

Digitized by Google

ord — »divinerat hela jurisprudensen», föga anledning till glädje öfver Vandals skildring af själfva Brumaire-statskuppen. Det högtrafvande talet hos de äldstes råd befinnes vara ett fiasko; den berömda dolkscenen hos de femhundrade upplöser sig i en helt vanlig knytnäfvekamp, där Napoleon till på köpet blir illa åtgången och fullkomligt förlorar fattningen. Författaren uppvisar in i minsta enskildheter, såsom det synes ovederläggligen, huru illa planlagd och huru illa utförd statskuppen i själfva verket var; att den verkligen lyckades, berodde utom på Lucien Bonapartes raska och beslutsamma ingripande hufvudsakligen på det härskande partiets handfallenhet, brist på sammanhållning och lika allmänna som välförtjänta impopularitet. Brumaire fogade sålunda intet nytt blad till Bonapartes lagrar. I dess klarare glans framstår åter hans politiska och diplomatiska snille i den följande tvekampen med Sieyès i afseende på den nya författningen. Af det konstrikt balanserade maskineri, som Sieyès' spetsfundiga hjärna utkläckt och där segraren från Brumaire skulle intaga platsen såsom »valherre», en ställning som han själf liknat vid »ett gödsvins», formar Bonaparte ett statsskick, som gör honom till Frankrikes herre. Vandals bok är i sin helhet ett mästerligt arbete, lika utmärkt för grundlig och omfattande källforskning och nya och originella synpunkter som för en gnistrande stil. Det är att hoppas, att det mottagande, som kommer arbetet till del i dess svenska dräkt, må blifva sådant, att det ger oss rätt att från samma hand vänta en öfversättning af andra delen, när den en gång utkommer.

— Den af Louis Bobé utgifna stora urkundssamlingen *Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds i Tidsrummet 1770—1827* har ökats med en ny (sjunde) del innehållande »Udvalgte Breve og Optegnelser af Grev Ernst Schimmelmann, Komtesse Katharine Stolberg, Henning von Witzleben og Hustru, Grev Charles Flahault d'Angiviller og Grevinde Louise Stolberg».

— Af Gabriel Hanotaux's stora *Histoire de la France contemporaine (1871—1900)* föreligger nu tredje bandet *La Présidence du Maréchal de Mac Mahon. La Constitution de 1875.* Större delen af bandet är ägnad åt en redogörelse för tillkomsten af Frankrikes nu gällande författning, en republikansk författning, voterad af en församling med rojalistisk majoritet. Författarens redogörelse utmynnar i en synnerligen spirituell analys af den nya författningens väsen — *Théorie de la Constitution.* De sista kapitlen behandla parlamentsvalen 1876, Du Faures första kabinett samt kabinettet Jules Simon och den 16 maj 1877. I skildringen af författningskampen ingår ock en öfversikt af den utrikespolitiska krisen 1875. Det nya bandet prydes liksom de föregående af flera fint utförda porträtt.

— I decemberhäftet af *Preussische Jahrbücher* återkommer Hans Delbrück i en uppsats med titel *Die Hohenlohe-Memoiren und Bismarcks Entlassung* till de tilldragelser, som stodo i sam-

Digitized by Google

band med Bismarcks afgång. Till svar på de angrepp, för hvilka han i följd af sina »afslöjanden» blifvit utsatt, framhåller han, att han vid sin analys af Hohenlohememoarerna »blott historiskt fastslagit och med klara ord gifvit uttryck åt hvad som låg i öppen dag för hvar och en, som ännu erinrade sig händelserna 1890, tog de tryckta urkunderna i sin hand och inordnade Hohenlohes uppteckningar i detta sammanhang». De muntliga meddelanden, till hvilka han hänvisat, hade blott fullständigat och styrkt de slutsatser, som kunde dragas ur det redan tryckta materialet. »Man skulle kunna helt enkelt stryka hela denna passus, och min artikel blefve dock till sitt innehåll oförändrad.» I det följande fasthåller Delbrück sin uppfattnings riktighet och betonar, att vi ha ett afgörande bevis för Bismarcks statshvälfningsplaner i det faktum, att han 1890 trots kartellmajoritetens kompromissförslag och kejsarens önskningar bragte socialistlagen på fall.

I sist utkomna häfte af *Historische Zeitschrift* (3 F., Bd 2: H. 2) tager Fr. Meinecke till orda mot Delbrücks hypotes. Den kan ej, säger han, utan ett rent våldförande af meningen fotas på Hohenlohes referat af sitt samtal med kejsaren (II, s. 468). Och de muntliga meddelanden, hvarpå D. i sin första artikel stödde sig, synes han numera själf ej tillmäta någon större betydelse. Det är ur själfva det politiska läget i början af år 1890 han vill deducera fram sitt antagande. Men därvid förfar han godtyckligt, i det han bland en rad tänkbara kombinationer utplockar och framhåller en med undanskjutande af de andra. Om man också ej utan vidare kan afvisa Delbrücks hypotes, så synes den dock hvila på ganska lösa grunder. Påfallande är i jämförelse härmed den försiktighet, hvarmed Lenz i sin bekanta Bismarck-biografi har behandlat denna episod.

— Af den år 1902 aflidne jesuiten Theodor Granderaths stora *Geschichte des Vatikanischen Konzils* har nu tredje (slut-) bandet sett dagen, liksom de föregående utgifvet af den aflidnes ordensbroder Konrad Kirch. Med detta verk ges för första gången från ultramontant håll en detaljerad framställning af konsiliets historia. Cecconis vidlyftiga *Storia del Concilio Ecumenico Vaticano* behandlar endast förhistorien, och öfriga från majoritetsanhängarnes sida utgångna framställningar, t. ex. Mannings *The true Story of the Vatican Council* och Fesslers *Das Vatikanische Konzilium, dessen äussere Bedeutung und innerer Verlauf*, utgöra blott korta öfversikter närmast af en apologetiskt-publicistisk karaktär. Det enda stora arbete, som finnes, Friedrichs *Geschichte des Vatikanischen Konzils* är utgånget från en ifrig, att ej säga fanatisk anhängare af minoritetens uppfattning. Granderath-Kirch's stora verk intager en lika prononcerad ståndpunkt på den andra sidan, och det är egentligen genom det nya material som framdrages, som det har sitt värde. Författaren har nämligen haft till sin disposition konsiliets arkiv i dess helhet: protokoll, in- och utgående

Digitized by Google

handlingar af olika slag, bref, växlade mellan kurian och nuntierna, kardinalstatssekreterarens bref till enskilda biskopar och åtskilliga biskopars inbördes brefväxling m. m. Vidare har han haft tillgång till privatanteckningar af en framstående medlem af konsiliet och trosdeputationen. En betydlig del af materialet är tryckt i sjunde bandet af *Collectio Lacensis.* I förhållande till det oerhörda material, som stått till författarens förfogande, såväl som med hänsyn till den möda, som synbarligen nedlagts på dess sofrande och bearbetning, är verket förvånande litet gifvande. Det är i själfva verket intet annat än en materialsamling. För konsiliets egendomliga världshistoriska betydelse har författaren ej haft blick, lika litet som han lyckats ge relief åt de båda kyrkopolitiska åskådningar, som där bryta sig mot hvarandra. Ofta infogas midt in i texten dogmatiska utredningar och vederläggningar af minoritetstalares åsikter. Är Friedrichs stora verk en partiskrift från gammalkatolikernas läger, så är Granderaths det ej mindre från ultramontanernas sida. I så måtto kan konsiliet sägas ännu vänta sin häfdatecknare.

— Vi uppmana ånyo dem af föreningens medlemmar, som önska till nedsatt pris (5 kr.; bokhandelspriset 9 kr.) erhålla den af amanuensen Kr. Setterwall utarbetade, snart utkommande *Svensk Historisk Bibliografi 1875—1900*, att snarast möjligt till föreningens sekreterare, adr. Riksarkivet, insända sina rekvisitioner. Tryckta beställningskort finnas inhäftade i förra årgångens första häfte.

Digitized by Google

Dackefejden och det s. k. slaget vid Åsunden.

AF

ARTHUR STILLE.

I Dackefejden urskiljer man genast två särskilda skeden med helt olikartad karaktär. Gränspunkten mellan dessa är den stora sammandrabbning, som i litteraturen framträder under namnet slaget vid Åsunden. Före denna strid är Dacke anförare för en verklig här; han är det upproriska Smålands höfding, och det är ett allvarligt krig, som Gustaf I har att utkämpa med honom. Slaget blir emellertid ett fruktansvärdt nederlag för Dacke, hans härsmakt skingras, och då han själf åter träder fram, botad efter det sår, han fått i striden, är han ej mer än chef för några kringirrande fribytarskaror och snart endast en flykting. I all hufvudsak har upproret krossats genom slaget, befolkningen har underkastat sig, och de ännu kringströfvande banden kunna ej bereda konungen några allvarligare bekymmer. Dacke dräpes slutligen på flykten.

Det är alltså i en enda bestämd drabbning, som den kungliga hären besegrar bondeskarorna och i all hufvudsak dämpar upproret. I hela den existerande historiska litteraturen uppgifves det, att denna drabbning utkämpats vid sjön Åsunden och delvis på dennas is, närmare bestämdt »mellan Eneby och Horn». Stridsplatsen skulle alltså hafva varit i det nordligaste gränsområdet af den insurgerade landsdelen. Ett närmare betraktande af situationen på krigsskådeplatsen, sådan den var i början af år 1543, och af det sätt, hvarpå Dacke dittills fört kriget, torde emel-

Digitized by Google

lertid redan på förhand låta vissa tvifvel uppstå, huruvida verkligen platsen för sammandrabbningen skall sökas så långt norrut. Efterföljande undersökning är närmast afsedd att söka bringa klarhet i frågan: hvar stod »slaget vid Åsunden», det slag, som bröt Nils Dackes makt? Det torde emellertid då ej vara ur vägen att i sammanhang härmed söka taga en öfverblick af krigsrörelserna före det afgörande slaget och af de idéer, som legat till grund för dem, för att därigenom söka komma till en så klar uppfattning som möjligt af den militäriska situationen vid början af slutfälttåget. Man kan därefter med större säkerhet bedöma och värdesätta källskrifternas uppgifter, då man på grund af dessa och studium af de topografiska förhållandena har att söka bestämma platsen för slaget.

* * *

Det vill synas, som om man på den kungliga sidan redan tidigt klart uppfattat innebörden af oroligheterna i Småland och insett, att Dackes resning var farlig. Denna kan ej sägas hafva fullt utbrutit förr än i juni 1542, och redan den 6 juni lät konungen uppbåda frälset från Uppland, Västergötland och Östergötland att i slutet af augusti (fjärde dagen efter Bartolomeidagen) samman med annan härsmakt möta i Jönköping för att därifrån under riksmarsken Lars Siggeson Sparre rycka fram i Småland.[1]

Konungen ville dölja sin sannskyldiga mening med de stora rustningarna och sökte göra troligt, att de skedde därför, att han skulle kunna med ett ståtligt, väpnadt följe sammanträffa i Markaryd med den danske konungen.

Långt före den utsatta samlingstiden hade emellertid Gustaf Olofsson Stenbock på egen hand ryckt från Västergötland in i Småland. Han har säkerligen haft en ganska tydlig föreställning om upprorets farlighet,[2] och det förefaller då rätt egendomligt, att han utan bestämd order och, som det vill synas, på eget bevåg och med en skäligen svag styrka — enligt uppgift 10 rotar knektar och 60 ryt-

[1] Konung Gustaf I:s registratur XIV, s. 79 o. ff.
[2] Jfr konungens bref till honom den 29 juli 1542. Konung Gustaf I:s registratur XIV, s. 155.

Digitized by Google

tare — vågar företaga en expedition in i hjärtat af Småland. Öfverhufvud taget tyckes under fejdens gång Gustaf Olofsson Stenbock framträda såsom en något hetsig och själfrådig herre.

Konungen gillade ingalunda företaget. Vid första underrättelsen därom klandrade han Gustaf Olofsson för hans obetänksamhet, gaf uttryck åt sina farhågor för att han ej skulle vara stark nog och manade honom att, om han ej redan vore inne i Småland, vända sig mot Jönköping för att där förena sig med den kungliga hufvudstyrkan.

Denna maning kom emellertid för sent. Gustaf Olofsson var redan i Småland; där höll han först ting och öfverläggning med befolkningen i Västbo, Östbo och Sunnerbo, alltså den del af landskapet, som aldrig kom att på allvar deltaga i upproret utan öfverhufvud hela tiden förblef konungen trogen. Därefter ryckte han fram till Växjö, men nu strandade företaget. Ansatt af Dacke med stora bondeskaror, måste Gustaf Olofsson kasta sig in på det fasta slottet Bergkvara, och efter en strid här fann han rådligast att underhandla. Den 24 juli ingicks mellan honom och Dacke en vapenhvila, som skulle räcka till allhelgonadag. Gustaf Olofsson drog sig härefter tillbaka, och i det inre af Småland var fältet lämnadt fritt åt Nils Dacke.

Konungens böjelse för vapenhvila synes emellertid icke hafva varit stor. Visserligen förklarade han, att det vid Bergkvara ingångna stilleståndet skulle obrottsligt hållas, och anmodade häradena i Småland att sända ombud till Bartolomeidagen till Linköping att där jämte representanter för Östergötlands och Västergötlands lagsagor underhandla med riksråden och den småländska adeln, men samtidigt fortsatte han rustningarna och befallde bl. a. Johan Turesson Tre Rosor att med frälset från Södermanland och Östergötland infinna sig i Linköping; fortfarande vill Gustaf dock låta påskina, att det är det tillämnade mötet med Kristian III, som förorsakade rustningarna.

Upprorsrörelsen var emellertid spridd öfver större delen af Småland och dess gränsmarker; den omfattade nu Värend, Möre, Njudung, Tjust, Kind och Ydre. Finnveden förblef konungen troget, men i Östergötland var allt osäkert och utsikten till ett deltagande i resningen ej liten.

Digitized by Google

Dacke har säkerligen ej haft någon vidare tilltro till att ett fredligt tillstånd skulle inträda, och i verkligheten blef stilleståndet af ganska kort varaktighet.

Den 5 augusti hade konungen godkänt det vid Bergkvara mellan Dacke och Gustaf Olofsson Stenbock ingångna stilleståndet, hvilket ju skulle räcka till allhelgonadag, men icke desto mindre gaf han redan den 22 augusti befallning till Lars Siggesson Sparre, Johan Turesson Tre Rosor, Abraham Eriksson Leijonhufvud och Svante Sture att med den kungliga hufvudstyrkan, som stod i Linköping och Vadstena, rycka in i Småland; han ställde dock i befälhafvarnas fria skön att uppskjuta tåget, till dess de förstärkningar hunnit anlända, som han nu förklarade sig ämna sända ned till Östergötland. Hufvudstyrkans anförare skulle skriftligen rådslå med Gustaf Olofsson Stenbock och samverka med denne, som antogs stå med Västgötakrigsmakten i Jönköping. Omsorgsfull rekognoscering och spionering anbefalldes tillika med försiktighet, ehuru man icke skulle »rädas för hvar buske».

Dacke hade satt sig i försvarstillstånd. Han hade vidtagit särskilda åtgärder för att snabbt kunna samla bondehären åt det håll, hvarifrån faran särskildt skulle hota. Han försökte att få Västra härad bestämdt öfver på sin sida; detta var af vikt, enär den kungliga styrkans infallslinjer mot Värend, vare sig Jönköping eller Östergötland blefve basen för anfallet, närmast gingo genom denna nejd, och man alltså möjligen här kunde söka sätta sig till motvärn. På de stora anmarschlinjerna mot Växjö ställde han särskilda vaktafdelningar, och öfverallt lät han rifva broar. Själf stod han i »Slätthögs och Moheda socknar»[1] för att bevaka vägen från Jönköping; antagligen vill detta säga, att han med en afdelning höll defilén vid Ör längs Helgasjön besatt, under det att en annan trupp bevakade öfvergången af ån vid Moheda. En afdelning stod »mellan Ed och Rydaholm», säkerligen vid broöfvergången öfver sjön Furens tillflöde; ännu en afdelning bevakade ställningen vid Ryssby.

Dessa framskjutna ställningar äro utan tvifvel riktigt valda; de iakttaga och betäcka inmarschvägarna mot det

[1] Rasmus Ludvigssons krönika (Historiska Handlingar XX: 1, s. 69).

Digitized by Google

egentliga Värend såväl från Jönköping som från Västbo, på hvilken senare väg Gustaf Olofsson Stenbock kunde tänkas nu liksom förra gången rycka an. Hvilken väg än fienden valde för anfallet, kunde Dacke iakttaga honom och möjligen äfven hoppas på att eventuellt kunna uppehålla honom, till dess att man genom de nya uppbådsanordningarna kunde få den småländska hufvudstyrkan samlad. Öfverhufvud synas anordningarna visa, att Nils Dacke var en man med verklig militärisk begåfning.

Den kungliga hären under Lars Siggesson, Johan Turesson och Gustaf Olofsson ryckte så fram, antagligen öfver Jönköping. Äfven söderifrån skulle Dacke ansättas, i det att de kunglige stämt möte vid Ingelstad söder om Växjö med en dansk hjälptrupp under Peder Skram. Någon närmare kännedom om händelserna under den kungliga härens frammarsch kan ej af de tillgängliga källorna vinnas; i hvarje fall framgår dock, att Dacke ej vågat någon afgörande strid utan inskränkt sig till att — möjligen med mindre afdelningar — oroa fienden. Den viktigaste händelsen är möjligen striden vid Majsakärr — en ort, hvars läge nu ej synes kunna bestämmas, —, i hvilken Dackes främste man Lille Jösse stupade.[1] Att frammarschen varit mycket besvärlig för de kungliga trupperna och skett under ständiga skärmytslingar, synes framgå af ordalagen i Per Brahes krönika.

Den kungliga hären, slutligen förenad med den danska truppen, hade framkommit till Växjö, men utan att hafva vunnit någon afgörande framgång. Några underhandlingar fördes med allmogen, men ställningen synes närmast hafva varit den, att hären befann sig i ett tillstånd af ovisshet och otrygghet, hvari den alldeles icke kände sig hafva öfvertaget öfver bondeskarorna och öfverhufvud ej kunde få rätt grepp på dessa. Då kom en afgörande händelse, som var af den betydelse, att man fann sig föranlåten att afstå från hela företaget. En annan kunglig härstyrka hade lidit ett svårt nederlag.

---

[1] Man skulle kanske kunna antaga, att Dacke haft sina skaror fördelade åt olika håll, dels mot de kungliga och dels söderut mot den danska hjälpkåren, och att detta medverkat till att han ej på allvar satt sig till motvärn i en större strid. Som strax skall nämnas, stodo ju ock bondeskaror i Kind i södra Östergötland.

Digitized by Google

Då hufvudhären lämnade Östgötaslätten, hade den, väl framför allt till bevakande af den synnerligen opålitliga befolkningen i Östergötland, kvarlämnat en mindre styrka, vid hvilken befunno sig Svante Sture, Abraham Eriksson Leijonhufvud, Axel Eriksson Bjelke, Måns Johansson Natt och Dag och Måns Svensson Some. Denna kår hade förstärkts med en afdelning knektar under Peter von Hannover. Anförarna voro emellertid just ej hågade för att stanna kvar i Östergötland, utan begärde konungens bemyndigande att rycka genom Ydre eller Kind mot Vimmerby och vidare ned mot Emån. Gustaf var ej mycket böjd för denna plan, utan sade sig finna det bäst, att de kvarstannade i Östergötland; han förklarade dock på samma gång, att han icke kunde från Stockholm, där han nu befann sig, gifva några bestämda föreskrifter i afseende på krigföringen.[1] Härafdelningen ryckte därpå — närmast under befäl af Måns Johansson Natt och Dag — in i Kind men blef här lockad i fällan af bönderna och vid Kisa kringränd med väldiga bråtar. Den skall hafva räddats endast genom förräderi af en bonde och kom endast med mycket stora förluster tillbaka ur skogstrakten.[2]

Striden vid Kisa — i förra delen af september — var utan tvifvel ett verkligt, ganska kännbart nederlag för de kunglige. Böndernas mod och tillförsikt stegrades betydligt, och hvad som väl närmast kunde befaras var, att den kungliga hufvudstyrkan i Växjö skulle se sina förbindelser norrut i fara och reträttlinjen allvarligt hotad, en situation så mycket farligare, som segern vid Kisa lätt kunde tänkas skola sprida upproret äfven till Östgötaslättens befolkning, i hvilket fall hären i Växjö skulle försatts i en mycket svår belägenhet. Denna härs chefer hade på förhand bestämdt afstyrkt hvarje sekundärt anfall mot Småland, enär ett misslyckande däraf skulle hafva farliga följder. Hvad som befarats hade inträffat, och den kungliga hufvudhärens anförare funno sig nu ingen annan utväg hafva än att dagtinga med Dacke. Konungen hade sändt bud till dem med underrättelse om olyckan vid Kisa och manat dem till för-

[1]) Konungens bref till Abraham Eriksson Leijonhufvud m. fl. den 6 september 1542. Konung Gustaf I:s registratur XIV, s. 227.

[2] Se härom Per Brahe d. ä:s fortsättning af Peder Svarts krönika, utg af O. Ahnfelt, s. 39 ff.

Digitized by Google

siktighet, men man kan betvifla, att budet lyckats komma fram.

I Växjö slöts alltså mot slutet af september en vapenhvila med Dacke; den bekräftades den 5 oktober af konungen. Den skulle gälla från den 7 oktober till påsken 1543.

Denna vapenhvila räddade säkerligen konungens här ur en svår klämma. Gustaf uppgifver själf i ett bref af den 7 oktober, att smålänningarna nu förstärkt sig och ville eröfra Östergötland, hvilket man i sådant fall icke vore i stånd att försvara: det vore att befara, att östgötarna läte smålänningarna rycka vidare in i Svealand, och det vore all utsikt till att fejden skulle blifva långvarig. Dessa uttryck tyda just ej på att konungen trodde på varaktigheten af stilleståndet eller på att han hade för afsikt att för någon längre tid iakttaga detsamma; hufvudsaken var väl nu att få hären oskadd tillbaka ur Småland. Detta lyckades också. Gustaf Olofsson Stenbock skildes med sin afdelning vid Jönköping från hufvudhären och gick till Västergötland. Den öfriga styrkan retirerade till Östergötland.

Det var emellertid ej något verkligt fredstillstånd, som inträdde. Bondeskarorna följde efter den kungliga hären och oroade den. Att Dacke skulle haft för afsikt att, såsom konungen fruktade, nu genast försöka sig på en eröfring af Östergötland, synes man ej böra antaga. För ett så vidlyftigt företag var hans maktställning säkerligen ännu för litet rotfästad och förhållandena i Småland alltför litet ordnade. Snarare torde man få antaga, att Dacke med de rörelser, han nu företog, hade för afsikt att öfva ett sådant tryck på motparten, att Gustaf skulle finna sig föranlåten att på ett mera effektivt sätt än förut bekräfta vapenhvilan och ingå på en öfverenskommelse, hvarigenom man skulle få rådrum att införa mera stadgade förhållanden i Småland och öfverhufvud mera trygga Dackes höfdingeställning. Nekas kan ju ej heller, att Dacke efter erfarenheten af Bergkvarastilleståndets korta varaktighet kunde hafva sina skäl att söka ernå ett så högtidligt och bindande fredsslut som möjligt. Hvad själfva krigsrörelserna angår, kan man med fullt fog säga, att Dacke »smidde medan järnet var varmt». Den kungliga hufvudhären följdes af bondeskaror, som från Holaveden bredde ut sig öfver slättlandet väster om Svartån.

Digitized by Google

Att de härvid gingo metodiskt tillväga, därpå tyder, att de särskildt besatte Rök och Flemminge. Båda dessa positioner äro af strategisk betydelse; Rök på höjden söder om Tåkern vid ett vägkors är i viss mån ägnadt att tjäna som försvars- och skyddsställning för vägen längs Vättern, så mycket mer som ett kringgående däraf på den smala sträckan mellan Rök och Omberg ej lätt kunde sättas i verket; Flemminge var det viktiga öfvergångsställe, där den östra Holavedsvägen passerade Svartån, och vikten af dess besättande skönjes lätt. Men äfven rakt söderifrån nalkades bondeskaror Östgötaslätten. Bråtar gjordes vid Skeda och Slaka, sydväst om Linköping, och den kungliga härafdelning, som efter sitt nederlag vid Kisa under befäl af Abraham Eriksson Leijonhufvud m. fl. stått vid Linköping, drog sig undan till Törnevalla på vägen till Norrköping, därigenom aflägsnande sig från den till Skenningetrakten återkomna kungliga hufvudstyrkan.[1] Dacke själf nalkades så med en stor bondehär; genom Kind ryckte han fram mot Linköping och slog slutligen läger en half mil från staden. De kungliga hade emellertid skaffat sig luft i västra Östergötland genom anfall mot upprorsskarorna, hvilka man lyckades drifva från Rök och Flemminge, men ställningen var i alla händelser säkerligen rätt kritisk, då Dackes här skjutit sig fram som en kil midt in i Östergötland, hotande förbindelsen mellan landskapets västliga och dess östliga del och mellan den kungliga hufvudstyrkan och det öfriga Sverige.

Det kan ej bestridas, att Dacke i sina operationer efter Växjöstilleståndet gifvit prof på raskhet och klokhet och krigisk duglighet. Om han än ej i allo sett sina planer krönas med framgång, var dock ställningen för honom på det hela taget ganska gynnsam. Såvida de kunglige ej ville riskera en hufvuddrabbning, hade de knappt annat att göra än att ingå på en ny, högtidlig öfverenskommelse och formellt erkänna Dacke. Den från Småland återkomna kungliga hären hade emellertid utan tvifvel lidit ej obetydligt i det besvärliga fälttåget, och man synes ej hafva varit fallen för att på allvar ånyo föra den mot fienden. Härtill kom, att oroande underrättelser ingingo från Gustaf Olofs-

[1] Konung Gustaf I:s registratur XIV, s. 289.

Digitized by Google

son Stenbock: han hade nu ej mera än 200 ryttare och frågade, huru han skulle bära sig åt med att försvara Västergötland, ifall Dacke vände sig åt detta håll. Konungen kunde endast mana honom att i sådant fall ställa sig på skyddade orter, ett svar, som till fullo visar, i huru hög grad man på den kungliga sidan nu var nödsakad att hålla sig på defensiven.

Det skreds då till underhandling med Dacke. Den 8 november 1542 ingicks i Linköping mellan de därvarande riksråden och krigsbefälhafvarne, främst bland dem riksmarsken Lars Siggesson Sparre, å konungens vägnar å den ena sidan och Nils Dacke å den andra en formlig, för ett år gällande öfverenskommelse, som mera har karaktären af ett fredsslut mellan jämnstarka parter än af en förlikning mellan en konung och uppstudsiga undersåtar.[1] Dacke skulle vara förpliktad att med den småländska makten komma Gustaf I till hjälp vid inträffande farligheter, men å andra sidan framträdde han i fördraget såsom Smålands äfven af de kunglige faktiskt erkände höfding och närmaste styresman.

Den småländska resningen syntes sålunda hafva lyckats, och den stoltaste perioden i Dackes lif hade inträdt. Han styrde nu större delen af Småland. Den 25 november höll han landsting med allmogen i Växjö och förkunnade där freden, på samma gång som han förklarade, att allt skulle blifva vid de gamla sedvänjorna, och tog löfte af bönderna, att de skulle fortfarande stå hvarandra bi, hvarvid han äfven bad dem af all makt rusta sig med goda vapen. Det senare är betecknande, och därmed sammanhänger, att Dacke i sitt tal till allmogen gjorde freden beroende af beskaffenheten af konungens förväntade bekräftelsebref.[2] I verkligheten gå Dackes handlingar under hans regeringstid vintern 1542—1543 ut på de båda sakerna: att ordna de inre förhållandena i Småland och att trygga sig mot konungen, om denne skulle förnya fientligheterna.

---

[1] Öfverenskommelsen tryckt i Konung Gustaf I:s registratur XIV, s. 417.

[2] »När jach thet får och thet mig behagede och oss nyttigt våre, dhå skulle ordh holles, män hvar thet icke lydde såsom jach vill, dhå kan jach vel then konst, som jach kunde tilförende, nembligen före krig och örlug.» (Rasmus Ludvigssons krönika, Historiska Handlingar XX: 1, s. 76.)

Digitized by Google

Dacke sökte nu sträcka sitt välde öfver hela Småland. Finnveden hade ej varit med honom, och han gör under november månad tydligen försök att bringa under sitt välde äfven denna landsdel och riktar i denna mening hotfulla maningar till dess invånare, men utan att något resultat egentligen vanns. I olika delar af sitt område höll han under den närmaste tiden efter fredsproklameringen ting och tillsatte öfverallt fogdar; tydligen ett försök att införa ordnad, fredlig styrelse och därigenom lugnare förhållanden. Hvad som särskildt tyder på att Dacke verkligen på allvar ville återinföra lugn och ordning är, att han sökte hålla räfst med självfrådigt plundrande,[1] och det är möjligen i sammanhang härmed som han lät »grijpe och settie i handkloffver en hoop nampnkunnige bönder».[2]

Af vikt är vidare, att Dacke, så fort han fått fred, underrättade stadsmyndigheterna i Ronneby därom och anhöll om ohindrade handelsförbindelser mellan staden och Småland. Denna åtgärd — fri och öppen handel till det danska kustområdet — tyder på ett målmedvetet fullföljande af den ekonomiska, Gustaf I:s system motsatta, riktning, som framträdt bland de viktigare orsakerna till upproret.

I kyrkligt afseende betydde Dackes styrelse afgjordt en återgång till det gamla. Katolicismen framträdde åter, och om det än under förhandenvarande omständigheter väl närmast var under formen af de yttre katolska kyrkobrukens återupplifvande, så var detta viktigt nog och innebar en stor fara för den svenska protestantismen öfverhufvud.

Mellan Dacke och Gustaf I:s vedersakare i Tyskland anknötos eller förbereddes förbindelser. Det torde emellertid kunna sättas i fråga, om ej Dackes egentliga mening härmed var ej så mycket att på allvar underordna sig eller närmare förbinda sig med utländska furstar som fastmera att genom anknytandet af dessa förbindelser yttermera trygga sig mot nya fientligheter från konungens sida och för nödfalls skull hafva ett ryggstöd att tillgå. Åtminstone

[1] Se härom Rasmus Ludvigssons krönika (Hist. Handl. XX: 1, s. 75 o. ff.).

[2] Han lät också bringa om lifvet höfdingen Måns Hane. Denne hade varit anförare för de skaror, som opererat i västra Östergötland, och man skulle möjligen kunna antaga, att Måns Hanes bestraffning står i sammanhang med att nämnda krigsföretag öfverhufvud misslyckats.

Digitized by Google

tyda på en sådan tankegång bestämdt Nils Dackes af Rasmus Ludvigsson citerade uttryck, dels i bref till några af konungens män vid jultiden, att »om han någon förläning finge af konung Gustaff, ther han kunde hielpe sig med, dhå vilde han helst hielpe honom til att emotstå all utlendzskt herskap», och dels i samtalet med hertig Albrekts af Mecklenburg budbärare Hans Plog, »at han [Dacke] var vel forlicht med konung Gustaff och förhoppedes, at han vel varder hollendes thet han honom tilsagt hade, och hvar han thet giorde, dhå ville han ingen betre herre och konung begäre».

På grund såväl af dessa uttalanden som af den allmänna situationen torde man hafva skäl att antaga, att Dacke för sin del icke önskade ett brytande af stilleståndet och ett återupptagande af fientligheterna. I det stora hela hade han redan vunnit ganska mycket, och för honom gällde det väl nu först och främst att konsolidera sin ställning; genom ett så vidtutseende företag som ett nytt krig, hvilket utan tvifvel skulle komma att antaga karaktären af en strid på lif och död, skulle han riskera den nyvunna ställningen. Det måste emellertid erkännas, att Dackes skaror ej allestädes respekterade stilleståndet utan här och där fortsatte sina våldsamheter, men det ligger i sakens natur, att det ej kunde gå så lätt att med ens återställa lugnet och ordningen, och märkas bör, att den förnämsta af oroligheterna efter vapenhvilans ingående är en sammanstötning i Kind, alltså i själfva gränsområdet och långt från den plats, där Dacke själf befann sig.[1] Man behöfver säkerligen ej betvifla, att Dacke menade uppriktigt, då han en kort tid före jul skref till konungen och såsom svar på anmaningen att komma upp till Gustaf sade, att han ej vågade komma, förr än han finge konungens skrifvelse, att denne förpliktade sig vid sin ed och sin kungliga ära, att han skulle hålla vänskapen trygg och trofast, »seden vilde han vare honom for en trotienere och undersåte och våge liff och leffverne for hans och rigsens beste, så lenge hans hierte var helt, och begärede, at han motte bliffve ther qvar i Smålandh och at

[1] En skaras infall mot Kalfsbygden i Västergötland är tydligen föranledt af en rörelse, som Gustaf Olofssons folk gjort ned mot gränsen. Jfr Konung Gustaf I:s registratur XV, s. 4.

Digitized by Google

konung Gustaff vilde sende honom en scriffvere i hvart heredt. Men hoffmen och karler vilde han vel sielff bestyre, som konung Gustaff trogne och retrådige vare skulle, ee hvar behoff giordes, men cläde och penninger skulle konung Gustaff giffve them.»[1]

I samma riktning gick Dackes ofvan citerade bref till några af konungens män (Måns Johansson Natt och Dag, Göran Eriksson Gyllenstjerna och Per Brahe), och då han i detta omnämnde, att han hade haft anbud af kejsaren om bistånd, men, om han finge förläning af Gustaf, helst ville hjälpa denne mot allt utländskt herrskap, så menade han väl, att detta skulle vara ett argument till förmån för honom, då det visade, hvilka försänkningar och utsikter han hade. Emellertid torde det hafva verkat i rakt motsatt riktning och stärkt konungen i hans uppfattning, att man ej borde låta Dacke sitta i fred och stärka sitt herravälde.

Gustaf I har tydligen icke ansett uppgörelsen i Linköping vara definitiv och kunde från sin ståndpunkt ej heller så göra. Att Dacke blifvit herre i Småland, var ju ett högst betänkligt afbräck för Gustafs hela system. I kyrkligt afseende var det en stor fara, att katolicismen i och med det småländska upproret åter rest hufvudet. Efter Gustafs egen, i hans bref flera gånger upprepade utsaga var i Östergötland böjelsen för den gamla läran mycket stark och befolkningen öfverhufvud så opålitlig, att hela landskapet »hängde i en silkestråd». Lägger man så härtill, att Västergötland långt ifrån var tryggadt och Gustaf Olofssons härsmakt där ej vidare stark, så är det lätt att inse, att situationen måste för Gustaf hafva tett sig så som om hela Götaland och i grunden mer än det stode på spel. Gustafs hela konungadöme och det protestantiska systemet i Sverige syntes hotadt af denne katolske bondehöfding, som därtill nu befanns hafva förbindelser med Gustafs utländska vedersakare. På Dackes fredskärlek trodde konungen icke och såg i hans bref till Måns Johansson Natt och Dag med dess anhållanden och anbud endast falskt spel.[2]

---

[1] Rasmus Ludvigssons krönika (Hist. Handl. XX:1, s. 81).
[2] Se Gustafs bref till Måns Johansson den 21 februari 1543. Konung Gustaf I:s registratur XV, s. 99.

Digitized by Google

Motsatsen mellan de båda parterna var öfverhufvud af alltför djupgående natur för att kunna utjämnas.

Det är betecknande, att konungen, redan innan han den 25 november bekräftade Linköpingsöfverenskommelsen, skref, att man ej skulle lita alltför mycket på denna »hönefreden», och samma dag bekräftelsen gafs uttalade han sin förmodan, att bönderna ej menade allvar med freden, och lät i hemlighet mana adeln att sätta sig i bästa möjliga försvarsstånd. Örebro och Nyköpings slott förstärktes.

Ett möte af råd och adel sammankallades till den senare delen af januari i Örebro, och hvad meningen härmed var, framgick med tiden tydligt. Det är emellertid i viss mån öfverraskande, att Gustaf den 10 januari 1543, alltså knappt fjorton dagar före mötets öppnande, ånyo bekräftade öfverenskommelsen med Dacke och sände Måns Johansson Natt och Dag och Isak Birgersson Hjort med Esbjörn Skrifvare att hålla ting och underhandling med bönderna i Småland. Det är väl ej för djärft att tolka denna åtgärd såsom hufvudsakligen afsedd att insöfva bönderna i säkerhet — kanhända också att söka åstadkomma splittring —, medan konungen höll mötet i Örebro och fullbordade sina rustningar.

För de i Örebro församlade herrarna förklarade konungen, att smålänningarna icke hållit öfverenskommelsen i Linköping utan sökt förbindelse med Danmark m. m., och att alltså stilleståndet ej längre vore vid makt. Han begärde nu hjälp till rustningar och förklarade, att 8,000 man fotfolk måste ofördröjligen utrustas. Den 23 januari fattade Örebromötet sitt beslut; det gick ut på krig. Adeln skulle med all kraft understödja konungen. En plan för frammarschen uppgjordes. Svealandskapens härsmakt skulle samlas i Vadstena och därifrån rycka in i Småland genom Norra Vedbo. Gustaf Olofsson Stenbock skulle med Västgötamakten nalkas Jönköping på två till tre mils afstånd och därpå öfverenskomma med den norrifrån kommande styrkan om mötesplats. De danska hjälptrupper, om hvilka man skulle anhålla, borde från Halmstad rycka fram till Jönköping för att där förena sig med Gustaf Olofsson Stenbock.

Det hela går alltså ut på att rycka mot Dacke med en från olika håll sammandragen och i möjligaste måtto stark

Digitized by Google

rycka in i upprorets centralhärd Värend och därifrån in i Möre. I trakten af Kalmar skulle härarna förena sig.[1]

Anfallen sattes i gång enligt den uppgjorda planen, ehuru de tre härafdelningarna ej satte sig i rörelse alldeles samtidigt.

Den vanliga, öfverallt i den historiska litteraturen förekommande uppgiften är nu, att Dacke inne i Kind ställde sig emot den kungliga hufvudstyrkan och här vid sjön Åsunden, utanför det egentliga Smålands gräns, led det nederlag, som störtade hans höfdingemakt och skingrade bondehären. Uppgiften förefaller emellertid egendomlig. Såsom af det ofvan framställda torde framgå, hade Dacke otvifvelaktigt under hela fejdetiden visat prof på klokhet, rådighet och snabb och riktig uppfattning af situationen, och man kan ej annat än tillerkänna honom militärisk begåfning. Det skulle då vara underligt, om han nu, då det efter olyckan vid Mjölby gällde att försvara Småland, skulle begått en sådan oklokhet som att långt uppe i Kind ställa sig emot den — i hvarje fall i krigsduglighet — öfverlägsna kungliga hufvudstyrkan. Ty hvad skulle detta hafva inneburit? Först det, att han i händelse af motgång hade en lång och svår reträttväg till sitt egentliga område, Värend och Möre, vidare, att han blottställde sig för att blifva tagen i rygg eller flank af den från Stegeborgshållet genom Tjust anryckande Svante Sture, och slutligen det, att han alldeles betoge sig möjligheten af att iakttaga och eventuellt kasta sig mot Gustaf Olofsson Stenbock, hvars framryckande var så mycket mera betydelsefullt, som det var riktadt direkt mot Värend. Att Dacke skulle varit okunnig om de kungliga härafdelningarnas olika marschriktningar, kan man ej gärna antaga.

Det bör alltså fordras starka och eniga källuppgifter för att bestyrka påståendet om den småländska härens ställning i Kind. De förnämsta källorna gå emellertid i helt annan riktning.

I första ledet bland källskrifterna står Per Brahes krönika. Dess författare var själf med i fejden, och hans

[1] Ett mindre tilltalande moment af hvad som planerades är, att konungen den 21 februari anbefallde Måns Johansson Natt och Dag att söka låta lönnmörda Dacke eller med list få honom gripen. Konung Gustaf I:s registratur XV, s. 99.

Digitized by Google

Det var Svartån, af naturen skyddslinjen för den centrala delen af Östergötland, och det gällde för Smålandshären att forcera denna. Peder Svenssons strid vid Brunbäcks färja har sin motsvarighet i Dackes strid mot en från Vadstena kommande kunglig styrka mellan Skrukeby och Mjölby. Det rör sig här tydligen om den viktiga flodöfvergången vid Mjölby; hade man denna i sitt våld, var vägen till Linköping öppen. Smålands höfding gynnades emellertid ej af lyckan på samma sätt som Dalahärens. Hans skaror ledo nederlag på »den släta marken». Försöket att tränga fram öfver Svartån hade misslyckats, och man hade lidit stora förluster. Dacke fann sig nödsakad att återvända öfver Holaveden till Småland.

Ej heller företaget från Tjust lyckades. Att börja med hade man visserligen beredt Svante Sture åtskillig fara och besvär, men han hade fått förstärkning sig tillsänd från konungen, som nu var i Nyköping, och det hela slutade med att bondeskarorna gingo tillbaka till Tjust. Erik Persson själf afföll från Dackes sak.

Dackes offensiv hade alltså misslyckats, och han var nu inskränkt till defensiven mot en farlig fiende, som nu hunnit rusta sig.

Den plan för de kungliga härarnas framryckning, som framställts i Örebrobeslutet af den 23 januari, följdes ej, utan en helt ny uppgjordes. Det skedde i Nyköping, dit konungen kommit och där han rådslog med Johan Turesson Tre Rosor.

De olyckor, för hvilka smålänningarna varit utsatta i Östergötland, hafva tydligen på den kungliga sidan minskat respekten för Dacke och bondehären. Det är nu ej längre som i Örebro meningen att hålla hela den kungliga styrkan samlad mot Dacke, utan man besluter sig för att låta den i tre olika afdelningar från olika håll anfalla Småland. Den egentliga hufvudhären skulle, under befäl af Lars Siggesson Sparre och Johan Turesson Tre Rosor, från Linköping tåga rakt söderut genom Kind och därifrån ned genom det nuvarande Kalmar län. En annan afdelning under Svante Sture skulle från Stegeborg draga in i Tjust. Gustaf Olofsson Stenbock med Västgötastyrkan skulle förena sig med den danska hjälptruppen och genom Västbo och Sunnerbo

Digitized by Google

rycka in i upprorets centralhärd Värend och därifrån in i Möre. I trakten af Kalmar skulle härarna förena sig.[1]

Anfallen sattes i gång enligt den uppgjorda planen, ehuru de tre härafdelningarna ej satte sig i rörelse alldeles samtidigt.

Den vanliga, öfverallt i den historiska litteraturen förekommande uppgiften är nu, att Dacke inne i Kind ställde sig emot den kungliga hufvudstyrkan och här vid sjön Åsunden, utanför det egentliga Smålands gräns, led det nederlag, som störtade hans höfdingemakt och skingrade bondehären. Uppgiften förefaller emellertid egendomlig. Såsom af det ofvan framställda torde framgå, hade Dacke otvifvelaktigt under hela fejdetiden visat prof på klokhet, rådighet och snabb och riktig uppfattning af situationen, och man kan ej annat än tillerkänna honom militärisk begåfning. Det skulle då vara underligt, om han nu, då det efter olyckan vid Mjölby gällde att försvara Småland, skulle begått en sådan oklokhet som att långt uppe i Kind ställa sig emot den — i hvarje fall i krigsduglighet — öfverlägsna kungliga hufvudstyrkan. Ty hvad skulle detta hafva inneburit? Först det, att han i händelse af motgång hade en lång och svår reträttväg till sitt egentliga område, Värend och Möre, vidare, att han blottställde sig för att blifva tagen i rygg eller flank af den från Stegeborgshållet genom Tjust anryckande Svante Sture, och slutligen det, att han alldeles betoge sig möjligheten af att iakttaga och eventuellt kasta sig mot Gustaf Olofsson Stenbock, hvars framryckande var så mycket mera betydelsefullt, som det var riktadt direkt mot Värend. Att Dacke skulle varit okunnig om de kungliga härafdelningarnas olika marschriktningar, kan man ej gärna antaga.

Det bör alltså fordras starka och eniga källuppgifter för att bestyrka påståendet om den småländska härens ställning i Kind. De förnämsta källorna gå emellertid i helt annan riktning.

I första ledet bland källskrifterna står Per Brahes krönika. Dess författare var själf med i fejden, och hans

[1] Ett mindre tilltalande moment af hvad som planerades är, att konungen den 21 februari anbefallde Måns Johansson Natt och Dag att söka låta lönnmörda Dacke eller med list få honom gripen. Konung Gustaf I:s registratur XV, s. 99.

uppgifter om det faktiska förloppet kunna ej jäfvas. Per Brahes framställning af hufvudstyrkans fälttåg är följande:[1]

»Then vplendske machten drog om Linkiöping och then wägen igiönom Småland om Wimmerby, sidan ijsswägin om Hornn in thil Hagilsund in thil stora Ägeby; och efter böndernar lupo altt brede wid hopin wp i the höge bärgin och skogarnar och finge se konungens wäldige hop, wndrade them at så mykit folck skulle wara thill och sade att man måtte slå sig tråtter på en hop och gäss, ähn sidan på ehn sådan hop folck. Somma wtaff Dackens folck ropade thil höfuidzmännen och bade them, att the wille koma the goda herrar aff ricksens råd så nähr, at the finge tala med them, som och så skieede; och då hopin war så nähr komen i land ther vid Hagilsundt, hade the förstungit en 400 eller 500 wdj håld thill att slåå wpå trossen, och tå hade dalekarnar eftertogett, och tå hade några wtaff the gode herrar så ner bliffuid niderlagt. Tå kom öffverstan med 300 hakeskyttare eftertoget thil hielp och lade småleningarnas håld ther nid, och efter ther war wäldig bråtta ther wid Högsby, så att ther the hade farrit then wägin, hade man giortt stort folckspilning och lickevel lited gått rättadt wtt, så war och den största macht thijt församblatt af hela Smålandt, så finge the thet för råd som bättre war, at the drogo wid pass en half mill thilback igen, och wiste the tydske knechter inted rättare ähn thet skulle giälla thil Östergiötland igen, dett som de kallede thet förloffuade landett, språnge och wore glade, att thet skulle bära thijt igen wtan mera fahra, men den gledien rächte icke lenge förähn thet bar åther thuert wtaff öster [skriffel för: väster] wt emot Östra herade, och kom härrin åtter wtt igien i fetta bygden; ther stod thil i huar gård som man hade kommet i giestebud; thett behagade almogin illa, at man kom så oföruarandis thitt, som the hade ingen achtad komma schulle. Män Dakin försumade icke heller sig med sin hoph, wtan inan 2 tijmmar war han jiempt wid härrin wdj en stor skog och låg såsom ett näss wdi siön, ther hade han fördult sig ine och utaff öffuersten war strengeligen förbudit, att ingien

[1] Se: Per Brahe den äldres fortsättning af Peder Svarts krönika, utg. af O. Ahnfelt, s. 49.

byssa skulle låssas eller rensas then dagin, på thett fienderna icke skulle få wetha, huad härrin led på wägin. Så bleff doch lickevel på ehn stor siöö låssada några rör [the] som wille rensa sina bysser, som och strax ther efter blefve slagne i järn för theras ohörsamhet skuldt; så menthe Dakins partij, at the hade wist nåkott aff them och skuttid thill them, therföre begynte någre aff Dakins partij skiuta igen thil at försuara sig, och röckte thå öfuersten med 600 eller 800 aff the besta skyttare thijtt in thill them på then ena sidan och dalekarnar på then andra sidan in åt nässit och klemde så thill på både sidor, sså at man hade nöd noch thill at skillia them ått, hakeskyttarna ifrå dalakararna, och bliffue många wtaff dalakararna skutna för småleningar. Män thett som bäst war, bleff och Dakin skuthin med ehn hake 2 lod igenom både låhron och bleff therföre inted mehra brukadth på thett hela tagedt, wtan moste låtta föra sig och bära sig huartt han wille taga wägin, och tå bleff then Jödde Hana fångin, som wiste at bekende, huru Dakin war i hånd gångit; ther bleff och störste parthin af Dakins bästa hieltar slagne, 400 eller 500, och Dakins mörderij fich så ther med then endia, at han kunde inted mera sielff giöra thil sacken, och the andre thorde aldrig mera någintid biuda sig fram.»

Rasmus Ludvigssons krönika har en framställning, som i all hufvudsak öfverensstämmer med Per Brahes. Efter att hafva omtalat, huru den kungliga hären ryckte in i Kind och förmådde tre socknar att underkasta sig, fortsätter Rasmus Ludvigsson:[1]

»Alle the andre hölle sig hardt ved schogerne, til tes krigxfolcket affdraget war in i Säffvede, ther samme häredzboor på en stoor tiock skogh hade brottet för sig, och dhå krigxfolcket finge ther om kundskap, lote the ledsage sig samme brotte förbij, dog brukede the ther rooff och brand förste dagen, annen dagen komme the til Vimmerby, män ingen vilde heller ther gå them till honde, utan hölle sig jempt på schogerne fördolde. Seden droge the in i Asboland, begynte ther förste dagen röffve och bränne, ingen kom heller ther, som them tilhonde gå vilde, annen dagen

[1] Hist. Handl. XX:1, s. 48.

Digitized by Google

droge och förhölle the sig stille, män bönderne fördolde sig på schogerne och hade för krigxfolcket kastet alle broer, män krigxfolcket drogh jempt foort och måste dageligen skärmytzsle med fienderne på schogerne och försvare theres trotz, doch (Gudi tess skee loff) finge skogxtiuffverne störste skadan. Män sedan krigxfolcket finge spörie, at Dacken med sin hoop en veldig stor bråtte en fierdingxvägh lång in i Högxby sochn hade fälle lotit och ther hele Östre heredt, Asboland, Ambörd, Strande hered och Möre sig församblet och förvente, at krigsfolcket then vägen til Calmar drage schulle, dherföre för vinterens koortheetz skuld steltte konung Gustaffs krigsfolck theres tugh in i Östre heredt. Om morgonen bittedeligen ther effter var Dacken med en veldig hoop kommen ifrå för:ne brote och slog sit lägre på en tiock schog vedh en siö, ther konung Gustaffs krigxfolck framdrage skulle. När the nu komme, begynte Dacken med sitt partij skiute flux på theres toghorden, män krigxöffversten och höffvidzmennerne gåfve strax krigxfolck prijs och förmantte them stå hvar annen troligen bij och sökie och rame theres fordell, så at the manneligen och alffvarligen skuthe på hvar annen väl i en heel time lång, doch (Gudi tess vare loff) fick Dacken dhå på sitt folck en dråpelig schade och nederlagh, så at meste parten aff them bleff ther slaget, och en hans höffvidzman, benembd Per Diup, bleff ther nederlagt. Så bleff och Nils Dacke skutten egenom både låren, så att han moste late före sig under leckiere hånd, hvilket skedde aldeles hemeligen, så att icke monge finge spörie, hvart heden the honom fördt hade, ändog aff konung Gustaffs krigxfolck bleff ther om offte utskicket kundskaffter. Seden brende the intet mere ther i häredet, utan hade ther sit lägre i 5 nätter.» — — — —

Per Brahes och Rasmus Ludvigssons skildringar kasta ett ganska klart ljus öfver händelserna. Det framgår tydligt, att Dacke ej gjort sig skyldig till de ofvan antydda strategiska felen, och Åsunden som valplats försvinner bland de historiska legendernas töcken. Af största intresse är det emellertid nu att kunna bestämma, hvar den verkliga skådeplatsen för Dackes stora nederlag skall sökas. Därvid får man först söka göra en resumé af fälttågets sista skede, och resultatet blir då följande. Dacke hade tagit sin central-

Digitized by Google

ställning vid Högsby och stärkt den med stora bråtar. Högsby är en position af betydelse, därför att här finnes den viktigaste öfvergången af Emån. Det är så att säga infallsporten till den sydliga delen af Kalmar län, Möre. Äfven i andra krig, särskildt under sommarfälttåget 1612, har ställningen vid Högsby visat sig vara af stor betydelse. För Dacke var det af yttersta vikt att kunna hålla stånd bakom Emån, hvilken åt detta håll var den viktigaste skyddslinjen för Möre och därigenom äfven för Värend. Bondehärens förnämsta uppgift var att söka hejda den kungliga hären vid öfvergången af floden eller, om detta ej lyckades, hålla stånd i bråtarna; de kungligas ställning mellan dessa och floden skulle då ej vara vidare gynnsam. Vid Högsby var Dacke dessutom ej längre borta, än att han kunde låta observera Gustaf Olofsson Stenbocks förehafvanden och eventuellt gå mot honom i Värend eller i värsta fall i Möre. Han innehade en verklig centralställning, och att han valt just denna plats för anläggande af sina skogsförskansningar bär åter vittne om militärisk blick och om riktig uppfattning af situationen.

Den kungliga hufvudhärens marsch gick från Vimmerby söder ut öfver sjön Hulingens is och oroades oaflåtligt af Dackes framskickade skaror. Särskildt vid Hagelsrum, där man kom i land efter marschen öfver isen, blef ställningen kritisk; man var nära att falla i ett bakhåll, och trossen var i allvarlig fara. Platsen för denna sammanstötning är ganska säkert den mycket trånga defilén mellan bron vid Hagelsrum och de öster om den belägna ansenliga höjderna, från hvilka böndernas anfall kan hafva kommit.

Vid Stora Aby hafva den kungliga härens anförare fått bestämd kännedom om Dackes försvarsställning bakom Emån vid Högsby och dess styrka och därvid funnit det alltför riskabelt att fortsätta framryckandet och våga sig på en forcering af flodöfvergången och de väldiga bråtarna. De hafva då i stället bestämt sig för en kringgående rörelse, hvarigenom de på en annan väg skulle söka tränga in i upprorets centralhärd; marschen riktas mot Östra härad. Per Brahes uppgift, att man gick en half mil tillbaka, visar klart, hvilken väg man tog. Från Stora Aby är det just en half mil till Emåöfvergången vid Målilla; denna

Digitized by Google

pekar i västlig riktning. Den kungliga hären har alltså här gått öfver floden och därifrån trängt fram i den naturliga frammarschlinjen i dalgången Gårdveda—Virserum. Terrängen här är ej synnerligen svår, och man kunde för framryckandet taga isvägen öfver sjöarna Flaten, Vrången och Skiren. Man skulle därefter komma in i Östra härad och sedan kunna rycka söderut mot Värend och där förena sig med Gustaf Olofsson Stenbock, och Högsbyställningen skulle då vara fullständigt kringgången. Men Dacke var ej längre borta än att han med en snabb rörelse kunde söka att mota fienden i hans nya anfallsriktning. Han uppbröt ögonblickligen från Högsby och skyndade mot nordväst; han hade här en jämförelsevis bekväm väg i dalgången förbi Fogelfors och Kängsebo. Hans marschriktning konvergerade med fiendens, och i den nejd, där de konvergerande linjerna mötas, har man alltså att söka platsen för den afgörande striden mellan de båda härarna.

Med lätthet finner man i denna nejd en sjö i en sådan omgifning, att Per Brahes framställning af valplatsen och sammandrabbningen fullständigt passar till terrängen här. Det är sjön Hjorten på själfva häradsgränsen och på gränsen mellan Virserums och Stenberga socknar. Den ligger rakt i den kungliga härens frammarschriktning och är genom ett smalt näs skild från den mera nordöstligt liggande Virserumssjön, genom ett annat från den söder om Hjorten liggande lilla Briddsjön. Såväl söder som sydöst om Hjorten äro stränderna höga och marken bergig och skogig. Det måste vara här, som Dacke tagit ställning och hållit sitt folk »fördoldt» vid näset. Sannolikast torde vara, att han stått på höjderna vid byn Misterhult, emellan Hjorten och Virserumssjön, en ställning, i hvilken han utan att själf genast blifva upptäckt kunde öfverblicka den kungliga härens frammarsch och hvarifrån han, då han fann det lägligt, kunde kasta sig öfver den förbipasserande fiendekolonnen och skära den itu. Enligt Per Brahe framträder situationen sådan, att en del af hären är ute på den stora sjöns is och dalkarlarna ännu vid näset, då striden genom ett missförstånd börjar. Skyttarna anfalla från sjön och dalkarlarna öfver näset, och under stridens gång komma de båda från olika håll anfallande parterna hvarandra så

Digitized by Google

nära, att de i misshugg råka att beskjuta hvarandra. I denna terräng är detta lätt förklarligt; skyttarna, som kommo från Hjortens is, och dalkarlarna, som gingo fram i sydlig riktning — väl också i sydvästlig, då antagligen en del kommo från Virserumssjöns is — måste mötas uppe i skogen vid Misterhult, och misstaget kunde då knappast undvikas. Äfven denna omständighet torde bidraga till att styrka satsen, att det är vid sjön Hjorten, som slaget stått.[1] Det blef en afgörande seger för de kungliga. Kanske ej minst därigenom att Dacke satts ur stridbart skick och bortförts, sprängdes bondehären. Den egentliga Dackefejden är slut.

Enligt den framställning, som nu blifvit gjord, bör slutkatastrofen alltså benämnas slaget vid sjön Hjorten, och »slaget vid Åsunden» bör helt och hållet utgå ur historien. Återstår att se, huru det någonsin kommit in i den.

Den förste historiske författare, som har notisen om »slaget vid Åsunden mellan Horn och Eneby» är (förutom Aegidius Girs) Erik Jöransson Tegel, och det vill synas, som om alla efterföljande egentligen endast byggt på honom. Anmärkas bör, att Tegels framställning af händelserna öfverhufvud är ganska oredig. Han säger om de sista krigshändelserna:[2] »drogh så krijgzfolcket sedan in i Östra Häred. Men Dacken lägrade sig medh sin största hoop wedh en siöö, som kallades Åsunden, emillan Horn och Eeneby, ther krijgzfolcket skulle marschera igenom».

Härefter kommer en kort skildring af sammandrabbningen och Dackes bortförande »til cur», hvarpå tillägges: »låg altså krijgzfolcket ther i häredet stilla i 5 nätter».

Det framgår, att Tegel haft två olika källor till sitt förfogande, en, som talat om framryckandet genom Kind in i Sevede och Aspeland och därifrån till Östra härad och om

---

[1] Det kunde också låta sig tänka, att Dacke stått rakt söder om Hjorten nära byn Ånhult och att det näs, öfver hvilket Per Brahe låter dalkarlarna anfalla, är näset mellan Hjorten och Briddsjön. Det förefaller dock vida troligare, att striden stått vid Misterhult, dels därför att det för Dacke var naturligare att intaga denna ställning, där han hade sin reträttlinje mot Högsby alldeles bakom sig och där han utan tvifvel hade bättre öfverblick öfver motståndarens marschriktning än från Ånhult, dels därför att det blir en bra stor omväg för dalkarlarna att ha gått ända ned till näset vid Äggatorp: det förefaller naturligare, att de då skulle hafva gått tvärs öfver Hjortens sydöstliga vik.

[2] Sid. 323.

Digitized by Google

den därunder i häradet [rättare vid häradsgränsen] inträffade drabbningen, och en annan, som förlagt striden till Åsunden; och han har, för öfrigt på ett skäligen otympligt sätt, sökt sammansmälta dessa olika versioner. Den första källan är alldeles tydligt Rasmus Ludvigssons krönika; Tegels framställning af hela frammarschen från Östergötland är hämtad därur. Men hvarifrån har han fått notisen om Åsunden? Svaret blir, att Tegels källa härför ligger i ett par uppgifter i bref från Gustaf I.

I ett bref af den 17 mars 1543 skrifver konungen till Botvid Larsson Anckar, att han fått säkra tidender, »att wårtt folck haffwer nu j tässe dager warit till mangells medt fienderne och slagit them till än fyre hundrade folck iffrå, neder j Kinden, på en stor siöö, benempdt Aswnden emellem Horn och Eneby, och drage alt thet the kunne än nu effter fienderne. Män Dackin är dragin her aff Tiwst och jn j Seffwede som rychtet går».[1]

Själfva ordalydelsen häraf visar emellertid tydligt nog, att konungen alldeles ej uppfattat denna strid som en afgörande drabbning, lika litet som han vet något om att Dacke är sårad: ryktet säger ju, att denne dragit in i Sevede och att man fortfarande rycker efter honom. Hvarifrån Gustaf fått nyheten, framgår af hans bref den 20 mars till Svante Sture, däri det heter: »Käre Swante, att then tiuffwehoop haffwe fååt nagett niderlag på Åsunden, som tu scriffwer, thet höre wij gärne, våre gott att tu wilde haffwe någre wisse kundskaper vthe, latendis förhöre huru alle saker begiffwe sig medt wårtt folck.» Det är alltså från Svante Sture konungen fått underrättelsen om hvad som skulle hafva händt på Åsunden, och att han icke fått den från hufvudhärens chefer, framgår med full tydlighet af hans i samma bref uttryckta klagan: »och förundrar oss storligen, att Herr Johan eller Herr Larss platt jnthet haffwe scriffwit oss till, seden the droge aff Linköping».[2]

Konungen har alltså inga som helst underrättelser haft från hufvudhären, utan endast från Svante Sture hört något om en sammanstötning på Åsunden. Sture var för öfrigt i detta hänseende en svag auktoritet, enär han vid

[1] Konung Gustaf I:s registratur XV, s. 166.
[2] Konung Gustaf I:s registratur XV, s. 177.

Digitized by Google

den tid, han skref till Gustaf om händelsen på Åsunden, ännu ej börjat sitt tåg till Tjust, utan fortfarande satt på Stegeborg utan direkt förbindelse med hufvudstyrkan. För såvidt som händelsen på Åsunden öfverhufvud är en händelse och ej blott ett löst rykte, som kommit till Sture och af honom befordrats vidare, torde det hela hafva rört sig om en af de smärre skärmytslingar, som den kungliga hären under sin framryckning hade att utkämpa.

Den 25 mars skref konungen till allmogen i Vista och Tveta härad, alltså till småländsk allmoge, med maningar att vara behjälplig vid upprorets dämpande. Om han därvid haft reda på att ett afgörande slag »på Åsunden» stått, skulle han säkerligen icke hafva underlåtit att till styrkande af adressaternas undersåtliga trohet omförmäla detta glädjande faktum, men ingen antydan om något nederlag för Dacke finnes i denna skrifvelse.

Den 28 mars skref konungen till Gustaf Olofsson Stenbock angående det småländska upproret, hvilket han i brefvet säger vara så sällsynt och farligt, att det ej så hastigt kan stillas eller afskaffas, ett uttryck, som ju står i fullkomlig strid med uppfattningen att ett afgörande slag redan stått.

Först den 31 mars i ett bref från konungen till åtskilliga härad i Uppland och Södermanland heter det, att »wårt örlugzfolck, *som jndragne äre j Småland*,[1] haffwe giordt samme förräderehoop, som thetta buller mäst wållit och bedriffwit haffwe, stort niderlag, så att then störste part aff them haffwe öffuerkommit theres förtiänte lön och the, som än nu igen äre, bekomme och så (näst Gudz hielp) innan en kort tijd thet the förtient och efftersöckt haffwe. I Dannemän wele förthenskuld bliffwe wijd en god tröst. Thet bliffwer näst Gudz hielp altsamens gott.»[2]

Tonen är här en annan än i de föregående brefven och man har det intryck, att konungen nu fått säker underrättelse om drabbningen, hvilken han ju säger vara vunnen af dem, »som dragit in i Småland».

Ur Gustaf I:s bref är således intet stöd att hämta för »slaget vid Åsunden», och ytterst hafva alla de författare, som nämna om detta slag, ingen annan källa än Erik

[1] Kursiv. af mig.
[2] Konung Gustaf I:s registratur XV, s. 213.

Jöransson Tegels utan tvifvel på missförstånd beroende uppgift.

En författare, nämligen Ling i sin 1869 utgifna afhandling »Öfversikt af Dackefejden», har emellertid varit på rätt spår, i det att han efter Per Brahes krönika, ehuru utan några försök till närmare studium af de topografiska förhållandena eller till identifierande af lokaliteterna, skildrar den kungliga härens marsch mot Högsby. Han förlorar emellertid strax åter spåret och begår, tydligen förledd af uppgiften hos Tegel, samma fel som denne, i det att han, i strid med den historiska kritikens enklaste regler, söker sammansmälta två mot hvarandra absolut stridande versioner och därigenom tror sig få fram en riktig framställning af förloppet. Men denna framställning blir alldeles omöjlig. Då Ling ej vill släppa traditionen om Åsunden, låter han den kungliga hären från Högsbytrakten gå mot Östra härad, så återvända till Kind, där segra mellan Horn och Eneby och så åter skynda ned till Östra härad och slå läger där i fem nätter, ifrigt sökande efter Dacke. För denna förunderliga manöver finnes, såsom ofvan torde hafva visats, intet stöd i de verkliga källorna.

Egendomligt är emellertid, att Alin i Sveriges Historia, första upplagan, utan vidare följt Lings uppfattning.

Digitized by Google

Om birkarlarne.

AF

JOHAN NORDLANDER.

IV. (Forts.)

Birkarla-väsendets sista period börjar med konung Karl IX:s regering och slutar med de västerbottniska städernas anläggning omkring 1620. Detta är undergångens tid. Att inrättningen likväl fortfarande ansågs gagnelig för staten, synes däraf, att den nu införes äfven i Umeå lappmark.[1]

Karl IX:s regering betecknar, såsom nämndt, birkarlaväsendets slut. Mån om kronans inkomster, inskränkte konungen gång efter annan birkarlarnes rättigheter, men ökade det oaktadt deras skatt, hvaraf helt naturligt följde, att deras välstånd minskades och deras nit slappades. Äfven vill det synas, som om ovanligt stor fattigdom och nöd varit rådande i Lappland i början af 1600-talet.

Två män, som vid denna tid ingripa i Lapplands utveckling, buro namnet Josting. Holländaren Gerdt Josting hade varit Sveriges kommissarie vid underhandlingar med de norske i Varanger år 1595, och i nov. samma år fick han hertig Karls fullmakt att »afmåla» gränserna emellan Ryssland och Sverige, helst som han redan hade en tämlig förfaring om gränsen på den norra sidan.[2] Befryndad med denne var helt visst Arent Josting, som nu en tid bortåt spelar en viktig roll i allt, som rör Lappmarkerna — om till gagn för dessa och Sveriges rike, må lämnas därhän.

---

[1] Uti D. Th. Hjorts berättelse d. 28 april 1606 (Handl. rör. Skand. Hist. XXXIX, s. 189) nämnas de 11 — självfva kalla de sig ofta »tillförordnade» — birkarlarne uti Umeå lappmark, näml. Jacob Andersson (se Hist. Tidskr. 1906, s. 240), Olof Davidsson, Lars Larsson, Anders Persson, Joen Persson, Carl Unesson (sedermera lappfogde), Thomas Andersson, Simon Olofsson, Matz Persson, Håkan Gullesson och Christiern Joensson.

[2] Handl. rör. Skand. Hist. XXXIX, s. 129 ff.

Digitized by Google

Den 8 jan. 1599 utfärdades i Nyköping för honom en tänkesedel på hvad han i lappmarken beställa skulle. Därtill hörde bl. a. att tillsäga och förbjuda birkarlarne att icke fördrista sig att bruka någon köpslagan med lapparne, förrän kronans skatt var rätteligen utgjord, hvarjämte birkarlarne skulle vara förpliktade att för en redelig betalning upplåta kronan den del, som de uppköpte i lappmarken, både fisk, skinnvaror och annat. Dagen efter, den 9 jan., utfärdades fullmakt för Josting att vara befallningsman öfver *alla* svenska lappar. Hvad lapparne dittills utgjort, hade blifvit förvandladt och icke så levereradt, som det var utgifvet, hvarjämte lappfogdarne undandolt mycken rättighet och brukat sin stora handel, som aldrig blifvit förd till någon rätt utgift och räkenskap.[1]

Såsom en frukt af Jostings resa till Lappland torde man få betrakta en »sedel»,[2] enligt anteckning inlagd af Arnt Josting i aug. 1599. Här lämnas ett öfverslag öfver hvad som behöfdes till skinnköpet i lappmarken »i vinter». Detta upptager för »Uma och Ångerman» lappmark: 50 t:r korn till mjöl, 2 t:r smör, 2 skepp:d hampa och 200 alnar vadmal; för Piteå lappmark: 3 t:r smör, 2 skepp:d hampa, 100 alnar vadmal och 12 t:r mjöl; för Luleå lappmark: 4 t:r smör, 2 skepp:d hampa, 100 alnar vadmal, 12 t:r mjöl, 1 skepp:d kittelkoppar och 100 lod silfver; för Torneå lappmark: 10 skepp:d hampa samt för Kemi lappmark: 3 t:r smör, 10 skepp:d hampa, 200 alnar vadmal och lärft, 100 lod silfver och 100 daler penningar.

För vintern 1600 behöfdes ännu mera, nämligen 18 t:r smör, 150 t:r korn till mjöl, 30 skepp:d hampa, 200 st. slagne daler, 300 lod gjordt silfver, 5 skepp:d kittelkoppar, 1,000 alnar vadmal och 500 alnar lärft, allt värderadt till 1,378 daler 4 öre. Men detta var icke blott för skinnköpet, utan äfven för *lapparnes undsättning*.

Emellertid skulle birkarlarnes handel blifva oförkortad. Dock nämner Josting, att förslag var å bane att för birkarlarnes stora »prang» och köpslagning förbjuda dem att draga till lappmarken, och att hertig Karl därför gifvit

[1] Lappmarksräk. i Kammararkivet; i riksregistraturet 1599 (fol. 22 v, 23) är fullmakten dagtecknad d. 8 jan.
[2] Bland lappmarksräk. i Kammararkivet.

Digitized by Google

befallning att upprätta ett förslag på hvad hela lappmarken kunde behöfva till undsättning. Med afseende på sin verksamhet i Lappland hade Josting tydligen de bästa afsikter och förhoppningar, hvilket han med sin för tiden ovanliga frispråkighet icke heller sticker under stolen med. Han talar om danskarnes fruktan, att vi, som af skatten från Varanger till Malanger nu hade två delar, medan de hade blott en del, skulle få högsta rösten i Norge och norrmännens i Bergen och Trondhjem handel blifva förminskad; och så kunde väl ske, yttrar han, om Sveriges rikes inbyggare ville sig någorlunda därom beflita. Vi vore ju frie att såsom folk i andra riken söka vår näring, hvilket dittills icke ens förnekats — hedningar och turkar. Han skulle för sin del göra sitt bästa och använda all foglig flit, att saken komme i gång. Dock kunde han icke taga af himmelen 7 stjärnor, och blefve saken försummad, så icke vore det hans skuld. I tid ville han gifva sin furstlige herre sådant till känna. Med afseende på anslaget till skinnköpet ansåg han, att om därmed handlades troligen och Gud ej tillfogade någon skada till sjöss, kunde halfparten därmed väl förkofrad blifva.

Uti birkarlarnes rättigheter följde nu den ena inskränkningen tätt efter den andra. Arent Josting och mäster Ambjörn Jacobi påbjödo[1] enligt räkenskapen för Piteå lappmark för 1600, att alla präster och birkarlar, som födde sina renar i lappmarken, skulle till kronan gifva hvar tjugonde ren, samt att ingen ogift birkarl skulle få drifva köpenskap därstädes; icke heller skulle birkarl fördrista sig att handla med lappen, förrän prästen hållit tidgärd och fogden uppburit kronans skatt samt uppköpt de skinnvaror, som han ville hafva för kronans räkning. Den, som bröte häremot och blefve tagen på färsk gärning, hade förbrutit både renar och köpenskap, som han hade med sig. Två år senare, d. 22 juli 1602, utfärdades ett k. bref med förbud för birkarlar och andra att, såsom dittills skett, drifva köpenskap i lappmarken med skinnvaror och annat. Den, som bröte däremot, hade förverkat de skinnvaror han köpt och skulle därtill straffas med 40 marks böter.[2]

---

[1] Instruktionen är af den 21 dec. 1599; Handl. rör. Skand. Hist. XXXIX, s. 161.
[2] Jfr riksregistraturet 1602, P. II, fol. 66.

Digitized by Google

Genom hertig Karls instruktioner af 20 nov. 1605 för Bärent von Kolen och Rasmus Nilsson samt af 20 okt. 1606 för Balzar Bäck[1] m. fl. inskränktes birkarlarnes rättigheter ytterligare, samtidigt med att deras skatt betydligt ökades. Genom den förra blef det birkarlarne vid lifsstraff förbjudet att längre fara omkring i marken och köpslaga, så framt de icke ville draga till Västerhafvet, hvilket stode dem fritt. Endast på de bestämda marknadsplatserna vid de nu funderade kyrkorna skulle de få handla med lapparna och det en gång om året och uppenbarliga, men ej nattetid såsom hittills, då de hade brukat sin skam och last. Hvart tionde skinn och hvart tionde lispund torrfisk skulle de gifva i tull, likaså af andra persedlar, som där kunde förefalla; och alla birkarlar, som hade renar, skulle liksom lapparne gifva hvar tionde ren i skatt. Vidare skulle birkarlarne, två och två, vid hvarje marknadsplats, som de besökte, upphugga en bod och en stuga och ändtligen, om de ville idka någon handel med lapparne, hjälpa dessa att uppbygga kyrkorna och prästgårdarna. Den senare instruktionen inskärpte skyldigheten för birkarlarne att framföra timret till de nämnda byggnaderna och förnyade förbudet för dem att före fogden köpslaga med lapparne; sin handel med dessa skulle de begynna i Umeå lappmark trettonde dag jul, i Piteå tjugonde dag jul, i Luleå om Påfvelsmässotid och i Torneå lappmark om kyndelsmässotid. Till förvaringsrum för tullen skulle de utskickade tillika med fogdarna låta på marknadsplatserna uppbygga tullbodar och dessutom tillsätta tullnärer, som skulle hjälpa fogdarne att uppbära tullen och hålla rätt vikt på fisken. En del bönder, som förut ej handlat med lapparne, hade nu begynt öfvergifva sin åker och äng för att fara och flytta kring om marken och lönnligen utsnilla vildvaror, som kronans befallningsmän vore näst till att köpa. Detta skulle nu stäfjas och lapphandeln inskränkas till dem, som af ålder varit birkarlar. Vidare bestämdes, att uti hvar lappmark skulle vara ett visst antal birkarlar, nämligen 22 i Torneå, 17 i Luleå, 16 i Piteå och 11 i Umeå lappmark, såsom de nu voro. Flere skulle de ej

[1] Jfr ock instruktionen för denne af d. 8 sept. 1607. Handl. rör. Skand. Hist., XXXIX, s. 184, 217 och 258.

Digitized by Google

få vara, med mindre än att dessa voro oförmögne att försörja lapparne med hvad de behöfde eller med god vilja toge flere till sig.

Påbudet om bodars uppförande blef utan dröjsmål åtlydt. Enligt en lappländsk kommissions berättelse i juli 1607[1] hade birkarlar i alla lappmarker utom Torneå uppfört sådana. Vid Umeå lappkyrka i Lycksele (Lyckselie) voro några birkarlabodar uppbyggda jämte tullbod; likaså vid Piteå lappkyrka i Arvidsjaur (Arfuidz Järfwj), dock vore birkarlabodarna här ännu icke tillfyllest; af det gamla kapellet hade man tillagat en tullbod. Äfven i Luleå lappmark i Jockmock (Jockmockj) funnos några, och de andra skulle med det första blifva färdiga; tullbod var där byggd. Endast i Torneå lappmark synas dessa byggnader ha alldeles fattats, ty om både birkarlabodar och tullbod heter det, att de efter de utskickades förmaning med det första skulle blifva färdiga. Kyrkan därstädes skulle uppsättas i »Tenotechj» (Enontekis?).

Vid denna tid följde i fråga om Lappland den ena förordningen tätt efter den andra, och ett k. bref d. 6 april 1611[2] innehåller ytterligare bestämmelser om lapphandeln. Tullen förblef oförändrad enligt 1606 års ordning. Om sättet, hvarpå birkarlarne drefvo sin handel, heter det, att de byggt sina bodar långt afsides ifrån marknadsplatserna, där de hemligen drefvo sin köpslagning med lapparne, på det att fogden icke skulle se, hvad de sälja eller köpa af lapparne, så att de kunde uppköpa förbjudna varor och försnilla kronans tionde. Vidare hade en part försummat att upphugga fönster på sina bodar och hade lapparne inne i mörkret och slogo igen dörren om sig för att så mycket bättre kunna dölja varorna, som de köpte, och därmed försnilla tionden. Fogden skulle därför hafva uppseende härmed och tillsäga birkarlarne att flytta sina bodar in på marknadsplatsen, såsom ock att hafva dörrarna och fönstren öppna, »att man må se, hvad handel och vandel de föra». — Äfven ett annat missförhållande ville detta k. bref råda bot för. Birkarlarne förmenade sig hafva arfsrätt till att handla uti lappmarken, heter det. Däraf följde, att, när en birkarl dog, så ville de, att samma arfsrätt skulle tillfalla

[1] Handl. rör. Skand. Hist., XXXIX, s. 230.
[2] Riksregistraturet 1611, fol. 189.

Digitized by Google

arfvingarne i släkten; en part sålde ock sin arfsrätt i andra släkter. Härigenom hände ofta, att den släkt, som arfvet tillföll, eller ock den, som arfsrätten köpte, för fattigdoms skull icke kunde hålla handeln hos lapparne uppe. Denna förmenta arfsrätt afskaffades nu, och fogdarne fingo rättighet att förordna birkarlar »efter som de äro förmögne och kunna hålla handeln uppe» och till så stort antal, som landets lägenhet fordrade, men icke flera. Äfven om birkarlarnes boningsort talas i detta bref, och i sammanhang därmed röjer sig planen att anlägga de västerbottniska städerna. Birkarlarne skulle ej, heter det, såsom hittills var skedt, bo på landsbygden, utan »efter vi låta fundera städer både vid *Umeå*, *Luleå* och *Piteå*, så skola samma birkarlar flytta in i städerna och bo såsom andra köpstads- och handlingsmän».

I det föregående är nämndt, hurusom präster ej sällan voro birkarlar och drefvo handel i lappmarken. Ehuru förordnade att bo uppe vid lappkyrkorna, voro de vid denna tid tillsatta lappmarksprästerna ej ständigt där, utan uppehöllo sig i stora byar långt därifrån och drogo upp till lappkyrkan allenast en gång om året, nämligen vid julen, därvid förande med sig både brännvin och andra köpmansvaror. De drefve, heter det vidare, snarast sagdt större handel med lapparne än själfva birkarlarne. Ehuru de sålunda mera aktade sin köpenskap än sitt ämbete och sin gudstjänst, toge de ut sin fulla rättighet för kyrkotjänsten både af kronan och lapparne. Härmed skulle det nu vara slut. Ville de ej bo vid lappkyrkorna, skulle de ej heller njuta sin lön, utan afsättas och andra förordnas i deras ställe. Ej heller skulle de få drifva någon handel med lapparne, »utan de skola akta deras (sin) bok och låta birkarlarne bruka handeln».

De ökade skatterna utgjordes, ehuru icke utan svårighet. Så fick Lule-fogden Hans Larsson anmärkning på sin räkenskap för 1601, emedan han ej enligt föreskrift utkräft hvar tjugonde ren. Samma fogdes räkenskap för 1606 upptager icke blott den gamla birkarla-stadgan af 12 daler, utan ock tull af birkarlarne för det de handlade med lapparne, nämligen torrfisk 22 lispund, renshudar 16 st. och lappskor 30 par. Enligt samma lappmarks räkenskap för 1610 hade birkarlarne

Digitized by Google

i tull utgjort 20 renskinn och 46 par lappskor; men som detta var sextondedelen af det gods, som birkarlarne köpt i lappmarken, klandrades fogden Reinholt Steger, som erhöll förständigande att enligt föreskrift utkräfva hvar tionde del. I tionde hade birkarlarne samma år utgjort 13 renkalfvar.

Bland lapparne i alla lappmarkerna synes vid denna tid ha rådt en fattigdom och ett elände, som, äfven om man afdrar åtskilligt såsom en ej ovanlig öfverdrift, tydligen varit öfver all beskrifning. Så heter det i räkenskaperna för 1617, att fattiga lappar hela året med stor trängtan vänta fogdens tillkommelse, bedjandes att få en näfve mjöl till en välling. Somliga år, heter det vidare, få lapparna så mycken fisk eller afvel, att de kunna göra sin årliga rättighet, men stundom få de intet. I senare fallet kommer lappen med hustru och barn, hvilka gå föga bättre än nakot, bedjandes för Guds skull, att fogden vill anse hans nöd och lisa hans skatt; i annat fall begifver han sig till juten vid Västerhafvet, hvilken strax ger honom tre frihetsår. I den sydligaste lappmarken var det lika illa ställdt, enligt hvad underlagmannen Jacob Andersson i Grubbe, lappprästen Jonas Östonis och Carl Uneson, f. d. lappfogde i Umeå lappmark, samma år intyga. Emedan djuren i marken, fåglarna i vädret och fisken i vattnet försvunne, rådde där stor fattigdom och eländighet, hvarför några lappar ej kunde göra sin skatt tillfyllest, utan bjöde fogden sina och sina hustrurs kläder af kroppen, bedjandes med gråtande tårar, att han ville förlofva dem att draga sin kos och tigga; annars ville de öfvergifva sitt land. Och ett år senare intygar Nicolaus Martini, präst i Piteå socken, att fattigdomen bland lapparne var så stor, att ingen människa det kunde tro. När de utgjort sin rättighet i lappmarken, heter det, hade de sedan ingenting att föda sig själfva samt hustru och barn med, utan ginge där på bygden man emellan, bönderna till stort besvär och skada. — Att handeln med lapparne under sådana förhållanden ej kunde blifva vidare inbringande, faller af sig själft.

Omkring år 1620 anlades de västerbottniska städerna, och då erhöllo birkarlarne befallning att bosätta sig i dessa.

Men birkarlarne äro dock icke alldeles ur historien. I följd af det på denna tid rådande arrende- eller förpakt-

Digitized by Google

ningssystemet utarrenderades Piteå lappmark d. 18 maj 1620 till Peder Anundsson, laxfogde i Västerbotten, hvilken i sin lappmark skulle hafva samma inköp, som K. Maj:t förut häft, så att han före birkarlarne finge göra sina affärer. Dock vore han skyldig att till kronan till köps hembjuda de svarta räfvar, loskinn, goda mårdar och bäfrar, som där fölle. Lika lydande kontrakt utfärdades för Könich Persson på Kemi lappmark, för Anders Persson på Torneå lappmark och för Jacob Andersson på Umeå lappmark.[1] Den 7 maj 1621 fick samme man nytt kontrakt på 3 år öfver Piteå lappmark med rätt till tionden af lapparne och vanlig tull af birkarlarne samt till inköp af skinnvaror; och det förbjöds birkarlarne och alla andra att fördrista sig att rycka upp i marken och där drifva köpenskap med lapparne, förrän arrendatorn hade uppburit kronans ränta af dessa. Arrendet bestämdes nu till 207 daler årligen, som skulle erläggas i skattkammaren i Stockholm om Michaelis.[2]

Genom denna anordning torde birkarlarnes ställning ingalunda förbättrats; hellre tvärt om. Kammarkollegii registratur[3] omtalar, att arrendatorn hade besvärat sig däröfver, att han af birkarlarne icke bekomme den tull, som de voro vana att utgöra. Bref utfärdades därför till ståthållaren öfver Norrland m. m. Johan Månsson med uppmaning till honom att hålla hand däröfver, att birkarlarne utgjorde denna tull i rättan tid.

Den 12 maj 1624 erhöll lagläsaren Jacob Andersson 5 års prolongation på Umeå lappmark med lapparnes tionde och birkarlarnes tull i enlighet med det förra kontraktets bestämmelser mot en årlig afgift af 145 daler 4 öre, som årligen skulle inlevereras om Michaelis. Ville han efter de 5 årens förlopp behålla arrendet längre, skulle han därtill vara närmast framför andra, så framt han ville gifva lika mycket, som någon annan bjöde.[4]

Sista gången, som vi sett birkarlarna nämnda, är år 1632 i kammarkollegii försvarelsebref den 31 okt. för lapparne i Piteå lappmark.[5] Kronans undersåter och lappar i

[1] Kammararkivet. Kontrakts- och arrendebok 1617—22.
[2] Samma bok.
[3] Kammarkollegii registratur 1622 d. 4 nov.
[4] Kammararkivets samling af kontrakter.
[5] Kammararkivet. Kam.-kollegii protokoll för året.

Digitized by Google

denna lappmark hade låtit presentera sal. kon. Karls bref år 1602, hvarigenom konungen tagit dem och allt dem tillhörde i sitt hägn och försvar, med anhållan, att öfverheten ännu ville hålla hand öfver dem. Därför förbjöds det nu alla, vare sig birkarlar, bönder eller andra, att understå sig att göra dessa lappar intrång på deras träsk eller fiskvatten, som dem med rätta tillhörde och hvaraf de gjorde skatt.

* * *

Härmed ha vi följt birkarla-inrättningen från dess början och till dess slut. Dess historia är lång, hon är ock intressant och hedersam. Hon visar oss en kraftig och vaken kår, som utbreder svensk kultur och svenskt välde i de aflägsnaste och otillgängligaste trakter, som under sin välmaktstid nitiskt och skickligt försvarar sina och landets intressen mot utländska makter, som i sin hembyggd är en högt betrodd bondearistokrati och som till slut, tryckt af skatter och inskränkningar i gamla rättigheter, så småningom går under. Att bryta stafven öfver en sådan inrättning — må vara att den äfven har ett skuldregister — är minst sagdt otacksamt.

Man har om birkarlarne yttrat,[1] att man om dem sagt mera ondt, än de förtjäna. Vi tro, att man fullt tryggt kan ändra detta omdöme därhän, att *om dem är vida mera godt att säga än ondt.*

Bilaga.

Uti Jöns Håkanssons citerade räkenskap för 1553 finner man den första fullständiga förteckningen å den tidens birkarlar. Öfverskriften lyder: *Register vpå Bijrckarla, som handla medt lappan vthij all Vestherbotnen.* Som detta »register» är af stor betydelse för birkarlarnes historia, aftrycka vi det här fullständigt och tillfoga inom parentes efter årets hjälpgärdslängd uppgift om huru många kor hvar och en hade samma år, samt det fullständiga namnet, där så behöfves.

[1] Von Düben, Lappland och lapparna.

Digitized by Google

Tornö lappemarc.

Hindrich Larsson i Woijikall (33 kor),
Oluff Anudtsonn i Armasara (5 kor, fogde i Kemi lappmark 1562),
Oluff Hindersonn i Nimesill (15 kor),
Hindrich Nilsonn i Voijikall (21 kor),
Iöns Iönsonn ibidem (20 kor),
Håckonn Hindersson i Vonum (13 kor),
Hindrich Laffue i Raumom (17 kor),
Nils i Nimesiil (= N. Olsson; 16 kor),
Oluff Andersonn i Visanimj (10 kor),
Iöns Hindersonn i Voijikall (4 kor),
Dauith i Iuxenge (= D. Person; 8 kor),
Marckus i Suensara (= M. Erszon; 7 kor),
Nils ibidem (= [?] N. Ionsson; 14 kor),
Lasse i Matterenge (= L. Hijndersson; 8 kor),
Michell Michelson ibidem (saknas i längden),
Iöns Olson Peckella (5 kor),
Michill i Kuiuakangas (= M. Ionsson; 6 kor),
Måns i Ioxenge (= M. Hindersson; 8 kor),
Pedher Iönsonn i Armasar (3 kor).

Bijrckarla aff Lula lappemarc.

Hans Nilsonn i Engelsbyn (28 kor),
Måns i Rutuick (= M. Olszon; 10 kor),
Ture ibidem (= T. Erszon; 22 kor),
Nils Andersson i Anthenes (18 kor),
Oluff Iönsonn i Aluick (10 kor),
Lasse Selffuettsson i Anthenes (8 kor),
Lasse Iönsonn ibidem (8 kor),
Nils Ingeualsson i Sunderby (14 kor).
Ionn tolck i Mottesunda (= I. Nilsson; 8 kor),
Iacob Olsonn i Biörsbynn (14 kor),
Hans Iönsson ibidem (16 kor),
Påll Larsonn ibidem (10 kor),
Anders Ingesonn ibidem,
Anders Nilsonn på Heden,
Oluff Nilsonn i Kyrckebyn.

Bijrckarlan aff Piitha lappemarc.

Nils Iönsonn i Ersnes (i Luleå s:n; 26 kor),
Dagh Olsonn ibidem (15 kor),
Knutth Nilsonn i Mottesundh (i Luleå s:n; 14 kor),
Iöns Nilsonn i Ersnes (se ofvan; 16 kor),
Lasse Olson i Pörthesnes (14 kor),
Oluff Månsonn i Kopparnes (11 kor),
Nils Olsonn i Hampnen (under Öijebyn; 18 kor),
Hans Olsonn i Rocknes (16 kor),
Tomas i Edee (= T. Ersson i Svensbyn; 15 kor),
Anders Ionsonn i Hellen (= Anders i Helle under Öijebyn; 18 kor),
Oluff Nilsonn Vestansundett,
Lasse Nilsonn i Ieffre,
Måns i Enge,
Karll Moijsonn i Bure (i Skellefteå s:n; 16 kor),
Anders Olsonn ibidem,
Pedher Olsonn i Pörthesnes (9 kor).

Ser man på det antal kor, som de i hjälpgärden återfunna birkarlarne ha, märkes det snart, att man har att göra med burget folk. Af dem har hvar och en i Torneå i medeltal i det närmaste 12 kor, i Luleå 13 och i Piteå $15^{3}/_{4}$. Många af dem hade ock ansenliga hemman. Att birkarlarne voro betydande män, framgår ock däraf, att af dem i Torneå detta år icke mindre än 5 nämnas först i sina resp. byar, liksom äfven af den omständigheten, att man jämt och samt finner dem såsom medlemmar af nämnden.

Digitized by Google

Strödda meddelanden och aktstycken.

Med konung Fredrik II i Danmark emellan fyra ögon 1562.

Många beskickningar — ej mindre än fem under loppet af $1^3/_4$ år — affärdade konung Erik XIV 1561—63 till Danmark för att få till stånd en uppgörelse af en mängd sväfvande frågor eller åtminstone en öfverenskommelse om ett ostördt fredligt förhållande en tid framåt. Men ingen af dessa kunde i yttre glans mäta sig med den, som, med instruktion af den 9 december 1561, den 15 januari 1562 hade audiens hos konung Fredrik II. I spetsen för densamma, som för öfrigt bestod af riksrådet Bengt Gylta och den mycket betrodde sekreteraren Lars Knutsson, stod nämligen en frände till svenska konungahuset, konung Gustaf I:s svåger och högste sekrete råd, herr Sten Abrahamsson Leijonhufvud, en man som dessutom vid denna tid hade en lång och lysande diplomatisk bana bakom sig. Bland annat hade han, ej mer än 23 år gammal, vid sidan af den bekante lyckoriddaren Conrad von Pyhy 1542 utfört en ambassad till själfve Frans I af Frankrike.

En af orsakerna till att en så förnäm herre nu afsändes till Danmark torde hafva varit hoppet om att ett af de mest giftiga osämjefröna — tvisten om svenska riksvapnet Tre kronor — skulle i all förtrolighet kunna behandlas af konung Fredrik och herr Sten. Ett enskildt samtal emellan dem kom ock till stånd, men Trekronefrågan ej ens vidrördes däri. Herr Sten har om sitt möte mellan fyra ögon med konung Fredrik efterlämnat en berättelse[1], som i original förvaras i svenska Riksarkivet (afd. Diplomatica, underafd. Danica: Förhandlingar). Den är för forskningen visserligen ej obekant, men har i sin helhet förut ej publicerats. Då den emellertid med afseende både på författaren och på situationen är af stort intresse, torde den förtjäna att i sin helhet offentliggöras. Några smärre grafiska förändringar ha vidtagits vid återgifvandet i tryck.

Cortt berettelsse hvad kongen i Danmarck haffver tallett.

Anno etc. 62 then 13 febriari lott Kon. Mat. i Danmarck fordre meg igonum her Arvid Ugorpp at follie H. N. på jagt med her

---

[1] 12 sidor fol., alltigenom af herr Stens egen hand.

Digitized by Google

Benckтt Gylltte. Ner jag kom tid H. N. hollt, fick H. N. meg handen, bad, jag skulle latte meg behage nagott aff Hans N. danske jagtt, fick meg Jonn Ugorpp till, han skulle fly meg skott. Ner H. N. nu nagen stund jegett hade, kom han ditt jag stod, sporde, om meg forlengdes. Ner jag nu H. N. tacksseilsse giortt hade, fick jag tillfell att talle om vor affsked, att then artichell, som radett seden hade andragett om hertig Mons och thet tilltall han formentte haffve till nagen dell i Liffland, matte forandres etc.

Thertill svarade H. N. ved thene mening: han kunne ecke vell gifve sin rett bortt, doch ville han sadantt handlle med sitt rad, att sacken skulle kome till gott beslutt, och svor en ed: »Jeg beger ingen fegde, utan bliffver jeg nod, tha maste jeg verie meg.» Och sade videre: »Jeg vitt vell, ther er mange, som gernne sage, att min frende och jeg kome i harett till hoppe.»

Tha svarede jag: »Thet kunne vell saa vare, men H. Kon. Mat. kunne thet vell forekome, ner Han N. ville mene troligen sack med Ko:e Mat. min N. Here» etc.

Thåå svor han och sade: »Jeg mener min frende troligen», och sporde: »Vett min frende sig vell forvarett med dronnegen i Engeland, heller vett I, opa hvad condisionner the ville anamme honom for deras hera och konung?»

Tha svarade jag, viste ther ingen besked om.

Tha sade han: »Mig er for sanningen tillschreffvett then caputalation, som the velle min frende foreholle och han skall ingå», och begyntt saa nagett fortellie aff same punchtter, som her efftter follier:

1. Forst att Ko:e Mat. skulle inngen krontt kong bliffve utan H. N. arffvinger.

2. Item Hans Ko:e Mat. skulle innthet befatte seg med regementhet i religionen heller verdtzlige sacker.

3. Item Ko:e Mat. skulle vare forplichit att intage hvad fran cronen komett vore och hene med rette till lyde.

4. Item att Ko:e Mat. skall holle Engeland till gode, ner behoff gors, 10000 gott verafftigtt krixfolck till fott och 2000 till hest.

5. Item Ko:e Mat. skulle arligen leffrere, en stattlig suma solff paa mynnthet och latt sla fint myntt.

6. Item Ko:e Mat. skall holle seg fritt med köck och keller opa sin egen unkost med mogett mer som besverligett er.

Och svor en ed: »Ther jeg hade komett min frende till ordtz, taa ville jeg troligen hafve varnett honom bade i then sack och flere» och alltt lendede sacken ther heden, lickesom han then engellske handell ecke var mogett bevogen.

Tha jag nu H. N. lenge hörtt hade, svarade jag: »Thet kunne vell vare, som H. N. fortallde, att the engelske ville mogett begere, men thet stode ecke alltt till them att beckomett, som the gernne ville; Ko:e Mat. hade Gud tess loff ett fritt cor».

Digitized by Google

Tha tette tall endett var, tog jag mig ursack, sade: »N. H., jag kan vell tencke E. Ko:e Mat. har nock hortt aff Ko:e Mat. min N. Heres gifttermalsshandell. Ther jag matte sporie E. Ko:e Mat., ville mig ecke förtencke, jag hade och nagett hortt, E. Ko:e Mat. latter och anverffve hoss nagre hoge stender.»

Hertill log han och sade: »Min gode H. Sten, thet er ennu inthet saa ner, att vi vortt sinne beslutthet haffve, jeg har ennu ingen sett, then oss behager. Vi vore till gille, ther vore vell mange forstinner och frocker, doch nicht besunnders.

Tha begynntte jag sie: »H. Ko:e Mat. hade vell flerestedes sett seg om, jag hade hortt Keij:e Mat. hade skonne frocker.»

Thertill svarede han: »Saa mogett belanger hoss ro:e Keij:e Mat., har jeg forfarett, han vill ecke giffve sine dottere någen, vtan han er aff then same religion som han er, men mitt rad hafve vel ratt meg nock, att jeg meg giffte skulle. Doch jeg kan thet intet hoss meg beslutte, foren jeg har sett then persone meg skall haa.» Och fortallde seden, hans rad hade ratt honom till dronnogen i Skottland, ther han och någen god fortrostning hade aff Franckericke, som then sack drifve ville, ther honom elliest kunne drage sinne thertill, men han kunne ingen spanisk heller franssck.

Och som jag forstod, tha skulle thet nu haffve varett oppa tall, ner reinngreffven var hoss honom, doch besluttede han sitt tall, att han ville forst se henne och hon skulle kome till honom, hvar hon hade en tri kongericker.

Ner thet led nu mott afftten, H. K. Mat. drog hem, begynntte han spörie meg: »Er min frende vell forenntt med sinne brodere.»

Thertill svarede jag: »Gud tess loff vell.»

Thaa sporde han: »Vill min frende gifve med hvar sin syster 100000 daller i brudskatt?»

Jag sade, jag trode thet vell, hvad thet bleffve mer, thet bleffve ecke mindre; Hans Ko:e Mat. hade ther god rad till.

Tha foll han åter in opa then engelske sack, sporde, om jag viste, hure mogett Ko:e Mat. hade ventt opa then engelske handell, om H. N. hade halparten igen aff sin barskatt etc.

Thertill svarede jag cortteligen, jag viste ecke, hure mogett Ko:e Mat. min N. H. hade uttgiffvitt, men thet viste jag vell, H. Ko:e Mat. hade (Gud tess loff) thet for rad, som ecke stode saa snartt till att forblotte; doch H. Ko:e Mat. hade opa nagen tid hafftt store uttlager, med videre forclarning etc.

Opa thet siste fick Han N. seg ett tall om thet Dittmarske krig, hure han aff hertig Ullff var thertill forursackett, sameledes hure han var komen i trette med the Hamborger etc., ther jag H. N. inthet synderligt till svare viste, utan begynntte mit tall och begerede H. Ko:e Mat. ville verdes latte mig med the, som uttskickede vore, kome till en god affsked, som till fred och enighett rickerne imellan kunne best tienligst vare.

Tha svarede han, fick meg ved ermen: »Min gode her Sten, opa min side skall thet eke manglle. Kunne vi ecke finne opa en annen

Digitized by Google

handell, som rickernne kunne tienglig vara?» och begynnte ved tenne mening sie: »Kunne thet ecke vare tienligtt, att min bror hertig Monss kunne faa en aff min frendes systere, thet kunne vel skafve en god venskap, saa alle trettor kunne thermed affleges.» Tha jag nu H. N. mening utthortt hade, svarde: »Jag kunne ecke vitthet, utan hvar som thet opa tillborlig veger sagtt bleffve, thet som kunne tienne till villie och venskap, varder min N. H. och koning inthet affslaa.»

Thermed lott han bliffvett och sade: »Min god H. Sten, forfarer thet hos min frende och giffver oss till kenne, hure han kan vare then sack benegen, seden velle vi oss ytterligere mott eder forclare.» Thermed bleff H. N. tall endett och loffvede, vi skulle kome till en god affsked.

Om afftten, ner klocken var ved 10, kom H. N. camertienere till meg i herbergett, sade, kongen lott sende meg en schrefftt, bad, jag ville henne offverlesse, seden sende honom henne igen, hvilcken lyde opaa the foreberorde artickller om then engelske caputulation, hvilcke artickler jag behollt hoss meg till morgen. Seden kom Corwitz ned till meg och fordrede same artickller. Tha begynntte jag talle med honom om vor affsked, hvad kongen loffvet hade, att the bessverlige artickller skulle forandres, som var om the affvecknne och the land Ko:e Mat. hade intagett i Liffland etc. Tha svarade han inthet, utan han ville sin here sadantt berette.

Thermed hade jag formenntt, att vi skulle haffve komett till en videre handell med radett, men om morgen tillige drog kongen aff by, och alltt radett skildes att och goffve oss ingen annen besked, utan cantzeler sende Per Bille, Hanss Skogard med then fore fornottling the stelltt hade till Lass Knuttsson [och] Oleff Larsson, sade konngen var dragen aff by, ther kunne slett inthet mer i forandres med en sadan cortt besked. Ther vi nu såge, att kongen ville ecke mer med oss handlle latte, therfore kunne vi ecke heller lenger node oss till them, effter man nock se och formercke kunne, att the ville vare oss qvitt, som thet och ecke heller hade varett E. Ko:e Mat. nagen lempe, att vi ther lenger skulle hafve fortoffvett, utan hvad E. Ko:e Mat. nu teckes ingo i then fornotling, kan E. Ko:e Mat. igonum en missiva saa mogett uttrette som igonum en legation, bedendes underdanigt, E. Ko:e Mat. ville verdes vor trognne mening till thet nadigste forstandet haffve och tenne min berettellsse ecke heller anderlunde formercke.

T. W.

Digitized by Google

En maltesisk berättelse om drottning Kristinas intåg i Rom.

Bland de depescher, som af den maltesiske envoyén i Rom, chevalier De Vieu, år 1656 sändes till malteserordens stormästare, finnes äfven följande skildring af drottning Kristinas intåg i Rom. Ehuru den ej meddelar några viktigare nya fakta eller är af något större historiskt intresse, torde den dock förtjäna att publiceras. Den meddelar notiser, som visa, huru Kristinas person i sitt egendomliga yttre uppträdande tog sig ut vid intåget, och huru hennes intresse för böcker och vetenskap genast i de första timmarna af hennes vistelse i Rom förde henne in i det vatikanska biblioteket. Redan från början skall hon enligt denna berättelse haft att i Rom dragas med ekonomiska bekymmer. Det rykte, som framträdt, att hon måhända tänkte draga sig undan till ett spanskt kloster, visar endast, huru föga känd hennes personlighet ännu var i Italien. Den kardinal »Hassia», som omtalas, är Fredrik af Hessen-Darmstadt (född 1616, död 1682), som var maltesisk storprior och ej långt förut blifvit kardinal; han var dotterson till kurfursten Johan Georg af Brandenburg och således en frände till Kristina.

In riguardo della divotione, dovuta al solennissimo giorno del Santissimo Natale del Signore; tralasciai sabato prossimo passato di spedire il solito dispaccio, e tanto piu, quanto che in detto giorno non hebbi materia, sopra la quale havessi pottuto formare una lettera, benche di dua sole righe per Vostra Eminentia. Hoggi, primo giorno dell' anno nuovo, mi trovo nelli medesimi termini, perche, se non facessi in questa una breve relatione della entrata in Roma con publica cavalcata della Regina di Suetia, mi converrebbe terminarla à questo segno.

Entrò la detta Regina la sera del lunedi 20 dicembre alle tre hore di notte per la Porta di Belvedere nel Palazzo Vaticano e propriamente nell' appartamento alla Torre de Venti fattoli apparecchiare da Nostro Signore, essendo peró la mattina di detto giorno de 20 stata incontrata dieci miglia contano da Roma verso la Norta dalli dua Signori Cardinali Legati Medici et Hassia che l'istessa mattina uscirono di Roma con la piu numerosa, sontuosa e ricca cavalcata che da qualche centenaro d'anni in qua sia stata vista, e perche presto si darà alla stampa una pienissima relatione di una tanto solenne funzione, tralascio di parlare di livree, de personaggi, che andarono à servire li detti Cardinali Legati, cavalli, carrozze et altre sontuosità degne d'essere descritte, e solamente soggiongo, che doppo l'arrivo suo alle tre hore di notte riposatasi la Regina alquanto nel detto suo appartamento, fù immediatamente introdotta à baciare il piede à Sua

Santità, con la quale discorse trè quarti d'hora incirca; la mattina del martedi 21 detto levatasi la Regina à buonissima hora andò nella Biblioteca Vaticana, nella quale vedendo e leggendo varij libri si trattenne piu di dua hore, e poi di nuovo andò à baciare il piede alla Santità Sua trattenendosi in varij discorsi sino all' hora di pranso; finalmente giovedi 23 detto à hore 20 entrò per la Porta del Popolo à cavallo in una chinea in mezzo à dua Cardinali Diaconi, che furono Orsini e Costaguti; la Regina vestita assai positivamente con una veste, che fù giudicata di saia mischia e solamente il gippone pareva interziato d'oro mà non ricamato, attorno al collo, che serviva per collare portava un pezzo di velo ò di tafetà negro con una ligatura avanti alla gola à uso de soldati francesi; la parucca, che porta sempre in testa con un finissimo cappello di castoro senza cordone e senza veruno altro adornamento; vestita in detta guisa, che pareva veramente un huomo la maggiore parte del popolo non la vidde perche si come ogniuno credea di vedere una donna, non fù osservata quando passava per il Corso, perche il popolo la credeva un huomo. All' Ave Maria di detto giorno con detta cavalcata (che à memoria d'huomini son se n'è fatta altra si sa benne) gionse in S. Pietro dove smontò, e doppo d'essere stato cantato il Te Deum da otto chori di musica, se ne andò sù ad alto, dove in Consistoro con tutti li Cardinali, chi erano in Roma, l'attendeva Sua Santità; ivi havendo di nuovo abjurata l'heresia, nella quale era stata nutrita et allevata, baciò di nuovo il piede à Sua Santità; e finito il Consistoro à tre hore di notte se ne ritornò alle sue stanze, il giorno di Natale assistò in un palchett fatto fare apposta alla messa di Nostro Signore, e domenica poi riceve dalle mani di Sua Santità la Santa Cresima, e finalmente il martedi mattina 28 detto pransò nella sala, dove suole Sua Santità tenere il Consistoro, con la Santità Sua e la sera stessa à dua hore di notte se ne passò dal Vaticano al palazzo di Farnese apparecchiato p. detta Regina, la quale sino da mercordì comminciò à ricevere le visite del Sacro Colleggio e poi finite queste riceverà quelle degli ambasciadori de Prencipi. Assistono continuamente à Sua Maestà li Signori Don Diego della Cueva, la moglie del quale è sua Cameriera maggiore, et il Signore D. St. Pimentel; tre ò quattro altre donne al piu tiene per suo servitio, e tutte le sue azzioni, come anco l'aspetto, sono piu dà huomo, che dà donna, generoso, venerabile et attrattivo senza però bellezza considerabile. Dicesi che stando in Brusselles prestò prontamente sino alla somma di 800^{m} r. all' Arciduca Leopoldo per soccorso dell' essercito spagnuolo, che stava per amotinarsi, con promessa di farglieli trovare quì contanti al suo arrivo, mà che non havendo trovata altro che una rimessa di 25^{m} scudi e questa anco litigiosa per remperarla, se ne sia grandemente doluta con Nostro Signore, il quale prima che dal palazzo Vaticano passasse à quello di Farnese, fece provedere la dispensa per tutta la famiglia per tre mesi, e la tesoreria di danari, credendosi sino alla somma di 30^{m} doble. Se sia per starsene quì in vita ò p. passarsene di quì à Napoli e da Napoli in Spagna e mettersi in monasterio

Digitized by Google

non se ne discorre, ne sino ad hora si possono penetrare le sue risolutioni; il tempo chiarirà il tutto. Intanto devo soggiongere, che ne alla Regina di Francia ò a quella di Spagna, ne meno ad una Imperatrice si sarebbero fatte ne piu grandi ne piu costose accoglienze e dimostrationi di quelle che sono state fatte à detta Regina.

— — — — — — — — — — — — —

Di Roma il primo giorno dell' anno 1656.

Humiliss:mo divot:mo et obbed:mo Ser:e e Rel:so
le chevalier Devieu.

Arthur Stille.

»Det svenska arkivet» i Riga.

När Östersjöprovinserna 1721 afträddes till Ryssland, bestämdes som bekant genom fredsfördraget bland annat, »att alla arkiver, handlingar och skrifter, som dessa länder i synnerhet angå och under påstående detta krig till Sverige blifvit bortförde, uppsökas och dem, som Hans Czariska Maj:t därtill befullmäktigat, troligen aflevereras». Man hade nämligen under krigsåren från svensk sida verkligen gjort sin flit att undan fienden till Sverige rädda stora massor publika akter, och särskildt åren 1709 och 1710 öfverfördes dels från Riga, dels från Reval och Pernau ej mindre än 33 stora packlårar fyllda med arkivalier.[1]

Bland dessa handlingar befann sig bland annat generalguvernementets i Reval arkiv, som sedermera först långt in på 1720-talet återfördes till Estland. Från Riga synes man däremot hunnit bortföra hufvudsakligen endast den livländska hofrättens akter, under det att däremot därvarande generalguvernements arkiv alltjämt stannade på sin plats. Oaktadt det intresse för handlingarna i fråga, som bestämmelsen i fredstraktaten tvifvelsutan ger vid handen, har dock förmodligen det gagn dessa gjort under sin nya ägare varit skäligen ringa, att döma af den föga omvårdnad, som kommit arkivalierna till del, och som menligt inverkat på deras tillgänglighet. P. Sondén, som 1888 besökte Riga bland annat för forskningar i

[1] Historien härom är på grund af åtskilliga omständigheter ej utan sina pikanta drag. Pesten rasade just som bäst i de livländska hamnarna och nödig försiktighet förbjöd därför att till Stockholm sända de som smittoförande ansedda skeppslasterna. Lårarna ilandsattes i stället på en liten obebodd holme i Stockholms skärgård och kvarstodo där oöppnade i öfver 15 år, till dess att innehållet med iakttagande af vissa försiktighetsmått såsom rökning och vädring 1726 inventerades af ett par kanslitjänstemän i och för undersökning med anledning af dess på grund af fredsbestämmelserna ifrågasatta öfverlämnande till Ryssland.

Digitized by Google

dessa sistnämnda papper och verkligen efter vissa svårigheter erhöll tillträde till dem, har i Historisk tidskrift (Årg. 8, s. 364 f.) lämnat en skildring af detta arkiv, hvilken ger en liflig bild af det då rådande usla tillståndet, som bekräftas från andra håll. Inrymda i ett tornrum och ett vindskontor, båda omöjliga att uppvärma och endast delvis försedda med hyllor och golf, lågo talrika buntar och kringströdda papper hopade på hvarandra, öfvertäckta af svart damm, för att icke tala om att sönderslagna fönster delvis utsatte handlingarna för all den skada blåst, regn och snö kunde åstadkomma. Redan tidigt antydde för öfrigt en mängd af tomma omslag, att bristen på vård framlockat samlarenitet hos några mindre samvetsömma häfdaforskare. Under min vistelse i Riga 1901 voro besök förbjudna och kunde af mig ej utverkas oaktadt diplomatisk intervention; som orsak uppgafs då, att samlingen var under omordnande.

Under senare tid hade nämligen ryska regeringen visat ett större intresse för Östersjöprovinsernas statsarkiv, och åtgärder hade vidtagits för deras bättre vård. Anstalter hafva också gjorts för ordnande och förtecknande af åtminstone arkiven i Mitau och Riga, om också de former, som härvid anbefallts, och själfva arbetssättet lämnat ett och annat öfrigt att önska.

Kommissioner, bestående af ryska ämbetsmän, hafva nämligen tillsatts och försetts med vidlyftiga och ingående instruktioner, som visat sig dels i visst hänseende omöjliga att följa, dels ägnade att genom olämpligt pedantiska föreskrifter fördröja ordnandets slutförande.[1] Lyckligtvis hafva kommissionerna ej kunnat undvara den sakkunskap, som endast provinsernas tyska element kunnat erbjuda, och det egentliga arbetet har också lämnats i tyskars händer. Det torde vara närmast denna omständighet man har att tacka för att ordnandet af Rigas gamla guvernementsarkiv nu afslutats. Det är den äfven i svenska historiska kretsar kände d:r Fr. Bienemann junior, som äran häraf i första hand tillkommer, och denne har också i den af honom utgifna »Baltische Monatsschrift» infört en redogörelse för arbetets fortgång och resultat, som torde vara af det intresse äfven för Historisk Tidskrifts läsekrets, att ett kortfattadt referat af hans uppsats här bör vara på sin plats, särskildt med afseende på arkivets nu konstaterade innehåll.

---

[1] Bland annat påbjöds stämpling af ej blott hvarje nummer, utan äfven hvarje *blad* i de olika volymerna, hvilket naturligtvis visat sig synnerligen tidsödande. Kommissionen föreskref vidare, att arbetet *först* skulle afse en öfversikt af det ännu oordnade innehållet och dettas värdesättning från vetenskaplig synpunkt, och detaljordnandet *därefter* begynna. Det behöfver ej sägas, att detta tillvägagångssätt ej kunnat följas, utan att båda uppgifterna måst jämsides lösas. Då vidare ett förslag till registrering och en plan till uppställning — med 48 underafdelningar — likaledes på förhand uppgjordes af kommissionen, heter det därom, att detta i praktiken skulle ledt till ett våldförande på arkivets historiska ordning och sönderbrytande af befintliga serier, hvarför föreskrifterna måst annulleras. Detta gäller äfven om det egendomliga påbudet, att bundna och obundna volymer skulle ordnas hvar för sig.

Digitized by Google

Arkivet innehöll i sitt oordnade skick 641 band och 341 synnerligen omfångsrika buntar (enligt uppgift 1 à 1½ tyska fot tjocka). Det har nu nyordnats i tillsammans 1,408 band och buntar, fördelade på 25 afdelningar enligt följande schema:

1.	Guvernementsregeringens protokoll 1662—1725 . . .	26	vol.
2.	Guvernementskansliets tyska registratur 1630—1709	17	»
3.	Guvernementskansliets svenska registratur 1634—1710	22	»
4.	Koncept till utgångna skrifvelser 1636—1710 . . .	72	»
5.	Kungliga bref 1636—1708	30	»
6.	Bref från kollegier 1635—1709	27	»
7.	Instruktioner för generalguvernörerna, guvernörer och andra ämbetsmyndigheter 1621—1709	2	»
8.	Handlingar rörande de särskilda landskapen i allmänhet (»Landschaftssachen») 1630—1700	3	»
9.	Dito rörande städerna 1226—1709	43	»
10.	Dito rörande kyrkan, universitetet och skolväsendet 1637—1707	5	»
11.	Dito rörande post- och medicinalväsen 1645—1709 .	5	»
12.	Dito angående landtgodsen och reduktionen (landtmäteriet och pärlfiskeriet) 1564—1697	14	»
13.	Dito angående förhållandet till Ryssland och Polen 1640—1707	10	»
14.	Dito dito till Kurland 1654—1702	2	»
15.	Dito angående rättsväsendet 1642—1710	54	»
16—17.	Besvärsakter och suppliker 1636—1709 . . .	309	»
18—19.	Generalguvernörernas brefväxling 1634—1699 .	115	»
20.	Handlingar rörande det stora nordiska kriget 1700—1710	119	»
21.	Mönsterrullor 1626—1694 (och 1710)	63	»
22—25.	Räkenskaper 1626—1710	470	»

I flera serier finnas åtskilliga luckor. Af protokoll och registratur saknas flera årgångar, och i koncepten och korrespondensen äro vissa år företrädda med ett påfallande litet antal skrifvelser.

Bienemann sammanfattar sin värdesättning af arkivet i omdömet, att detsamma så godt som uteslutande har intresse för provinshistorien. Ett undantag härifrån utgör dock generalguvernörernas korrespondens, och inom denna afdelning finnes säkerligen åtskilligt att tillvaratağa äfven för Sveriges allmänna historia. Utöfver hvad Sondén därom meddelat, påpekar Bienemann följande. Från 30-åriga krigets tid finnes en mängd skrifvelser från svenska diplomater och generaler i utlandet med upplysningar rörande krigshändelserna och den politiska ställningen. Särskildt nämnas 15 bref från Lennart Torstensson och 109 från de svenska fredsunderhandlarne i Osnabrück. Därjämte ej mindre än 588 avisor från åren 1636—48. De inländska brefven från samma tid äro af mindre vikt; att märka skulle då vara de skrifvelser, som angå förvecklin-

Digitized by Google

garna med Polen 1635. Från 1639 hafva så godt som inga bref blifvit bevarade. Under senare hälften af 1600-talet växlar naturligtvis korrespondensens innehåll på mångfaldigt sätt. En samling, som på sitt sätt bildar ett helt, utgöres af generalskan Schoultz' privata brefväxling, som lär hafva värde i kulturhistoriskt hänseende. Af intresse är också det ganska stora antalet bref (409 st.) från J. J. Hastfer under dennes vistelse i Sverige 1689—95 till guvernören E. Soop. Påfallande är, att krigstiden 1654—1660 är anmärkningsvärdt magert företrädd i korrespondensen.

Den till tiden sista delen af de till generalguvernörerna ställda brefven ingår i den under rubriken Nordiska kriget bildade afdelningen. Med denna utgör samlingen ingångna bref öfver 21,000. Af dessa tillhör inemot hälften åren 1700—10. Dock torde föga härur vara att hämta rörande kriget i dess helhet eller om sammanhanget i händelserna. Däremot lära brefven lämna »en god inblick i krigets gång inom Livland, om också ej mera». Ej ens om hvad samtidigt inträffade i Kurland erfar man stort, då det s. k. Lewenhauptska fältarkivet, hvarur underrättelser härom närmast torde vara att söka, och hvilket en gång förvarats tillsammans med guvernementsarkivet, därur utbrutits och förts till Mitau, där det ännu befinner sig.

Slutligen torde böra omnämnas, att afdelningen »Rossica och Polonica» bland annat innehåller den svensk-ryska gränskommissionens handlingar från åren 1652—68 och på 1670-talet; vidare åtskilliga skrifvelser växlade under förhandlingarna med Ryssland i Neuhausen 1676—77; den svenska kommissarien Thomas Herbers brefväxling med guvernören Soop rörande den Pleskowska gränsfrågan 1694; samt några konvolut rapporter till generalguvernören från svenska agenter i Ryssland under åren 1693—1700, af hvilka nämnas Thomas Kniepers bref från Moskva, Thomas Herbers från Pleskow och Filip Vinhagens från Novgorod. Äfven omtalas särskildt vojvodens i Smolensk korrespondens med fältmarskalken Robert Douglas under åren 1659—60.

Om än det »svenska arkivet» i Riga genom det afslutade ordningsarbetet vunnit en förut okänd öfversiktlighet och reda, är tyvärr frågan om dess tillgänglighet fortfarande oafgjord. För ett öppethållande lägger alltjämt den bristfälliga lokalen hinder i vägen. Arkivet har nämligen i saknad af bättre förvaringsrum åter uppställts i sin förra olämpliga lokal. Emellertid uppgifves, att samlingen likväl numera kan »i nödfall» få användas.

Aqut.

Digitized by Google

Från Spanien.

På senhösten 1906 utkommo i Madrid två högst viktiga och värdefulla historiska arbeten, som törhända kunna erbjuda något intresse äfven för svenska läsare. Det ena är *Primera Crónica General. Estoria de España que mandó componer Alfonso el Sabio y se continuaba bajo Sancho IV en 1289*, publicada por Ramón Menéndez Pidal. Tomo I. — Texto. Huruvida konung Alfons X, mera känd under det synnerligen välförtjänta namnet *den lärde*, själf författat någon del af denna vidtberömda krönika, torde väl numera knappast af någon anses bevisligt; men däremot lider det intet tvifvel, att konungen gifvit bestämda anvisningar för dess utarbetande och öfvat en noggrann tillsyn öfver att dessa anvisningar iakttogos af de redaktörer han för ändamålet utsett, liksom att krönikan ända från början ansetts som ett hufvudverk för Spaniens äldre historia. Och så omtyckt vardt den, att följande släktled läto sig angeläget vara att tillöka och fortsätta den, så att på detta vis flera olika redaktioner uppstodo och det nästan blef svårt att bland den stora mångfalden af exemplar finna två fullt öfverensstämmande och lika lydande. Kort sagdt, det vardt ett verkligt *embarras de richesse*, och ett bevis, bland andra, på huru spridd och högt ansedd boken var, finna vi däruti, att vårt K. Bibliotek förvarar två handskrifter af henne, dem den bekante J. G. Sparfvenfeldt år 1690 förvärfvat på sin resa i Spanien. Den ena, som han enligt anteckning på försatsbladet »ex bibliotheca Marchionis de Heliche emit», är en volym in 4:o, hvars handstil tyckes tillhöra tiden omkring år 1300 och som synes väsentligen öfverensstämma med den nu af herr Menéndez Pidal utgifna texten, men är tyvärr defekt, i det den slutar med orden »fue uencido Odoacer et fuxo del» (sid. 244, col. a, rad. 42 i den nya upplagan); den andra är af skrifvaren själf daterad för året 1465 och tillhör en helt annan och yngre text.

Från trycket utkom krönikan första gången i Zamora 1541 (427 numrerade blad in-fol.); upplagan besörjdes af kaniken Florian de Ocampo och omtrycktes i Valladolid 1604, alldeles slafviskt, såsom det tydligt nog framgår af den omständigheten, att två rader, som i den första upplagan blifvit omkastade, togos likadant i Valladolidupplagan, men, enär raderna icke stämde i båda upplagorna, så uppstod i den senare en fullkomlig villervalla med obotlig omening. Emellertid trodde man sig i dessa upplagor ha fått den äkta och oförfalskade Primera Crónica, men detta var ett misstag, såsom man längre fram trodde sig ha upptäckt och som det nu på sistone till full evidens bevisats af den senaste utgifvaren. I nära två hundra år har man sedan längtat efter en kritisk upplaga, enskilda män hafva lifligt intresserat sig därför, den Historiska Akademien

Digitized by Google

i Madrid har haft officiellt uppdrag att utgifva den, men — allt förgäfves, tills nu ändtligen tiden fullbordats och den nya upplagan föreligger färdig, tack vare en enda mans outtröttliga energi och beundransvärda lärdom. Denne man är herr Ramón Menéndez Pidal, en helt ung man, som dock redan förvärfvat sig en plats som professor vid Madrid-universitetet och som medlem af Spanska Akademien.

Ingen kunde i själfva verket gå bättre rustad än han till detta jättearbete, som förut hade afskräckt så många. Hans litterära verksamhet omfattar knappt mera än ett årtionde, men redan hans *La Leyenda de los Infantes de Lara*, som utkom 1896, väckte öfverallt inom den romanska forskningens värld den största uppmärksamhet och ett odeladt bifall genom undersökningens grundlighet, den säkra metoden och det vackra resultatet. Han visade sig redan här ligga djupt inne i frågan om den Alfonsinska krönikan, och, när två år därefter han utgaf *Crónicas Generales descritas por R. M. P.*, stod det klart för enhvar, att nu var den rätte mannen kommen och att det var han och ingen annan, som göra't skulle. Därmed dröjde dock ännu några år, ägnade åt ytterligare förarbeten, men under hvilka han dock hann utgifva, förutom flera smärre afhandlingar, den första fullt diplomatiskt trogna texten af *El Poema del Cid* (1898), och sin *Manual elemental de Gramática histórica española*, som redan efter ett års förlopp kräfde en ny upplaga (1905), — ett vackert bevis, i förbigående sagdt, på den lifaktighet i dylika studier, till hvilken han genom sitt föredöme väckt sina landsmän.

Redan en flyktig jämförelse mellan det gamla och det nya trycket är tillräcklig för att man skall kunna konstatera en mängd olikheter dem emellan, särskildt i den gamla fjärde afdelningen, som bjöd på en hop detaljer ur Cidens historia, de där synas hafva varit främmande för den ursprungliga redaktionen. Om detta och mycket mera kommer man emellertid att få vidare underrättelser i den snart utkommande andra delen, som skall innehålla en litteratur-historisk studie, register och glossar m. m.

Den ärade förlagsfirman Bailly-Baillière é Hijos har all heder af bokens utstyrsel, och rent häpnadsväckande efter svenska förhållanden är det låga priset af 12 pesetas (ungefär 7 kronor) för en volym i imperialoktav om 780 tvåspaltiga sidor med klart och redigt tryck.

Det andra af de ofvannämnda arbetena har till titel *Campaña de Prusia en 1806. Iena-Lübeck*, af El Comandante Ibáñez-Marin och utgör en vol. imperial-8:o om 562 sidor jämte ett bihang af 18 kartor. I företalet meddelar förf., att på detta försöksband skola följa andra om kejsarens öfriga fälttåg, och efter dessa de som äro nödvändiga för att analysera de betydande striderna under 19:e och början af 20:e seklet, så att, när planen blifvit fullt genom-

Digitized by Google

förd, samlingen kommer att göra fullt skäl för sin undertitel *La Guerra moderna* (nutidens krig).

Det nu föreliggande bandet redogör i 22 kapitel för 1) den stora armén; 2) materielen; 3) franska härens stridsordning; 4) stora armén i tjänst; 5) preussiska hären; 6) militärens duglighet; 7) stridsordningen; 8) krigets orsaker; 9) de första anordningarna; 10) preussiska härens samling och planer; 11) stora arméns samling; 12) operationsplanen; 13) franska kavalleriet i fält; 14) planens utförande; 15) framryckandet mot gränsen; 16) kontakt med fienden; 17) Saalfeld; 18) manöver till striden; 19) slaget; 20) slagets resultater; 21) förföljandet; och 22) kapitulationerna. Dessutom finnas 21 croquier i texten.

Den typografiska utstyrseln är förstklassig, och antagligen skall en krigshistoriker af facket äfven finna innehållet förtjänt af samma höga vitsord.

Edvard Lidforss.

Underrättelser.

Den 12 mars afled i Stockholm i en ålder af öfver 85 år den bekante genealogen Gabriel Anrep. Född den 4 dec. 1821 i Knista socken i Närke, genomgick han Örebro läroverk och ägnade sig därefter åt jordbruk. År 1851 flyttade han emellertid till Stockholm och beträdde det forskningsområde, på hvilket han sedermera utförde sitt lifsverk. 1854 utkom *Sveriges ridderskaps och adels kalender*, hvars tjugosjunde årgång (1904) af den åldrige forskaren utgafs 1903. Några år efter adelskalenderns första utgifvande följde *Svenska adelns ättartaflor* (4 bd 1858—64), ett i främsta rummet på de å Riddarhuset befintliga genealogierna byggdt arbete, som trots sina många delvis i ögonen fallande felaktigheter och brister innehåller massor af värdefullt material och som, med varsamhet användt, för den svenske historikern utgör en oumbärlig hjälpreda. Under åren 1871 till 1875 utgaf A. i tre band *Svenska släktboken*, ägnad åt ofrälse släkters genealogi. Sina sista år tillbragte den gamle i tillbakadragen ro i Stockholm. Det lifliga intresse för och arbete på släktforskningens område, som för närvarande förefinnes i vårt land, kan nog ytterst ledas tillbaka till Anrep, som därigenom blifvit en den genealogiska vetenskapens nydanare i Sverige.

— Med den i Aarhus den 24 sistlidne mars aflidne biskop Fredrik Nielsen har Danmarks och en af samtidens främste kyrkohistoriker gått ur tiden. Född 1846 i Aalborg, blef N. student 1863, teologie kandidat 1870 samt 1877 professor i kyrkohistoria. År 1900 utnämndes han till biskop öfver Aalborgs stift,

Digitized by Google

hvilken befattning han senare utbytte mot biskopsstolen i Aarhus. Under sin uppväxttid påverkades han starkt af tvenne bland Grundtvigs mest betydande lärjungar P. Chr. Kierkegaard, biskop i hans fädernestad, och P. A. Fenger, i hvars församling han tjänstgjorde, och till sin historisk-dogmatiska åskådning förblef Nielsen städse närmast grundtvigian; till sin kyrkopolitiska åskådning åter blef han med åren alltmera högkyrklig.

Snart sagdt ända sedan barndomen ägnade sig N. åt historiska studier, men slets länge mellan profanhistorien och kyrkohistorien, tills en utrikes studieresa 1871, hvarunder han i Jena åhörde den berömde kyrkohistorikern Hase blef för hans lifsverksamhet afgörande. Såsom vetenskaplig författare har N. utvecklat en häpnadsväckande produktivitet; sin förmåga att arbeta fort och lätt tillskref han själf den journalistiska träning han fått i sin ungdom. Mest berömd är hans stora framställning af påfvedömets historia under förra århundradet — *Pavedømmet i det nittende Hundredår* (första uppl. 1876, ny uppl. i två band 1895—98), ett beundransvärdt arbete, utmärkt för en kolossal beläsenhet, vida synpunkter och en klar och liflig framställning. Arbetet står i viss mån utan motstycke i den samtida litteraturen och har öfverflyttats till både tyska och engelska. Ursprungligen var det ämnadt att utgöra första afdelningen af ett större verk *Romerkirken i det nittende Hundredaar*, och en del af en andra afdelning af detta arbete, *Det inre Liv*, utkom 1881. Af denna del har emellertid ingen fortsättning eller ny upplaga utkommit. Förutom detta sitt lifs storverk har N. utgifvit en *Haandbog i Kirkens Historie* (2 bd, 1885—92, ny uppl. 1893—98) samt en *Kirkehistorie* (1900 ff.), båda utmärkta för grundlig forskning och i god mening populär framställning. År 1896 påbörjade han ett *Kirkeleksikon for Norden*, som ännu ej hunnit afslutas. Dessutom har han skrifvit åtskilliga mindre arbeten, som låtit tala om sig, samt en mängd tidnings- och tidskriftsuppsatser. Såsom föreläsare och lärare skall N. hafva varit utomordentligt fängslande; redan före seminariernas eller hvad i Danmark kallas laboratoriernas inrättande höll han vetenskapliga öfningar med sina lärjungar. Under sin sista tid arbetade han ifrigt på förverkligandet af planerna på ett universitet i Aarhus. I sin verksamhet liksom i sin åskådning hade han ej så litet af en modern anglikansk prelat, och han hyste också stora sympatier för den engelska högkyrkan.

— Den 7 dec. förlidet år afled vid 58 års ålder den berömde exegeten Bernhard Stade. Den aflidne, som var professor vid universitetet i Giessen, räknades till samtidens mest ansedda vetenskapsmän på sitt område, och hans *Geschichte des Volkes Israel* (1881—1888) är ett klassiskt arbete.

— Den 29 dec. 1906 afled professorn i Halle Wilhelm Dittenberger, utgifvare af de båda stora verken *Corpus inscriptionum Atticarum* och *Corpus inscriptionum Græciæ septentrionalis.*

Digitized by Google

— Den bekante franske rättshistorikern Ernest Glasson afled den 6 sistlidne januari i Paris. Bland hans om en vidsträckt lärdom, om ock ej om någon utpräglad forskareindividualitet vittnande arbeten märkas *Histoire du droit et des institutions politiques, civiles et judiciaires de l'Angleterre* (6 bd, 1882—1883), *Histoire du droit et des institutions de la France* (8 bd, 1887—1903) samt *Le Parlement de Paris, son rôle politique depuis le règne de Charles VII. jusqu'à la Révolution* (2 bd, 1901).

— Den 6 mars firade Lunds universitet 200-årsminnet af Sven Lagerbrings födelse med en högtidlig fest i universitetets aula, hvarvid minnestalet hölls af professor Arthur Stille. Omedelbart efter denna fest aftäcktes på platsen utanför universitetet Lagerbrings byst efter ett tal af professor E. Wrangel. I sammanhang med dessa högtidligheter hafva också tvenne publikationer sett dagen. Den ena är den af biblioteksamanuensen Samuel E. Bring utarbetade *Förteckning öfver Sven Lagerbrings tryckta arbeten och manuskript*, som åtföljde inbjudningsskriften till den nyss omtalade minnesfesten. Den nämnda bibliografien innehåller dels en systematisk dels en kronologisk förteckning öfver Lagerbrings tryckta arbeten, hvartill sluter sig en manuskriptkatalog. Den systematiska förteckningen, som gjorts till hufvudsak, upptager 204 nummer. Hufvudmassan utgöres af disputationer — under Lagerbrings presidium ventilerades, om de otryckta medräknas, mer än 200 sådana — och dessa disputationer röra sig icke blott inom den rena historiens gebit utan ock inom dess gränsområden: arkeologi, biografi, genealogi, geografi, kronologi, kyrkohistoria, litteraturhistoria, numismatik o. s. v. För allt synes Lagerbrings forskareintresse ha räckt till. En stor del och ej den minst viktiga faller på lokalhistoriens område. Af särskildt intresse i den Bringska bibliografien är naturligtvis redogörelsen för Svea rikes historia (sid. 16 ff.). — Den andra af de nämnda publikationerna är den af De Skånska landskapens historiska förening genom Lauritz Weibull utgifna samlingen af Lagerbrings *Skrifter och bref* (= Historisk Tidskrift för Skåneland 1907: H. 1—2). Denna samling innehåller först och främst »Fragment af en sjelfbiografi», förut utgifvet af Lagerbrings brorson Erland Samuel Bring i tidskriften Tidens frågor (1840) och behandlande egentligen L:s förfäder. Man finner där vidare de paragrafer (18—28) af hans rikshistorias femte del, till hvilka han öfversändt manuskript till Gjörwell, ehuru denne aldrig befordrade det till tryckning, samt dessutom ett bland Lagerbrings papper påträffadt koncept till §§ 27—29. Dessa sistnämnda, hvilkas innehåll äfven återfinnes i det nyssnämnda, till Gjörwell lämnade manuskriptet, »fördjupa», säger utgifvaren, »i väsentlig mån kunskapen och förståelsen af Lagerbrings arbetsmetod». Det af Weibull sålunda meddelade partiet af rikshistorien behandlar åren 1460—63. Härefter följer en samling »Utlåtanden i universitetsärenden» samt slutligen ett urval ur Lagerbrings bref 1746—87. Brefven till L. äro så godt som helt och hållet för-

Digitized by Google

lorade och äfven brefven från honom starkt decimerade. Åtskilligt finnes dock kvar och däraf har här medtagits så mycket, att »näppeligen något, betecknande för brefskrifvaren eller hans samtid, uteslutits». Brefven och i synnerhet själfbiografien utgöra en synnerligen uppfriskande läsning och gifva ett starkt intryck af den gamle forskarens flärdlösa gedigenhet och kärfva humor.

— Ur det sista dubbelhäftet af *Personhistorisk tidskrift* (1906: H. 3 och 4) anteckna vi en uppsats af fru Jully Ramsay om *Förblandade släkter*. Porträttbilagorna utgöras af ett Gustaf III:s-porträtt af Breda, tillhörigt grefve C. A. Armfelt på Åminne, samt fyra porträtt från grefve G. M. Hamiltons samling å Hedensberg, näml. Roslins bekanta porträtt af fru Marie Susanne Roslin, född Giroust, samt porträtter af grefve C. G. Piper, grefvinnan Hedvig Katarina Ekeblad, f. Piper, samt generallöjtnanten A. R. Du Rietz, samtliga pasteller af Lundberg. — I häftet förekommer dessutom en subskriptionsinbjudan till ett nytt genealogiskt verk *Svenska släkter*, afsedt att ersätta Ny svensk släktbok, som numera upphört. Det nya arbetet skall utgifvas i ett à två tvångsfria häften årligen. Priset beräknas efter 50 öre pr tryckark. Redaktionsbestyren ha öfvertagits af herrar Torsten Uggla och Vilh. Ljungfors. Såsom bilaga till häftet följer — utgörande N:o 1 i serien *Skrifter utgifna af Personhistoriska Samfundet* — personhistoriska anteckningar rörande *Köping stads tjänstemän 1605—1905* af Gustaf Elgenstierna.

— *Kyrkohistorisk Årsskrift*, den kyrkohistoriska forskningens speciella organ här i landet, har utsändt en ny årgång — den sjunde — fortfarande under professor Herman Lundströms ledning. Innehållet är som vanligt omväxlande och intressant. Docenten Hjalmar Holmqvist ger på grundval af de nyaste forskningarna, framför allt Harnacks och Zahns epokgörande arbeten, en sammanträngd, men klar och lättläst öfversikt öfver *Den efterapostoliska tiden*. Domprosten Wermcrantz fortsätter och afslutar sin vidlyftiga framställning af *Prosten i Umeå Nils Grubbs lif och verksamhet 1681—1724*. Af utgifvarens hand föreligger en framställning af *Sverige — protestantismens skyddsmakt i Europa*, ursprungligen meddelad såsom föredrag i Stockholms prästsällskap den 8 oktober 1906. Med utgångspunkt i 200-årsminnet af fördraget i Altranstedt skisserar författaren den ställning Sverige under olika tider intog till betryckta trosförvanter i olika länder. Docenten Edvard Rodhe meddelar en uppsats om *De svenska bibelsällskapens uppkomst*, som bl. a. innehåller intressanta upplysningar om de allmänna religiösa förhållandena i Sverige och England vid öfvergången mellan adertonde och nittonde seklet. På afdelningen »Meddelanden och aktstycken» offentliggör utgifvaren ur sina rika samlingar en mängd intressanta dokument från olika epoker af den svenska kyrkans utveckling, från Laurentius Paulinus Gothus dagboksanteckningar 1608—1613 till E. J. Almquists »Curriculum

Digitized by Google

vitæ». Synnerligen läsvärda äro de af docenten J. Sjöholm meddelade dagboksanteckningarna från Reuterdahls studieresa 1835. För öfrigt märkas recensioner öfver Grützmachers *Hieronymus*, Immichs, *Papst Innocenz XI. 1676—1689* samt Holms biografi öfver *Johannes Elai Terserus*. Såsom bilaga följer fjärde häftet af den af professor Lundström utgifna samlingen af *Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång*.

— Svenska humanistiska förbundets skriftserie har nyligen ökats med en öfversikt öfver *Nyare forskning i nordisk mytologi* af Erik Brate, ursprungligen ett föredrag vid 10-årsfesten i Samfund för nordisk språkforskning d. 23 jan. 1906. Efter en inledande öfversikt öfver den äldre forskningen på området alltifrån Grimms *Die deutsche Mythologie* (1835), hvarvid förf. naturligtvis särskildt uppehåller sig vid Bugges epokgörande arbeten, öfvergår förf. till en kritisk analys af de nyaste forskningarna och redogör därvid för A. Olriks uppsats *Om ragnarok* (Årb. f. nord. Oldkyndighed 1902), Kauffmans afhandling om *Balder* (1902), Schonings *Dødsriger i nordisk hedentro* (1903), Schücks *Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria* (1904) samt slutligen för några försök (af Olrik, Salin, Olsen, Hellquist m. fl.) »att sammanbinda vissa mytologiska företeelser med bestämda tider, alltså bidrag till mytologiens absoluta kronologi».

— Såsom bilaga till Svenska Fornskrift-Sällskapets årsmöte 1907 har sällskapets outtröttlige sekreterare, d:r Robert Geete utgifvit en *Stadga af år 1443 för Vadstena klosters ekonomi*. Denna i två Uppsalahandskrifter befintliga stadga är den äldsta till vår tid bevarade och ligger i allt väsentligt till grund för den senare, af Klemming utgifna stadgan af 1451. Båda ha sitt stora intresse genom de bidrag de gifva till kännedomen om förvaltningen af de stora godskomplexerna i Sverige under medeltiden, den äldre särskildt genom sin vidlyftiga förteckning öfver klostrets tjänstepersonal. Redigeringen är, såsom alltid hos Geete, mönstergill.

— Af *Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift* föreligger nu ett nytt dubbelhäfte (bd. 2: H. 6—7), liksom de föregående utgifvet af föreningens högt förtjänte skattmästare lektor F. Ödberg. Den nämnda tidskriften åtnjuter som bekant anseende som på sitt område en af vårt lands bästa, och det nya häftet jäfvar ej detta omdöme. Utgifvaren har till sina många föregående släkt- och kulturhistoriska monografier lagt ännu en om »Fru Anna Hansdotter Tott och hennes tid (1478—1549).» Syster till Svante Stures vän och vapenbroder Åke Hansson Tott samt mormoder till Hogenskild, Claes och Ture Bielke intager fru Anna genom sina släktförbindelser ett bemärkt rum bland sin tids adelsdamer. Författaren skildrar hennes trenne giften: med lagmannen i norra Finland riksrådet Henrik Bitz, den danskfödde väpnaren Clemet Hogenskild samt lagläsaren Jöns Larsson Bölja. Ur familjebref och de i

Digitized by Google

Riksarkivet förvarade gårdsräkenskaperna från fru Annas många gods meddelas drag från lifvet på den tidens storgods. Äfven från de i vår adelshistoria så vanliga släktprocesserna meddelas karakteristiska drag. Särskildt förtjänar att påpekas framställningen af fru Annas process med fru Dordi Banér, som varit förlofvad med fru Annas andre man Clemet Hogenskild och som återkräfde de gåfvor hon sade sig ha förärat sin fästman. Den rent historiska delen af häftets innehåll utgöres för öfrigt af fortsättning å serien »Äldre handlingar angående Västergötland». Men dessutom innehåller häftet bl. a. tvenne arkeologiska uppsatser, »Fornlämningar i Redvägs härad» af J. Sandström samt »En stenåldersboplats vid Öxnered» af F. Nordin, en runologisk afhandling »Om Sparlösastenen, dess två runinskrifter och dess bildfält» af L. Fr. Läffler samt första delen af en förträfflig folkloristisk uppsats af Sven Lampa, »Anteckningar rörande äldre bygdelif i Västergötland». Af den likaledes i häftet införda redogörelsen för Västergötlands Fornminnesförenings verksamhet åren 1903—1906 får man ett intryck af det duktiga arbete, som utförts. En insamling till en museibyggnadsfond har igångsatts och redan gifvit inemot 16,000 kr., och från de af läroverksadjunkten A. Nilsson efterlämnade samlingarna ha inköpts omkring 2,500 föremål, däribland äfven en samling äldre handlingar, hvaribland 33 permebref samt en mängd handlingar från tiden 1683—1846, som tillhört skräddaremästareämbetets skrå i Lidköping. Öfver samtliga handlingarna meddelas i häftet en förteckning, och som prof aftryckas trenne originalbref: ett från Karl XII till Ulrika Eleonora ur lägret vid Lais d. 1 mars 1701, ett bref från Esaias Tegnér till en ungdomsvän af d. 23 juli 1831 samt ett bref från J. O. Wallin till kontraktsprosten Agrell i Bollnäs, dat. d. 1 juni 1838.

— Svenska litteratursällskapet i Finland har ökat sin ståtliga skriftserie med tvenne nya volymer. Den ena utgör ett supplementhäfte till den af Wilh. Lagus »å nyo upprättade» *Åbo akademis studentmatrikel.* Den andra utgör ett nytt band — det tjugonde — af sällskapets *Förhandlingar och uppsatser.* Utom en läsvärd uppsats af Rolf Lagerborg om *Vår äldsta konstdiktning* samt några smärre urkunder, meddelade af R. Hausen, är det två af uppsatserna, som för historikern äro af särskildt intresse: det ena är den af M. G. Schybergson meddelade samlingen af *Bref växlade mellan Johan Jakob Tengström och Johan Vilhelm Snellman åren 1843—1849*, det andra är G. Heinricius' afhandling om *Israel Hwasser och Finland.* Den Snellman—Tengströmska brefväxlingen är visserligen ej för forskningen okänd. Snellmans bref användes af deras nuvarande utgifvare för en uppsats *Ur J. V. Snellmans publicistlif 1844—1849* i 1889 års årgång af Finsk Tidskrift. I sin helhet har korrespondensen begagnats af Th. Rein för hans biografi öfver Snellman, där utdrag ur densamma meddelas. Nu utgifvas brefven emellertid för första gången in extenso.

Digitized by Google

De bringa en mängd upplysningar till Helsingfors universitets personhistoria, men ha sitt största intresse genom de båda brefskrifvarnes uttalanden i den finska nationalitets- och språkfrågan. — Professor Heinricius har för sin uppsats begagnat den i Uppsala läkareförenings arkiv förvarade Hwasserska manuskriptsamlingen, Hwassers i Helsingfors universitetsbibliotek förvarade bref till hans båda finska vänner Ilmoni och Avellan jämte några andra enskilda brefsamlingar samt Helsingfors akademiska konsistoriums protokoll 1817—29. Förf. ger först en skildring af Hwassers verksamhet i Finland såsom professor vid universitetet 1817—29. I den senare delen af sin uppsats redogör han under vissa hufvudrubriker för Hwassers ställning till vissa politiska frågor vidkommande Finland. Först behandlas hans uppfattning af Finlands statsrättsliga ställning och den däraf föranledda polemiken med A. I Arwidsson. Hwassers uppfattning, först uttalad i den 1838 utgifna anonyma skriften »Om allianstractaten mellan Sverige och Ryssland år 1812» samt den i Mimer (1839, N:o 9) införda uppsatsen »Om Borgå landtdag och Finlands ställning 1812», öfverensstämmer med den i våra dagars finska vetenskap allmänt häfdade. Därefter anföras Hwassers uttalanden om Finland såsom kulturförmedlare mellan Ryssland och Västerlandet med särskildt betonande af den finska läkarevetenskapens betydelse i detta afseende. Af särskildt intresse är hans framhållande af nödvändigheten af att bereda en bättre ställning åt det finska språket vid universitetet och inom litteraturen. Den sista afdelningen belyser Hwassers uppfattning af Finlands ställning under Krimkriget. Han söker där dämpa den öfversvallande svenska chauvinismen och för ett utrotningskrig mot den oriktiga uppfattningen, att Finland önskade en återförening med Sverige. Heinricius' uppsats afslutas med en förut otryckt inledning till den ofvan omnämnda uppsatsen i Mimer; det här publicerade brottstycket behandlar handelsförhållandena mellan de båda länderna och ger sålunda ett stycke af Hwassers nationalekonomiska åskådning.

— I andra häftet af den af d:r Arvid Neovius startade tidskriften *Politik och kultur* förekommer en uppsats af Emil Svensén om *Landtmannapartiet i Sverige efter representationsreformen.*

— Ur februari-häftet af *Finsk Tidskrift* anteckna vi en artikel om *Emil von Qvanten som politiker* af Th. Rein, riktad mot en uppsats med titeln *Skaldepolitik* af fru Bååth-Holmberg i september- och oktober-häftena för sistlidet år. I det förstnämnda häftet förekommer äfven en uppsats om *Grekisk historieforskning i nyare tid* af J. Sundwall.

— Vid riksgäldsfullmäktigen Joh. Johanssons frånfälle d. 2 febr. 1905 förelågo af hans stora bygdehistoriska verk *Noraskogs arkiv* fyra band afslutade, och därutöfver hade af ett femte band första häftet sett dagen. Den aflidne efterlämnade manuskript till ytterligare fyra af det på fem häften beräknade bandet. Det andra

Digitized by Google

häftet utkom kort efter sin upphofsmans död, det tredje har nyligen med understöd af sällskapet »Bergshandteringens vänner» publicerats af den kommitté, som tillsatts att vårda den aflidnes till Nora bergsförsamling donerade bibliotek och manuskripter. Det nu utgifna häftet innehåller, utom åtskilligt material rörande skattelindringar, indelningsverket, 1687 års bergslags- och hammarkommission o. s. v., en mängd delvis ganska intressanta och underhållande handlingar rörande den för sin stridbarhet och egennytta beryktade prosten i Nora Kristian Torner och hans tvister med sockenbor och öfverordnade myndigheter. Utgifvandet af de båda återstående häftena är, enligt hvad förordet upplyser, »alltjämt en penningfråga».

— Den vetenskapliga litteratur rörande de svenska städernas historia, som utkommit, sedan Odhner på 1860-talet utgaf sina för den tiden förtjänstfulla arbeten, är — frånsedt de rent lokalhistoriska publikationerna — allt annat än rikhaltig. Björkanders undersökningar rörande Visbys äldsta historia gåfvo löften om en fortsatt framgångsrik verksamhet på området, löften som en förtidig död hindrade författaren att infria. Och Hazelius' omsorgsfulla studie öfver handtverksämbetena under medeltiden utgjorde blott inledningen till ett större verk, som aldrig blef skrifvet. Den af K. Hildebrand påbörjade publikationen *Stockholms stads privilegiebref (1423—1700)* samt Lauritz Weibulls *Malmö stads privilegiebref (1353—1656)* äro så godt som de enda hithörande arbeten af betydenhet, som utkommit.

Arkivarien C. M. Kjellberg i Vadstena har sedan längre tid tillbaka varit sysselsatt med studier rörande de svenska städernas och särskildt Uppsala stads äldre historia, och ett resultat af hans forskningar föreligger nu i en prydlig volym med titel *Uppsala stads privilegier jämte dit hörande handlingar 1314—1787.* I förordet framhåller förf. med allt skäl det lämpliga i att i stället för att invänta de stora uttömmande urkundspublikationernas afslutande utgifva »smärre urkundssamlingar till belysning af vissa grenar af gångna tiders kulturhistoriska utveckling», såsom i utlandet skett och sker. Särskildt har man, som bekant, i stor utsträckning publicerat urkundssamlingar rörande olika städer. Det är en svensk motsvarighet till dylika utländska publikationer, som arkivarien Kjellberg här velat åstadkomma. I afseende på de gamla urkundernas bevarande i fullständigt och oskadadt skick har Uppsala af slumpen gynnats på ett sätt som knappast någon svensk stad utom Jönköping. Äfven de äldsta af stadens privilegiebref synas vara bevarade i original; den dyrbara samlingen förvaras i Uppsala stads arkiv, hvars äldre delar numera öfverflyttats till landsarkivet därsammastädes. Afskriftssamlingar finnas i Uppsala stadsarkiv, i Uppsala länsstyrelses arkiv (nu i nyssnämnda landsarkiv), i Uppsala universitetsbibliotek samt i Riksarkivet, där likaledes naturligtvis koncept och registraturrenskrifter till de senare privilegierna finnas.

Digitized by Google

Den vida öfvervägande delen af de meddelade aktstyckena är tryckt efter de i Uppsala landsarkiv förvarade originalen, men författaren har fullständigat samlingen med urkunder äfven från andra håll. Utom privilegiebref i egentlig mening ha äfven medtagits åtskilliga handlingar, som nära ansluta sig till dem och som under äldre tider varit med dem förenade, såsom åtskilliga domar och åtkomsthandlingar till vissa jordlägenheter samt vidare några medeltida handlingar rörande underhållet af dombron och fisket under densamma. Som bilagor ha införts Sten Stures m. fl:s bref till menigheten, som samlades i Uppsala på Ersmässodag, dateradt d. 16 maj 1470, samt konung Hans' bref till invånarna i Uppsala af d. 29 maj 1499, hvilka handlingar sedan äldre tider i original förvarats bland privilegierna. Redigeringen synes vara gjord med omsorg och efter sunda principer. Dock känner man sig tveksam rörande det lämpliga i att utbyta *ij* mot *ii*.

Förf. har, såsom bruket är i tyska urkundspublikationer, dessutom försett sin samling med en orienterande historisk inledning. Efter några antydningar om de tyska städernas uppkomst, sådant detta omstridda fenomen ter sig i ljuset af de nyaste forskningarna, redogör förf. för de olika grupperna af tyska stadsprivilegier samt belyser denna redogörelse med konkreta exempel. Han gifver därefter en på samma sätt ordnad öfversikt öfver förhållandena i Danmark och behandlar därefter från samma synpunkter de äldsta svenska stadsprivilegierna — Jönköpings, Stockholms m. fl. städers.

Det är att hoppas, att den framställning af Uppsala stads medeltidshistoria, som förf. ställer i utsikt, ej alltför länge skall låta vänta på sig.

— Bland den Birgitta-litteratur, som i sammanhang med 500-årsminnet af hennes kanonisation år 1891 såg dagen, intager grefvinnan de Flavignys arbete *Sainte Brigitte de Suède, sa vie, ses révélations et son œuvre* ett framstående rum. Först och främst är detta arbete det första, som med riktig historisk takt söker de förnämsta källorna till den svenska sierskans lif i handlingarna från hennes kanonisationsprocess, särskildt i de under densamma af hennes närmaste omgifning afgifna vittnesmålen. Men boken hvilar äfven på en ovanligt omfattande kännedom om materialet i öfrigt, både primärkällorna och bearbetningarna, äldre som nyare, och det är skrifvet med en hängifvenhet för uppgiften och en fördragsamhet mot olika tänkande, som verka högst tilltalande. Arbetet har dock en en svaghet, bristen på nykter kritik, en svaghet, som nödvändiggör en viss försiktighet vid dess användande. Helt och hållet frånsedt de fall, där olika religiösa uppfattningar gifva helt olika utgångspunkter för bedömandet af vissa företeelser, så ger författarinnan alltför ofta i sin framställning sin fantasi lösa tyglar. På de punkter, där det knapphändiga och svårbehandlade materialet ej ger tillräckligt stoff för skildringen eller för den psykologiska analysen, fyller hon de gapande hålen ur sin egen fantasi och konstruerar

Digitized by Google

upp händelsesammanhang eller karakteristiker, som äfven om de ibland synas tänkbara nog, dock sakna stöd i urkundernas lefvande bevisning. Hon försöker heller icke genomföra någon värdesättning af de olika källornas olika trovärdighetsgrad. Ibland blir därför skildringen en mosaik af från olika håll hopplockade uppgifter af helt olika tillförlitlighet eller sannolikhet. Hvad författarinnan har att meddela får därför ofta tagas cum grano salis. Men trots dessa brister, som för öfrigt genast sticka en skolad läsare i ögonen, är boken genom det stora material, som sammanställes, och genom sina på intet annat håll sammanförda arkivaliska och bibliografiska upplysningar en oumbärlig hjälpreda för hvar och en, som studerar Birgitta eller hennes orden. Det är därför synnerligen glädjande, att författarinnan funnit anledning att i slutet af år 1906 utgifva en ny reviderad upplaga (Paris, Oudin; XII + 643 s.; pr. 4 fr.), i hvilken på många punkter framställningen beriktigats eller utvidgats på grundval af de nyaste undersökningarna och de meddelade litteraturhänvisningarna förts fram till närvarande tid. Boken har på åtskilliga punkter genom omarbetningen vunnit högst betydligt i nykterhet och pålitlighet, och man är skyldig förf. det erkännande att synnerligen fullständigt ha uppspårat och anfört den nyaste litteraturen på området. Med förtjänster och fel skall boken städse stå som ett vittnesbörd om sin författarinnas varma religiösa känsla, uthålliga flit och verkligen omfattande kännedom om Birgitta-litteraturen.

— I Svenska Fornskrift-sällskapets samlingar har doktor K. H. Karlsson utgifvit *Upplands lagmansdombok 1490—1494* efter en i Uppsala universitetsbibliotek befintlig handskrift. Denna tillhörde ursprungligen Antikvitetsarkivet samt närmare bestämdt den afdelning, som vid dess upplösning skulle tillfalla Riksarkivet, bland hvars samling af äldre lagmansdomböcker den hade sin rätta plats. Domboken har tillhört Upplandslagmannen Gregers Matsson (Lilja) och är att betrakta såsom hans protokollsbok under de tingsresor han företog uti Uppland. Den omfattar åren 1490—94; för år 1491 hafva dock ej några domar blifvit införda — osäkert synes, om ens några tingsresor detta år företogos —, för 1494 finnas endast tvenne ting antecknade, hållna af Erik Trolle på Gregers Matssons vägnar enligt förordnande af riksföreståndaren och rådet. De förekommande målen voro till öfvervägande delen af civilmåls natur; många rörde lösande af småjordar, som lågo inuti en annans åker. I dylika mål fälldes domen efter en nu förlorad riksens stadga, och därvid fästes synnerlig vikt vid om den, som gjorde anspråk på lösningsrätten, därvid blefve fullsutten. Såsom ett bihang till domboken har d:r Karlsson tryckt några hithörande dombref och andra handlingar efter original i Riksarkivet. Af våra domböcker från medeltiden är, som bekant, högst obetydligt bevaradt, och d:r Karlssons publikation kan därför hälsas som en värdefull tillökning till vår rättshistoriska litteratur. Redigeringen är gjord med utgifvarens kända omsorg och skicklighet.

Digitized by Google

— D:r Henry Biaudet, som en längre tid bedrifvit studier vid Vatikanarkivet rörande den katolska motreformationens historia och offentliggjort några smärre uppsatser på detta forskningsområde, har nu utgifvit en vidlyftig afhandling med titel *Le Saint-Siège et la Suède durant la seconde moitié du XVI:e siècle. Etudes politiques. Epoque des relations non officielles 1570—76*, utgörande första delen af ett större arbete. Till själfva framställningen ansluter sig en aktsamling *Le Saint-Siège et la Suède durant la seconde moitié du XVI:e siècle. Notes et documents. I. Origines et période des relations non officielles 1570—76.*

— Under titeln *Zur Geschichte der Hohenzollerischen Souveränitet in Preussen. Diplomatischer Briefwechsel des Königs Karl Gustav von Schweden und des Gesandten Grafen Chr. K. von Schlippenbach aus den Kriegsjahren 1654—1657* (Berlin, Fleischel; XIII + 357 s.; pr. 12 mark) har grefve Albert von Schlippenbach med förbindande text sammanställt Schlippenbachs brefväxling ej blott med Karl X Gustaf utan ock med Fredrik Vilhelm af Brandenburg under de händelserika åren 1654—57. Den del af hithörande urkunder, som befinner sig i Riksarkivet och Statsarkivet i Berlin, har förut användts af Pufendorf samt i utdrag meddelats af Erdmansdörffer. I sin helhet hafva nu dessa bref offentliggjorts tillsammans med en del ur andra arkiv hämtade, särskildt några i det Schlippenbachska familjearkivet på Arendsee i Uckermark nyligen påträffade, förut okända aktstycken. Den sammanbindande texten hvilar hufvudsakligen på Pufendorfs och Erdmannsdörffers arbeten samt på Droysens Geschichte der preussischen Politik. Af största intresset äro naturligtvis de nyupptäckta brefven, hvilka emellertid ej af utgifvaren på något sätt typografiskt utmärkts. Textens återgifvande är långt ifrån alltid korrekt.

— Ett talande bevis på det ännu i våra dagar oförminskade intresset för Swedenborgs märkliga person och lära är en af James Hyde utgifven diger Swedenborg-bibliografi *A bibliography of the works of Emanuel Swedenborg, original and translated* (London, Swedenborg Society, 1906; XVI + 742 s.). Hufvudparten af boken utgöres af en förteckning öfver samtliga för utg. bekanta upplagor af S:s skrifter, i original och öfversättning, tillsammans uppgående till öfver 2,200 nummer. Till en större del äro dessa, som var att vänta, tryckta i England och Amerika och, hvad öfversättningarna vidkommer, på engelska språket; men äfven ryska, italienska, spanska, walesiska språken och det indiska gujerati äro representerade jämte de nordiska tungomålen och tyska och franska.

Arbetet innehåller vidare en rikhaltig förteckning öfver skrifter om Swedenborg (120 n:r) och en katalog öfver Swedenborgsbilder (oljemålningar, gravyrer, byster, medaljer, 17 n:r) samt en lista öfver Swedenborgs i Vetenskapsakademiens bibliotek och Stiftsbiblioteket i Linköping förvarade manuskript.

Digitized by Google

Den svenska Swedenborg-litteraturen torde ej vara fullständigt förtecknad af Mr. Hyde, men denna brist lärer komma att fyllas af tvenne andra Swedenborgforskare, Mr. A. H. Stroh och bibliotekasamanuensen fröken G. Ekelöf, hvilka f. n. äro sysselsatta med utarbetande af en svensk Swedenborg-bibliografi.

(*C. G.*)

— Af *Hedvig Elisabeth Charlottas Dagbok*, öfversatt och utgifven af Carl Carlson Bonde, har tredje bandet utkommit, omfattande tidsrummet 1789—92. Den nyutkomna delen skall med det snaraste blifva föremål för ett utförligare omnämnande.

— Professor Henrik Schück, hvars tid synes räcka till för allt, har ökat serien *Svenska memoarer och bref* med ännu en volym. Den nya delen *Ur Clas Flemings papper* (Stockholm, Bonnier; XIII + 248 sid.; pris kr. 4.25) innehåller en brefväxling mellan Fleming och Reuterholm från hösten 1795 till sommaren 1796, vidare bref från Fabian Wrede, Leopold samt J. H. Schröder, hvilka sistnämnda fylla mera än hälften af volymen. Samtliga aktstycken äro hämtade ur Flemings brefsamling i Uppsala universitetsbibliotek, dit den kommit med hans stora samling af böcker och manuskript. Den nya brefsamlingen är betydligt mindre intressant än det i förra årgången (sid. 62) omnämnda urvalet ur Rosensteins papper. Fleming var också långt ifrån någon betydande man — »ett särdeles vackert och ädelt utseende, men som ej uttrycker en tanke, ej en gnista af kraft», säger Trolle-Wachtmeister om honom — och hans i boken uppträdande korrespondenter voro heller ej några särskildt intressanta personligheter, Leopold undantagen. Men de från honom härrörande brefven gifva ej något nytt bidrag till hans karakteristik. Brefväxlingen mellan Reuterholm och Fleming ger en god föreställning om tidens svulstigt sentimentala vänskapskult och ökar icke läsarens sympatier för »storvisiren». Den intressantaste delen af samlingen utgöres otvifvelaktigt af de Schröderska brefven. De meddela många upplysningar af intresse rörande Schröders betydelse för Uppsala universitetsbibliotek och hans aldrig tröttnande arbete för dess förkofran. De lämna ock en god och intim kulturbild från 1820-talets Uppsala, från universitetslifvet på Geijers, Atterboms och Thunbergs tid. De gifva slutligen ett lifligt intryck af brefskrifvaren själf, af hans beskäftiga och oegennyttiga samlarenit, af hans oskrymtade beundran för allt förnämt, liksom af hans narraktiga rojalism. Trots utgifvarens varma »Ehrenrettung» i företalet, torde de meddelade brefven knappast komma att ändra den från samtiden nedärfda uppfattningen af »lille Schröder».

— Intresset för det länge så sorgligt försummade studiet af vår historia under 1800-talet synes, dess bättre, vara i stigande. Flere nyutgifna eller bebådade monografiska arbeten tyda därpå. Och äfven i vårt försiktiga land börja de enskilda arkivens förråd af handlingar från denna tid att i en eller annan form blifva till-

Digitized by Google

gängliga för forskningen, åtminstone hvad vidkommer århundradets förra hälft. Den Löwenhielmska samlingen i Riksarkivet, hvarur tidskriften lämnat några profbitar, innehåller mycket af intresse, likaså de Anckarsvärdska papperen på Eriksberg. Om den stora, nyligen öppnade Hartmansdorffska depositionen i Riksarkivet hoppas tidskriften snart kunna lämna några meddelanden. Och nyligen ha genom professor Boëthius' försorg några kortfattade memoarer från Karl XIV Johans dagar lämnats åt offentligheten. Under titeln *Från Karl XIV Johans dagar. Historiska anteckningar af Presidenten Georg Ulfsparre* (Stockholm, Norstedt; XVI + 318 sid.; pris 4 kronor) har han nämligen utgifvit de självbiografiska anteckningar, som presidenten i statskontoret Georg Ulfsparre åren 1860—61 vid 70 års ålder nedskrifvit. Upptecknandet skedde såsom en förströelse under en långvarig sjukdom, men förf. har tydligen tänkt sig sitt verks publicerande. Handskriften inköptes för det under den Skytteanska professurens vård stående Gyllenhjelmska biblioteket af framlidne professor O. Alin, som ämnade publicera detsamma. Denna plan har nu af hans efterträdare förverkligats. Vid utgifvandet hafva en del uteslutningar gjorts, hvilket på vederbörande ställe städse angifvits. Stafning och interpunktion, ibland äfven ordens form ha moderniserats, hvarjämte arbetet indelats i kapitel med sammanfattande innehållsförteckningar. Antecknarens samtal med Karl Johan, i manuskriptet vanligen återgifna på franska, ha öfverflyttats till svenska. Utgifvaren har försett arbetet med upplysande anmärkningar samt med ett personregister.

Anteckningarnas författare tjänstgjorde under tiden 1824—38 hvarje år (utom 1828) längre eller kortare tider i stället för statssekreteraren för kammarärendena M. G. Danckwardt, som af en vacklande hälsa tvangs att ofta söka tjänstledighet, och från 1838, då Danckwardt erhöll afsked, till departementalstyrelsens införande 1840 var han ständigt tillförordnad chef för kammarexpeditionen. Han innehade sålunda en af de viktigaste och mest kräfvande posterna inom vår dåtida förvaltning och stod i ständig beröring med såväl konungen som tidens högre ämbetsmannakretsar.

För eftervärldens uppfattning kan anteckningarnas innehåll väl sägas vara den mest mördande kritik öfver det dåtida svenska styrelsesättet — visserligen utan att författaren afsett det eller ens kunnat ana det. När den man, som under en lång tid varit Sveriges inrikesminister, går att nedskrifva sina memoarer, har han snart sagdt knappast ett ord att säga om politiken, om riksdagsstriderna, om sin och sina ämbetsbröders ställning till tidens stora frågor; ja, man kan ha sina tvifvel om huruvida han ens ansett nödigt att bestå sig med en politisk åskådning. Sitt värdefullaste bidrag till den tids historia den skildrar ger boken sålunda otvifvelaktigt genom hvad som icke finnes där; eljest ökar den ej i afsevärdare grad vår kännedom om tiden. Hufvudinnehållet utgöres af anekdoter — stundom roande nog — samt allehanda befordringsskvaller. Af

Digitized by Google

värde är däremot — såsom utgifvaren framhåller — den inblick skildringen låter oss få i formerna för ärendenas behandling, föredragningarna hos Karl Johan m. m. Antecknarens stil är icke utan esprit, hvari dock på ett lustigt sätt mänga sig reminiscenser från tidens tungrodda kurialstil. Minnesfel i afseende å sakuppgifterna äro ej alltför sällsynta, men memoarförfattarens från alla sidor erkändt redbara karaktär utgör en borgen för att han sträfvat efter att i möjligaste mån vara sanningsenlig och rättvis. Boken är ett visserligen ej betydande, men i flera afseenden intressant och beaktansvärdt, alltid underhållande bidrag till tidens historia.

— En dansk forskare d:r Johs. Lindbæk, hvars arbete om de danska helgeandsklostren förut i denna tidskrift uppmärksammats, har på grundval af forskningar i Vatikanarkivet utgifvit en afhandling om *Pavernes forhold til Danmark under kongerne Kristiern I och Hans*, till hvilken vi hoppas få återkomma.

— Andra bandet af Martin Wehrmanns *Geschichte von Pommern* (Gotha, Perthes, 1906; pr. 7 mark) utkom under föregående år. Det behandlar Pommerns historia från slutet af medeltiden till våra dagar. Särskildt intresse för en svensk läsare har naturligtvis skildringen af den svenska styrelsen i Pommern från 1630 till 1815.

Digitized by Google

Digitized by Google

En blick på Sveriges förhållande till Österrike under tiden närmast före kongressen i Rastadt.

AF

RICHARD NORDIN.

Relationerna mellan Sverige och hofvet i Wien voro vid midten af 1790-talet visserligen icke afbrutna men dock föga lifliga. År 1795 hade L. v. Engeström utnämnts till Sveriges envoyé i Wien, men kejsaren hade vägrat att mottaga och erkänna honom som sådan. Detta steg från Österrikes sida kan egentligen icke väcka vår förvåning. L. v. Engeström tillhörde den alltmera växande krets af svenska diplomater under förmyndaretiden, som i en nära anslutning till det nya Frankrike såg det för en målmedveten svensk utrikespolitik hälsosammaste. I frih. E. M. Staël v. Holstein hade detta »franska system» sin djärfvaste och hänsynslösaste [1] representant, — i eminent grad var också, som

[1] I sitt arbete M. och M:me de Staël (Stockholm 1905) säger Schück (s. 83): »Dessa nya salongshjältar (= frihetshjältarna i m:me de Staëls salong) voro honom (= Staël) för högröstade och för bråkiga, och han förblef därför alltid en främling i sitt eget hem, där heller ingen tog vidare notis om honom, utan där hans politiserande fru skötte konversationen. Sina gamla vänner kom han alldeles bort ifrån, ty inom kort blef hans salong ett tillhåll just för de 'röde'» etc. Säkerligen är detta icke riktigt. Liksom både m:me Neckers och m:me de Staëls salonger voro så aristokratiska som trots några andra i Paris (se härom D'Haussonville, Le salon de madame Necker, d'après des documents tirés des archives de Coppet, I & II (Paris 1882), ett hufvudverk för m:me de Staëls historia, som Schück dock icke användt) tillhörde Neckers dotter, den hängifnaste anhängaren i Europa af Neckers politiska system, väl de moderata men icke de »röde». Och det var just Staël, som genom att hålla sig väl med *hvarje* fransk styrelse under revolutionen kunde draga sin hustru ur klämman, då hon råkade illa ut med anledning af det intresse för »aristokraterna», för hvilket hon *alltid* var misstänkt, just Staël, som enligt sin väns, den hyperrevolutionäre Verninacs rapporter till välfärdsutskottet både den 10 aug. och den 31 maj

Digitized by Google

bekant, Staëls eget personliga intresse engageradt i frågan om vidmakthållandet och stärkandet af den traditionella svensk-franska vänskapen. Den intima förbindelse, hvilken förefanns mellan Staël och Engeström, var ingalunda i Wien obekant, och den syntes så mycket betänkligare, som ju Staël mycket tidigt fått hertigen-regentens öra och trots allt än så länge veterligen dirigerade Sveriges ställningstagande till samtidens viktigaste politiska spörsmål. Dessutom var Engeström äfven eljest i Wien föremål för misstro, på andra håll i Europa också för öfrigt.[1] Såsom Gustaf III:s sändebud i Warschau under en följd af år hade han

befunnits »*à la hauteur des événements*» (jfr S. J. Boëthius, Gustaf IV Adolfs förmyndareregering och den franska revolutionen. II. Hist. tidskrift 1888, sid. 217), under det man borde skilja mellan ambassadören och hans hustru, just Staël, som inom samtidens diplomatiska värld allmänt klandrades för en väl långt drifven hållningslöshet gent emot revolutionens värsta excesser. Men väl deltog m:me de Staël vid mannens sida och för hans skull — hon hade för hans personlighet och diplomatiska begåfning, efter hvad hennes hittills publicerade bref utvisa, ända till hans lefnads slut stor aktning — i mycket, som hon från sin ståndpunkt måste ogilla. Så skrifver t. ex. Mallet du Pan (Correspondance inédite avec la cour de Vienne 1794—1798. I) till hofvet i Wien den 23 aug. 1795: »Le 10 août n'a guère été solennisé que dans la salle de la Convention, dont les tribunes très-parées étaient garnies de républicains et de républicaines girondistes. Les ambassadeurs étrangers s'y trouvaient tous à l'exception du comte Carletti. Le baron de Staël et sa femme y étalèrent leur impudence ordinaire.» Den 21 juni samma år hade han yttrat sig skarpt om en lysande fest »le jour même qu'on avait appris la mort du jeune roi» (Ludvig XVII) i hvilken »un grand nombre de députés, encore souillés du sang de Louis XVI, de son auguste épouse et de sa sœur», samt några få diplomater deltagit, bland dem Staël, »vrai sansculotte qui a secoué toute pudeur», åtföljd af sin maka. Mallet du Pan visste dock mer än väl — de maktägande i Frankrike visste det också —, att m:me de Staël vid denna tid i politiska ting ej tänkte och talade så olika med hvad han själf gjorde.

[1] I en depesch af den 4 dec. 1796 till preussiske envoyén i Stockholm, Tarrach, uttrycker Haugwitz en viss oro öfver det rykte man förnummit öfver Dresden, där Engeström då vistades, att Engeström skulle hemkallas för att erhålla »la place de chancellier de la cour ou tant au moins celle de second directeur des affaires étrangères». Då Haugwitz tillägger: »Il est l'ami intime du Sr du Rosenstein et l'antagoniste déclaré de la Russie», så var åtminstone det senare riktigt och gjorde det för konungen vida svårare än Engeström trodde att använda honom på ett sätt, som svarade mot hans förmåga och Gustaf Adolfs rättssinne och goda vilja. I sitt svar den 23 dec. rättar Tarrach misstaget i fråga om hofkanslerssysslan, hvars innehafvare Engeström ju ännu nominellt var, och säger: »Le Sr d'Engstroem est connu ici comme une tête chaude qui, rentrant dans les affaires, ne laisserait pas que de les embrouiller; il est une des personnes qui ont été les plus favorisés par la régence; il a été l'ami intime du Baron de Reuterholm et mis en avant par le gouvernement actuel. Il est plus vraisemblable que si même le Sr d'Engstroem rentre en Suède et qu'on veuille l'emploïer, ce sera plutôt une des places de l'intérieur qu'on lui confiera.» Brefväxlingen mellan Tarrach och hans regering finnes i Geheimes Staats-Archiv i *Berlin*, »*Schweden-Depeschen*» för de vidkommande åren, hvilket nämnes en gång för alla.

Digitized by Google

i Sveriges intresse vållat Katarina II mycken förtret; hans giftermål med en polska och naturalisation som polsk adelsman hade emellertid bragt det därhän, att han, som J. A. Ehrenström säger, efter freden »fortsatte kriget emot kejsarinnan för egen räkning». Kejsarinnans politik i förhållande till Sverige var efter 1789 för litet segerrik för att hon skulle ha försummat att taga ut hämnden, så långt hon det förmådde, af de svenska statsmän, hvilka ej underkastat sig henne utan i stället fortfarande djärfdes motarbeta hennes planer. Engeström hade därför, så länge Katarina lefde, kunnat säga med madame de Staël på tal om hennes make: »Quand votre impératrice passe dans une affaire, elle la ravage.»[1] Vid en för Sveriges allianssystem rätt vansklig tidpunkt hade Katarina i gengäld för Stackelbergs rappell tilltvungit sig Engeströms aflägsnande från hofkanslerssysslans utöfning. Han hade i stället sändts som minister till hofvet i S:t James, där man år 1793 gifvetvis ej kunde annat än med oblida ögon se en person af Engeströms politiska kynne — samtidigt förständigade ju Pitt Talleyrand att i enlighet med Alien Bill af den 8 jan. 1793 lämna England — och där, efter sedan Sverige genom Staël kommit franska republiken allt närmare, den ryske ministern grefve Voronzov förstod att göra hans ställning nästan olidlig. Helt naturligt längtade Engeström att få byta ut sin post i London mot en annan och behagligare, särskildt om utbytet kunde föra honom närmare hans och hustruns intressen i Polen. När han nu i slutet af 1794 begärde att bli minister i Wien, därifrån Reuterholms rent personliga utrikespolitik ville aflägsna v. Nolcken, måste det emellertid betraktas såsom hans egen skuld, att resultatet af bytesplanen vardt så utomordentligt dåligt både för honom och Sverige. Han borde ha förstått, att han *just nu* vid det närmande mellan Österrike och Ryssland, som ägde rum i den polska frågan och som resulterade i öfverenskommel-

[1] L. v. Engeström, Minnen och anteckningar, utg. af Elof Tegnér, I, passim. J. A. Ehrenström, Historiska anteckningar, utg. af S. J. Boëthius, I, sid. 431. Usteri-Richter, Lettres inédites de M:me de Staël à Henri Meister, Paris 1903, brefvet till Meister den 8 juli 1796; jfr Stedingks depesch till hertig Karl den $\frac{\text{26 juli}}{\text{6 aug.}}$ 1792, tryckt hos Schinkel-Bergman, Minnen ur Sveriges nyare historia, bihang I, sid. 162.

Digitized by Google

sen af den 3 jan. 1795, var så olämplig som möjligt att företräda Sverige i Wien.

Det var likväl icke längre blott så, att kejsaren af hänsyn till Ryssland måste tänkas komma att refusera Engeström. Wienhofvet hade äfven fått starka skäl att för egen del icke vilja ha honom till Österrike. Under sin utresa till London, en utresa som varade i cirka tre månader, hade Engeström med sin hustru en tid uppehållit sig i Dresden och lifligt umgåtts med den koloni af polska flyktingar, som där vistades. Han säger själf:[1] »Vi tillbragte alla aftnar tillsammans hos familjerna Potocki.» Han var intim vän till bröderna Ignaz och Stanislas Potocki, hufvudledarne för det patriotiska, antiryska partiet i Polen och sedermera framstående anstiftare af Kosciuszkos resning, under hvilken grefve Stanislas genom Österrikes åtgörande hölls fängslad, samt till deras energiske medhjälpare abbé Piattoli, längre fram ställd under bevakning i Prag. Den svenska regeringen handlade föga taktfullt, då den som sin envoyé skickade till Österrike grefvarne Potockis förtrogne — hvilken därtill på Reuterholms bud under vägen till Wien i Basel förhandlade med Barthélemy — och det förefaller en smula underligt, att Engeström både nu och senare ifrigt åstundade denna beskickning.

Man klädde för resten helt naturligt sin vägran att mottaga Engeström i särdeles höfliga former. Man förklarade närmast, att Engeströms sejour i Paris väckt misshag väl icke hos kejsaren, men så mycket mera hos kejsarens bundsförvanter, till hvilka man måste taga hänsyn.[2] Det sistnämnda var visserligen alltför sant, men sämst till boks stod Engeström det oaktadt otvifvelaktigt just i Wien, ehuru man där nu, liksom i än högre grad då litet senare fråga blef om Sveriges deltagande i Rastadtkongressen särdeles skickligt visste att skjuta andra framför sig.[3]

---

[1] L. v. Engeström, a. a. I, sid. 222.

[2] Bildt till Engeström den 17 och 30 mars 1796; jfr L. v. Engeström, a. a. I, sid. 263 ff.

[3] Sveriges chargé d'affaires i Wien, F. S. Silfverstolpe, skrifver hem den 31 dec. 1796, att »österrikiska ministären tillstått, att dess démarche mot hofkansleren v. Engeström härledt sig från insinuationer af de coaliserade hofvens ministrar och ifrån själfva conjuncturens tvång. Den har med all empressement yttrat, att denna synpunkt vore den enda rätta, hvarunder saken borde skärskådas.» Silfverstolpes depescher i RA.

Digitized by Google

När Österrike afvisade Engeström, gällde det emellertid icke endast dennes person. Det var både af Österrikes egen situation och af hänsynen till dess bundsförvanter betingadt, att kejsarstaten icke stod i mera än på sin höjd ett rent konventionellt vänskapligt förhållande till Sverige, ett förhållande sålunda, från hvilket hvarje skymt af intimitet borde hållas fjärran. Sverige närmade sig alltmera det stora franska allianssystem, som hägrat för Staël och Verninac, Dumouriez och Danton, som fick sin mest konsekvente diplomatiske målsman i Sieyès, då han såsom republikens ambassadör i Berlin under senare hälften af 1798 ville förmå Preussen att med Frankrike träda in i en »traité d'alliance offensive et défensive, auquel», såsom det heter i instruktionen för Sieyès af den 4 prairial an VI,[1]» puissent accéder ensuite la Suède, le Danemark, quelques puissances d'Allemagne, et qui devienne le garant véritable de la paix du continent contre les éternelles intrigues de l'Angleterre, les emportements de la Russie et les ressentiments de l'Autriche», men som såg sin fullbordan först genom Napoleon vid en tidpunkt, då Sverige genom franska missgrepp och utan sin regerings förskyllan var skildt från sin traditionella bundsförvant Frankrike.

En kortfattad öfversikt må tjäna till att belysa de skäl Österrike kunde ha att misstänka Sveriges fredsvänlighet.

Då efter Robespierres fall mera normala förhållanden ansågos skola inträda i Frankrike, trodde man sig i Sverige kunna hoppas ett lyckligt slut på de länge med växlande framgång af Staël och hans sekreterare Signeul förda underhandlingarna om ett fördelaktigt subsidiefördrag med denna makt. Redan förut, i mars 1794, hade Staël à den svenska regeringens vägnar undertecknat ett förbund med Danmark, vid hvars tillkomst en icke oväsentlig roll spelats af Grouvelle,[2] fransk minister i Köpenhamn 1793—1800, en af dem som på sin tid fingo i uppdrag att meddela Ludvig XVI budet om hans stundande död på schavotten, men som hvarken var en våldsman eller en oäfven statsman och som också

[1] Tryckt hos P. Bailleu, Preussen und Frankreich 1795—1807. Diplomatische Korrespondenzen etc. I. (Leipzig 1881.)

[2] Om Grouvelle se Fr. Masson, Le département des affaires étrangères pendant la révolution 1787—1804 (Paris 1877), sid. 215 och 271.

Digitized by Google

under de följande åren hade en viss betydelse i fråga om de svensk-franska förhandlingarna. Det på hösten samma år af kurfursten af Mainz i Regensburg framlagda förslaget, att tyska riket skulle söka fred med Frankrike under Sveriges och Danmarks bemedling, motarbetades därför tämligen öppet af Österrike, som för öfrigt ännu ingen riksfred ville ha. Ungefär samtidigt fick Staël af hertigen-regenten uppdrag att resa ut till Paris och i all hemlighet söka utvidga förbindelsen mellan Sverige och Frankrike.[1] I Schaffhausen sammanträffade han med den österrikiske diplomaten Degelmann, fick af honom den ju särdeles lärorika och karakteristiska upplysningen, att Österrike visserligen önskade sluta fred men icke trodde sig kunna göra det med trygghet, »tant que les principes de la Révolution française ne seront pas détruits», och erhöll tillfälle att uttrycka sin regerings missbelåtenhet med att hofvet i Wien, under förevändning att religionen lade hinder i vägen, motsatte sig den nyssnämnda medlingen.[2] Och i Bern gjorde Staël uttalanden, som nog gåfvo anledning till eftertanke i Wien angående takten och den diplomatiska försiktigheten hos de personer, åt hvilka den svenska styrelsen anförtrodde viktiga politiska missioner. I ett bref af den 8 febr. 1795 till hofvet i Wien berättar Mallet du Pan om ett med entusiastiskt bifall mottaget anförande i konventet den 31 jan. af Boissy d'Anglas hvari denne förklarade, »que les bornes nécessaires de la France étaient le Rhin, l'Océan et les Alpes, qu'on ne traiterait de paix qu'à cette condition, et que la dignité et la puissance de la République victorieuse ne lui permettraient jamais d'autre transaction». Den 18 febr. fullständigar han detta meddelande med att om Boissy d'Anglas' program fälla det märkliga omdömet, att det blott är »une transscription

[1] Trots all den hemlighetsfullhet man iakttog i Sverige rörande ändamålet med Staëls resa, som sades åsyfta endast enskilda angelägenheters ordnande i Schweiz, där m:me Necker aflidit i maj 1794, var detta ändamål ej obekant för främmande diplomater i Stockholm. I slutet af december kunde nämligen engelske ministern i Sverige berätta för sin kollega i Köpenhamn, att Staël i officiell egenskap skulle begifva sig till Paris. Lord Henry Spencer till Lord Auckland den 23 dec. 1794; Lord Auckland, Journal and Correspondance.

[2] Barthélemy till franska regeringen den 3 jan. 1795. Barthélemys bref är tryckt hos Sorel, La paix de Bâle, étude sur les négociations qui ont précédé le traité du 15 germinal an III entre la France et la Prusse (Revue historique, VI, sid. 76 ff.).

Digitized by Google

littérale des instructions de la Suède.» »Je ne puis douter», säger han, »que cette cour ne l'ait dictée, car son ambassadeur à Paris, le baron de Staël, m'a débité ici mot à mot, il y a deux mois, toute la partie diplomatique de cette harangue.» Ett mycket djupgående allmänpolitiskt samtal hade Staël till sist den 1 jan. 1795 i Baden (i Schweiz) med Barthélemy, ett samtal som Sorel efter Barthélemys rapport till sin regering utförligt relaterat, emedan det gifver »une idée juste de la situation que la France commençait à reprendre en Europe».[1]

Efter invecklade och svåra underhandlingar[2] lyckades det ändtligen Staël att i sept. 1795 afsluta det förbund mellan Sverige och Frankrike, för hvilket han entusisastiskt, energiskt och äfven skickligt så länge hade kämpat. I slutet af påföljande månad ankom medborgaren Le Hoc till Stockholm såsom republikens ambassadör, och han vann här hos den åtminstone nominelle ledaren af Sveriges utrikespolitik, rikskansleren Sparre, ett sådant insteg, att ingenting som Sparre visste i fråga om Sveriges yttre förbindelser blef obekant för Le Hoc, hvilket förhållande naturligtvis åstadkom förvåning och uppseende utomlands. Samtidigt växte sannolikheten af ett snart förestående fredsbrott mellan Sverige och Ryssland. Hade nu Sverige och Frankrike fullt litat på hvarandra, torde ett svenskt-franskt krig med Ryssland ingalunda varit någon omöjlighet, och Nordens

[1] Schück (a. a. sid. 115) yttrar på tal om förhållandet mellan Staël och hans maka: »I början af 1795 uppehöll sig Staël visserligen en kort tid i Basel, men det synes ovisst, om han då haft tillfälle att resa till Genève.» Af både Mallet du Pan och Sorel inhämta vi, att Staël såväl i slutet af 1794 som vid början af 1795 varit på *många* håll i Schweiz, af den senare dessutom, att han nu sammanträffade med sin hustru, hvilket Schück synes draga i tvifvelsmål. Den som försöker att glorifiera Staël på hustruns bekostnad bör ju med en viss behållning kunna genomläsa Barthélemys slutord i den ofvan citerade depeschen af den 3 jan.: »*Staël n'a pas beaucoup d'esprit ni de talents, mais il est bien intentionné et attaché à la France.*» Barthélemy var Sveriges och Staëls vän samt en af tidens finaste och erfarnaste diplomater. Schück säger — jag går litet utom ämnet —: »På sommaren 1793 var Staël visserligen på Coppet, *men då var hans maka med sin älskare sannolikt ännu kvar i England.*» Senast april 1902 citerade Ch. Baille i en uppsats i Revue de Paris (Notes sur le baron et la baronne de Staël) det bekanta bref af m:me Necker till Gibbon från just Coppet den 12 juli 1793, hvari hon skrifver: »La mère des Gracques (= m:me de Staël) est ici avec ses jolis enfants *et son mari*, pour lequel j'ai beaucoup d'affection.»

[2] Boëthius, a. a. III (Hist. Tidskr. 1889, sid. 1 ff.), IV (Hist Tidskr. 1889, sid. 275 ff.).

Digitized by Google

framtida öde hade måhända gestaltat sig annorlunda än sedan blef fallet. Men direktoriet ingaf icke ens vid början af sin tillvaro synnerligen stort förtroende, äfven om det visserligen ligger någon öfverdrift i en af dess senaste skildrares dom: »Il a continué par goût les pires traditions révolutionnaires.»[1] Sverige vågade icke kasta sig i Frankrikes armar, och Frankrike hade å sin sida mycket starka skäl att misstro förmyndarestyrelsens både förmåga och goda vilja att vara en pålitlig och nyttig bundsförvant. Sverige kom sålunda att på våren 1796 ändra system, men då först mot slutet af maj all krigsfara kunde anses vara försvunnen i och med hertigen-regentens fullständiga kapitulation inför kejsarinnan, förefanns ännu i mars den största möjliga anledning för Österrike att vara på sin vakt gentemot Sverige. Den egentliga diplomatiska förbindelsen de båda länderna emellan förblef därför afbruten.

Helt annorlunda gestaltade sig situationen, sedan konungen själf öfvertagit regeringen. Det franska förbundet hade tills vidare gått isär, Staël rappellerades, Reuterholm föll, och det syntes för utomstående rätt sannolikt, att den unge konungen skulle komma att till sina främsta rådgifvare kalla faderns vänner, hvilkas ställning till tidens storpolitiska frågor man väl kände. På allt sätt bemödade sig i själfva verket konungen om att åt Sveriges utrikespolitik gifva en stadga, som den på länge icke haft. Till en början måste han naturligtvis ställa sig i viss mån afvaktande i de stora spörsmålen, och framför allt ville han vara strängt neutral.[2] Vacklande var däremot Gustaf IV Adolfs utrikespolitiska hållning aldrig, ehuru man med ensidigt aktgifvande på vissa drag af densamma stundom så påstått. Visserligen kunde han icke i Paris behålla Staël, hvilkens blotta namn var ett helt aktionsprogram inför Europa, men

[1] Sciout, Le directoire (Paris 1895) I, sid. XI.

[2] Instruktionen för König i RA. Ännu i febr. 1797 yttrade sig också statssekreteraren Barck till Österrikes chargé d'affaires i Stockholm, F. Swietezky, på ett sådant sätt, att denne fick den bestämda öfvertygelsen, att man i Sverige »très décidément» fasthöll »à la plus stricte neutralité, et qu'on veut garder ce sistème aussi longtems que durera la guerre». Swietezky till Thugut den 7 febr. 1797. Korrespondensen mellan Swietezky och Thugut finnes i K. u. K. Haupt-, Hof- und Staatsarchiv i *Wien*, hvilket jag anmärker för det följande. Där andra otryckta akter från detta arkiv framdeles citeras, angifver jag detta endast med beteckningen »Wien».

Digitized by Google

han afskickade i stället König att som chargé d'affaires sörja för bevarandet af ett vänskapligt förhållande mellan Sverige och republiken, och det är helt och hållet direktoriets, i synnerhet otvifvelaktigt Rewbells, fel, att denna vänskap — af Gustaf Adolf så lojalt erbjuden — icke vardt uppehållen och stärkt. Lika allvarligt som han å andra sidan sträfvade efter att stå på god fot med Ryssland, så långt detta lät sig göra, när det gällde två sådana personligheter som Katarina II och Paul, med lika ifver motsatte han sig hvarje ryskt försök att stänga Sveriges utsikter åt andra håll och arbetade han för att trygga Sveriges fulla självständighet gentemot allt slags åstundadt förmynderskap östanifrån. Preussiske ministern i Stockholm, Tarrach, har sålunda utan tvifvel dömt rätt, då han på tal om Königs mission i Paris sluter sig till den meningen: »que le jeune monarque suédois peut bien d'un côté vouloir être l'allié de la Russie, mais qu'il ne négligera rien de l'autre pour savoir, autant qu'il dépendra de lui, de se garantir contre les poids du joug que l'impératrice de Russie pourrait par la suite vouloir lui imposer.»[1] Konungen ville så långt möjligt genom goda relationer till Frankrike, på hvars nya statsordning han såg öfvervägande realpolitiskt, »återförsäkra» den skäligen platoniska[2] allians han för grannsämjans skull önskade med tsarriket. Både Katarinas och Pauls planer gingo förvisso åtskilligt längre än konungen ville vara med om, *hur* långt, därpå är icke här stället att ingå. I första rummet sökte nu Ryssland att motverka Sveriges närmande till Frankrike och att från vården om de svenska utrikesrelationerna skilja Sparre, en i betraktande af denne höge ämbetsmans tämligen stora betydelselöshet ju rätt kuriös sträfvan.[3] Sparre satt dock kvar länge nog

[1] Tarrach till preuss. regeringen den 18 nov. 1796.

[2] Med fullt skäl kunde Tarrach i en depesch af den 25 nov. 1796 lugna sin öfver vissa rykten om en svensk-rysk entente orolige konung: »Il n'existe, Sire, pas le moindre indice en Suède, qui pût venir à l'appui de l'avis, que donnent à V. M. ses dernières lettres de Petersbourg sur la réussite de l'espoir qu'on y nourrit d'engager le gouvernement de ce païs-ci à prendre une part active, ou dans la coalition contre la France même, ou du moins pour la défense du Portugal.»

[3] Tarrach talar med en viss glädje om Budbergs misshumör i anledning af Königs afresa till Paris. Tarrach till preuss. regeringen den 25 nov. 1796. Swietezky skrifver till Thugut den 11 nov. om Sparres ställning bland annat: » . . . . il a mis une ferveur extraordinaire dans la no-

Digitized by Google

tack vare Gustaf Adolfs hänsynsfullhet och grannlagenhet gentemot gamla statstjänare, men konungen vande sig i stället, för att neutralisera följderna af Sparres allmänna oförmåga, mera och mera vid att personligen taga högsta ledningen af utrikesärendena om hand, och han fortfor därmed ända till slutet, visserligen icke alltid till Rysslands glädje.

Man behöfver icke ha tagit särdeles intim kännedom om Gustaf Adolfs utrikespolitik för att bli öfvertygad om i huru ringa grad den var en känslornas och i hvilken betydande mån en realiteternas politik. De realiteter det här i första hand och väsentligen gällde voro Finland och svenska Pommern. Båda kunde lätteligen komma i fara under de särdeles komplicerade konjunkturer, som tiden i allt snabbare växling företedde. Ja, det skulle alltmera visa sig, att *bådas* bevarande i svensk ägo var ett i självfva verket olösligt problem. Konungen synes ganska tidigt hafva kommit till insikt om de stora vanskligheter, som härutinnan skulle möta honom, och vidtog undan för undan alla tryggande åtgärder han kunde.

Hvad först beträffar Finland, så fruktade man därvidlag i händelse af minskad vänlighet hofven emellan icke så mycket den öppna fientligheten som fastmera det ständiga hotet vid gränsen och stämplingarna i det inre. Denna farhåga var heller för ingen del ogrundad, därom vittna bland annat många af Stedingks depescher från denna tid. Budberg sade också redan i mars 1797 till andra främmande diplomater i Stockholm, att om än kejsaren icke betraktade strandandet af giftermålsunderhandlingarna som någonting så oerhördt, att han fördenskull ville börja krig, så kunde han dock för att hämnas »renformer les garnisons

mination du Sr König pour Paris, mais heureusement l'ambassadeur de Russie travaille avec succès à lui faire donner sa démission. Il a engagé le général de Klingsporre à en dire un mot . . . . à S. M. Cet officier s'en acquitta, en représentant au jeune prince, qu'aussi longtems qu'un homme tel que Mr Sparre resteroit à la tête de Ses affaires étrangères, les intentions de la Suède seroient toujours suspectes à Russie, le Roi lui répondit: »Je sais, que Mr Sparre n'est pas fait pour la place qu'il occupe, mais je ne veux point, que sa démission soit confondüe avec la disgrace du baron Reuterholm; je lui dois des égards; il n'a fait qu'obéir; il est vieux et a été mon gouverneur, mais il va quitter bientôt». Le général suédois que je viens de nommer est tellement connû pour être partisan zélé de Russie, que son envoi à Petersbourg sert de très bon augure à ceux, qui désirent le mariage . . .»

Digitized by Google

de la Finnlande Russe et d'établir un sistème de tracasseries qui, par les fraix extraordinaires, qu'il ne laisserait pas de causer à la Suède, ne laisserait certainement pas d'entraîner sa destruction et sa ruine entière».[1]

För svenska Pommern åter sågo Sveriges regering och svenska diplomater en fara från Preussens sida. Det var tyvärr en allmän tro den tiden, en tro, som mycket mer än eljest varit nödigt invecklade förhållandena, att Preussen nu som på Fredrik den stores tid ville begagna sig af Österrikes svåra situation och Tysklands förfall till att göra betydande landvinningar inom riket. Denna tro förefanns hos både Österrike och Sverige, den växte sig starkare genom ryktet om de förhandlingar, som man visste ägde rum mellan Haugwitz och franske ministern i Berlin Caillard och som ändade med det hemliga fördraget af den 5 aug. 1796, men den saknade icke desto mindre i det väsentliga faktisk grund. Preussen åstundade ingenting annat än att Nordtysklands neutralitet lämnades okränkt, — allraminst har det stått efter svenska Pommern. Visserligen önskade det ersättning för hvad det lämnat till spillo väster om Rhen. Men denna ersättning skulle enligt öfverenskommelsen med Frankrike förnämligast bestå i biskopstiftet Münster, och den preussiska regeringen hade motsatt sig såväl det af Carnot till Sandoz-Rollin och af Caillard till Haugwitz mycket tidigt efter 5 augusti-fördraget framställda och af Frankrike såsom nödvändigt betecknade utbytet af Münster mot Mecklenburg[2] som Frankrikes nästan samtidigt gjorda förslag, att Preussen genom intima traktater skulle förbinda med sig de större nordtyska staterna, i synnerhet Sachsen och Hessen, samt så förstärkt träda i allians med Porten och Sverige. Ingen tysk makt framträdde i själfva verket i fråga om riksfreden med blygsammare anspråk för egen del än Preussen; denna stat ville och behöfde först och främst fre-

[1] Tarrach till preuss. regeringen den 27 mars 1797.

[2] Depescher från Sandoz-Rollin den 25 aug. 1796 och från Caillard den 24 sept. 1796; tryckta hos Bailleu, a. a.; jfr sid. XXVIII. Upphofsmannen till planen att ge Mecklenburg åt Preussen såsom ersättning för dess västrhenska besittningar var sålunda Carnot och icke, som C. Grimberg (De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Preussen 1804—1808 [Göteborg 1903] sid. 11) menar, Bonaparte, hvilken dock längre fram gjorde densamma till sin.

Digitized by Google

den för att låta det polska rofvet under inre och yttre lugn sammansmälta med monarkien.

Trodde sig nu Sverige böra frukta Preussen, och man visste ju i hvarje fall ingalunda, hvart under blifvande riksfredsförhandlingar vinden kunde växla, var det för vårt land naturligtvis utomordentligt viktigt, att det stod i godt förhållande till Österrike. Kejsarens största bekymmer i Tyskland rörde nämligen Preussen, såsom naturligt var efter Baselfreden. Under den allmänna misstämningen med anledning af Preussens separatfred hade det också lyckats Österrike att i Regensburg utesluta Kur-Brandenburg från den riksfredsdeputation, som redan den 21 aug. 1795 utsågs att på basis af rikets integritet vid en kommande kongress förhandla med Frankrike. Och i alla Österrikes förhandlingar 1797 med Frankrike var det en ledande tråd, som aldrig af Thugut släpptes, att Preussen ingen vinst skulle göra vid fredsslutet; det var därför alldeles karakteristiskt, då det i Cobenzls instruktion för kongressen i Rastadt betecknades såsom ytterst önskvärdt, att kejsaren finge hela sitt skadestånd i Italien, hvarigenom Tysklands förhållanden lämnades relativt oberörda och sålunda Preussen kunde uteslutas från allt förvärf.[1]

Med Preussen var vid Gustaf Adolfs tronbestigning Sveriges diplomatiska konto klart. Det blef nu för den unge konungen en så mycket angelägnare uppgift att inleda bättre förbindelser än de hittills förefintliga äfven till Österrike, som han från början var fullt medveten om och genomträngd af det ansvar honom ålåg i hans egenskap af tysk riksfurste.

Sveriges intressen i Wien bevakades af Fredrik Samuel Silfverstolpe såsom chargé d'affaires sedan den 16 april 1796. Silfverstolpe var en intelligent ämbetsman och flitig depeschskrifvare, men saknade tydligen och helt naturligt de intimare förbindelser, som kunde låta honom komma att se trådarna till de stora händelsernas väfnad spinnas. Åtminstone var man icke alltid i Sverige riktigt nöjd med hans rapporter.[2]

[1] Instruktionen för Cobenzl den 20 nov. 1797. *Wien.*

[2] Swietezky redogör i en depesch till Thugut den 7 april 1797 för ett samtal med Sparre, därvid denne yttrat: »Nous ne sommes pas contents des

Digitized by Google

Österrike företräddes i Stockholm likaledes af en chargé d'affaires, F. Swietezky. Han var en man med vaken blick och hade under en långvarig vistelse i Sverige[1] förvärfvat sig en vidsträckt kännedom om ställningar och förhållanden i vårt land. Hans depescher erbjuda därför mycket af intresse och äro i allmänhet vida fylligare än de, hvilka skrefvos af hans kollega från Berlin, Tarrach, ehuru icke heller denne synes ha saknat kanaler till högtställda svenska personligheter. Swietezkys förnämsta källa var hans gode vän statssekreteraren för pommerska ärendena grefve Nils Barck, och tack vare denne solide sagesman blefvo den österrikiske diplomatens meddelanden särdeles vederhäftiga. Med familjen Barck synes Swietezky tidigt ha kommit i beröring. Grefve Barcks far hade i många år varit Sveriges envoyé i Wien och där förvärfvat stor popularitet samt ingått äktenskap med en österrikiska.[2] Barnen hade stora sympatier för Österrike, och med en af döttrarna, Katarina Ebba, blef Swietezky i början af 1797 förlofvad och 1800 gift. Den yngre grefve Barck önskade mycket bli använd som envoyé, helst vid Wienhofvet; han var född och uppfostrad i Wien. 1792 hade han varit utnämnd till ministerposten i Warschau, men Toll skulle då aflägsnas ur Sverige, och Barck fick stanna hemma. Senare under förmyndarestyrelsen var han ifrågasatt att bli minister i Konstantinopel; nu förbigicks han dock af Mouradgea d'Ohsson. Barck blef aldrig chef för någon beskickning, i stället utnämndes

---

rapports du Sieur Silfverstolpe qui se réduisent à une assez mauvaise gazette.» Jfr Schück, Ur Fredrik Samuel Silfverstolpes papper (i sjunde serien af Ur gamla papper, Stockholm 1905, sid. 44 ff.).

[1] I ett bref till Thugut den 21 febr. 1797, hvari han ber om befordran, talar han om sin då tolfåriga tjänstetid i Stockholm. Silfverstolpe skrifver i sin nyss citerade depesch om Swietezky, att han i Wien »är på det fördelaktigaste sätt omtald och anses vara uti nog credit hos baron Thugut».

[2] I ofvannämnda depesch säger Silfverstolpe: »Många veta ännu nämna sal. herr hofkansleren grefve Barcks förtjänster och myckna credit vid kejserl. hofvet. Furst Colloredo har en gång uti de mest energique termer talat vid mig till bemälte grefves beröm. Grefve Barcks efterlämnade änka lefver ännu uti Wien uti ett nog behöfvande tillstånd; men som hennes existens i forna tider varit föga bekant och hon alltmera kommit uti glömska, sedan kejsar Josef II indrog den pension, som enligt kejsarinnan-drottningen Maria Theresias disposition årligen till henne utremitterades, fruktar jag visserligen icke, det herr statssekreteraren (= den till svensk minister i Wien påtänkte sonen) kunde komma i förlägenhet i anseende till dess moders extraction.» RA.

Digitized by Google

han 1799 till president i Wismarska tribunalet. Han intog ingen utpräglad partiståndpunkt, i hvarje fall hade han ingenting gemensamt med den adelsopposition, som stod Gustaf III efter makt och lif och sedermera beröfvade hans son kronan. Till Reuterholm hade han heller icke slutit sig. Den kärfve, men ärlige och pålitlige J. A. Ehrenströms[1] omdöme om honom från det kritiska året 1793 är: »En væltänkande och aktningsvärd man.»

Omedelbart efter tronskiftet hade Swietezky uppvaktat konungen med en skrifvelse, hvari han yrkade på betalning af det resterande å Sveriges kontingent för Pommern. Ett »ögonvittne» — naturligtvis Barck — berättade honom,[2] att konungen vid Sparres föredragning af denna skrifvelse yttrat: »Hvad vi äro skyldiga bör betalas, och herr Swietezky har skäl att vara missnöjd, ty vi ha bedragit kejsaren.» Genom samma kanal lät man Swietezky veta, att den föregående uraktlåtenheten i fråga om betalningen helt och hållet berott på Reuterholm.[3] Konungen uttalade också nu till en af Swietezkys vänner — väl äfven Barck — sin åstundan att omsorgsfullt vårda vänskapen med kejsaren och att snart kunna hafva en minister i Wien. Swietezky anser tydligen, att döma af hans depescher, alls icke, att en svensk minister i Österrike nu längre kan vara för hans hof obekväm. Han sysselsätter sig blott med att söka utrannsaka, hvem konungen skall frambjuda som sin representant hos kejsaren. Det är, menar han, tre, som härvid kunna komma i fråga, nämligen förre ministern i Wien v. Nolcken, Barck och L. v. Engeström. Den sistnämnde vistades nu i Dresden, ifrigt uppmärksammande alla utsikter att i aktiv diplomatisk tjänstgöring finna användning för sin verksamhetslust, sin begåfning och sin energi. Förhållandet med honom var så till vida en smula egendomligt, som Thugut åtta månader förut hade sockrat in pillret vid hans afvisande i de ordalagen, att man ej ville mottaga honom förrän efter kri-

[1] A. a. I, sid. 484.

[2] Swietezky till Thugut den 11 nov. 1796.

[3] I slutet af nov. anmälde Silfverstolpe hos riksvicekansleren furst Colloredo, att konungen befallt pommerska regeringen att ofördröjligen till riksskattmästaren ärkehertig Karl inbetala återstoden af Sveriges kontingent med 240 gulden per man, räknadt från den 1 mars 1794 till den 12 juni 1795. Rikskansleren till Silfverstolpe den 18 nov. 1796; Silfverstolpes depesch den 14 dec. 1796. RA.

Digitized by Google

get.[1] Thugut hade då ej ännu någon tanke på snar fred och föreställde sig väl också, att Engeström, när en sådan ändtligen blef sluten, rimligtvis borde vara placerad på annat håll. Swietezky fick emellertid den uppfattningen, att man i nödfall ämnade vänta till efter freden och då skicka Engeström. Han ansåg därför plikten fordra, att han under hand vänskapligt meddelade Barck såsom sin mellanlänk, »que l'envoi de cet homme ne pourroit, selon mon idée, *dans aucun cas et en aucun tems*, plaire à ma cour, puisque je supposoit, qu'on y reconnoisoit sa façon de penser et celle de sa femme, qui, dès qu'elle seroit à Vienne, réuniroit chez elle tous les frondeurs Polonais, tandis que son mari feroit de sa maison un clubb français.»[2] För egen del vill Swietezky helst se Barck utnämnd. Denne hyllade visserligen äfven han den princip, att Sverige borde med omsorg undvika hvarje sken af att vilja taga parti för någondera af de krigförande maktgrupperna, som den svenska regeringen så tydligt ådagalade sig vilja omfatta, men det var Swietezkys öfvertygelse, att hvilken som helst annan svensk man, som kunde komma att

---

[1] Bildt till Engeström från Regensburg den 17 mars 1796: L. v. Engeström, a. a. I, sid. 263.

[2] Swietezky till Thugut den 11 nov. 1796. Ungefär samtidigt hade Silfverstolpe fått rikskanslerens befallning att höra sig för i Wien angående stämningen för och emot Engeström och Barck såsom eventuella innehafvare af svenska envoyéposten därstädes. I sitt svar den 31 dec. betonar Silfverstolpe de svårigheter, som äro förknippade med en dylik undersökning. »Alla baron Thuguts personliga egenskaper, dess principe att aldrig själf synas i sällskap, ej heller mottaga sådana hos sig, dess sätt att ej lämna tillträde åt de främmande ministrarna utom uppå statskansliet och uti själfva dess ämbetsrum och änteligen dess ökade circonspection vid nyttjandet af cabinettssekreterare, bidraga att göra cabinettet fullkomligt impénetrabelt.» Wienhofvet tror sig nu emellertid ej själft behöfva taga första steget till missionernas upplifvande, emedan man förmodar, att Gustaf Adolf icke kan taga investitur för Pommern utan att för den sakens skull skicka en minister till Wien. Sin mening i fråga om Engeströms utsikter att bli mottagen sammanfattar Silfverstolpe i följande mycket försiktiga ordalag: »Det är, änteligen, efter betraktande af wienska hofvets brydsamma belägenhet, under det att dess förnämsta allierade synas vackla imellan projecter till krig eller fred, som jag tror med. min undersåtliga plikt förbundet att uti djupaste underdånighet nämna, det jag tviflar, att Hans Kejserliga Majestät kan befinna sig disponerad att allmänt erkänna andra grundsatser än de, hvarefter högbemälte Herre vägrat att under krigskonjunkturerna erkänna hr hofkanslern v. Engeström. Men lika oförsiktigt det skulle vara, om jag fördristade mig att på egna slutsatser afgöra en sak utaf så delicat natur, lika så förfallen till ansvar skulle jag göra mig, därest jag vågade försäkra, att löftet att efter fredens afslutande erkänna hr hofkanslern ej kunde vara byggdt på fördolda grundsatser, hvars motstridighet endast tillfälligheten kan upptäcka.» RA.

Digitized by Google

sändas till Wien, i ännu högre grad än Barck skulle luta åt detta neutralitetssystem.[1]

Personfrågan kom här att spela en viss, om än på intet sätt ödesdiger roll. Det var utan tvifvel Gustaf IV Adolfs största fel, att han stundom dref den i och för sig berättigade hänsynen för den enskilde medborgaren och hans rätt alltför långt. Nu hade han om Engeström den alldeles riktiga åsikten, att han var en duglig ämbetsman. Och Engeström var utnämnd envoyé i Wien, han hade icke gjort sig oförtjänt af att komma dit, man borde sålunda på allt sätt söka vindicera åt honom denna hans rätt oförryckt. Swietezky tror emellertid, att vågskålen skall sänka sig till förmån för Barck, men den lutar dock alltjämt till favör för Engeström. Slutligen får Swietezky af Thugut tillsägelse att hos rikskansleren göra en positiv förklaring mot Engeströms eventuella afsändande som svensk envoyé till Wien.[2] Nu var dock Katarina II, Staëls och Engeströms oblidkeliga fiende, död, och Österrikes förhållande till Ryssland var ej heller så intimt vänskapligt som förr. Icke desto mindre refuserade man äfven denna gång Engeström. Det var sålunda, såsom ofvan påpekats, icke tanken på bundsförvanterna, utan Engeströms egen personlighet, som förra gången varit det *afgörande* skälet till kejsarens vägran att mottaga honom.

Emellertid ville man i Stockholm ingenting hellre än se missionerna återupprättade. Barck talade oupphörligt med Swietezky om konungens lifliga önskan att få minister från och i Wien. Och detsamma gjorde Sparre i en »ouverture» i början af april 1797. Rikskansleren uppräknade därvid tre skäl för sin åsikt: för det första var man icke riktigt tillfredsställd med Silfverstolpes rapporter. för det andra fanns det saker, hvilka man hellre bragte på tal genom en minister än på annat sätt, »et troisièmement il nous tarde, *et à vous aussi*, de faire voir à cette vilaine Prusse qu'il existe une bonne harmonie entre la Suède et l'Autriche».[3]

---

[1] Swietezky till Thugut den 31 jan. 1797.
[2] Thugut till Swietezky den 7 mars 1797.
[3] Swietezky till Thugut den 7 april. Man misstänkte redan i jan. i Stockholm, att Preussen i hemlighet stödde hertigen af Mecklenburg under

Digitized by Google

Då Sparre på detta sätt betonade, att det helt säkert äfven för Österrike var af intresse att gentemot Preussen kunna uppvisa tillstädesvaron af ett vänskapligt förhållande mellan Sverige och kejsaren, dömde han riktigt. Liksom Gustaf Adolfs myndigblifvande lät hoppas en mera fast, moderat utrikespolitik från Sveriges sida, vardt nästan samtidigt genom Katarina II:s död Österrikes allmänna situation väsentligen förändrad. Kejsarinnan hade aflidit, just då hon rustade sig till att vid Österrikes sida deltaga i koalitionskriget, Österrike såg sig nu tills vidare beröfvadt hoppet om den ryska hjälpen, och det kunde rent af tänkas gå därhän, att schismen mellan Ryssland och Frankrike blefve utjämnad. Till detta sistnämnda resultats ernående förmodades den omständigheten skola bidraga, att den nye tsaren var särdeles god vän till Preussen, hvilket nyligen slutit sitt hemliga förbund med Frankrike. Man var heller icke okunnig om de allt ifrigare ansträngningar, som direktoriet från början af 1797 gjorde i Berlin i afsikt att förmå Preussen att frångå sin neutralitet till Frankrikes förmån. Att den preussiska politiken under Haugwitz' ledning i själfva verket ville förbindelsen med Frankrike blott för att så mycket ostördare kunna ägna sig åt fredens njutning, det var däremot icke lätt att veta vare sig i Paris eller i Wien. Allt detta jämte Bonapartes segrar i Italien åstadkom, att man i Wien måste sätta sig in i nödvändigheten att söka erhålla fred. Det fortsatta motståndets politik bars numera egentligen upp allenast af Thuguts egen personlighet, men äfven Thugut, skarpsynt nog att förstå af huru kort varaktighet freden skulle blifva, insåg å andra sidan mer än väl, att oppositionen mot honom, »krigsbaronen», vid hofvet och inom landet stod mycket nära målet: att vinna kejsaren för fredstanken. Man anade icke nu, att det, såsom sedan ju verkligen blef fallet, skulle lyckas att vid fredspreliminärerna formellt rädda riksintegriteten, men äfven efter Leoben kvarstod icke ringa fara för att Österrike genom freden och de misstankar den till äfventyrs komme att väcka skulle i Regensburg förlora det stora öfvertag öfver Preussen, åt hvilket det efter Baselfreden

den bekanta förlofningskonflikt, som Gustaf Adolf bland mycket annat obehagligt ärfde från förmyndaretiden; jfr Swietezky till Thugut den 31 jan.

Digitized by Google

faktiskt kunnat glädja sig. Österrike var sålunda under större delen af året 1797 i en situation, som starkt påminde om den, under hvars tryck Thugut en af dagarna före undertecknandet af freden i Lunéville just med anledning af och hänsyftning på ett gentemot Österrike vänskapligt meddelande från konungen af Sverige skref till Colloredo: »Dans l'état où sont nos affaires, je crois que nous ne pouvons pas prendre assez de soins, si non pour capter la bienveillance, au moins pour affaiblir la malveillance des différentes cours qui vont crier contre nous et intriguer pour nous embarasser.»[1]

Under sådana förhållanden skulle uppenbarligen Sveriges vänskap vara kejsaren till stort gagn. Den svenske konungen var såsom tysk riksfurste tillräckligt betydande för att hans mening, när han ville göra den gällande i rikets angelägenheter, borde varda beaktad. I alla händelser kunde han ju hålla Preussen stången ett godt stycke väg och nära nog förlama hvarje mera aggressiv rörelse från denna makts sida. Och till Frankrike stod Sverige numera i en ställning, som för Österrike var ganska angenäm: Sverige och republiken syntes komma på god fot med hvarandra, utan att det som på Staëls tid lät tänka sig, att Sverige skulle öfvergå till det franska systemet. Redan i nov. 1796 uttalade furst Colloredo i ett samtal med Silfverstolpe kejsarens önskan »de resserrer les nœuds de cette ancienne amitié entre les deux cours», »hvilken fras», säger Silfverstolpe, »fursten syntes med flit upprepa i afsikt att den ej skulle undfalla mig».[2] Och något senare yttrade Thugut till Bildt bland annat: »La maison d'Autriche et la cour de Suède ont tant d'intérêt d'être bien ensemble, et je ne sais pas pourquoi elles ne seront pas.»[3]

Närmast — och egentligast — ville hofvet i Wien äga den svenske gesandten i Regensburg till sitt något så när fullständiga förfogande. På Thuguts befallning lät Swietezky

---

[1] Thugut till Colloredo den 4 febr. 1801, tryckt hos Vivenot, Vertrauliche Briefe des Freiherrn Thugut, II (Wien 1872), sid. 390.

[2] Silfverstolpes dep. den 14 dec. S. tillägger: »Jag vågar ej draga någon slutsats af den empressement furst Colloredo härvid visade, men jag anser med min underdåniga plikt enligt att nämna, det densamma var honom ovanlig och åtföljd af en höflighet i själfva bemötandet, den han vanligen menagerar.» RA.

[3] Silfverstolpes dep. den 31 dec. RA.

Digitized by Google

i början af jan. 1797 göra en antydan hos Gustaf Adolf därom, att det verksammaste medlet att öfvertyga kejsaren om konungens vänskap för honom vore att befalla konungens representant vid riksdagen att hädanefter samverka med kejsarens ombud, hvadan envoyén i Regensburg, Bildt, borde få instruktioner i denna riktning. Då häremot Barck å regeringens vägnar framställde den meningen, att några förändringar i Bildts instruktioner icke vore af nöden, emedan i dem redan nu ingenting funnes, som strede mot kejsarens afsikter, uttalade sig österrikaren ännu bestämdare. Han framhöll, berättar han själf, att konungen »*comme garant du traité de Westphalie* ne devoit seulement se contenter du rôle de simple spectateur passif aussi long tems qu'il voyoit la constitution germanique dans un état de crise, mais qu'il devoit *par cette raison* et vu ses propres intérêts, s'unir sincèrement au chef de l'Empire, et n'en laisser aucun doute à la Diète.»[1]

Sveriges jämförelsevis blygsamma närmande hade sålunda mötts af en mer än beredvilligt utsträckt hand, och — detta är gentemot den v. Engeström-Schinkelska tendensdiktningen i fråga om Sveriges förhållande till Rastadtkongressen framför allt att lägga märke till — just från *österrikiskt* håll hade tanken första gången ledts hän på möjligheten och lämpligheten att i aktuellt politiskt syfte använda Sveriges gamla rättstitel som garant af westfaliska freden, — det var då visserligen uteslutande till kejsarens förmån detta hänvändande var afsedt att ske.[2]

Så långt som Österrike begärde, var det naturligvis för

[1] Swietezky till Thugut den 31 jan. 1797.

[2] Engeström skrifver till v. Brinckman den 24 dec. 1797 (L. v. Engeström, a. a. II, sid. 25): »Österrike har aldrig älskat westfaliska freden, oss och garantien.» Uttaladt utan vidare, tål detta påstående, såsom framgår af det ofvan sagda, nog åtskillig modifikation. Den 24 nov. yttrar sig Engeström till v. B. tämligen hånfullt om garantien för westfaliska freden: »H:s excellens rikskansleren rider allt för gärna på westfaliska freden. Den var under Sveriges stora makt en god häst, med hvilken man kunde våga mycket. Nu är den en skinkmärr, som bör ridas varligen etc.» Det är då en egendomlig ödets ironi, att akterna ådagalägga, hurusom den förste svenske man, hvilken år 1797 fäste vår regerings uppmärksamhet på denna sedan så förkättrade garanti, var just — L. v. Engeström. I det bref till Sparre af den 27 maj 1797, hvari han anhåller att få beskickningen till Rastadt, säger han bland annat: »Blifver endast fråga om tyska ärenderne, så interessera dessa Kungl. Maj:t såsom medstånd uti tyska riket, såsom granne, såsom bundsförvant och såsom garant af westfaliska freden.» RA.

Digitized by Google

Sverige icke möjligt att gå; inför den svåra ställning, hvari Donaustaten nu befann sig, och utan att man ännu kunde ha någon aning om, hvilken ståndpunkt kejsaren till sist skulle tvingas att intaga i riksintegritetsfrågan, hade det ju varit orimligt att på förhand binda Sveriges tyska politik vid kejsarens. I sakernas dåvarande läge var det utan tvifvel den allra största försiktighet, som Sverige framför allt borde iakttaga. Man förklarade därför — genom Barck — för Swietezky, att om Sveriges gesandt i Regensburg gjorde gemensam sak med kejsarens kommissarier därstädes, när de drogo under öfverläggning mått och steg, syftande till krigets fortsättning, så skulle detta blott komprometttera Sveriges neutralitet, utan att därigenom kejsaren på minsta vis gagnades.[1]

Swietezky lät emellertid icke af detta svar afhålla sig från ytterligare ansträngningar. Barck hade lofvat att intressera Rosenstein för Swietezkys begäran rörande instruktionerna för Bildt — själf var Barck tydligen mer än ljum för saken —, och Rosenstein skulle då kunna påverka konungen. Swietezky hade nämligen alldeles klart för sig, att genom Sparre ingenting vore att vinna. Barck visste emellertid rätt snart att berätta, att Rosenstein icke ville utan vidare inlåta sig med konungen i ärendet. Konungen, hade Rosenstein sagt, tyckte icke om, att personer i hans omgifning ouppmanade började tala med honom i sådana statsangelägenheter, »qui ne sont pas de leur ressort»; dessutom funnes det ingen utväg att förhandla om denna sak med konungen utan att rikskansleren finge veta det. Men när Swietezky i vederbörlig ordning vändt sig till Sparre och han föredragit ärendet inför konungen, skulle denne säkerligen af sig själf bringa saken till tals med Rosenstein. Swietezky hade med anledning häraf en konferens med Sparre, likväl utan påföljd.[2]

---

[1] Swietezky till Thugut den 7 febr. Ganska träffande karakteriserar Engeström kärnpunkten i Sveriges och Österrikes ömsesidiga förhållande denna tid: »För att ej blifva af wienska hofvet antingen illa bemött eller försummad, skulle man ej vara uti öppen fejd, men i intet sätt undergifven och alltid hålla det uti fruktan, hvartill bästa tillfälle hittills varit vid tyska riksförsamlingen.» Engeström till konungen från Frankfurt den 28 okt. 1797. RA.

[2] Swietezky till Thugut den 14 febr. Gustaf IV Adolfs motvilja för allt gunstlingsskap är af trovärdiga svenska berättelser fulltygad. Främmande

Digitized by Google

I verkligheten var det ju också, det kunde man svårligen i Sverige undgå att tycka, åtminstone tills vidare bra litet Österrike hade att bjuda i gengäld för hvad man af oss begärde. Desto större benägenhet att vilja gå Sverige till mötes ådagalade Österrike i en formfråga, åt hvilken det gaf en viss betydelse. Det var blott skada, att den svenske konungen icke kunde förmås att anhålla om detta tillmötesgående eller att i hela saken se något betydelsefullt alls.

Ungefär vid samma tidpunkt, början af januari, som Swietezky väckt på tal frågan om Bildts instruktioner, hade han hos svenska regeringen »insinuerat» nödvändigheten för konungen att som hertig af Pommern hos kejsaren söka »venia ætatis», d. v. s. dispens från de bestämmelser rörande myndighetsåldern för tyska furstar, som rikets konstitution stadgade. Sparre svarade på denna hemställan till en början, att konungen anbefallt en historisk utredning af saken,[1] och efter några veckor tillkännagaf man, att den företagna utredningen gifvit vid handen, att hvarken Karl XI eller Karl XII såsom hertigar af Pommern begärt någon sådan dispens, som nu var i fråga, hvadan icke heller Gustaf Adolf ansåg sig böra hos kejsaren anhålla om venia ætatis.[2] Wienhofvet förklarade då, att det afstod från sin ursprungliga begäran, men erbjöd sig att för framtiden privilegiera Sverige i detta afseende, om blott konungen ville formligen ansöka därom. Äfven detta förslag afböjdes från svensk sida; konungen, hette det, kunde icke ens till denna punkt gifva vika utan att dementera sig själf. Man lofvade dock, att man icke skulle försumma att i brukliga former taga investitur. Om denna sak resonnerades och skrefs nu sär-

ministrar vid det svenska hofvet tala också ofta härom. Af intresse är t. ex. hvad Tarrach skrifver till preuss. regeringen den 3 jan. 1797 just på tal om Rosensteins ställning till konungen: »Du reste, quel que soit le degré de confiance, dont jouît le Sr de Rosenstein, son influence n'en sera toujours que très-mince. Le roi pourra consulter tout plein de monde, mais certes il décide et agira par lui-même. Une personne lui a parlé l'autre jour sur l'attachement que les Suédois portaient à leur souverain. »Oui», a-t-il répondu, »les Suédois aiment leurs rois, mais aussi faut-il pour cela qu'ils regnent seuls.»

[1] Swietezky till Thugut den 31 jan.

[2] Swietezky till Thugut den 17 febr.; Tarrach till preuss. regeringen den 21 febr.

Digitized by Google

deles vidlyftigt genom både Silfverstolpe och Swietezky.[1]

Emellertid slöts den 18 april preliminärfreden i Leoben, hvilken, såsom förut antydts, något invecklade Österrikes ställning i Tyskland. Vid samma tidpunkt inträdde Sveriges vän Barthélemy i direktoriet, och Swietezky kunde snart för sitt hof omtala den stora glädje man nu i Sverige kände öfver att veta Rewbells inflytande i någon mån neutraliseradt.[2] De *direkta* diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Frankrike hade visserligen i februari genom franskt förvållande afbrutits — dock utan att afbrottet å någondera sidan afsågs att bli permanent —, men republiken hade i Stockholm en verksam agent i holländske ministern

[1] Swietezky till Thugut den 2 och 16 maj; Tarrach till preuss. regeringen den 23 maj; Sparre till Silfverstolpe den 17 febr., den 28 april o. s. v.; Silfverstolpe till svenska regeringen den 7 och 10 dec. 1796, den 22 mars 1797 o. s. v. Redan vid det företräde Silfverstolpe hade den 6 dec. 1796 hos Colloredo med anledning af konungens öfvertagande af regeringen, bragtes frågan om venia ætatis på tal. Colloredo erinrade nämligen därom, att Sveriges konung såsom hertig af Pommern äfven vore medlem af tyska riket, enligt hvars konstitution ingen furste med undantag af kurfurstarne blefve myndig förrän vid 25 år. Från denna regel kunde kejsaren ensam ge dispens, hvilken bland många andra danske konungen 1766 för grefskapen Oldenburg och Delmenhorst begärt och erhållit. Vid en anställd undersökning fann Silfverstolpe, att nog flera tyska furstar än kurfurstarne blefve myndiga vid 18 års ålder. En del hade denna rätt på grund af kejserligt privilegium, såsom landtgrefvarne af Hessen-Cassel och Hessen-Darmstadt, hertigarne af Holstein-Gottorp och Schleswig-Holstein samt, ehuru omstridt, hertigarne af Sachsen-Gotha, en del på grund af häfd och prejudikat, såsom hertigarne af Würtemberg och Zweibrücken samt furstarne af Anhalt. Enligt några författares antagande hade de äldsta hertigarne af Pommern blifvit myndiga vid 18 års ålder, och hertig Filip hade år 1530 tillträdt regeringen vid 17 år, men senare exempel hade Silfverstolpe icke funnit på att de pommerska hertigarne utan särskildt diplom af kejsaren regerat före den ålder, som för öfriga riksfurstar i allmänhet varit bestämd. Den 20 mars hade Silfverstolpe audiens hos furst Colloredo och redogjorde då för den svenska uppfattningen af frågan. Denna baserade sig, sade han, på det sakförhållandet, att i westfaliska freden Pommern hade afträdts icke blott till konungen af Sverige, utan till kronan Sverige, på grund hvaraf de svenska konungarne alltid blefve hertigar af Pommern samtidigt med att de tillträdde regeringen i Sverige. Colloredo afbröt med att hänvisa till fredstraktatens 10 art. 13 §, hvars slutmening förbunde konungen af Sverige såsom hertig af Pommern till investiturs tagande, trohetsedens afläggande och hvad därtill hör. Silfverstolpe invände, att denna paragraf här ej vore tillämplig, då det ju nu icke gällde vare sig investituren eller den trohetsed, som med densamma stode i samband, och åberopade Karl XI och Karl XII, hvilka icke sökt någon venia ætatis. Till det sista svarade fursten: »Je vous avoue, tout ingénument, que je trouve que la possession est pour vous et que le droit est pour nous.» Därefter frågade han: »Men för att componera denna saken, tror Ni ej, att konungen af Sverige skulle vilja genom en ansökning hos kejsaren begära rättigheten att vid vissa år, 16, 17 eller 18, eller huru som helst vara inom tyska riket såsom myndig ansedd?» RA.

[2] Swietezky till Thugut den 16 juni.

Digitized by Google

baron Dedem. Till denne fick den svenska regeringen inom kort anledning att närma sig beträffande en mycket viktig angelägenhet.

Så snart man i Sverige fick veta, att öfverenskommelse träffats mellan Österrike och Frankrike om en kongress för underhandlingar om den slutliga riksfreden, begynte man här gripas af en viss lättförklarlig oro för hvad denna kongress skulle kunna bära i skötet med afseende på Sveriges tyska områden. Helst såg ju konungen, att tyska rikets integritet bevarades, men det var naturligtvis högst ovisst, om detta läte sig göra, och inför eventuella förändringar i Tyskland gällde det för vårt land närmast att tills vidare bevara hvad det därstädes ägde och därjämte att om möjligt få någon sådan landutvidgning, som kunde bidraga att åt Sveriges tyska välde, därest det nu verkligen skulle behållas och icke snarare utbytas mot något lämpligt och mindre farligt vederlag, skänka nödigt territoriellt sammanhang och därmed större framtida trygghet i besittandet.[1] Nu var dock förhållandet det, att den ofvan nämnda, redan 1795 af riksdagen i Regensburg tillsatta deputationen hade att jämte Österrike å rikets vägnar förhandla om riksfreden. Tyska stater, som icke kommit med i denna deputation — och till dem hörde Sverige för Pommern liksom Preussen för Brandenburg —, kunde mycket väl låta sig representeras å kongressen genom gesandter, men dessa blefve då ackrediterade hos *deputationen*, genom hvilken såsom sitt organ de finge gifva sina önskningar till känna; någon som helst direkt talan vid själfva kongressen ägde de icke. För Sveriges ömtåliga intressen i Tyskland var uppenbarligen denna beskickningsform icke tillräcklig. Man begagnade sig därför af den genom Österrike nyss förut gifna vinken om garantien för westfaliska freden. Här hade man en rättstitel, hvars åtminstone formella giltighet af ingen kunde rimligen bestridas och hvars användbarhet i det föreliggande fallet icke borde möta några

[1] Äfven L. v. Engeström fäste uppmärksamheten på vikten för Sverige af att få vara med på kongressen och gaf till och med regeringen förslag på lämpliga arronderingar för Sveriges räkning. Jfr J. W. Nilsson, De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Frankrike under Gustaf IV Adolf (Upsala 1899), sid. 26, där en del hithörande arkivalier äro citerade. Sedermera kom just Engeström att skapa den grundfalska traditiou om Sveriges deltagande i Rastadtkongressen, som gått till eftervärlden. Men detta hade väsentligen rent personliga orsaker.

Digitized by Google

hinder, därest förhållandet till Österrike och Frankrike utvecklade sig normalt vänskapligt som hittills.[1]

Det gällde nu att hos Frankrike och Österrike så förbereda Sveriges speciella beskickning till fredskongressen, att den kunde komma till stånd och verka som man tänkt sig. I detta syfte var det som rikskansleren i juni vände sig till Dedem och inför honom gaf uttryck åt Sveriges önskan att kunna i egenskap af garant för westfaliska freden deltaga i den blifvande kongressen samt bad honom göra allt hvad på honom berodde för att vinna de maktägande i Paris för denna plan.[2]

Gentemot Österrike ansåg man sig kunna begagna ett något bestämdare språk; man tänkte sig gifvetvis, att kejsaren, då han begärde så mycket af hertigen af Pommern, också skulle, ifall det gällde, vara beredd att gifva samma hertig i hans egenskap af Sveriges konung något verkligt reellt igen. Sparre frågade därför Swietezky om fredsvillkoren och uttalade den meningen, att konungen af Sverige borde såsom garant för den tyska konstitutionen om dem få någon kommunikation. Därjämte ville han veta kejsarens afsikter rörande återbesättandet af den österrikiska ministerposten i Stockholm. På dessa »oväntade frågor» svarade Swietezky väsentligen blott, att han skulle meddela sig med rikskansleren om alltsammans, så fort han fått besked från Wien.[3] Kort därefter hade han emellertid att till Thugut inberätta, att Sverige menade sig kunna spela en roll å fredskongressen.[4]

Det finns ej minsta stöd för antagandet, att Sveriges verksammare deltagande i den blifvande kongressen vid

[1] L. v. Engeströms uppgifter (a. a. II, sid. 22 ff.) om orsakerna till Sveriges bemödanden att bli *direkt* företrädt i Rastadt sakna all historisk grund. De gå emellertid igen hos Schinkel-Bergman (IV, sid. 30 ff.) och äro utan kritik accepterade af den högt förtjänte utgifvaren af Engeströms Minnen i noten sid. 23.

[2] Tarrach till preuss. regeringen den 23 juni. Regeringen i Berlin motsåg naturligtvis med stort intresse utvecklingen af denna fråga, *och det så mycket mera som det ju ända från början varit Österrikes mening att utestänga Preussen (d. v. s. Kur-Brandenburg) från allt omedelbart deltagande i kongressen.* Haugwitz uppmanar den 10 juli Tarrach 'att ägna synnerlig uppmärksamhet åt sakens vidare förlopp. Underhandlingen mellan Sparre och Dedem har varit obekant för Schinkel-Bergman liksom för J. W. Nilsson.

[3] Swietezky till Thugut den 23 juni.

[4] Swietezky till Thugut den 27 juni.

Digitized by Google

denna tid förefallit Österrike obekvämt eller att Thugut alls dragit i tvifvelsmål Frankrikes bifall till Sveriges önskan. Tvärtom var Thugut nu angelägen om att fortast möjligt göra den svenska regeringen Österrike bevågen genom att fullständigt kapitulera i den segslitna frågan om venia ætatis. I början af juli meddelade Swietezky sålunda rikskansleren, att kejsaren af vänskap för Gustaf Adolf gåfve efter för konungens vilja i denna sak, i förhoppning om att konungen å sin sida skulle såsom garant för westfaliska freden göra allt möjligt för riksförfattningen, hvilket Sparre också trodde sig kunna lofva.[1]

Efter allt detta ansåg man sig i Sverige med allt skäl kunna — i början af juli — begynna tänka på utseendet af den person, som skulle vid kongressen representera vårt land. Ganska tidigt hade L. von Engeström både uttalat sig för att Sveriges intressen borde bevakas å kongressen och, redan i maj, anhållit att få bli konungens ombud vid densamma.[2]

Ett sådant förslag som det sistnämnda var dock egendomligt nog. Om det nämligen var någon person, som Österrike *icke* under några omständigheter ville se som Sveriges representant å kongressen, var det förvisso Engeström, och om något skulle förstöra Sveriges utsikter att få Österrikes intresserade hjälp till realiserandet af sin önskan i fråga om kongressen och i stället uppkalla Österrike till energiskt motstånd mot den svenska regeringens planer, så var det, ifall hon villfor Engeströms anhållan. Engeström synes icke ha insett detta, det gjorde däremot konungen, som ju icke härvidlag, som när det gällde ministerbeställningen i Wien, hade att känna sig bunden af en redan gjord utnämning. På allvar kunde sålunda Engeström nu icke gärna komma i fråga.

[1] Swietezky till Thugut d. 8 juli; Tarrach till preuss. regeringen d. 7 juli.
[2] I bref till Sparre den 27 maj, se ofvan! Jfr J. W. Nilsson, a. a., sid. 23. Detta arbete är, trots vissa i ögonen fallande tekniska och metodiska brister — särskildt har emellanåt den bristande litteraturkännedomen fört förf. på afvägar —, dock mycket beaktansvärdt och ger bland annat åt episoden rörande Sverige och Rastadtkongressen visserligen icke någon egentlig utredning, men väl en så pålitlig belysning man med anlitande af enbart svenska källor gärna *kan* åstadkomma.

Digitized by Google

Bland dem, som jämte L. v. Engeström ägde tillräcklig begåfning för skötandet af denna beskickning äfvensom en något så när grundlig kunskap om Tysklands förhållanden och den allmäneuropeiska situationen, så långt den af andra än de djupast invigda lät sig utfinnas, intog onekligen Axel v. Fersen det mest framstående rummet. På honom föllo närmast konungens tankar; vägrade han, ville Gustaf Adolf taga Bildt i Regensburg, om hvilkens kapacitet heller icke något tvifvel kunde förefinnas. Fersens namn skulle säkerligen vara godt nog att från början afvända all befarad opposition från den tyska riksdeputationens sida gentemot Sveriges utomordentliga och dubbla beskickning vid fredskongressen. Och för Österrike borde ingen som den svenska konungens representant vara mera välkommen — och var det ej heller — än Marie-Antoinettes ridderlige vän. Till sitt yttre uppträdande var Fersen också en man, som ovillkorligen väckte aktning och uppmärksamhet; i hela Europa, icke minst i Frankrike, stod han i högt anseende för hufvudets och hjärtats allra bästa egenskaper. Det lät sig visserligen tänkas, att hans personlighet kunde framkalla vissa betänkligheter från fransk sida. Men dels syntes det ligga större vikt på att i denna sak vinna Österrikes än Frankrikes bevågenhet, dels trodde man sig i alla fall på grund af gjorda närmanden kunna räkna på Frankrikes stöd. och dels var det ju tämligen naturligt, att republikens sändebud vid sina förhandlingar med »konungarnes» ministrar emellanåt skulle påträffa män, som i det förgångna stått aggressivt nog till revolutionen och dess mångskiftande företeelser.

Man är i själfva verket, så underligt det än må låta, berättigad att uttala den åsikten, att dessa beräkningar ej heller *i och för sig* slogo fel, att följaktligen Fersens val trots allt var det bästa som kunde träffas. När nämligen till sist Sveriges ambassad i Rastadt — icke den pommerske hertigens mera anspråkslösa beskickning därstädes — afvisades, skedde det under i många afseenden förändrade förhållanden, som ingenting hade med Fersens person att göra och *uteslutande* på *österrikiskt* initiativ,[1] äfven

[1] Det verkar egendomligt. då Vivenot, som alla sina märkvärdigheter till trots dock var en forskare af rang, i sitt arbete »Zur Geschichte des Rastadter Congresses» (sid. XVIII) skjuter all skulden för den svenska

Digitized by Google

om Bonaparte gentemot Fersen i afsikt att skrämma och imponera uppförde ett af sina ej ovanliga deklamationsnummer, troligen hvarken på förhand påtänkt eller allvarligt menadt,[1] men af österrikarne exceptionellt skickligt begagnadt för deras syften. Saken låg vid den tiden så, att hvilken svensk ambassadör, som än kommit, hade för Österrike varit obekväm. Kejsaren ville nu ej längre alls biträda Sveriges på garantien för westfaliska freden baserade anspråk på aktivt deltagande i kongressen. Detta berodde emellertid ingalunda på någon ovilja mot oss, utan dels fruktade han för Ryssland, dels — och framför allt — ville han genom att få Sverige afvisadt finna ett fullgiltigt formellt skäl till att bli af äfven med Preussen.[2]

Åt Sveriges försök att spela en sina tyska och allmänna intressen likmätig roll på den med verkligt storstilad apparat igångsatta fredskongressen i Rastadt — *så viktigt, därför att vi otvifvelaktigt här ha att finna många af förutsättningarna för konung Gustaf IV Adolfs utrikespolitik i senare tid* — hoppas jag framdeles kunna komma att, i samband med en så långt möjligt allsidig utredning af Gustaf Adolfs franska politik, efter arkivakter i Wien gifva en närmare belysning. Med denna uppsats har blott afsetts att uppvisa, hurusom från Österrikes *egen* synpunkt inga skäl förelågo för ett motstånd mot Sveriges speciella beskickning till kongressen och hurusom under sommaren 1797 heller intet sådant motstånd förspordes, liksom ju Österrikes och Sveriges intressen i Tyskland icke voro mot hvarandra stridande, utan i det hela åtminstone så till vida likartade, som bådas misstankar och ovilja riktades mot Preussen. Ännu i september samma år hade en af kejsarens kommissarier i Regensburg, den erfarne och betrodde Hügel, hos Bildt i fråga om de tyska angelägenheterna giljat till Gustaf Adolfs vän-

ambassadens misslyckande på fransmännens »Einsprache». Vivenot måste likväl antagas ha sett instruktionen för Cobenzl och i dess suppl. 2 läst Thuguts högst karakteristiska order till Cobenzl att i mån af behof »encouragera» fransmännen mot Sveriges ambassad, »*en restant cependant autant que possible derrière le rideau et faisant retomber sur eux* (= *fransmännen*) *l'odieux qui en résultera à Stockholm.*» *Wien.*

[1] Barras talar i sina memoarer (III: 4) om den stora förlägenhet underrättelsen om Bonapartes hetsiga utfall mot Fersen i Rastadt förorsakat direktoriet.

[1] Cobenzl till Thugut från Rastadt den 9 dec. 1797. *Wien.*

Digitized by Google

skap för Österrike under betonande just af Sveriges ställning som garantimakt för westfaliska freden.[1]

Ett par månader senare var den allmänpolitiska situationen sådan, att Thugut menade sig behöfva, allt under bibehållet sken af orubbad vänskap, behandla Sverige med en stötande brist på hänsyn.

[1] Bildt från Regnsburg den 4 sept. Silfverstolpes depescher varsla icke förrän långt fram i november om någon fara.

Digitized by Google

De äldsta världsliga privilegierna i Sverige.

AF

SVEN TUNBERG.

I Sverige förefanns af ålder liksom i de öfriga skandinaviska länderna en hufvudsakligen för sjötåg afsedd krigsorganisation, den s. k. ledungen. Ännu i landskapslagarna möta utförliga, om ock till sin verkliga innebörd svårtydbara stadganden, som gå ut på att reglera de ledungspliktiges skyldigheter. Emellertid äro dessa lagarnas bestämmelser i de flesta fall att betrakta såsom närmast afspeglande äldre tiders förhållanden. Vid slutet af det trettonde århundradet och början af det fjortonde, då landskapslagarna kodificerades, hade ledungsväsendet förlorat största delen af sin betydelse. Det väpnade rytteriet hade äfven i vårt land gjort sitt segrande intåg, medförande en radikal ombildning af hela krigssättet. Och på grundvalen af den kostsammare och förnämligare krigstjänsten till häst uppväxer ett nytt högre stånd i samhället, frälse- eller adelsståndet.

Särskilda fri- och rättigheter som ersättning för en viss kvalificerad krigstjänstskyldighet, det är den princip, hvarpå ordnandet af rusttjänsten baseras. Det världsliga frälsets uppkomst betecknar också, har man ansett, det första framträdandet af en i egentlig mening privilegierad stormannaklass, som mot fullgörandet af krigstjänsten till häst åtnjöt speciella förmåner för sig och sin egendom. Själfva principen som sådan betraktas då som en nyhet för vårt land och anses sammanhänga med rusttjänstens säregna natur.

Vid en närmare granskning af vissa bestämmelser i landskapslagarna förefaller det emellertid, som om en dylik

Digitized by Google

utveckling redan inom ledungsväsendet gjort sig gällande. De urkundsställen,[a] som åsyftas, äro Östgötalagen DrB XIV: 6—9 och UaþB XII.

DrB XIV: 6—9: »Nu uarþær dræpin kunungx man han ær sua gildær sum för uar skilt firi frælsan man : ok iui at kunungx þukka. Þæt uaro först tolf markær ok siþan gaf sua birghir iarl i lagh at þæt skulu uara fiuratighi markær: þa uar þæt sua först. at uarþ han dræpin firi borþe ælla bryggiu sporþe. ælla innan hæræþe þa skulde þukka taka. ok egh ælla : þa gafs þæt sua i kunung eriks daghum at æ huar han uar dræpin. þa skal taka þukka firin þe sum han aghu taka. § 7. Nu uarþær hærtugha man dræpin. Þa ær han sua gildær sum för uar skilt firi frælsan man. ok hans þukke ær niu markær. þöm skal hærtughi haua. § 8. Nu uarþær dræpin biskups man han ær sua gildær sum för uar skilt. ok biskups þukke æru niu markær. § 9. Nu uarþær dræpin þæs hærra man sum hauær stallara ok stekara ok fiuratighi sessa a sialfs sins kost. þa ær han sua gildær sum för uar skilt. ok hans þukke ær siax markær þöm a taka þæn sum han þianaþe.»

UaþB XII: »Nu uarþær kunungxs man huggin fullum sarum. þa a kunungær þukka taka fiuratighi markær : ok þæn sum sarit fik han a sarabötrina sum för uar saght. æ huas man sum han ær þukka a taka. § 1. Nu uarþær biskups man huggin fullum sarum þa a biskupær niu markær firi þukka taka. § 2. Nu uarþær huggin hærtugha man fullum sarum : þa ær hærtughans þukke niu markær. § 3. Nu uarþær huggin þæs hærra man sum hauær stallara ok stekara ok fiuratighi sæssa a sialfs sins kust. þa ær hans þukke siax markær. § 4. Nu æn kunungxs. ælla hærtugha. ælla biskups. ælla þæs hærra man sum þukka a taka. far han minne akomu æn fullsære. þa fylghia þær egh þukka bötær.»

Vid dråp eller sårande af en konungens »man» ägde konungen att uppbära en särskild bot, þokkabot[1], ursprung-

[1] Þokkaboten omnämnes utom härstädes äfven på några andra ställen i landskapslagarna. — ÖGL: ÆB XVI, UaþB III: 2 XV: 1, XVI: 2, DrB IX: 2, XVIII: 2 n. 37, BB V; SdL: MB XXXV, ÆB III: 1; UL: MB XX; HL: ÆB II: 1, MB VII: 1; VML: MB XVII; GL 19: 28, 36—37. — Några af dessa diskuteras nedan. Begreppet är ej heller främmande för de danska och norska lagarna — SkL I, 101, 119, 149 n. 41, 163, 165, 206, 215, jfr II, 109: GL 96; LL VII: 17, VIII: 27, IX: 9; Jb IIb 45; Bj 31, 48, 88. — Þokkabotens allmänna rättsliga karaktär kan i detta sammanhang ej närmare beröras, utan hänvisas till Wilda, Das Strafrecht der Germanen, s. 351—354, Schlyter, Ordbok u. þokki, Björling, Om bötesstraffet s. 48, Brandt, Forelæsninger over den norske rets historie, II, s. 20 f., Matzen, Forelæsninger over den danske Retshistorie, Off. Ret, III, s. 70, Amira, Recht, s. 200 (Pauls Grundriss der germanischen Philologie III[2]). — Rörande ordets etymon se Noreen, Altschw. Gr. § 235 C. Anm 3. Den oregelbundna assimilationen kunde äfven bero på danskt inflytande.

Digitized by Google

ligen uppgående till tolf mark, men under Birger jarl ökad till fyratio mark, som skulle erläggas jämte de målsägaren tillkommande vanliga böterna.[1] Samma rätt tillerkändes hertigen och biskopen, ehuru þokkabotens belopp för dem ställdes lägre, till nio mark. En fjärde kategori af personer, som voro berättigade att i förekommande fall utkräfva þokkaböter, utgjordes slutligen af dem, som hade »stallara ok stekara ok fiuratighi sessa a sialfs sins kust», med en þokkabot af sex mark.

Hvad innebär denna senare distinktion, och hvilken är den stormannaklass, som rymmes under den? Frågan besvaras lättast genom en närmare granskning af själfva uttrycket. »Fyratio roddare» utgöra besättningen på en s. k. »fiæþærtiugh sæssa»,[2] som synes hafva varit det normala ledungsskeppet i alla de tre skandinaviska länderna.[3]. De, som hafva »stallara ok stekara ok fiuratighi sessa a sialfs sins kust», äro således de, som på egen bekostnad deltaga i ledungen med ett särskildt skepp, alltså fullgörande samma krigstjänstprestation, som eljest tillkom ett helt skeppslag.[4] Orsaken till dessa personers gynnade ställning är därför påtaglig: den þokkabot, som beviljas dem vid dråp eller sårande af deras män, är ett privilegium, grundadt på den kvalificerade ledungstjänst, som af dem uppbars.

þokkaböterna vid dråp utgingo före »konung Eriks dagar» endast i det fall, att dråpet skedde »firi borþe ælla bryggiu sporþe ælla innan hæræþe».[5] Om man också med Leh-

[1] Calonius (Om de forna trälarnas rätt i Sverige, s. 47 f.) antager, att med »man» i detta sammanhang afses en ofri tjänare. Schlyter (ÖGL Glossar u. maþer) påpekar emellertid, att »man» och friboren här ej stå i motsättning mot hvarandra, och denna uppfattning godkännes af Amira (Nordgerman. Obligationenrecht, I, s. 641 n. 10). Jfr E. Hildebrand, Sv. Statsf. s. 25 n. 2. Bestämmelsen »ær sua gildær sum för uar skilt firi frælsan man» har väl också tillkommit dels för att framhålla skillnaden gent emot den i föregående delen af kapitlet omnämnda bryten (se nedan), dels för att betona, att oaktadt þokkabot utgick, skulle därför ej målsägarens böter bortfalla. — Lehmann (Der Königsfriede der Nordgermanen, s. 180 n. 2) tycks hylla Calonii åsikt.

[2] ÖGL BB XLIII. — Norska lagarnas »tvitugsessa». Formen »fiæþærtiugh sæssa» kan möjligen bero på association till det som term fastlåsta »fiuratighi sessa».

[3] Erslev, Waldemarernes Storhedstid, s. 185—189, Tuxen, De nordiske Langskibe (Aarbøger for nordisk oldkyndighed 1886, s. 86 f.), H. Hildebrand, Sveriges medeltid, I, s. 266, 1014.

[4] Genom orden »stallara ok stekara» betonas ytterligare hushållningens själfständighet.

[5] Dr B. XIV: 6.

Digitized by Google

mann[1] tror sig böra antaga, att förutsättningen här är den, att tjänaren dödas i hans herres närhet, bör man dock ej förbise den säregna arten af uttrycket »firi borþe ælla bryggiu sporþe». Detta återfinnes såsom specifik rättsterm i de uppteckningar af den gamla »roþarætter», som Uplandslagen innehåller.[2] Dråp under leding »firi borþe ælla bryggiu sporþe» d. v. s. i ledungsskeppets omedelbara närhet[3] föll under krigslagens skärpta straffbestämmelser och måste sonas med dubbla böter. Termens uppträdande i förbindelse med þokkaboten är därför betecknande, och ger i sin mån, äfven det, en antydan om ett ursprungligt samband mellan þokkaboten och ledungstjänsten.[4]

I diskussionen om denna fråga bör äfven medtagas den förra delen af DrB. XIV, som hittills förbigåtts.

> *DrB XIV: pr. § 1—§ 5:* »Nu uarþær dræpin kunungxs bryti i upsala bo. han ær gildær at fiuratighi markum : þöm a kunungær taka. sua gaf birghir iarl i lagh. för uaru þæt tolf markær. § 1. Nu uarþær dræpin iarls bryti i roþzs bo. han ær gildær at niu markum. þöm a iarl taka. § 2. Nu uarþær biskups bryti dræpin i stafs bo ok stols han ær gildær at niu markum þöm skal biskupær taka. § 3. Nu uarþær laghmanzs bryti dræpin. han ær gildær at siax markum. þa skal han haua stallara ok stekara ok fiuratighi sæssa a sialfs sins kust. § 4. Nu uarþær þæn dræpin sum nam gær i garþe bondans sum fæt a. ligge ogildær. uarþær han dræpin utan garþ þæs ær fæt a uari gildær sum skilt er. § 5. Nu uarþær dræpin bonda bryti han ær gildær at þrim markum. þöm a bondin taka. nu kallar annar brytia ok annar bolaxs man : þa a han uitzsorþ uita mæþ eþe fiughurtan manna at han uar bolaxsman ok egh bryti : uari sua gildær bolax man sum bonde.»[5]

---

[1] A. a., s. 32. Så äfven Calonius, a. a., s. 49.

[2] UL MB XI: 3: jfr SmL MB XXVI: 10, VmL MB X: 1. — Westman, Svenska rådets historia, s. 212—213.

[3] Om verbala öfversättningen se Schlyter, Ordbok u. »bryggiu sporþer». — Jfr besläktade uttryck i de norska lagarna — FL VII, 10, 14; Bj 173; Sv. 53; Bl IX: 7.

[4] Det är äfven af intresse att erinra om, att några þokkabotsbestämmelser ej finnas i Västgötalagen, och sammanställa detta med det faktum, att i Västergötland någon ledungsindelning ej kan påvisas.

[5] Den här omnämnda bryten anser Calonius (a. a., s. 54) för träl: detta bestrides af Amira (a. a., I s. 641 n. 10), som menar, att motsatsen framgår däraf, att enligt § 5 kan bryten utgifvas för bondens bolagsman. Lehmann (a. a., s. 180 n. 2) ansluter sig till Calonii uppfattning, likaså E. Hildebrand (a. a., s. 25 n. 2). — Att med bryte i detta sammanhang ursprungligen afses en ofri, framgår af motsättningen mot tjänstemannen i de senare paragraferna (§ 6—§ 9). Det af Amira påpekade uttrycket låter lätt

Digitized by Google

Det frapperar genast, att man här ej möter samma gradering som i de förut behandlade lagbestämmelserna: konung, hertig eller jarl, biskop och den, »sum hauær stallara ok stekara ok fiuratighi sessa a sialfs sins kust». I stället för den senare inträder lagmannen, dock endast med den reservationen, att han just skall besitta dessa särskilda kvalifikationer: »stallara ok stekara ok fiuratighi sessa a sialfs sins kust». För att förklara denna märkliga afvikelse har man tillgripit en hypotes om felaktighet i handskriften. I en äldre handskrift skulle endast ha stått orden: »Nu uarþær laghmanzs bryti dræpin, han er gildær at siax markum»; sedan hade samma belopp ansetts skäligt äfven för en stormans bryte och med den tanken: »Detta gäller äfven för en herres bryte», hade en skrifvare i kanten antecknat de förutsättningar, som härför måste finnas hos stormannen, nämligen »þa skal han haua stallara ok stekara ok fiuratighi sæssa a sialfs sins kust»; dessa ord hade sedermera influtit i texten.[1]

En dylik handskriftsemendation förefaller emellertid på detta ställe både onödig och olämplig. Väl är det sant, att frånvaron i bötesskalan af dem, som hafva »stallara ok stekara ok fiuratighi sessa a sialfs sins kust», onekligen är misstänkt. Men å andra sidan är det ej mindre påfallande, att lagmannen här särskildt nämnes. Och denna egendomlighet blir ingalunda förklarad genom en tydning af det slag, som ofvan omnämnts.

Såvidt jag förstår, föreligga inga som helst skäl, hvilka nödvändiggöra antagandet af felaktighet i handskriften. Lagens ord äro tydliga[2] och tillåta också en fullt plausibel tolkning. Först och främst är att framhålla, att här ej är fråga om þokkabot utan om förhöjd mansbot.[3] Bötesbeloppens öfverensstämmelse med respektive þokkaböter tyder

förklara sig, då man tar i betraktande, att en bryte äfven — i senare tid — kunde vara en fri man (ÖGL VB XII). — jfr Maurer, Die ármenn des altnorwegischen Rechtes, s. 124 f.

[1] Westman, a. a., s. 75 n. 2.

[2] Att § 4, såsom Westman, a. a. s. 75 n. 2, påpekar, tydligen är ett senare inskott, är för detta sammanhang af föga betydelse. Det är påtagligt, att skrifvarens misstag berott på paragrafernas likalydande ingress: »Nu uarþær dræpin — — bryti» och »Nu uarþær þæn dræpin — —.» — I förbigående anmärkt, är detta jämte många andra förhållanden ett synnerligen starkt skäl för antagandet af en äldre uppteckning af ÖGL. Docenten Westman har muntligen uttalat en liknande åsikt.

[3] Se ofvan om förhållandet mellan »man» och »bryte».

Digitized by Google

emellertid på ett sammanhang mellan dessa båda: de personer, som ägde att uppbära þokkabot vid dråp eller sårande af sina män, ha fått sina rättigheter utvidgade till att omfatta förhöjd bot — till samma belopp som motsvarande þokkabot — vid dråp af sin bryte.

Ett undantag göres dock från denna regel: dem, som hafva »stallara ok stekara ok fiuratighi sessa a sialfs sins kust», tillerkännes ej sådan rätt, som däremot medgifves lagmannen, dock endast för såvidt han äger »stallara ok stekara ok fiuratighi sessa a sialfs sins kust». — Vid förklarandet af denna senare bestämmelse har man att utgå från den förutsättningen, att lagmannen, såsom äfven i lagen antydes, väl merendels var en bland dem, som hade »stallara ok stekara ok fiuratighi sessa a sialfs sins kust», och därför som sådan ägde att i förekommande fall kräfva þokkabot. Men tillhörde han dessa på grund af sin särskilda ledungsplikt privilegierade personer, intog han i deras krets till följd af sitt ämbete den främsta platsen. Det är äfven ett historiskt faktum, att särskildt Östergötlands lagman tidigt förvärfvat sig en dominerande ställning. Då de þokkabotsprivilegierade klassernas särrättigheter sedermera utsträcktes till ökade dråpsböter för bryte, blef det lagmannen ensam, nämligen om han hade »stallara ok stekara ok fiuratighi sessa a sialfs sins kust», ej öfriga med dessa kvalifikationer, som kom i åtnjutande af dylik förmån.

En begränsning af denna art är också helt naturlig. Man bör nämligen ej lämna ur sikte, att dessa privilegier för vissa personer säkert ej utan vidare kunnat genomdrifvas, utan tvärtom i åtskilliga fall mött ganska lifligt motstånd. Härom vittna otvetydigt motsvarande lagställen i Svealagarna, framför allt i Västmannalagen.[1] Och såsom ett resultat af detta motstånd bör enligt min mening ifrågavarande restriktion betraktas.[2]

---

[1] Se nedan, där dessa ställen närmare diskuteras.

[2] UaþB XII: pr. företer en något oegentlig läsart: »Nu uarþær kunungxs man huggin fullum sarum. þa a kunungær þukka taka fiuratighi markær : ok þæn sum sarit fik han a sarabötrina sum för uar saght. æ huas man sum han ær þukka a taka.» Orden »æ huas man sum han ær þukka a taka» äro här tydligen ej på sin plats. Inskottet är emellertid lätt förklarligt: skrifvaren har glömt det ursprungliga sammanhanget och fattat den närmast stående satsen: »ok þæn sum sarit fik han a sarabötrina sum för uar saght», såsom generell och syftande på de privilegierade her-

Tidpunkten för de här behandlade privilegiebestämmelsernas tillkomst kan naturligen ej närmare fastställas. Självfa sakförhållandet hänvisar till en relativt aflägsen tid, då ledungsväsendet ännu spelade en betydande roll. De i lagen gifna upplysningarna[1] föra oss med all säkerhet tillbaka till 12:e århundradet. Och redan det är af synnerligt intresse att konstatera. Ett stormannaelement af specifik art kan härigenom påvisas så tidigt som under 1100-talet. Och att dettas sociala inflytande och makt ingalunda varit ringa, det visas just af de förmåner, det lyckats åt sig utverka, och det sätt, hvarpå dessa i lag fixerats.

Uplandslagens stadgande om þokkabot återfinnes i MB XX.

MB XX: »Nu tæls um þokkæ bot. wærþær kununx man dræpin. þær ær fiurætighi markær þokkæ bot at. wærþær yærls man dræpin. ællr biskups. tolff markær þokkæ bot at. wærþær kununx raþmanz þiænistuman dræpin. ællr ok andræ riddæræ. sæx markær þokkæ bot at. þænni þokki kombær æi . j. utæn . j . drapum. han a takæ hærræ þæs sum dræpin ær. j. hundræþæ giældum. æru æi þokkæ bötær.»

Dessa bestämmelser bära i hufvudsak, såsom att vänta är, en yngre prägel än motsvarande i Östgötalagen. Graderingen går visserligen delvis efter samma princip: konung, jarl, biskop;[2] men hvarje spår af samband med ledungstjänsten saknas. I stället för dem, som hafva »stallara ok stekara ok fiuratighi sessa a sialfs sins kust», möter här en ny privilegierad stormannaklass: konungs råd och andra riddare. Representanter för det unga rusttjänstståndet[3] jämte konungens högsta förtroendemän taga arf efter den gamla ledungsaristokratien. Förändringen är betecknande för den sociala omgestaltning, Sverige under denna tid genomgick.[4]

---

rarnes män i allmänhet och därför tillagt det motsvarande generella stadgandet »æ huas man sum han ær þukka a taka.»

[1] »i kunung eriks daghum». Dr.B. XIV: 6.

[2] De båda senares þokkabot är tolf mark mot ÖGL:s nio.

[3] Man bör särskildt lägga märke till sammansättningen af den nya stormannaklassen sådan den i detta stadgande framträder. Det vore frestande att i sammanhang härmed något närmare granska den mycket omdebatterade Alsnö stadga med dess frälsebestämmelser, men en dylik undersökning skulle måhända föra för långt från föreliggande fråga.

[4] Þokkaboten skall enligt UL ej utgå annat än vid dråp, under det att ÖGL påbjuder den äfven vid sårande. — Hundramarksgälden var en bot för dråp under särdeles försvårande omständigheter. Wilda, a. a. s. 444. Ab-

Digitized by Google

Södermannalagen följer i bestämmelserna om þokkabot i hufvudsak Uplandslagen.

MB XXXV: »Uarþer kununnnx man dræpin. taki kununger. XL. marker at þocka bot. warþær iarls eller biscups man dræpin. taki hwar þæræ. XII. marker at þocca botum. warþer þæs hærrans swen dræpin. sum baþe hawer stekara oc stallara. æller þæs sum i kununx raþ ær. wari þær þocca bot. VI. marker. Gifs oc hwarghin þocca bot. utan i drapum. Mæþ hundraþa marka bot. giwas ænga þocca böter.»

I Södermannalagen är liksom i Uplandslagen ej något samband mellan þokkaboten och ledungstjänsten påvisligt. Emellertid tycker man sig höra en återklang af äldre förhållanden i just den del af dess stadgande, hvari den afviker från Uplandslagen.[1] »Warþer þæs hærrans swen dræpin. sum baþe hawer stekara oc stallara», torde, om ock ej med säkerhet, åtminstone med tämligen stor sannolikhet återgå på Östgötalagens »sum hauær stallara ok stekara ok fiuratighi sessa a sialfs sins kust». Med ledungsväsendets sjunkande betydelse försvinner användbarheten af uttryckets sista del, »fiuratighi sessa a sialfs sins kust», som ej längre kan bekvämt associeras, och »stallara ok stekara» står kvar såsom ett allmänt kännetecken på en mäktig och framstående man.

I åtskilliga punkter företer Helsingelagen beträffande þokkaboten en ålderdomligare prägel än Uplandslagen.

MB VII: 1: »Warder Kunungx man dräpin: Tolf marker tokka both at. Biskups man: Siäx marker. Riddara swenä, trea marker. Thänni tokki komber äj i, uthan i drapum: Taki the both herra thes sum dräpin är.»

Utom det att jarlen — af lätt begripliga skäl — här ej omnämnes, väcka de respektive bötessummorna särskild uppmärksamhet. Helsingelagen har trots sin sena affattningstid i flera afseenden bevarat äldre rättsbestämmelser än flertalet af landskapslagarna.[2] Och de bötessatser för þokkaboten, som här förekomma, stå i ett afgjordt ursprungligare förhållande till det äkta germanska bötessystemet, det s. k.

---

sorption af böter vid formellt sammanträffande af brott är i medeltidsrätten sällsynt. Björling, a. a. s. 103.

[1] Den möjligheten bör naturligtvis ej förbises, att þokkaboten först under en sen tid på grund af inflytande från Östergötland införts i Svealagarna och då modifierats efter de förändrade förhållanden, som förelågo.

[2] Lehmann, a. a. s. 62.

Digitized by Google

duodecimalsystemet[1] än de öfriga lagarnas. Framför allt är att påpeka, att konungens þokkabot utgår med tolf mark, således med samma belopp som i Östergötland före Birger jarls tid.[2] Den nya fyratiomarksboten har således på denna punkt ej lyckats bryta igenom.[3]

Äfven i Västmannalagen har þokkabotsprivilegiet trängt in. Emellertid är enligt denna rätten att kräfva þokkabot vid dråp af sina män inskränkt till konungen ensam. Och af lagens ord

> *MB XVII:* Uærþær conungs man dræpin. þær æro. XL. markær þocka bot. oc ængin annar hærra aghær þocca bot cræwia. utan conungær æn —

framgår, att stormännens anspråk i detta afseende måst vika för det motstånd, som rest sig inom landskapet.

Någon verklig motsvarighet till þokkaboten i den speciella användning, hvari vi sett den framträda i Sverige, torde ej kunna påvisas från något af de båda öfriga skandinaviska länderna. Från en viss, ehuru här ej väsentlig synpunkt kan man väl finna någon likhet hos den norska »húskarlsgiold», som enligt *Speculum regale*[4] utgick jämte »þægngildi» vid dråp af en konungens huskarl. Vår kunskap om denna bot och dess uppkomst är likväl tämligen osäker. Maurer[5] uppfattar de i GL 170 och FL IV 57 fastställda dråpsböterna för ármenn såsom »huskarlsgiold», hvilken erlades utöfver mansboten till målsäganden och »þægngildi», och jämnställer dem med þokkaböterna i Östgötalagen. Lehmann[6] anmärker häremot, att ármaðr ej är att betrakta som fri tjänare, och detta gäller äfven dem, för hvilka Östgötalagens þokkabot skulle utbetalas. — Som ofvan har framhållits, torde Lehmanns åsikt beträffande Östgötalagens Dr

[1] Härom se Lehmann, a. a. s. 51 f.
[2] ÖGL DrB XIV: 6.
[3] Lehmann a. a. s. 64. Denne författare framhåller såsom en egendomlighet, att HLV.B. XVIII: 2 har infört fyratiomarksboten, under det att ÖGL på motsvarande ställe (BBV pr.) behållit tolfmarksboten. Såvidt jag kan finna, äro dessa ställen ej alls parallella: i HLVB XVIII: 2 saknas karaktären af þokkabot helt och hållet.
[4] Spec. reg. (ed. Brenner) s. 67, 69; jfr Morkinskinna (ed. Unger) s. 42. — Amira, a. a. II, s. 427—428.
[5] A. a. s. 119 f.
[6] A. a. s. 180, n. 2.

Digitized by Google

B XIV i denna punkt vara felaktig: lagen utgår tydligen från den förutsättningen, att den i den förra delen af kapitlet behandlade bryten är en träl, under det att den i senare delen omnämnde »mannen» är en fri person. Att den norske ármaðr direkt går tillbaka på en ofri bryte, erkännes af Maurer. Och såsom Lehmann påpekar, ännu i lagarna framstår han klarligen som ofri. Enstaka undantag[1] kunna lätt, såsom fallet var i Östgötalagen DrB XIV: 5, bero på inflytande från senare rättsförhållanden. GL 170 och FL IV 57 böra därför sammanställas med Östgötalagen DrB XIV: pr 1—5: den bot, hvarom här är fråga, är mansbot, ej þokkabot.

* * *

Fasthåller man den teori beträffande ledungsväsendet, som jag i det föregående sökt motivera, blir öfverensstämmelsen mellan ledungs- och rusttjänstens utveckling synnerligen slående. Inom båda dessa krigsorganisationer motsvaras särskilda krigstjänstprestationer af särskilda fri- och rättigheter. Den klass, som åtager sig större skyldigheter och som ersättning därför åtnjuter speciella förmåner, förlorar emellertid under tidernas lopp alltmera känningen af den grund, från hvilken den utgått. Från att vara ett krigstjänststånd öfvergår den till ett stormannastånd. Dess privilegier betingas ej i främsta rummet af den kvalificerade krigstjänst, landet af dem ägde att kräfva, utan af dess medlemmars faktiska makt och sociala inflytande.

[1] T. ex. FL Inledning 24.

Digitized by Google

Strödda meddelanden och aktstycken.

Jönköpings stadga af år 1352.

Huru kunnig, nitisk och samvetsgrann både såsom forskare och textutgifvare Hadorph än onekligen var, märker man dock i nästan alla af honom utgifna arbeten brist på kritik och en viss oförmåga att kritiskt bedöma och sofra materialet. Särskildt gör denna brist sig gällande, där hans forskningsmaterial varit något rikare. Därför äro också de af honom utgifna *Några gambla stadgar*[1] delvis obrukbara, och man måste ofta nog gå till de handskrifna texterna. Dessas begagnande försvåras emellertid af att de till allra största delen blott finnas kvar uti afskrifter vidfogade gamla laghandskrifter. Detta har också gjort, att det rika material till vår äldre odlingshistoria, som ligger uti dessa stadgar, ännu icke blifvit fullständigt tillgodogjordt. Den ende forskare, som mer kritiskt dragit nytta af dem, är bibliotekarien C. G. Styffe uti sina »Bidrag till Skandinaviens historia».

Bland de stadgar, vid hvilkas återgifvande i tryck Hadorph begagnat sig af en både dålig och ofullständig text må här uppmärksamheten fästas vid den s. k. *Jönköpingsstadgan af år 1352*, af Hadorph felaktigt hänförd till år 1360.

Af denna s. k. stadga känner jag följande afskrifter: *A* från början af 1400-talet uti en handskrift af konung Magnus Erikssons landslag tillhörande Kungl. Biblioteket i Köpenhamn (Thotts saml., n:o 2198, 4:o), *B* från slutet af 1400-talet uti en handskrift af konung Magnus Erikssons landslag, sign. **B 1**, i Kungl. Biblioteket i Stockholm, *C* fragment (början saknas) från början af 1400-talet i *Registrum ecclesiæ Lincopensis* i Svenska Riksarkivet. — Härtill komma vidare de af Hadorph begagnade handskrifterna, nämligen *D* den af honom aftryckta texten och *E* de af honom anförda varianterna, troligen komna från yngre afskrifter i Riksarkivet.

Enligt *A*, *B* och *E* är stadgan utfärdad i Jönköping år 1352, enligt *C* åter 1360. Att årtalet 1352 är det rätta framgår af konung Magnus Erikssons itinerar.[2] Feldateringen har helt säkert uppkommit på så sätt, att uti »*anno Domini millesimo CCCL se-*

---

[1] Björköa Rätten. Stockholm 1687.
[2] Grandinson Studier i Hanseatisk-Svensk historia 2, sid. 102.

Digitized by Google

cundo prima ebdomada XL:e, såsom handskriften *A* har, förkortningstecknet för secundo blifvit uppfattadt såsom ett X° och LX° sedan på svenska återgifvits med »sæxtighi».

Handskrifterna *A* och *B* börja stadgan med ett förbud för frälsemän att köpa gods af bönder äfvensom ett påbud rörande återkallande af allt kyrkofrälse. Dessa stadganden hafva enligt *A* följande lydelse: *Først at engin frælsins man ma kiøpa godz af bondom medh thessom forskiælum. Først at alt kyrkiofrælse skal atirkallas a hwat brefwin ther æru vpa giwin, ok al kyrkio goz skulu atir vndi kronona ganga till wtskyldir.* Orden: *Først at alt — wtskyldir* hafva dock i handskriften varit utplånade men sedermera genom begagnande af någon syra åter framkallats. Uti handskrifterna *D* och *E* saknas däremot dessa båda påbud. Då det af andra handlingar är kändt, att konung Magnus Eriksson verkligen förbjudit frälsemän att köpa skattegods, äfvensom att han föreslagit någon om ock icke så långt gående åtgärd rörande kyrkans gods,[1] finnes ingen anledning till att betvifla, att dessa påbud haft sin plats uti den ursprungliga stadgan. Af ett bref af den 10 okt. 1351 framgår, att konung Magnus belagt alla frälsegods med sekvester, tydligen för att rannsakning skulle anställas, huruvida de rätteligen borde vara fria från skatt eller icke, men uti ett annat bref[2] af samma dag förklarar konungen uttryckligen, att denna sekvester icke sträckte sig till kyrkans gods. Det är således först senare, som han kommit på tanken om en verklig reduktion från det andliga frälset, hvilken genom denna Jönköpings stadga sattes i verkställighet. Man skulle visserligen kunna förmoda, att detta stadgande här inskjutits med anledning af drottning Margaretas reduktion, men detta är ej möjligt, ty då var det aldrig tal om någon reduktion af det andliga frälset uti sin helhet. — Detta stadgans påbud om återkallandet af det andliga frälset ledde ej heller nu till någon påföljd, ty därtill var konung Magnus Erikssons makt alltför ringa, särskildt som han genom sina penningelån af kyrkan stod i beroende af densamma och han när som helst kunde befara bannlysning på grund af försummelse vid betalningen.

Stadgandet uti tredje paragrafen (enligt Hadorph) lyder i *A: Item at engin frelsis man ma tagha wtgerdha bøndir ok sætia vp a sit goz vtan thøm som minne sædh hawa æn her æptir sigx. Swasom j Sødho skulu the hawa thriggia thyni sædhe, the j Østirgøtlande, Nærke, Widhbo, Grenna, Thiust, Kynd fyra thyni sædhe, the j Tihærædhe, Thweta, Visinxö, Ydhre atta ørtugha sædhe, the j Vestirgøtlande ok Kalmarna foghati siex thyni sædhe. Alle the som minna hawa, the mago at sakløso a frælsis jordh boa.»* — I stället för *j Sødho* har *D i Sijdho*, där *ij* tydligen representerar *y*, *E Tiunde*[3] och *B Vplande*. Då detta *Sødho*, *Sijdho* förekommer såsom motsats till hela södra Sverige (dock

[1] Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia I, sid. XIII.
[2] Registrum ecclesiæ Aboensis, n. 148.
[3] Enligt Hadorphs afskrift i Kungl. Biblioteket.

Digitized by Google

med undantag af Värmland och Dal) och Närke, samt det i Norrland ej fanns några frälsemän, måste detta ord beteckna det egentliga Svealand, hvartill Närke vid denna tid tydligen icke hörde. Att språkligt förklara det vill jag ej inlåta mig på. — Jag vill endast påpeka ett par härmed helt säkert sammanhängande ord. — År 1357[1] befaller konung Erik de *i Uplandom ok Sydhedho* boende, hvilka voro uppbudade till Arboga, att uti Västerås möta Finvid Ragnuson. Vanligen tolkas detta Sydhedo som Sundhedhe och såsom utmärkande Hälsingland. Språkliga invändningar torde dock kunna göras emot denna tolkning. Hit hör helt säkert också det *Sytho*, som nämnes uti ett arfskiftesbref af år 1358,[2] hvarvid den ene parten erhåller den del »*hwar han heelst i Sytho liggir*» och den andre »*gooz i Væstyrgøtlande*». Att här *th* betecknar samma ljud som *dh* framgår af de i samma diplom förekommande skrifningarna *methir*, *hetherlekom*, *fathir*, *brothir*, *stath*, *giorthom* och *fastathom*.

För öfrigt innehålla de af mig anförda handskrifterna inga mer betydande skillnader från Hadorphs aftryck. — Det må till sist påpekas, att vi ej här hafva att göra med stadgan själf, hvars text är förlorad, utan endast med ett referat af hvad som 1352 stadgades i Jönköping. Att detta dock i viss mån kan betraktas såsom officiellt framgår af att det intagits uti *Registrum ecclesiæ Lincopensis*.

K. H. Karlsson.

Medeltidssvenska former af namnet Svithiod.

I anslutning till d:r K. H. Karlssons ofvanstående uppsats hoppas jag vid tillfälle kunna visa, att *Sydhedho* ej kan betyda »Sydheden», att det ej kan sammanställas med *Sundhede* såsom en språklig variant därtill, att *Sydhedho* och (*Sytho* =) *Sydho* äro utvecklingsformer af ett från *Swiþiuþ* utgående *Sydhiudhu*, sidoform till *Swidhiudhu*, som åter utvecklats till gamla rimkrönikans *Swidhido* (*-dhe*). En växelform *Swethiuthæ* har på grund af annan accentuering behållit en ursprungligare, fullare form, hvad andra stafvelsen beträffar.

Djursholm i juni 1907.

L. Fr. Läffler.

---

[1] Sv. Riksarkivets Pergamentsbref n. 331.
[2] A. a. n. 375.

Digitized by Google

Bidrag till historien om sommarfälttåget i Brandenburg 1675.

De afgörande krigshändelserna i Mark Brandenburg under de för Sverige så ödesdigra junidagarna 1675, öfverrumplingen af Rathenow den 25 samt träffningen vid Fehrbellin den 28, som följdes af svenska härens skyndsamma reträtt till Pommern, äro numera så väl kända af forskningen, att sammanhanget ligger tämligen klart på hvarje punkt. Förloppet på den brandenburgska sidan belyses genom ett flertal officiella och privata berättelser och anteckningar — hvaribland särskildt må erinras om den kurfurstlige kammarjunkaren Dietrich Sigismund von Buchs dagbok —[1], genom kurfurstens korrespondens med kejsar Leopold och med ståthållaren öfver Mark furst Johann Georg af Anhalt, äfvensom genom relationer af den wolfenbüttelske gesandten hos kurfursten, Friedrich von Heimburg. Dessa aktsycken sammanfördes och offentliggjordes 1875 i tryck af tyskarne Witzleben och Hassel i en festskrift med anledning af 200-årsminnet af händelserna (*Fehrbellin.* Zum 200-jährigen Gedenktage. Berlin 1875). Därsammastädes meddelas också några icke mindre intressanta berättelser från motsatta sidan, hvilka strax efter tilldragelserna under fälttåget aflätos af den svenske öfverbefälhafvaren, riksmarsken Karl Gustaf Wrangel, samt af den franske gesandten i dennes högkvarter, marquis de Vitry, till deras respektive regeringar. Ytterligare källmaterial af stort intresse har sedermera framdragits af J. Mankell, som i Historiskt Bibliotek, utg. af C. Silfverstolpe (del III. 1877) publicerat — förutom K. G. Wrangels nyssnämnda berättelser — relationer af öfverste B. C. Wangelin, som kommenderade i Rathenow, af generallöjtnant Wolmar Wrangel, som anförde den svenska hären vid Fehrbellin, samt af ett antal andra officerare, som på svensk sida deltogo i fälttåget.

Ett närmare studium af detta omfattande aktmaterial ger i korta drag följande bild af fälttåget. Strax efter midten af juni månad 1675 hade svenska armén besatt Havel-linjen, och sedan den 21 i samma månad var dess ställning sådan, att riksmarsken med inemot 3,000 man stod vid Havelberg nära Havels utflöde i Elbe, hufvudstyrkan under hans halfbroder Wolmar Wrangel några mil längre uppför Havel vid Alt Brandenburg och Pritzerbe samt några hundra dragoner under öfverste Wangelin i Rathenow såsom förbindelselänk mellan härens båda afdelningar. Karl Gustaf Wrangels plan var att snarast möjligt med hela armén öfvergå Elbe och förena sig med hertigen af Hannover, som stod i förbund med Sverige och Frankrike. Den 25 juni lyckades kurfursten af Brandenburg efter en mästerligt utförd, lika snabb som hemlighetsfull marsch

[1] Numera i sin helhet offentliggjord genom prof. Ferd. Hirsch.

Digitized by Google

från vinterkvarteren i Franken öfverrumpla och besätta Rathenow. Därmed voro de svenska härafdelningarna afskurna från hvarandra, en reträtt från Havel-linjen blef nödvändig för att trygga återföreningen. Riksmarsken ställde sin marsch på den stora vägknuten vid Wittstock i afsikt — säger han — att därstädes invänta Wolmar Wrangel, som skulle taga riktningen öfver passet vid Fehrbellin. Uppgiften för kurfursten blef under sådana förhållanden att förhindra den sistnämndes reträtt och hans förening med öfverbefälhafvaren. Säkrast lät sig detta göras, om brandenburgarne genom en hastmarsch kastade sig emellan de båda svenska härafdelningarna och besatte norra stranden af floden Rhin med bryggan vid Fehrbellin, där Wolmar Wrangels återtågslinje gick fram. Denna manöver visade sig emellertid i anseende till de stora afstånden outförbar. Däremot lyckades kurfursten genom en flygande kolonn verkligen förstöra den omnämnda bryggan, och det gällde nu för honom att genom en energisk förföljelse af Wolmar Wrangels återtågande härafdelning försvåra dennas passage öfver Fehrbellinpasset och att om möjligt upprifva densamma, innan den förstörda bron hunne återställas. Så kom det till striden vid Hakenberg eller Fehrbellin. Huru hedrande denna drabbning än är för de brandenburgska vapnen, är det likväl alldeles oberättigadt att framställa den som en stor seger för kurfursten. Wolmar Wrangels plan för striden var att med en mindre del af sin styrka uppehålla fienden för att därigenom trygga återstoden af hären passagen öfver floden: detta lyckades; kurfurstens plan åter var den nyssnämnda, att bringa de svenska trupperna i upplösning innan de hunno verkställa öfvergången: detta misslyckades. Det är kändt, att kurfursten själf icke i allo var belåten med dagens utgång, ehuru han — obilligt nog — på sina underlägsna och utmattade trupper kastade skulden för gäckandet af förhoppningar, till hvilka stridsläget i grunden ej berättigade.[1]

Trots att Wolmar Wrangel i det hela förmått utföra sin plan, slutade likväl fälttåget med svenskarnes hastiga reträtt till Pommern. Förhållandet är, att denna reträtt ingalunda är att betrakta som den direkta följden af striden vid Fehrbellin. Om man får tro Vitry och Karl Gustaf Wrangel, var det den sistnämndes afsikt vid återtåget från Havelberg att efter föreningen med Wolmar Wrangel gå anfallsvis till väga mot kurfursten; och svenskarnes förluster vid Fehrbellin voro ingalunda af den betydenhet, att denna plan behöft uppgifvas. Icke heller smickrade sig kurfursten med att allt var afgjordt med den nu utkämpade striden. Såsom hans eget bref till kejsar Leopold dagen efter striden[2] ger vid handen, var det ej tal om en förföljelse i vanlig mening af en slagen och flyende motståndare: kurfursten fann sig föranlåten att afbryta sina operatio-

[1] Jfr kurfurstens bref till fursten af Anhalt, dat. Linum 18 juni 1675 (Witzleben, bil. sid. 6; äfven tryckt hos Erdmannsdörffer i Oncken's Allgemeine Geschichte).

[2] Witzleben, u. Hassel, bil.

Digitized by Google

ner, till dess hans infanteri hunnit fram. Det som afgjorde utgången var efter flera samstämmande vittnesutsagor en ren slump. Omedelbart efter striden vid Fehrbellin hade Wolmar Wrangel afsändt flera kurirer åt Wittstock till för att af riksmarsken inhämta vidare ordres, men intet af dessa bud nådde, så vidt man vet, bestämmelseorten. Däremot ankom tidigt på morgonen den 29 juni till Wrangels högkvarter i Wittstock den svenske generalkrigskommissarien Ph. J. J. Örnstedt, som midt under striden lämnat Fehrbellin, och medförde den underrättelsen, att svenska hären lidit stora förluster och att en ordnad reträtt öfver bryggan vore omöjlig. I tro att allt vore förloradt beslöt riksfältherren då, för att åtminstone rädda den ringa styrka, som stod med honom i Wittstock, draga sig undan till Pommern. För sent erfor öfverbefälhafvaren, som till råga på olyckan var alldeles nedbruten af sjukdom, att Örnstedts berättelse varit i hög grad öfverdrifven. Wolmar Wrangel å sin sida hade väntat att anträffa riksfältherren vid Wittstock, men då denna beräkning slog fel, hade han ej annat val än att fortsätta reträtten till Pommern. Den 7 juli stod armén åter på svenskt område.

Så skildras förloppet af svenskarnes reträtt ur Brandenburg af de båda Wranglarne och af Vitry. Här nedan meddelas nu från ytterligare ett annat håll några berättelser om fälttåget i fråga, hvilka visserligen innehålla föga nytt utöfver hvad vi redan känna genom nämnda sagesmän men i alla händelser bekräfta dessas utsagor och därför synas förtjänta att räddas undan glömskan. Sedan i mars månad 1675 uppehöll sig i Karl Gustaf Wrangels högkvarter den hannoverske öfversten Balthasar von Wülffen i egenskap af sändebud från hertig Johann Friedrich. Såsom tillbörligt var, ägnades från svensk sida all uppmärksamhet åt bundsförvantens fullmäktige, och hos Wrangel synes Wülffen ha varit en gärna sedd gäst vid taffeln och vid spelbordet. Han åtföljde i maj 1675 det svenska infanteriet på marschen ned till Neu Ruppin under Mardefelts befäl, och sedan riksmarsken den 19 juni inträffat därstädes, uppehöll han sig i dennes högkvarter, som den 22 förlades till Havelberg. Äfven under reträtten var han riksfältherren följaktig. Först i november månad lämnade han Pommern. Under sin långa vistelse vid svenska hären har Wülffen flitigt meddelat sig med hertig Johann Friedrich. Hans egenhändigt skrifna rapporter, trots några luckor uppgående till ett 30-tal, förvaras numera i *statsarkivet i Hannover, Calenberger Brief-Archiv, Design. 24, Schweden Nr 68, vol. II.* Ur denna samling meddelas här nedan tre af Wülffens depescher, skrifna den första i högkvarteret i Havelberg dagen efter stormningen af Rathenow, den andra i Kyritz under riksmarskens återtåg till Wittstock och den tredje i Demmin ett par dagar efter återkomsten till svenska Pommern.[1]

[1] I här nedan följande aftryck är originalens ortografi bibehållen utom i hvad angår interpunktionen samt användningen af stora och små bokstäfver, som moderniserats. De spärrade partierna äro i originalen skrifna med chiffer.

Digitized by Google

1.

Durchleuchtigster Fürst, gnädigster Herr.

Ihr Hochfurstl. Durchl. gebe hiermit vntertähnigst zu vernehmen, das verwichen freitag der H. Reichsfeltherr zu Rappin auffgebrochen vnd sonnahbens hier zu Haffelberg angelanget, woselbest die armeé, so bisher im Haffellande bey Alten Brandenborch gestanden, morgen od. vbermorgen auch erwartet wirdt,[1] als dan die passage über die Elbe gemachet werden soll, weswegen gestern bey Werben die Elbe recognosciret worden, alwoh ich selber mit gewehsen vnd so viel muglich alle beforderunge getahn, das verhoffentlich Ihr Hochfurstl. Durchl. nunmehro in wehnig tagen dessen gewisheit vntertähnigst werde berichten können. Der H. Reichsfeltherr befindet sich zu zeitten ein wehnig besser, wehret aber nicht lange; so ist auch der H. Felt-Marchal Mardefelt wegen seiner krankheit verwichen freitag von Rappin nacher Demin in Pommeren in einer senfften geführet worden, weswegen des H. Felt-Marchal-Lieutenant Königesmark anherokunfft sehr verlanget wirdt.[2] Der H. Reichsfeltherr hatt auch die garnison in Hinter-Pommeren mit sich zu der armee gebracht vnd mit den H. Landständen mohnattlich auff ein gewisses accordiret. Kurtz vor dem abzuge aus Stargart hatt die darin gestandene cavallerie den Obristl. Mörner mit bey sich habenden 200 pferden im stätgen Königesberg vberfallen vnd vielle gefangen bekommen, vnd der Obristl. auff einem blossen pferde mit nauer noht sich salviret.[3] Wormit aller vntertähnicht (!) mich recommendire als

Ihr Hochfürstl. Durchl.
vntertähnigster vnd gehorsahmer
trewer diener
Balthasar von Wülffen m. p.

Havelberg
den 16 Junij 1675.

P. S.

Gleich diessen augenblick bekompt der H. Reichsfeltherr vom Obristen Wangellin von dragoneren ein schreiben, worin er meldet, das gestern Ihr Churfurstl. Durchl. von Brandenborg in person mit ohngefehr 3000 man ihne in einem stätgen Rapenau(!), alwo er mit 6. compagnien dragonern gestanden, attaquiret vnd endtlich des

[1] Af kavalleriet var det dock tillsvidare endast en mindre styrka, som enligt riksfältherrens order skulle förflyttas till Havelberg; större delen skulle kvarstanna i Havelland. Jfr Wimarson, Sveriges krig i Tyskland 1675—1679, I, s. 155.

[2] Jfr Wimarson, a. a., I, s. 137, 138.

[3] Jfr härom Des verwirreten Europæ Continuation af Andr. Müller, s. 784.

Digitized by Google

stetgens sich bemächiget, so das der H. Obriste, Obristl. vnd Mayor vom selbigen regiment gefangen, 2. Capitains nehbest 200 man todt geblieben. Wie nun der Reichsfeltherr von der armee abgesondert, hatt er heutte sich resolviret, mit 200 pferden die armee zu suchen. Haffelberg bleibet vnterdessen mit 2000 man besetzet, welchen Ihr Churfurstl. Durchl. heutte durch ein trompetter sagen lassen, dass er jegen abent wolle bey ihnen sein.[1] In hogster eille.

2.

Durchleuchster (!) Fürst, gnädigster Herr.

Ihr Hochfurstl. Durchl. vom 10:ten Junij dattirtes allergnädigstes schreiben habe ich bey des H. Feltherrn retirade den 17. diesses zu Kirritz vntertähnigst erhalten, vnd würde ich den darin enthalten allergnädigsten befehl nachgelebet haben, auch albereit anstalt gemacht, das, so balt die passage vber die Elbe gemacht gewehsen, Ihr Hohfurstl. Durchl. nurch einen expressen vntertähnigst zu advertiren nicht ermangelen wollen. Es ist aber durch des H. Reichsfeltherrn krankheit vnd von der armee langwirigen absentie die gantze intention zuruckegangen, indehme Ihr Churfurstl. Durchl. von Brandenborg einige troupen durch Magdeborg gezogen vnd verwichen dingestag, als den 15:ten diesses, den schwedischen Obristen von dragonern, Monr: de Wangelin (welcher mit 6. compagnien in dem stätgen Rahtenau an der Haffel gestanden), attaquiret und selbigen ohrt, nach tapferem wiederstandt, selbigen tages einbekommen, den Obristen, Obristl. vnd Mayor nehbest viellen vnterofficiren vnd gemeinen gefangen genommen; 2 Capitaine, so in der stat auff einem kirchhoffe posto gefasset, seindt sampt viellen vnterofficiren vnd 200 gemeinen todt geblieben vnd also das dragoner-regimente gantz ruiniret worden. Von churbrandenborscher seitten ist der Obriste Bomstorff vnd sehr vielle gemeine todt geblieben. Wie nun der H. Reichsfeltherr, bey sölchem zustande, von der armeé (so annoch in dem Haffellande stehet) sich abgeschnitten befindet, hatt er, wegen befindtlichen schweren krankheit seine person in sicherheit zu bringen, sich nacher Kiritz begeben, mit der resolution, sofort auff Witstock durch Mekelenborg nacher Demin in Pommeren zu retiriren,[2] auch alle trouppen, so woll cavallerie als infenterie, so zu Haffelberg gestanden, mit sich genommen, vnd hatt man von der armee keine nachricht. Der H. Graff Königesmark ist diesse nacht hier zu dem Reichsfelthern gekommen. Wirdt dahero keine passage vber die Elbe so balt können vermuttet werden. Was es vor ein zustandt mit der armee hatt, wirdt täglich vnd stundtl. erwartet. Gestern ist ein schwedischer Obristl. mit 100 pferden commendiret worden, in meinunge, von der armee nachricht zu bringen. So ist derselbe von einer brandenborsche partey von 200

[1] Jfr Vitry's depesch af den $\frac{18}{28}$ juni (Witzleben, s. 55*).
[2] Härom mera nedanför, s. 177 ff.

Digitized by Google

pferden attaquiret worden vnd in ein zimlich scharffes gefecht gerahten, so das beyderseits viel volk verlohren worden. Beyde partein seindt durch Obristl. commendiret worden, welche so scharff jegen einander gefochten, das der brandenborsche auff dem platze liegen blieben [1] vnd der schwedische Obristl. tödtl. verwundet worden; vielle officires vnd reutter seindt geblieben vnd verwundet worden. Haben dem Felthern 2 gefangen gelieffert, welche aussagen, das Ihr Churfurstl. Durchl. bey Magdeborg vber 12000 man stehen haben. Bey negster post werde der armee zustandt mit merderen (!) vmbstenden Ihr Hochfurstl. Durchl. vntertähnigst zu berichten nicht ermangelen. Vnd verbleibe

Ihr Hochfurstl. Durchl.
vntertähnigster vnd gehorsahmer
trewer diener
Balthasar von Wülffen m. p.

Kiritz den 17. Junij
1675.

3.

Durchleuchtigster Fürst, gnedigster Herr.

Ihr Hochfurstl. Durchl. werden aus meinem von 17:ten Junij dattirten vntertähnigen schreiben des H. Reichsfelthern retirade nacher Demin in Pommeren allergnädigst vernommen haben, woselbst Sie den 20:ten diesses mit grosser incommoditet vnd leibesschwachheit angelanget. Vnterweges kam der Ober-Commissaire H. Ohrenstet zu Witstok zu dem Felthern von der armee geflüchtet, mit bericht, das verwichen dingestag die armee aus dem Haffellandt auffgebrochen vnd den freitag, als den 18. diesses, Ihr Churfurstl. Durchl. von Brandenborg mit Dehren armee eine halbe meille vom Ferberliner passe angetroffen vnd sich beyderseits in combat eingelassen hetten vnd von frühe morgens bis abens jegen 4 vhren ein scharff gefechte entstanden, also das der schwedische linke[2] flugel totaliter geschlagen worden, vnd also den verlust der armee sehr gros gemacht, worauff der H. Reichsfeltherr geeillet, sich in sicherheit zu begeben. Es befindet sich aber anietzo durch eingezogene kundtschafft, das, obzwahr ein sehr scharffes gefechte gewehsen, dennoch die schwedische armee die brucke vnter wehrenden combat vber den Ferberliner passe repariret vnd mit gutter manier bis Witstock sich retiriret, so weit sie von churbrandenborscher seitten verfolget vnd abereins zu treffen genöttiget worden, da dan die schwedische volker abereins sehr woll getahn vnd solchergestalt sich manteniret, das die churbrandenbörsche sich zurucke ziehen

[1] Denna uppgift är ogrundad. Det är fråga om den bekante Joachim Henniges, senare adlad Treffenfeld. Om det närmare förloppet se Witzleben u. Hassel, s. 79, 80.

[2] Som bekant var det svenskarnes högra — ej vänstra — flygel, som var i elden.

Digitized by Google

müssen,[1] und stehet die schwedische armee annoch bey Witstok stille. Den verlust der officirer vnd gemeinen weis man noch nicht gewisse. Der Obrister Baron de Wachtmeister ist geblieben, imgleichen vielle ritmeisters vnd andere officiren. Bey der infanterie ist der Obristl. Maltzahn von H. General-Mayor Delwigen mit mehrentheils dem gantzen regimente geblieben. Die churbrandenborschen haben alles niedergemacht, sonderl. vielle weiber vnd kinder massacriret. Die H. Schweden haben den Obristen Straus nehbest einigen ritmeistern vnd andern officiren gefangen bekommen vnd tractiren selbige hofflich. Wie nun das ranconter eigentlich gewehsen vnd dafon bis dahero keine gewisse nachricht dafon (!) eingekommen ist, als werde dafon Ihr Hochfurstl. Durchl. mit nechstem eine aussführliche relation vntertähnigst abstatten. Inzwischen ist bey schwedischer seitten resolviret worden, dasjehnige, so bey der arme noch vbrig blieben, sampt dehnen troupen, so mit dem Felthern in Pomeren bey 2500 man angelanget, auch was noch geworben wirdt, hinwieder zu einem corpo zu formiren. Item wirdt aus Schweden eine artillerie vnd einige regimenter herauszusenden begert. So wirdt auch an Frankreich begehret, eine jährige avance der subsidien zu neuen werbungen zu præsentiren. Wie nicht wehniger wirdt ein expresser aus dem fürstenthumb Brehmen an Ihr Hochfürstl. Durchl. abgeschicket vmb bey Deroselben vermöge art. 1:mo foederis defensivi würckliche assistence zu sollicitiren, damit in kurtzem eine considerable armee jegen Brandenburch vnd dehren alijrten wieder agiren könne. Welches Ihr Hochfurstl. Durchl. in vntertähnigkeit ohneverhalten wollen, vnd verbleibe

Ihr Hochfurstl. Durchl.
vntertahnigster vnd gehorsahmer
trewer diener
Balthasar von Wülffen m. p.

Demin den 22 Junij
1675.

* * *

Det lärer numera få anses till full evidens påvisadt, att det ej är utfallet af dagen vid Fehrbellin, som afgjorde fälttågets slutliga förlopp, utan riksfältherren Wrangels dispositioner, vidtagna fjärran från hufvudarmén och utan korrekt kännedom om hvad vid Fehrbellin verkligen passerat. Angående det som tilldrog sig i Karl Gustaf Wrangels högkvarter under dagarna närmast efter den 25 juni (n. st.), därom råder ej full samstämmighet mellan hans egna och franska militärattachén Vitrys depescher.[2] Den senares rapport

[1] Det är fråga om skärmytslingen vid Wittstock den 2 juli. Jfr Wimarson, I, s. 180; Witzleben u. Hassel, s. 98, 99.

[2] Fyra depescher af Vitry från tiden 28 juni—10 juli (n. st.) äro tryckta hos Witzleben u. Hassel.

Digitized by Google

af $\frac{18}{28}$ juni synes närmast gifva vid handen, att Wrangel först den 27 erhållit underrättelse om katastrofen i Rathenow, samt förlägger fältherrens uppbrott från Havelberg till samma dag (den 27). Wülffen låter oss nu veta, att nyheten om striden i Rathenow inträffat i svenska högkvarteret den 26, dagen efter självfva händelsen,[1] samt bekräftar Wrangels uppgift, att uppbrottet skett denna dag och icke den följande. Ytterligare visar sig (af brefvet nr 2), att riksfältherren på sin reträtt nådde Kyritz redan den 27 och ej först den 28, såsom de svenska källorna göra troligt.

Det som i öfverste Wülffens rapporter tilldrager sig den största uppmärksamheten, är dock ovillkorligen meddelandet af den 17 (27) juni, att Karl Gustaf Wrangel redan innan striden vid Fehrbellin bestämde sig för att med den mindre afdelning af hären, han hade hos sig i Havelberg, retirera ända till Pommern utan att invänta hufvudhären. Visserligen ha de svenska forskningarna rörande fälttåget i Brandenburg med alltjämt ökad bestämdhet pekat i den riktning, att det i långt högre grad är stormningen af Rathenow än affären vid Fehrbellin, som bör anses för fälttågets hufvudtilldragelse och vändpunkt; men ingenstädes eljest är det antydt, att Karl Gustaf Wrangel på det stadium af händelserna, som Wülffen här anger, fattat ofvannämnda beslut. Uppgiften kommer så mycket mera öfverraskande, som den direkt strider mot Wülffens eget meddelande föregående dag (brefvet nr 1, P. S.), att riksmarskens tanke vid hans uppbrott från Havelberg var att ernå förening med hufvudstyrkan. Den motsäges af Vitry's redogörelse för det i Havelberg hållna krigsrådet, där man skulle stannat vid det beslut att hålla stånd i trakten af Kyritz, och hvarken Wrangel eller Vitry antyder på minsta sätt, att någon ändring i detta beslut blifvit ens ifrågasatt före Örnstedts olycksaliga inträffande i Wittstock den 29 med den ogrundade berättelsen om förloppet vid Fehrbellin. Ha vi då rätt att utan vidare se bort från Wülffens utsago? Uppgiften är så bestämd, öfverensstämmelsen med det två dagar senare tagna beslutet om återtåg till Pommern så påfallande, att man ovillkorligen måste göra sig den frågan, om ej ett sådant återtåg åtminstone varit på tal vid den tid Wülffen anger. Nu är det af riksfältherrens egen relation af den 23 juni (3 juli) bekant, att han under natten till den 27 juni (n. st.), alltså samma dag Wülffens meddelande är dateradt, genom ett från Neustadt utsändt rekognosceringsparti under öfverstelöjtn. Tropp erhöll kännedom om att brandenburgarne lyckats rifva bron vid Fehrbellin på Wolmar Wrangels återtågslinje. Wülffen sätter icke det påstådda beslutet om återtåget i direkt samband med Tropps expedition, för hvilken han eljest i samma depesch redogör, men Karl Gustaf Wrangel erkänner själf, att det var just de nyheter Tropp medfört, som föranledde honom att fortsätta reträtten

[1] Min tidigare slutsats (Sveriges krig i Tyskland 1675—1679, I. s. 166) af de i denna punkt svårtydda utsagorna i K. G. Wrangels båda relationer, att budet om olyckan skulle nått denne redan den 25, samma dag striden ägt rum, är följaktligen oriktig.

Digitized by Google

från Kyritz till Wittstock, ytterligare 2½ svenska mil norrut, äfvensom att draga de i Havelberg kvarlämnade regementena tillbaka till sistnämnda plats. Och det synes då icke uteslutet, att den gamle öfverbefälhafvaren i den första häpenheten lämnat rum för den tanken att gifva hufvudhären förlorad och rädda det lilla, som räddas kunde, undan till Pommern, där i händelse af en fullständig katastrof i Brandenburg en förstärkning af garnisonerna var mer än väl af nöden. På sådant sätt låter sig åtminstone Wülffens påstående förenas med hvad vi i öfrigt känna om förloppet. Dock — har Wrangel verkligen hyst den afsikt, Wülffen vill göra troligt, så har detta förhållande likväl ej kommit att inverka på händelsernas gång. Vi veta icke, när generalmajor Planting med trupperna från Havelberg inträffade i Wittstock, men vi våga icke påstå, att det allenast var väntan på Planting, som kvarhöll riksfältherren därstädes. Wrangel själf meddelar ingenting ytterligare i denna punkt, Wülffen lika litet, och Vitry tiger tyvärr med allt som tilldrog sig mellan 26 och 29 juni. Förrän den 28 kan dock Planting ej ha nått fram till Wittstock: ordern till Planting om återtåget från Havelberg afgick enligt riksfältherrens utsago tidigt på morgonen den 27 från Neustadt, cirka 25 km. från Havelberg, och sedan hade Planting med trupperna en marsch på cirka 50 km. till Wittstock. Fältherrens af Wülffen omtalade afsikt, för så vidt däruti ingått tanken att till Pommern återföra hela den i Havelberg stående styrkan, har därför ej kunnat verkställas, innan tidigt på morgonen den 29 generalkrigskommissarien Örnstedt inträffade i Wittstock med den öfverdrifna berättelsen om olyckan vid Fehrbellin och därigenom — såsom Wülffen här i likhet med K. G. Wrangel och Vitry bekräftar — föranledde det definitiva beslutet om fältherrens reträtt till Pommern.

Så *kan* det mycket väl hafva gått till. Dock får man ej förbise, att både riksfältherren och Vitry samstämmigt uppgifva, att den förres afsikt varit att vid Wittstock invänta hufvudstyrkan under Wolmar Wrangel, hvilken plan fasthållits ända till Örnstedts ankomst till högkvarteret. *Om* fältherren verkligen hyst den tanke, som Wülffen vill påstå, skulle han följaktligen efteråt ha ändrat sig. Måhända har föreställningen om faran reducerats vid närmare besinnande. Kanske har fältherren under loppet af den 27 eller 28 erhållit lugnande meddelanden från sin broder — därom veta vi tyvärr ingenting. Eller har till äfventyrs någon i hans omgifning förmått honom att ändra beslut. I sistnämnda fall tänker man snarast på dåvarande fältmarskalklöjtnanten Otto Wilhelm Königsmarck, som, i fall Wülffens datering af brefvet nr 2 är riktig, den 27 — ej först den 28, såsom Wrangel, eller den 29, som Königsmarck själf uppger[1] — inträffade i högkvarteret. Tyvärr känner man inga rapporter af Königsmarck från dessa dagar. Men i ett, såsom det synes, af hans hand rättadt fragmentariskt koncept

[1] I det i följande not omnämnda aktstycket.

Digitized by Google

till en berättelse om kriget[1] uppgifves åtminstone, att Königsmarck till och med *efter* den Örnstedtska jobsposten yrkat på att få med Plantings trupper stanna vid Wittstock för att upptaga de retirerande afdelningar af hufvudstyrkan, som eventuellt lyckats rädda sig undan den förmenta katastrofen vid Fehrbellin, samt att det endast var på riksfältherrens uttryckliga order han efter denne långsamt fortsatte återtåget till Pommern. Är denna uppgift riktig, så har Königsmarck äfven efter den falska underrättelsen från slagfältet uppenbarligen betraktat situationen såsom vida mindre allvarlig än hans förman. Och under sådana förhållanden är det, ifall Wrangel, såsom Wülffen gör troligt, redan den 27 tänkt sig nödvändigheten af en reträtt ända till Pommern, ganska sannolikt, att det just är Königsmarck, som förmått honom att ändra mening och besluta sig för att hålla stånd vid Wittstock, hvilket beslut senare kullkastades genom Örnstedts fatala ingripande i händelserna.

Öfverste Wülffens rapporter ha på enstaka punkter fullständigat eller beriktigat vår kännedom om enskildheterna af junifälttåget 1675. Viktigare är emellertid, att de styrka den uppfattning, den moderna forskningen förut kommit till, nämligen att det är helt andra faktorer än utgången af striden vid Fehrbellin, som bestämde det slutliga förloppet af fälttåget. Härtill kommer ändtligen, att dessa depescher gifva oss nya uppslag och synpunkter i fråga om ledningen på svenska sidan och särskildt rörande riksfältherren Wrangels tankegång och bestämningsgrunder. Som man finner, är det ännu för tidigt att förklara forskningen på detta område slutförd; med tanke härpå är det fortfarande skäl att ha ögonen med sig vid genomgången af hittills mindre nyttjade arkivafdelningar från tidsskedet i fråga.

Nils Wimarson.

Underrättelser.

Sophus Bugge †. Den 8 juni afled professorn i jämförande indoeuropeisk språkforskning och fornnorska vid universitetet i Kristiania Sophus Elseus Bugge i en ålder af 74 år. Med honom har en af icke blott Nordens utan äfven Europas främste vetenskapsmän gått ur tiden. Utrustad med en synnerligen rik fantasi, som dock ständigt tyglades af en skarp och vaken kritik, med en stor kombinationsförmåga, ett jättelikt minne samt en flit och arbetsförmåga öfver alla gränser, hade han alla förutsättningar att blifva ej allenast en lärd man utan ock en verklig vetenskapsman. Såsom sådan framträdde han också redan vid några och 20

[1] Förvaras i R.A., Skoklosterarkivet nr 49 in fol.

Digitized by Google

års ålder uti sina tidigaste afhandlingar och uppsatser, hvilka rörde folkvisan. Snart nog utsträckte han dock sina forskningar till vidsträcktare områden, och få vetenskapsmän torde hafva utvecklat en sådan produktivitet som Bugge. Allt hvad han meddelat har varit prägladt af omfattande lärdom och stor grundlighet samt framför allt af en ovanlig rikedom på nya uppslag. Särskildt hafva hans sagohistoriska undersökningar öfverflödat af nya genialiska uppslag, och de hafva visat sig vara af stor vikt för vår äldsta så i dunkel höljda historia. Genom sin upplaga af Sämunds-eddan (1867) lade han grunden för hela den nyare eddaforskningen. Hans rent språkliga undersökningar hafva sträckt sig ej blott till de nordiska språken, där han var den erkände mästaren, utan äfven till de fornitaliska dialekterna, de etruskiska, lykiska och armeniska språken, ja ej ens zigenar-språket har undgått hans forskning. Särskild uppmärksamhet ägnade B. åt namnforskningen, och af vikt för vår historia är hans uppsats om de fornsvenska namnen i Ryssland (1885), hvarjämte äfven må påpekas hans många bidrag till O. Ryghs monumentala arbete öfver de norska gårdnamnen. — Å runforskningens område delar han med Wimmer äran af att vara banbrytare. Därom vittna hans tolkningar af de urnordiska runinskrifterna samt hans genialiska arbeten om Rökstenen och Forsa-ringen. Rörande den förra emotses ännu ett arbete af hans hand, afsedt att utgifvas af Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien. — Mest känd utom Norden blef Bugge genom sina forskningar å den nordiska mytologiens område. Dessa framlades först uti de föreläsningar han hösten 1880 på uppdrag af den Letterstedtska föreningen höll uti Uppsala, och året därpå offentliggjordes de i tryck. I dem häfdade Bugge som bekant den åsikten, att »den norsk-isländska mytologien, sådan vi känna den förnämligast från eddorna, vore i hög grad påverkad af den äldre medeltidens kristna legender och dess ur den klassiska mytologien uppvuxna sagor, och att denna öfverflyttning af myt- och sagostoff företrädesvis förmedlats af de brittiska öarnas kristna befolkning i och genom beröringen med de nordiska vikingarne i dessa nejder». Den nordiska mytologien skulle således till stor del vara en konstprodukt från hedendomens förfallsperiod och den första kristna tiden. Häremot uppstod genast en skarp opposition, hvilken åter gendrefs af Bugge och hans lärjungar. Diskussionen härom är visserligen ännu icke afslutad, men visst är, att det af Bugge gifna uppslaget varit epokgörande för hela den nutida mytforskningen, och om äfven ej alla detaljer i hans bevisföring varit riktiga, har han dock i det stora hela träffat det rätta. — Äfven i ett annat hänseende blefvo emellertid dessa af Bugge uti Uppsala hållna föreläsningar för den svenska vetenskapliga forskningen af den största betydelse. Genom dem fingo ett antal svenska, då yngre vetenskapsmän och studerande tillfälle att träda i närmare förbindelse med honom. Bugge bildade här en verklig skola, och som hans främsta lärjungar kunna räknas en Läffler, Tamm, Noreen, Lundell och Brate. Med honom hafva flere af dem sedan dess

Digitized by Google

stått i den mest intima förbindelse och ständigt sett upp till honom såsom sin lärofader. Knappast torde de också i tryck hafva offentliggjort något mer betydande inom språk- och runforskningens områden, utan att de förut underställt detsamma Bugges sakkunniga ompröfning. Uti viss mån kunna också alla de dugande nordiska språkmän, som sedan dess utgått från Uppsala, äfven sägas tillhöra Bugges skola. — Bugges inflytande på den svenska vetenskapliga forskningen kan därför icke skattas nog högt, och detta har äfven delvis sträckt sig till den historiska forskningen, då han ju å dess gränsområden, sägnerna, myterna och runorna, lämnat viktiga bidrag och uppslag. — Såsom få hade Bugge ordet i sin makt. Som talare anlitades han därför ofta vid akademiska högtidligheter och vetenskapliga kongresser. Enkelt och anspråkslöst var därvid hans uppträdande, men talets form var mästerlig och dess innehåll gediget. Mest tilltalade det dock genom den underström af ett varmt och ädelt sinnelag, som ständigt uppenbarade sig däri. — Enkel och anspråkslös var Bugge också i det mer enskilda lifvet, ja, han föreföll ofta nog tillbakadragen, nästan blyg. Aldrig satte han sitt eget jag i främsta rummet, och trots sin stora lärdom verkade han därför aldrig nedtryckande. Han var också en mästare att leda ett samtal, så att den andra partens egna kunskaper och forskningar kommo till sin fulla rätt. Grunden härtill låg nog uti hans goda, varma hjärta. Varmt fäste han sig vid dem, som ärligt arbetade och sträfvade, och sina gamla lärjungar glömde han aldrig. Få lärare torde ock ha varit så allmänt älskade, vördade och uppburna som han. Af sina lärjungar hedrades han ock vid hvarje tänkbart tillfälle. Så uppvaktades han på sin 60-årsdag (1893) med en festskrift af 14 utaf sina svenska lärjungar. Hos alla, med hvilka han kom i närmare beröring, har han lämnat efter sig ett kärt och vördadt minne.

(*K. H. K.*)

— Den 30 maj afled i Stockholm i en ålder af något öfver 75 år f. d. professorn vid Uppsala universitet C. R. Nyblom. Under mera än 30 år representerade han vid Uppsala universitet de litteratur- och konsthistoriska disciplinerna, och flertalet af våra mera kända äldre litteratur- och konsthistorici räknar sig som hans lärjungar. Tyngdpunkten af hans litterära lifsverk faller ock inom litteratur- och konsthistoriens områden, kanske icke mindre inom litteratur- och konstkritikens. Af hans arbeten må här blott nämnas minnesteckningarna öfver Sergel, Elias Fries, A. F. Lindblad och C. F. Adelcrantz.

— Den 17 juni afled i sitt sjuttioåttonde år på sin egendom Tjelfvesta i Nerike förre ministern i Bryssel och Haag C. Burenstam. Den aflidne diplomaten hyste ett varmt intresse för historiska studier. Utom flera förteckningar öfver Suecana i utländska arkiv (*Förteckning på handskrifter rör. Sveriges historia, befintliga i kejserliga Haus-, Hof- und Staatsarchivet i Wien*, 1871;

Digitized by Google

års åld[illegible] ... arcraer.
folkvisa[illegible] ... har nan
sträckt[illegible] ... enska
sådan [illegible]
prägla[illegible]
af en [illegible] ... diploma-
histori[illegible]
de haf[illegible]
histori[illegible]
grund[illegible]
unders[illegible]
där h[illegible]
dialek[illegible]
zigena[illegible]
het ä[illegible]
hans [illegible]
jämte [illegible]
menta[illegible]
områ[illegible]
Däro[illegible]
hans [illegible]
den [illegible]
af V[illegible]
Nord[illegible]
giens[illegible]
188[illegible]
och [illegible]
som [illegible]
vi l[illegible]
af d[illegible]
myt[illegible]
och [illegible]
befo[illegible]
dess[illegible]
del [illegible]

[illegible] af riksarkivarie-[illegible] ... föregångsman i sitt

land — den grundsats, som i våra dagar är bekant under namnet proveniensprincipen. Utom en del urkunder rörande Grefvefejdens historia utgaf han 1876 ett arbete om *Frederik II:s Statshusholding*.

— I Lübeck afled d. 30 april statsarkivarien därstädes prof. Paul Hasse. Född 1845 i Lübeck, blef han 1872 efter afslutade universitetsstudier stadsarkivarie i Kiel, 1880 e. o. professor vid därvarande universitet och 1892 statsarkivarie i sin födelsestad. Om hans grundliga historiska lärdom bära ej några större afhandlingar vittne, men en betydande vetenskaplig verksamhet utöfvade han dock både som författare och utgifvare. Under sin vistelse i Kiel redigerade han *Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte* och utgaf 3 band *Schleswig-Holstein-Lauenburgische Regesten und Urkunden*, och i Lübeck blef han redaktör för *Zeitschrift* och *Mittheilungen des Vereins für Lübeckische Geschichte* samt utgaf de båda sistkomna banden af *Lübeckisches Urkundenbuch*. Bland de mångfaldiga uppsatser och meddelanden, hvarmed han riktade sina tidskrifter, äga några direkt intresse för Sveriges historia, så t. ex. *Die Seerüstungen Lübecks im Kriege gegen Schweden 1563—1570* (i *Mittheilungen* 1903—04). De svenska forskare, som besökt Lübecks statsarkiv, torde i tacksamt minne behålla dess välvillige och för Sverige intresserade föreståndare. — Till hans efterträdare har utnämnts den äfven i vårt land kände historikern dr J. Kretzschmar, förut arkivarie vid statsarkivet i Berlin. (*H. B.*)

— Den 10 maj afled i Bonn den bekante tyske rättshistorikern Hugo Loersch.

— Den 20 maj afled i München professorn vid därvarande universitet Ludwig Traube, en af samtidens grundligaste kännare af medeltidslatinet.

— Den 8 juli afled den bekante engelske politikern och historikern sir Spencer Walpole. Son af den konservative politikern af samma namn och dotterson till den år 1812 mördade premiärministern Spencer Perceval, blef han fiskeriinspektör 1867, guvernör på Man 1882 samt »secretary to the Post Office» 1893. I dessa olika befattningar förvärfvade han sig anseende såsom en god administratör. Mest bekant är han såsom historisk författare. Hans största arbete, *History of England from the Conclusion of the Great War in 1815* (1878—1886; reviderad upplaga i 6 bd. 1890), som sträcker sig till 1858, är ett synnerligen vederhäftigt arbete och utgör säkerligen den bästa i litteraturen befintliga öfversikt öfver Englands historia under Georg IV, Vilhelm IV och den tidigare delen af drottning Victorias regering. Till sin allmänna uppfattning är han whig, och af denna åskådning bär ock hans häfdateckning prägeln. Bland hans öfriga verk må nämnas [illegible] öfver Perceval (2 bd, 1874) och lord John Russell ([illegible] Mot slutet af sitt lif påbörjade han en fortsättning

Digitized by Google

Handskrifter i nederländska och belgiska med flere archiver, 1885; *Documents recueillis de differentes archives*, 1888) har han utgifvit en intressant skildring *Om Carl XII:s och svenska krigarnes hemfärd från Turkiet genom Siebenbürgen, Ungern och Österrike 1714* (1872) samt *La reine Christine de Suède à Anvers et Bruxelles 1654—55* (1891). I *Revue d'histoire diplomatique* har han bl. a. publicerat en uppsats om *Les négociations de paix entre l'Autriche et la Turquie à Schistova décembre 1790—août 1791* samt en i denna tidskrift (årg. 1906, sid. 56 f.) omnämnd samling bref från den berömde grefve de Montalembert till oppositionshöfdingen C. H. Anckarsvärd.

— Den 9 november förlidet år afled i Uccle den bekante belgiske historikern Léon Vanderkindere. År 1872 utnämndes han vid 30 års ålder till professor vid universitetet i Bryssel och kastade sig in på studiet af den medeltida historien, med hvilken han dittills föga sysselsatt sig, men som för resten af hans lif blef hans egentliga forskningsområde. V. har förtjänsten af att först ha gjort sina landsmän bekanta med den tyska häfdaforskningens metoder och resultat; han öfverflyttade sålunda i en år 1874 publicerad undersökning på den belgiska historien von Maurers bekanta teorier rörande städernas uppkomst. Ännu under sina sista år sysslade han från samma utgångspunkt med samma problem. Vid sidan af dessa arbeten stå såsom hans förnämsta verk *La formation territoriale de la Belgique au Moyen-âge* (2 bd, 1898—1902) samt *Le siècle des Artevelde* (1879). Af det förstnämda arbetet utkommo två delar, den ena behandlande Flandern, den andra Lothringen. En tredje del, behandlande Nedre Lothringen, blef oskrifven. Det senare af de nämnda arbetena, *Le siècle des Artevelde*, behandlar sitt ämne hufvudsakligen från ekonomiska och sociala synpunkter. Vanderkinderes historiska metod utmärker sig genom en hög grad af klarhet, precision och kritisk skärpa.

— Vid 66 års ålder har i Tübingen nyligen aflidit den berömde katolske kyrkohistorikern Franz Xaver Funk. Bland hans många kyrkohistoriska arbeten märkas *Die apostolischen Konstitutionen* (1891), *Kirchengeschichtliche Abhandlungen* (2 bd, 1897—1899), *Opera patrum apostolicorum* (2 bd, 2 uppl. 1901) samt *Lehrbuch der Kirchengeschichte* (4 uppl. 1902).

— Den 8 februari afled den berömde geografen, förre professorn vid universitetet i Halle Alfred Kirchhoff. Bland hans arbeten må här särskildt erinras om de under hans ledning utgifna *Forschungen zur deutschen Landes- und Volkskunde*.

— Den 25 mars afled den bekante danske arkivmannen Johan Grundtvig. Den aflidne påbörjade 1860 ordnandet af räntekammararkivet och följde därvid — i detta afseende en föregångsman i sitt

Digitized by Google

land — den grundsats, som i våra dagar är bekant under namnet proveniensprincipen. Utom en del urkunder rörande Grefvefejdens historia utgaf han 1876 ett arbete om *Frederik II:s Statshusholding.*

— I Lübeck afled d. 30 april statsarkivarien därstädes prof. Paul Hasse. Född 1845 i Lübeck, blef han 1872 efter afslutade universitetsstudier stadsarkivarie i Kiel, 1880 e. o. professor vid därvarande universitet och 1892 statsarkivarie i sin födelsestad. Om hans grundliga historiska lärdom bära ej några större afhandlingar vittne, men en betydande vetenskaplig verksamhet utöfvade han dock både som författare och utgifvare. Under sin vistelse i Kiel redigerade han *Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte* och utgaf 3 band *Schleswig-Holstein-Lauenburgische Regesten und Urkunden*, och i Lübeck blef han redaktör för *Zeitschrift* och *Mittheilungen des Vereins für Lübeckische Geschichte* samt utgaf de båda sistkomna banden af *Lübeckisches Urkundenbuch.* Bland de mångfaldiga uppsatser och meddelanden, hvarmed han riktade sina tidskrifter, äga några direkt intresse för Sveriges historia, så t. ex. *Die Seerüstungen Lübecks im Kriege gegen Schweden 1563—1570* (i *Mittheilungen* 1903—04). De svenska forskare, som besökt Lübecks statsarkiv, torde i tacksamt minne behålla dess välvillige och för Sverige intresserade föreståndare. — Till hans efterträdare har utnämnts den äfven i vårt land kände historikern dr J. Kretzschmar, förut arkivarie vid statsarkivet i Berlin. (*H. B.*)

— Den 10 maj afled i Bonn den bekante tyske rättshistorikern Hugo Loersch.

— Den 20 maj afled i München professorn vid därvarande universitet Ludwig Traube, en af samtidens grundligaste kännare af medeltidslatinet.

— Den 8 juli afled den bekante engelske politikern och historikern sir Spencer Walpole. Son af den konservative politikern af samma namn och dotterson till den år 1812 mördade premiärministern Spencer Perceval, blef han fiskeriinspektör 1867, guvernör på Man 1882 samt »secretary to the Post Office» 1893. I dessa olika befattningar förvärfvade han sig anseende såsom en god administratör. Mest bekant är han såsom historisk författare. Hans största arbete, *History of England from the Conclusion of the Great War in 1815* (1878—1886; reviderad upplaga i 6 bd. 1890), som sträcker sig till 1858, är ett synnerligen vederhäftigt arbete och utgör säkerligen den bästa i litteraturen befintliga öfversikt öfver Englands historia under Georg IV, Vilhelm IV och den tidigare delen af drottning Victorias regering. Till sin allmänna uppfattning är han whig, och af denna åskådning bär ock hans häfdateckning prägeln. Bland hans öfriga verk må nämnas biografier öfver Perceval (2 bd, 1874) och lord John Russell (2 bd, 1898). Mot slutet af sitt lif påbörjade han en fortsättning af sitt stora

Digitized by Google

verk, *A History of twenty-five years*, beräknad att omfatta tidsskedet 1856—1881. Tvenne band utkommo 1904 och förde skildringen fram till 1870.

— I den nyutkomna tjugusjunde årgången (1906) af *Samlaren* förekommer en kritisk studie öfver *Mémoires de Stenbock* af bibliotekarien C. Annerstedt, framgången ur förarbetena till hans stora minnesteckning öfver Stenbock. De nämnda »Mémoires» utgöra som bekant icke något memoarverk i vanlig mening, utan en samling uppsatser och aktstycken rörande Stenbocks historia under åren 1712 och 1713, af hvilka flertalet genom sitt innehåll och sin affattning visar sig vara af honom författadt eller under hans öfverinseende nedskrifvet. Efter en närmare redogörelse för de båda upplagorna af »Mémoires» (1721 och 1745) samt ett till innehållet besläktadt samlingsverk från 1726, lämnar förf. en öfversikt öfver föregående forskares (Loenbom, Koser) behandling af nämnda källskrifter. Förf. öfvergår därefter till att närmare bestämma arten af de aktstycken, som meddelas i »Mémoires de Stenbock», och utgår därvid från den fullständigare upplagan af 1745. Enligt hvad Annerstedt uppvisar består denna af följande delar, ordnade efter tiden för deras tillkomst: 1) relation af d. 21 febr. 1713, adresserad till Johan Lillienstedt; 2) relation utan adressat (möjligen riktad till Gustaf Adam Taube), daterad Husum d. 22 maj—2 juni 1713; 3) »Justification de M. le Comte de Stenbock», i den franska texten 33 »Remarques», hvar och en ledsagad af motsvarande »Réponse», men ursprungligen två olika skrifter, den ena (anmärkningarna) dat. Stockholm d. 29 juli 1713 och förmodligen (möjligen under påverkan af Vellingks rapporter) författad i Sverige, den andra (svaren) affattad i Schleswig sannolikt under senare hälften af augusti, båda anslutande sig till den ofvan under 2) upptagna Husumrelationen; 4) »Mémoire», lämnad till Patkul och Schlippenbach, i en afskrift daterad d. 8 okt. 1713; samt 5) »Campagnes de 1712 et 1713 de Monsieur le Comte de Stenbock», enligt Annerstedt författad af Stenbock, ovisst vid hvilken tidpunkt. Upplagan af år 1745 är utgifven af J. C. Nemeitz, guvernör för Stenbocks söner och en tid fältsekreterare vid hans armé; den första upplagan (af 1721) har möjligen föranstaltats af Stenbockska familjen eller af någon bland fältmarskalkens efterlefvande vänner. — Af tidskriftens innehåll för öfrigt märkes fortsättning på d:r Collijn's uppsatsserie om *Svenska boksamlingar under medeltiden och deras ägare.*

Med bandet följa dels nya häften af Bygdéns *Svenskt anonym- och pseydonym-lexikon* och Noreens och Lundells samling af *1500- och 1600-talens visböcker* dels *Thorilds bref till C. F. Cramer*, utgifna med en inledning af Martin Lamm. I denna inledning meddelas några ganska intressanta, hittills otryckta bref, som belysa Thorilds ställning till Reuterholm och förmyndarregeringen.

— Af *Personhistorisk tidskrift*, efter d:r Holger Rosmans afflyttning från Stockholm redigerad af notarien F. W. Grönwall, har

Digitized by Google

nyligen det första häftet för året utkommit. Af innehållet anteckna vi en nekrolog öfver Gabriel Anrep af Adam Lewenhaupt, en ny afdelning af serien *Stockholms öfverståthållare*, behandlande Axel Sparre (1665—73), en uppsats om *Bernhard Otto Rehbinder till Uddrich*, en underhållande redogörelse för *En maskeradbal på Stockholms slott 1692* af Otto Bergström samt en för mången släktforskare säkerligen mycket välkommen uppsats *Om källor vid släktforskning* af Govert Indebetou. Bland porträttbilagorna märkas trenne De Geerska familjeporträtt.

— *Kyrkohistorisk Årsskrift* har nyligen utsändt sin åttonde årgång (1907). Af innehållet märkes först och främst det redan förut separat utgifna, af amanuensen d:r Otto Janse redigerade verket *Medeltidsminnen från Östergötland*. Arbetet utgör en frukt af förlidet års konst- och industriutställning i Norrköping; på denna ordnades nämligen af d:r Janse en synnerligen instruktiv och mycket uppmärksammad utställning af representativa medeltidsföremål från Östergötland. Det är de flesta och bästa föremålen från denna utställning jämte en del märkligare Östgötaföremål från Statens historiska museum, som blifvit i ord och bild sammanförda till det föreliggande arbetet. Afbildningarna äro merendels ypperliga och göra Cederqvists officin all heder, urval och text synas likaledes värda allt beröm. Med fullt fog anmärker utgifvaren, att ett planmässigt studium af våra gamla kultföremål, exempelvis dopfuntarna, säkerligen skall bidraga att sprida ljus öfver de utländska inflytanden, som påverkat vår äldsta kyrkas utveckling, men angående hvilka vår nuvarande kunskap är mycket fragmentarisk.

Af bandets innehåll för öfrigt märkes en uppsats af dess utgifvare, professor Lundström, om *Betydelsen af Luthers ord om ett svar »utan horn eller tänder»*. Förf. gör gällande, att det förra uttrycket (öfversättn. från det latinska »neque cornutum») sammanhänger med den inom logiken brukade termen »hornslut» (syllogismus cornutus). Det senare uttrycket åter (öfversättn. från det latinska »neque dentatum») sätter han i förbindelse med de groteska ceremonier, som brukades vid depositionsakten vid universiteten, då man bl. a. satte svintänder i deponenternas mungipor. I en annan uppsats skildrar utgifvaren Sakarias Westbeck, »en märklig folkpredikant och vetenskapsman från Linnés dagar». A. Hallenberg påbörjar en vidlyftig uppsats om *Den skånska kommissionen 1669—1670 och de skånska landskapens kyrkliga förhållanden*. På afdelningen »Meddelanden och aktstycken» publicerar utg. åtskilliga smärre urkundliga bidrag till vår kyrkohistoria, af hvilka flera liksom den nyssnämnda uppsatsen om Westbeck synas vara frukter af Uppsala domkapitelsarkivs ordnande, och docenten Sjöholm afslutar sina meddelanden om *Henrik Reuterdahls utländska resa 1835*.

På afdelningen »Granskningar och anmälningar» märkas bl. a. recensioner öfver Leclercqs *L'Espagne Chrétienne*, Pehrssons *De*

Digitized by Google

till Sverige inflyttade vallonernas religiösa förhållanden samt Andersens *Kirkeorganisationen udenlands.* Såsom bilaga följer femte häftet af den genom professor Lundström utgifna samlingen *Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång.*

— Ur andra häftet af *Fataburen* anteckna vi en uppsats af C. W. v. Sydow, *Studier i Finnsägnen och besläktade byggmästarsägner*, hvari förf. bl. a. vänder sig mot den tolkning arkivarien Weibull i sina »Studier i Lunds domkyrkas historia» (Hist. Tidskrift för Skåneland 1906: h. 2 och 3) gifvit af de bekanta figurerna i Lunds domkyrkas krypta. Själf vill förf. i dessa se »talismaner för kyrkan». I det nämnda häftet af Fataburen förekommer äfven en på de i Slottsarkivet förvarade Gripsholmsinventarierna byggd skildring af *Konung Gustaf I:s fatbur på Gripsholms slott* af N. Sjöberg.

— I *Historische Vierteljahrschrift* (1907: H. 1) meddelar Benno Hilliger en uppsats om *Der Denar der Lex Salica*, i hvilken han bl. a. diskuterar frågan om den nämnda lagens uppkomsttid. Utgående från de nyare arbetena rörande denna fråga, kommer författaren genom en jämförelse mellan det byzantinska och det merovingiska myntväsendet på 500-talet till den slutsats, att Lex Salica tillhör ej begynnelsen utan slutet af det merovingiska tidsskedet.

— Ett arbete af en ung tysk historiker Walter Norden med titel *Das Papsttum und Byzans*, som väckt åtskilligt uppseende och af den vetenskapliga kritiken i allmänhet mottagits med bifall, göres i ett af de sist utkomna häftena af *Historische Zeitschrift* (Dritte Folge, Bd. 3: H. 1) till föremål för en synnerligen amper kritik af den bekante historikern Johannes Haller. Efter några hvassa och, efter hvad det förefaller, tämligen välförtjänta anmärkningar mot författarens skrifsätt och vetenskapliga metod öfvergår recensenten till att behandla de »stora synpunkter», som Norden i sitt arbete gör gällande. Själfva kärnan i hans uppfattning kan i korthet sägas vara denna. Den medeltida korstågsrörelsen var i sin helhet förfelad. I stället för att, såsom under inflytande af en öfverspändt idealistisk politik skedde, vända korstågen mot det heliga landet och genom grundandet af kristna riken i Orienten skapa flera friktionspunkter i förhållandet gentemot de otrogne, hade man bort koncentrera sig på att eröfra Byzans och reorganisera det byzantinska riket under en västerländsk eller närmare bestämdt neapolitansk eller siciliansk härskare. Då hade 1453 års katastrof kunnat undvikas. Af hänsyn till sin ställning såsom italiensk territorialmakt och sitt däraf betingade motsatsförhållande till det sicilianska konungariket hindrade emellertid påfvedömet städse den nyss angifna politikens förverkligande. De unionsförsök, som af påfvarne gjordes, afsågo i främsta rummet blott att vara vapen i striden mot det sicilianska kungadömet.

Digitized by Google

Häremot framhåller nu — säkerligen med fog — recensenten, att förf. alldeles förbisett den religiöst-dogmatiska motsatsen mellan den grekiska och den romerska kyrkan, en motsats som omintetgjorde de med så mycken möda och konst 1274 och 1439 åvägabragta unionerna. I stället för att i främsta rummet skildra de religiösa och kyrkopolitiska motiv, som bilda hufvudfaktorerna i problemet, och skildra dem i deras kamp mot profanpolitiska hänsyn har förf. gjort det hela till ett »räkneexempel af torr intressepolitik». För att konstruera fram sin uppfattning har också förf., enligt Hallers mening, gång på gång tvungits att våldföra sig på sina källor. För att belysa och styrka detta sitt påstående underkastar han Nordens framställning af förhistorien till 1274 års union en ingående kritisk analys.

— Bland *Meddelanden från svenska riksarkivet* (Ny följd 2: 2) har utkommit en förteckning öfver *Rikskansleren Axel Oxenstiernas brefväxling och öfriga i riksarkivet förvarade handlingar*, utgifven af arkivarien Per Sondén. För hvarje grundligare forskning i Sveriges inre och yttre historia under 1600-talets förra hälft, liksom äfven på mångfaldiga områden af andra länders historia under samma tid kommer detta arbete tvifvelsutan att blifva en af de mest anlitade vägvisarna. Sin största betydelse kommer det naturligtvis att få som handledning för dem, som behöfva anlita den Oxenstiernska samlingen i Riksarkivet, men äfven i och för sig har det ett stort intresse, ej minst för biografiska och personhistoriska forskare både inom och utom Sverige.

Den ojämförligt största delen af den nära 300 sidor starka volymen utgöres af en alfabetisk förteckning öfver brefskrifvarne med angifvande af ort, år och månad för skrifvelsernas datering. Redan en blick på denna rad af namn ger ett starkt intryck af omfattningen af Axel Oxenstiernas och den dåvarande svenska politikens verksamhet; namnlistan utgör i själfva verket en genomskärning af hela det politiska Europa från ifrågavarande tid och hvad Sverige beträffar af snart sagdt alla stånd och klasser (om också, rimligt nog, ej alla enskilda supplikanter bland krigare, handtverkare, bönder o. s. v. kunnat namngifvas). Arbetets värde ökas genom de här och hvar förekommande korta biografiska uppgifterna, liksom genom den tillämpade principen att bibehålla personernas egen stafning af deras tillnamn; mången sammanblandning eller förväxling af personer med samma namn torde kunna undvikas med ledning blott af förteckningen.

(H. B.)

— Det sist utkomna häftet af *Meddelanden från svenska riksarkivet* (Ny följd, 1: 15, 16) innehåller utom en samling »Handlingar rörande arkivväsendet» riksarkivariens som vanligt mycket instruktiva årsberättelse för 1906. Ur densamma förtjänar följande att anföras såsom för historikern af särskildt intresse.

Digitized by Google

Hvad först angår tillväxten af Riksarkivets samlingar, så företer den ordinarie accessionen intet anmärkningsvärdt. Den extraordinarie accessionen har varit ringa: att omnämnas förtjäna utom några medeltidshandlingar i original några uppsatser och anteckningar af statsrådet, sedermera presidenten G. Poppius samt en af »Die estländische Predigersynode» skänkt handskrift af Laurentii Petri krönika. Vida mera betydande är tillväxten genom depositioner: hit höra länsräkenskaper för åren 1898 och 1899, vidare — från statskontoret — 963 volymer inkomna skrifvelser, räntekammarförslag, memorialböcker m. m. (ungefärlig tidsgräns 1800) samt slutligen från kommerskollegium dels resten af det gamla bergskollegii arkiv dels betydande delar af kommerskollegii eget arkiv, delvis ända fram till 1891. Såsom depositum har till Riksarkivet öfverlämnats dåvarande öfverstelöjtnanten, sedermera riksrådet grefve Sven Lagerbergs dagbok under hans beskickning till Tatar-khan 1710 och 1711 jämte ett mindre antal bref till honom under samma tid. I detta sammanhang bör äfven nämnas, att presidenten von Hartmansdorffs i Riksarkivet deponerade papper vid årets slut öppnats, och kommer samlingen att under innevarande år blifva föremål för ordnande. Af dess innehåll må påpekas handlingar rörande H:s offentliga och enskilda verksamhet samt familjeförhållanden, bref till H. från enskilda och offentliga personer, almanacksanteckningar under en lång följd af år ända t. o. m. 1856 samt handlingar från 1814 och 1815 rörande Norge, Pommern m. m. På grund af den framskjutna plats, som Hartmansdorff intog i vårt politiska lif, bör samlingen kunna innehålla åtskilligt af historiskt intresse.

Hvad Riksarkivets arbeten angår, synes följande vara förtjänt af särskildt omnämnande. Den för blifvande tryckning afsedda förteckningen öfver kommittéers och kommissioners handlingar före 1809 har bragts nära sin fullbordan. Arbetet på ordnandet af kommerskollegii och statskontorets arkiv har fortgått. Förtecknandet af bref i de svenska beskickningsarkiven har jämväl fortsatts och omfattat afdelningarna »Danica» och »Brandenburgico-borussica». Afdelningen »Muscovitica» har reviderats och ny förteckning öfver densamma uppgjorts. Ett planmässigt ordnande af den omfattande samlingen »Livonica» har påbörjats och förts fram till 1600. Förteckningar ha uppgjorts öfver brefven till Johan III liksom till de äldre Vasakonungarnes kanslitjänstemän (Gustaf Vasa—Karl IX). Vellingkska, Löwenhielmska och Lagerheimska samlingarna ha ordnats, och en revision af den väldiga De la Gardieska samlingen påbörjats. Och som på annat ställe omnämnes föreligger katalogen öfver Axel Oxenstiernas brefväxling tryckt.

En särskild grupp inom Riksarkivets arbeten bilda utredningarna, och de förtjäna särskildt framhållas, då det gångna året på detta område medfört ett nytt uppslag, som, om det fullföljes, för arkivorganisationens utveckling kan blifva af största betydelse. Hufvudparten af i hvarje fall de vidlyftigare utredningar, som förut gjorts, ha gällt olika samlingars tillkomst, beskaffenhet, plan för deras

Digitized by Google

ordnande o. s. v. Under det gångna året ha dylika utredningar gjorts beträffande Vellingkska och Lagerheimska samlingarna. För utredningar för judiciella eller administrativa ändamål ha, såsom förut framhållits, arkivtjänstemännens fackkunskap och forskningsrutin i beklagligt ringa grad tagits i anspråk. Genom nåd. bref d. 26 okt. förlidet år uppdrog emellertid Kungl. Maj:t åt riksarkivarien att med tillkallande af behöfliga biträden verkställa de arkivforskningar, som kunde anses erforderliga för vinnande af utredning rörande statens ägande- och dispositionsrätt till mark och tomter inom hufvudstaden. Innan 1906 års slut förelågo utredningar dels af riksarkivarien rörande de forna gymnasiehusen å Riddarholmen, dels af arkivarien Bergh rörande den s. k. lilla mynthustomten i staden mellan broarna.

Till slut må omnämnas en organisatorisk nyhet, som bildar så att säga slutstenen i den organisation af landets arkivväsen, som särskildt af den nuvarande riksarkivarien med sällspord initiativkraft och lycklig administrativ blick genomförts. Den 12 okt. 1906 utfärdades en förordning angående inspektion af vissa offentliga arkiv, enligt hvilken riksarkivarien skall tid efter annan inspektera dels hofrätters, dels centrala ämbetsverks och med dem sidoordnade, i Stockholm befintliga myndigheters arkiv, kammararkivet, krigsarkivet och flottans arkiv däri inräknade, dels ock öfverståthållareämbetets, länsstyrelsers, domkapitels samt vissa städers arkiv, samt i sin årsberättelse redogöra för verkställda inspektioner. I sammanhang därmed ändrades äfven instruktionen för Riksarkivet. Den viktigaste af dessa ändringar är den, att riksarkivarien uttryckligen förklarats vara den centrala myndigheten för det offentliga arkivväsendet i Sverige. Egentligen innebär detta blott det formella erkännandet af ett förhållande, som af sig självt höll på att utveckla sig. Genom dess fastslående hafva bättre utsikter än förut öppnats för en enhetlig och rationell ledning af det offentliga arkivväsendet.

Slutligen må icke lämnas oanmärkt, att den 8 och 9 okt. afhölls under riksarkivariens ledning i Riksarkivet en konferens med arkivarierna vid landsarkiven samt föreståndaren för arkivdepoten i Visby. Därvid diskuterades en del frågor rörande tillämpningen af gällande instruktion för landsarkiven och i öfrigt rörande organisationens utveckling i praxis.

— I det sist utgifna häftet af det stora verket *Norges Indskrifter med de yngre Runer* behandlar Sophus Bugge i förening med Magnus Olsen och O. Nicolaissen ett nytt runfynd, *Runerne paa en Sølvring fra Senjen.* Den sist nämnde af de tre forskarne lämnar en antikvarisk redogörelse för själfva fyndet, som gjorts vid torpet Botnhavn under Lillenes vid en bifjord till Malangen fjord å norra sidan af Senjen. Runinskriften beskrifves af Olsen och tolkningen är verkställd af Bugge i förening med den förre. Enligt dessa forskares mening innehåller ringen en i versform affattad

Digitized by Google

inskrift, som i öfversättning lyder: »Vi drogo ut för att hemsöka Frislands män och skiftade med dem rustningar.» Inskriften torde härröra från förra hälften af 1000-talet. Runornas form synes visa större öfverensstämmelse med svenskt än med norskt sätt att skrifva, och den bundna formen liksom de däri begagnade vändningarna häntyda närmast på svenskt ursprung eller inflytande.

— Den bekante polske historikern d:r Wacław Sobieski, som för några år sedan idkade studier i svenska Riksarkivet och sedermera forskat i Parisarkiven, har som frukt af sina arbeten utgifvit en skildring af Henrik IV:s af Frankrike förbindelser med Polen och Karl IX (*Henryk IV wobec Polski i Szwecyi 1602—1610*, 271 sid., Kraków 1907). Vi hafva hittills kunnat endast ögna igenom arbetet, men af citaten framgår, att förf. ej allenast gjort sig förtrogen med arkivaliska källor, utan ock satt sig in i den tryckta svenska litteratur, som kan beröra hans ämne: i främsta rummet V. Ekbloms afhandling (1840) om underhandlingarna mellan Henrik IV och Karl IX och K. Sprinchorns »Om Sveriges politiska förbindelser med Frankrike före Gustaf II Adolfs tid», vidare Geijers och Werwings historier. Ja, ej ens A. Strindbergs »Les rélations de la France avec la Suède» har lämnats obegagnad. Vi hoppas blifva satta i tillfälle att göra en mera utförlig anmälan af Sobieskis verk.

(*T. W.*)

— Såsom en festskrift vid Nordiska museets öppnande den 8 juni innevarande år ha krigsarkivarien T. J. Petrelli och föreståndaren för Generalstabens litografiska anstalt ingenjör A. Lagrelius utgifvit ett synnerligen elegant utstyrdt arbete med titel *Narvatroféer i statens trofésamling* (22 sidor + 17 planscher i autotypi och färgtryck; pris 4 kr.). Texten inledes med några korta antydningar om vår trofésamlings historia, hvilken sannerligen icke är smickrande för vare sig vår pietet eller vår nationalkänsla. Därefter följer en skisserad öfversikt öfver den äldre ryska härordningen såsom bakgrund för den därpå följande korta skildringen af slaget vid Narva. Därefter lämnas på grundval af en samtida tryckt förteckning en öfversikt öfver Narvatroféerna. Texten afslutas med några korta antydningar om hvad som bör åtgöras för våra troféers framtida vård. Bilderna — såväl afbildningarna af själfva troféerna som reproduktionerna af några samtida planer öfver Narvaslaget — äro mycket fint utförda.

— Den af professor Aug. Quennerstedt utgifna serien *Karolinska krigares dagböcker* har ökats med en tredje del. Vi hoppas framdeles kunna lämna en redogörelse för den nya delen.

— Af kommendörkapten H. Wrangels på Marinlitteraturföreningens förlag utgifna skildring af *Kriget i Östersjön 1719—21* har nu den senare delen utkommit, (sid. 219—466 + 6 bil.; pris

Digitized by Google

4 kr.) innehållande dels fortsättning å skildringen af 1720 års sjötåg, dels en framställning af krigsrörelserna i Östersjön 1721. Vi återkomma.

— I innevarande års årgång af *Vårt försvar* offentliggör f. d. riksarkivarien C. G. Malmström en minnesteckning öfver *Kristofer Freudenfeldt*. En uppsats af vår frihetstids frejdade häfdatecknare är redan i och för sig ägnad att tilldraga sig allmännare uppmärksamhet, och den blir det än mera såsom ett nytt alster af den åldrige författarens forskning. Den författades, heter det, »för några år sedan, men lades då åsido med en svag förhoppning, att det möjligen kunde lyckas att uppspana nya källor till fullständigare kännedom om Freudenfeldts tidigare krigarbragder och hans enskilda förhållanden. Hoppet har hitintills varit fåfängt och jag väntar ej längre. Jag utsänder heldre en mager och ofullständig skildring än jag under osäker förbidan af framtida bättre ljus undanhåller en hjältes minne den hyllning, som jag redan nu kan och vill ägna det.» Den synpunkt, hvarunder förf. betraktar sin hjälte, anger han i början af sin skildring med följande vackra ord. »Det är kanske icke så svårt att vara tapper där alla äro tappra, att vara djärft företagsam, då segern tycks hafva vant sig att följa fanan. Men att under allmän modstulenhet och pliktförgätenhet yrka fullgörandet af pliktens och hederns bud, att med den uslaste utrustning oförfärad åtaga sig försvaret emot en segrande fiende, under det kamraterna i allmänhet sökte sig hem, att därpå trots öfverordnades maktlöshet och underordnades tredska åvägabringa tillredelser till fiendens förjagande från redan eröfradt land, tills döden plötsligen strök sitt streck öfver alltsammans — se sådant bär vittnesbörd om det ädlaste sinnelag, den självuppoffrande plikttroheten, och den om hvilken sådant kan utsägas, är förvisso en man, inför hvilken det tillhör oss att blotta våra hufvud och nedlägga vår hyllningsgärd, äfven om segerns krans aldrig smyckat hans hjässa. En sådan man var Kristofer Freudenfeldt.» Efter en kort öfversikt — sådan de knapphändiga källorna medgifva — öfver hans tidigare krigarbana, öfvergår förf. till att skildra hans deltagande i det lättsinniga och nesliga krig med Ryssland, som 1741 blef frukten af hattarnes statskonst. Under krigets tidigare skede fick Freudenfeldt »endast i krigsråden, icke på slagfältet visa, hvilken andas barn han var». Efter kapitulationen fick han öfvertaga befälet öfver det hemåttågande rytteriet, och efter hemkomsten fick han högsta ledningen af försvaret i Västerbotten, ett uppdrag, vid hvars utförande han fann understöd hos den duglige landshöfdingen Gyllengrijp. Det är skildringen af denna Freudenfeldts verksamhet liksom af de otaliga svårigheter han därvid hade att öfvervinna, som utgör hufvuddelen af Malmströms uppsats. På våren 1743 ämnade han gå anfallsvis till väga mot den ryska styrkan i Österbotten. Då han skulle afhämta en ströfkår, som han sändt till Karlön utanför Uleåborg, vågade han sig för djärft in bland drifisen, som sönderskar hans fartyg, och han

Digitized by Google

drunknade med större delen af sina följeslagare den 20 maj 1743. »Freudenfeldts frånfälle var för Sverige en svår förlust — för tillfället oersättlig. Man kan tvifla, att det äfven för hans kraftfulla vilja och okufliga mod skulle hafva varit möjligt att med en rådvill och svag regering, ett partisöndradt krigsbefäl, uppstudsiga soldater och en knorrande allmoge utföra något verksamt företag till Finlands eller ens hela Österbottens befrielse från fienden. Säkert är att utan honom blef det hopplöst.» Den korta teckningen vittnar om, att den åldrige forskaren än äger kvar både den forskningens grundlighet och den uppfattningens idealitet, som gjort hans stora verk till ett af vår historiska litteraturs ej alltför talrika mästerverk.

— Af Alexander Cartellieris stora biografi öfver *Philipp II. August, König von Frankreich*, har andra bandet *Der Kreuzzug (1187—1191)* utkommit (Leipzig 1906; pris 10 mark), behandlande, såsom undertiteln utvisar, det tredje korståget särskildt från synpunkten af Frankrikes deltagande i detsamma.

— Af Ludwig Pastors stora verk *Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters* har nyligen fjärde bandets andra afdelning utkommit, behandlande Adrian VI:s och Klemens VII:s pontifikat (1521—1534). Arbetets fjärde del har ju ett alldeles särskildt intresse, i det att det inrymmer en modern katolsk framställning af reformationens tidigaste historia, och vi hoppas blifva i tillfälle att längre fram utförligare uppehålla oss vid detsamma.

— D:r Oscar Alb. Johnsen, hvars afhandling om *Bohuslens eiendomsforhold indtil omkring freden i Roskilde* för några år sedan anmäldes i denna tidskrift (årg. 1905, Öfvers. och granskn., s. 23 f.) har under förra året utgifvit en diger framställning om *De norske stænder. Bidrag til oplysning om folkets deltagelse i statsanliggender fra reformationen til eneveldet (1537—1661)*.

— Det nyutkomna fjärde bandet af Burkes skrifter i serien *The World's Classics* innehåller den berömda, år 1790 utgifna skriften *Reflections on the Revolution in France* samt vidare *A Letter to a Member of the National Assembly* samt *Thoughts on French Affairs*, de båda senare utkomna år 1791.

— Den berömde franske historikern Albert Vandal har af sitt stora arbete *L'Avènement de Bonaparte* utsändt andra delen, hvilken bär undertiteln *La république consulaire 1800*. Vi ha förut i korthet karakteriserat verkets första del, som bekant till svenskan öfverflyttad under titeln »Bonaparte och Brumaire», och skola framdeles redogöra för grundtankarna i den nya delen.

— Bland de anmärkningsvärdt talrika arbeten på området för den Napoleonska tidens historia, som under förra året öfverflyttades till svenska märkes — utom Gruyer's och Vandal's förut af oss uppmärksammade verk — en skildring af *Rom under Napoleon*. *Det*

Digitized by Google

franska väldet i Rom 1809—14, författad af en ung fransk historiker Louis Madelin, förut känd genom ett vidlyftigt arbete öfver Fouché. Den af Madelin behandlade femårsperioden i Roms historia har förut icke gjorts till föremål för någon sammanhängande framställning, och skildringen är därför till den vida öfvervägande delen byggd på otryckt material ur franska och romerska arkiv (Archives Nationales, utrikesministeriets och krigsministeriets arkiv i Paris, Vatikanarkivet, Archivio di Stato, Biblioteca Vittorio Emanuele samt Biblioteca Vallicelliana i Rom), hvarjämte till författarens förfogande ställts bref och anteckningar, som tillhört tvenne medlemmar af den franska regeringen i Rom general Miollis och grefve de Tournon.

Förf. börjar med en skildring af annekteringen d. 10 juni 1809 och ger därefter en ganska vidlyftig och intressant teckning af kyrkostaten år 1809 med framhållande af de brister och anakronismer i kurians administration, som gjorde tillståndet i landet i vissa afseenden halft anarkiskt, men tillika med understrykande af det faktum, att befolkningen, sådan den nu en gång var, trifdes med detta bristfälliga styrelsesystem. Följer så en detaljerad skildring af den franska styrelsen på samhällslifvets olika områden, af de ideér, som ledde den Napoleonska politiken gentemot Rom och af de svårigheter denna politiks verktyg hade att öfvervinna. Därvid påpekas bl. a., hurusom befolkningens missnöje väcktes och närdes genom fransmännens antikyrkliga hållning ej mindre än genom deras uniformitets- och reglementeringsraseri. Fransmännen hade, som förf. spirituellt uttrycker saken, fått för sig, att de genom ett beslut af den Högste efter d. 14 juli 1789 kallats att för andra gången bringa världen ur kaos och organisera den. Den samhälleliga vantrefnad, som genom detta ideliga omordnande och reglementerande skapades, var för stor för att kunna förtagas genom den oförnekligen stora redbarhet och administrativa duglighet den nya styrelsen ådagalade eller genom de många verkligen välsignelsebringande reformer, som genomfördes. Den romerska befolkningen var tvärtom nog egensinnig och omdömeslös att föredraga den gamla erkändt underhaltiga regimen framför hedern att lyda under den store kejsaren och framför alla dessa efter förnuftets eviga och allmängiltiga lagar och de yppersta mönster tillskurna nyheter. Slutligen skildras den svaga byggnadens sammanstörtande, hvarvid förf. icke utan berättigad stolthet på sin nations vägnar påpekar, hvilken betydelse den franska ockupationen haft för landets utveckling, och huru många af de af fransmännen genomförda reformerna som sedan införlifvades med den af Pius VII och hans store försteminister kardinal Consalvi reorganiserade påfvestyrelsen.

Författarens bok innehåller mycket af största intresse, framställningssättet är fängslande och spirituellt, om än ej fritt från affektation, boken skulle med ett ord erbjuda en ej blott instruktiv, utan äfven underhållande läsning, om ej öfversättningen vore så öfver all beskrifning jämmerlig. Den försiktigtvis anonyme öfversättaren eller

Digitized by Google

öfversättarinnan har tydligen gått till sitt — det skall villigt erkännas — ingalunda lätta värf utan erforderlig vare sig allmän, historisk eller språklig bildning. Öfversättningen vimlar därför af de befängdaste uttryck, ja blir ibland begriplig först efter en af läsaren i tankarna verkställd återöfversättning till franska. Äfven korrekturläsningen är vårdslösad. Man kan endast förvåna sig öfver, att en ansedd förlagsfirma velat utan vidare släppa ut boken i en svensk tolkning — och det därtill bemyndigad —, som verkligen i så afsevärd grad minskar dess njutbarhet.

— Af *The Cambridge Modern History* föreligger nu tionde bandet, *The Restoration.* Bland medarbetarne i det nya bandet märkas lady Blennerhassett, som skrifvit kapitlen »The doctrinaires» och »The Papacy and the Catholic Church», Emile Bourgeois, som skildrar »Reaction and Revolution in France» och »The Orleans Monarchy» samt den berömde spanske historikern Rafael Altamira, som behandlar Spaniens utveckling 1815—1845.

— Den franske utrikesministern har beslutit publicera den diplomatiska korrespondensen rörande fransk-tyska kriget och för detta ändamål tillsatt en kommitté, hvari bl. a. de bekanta historikerna Aulard och Bourgeois hafva säte. Den planerade urkundspublikationen skall börja med mötet i Biarritz och sträcka sig fram till den tidpunkt, då de tyska ockupationsarméerna lämnade Frankrikes jord. Professor Aulard, hvars kardinaldygd väl knappast kan sägas vara opartiskhet, har uttalat sin glädje öfver planen, som skall gentemot tendensskrifterna sätta »sanningen hel och hållen, den oomtvistliga och verkliga sanningen» och så »ersätta legenden med historien», och förväntar, att därigenom skall blifva klart för en hvar, att den franska nationen icke har något medansvar för krigsförklaringen, utan att skulden helt faller på regeringen. Såsom ett mönster för den tilltänkta publikationen nämner Aulard den på föranstaltande af »La Société d'Histoire Diplomatique» genom Boulay de la Meurthe utgifna urkundssamlingen *Documents sur la négociation du Concordat et sur les autres rapports de la France avec le Saint-Siège de 1800 à 1801*, hvaraf sjätte bandet nyligen utkommit.

— För skildringen af det sydafrikanska kriget, dess orsaker och förlopp föreligger ett ofantligt rikhaltigt och värdefullt förstahandsmaterial i de blåböcker, som regeringen tid efter annan framlagt för parlamentet. Af alldeles särskildt intresse äro därvidlag de aktstycken, som vid eröfringen af Pretoria och Bloemfontein föllo i engelsmännens händer och som kastat ett för den engelska regeringens politik i det hela förmånligt ljus öfver åtskilliga dunkla punkter.

I hufvudsak på grundval af här angifna material, men ordnadt och sammanställdt efter synpunkter, vunna genom studier af förhål-

Digitized by Google

landena på ort och ställe, har en på området förut ej okänd författare, W. Basil Worsfold, utgifvit ett vidlyftigt och särdeles intressant arbete om *Lord Milner's Work in South Africa from its Commencement in 1897 to the Peace of Vereeniging in 1902.* De ledande synpunkterna i författarens framställning äro, kan man säga, tvenne. Den ena är den: kampen med boerna var för England en kamp om hegemonien i Sydafrika, hvarken mer eller mindre. Hvad det gällde var sålunda, enligt Worsfold, hvarken tillgodoseendet af storkapitalisternas intressen med hänsyn till grufvorna, eller tvister om tolkningen af traktaternas sväfvande bestämmelser eller ens framtvingandet af medborgerliga rättigheter åt »uitlanders» i Transvaal, — allt detta, i den mån det öfverhufvudtaget spelat in, utgör de närmast liggande orsakerna eller frågor af underordnad betydelse. Hvad det ytterst gällde var, huruvida det skulle lyckas boerna i Transvaal och Oranjefristaten och afrikanderna i Kapkolonien att — icke utan ryggstöd på vissa håll i Europa — manövrera ut England och de genom den engelska politikens brist på följdriktighet, målmedvetenhet och kraft lamslagna engelsksinnade kolonisterna från den ledande ställningen i Sydafrika. Det gällde att mota ett med planmässighet och skicklighet under åratal fullföljdt sträfvande att göra slut på det engelska väldet i Sydafrika. Genom att lägga denna synpunkt på ämnet har författaren tvifvelsutan, man må ha sina sympatier på den ena sidan eller den andra, satt in den sydafrikanska krisen i dess världshistoriska sammanhang och tillika gifvit den starkaste rättstiteln för Englands uppträdande.

Författarens andra tes är, att orsaken till krisens framväxande liksom till svårigheterna vid dess lösning är att söka däri, att den i sista hand beslutande myndigheten, de engelske kolonialministrarna, på sydafrikanska förhållanden anlagt en modernt europeisk måttstock eller rent af enbart handlat med hänsyn till den engelska partipolitiken, m. a. o. att den verkliga, på erfarenhet grundade sakkunskapen icke (*exempli gratia* sir Bartle Frere) förrän med lord Milner förmått göra sin röst hörd. De förhållanden, som därigenom skapades, blefvo till slut sådana, att äfven en riksbyggare af Cecil Rhodes' skrot och korn under ett skede af sin politiska verksamhet önskade i möjligaste mån eliminera bort den engelska regeringen som faktor i Sydafrikas lif.

Förf. har emellertid ej velat ge en framställning af den sydafrikanska krisen i dess helhet. Han har inskränkt sig till att teckna lord Milners, den ledande engelske statsmannens, verksamhet under den skiftesrika femårsperioden 1897—1902. Han skildrar, huru Milner tillträdde sin post under de ljusaste förhoppningar och under en kör af de mest erkännande uttalanden från alla partier — den gammalliberale ledaren Harcourt karakteriserade honom såsom värdig allt pris och all tillgifvenhet. Förf. skildrar, huru han kom till sitt verksamhetsområde utan förutfattade meningar, endast och allenast med afsikt att bilda sig ett eget omdöme om ställningen sådan den i verkligheten var. Han skildrar det verkligen mästerliga under-

Digitized by Google

mineringsarbete gentemot Englands maktställning, som utgick från Krüger och framför allt från afrikanderpartiets ledare Hofmeyr. Han skildrar, huru Milner inom kort fattade situationens hela fruktansvärda allvar, huru han sedan denna stund oaflåtligen sträfvade att upplysa den allmänna meningen i England, att med alla till buds stående medel sätta England i stånd att genomgå den oundvikliga krisen samt att, när kampen väl börjat, förmå regering och fältherrar att föra den så, att den icke skulle behöfva upprepas. Han skildrar slutligen, huru Milner med den skapande statsmannens förmåga lade grunden för det nya Sydafrika under Englands obestridda hegemoni. Inför denna klara, kalla blick, som sällan eller aldrig missuppfattar ett politiskt läge eller låter vilseleda sig af en motståndare, som aldrig för sig döljer farorna eller försöker att lösa svårigheterna genom att ej se dem, inför denna järnhårda vilja, som aldrig uppgifver ett föresatt mål, och inför denna måttlösa arbetskraft, som aldrig slappas, förstår man både meningsfränders afgudiska beundran och motståndares oblidkeliga hat.

Worsfolds bok är egentligen ej lättläst, därtill är den för litet genomarbetad. De talrika urkundsutdragen i texten gifva den å andra sidan ett vederhäftigt tycke och sätta i afgörande punkter läsaren i tillfälle att själf döma. Tack vare det energiska sätt, hvarpå förf. tager ställning till frågorna, torde boken nog icke komma att stå ouppmärksammad eller oemotsagd.

— Den romersk-katolska kyrkans historia under det nittonde århundradet erbjuder en rikedom på dramatiska händelser, som väl kunna uthärda en jämförelse med de verkningsfullaste ögonblicken i medeltidskyrkans lif, och på teoretiska meningsbrytningar på det kyrkopolitiska området, som erinra om pennfäktningarna och debatterna under investiturstridens eller de stora reformkonsiliernas tid. Och bland sina märkesmän under 1800-talet räknar påfvekyrkan en mängd personligheter, som i storstilad kyrkopolitisk åskådning, diplomatisk skicklighet, omfattande lärdom eller religiös genialitet icke stå efter sina föregångare under kyrkans äldre dagar. En af de allra intressantaste episoderna i den katolska kyrkans senaste utveckling är tvifvelsutan katolicismens återuppblomstring i England under 1800-talet, intressant icke minst på grund af den mängd ovanliga personligheter, som varit den pånyttfödda engelska katolicismens vägröjare och ledare. Bidrag till denna kyrkliga rörelses historia ha heller icke saknats vare sig det gäller den katoliserande riktning inom den engelska högkyrkan, som icke verkställt öfvergången till Rom, eller det gäller de romerska nyvinningarna. Jag nämner endast Church's mästerliga lilla bok *The Oxford Movement 1833—1845*, Barry's och Hutton's lefnadsteckningar öfver Newman, Wilfrid Ward's öfver kardinal Wiseman, Liddon's öfver E. B. Pusey samt framför allt Purcell's år 1896 utgifna, vidlyftiga biografi öfver kardinal Manning, ett arbete, som innehåller en rikedom på intressanta aktstycken och upplysningar bl. a. till Vatikankonsiliets

Digitized by Google

historia, men som genom den rätt ofördelaktiga belysning den låter falla öfver en af den romerska kyrkans mest betydande politiska personligheter under förra århundradet på ultramontant håll väckt ogillande. En berömd fransk historiker, Paul Thureau-Dangin, bekant för ett stort arbete öfver julimonarkiens historia, *Histoire de la monarchie de Juillet*, har på grundval af uteslutande tryckt material gifvit en vidlyftig skildring af hela den nämnda episoden, *La renaissance catholique en Angleterre au XIX:e siècle*, hvars tredje band förra året såg dagen (Paris, Plon-Nourrit; LX + 333; II + 454; III + 543 s., pr. 7 fr. 50, för band). Förf. synes till sin åskådning vara ortodox katolik men med afgjord sympati för den mera liberala riktningen inom katolicismen, och hans omdömen utmärka sig i allmänhet för mycken måttfullhet.

Arbetets första del behandlar uppränningen till hela den följande utvecklingen: Newman och Oxford-rörelsen. Skildringen börjar med en kort teckning af den engelska statskyrkan vid 1800-talets början, visar därefter, huru en katoliserande riktning uppstår i reaktion mot såväl de lågkyrkliga och »bredkyrkliga» fraktionerna som i synnerhet mot den särskildt af det gamla whigpartiet företrädda »erastianismen», d. v. s. den åskådning, som häfdar kyrkans underdånighet under staten. Därefter skildras startandet af skriftserien *Tracts for the times*, de strider, hvartill denna »Tractarianska» rörelse gaf upphof, samt Newmans och flera af hans lärjungars gradvisa närmande till katolicismen, hvarefter delen slutar med Newmans öfvergång 1845.

Den andra delen tecknar utvecklingen på tvenne linjer. Å ena sidan gifves en framställning af Mannings öfvergång och den katolska kyrkans reorganisation i England intill kardinal Wisemans död 1865, å andra sidan skildras utvecklingen inom den engelska högkyrkan, motsättningen mellan den katoliserande riktningen, ledd af Pusey och Keble, samt den bredkyrkliga riktningen, som såg sina främsta märkesmän i Arthur Stanley och Benjamin Jowett. Af särskildt intresse i denna del är å ena sidan framställningen af den begynnande söndringen mellan en mera ultramontan och en mera nationell, af motståndarne för gallikansk åskådning häcklad riktning inom den engelska katolicismen, å den andra sidan teckningen af striden inom den anglikanska kyrkan rörande förhållandet mellan stat och kyrka, en utveckling där märkesstenarna äro Gorhamdomen 1850, domen öfver »Essays and Reviews» 1864 samt biskop Colenso's process, afgjord 1865. Den tredje och sista delen slutligen ger en framställning, delvis i Mannings och Newmans personer, af den kyrkopolitiska motsättning mellan ultramontanism och gallikanism, som kulminerade i striderna omkring och på Vatikankonsiliet 1870. Den skildrar ock den Tractarianska rörelsens sista utlöpare inom våra dagars engelska högkyrka: ritualismen. Skildringen är på båda linjerna framförd till kardinal Mannings död. — För den som vill taga kännedom om det upprörda kyrkliga lifvet i England under förra århundradet erbjuder Thureau-Dangins elegant skrifna

Digitized by Google

bok en god öfversikt. Den har ock af den engelska kritiken mottagits med mycket erkännande.

— Den af amanuensen Kr. Setterwall på Historiska Föreningens föranstaltande utarbetade *Svensk Historisk Bibliografi 1875—1900* har nu utkommit, sedan Kungl. Maj:t för dess utgifvande anvisat ett tryckningsbidrag af 1,200 kr. Vi begagna tillfället att ånyo uppmana dem af föreningens medlemmar, som önska erhålla densamma till det nedsatta priset af 5 kronor (bokhandelspris 9 kr.), att insända sina rekvisitioner till föreningens sekreterare, adr. Riksarkivet.

Digitized by Google

Nyare forskningar rörande den helige Franciscus från Assisi och franciskanordens äldsta historia.

AF

TORVALD HÖJER.

Mera kanske än någon annan af medeltidens religiösa personligheter har Franciscus från Assisi, »Guds lille fattige», tillvunnit sig samtidens och eftervärldens kärlek och beundran. I Umbrien, där han företrädesvis verkat, är han ännu efter 700 år kär för folkets hjärtan. Och öfver hela den bildade världen, den katolska såväl som den protestantiska, är han föremål för ett intresse som intet annat helgon. Etikern ser i honom den, som framför andra i sin lära som i sitt lif förverkligat det kristliga idealet. Psykologen finner i lärjungarnas berättelser om hans lif och verksamhet »documents humains», källor för den religionspsykologiska forskningen, hvilkas enastående värde ställer dem vid sidan af Augustini Confessiones och Pascals Pensées. Den bekante konsthistorikern Henry Thode[1] har sökt att på Franciscus' och franciskanernas inflytande återföra den nya konstriktning, som på 1300-talet med Giotto och hans skola framträdde i Italien. Och för kyrkohistorikern äro Franciscus' verksamhet och den rörelse, som därifrån utgått, faktorer af en central betydelse i hela den senare medeltidens religiösa och kyrkliga utveckling.

Den sista synpunkten må något utförligare utvecklas. Hvad man därvid först och främst har att minnas är, att

[1] Franz von Assisi und die Anfänge der Kunst der Renaissance in Italien. 2. Aufl., Berlin, 1904.

Digitized by Google

det af Franciscus grundade brödraskapet varit förebild för alla öfriga tiggarordnar, att sålunda han ytterst har äran och ansvaret för den insats de gjort i den medeltida kyrkans och religiositetens utveckling. Hvad den allt inneburit, kunna vi nu knappast fullt fatta. Genom tiggarordnarne, genom deras predikan och själavård lyckades kyrkan med sin påverkan nå den stora massan af folket. Det var för att taga ett konkret exempel deras verksamhet, som möjliggjorde tillämpningen af 4:de Lateransynodens påbud, att hvarje kristen åtminstone en gång årligen skulle bikta sig — med allt hvad däri låg af förut oanade maktmöjligheter för kyrkan. Det var vidare till ej ringa del med mendikanternas hjälp, som kurian kunde förverkliga ett af sina främsta politiska syften, nämligen att tillintetgöra det sekulära prästerskapets självständiga ställning — ett sträfvande som gjorde sig gällande under hela den senare medeltiden, och som — visserligen mycket mot sina upphofsmäns afsikter — på många håll bidrog att bana väg för reformationens kyrkoskick. Och det blef ganska snart i främsta rummet tiggarmunkarna, som behärskade den senare medeltidens vetenskapliga lif; till deras krets hörde bärarna af dess mest lysande namn, Thomas af Aquino och Bonaventura likaväl som Occam och Baco af Verulam.

Men likavisst som kurian i tiggarordnarna fann de villigaste, smidigaste och användbaraste verktygen för sin kyrkliga politik, likavisst är äfven, att den vid mer än ett tillfälle just bland franciskanerna fann sina farligaste och mest förbittrade motståndare. Den oupplösliga motsatsen mellan den strängare och den mildare riktningen inom franciskanorden vållade under hela den senare medeltiden påfvedömet oupphörliga svårigheter: den mängde sig samman med kampen mellan Ludvig af Bayern och kurian och hade därvid så när framkallat en skism inom kyrkan; den ställde oupphörligt de strängaste franciskanerna i tjänst hos tidens svärmiska eller kätterska riktningar, det må nu ha varit anhängarna af Joakim af Floris och *evangelium æternum* eller flagellanterna eller beginerna. Och detta fick så mycket större betydelse, som mendikanterna och särskildt franciskanerna i ondt som godt utöfvade ett oerhördt inflytande öfver massorna. I och för teckningen af det allmänna reli-

Digitized by Google

giösa lifvet under den senare medeltiden måste, säger en af de finaste kännarne af detta tidehvarf, »minoriternas historia utforskas i en helt annan utsträckning än hittills».[1]

Också finnes det knappast något område af den medeltida kyrkohistorien, som under de senaste 20 åren varit föremål för ett lifligare intresse eller en intensivare bearbetning. Det namn, som här är banbrytarens och som oftast möter forskaren, är Paul Sabatiers. Icke som skulle de *positiva* uppslagen i hans forskning alltid eller ens till öfvervägande del ha segrande genomgått den vetenskapliga kritikens skärseld. Tvärtom. I flertalet af de viktigaste punkterna torde hans teorier väl få anses vederlagda. I det mesta har, för att begagna Thodes en smula för kategoriska ord, »ännu allt förblifvit vid det gamla».[2] Men genom sina omfattande arkivforskningar, sina ypperliga källpublikationer och icke minst därigenom, att han med sin obarmhärtiga kritik och sina dristiga hypoteser framtvungit de viktigaste problemens upptagande till förnyad pröfning, har han mera än någon annan fört forskningen framåt på hithörande område. Han står i själfva verket i dess medelpunkt; det är till hans arbeten de nyaste undersökningarna anknyta sig, till hans hypoteser som de taga ställning. Och i de af honom redigerade sammelverken ha åtskilliga af de värdefullaste moderna bidragen till Franciscusforskningen sett dagen.

Den vetenskapliga strid, som pågått särskildt efter det Sabatier 1898 offentliggjort den efter hans förmening äldsta och värdefullaste Franciscusbiografien *Speculum perfectionis*, och som ännu ej funnit sin afslutning, har fått sin alldeles särskilda prägel därigenom, att den afspeglar ej blott vetenskapliga meningsskiljaktigheter utan ock den gamla motsättningen inom franciskanorden mellan en strängare och en mildare riktning, hvarmed därjämte blandar sig en fullt modern motsats mellan den ortodoxa katolicismen och Sabatiers fria, antidogmatiska protestantism. Kring honom fylka sig de forna spiritualernas moderna ättlingar, hvilka visserligen ingalunda intaga hans allmänna religiösa ståndpunkt, men som gilla hans sträfvan att åstadkomma en af den kyrk-

[1] K. Müller, Die Anfänge des Minoritenordens und der Bussbruderschaften (Freiburg in Br. 1885), s. V.
[2] A. a., s. 609.

Digitized by Google

liga traditionen oberoende, renare och strängare uppfattning af helgonet från Assisi. Såsom denna riktnings främsta må nämnas de italienska franciskanerna Marcellino da Civezza och Teofilo Domenichelli.[1] Riktningens hufvudmotståndare, tillika den ortodoxa katolicismens riddare utan fruktan och tadel är Faloci-Pulignano i Folignano, hvilken äfven står i förbindelse med Sabatiers motståndare bland det katolska prästerskapet i England, Tyskland, Frankrike och Belgien. Bland dem förtjänar särskildt att omnämnas den lärde och skarpsinnige jesuiten och bollandisten van Ortroy.[2]

Hvad angår de olika uppfattningarna af Franciscus' religiösa personlighet, hans syften och hans ställning till kyrkan och kurian, blir tillfälle att något beröra dem i samband med karakteristiken af Sabatiers lefnadsteckning och Goetz' forskningar. Hvad åter själfva de källkritiska problemen angår, kan motsättningen i korthet angifvas så. Sabatier antager, att redan under stiftarens lifstid franciskanorden klufvits i en strängare och en mildare riktning, samt att ordensprotektorn, kardinalbiskopen af Ostia Hugolin, senare påfve under namnet Gregorius IX, gynnat den senare. Den på nyssnämnde påfves föranstaltande år 1228 eller 1229 af den berömde hymndiktaren Thomas från Celano författade lefnadsteckningen (den s. k. *Vita prima*) är partisk för denna riktning liksom, ehuru i ringare grad, samme författares omkr. år 1247 skrifna andra biografi. Bonaventuras af 1263 års generalkapitel auktoriserade skildring af helgonet afvisas såsom officiellt skönmåleri. Däremot företräda den enligt Sabatier år 1227 af Franciscus' förtroligaste följeslagare, broder Leo, författade skildring, som är känd under namnet »fullkomlighetsspegeln» (*Speculum perfectionis*) liksom den i midten på 1240-talet, enligt egen uppgift likaledes under broder Leos medverkan, tillkomna s. k. »de tre

[1] Organ för denna riktning äro tidskrifterna »L'Oriente serafico di S. Maria degli Angeli» samt »Mater amabilis» (di Roma). Såsom ett hufvudresultat af dess forskning står det af de i texten nämnda lärde företagna försök till rekonstruktion af »de tre följeslagarnes legend» (*Legenda trium sociorum*), som längre fram (s. 224) kommer att omtalas.

[2] Faloci-Pulignanos tidskrift bär namnet »Miscellanea Franciscana», under det att van Ortroy publicerar sina undersökningar i bollandisternas bekanta organ »Analecta Bollandiana».

Digitized by Google

följeslagarnes legend» (*Legenda trium sociorum*) den äktfranciskanska traditionen. Sabatiers motståndare åter se i kardinal Hugolin Franciscus' verklige vän och den kraftige befordraren af hans idéer. De förneka, att någon motsats inom orden förefunnits under stiftarens lifstid. De se i de från Thomas från Celano härrörande arbetena den trognaste teckningen af hans lif, och några af dem betrakta Bonaventuras legend såsom ett sannskyldigt *Speculum veritatis.* Däremot frånkännes den af broder Leo författade teckningen liksom de tre följeslagarnes legend all äkthet, och deras tillkomsttid sättes till slutet af 1200- eller början af 1300-talet, hvadan de på intet vis i källvärde kunna mäta sig med de skildringar, som författats af Celano eller Bonaventura.[1]

Såväl det fängslande, rentaf intagande hos själfva ämnet och den viktiga plats Franciscus och den från honom utgångna rörelsen intaga i medeltidens kyrkliga utveckling som det från metodisk synpunkt sedt mycket stora och säregna intresse, som forskningens utvecklingsgång på detta område erbjuder, torde försvara en kortare öfversikt öfver det viktigaste af den litteratur, som under de senaste årtiondena behandlat hithörande frågor.

* * *

De äldre framställningarna af Franciscus' lefnad hafva i allmänhet ett öfvervägande uppbyggligt syfte och ansluta sig i det hela till Bonaventuras kanoniserade framställning. Äfven en så lärd och oförtruten forskare som Wadding har för teckningen i sitt stora verk *Annales minorum*[2] endast genom senare arbeten känt de äldsta lefnadsteckningarna. Sin första efter verkligt kritiska principer genomförda behandling fick ämnet genom bollandisterna. I den 1768 utgifna andra oktobertomen af *Acta sanctorum* meddelade den berömde Konstantin Suysken för första gången såväl

[1] För den öfversikt öfver partigruppering och ståndpunkter, som här ofvan gifvits, har användts Walter Goetz' synnerligen grundliga, fördomsfria och orienterande öfversikt »Die Quellen zur Geschichte des hl. Franz von Assisi (Gotha 1904), hvarom mera längre fram (sid. 232 ff.).

[2] Rom 1625 ff.

Digitized by Google

Thomas' från Celano första biografi som »de tre följeslagarnes legend» samt gaf en af en nykter och sund, om än en smula formalistisk, nästan ängslig kritik präglad framställning af Franciscus' lefnad.

På grundval närmast af det genom Suysken offentliggjorda materialet samt Bonaventuras biografi och ordensreglerna men utan kännedom om Celanos 1806 af Rinaldi publicerade andra lefnadsteckning[1] utarbetade K. von Hase 1856 sin berömda lilla bok om Franciscus från Assisi,[2] hvari han »med obeveklig kritik undersökte källorna och återförde Franciscus från helgonlegendernas område till historiens mark».[3]

De närmaste åren förde forskningen föga fram utöfver Hases ståndpunkt, ehuru under denna tid Georg Voigt 1870 utgaf den för ordenshistorien synnerligen viktiga, af Jordanus från Giano författade krönikan[4], samt Celanos andra biografi gjordes till föremål för studier af Ehrle[5] och i Bonghis[6] lefnadsteckning lades till de äldsta och viktigaste källorna.

År 1885 utkommo emellertid tvenne arbeten, som, ehuru de icke meddelade något nytt källmaterial, likväl för Franciscusforskningen varit af den största betydelse: Karl Müllers förut anförda undersökningar rörande franciskanordens äldsta historia och Henry Thodes likaledes omnämnda framställning af Franciscus' och franciskanernas betydelse för den moderna konstens framväxande.

I Müllers lilla bok bringas för första gången en källkritisk värdering af Celanos *Vita secunda*, en värdering hvars resultat dock ej kunnat bestå inför den moderna kritiken. Där framhålles den ställvis ordagranna öfverensstämmelsen mellan biografien och »de tre följeslagarnes legend» och den förklaras ur användandet af gemensamma äldre källor.

---

[1] Celanos båda biografier äro numera utgifna af E. d'Alençon under titeln »S. Francisci Assisiensis Vita et miracula additis opusculis liturgicis auctore Fr. Thoma de Celano» (Rom 1906).

[2] Franz von Assisi. Ein Heiligenbild. 1856.

[3] Goetz, a. a., s. 1. Mindre inflytande har utöfvats af Papinis på Celanos biografier stödda arbeten »Notizie sicure sopra S. Francesco» (1822) och »Storia di S. Francesco, opera critica» (1825).

[4] Die Denkwürdigkeiten des Minoriten Jordanus von Giano. Abh. d. k. sächs. Gesellschaft der Wissenschaften 1870.

[5] Zeitschrift für kath. Theologie 1883.

[6] Francesco d'Assisi. Città di Castello 1884.

Digitized by Google

Med hänsyn till lefnadsteckningens allmänna trovärdighetsgrad betonar Müller dess karaktär af partiskrift i den strängare riktningens tjänst, framhåller de enligt hans förmenande klara och medvetna osanningar den innehåller och frånkänner den på grund däraf allt större källvärde[1].

De beståndande resultaten af Müllers arbete falla emellertid på den äldsta ordenshistoriens område. I anslutning till den redan af bollandisterna uttalade åsikten, att den såsom den äldsta betecknade franciskanregeln (den s. k. *regula prima*) omöjligen kan vara den ursprungliga, och med utgångspunkt i Celanos uppgift, att denna senare hufvudsakligen bestått af bibelspråk jämte några få lefnadsföreskrifter[2], företager förf. en rekonstruktion af regeln i dess tidigaste form, som väl i sina grunddrag är riktig, om man ock kan tvista om enskilda punkter och anse den Müllerska recensionen för vidlyftig. Den hittills såsom *regula prima* åter betecknade regeln anses af inre skäl ha blifvit antagen på pingstkapitlet 1221, hvarvid först då beslutna eller tidigare tillkomna själfständiga tilläggsbestämmelser oförmedladt inskjutits i den tidigaste regeln.[3]

Hvad angår Franciscus' ursprungliga tanke, hans syften vid grundandet af franciskanernas brödraskap gör Müller med skärpa gällande, att han *icke* afsett grundandet af en orden, att vi ej ha att göra med en förening af munkar *in petto*, som under åren 1209 till 1223 sökt tillkämpa sig påfvestolens erkännande. Hvad stiftaren tillämnat var en fri förening af bröder, förbundna genom ett gemensamt religiöst ideal med en bestämd färg och genom en gemensam kyrklig uppgift (apostoliskt armod och apostolisk botpredikan), men utan någon annan organisation än den, som betingades däraf, att i spetsen för dem stod en man med en öfverväldigande personlig auktoritet.[4] Likaledes tillbaka-

---

[1] Müller, a. a., s. 175—184; jfr Goetz, a. a., s. 89.

[2] »Scripsit (Franciscus) sibi et fratribus suis habitis et futuris simpliciter et paucis verbis vitæ formam et regulam, sancti evangelii præcipue sermonibus utens, ad cujus perfectionem solummodo inhiabat. Pauca tamen inseruit alia, quæ omnia omnino ad conversationis sanctæ usum necessario innuebant.» Acta SS. Oct. T. II, s. 692.

[3] A. a., s. 23. Man jämföre härmed den uppfattning, inför hvilken Sabatier stannat: att den af Müller till år 1221 hänförda regeln utgör den ursprungliga, i hvilken senare stadgar successive inskjutits, utan att i densamma inarbetas. Speculum perfectionis, s. LIX, n. 1.

[4] A. a., s. 32, 33.

Digitized by Google

visar Müller den af bl. a. Hase, Harnack och Renan företrädda teorien, att Franciscus och hans vänner afsett att förverkliga urkristendomens ideal, efterlikna den äldsta kristna församlingen. Långt därifrån! Det var ej fråga om någon franciskanisering af världen. De ville efterlikna apostlarne såväl i deras evangeliiförkunnelse som i deras armod[1]. Utnämnandet af särskilda predikanter betecknade därför ett frångående af den ursprungliga afsikten. En uppfattning slutligen, som äfvenledes måste utmönstras, är den, att franciskanernas verksamhet från början varit förlagd till städerna; bröderna valde tvärtom hälst sin bostad i skogen eller på fälten på afstånd från människoboningar.[2]

Med utgångspunkt i sin ofvan karakteriserade allmänna uppfattning af Franciscus' ideal och syften betraktar Müller den utveckling till organiserad klosterorden, som blef en följd af stiftarens Orientresa 1219—20. Af hans frånvaro liksom af ryktet om hans död begagnade sig en fraktion inom samfundet för att genomföra en skärpning af fasteföreskrifterna; andra utverkade i strid mot stiftarens grundsatser ett påfligt privilegium för den heliga Klara och hennes samfund eller bröto sig ut för ett bilda en ny orden. Franciscus insåg nu nödvändigheten af att gifva sitt brödraskap en organisation, och en ny utveckling begynte, hvars märkesstenar äro tillsättandet af en ordensprotektor, utverkandet af åtskilliga påfliga privilegier, införandet af novitiat, utarbetandet af en ny regel 1221 samt slutligen påfvens stadfästelse på regeln den 29 nov. 1223. En sida af den nya utvecklingen är äfven det intresse för vetenskapliga sysselsättningar, som med Antonius af Padua inträngde i orden.

Hela denna utveckling innebär för Müller en bestämd principiell brytning med stiftarens ursprungliga idéer, icke ett af omständigheterna framkalladt fortgående i en redan från början inslagen riktning. Utgående från ett af Voigt gifvet uppslag finner han såsom den främsta drifvande kraften i franciskanernas krets Elias af Cortona, en af Franciscus' mest älskade lärjungar. Men skarpt betonas

[1] A. a., s. 38, 39, 41. Enligt stiftarens afsikt skulle bröderna lefva af sina händers arbete och endast i nödfall tigga (s. 36). Först genom 1223 års regel blef tiggandet självständigt ändamål (s. 84).

[2] A. a., s. 49 ff. Minoriternas öfvergång till bofasthet tillhör för öfr. först ett senare utvecklingsstadium (s. 92 ff.).

Digitized by Google

äfven den roll ordensprotektorn kardinal Hugolin och kurian spelat: för påfvestolen var det från alla synpunkter ett intresse af högsta vikt att omskapa »den lille fattiges» samfund till ett välorganiseradt, smidigt och lydigt verktyg för dess politik. Men stiftaren själf har enligt Müllers uppfattning förstämd och med bitterhet betraktat den nya fasen af sin skapelses utveckling; ett bevis därpå är hans testamente. Hvad Franciscus tillgripit som ett ofelbart hjälpmedel under ögonblickets tryck och under ledning af andra, som voro honom öfverlägsna i kännedom om världen och om de faktorer, som bestämma dess utveckling, det visade sig som ett gift, som med förstörelse hotade de krafter, med hvilka han ville öfvervinna världen. Förbindelsen med påfven och kyrkan kastade hans stiftelse in i hvirfveln af världsliga sträfvanden. Man kan blott tveka, huruvida han i dess fulla omfång insett orsaken till den förändring, hvaröfver han sörjde.[1]

Den sista tredjedelen af Müllers arbete innehåller en undersökning rörande uppkomsten af Franciscus' s. k. tredje orden eller de botgörande brödernas orden (*ordo fratrum de poenitentia*). Äfven här vänder sig författaren mot den häfdvunna uppfattningen, enligt hvilken Franciscus grundat detta samfund såsom en ersättning för dem, som af ett eller annat skäl ej kunde blifva munkar, samt själf gifvit den ordensregel, som intagits i alla upplagor af hans verk, och som med några ändringar ingår i Nikolaus IV:s bulla »Supra montem» af år 1289.

Emot denna åskådning, som dock innehåller åtskilligt oanfäktbart riktigt, gör nu förf. med en ovederlägglig bevisning gällande, att den ifrågavarande ordensregeln ingalunda härrör från Franciscus utan på grundval af äldre stadgar gifvits först genom den nyssnämnda bullan, hvars hufvudsyfte var att knyta botbrödraskapen närmare till tiggarordnarna och särskildt minoriterna. Den från Franciscus utgående rörelsen gaf redan under helgonets lifstid upphof ej blott till franciskanernas och klarissinnornas orden, utan ock till sammanslutningar af sådana, som af olika skäl ej kunde inträda i klosterlifvet, men som i världen ville lefva ett strängt bot-

[1] A. a., s. 63 ff., 108 ff., 114.

Digitized by Google

görarelif. Rörelsen synes ha uppstått i Faenza, och därifrån under växlande namn[1] utbredt sig öfver Italien. Med den stigande utbredningen mildrades rörelsens ursprungligen exklusivt asketiska och mot världslifvet starkt fientliga karaktär, och botbrödraskapens uppgift blef fullföljandet af vissa religiösa, kyrkliga eller sedliga syften.[2] Någon speciell förbindelse med minoriterna ha de från början ej haft, utan synas ha varit ett så att säga neutralt område och alltefter de lokala förhållandena stått under ledning af minoriter, dominikaner eller sekulära andliga. Först så småningom utvecklades ett närmare samband mellan ett visst brödraskap och vederbörande orden. Såsom ett motdrag till de af dominikanerna ledda botbrödraskapens sammanslutning år 1285 till ett samfund af *fratres de poenitentia S. Dominici* utfärdade 1289 Nikolaus IV, som själf varit minoriternas general, sin ofvannämnda bulla, som till sitt syfte utgjorde ett försök att gifva minoriterna monopol på botbrödraskapens ledning. I sin hela vidd misslyckades försöket, men de brödraskap, som stodo eller ställde sig under franciskanernas ledning, började efter denna tid att framträda såsom *fratres de poenitentia S. Francisci* eller — i ny betydelse — såsom »den helige Franciscus' tredje orden». —

Det har synts lämpligt att något utförligare beröra Müllers arbete, då flera af de viktigaste hypoteserna och teorierna inom den moderna Franciscusforskningen kunna ledas tillbaka till honom. Thodes bok åter, hvars hufvudpartier utgöras af konsthistoriska undersökningar, kräfver ett vida mindre utförligt omnämnande.

Hans diskussion af källorna är helt kortfattad. Ur densamma må blott påpekas, att han med riktig historisk takt karaktäriserat Thomas af Celanos andra biografi såsom ett supplement till den första, liksom att han sätter tillkomsten af de tre följeslagarnes legend senare än Celanos *Vita secunda*, som enligt hans åsikt den förstnämnda legendens upphofsmän för sitt arbete begagnat.

[1] »Fratres tertii ordinis S. Francisci» (1230); »ordo de poenitentia» (1247).

[2] Öfverdrifna äro därför Harnacks ord om tertiariernas orden såsom det första försöket »die Laienwelt zu umspannen, sie mönchisch zu disciplinieren und ihr im Rahmen der alten Priesterkirche eine Art von Mündigkeit zu geben».

Digitized by Google

Det intressantaste i Thodes arbete är emellertid de allmänna synpunkter, som han gör gällande i afseende på Franciscus, och i hvilka han i viss mån anteciperat självfva kärnpunkten i Sabatiers uppfattning. Det är också med en viss bitterhet, som Thode i förordet till den nya, år 1904 utgifna upplagan af sitt verk framhåller det olika mottagande, som från publikens sida kommit hans och den franske författarens arbeten till del, ehuru han ett årtionde före författaren till *Vie de S. François* och från ungefär samma synpunkter behandlat de problem denne sökt lösa. Att finna förklaringen torde för den som läst båda arbetena ej falla sig alltför svårt.

För Thode är Franciscus representanten för den stora humanitetsrörelse, som på 1100-talet tog sin början, och som sträckte sina verkningar fram till midten af 1300-talet. Till sitt innersta väsen innebär denna rörelse det begynnande arbetet på individens frigörelse, den enskildes sträfvan att i sin uppfattning af natur och religion, ännu visserligen inom den katolska bekännelsens ram, men redan ehuru omedvetet till sina följder syftande utöfver densamma, häfda sin rätt gent emot det allmänna. På det politiska området yttrar sig denna rörelse såsom borgareståndets framträngande till makt och inflytande bredvid och på bekostnad af de gamla privilegierade stånden, på det religiösa området kan samma strömning iakttagas hos de sekter, som framträda i opposition mot den romerska kyrkan. Det är Franciscus' ovanskliga förtjänst att ha ställt detta frigörelsearbete under kristendomens inflytande, att ha riktat det mot ett enhetligt mål: människans förinnerligande. Framgången ur och anhängare af denna frihetsrörelse, men tillika en kyrkans lydige son, införde han i kyrkan en för all dogmatik främmande, helt i subjektiv känsla rotad kärlek till Gud, en mot den hierarkiska principen stridande personlig Kristi efterföljelse. Genom sitt brödraskap sökte han tillgodose den enskildes religiösa behof och skapa en folklig religion. Men den religiösa individualism eller subjektivism, som låg på bottnen af hans åskådning, var så stark, att den kyrkliga förnyelse, hvartill han gaf upphof, i längden visade sig vara en ohållbar kompromiss

Digitized by Google

mellan oförenliga motsatser: andlig auktoritet och andlig frihet.[1]

Franciscus' syften voro apostoliskt armod och apostolisk predikan. Tanken på en klosterstiftelse låg honom från början helt fjärran. Man kan i stället säga, att med den första anslutning hans tankar vunno också föddes hans lifs stora själfbedrägeri: tron att den lifsuppfattning, som motsvarade hans individuella, starkt utpräglade läggning, kunde i sin renhet upptagas af andra, blifva gemensam egendom och princip för en korporation. Ja, Thode vill i helgonet från Assisi se en lärjunge och själafrände till Petrus Valdus och de fattige från Lyon. Huru man med denna åskådning kan förena en anslutning till den uppfattning af Franciscus' ursprungliga ideal, som häfdats af Goetz i en uppsats, för hvilken längre fram skall redogöras,[2] torde ej vara så alldeles lätt att inse.[3]

Men Thodes bok är i främsta rummet ett konsthistoriskt verk, och framför allt skildras där Franciscus' och franciskanernas betydelse för konsten. Franciscus var själf en skald, som såg på tillvaron med en konstnärs ögon. Genom sitt frigörande af den mänskliga känslan och sitt häfdande af dess självständiga berättigande, liksom genom sitt häfvande af motsatsförhållandet mellan religion och natur ha Franciscus och hans lärjungar skapat själfva förutsättningarna för den moderna konstens framväxande. Deras religion blef framför allt en borgerskapets religion. De öfverallt i städerna uppväxande franciskankonventen befordrade i hög grad den profana konstens utveckling. De franciskanska predikanternas starkt konkreta, äkta mänskliga, man kan nästan säga sinnliga uppfattning och framställning af de heliga historierna lockade till konstnärlig behandling af dylika ämnen. Hvad minoriterna predikade framställde borgarne i form eller färg; de bekostade ock de nya franciskanklostrens och kyrkornas konstnärliga utsmyckning. Och framställningen af Franciscuslegenden blef en af den unga konstens tidigaste uppgifter. Med ett ord: helgonet från Assisi och hans lärjungar ha genom att göra den kristliga

[1] A. a., s. XVII ff.
[1] Se nedan sid. 229 ff.
[1] A. a., s. 14, 18 ff., 29 n. 5.

Digitized by Google

tron djupare, åskådligare, tillgängligare för folket skapat en hufvudförutsättning för en stor kristlig konst.

* * *

År 1894 utkom Sabatiers *Vie de Saint François d'Assise.* Arbetet väckte ett oerhördt uppseende och har sedan dess upplefvat 35 upplagor samt utkommit i öfversättning på åtskilliga språk, bl. a. på svenska.[1] Det kan väl i närvarande stund betecknas såsom den klassiska Franciscusbiografien. Och dess framgång är förvisso lätt förklarlig. Ty den är — det bör först och sist erkännas — en högst ovanlig vetenskaplig produkt. Den hvilar på mycket omfattande och ingående arkivforskningar och bär vittne om ett suveränt herravälde öfver materialet. Den är skrifven i en litterär stil och med litterära anspråk, som man sällan möter i ett vetenskapligt arbete, som alltigenom bär prägeln af en sådan erudition. Och den genomströmmas af en hänförelse för uppgiften, som äfven för en läsare med ett kritiskt temperament bär upp dess något subjektiva hållning och formens lyriska flykt. I det stora hela kan boken väl i enlighet med Goetz' åsikt betecknas såsom ett fullföljande af redan förut gifna uppslag. Men i mycket pekar den ock öfver mot en ny fas af forskningen rörande Franciscus och hans orden.

Lika litet som de katolska forskare, som tidigare sysslat med undersökningar på området — en Papini t. ex. —, kan Sabatier sägas ha gått till sitt värf utan en mycket prononcerad religiös ståndpunkt. Det är en starkt subjektivistiskt färgad, utpräglad antidogmatisk och man vågar väl säga för ett verkligt historiskt åskådningssätt innerst främmande protestantism, som genomgår företalet till boken,[2] och som äfven kommer till synes i själfva skildringen. Det är af vikt att från början framhålla detta, då otvifvelaktigt denna utgångspunkt i åtskilliga afseenden starkt påverkat författarens värdering af källorna liksom hans teckning af helgonets lif och hans ordenssamfunds tidigaste ut-

---

[1] Af d:r John Atterbom. I den svenska upplagan är dock den vetenskapliga apparaten utelämnad.

[2] Se t. ex. sid. V, VI, X, XI, XIV—XVI. Detta liksom följande citat hänvisar till 23 uppl.

Digitized by Google

veckling. Och man kan väl ifrågasätta, huruvida en religiös och kyrklig åskådning så radikalt individualistisk som Sabatiers är någon gynnsam förutsättning för ett rättvist bedömande af den romerska kyrkan och dess ledare på 1200-talet. Den synes äfven lätt kunna fresta till att hos de personligheter eller riktningar, som i någon mån afvika från den vanliga tidstypen, inlägga helt eller delvis moderna åskådningar.[1] Såsom af granskare äfven påpekats, har Sabatiers verk ej heller undgått svagheter af här antydt slag.[2]

De problem, som äga största intresset, och hvilkas lösning, sådan den af Sabatier försökts, gifver hela arbetet dess färg, röra dels Franciscus' ursprungliga syften och religiösa ideal, dels ordenskrisen 1220—26. Hvad har han afsett med sin stiftelse? i hvad mån innebär utvecklingen efter 1220 ett afsteg från de ursprungliga grundtankarna? fanns redan under stiftarens lifstid en principiell motsättning inom orden? hvilken ställning intog Franciscus under sina sista år till kurian och till kardinal Hugolin? — se där hufvudfrågorna.

Såsom utgångspunkt för sin framställning af franciskanernas äldsta utveckling accepterar Sabatier i hufvudsak tidigare forskares uppfattning. Han betonar i likhet med Thode och Renan de valdensiska och joachimitiska idéernas betydelse för den franciskanska rörelsens uppkomst. Han godkänner ock Müllers åsikter om regelns olika redaktioner, ehuru han anser, att den af denne försökta rekonstruktionen af den ursprungliga regeln återgifver först en senare form (från 1217?). Den äldsta formuleringen har utan tvifvel varit betydligt kortare och enklare.[3] Med styrka framhållès, att Franciscus' brödraskap från början var »alltigenom en sammanslutning af lekmän», ja i den bekanta liknelse, som stiftaren under förhandlingarna om regelns stad-

[1] Se t. ex. sidd. VI ff., XI.
[2] Goetz talar om Sabatiers »modernisierende, römische Kurie und franziskanische Religiosität in scharfen Gegensatz stellende Anschauung», som »diese Persönlichkeit aus der mittelalterlichen Religiosität heraustreten und sie zum Märtyrer in einem geistigen Kampfe mit der Hierarchie werden lässt». Och på ett annat ställe talar G. om den i Sabatiers skildring framträdande »Gegensatz der modern gerichteten Religiosität des heiligen zur mittelalterlichen Kirche». Hist. Vierteljahrschrift, VI (1903), s. 19 och 22.
[3] Vie de S. François, 101, n. 2.

Digitized by Google

fästande berättade för påfven, vill Sabatier finna den meningen, att Franciscus och hans anhängare voro Guds legitima söner, prästerna åter främlingar eller bastarder.[1] Den påfliga bekräftelse, som vanns, blef för bröderna ett ok, som dem själfva ovetande pålades dem, men som senare tryckte dem hårdt nog. Lekmannabrödraskapet blef en kyrklig inrättning för att snart nedsjunka till en klerikal sådan. »Utan sin vetskap blef den franciskanska rörelsen otrogen sitt upphof. Profeten hade abdikerat i prästens händer — visserligen ej utan återvändo, ty när man en gång herskat, jag menar tänkt fritt — hvilken annan herskarmakt finnes väl på jorden — blir man endast en medelmåttig slaf. Förgäfves söker man underkasta sig. Det händer ibland, att man mot sin vilja stolt lyfter hufvudet, skakar sina kedjor, erinrar sig striderna, sorgerna, ångesten från frihetens tid, och man gråter.»[2]

Vid teckningen af den heliga Klara återkommer förf. till ämnet. Då Franciscus invigde Klara Sciffi åt klosterlifvet, »afsåg han ej mer att grunda en andra orden, än han förut velat grunda en första». Ty han tviflade ej på, att den fullkomlighet, hvars förkunnare han och hans lärjungar voro, kunde vinnas i alla ställningar i lifvet — däraf den företeelse som man med orätt kallat hans tredje orden, och som i hans ursprungliga tanke ej var skild från den första. »Denna tredje orden har ej behöft instiftas år 1221, den har funnits alltifrån det ögonblick, då ett enda samvete velat förverkliga hans läror utan att likväl kunna följa honom till Portiuncula.» Det franciskanska programmet innebar i själfva verket en social revolution. »Det fanns hvarken en eller flere ordnar; saligheternas evangelium var återfunnet, och liksom tolf sekler tidigare kunde det lämpas efter alla omständigheter.»[3]

Den åskådning Sabatier här antyder går redan utöfver Müllers, som ju betonar, att det *icke* var Franciscus' mening att göra hela världen franciskansk, och som ju bestämdt skiljer den tredje orden, botbrödraskapen, från den ursprung-

[1] Denna tolkning synes dock ganska godtycklig, att ej säga hårdragen. Jfr sid. 112, 113.
[2] A. a., s. 115, 116; jfr. s. 231.
[3] A. a., s. 177 ff.; jfr sid. 211, där det heter: »jamais personne n'a rêvé une rénovation sociale plus complète».

Digitized by Google

liga stiftelsen.[1] Utgående från den tankegång, som *in nuce* finnes i Sabatiers nyss refererade teckning, har några år senare en lärd katolsk klosterandlig Mandonnet[2] sökt därur draga de yttersta konsekvenserna. Enligt hans uppfattning ville Franciscus samla alla själar till ett enda stort brödraskap, villigt att taga till uppgift det strängaste förverkligande af evangeliets föreskrifter. Hvad han alltså afsett var grundandet af ett stort botbrödraskap. Man kan näppeligen säga, att detta är en vantolkning af Sabatiers grundåskådning.

Vi komma nu öfver till det andra problemet, eller rättare den andra problemgruppen: hvad Sabatier kallar ordenskrisen under Franciscus' sista år. Det ursprungliga franciskanska idealet, sådant det ofvan skisserats, ombildades redan tidigt genom inflytelser utifrån, från kyrkan, från kurian. Och det är kampen mellan dessa båda motsatser, de franciskanska idéerna i deras renhet och medeltidskyrkans system, som utgör det centrala i ordens historia redan på 1220-talet, och som fyller de sista åren af Franciscus' lif.

Den som i denna utveckling hän mot de kyrkliga idealen framför andra varit den drifvande kraften är kardinal Hugolin, på en gång Franciscus' hängifne beundrare och hans onde ande. Ty det franciskanska idealet har aldrig haft en farligare motståndare än han.[3] Denne märklige man — förf. jämför honom med kardinal Lavigerie — förenade i sitt skaplynne de våldsammaste motsatser. Det fanns hos honom åtminstone tvenne naturer: å ena sidan den kristne, som inför Franciscus kände sig förödmjukad, å andra sidan kyrkofursten, som alltid fylldes af tanken på hvad han skulle göra, om han blefve kallad att styra S. Petri skepp, prelaten inför hvilken Guds ära ibland trädde i skuggan för kyrkans.[4]

---

[1] Se ofvan sid. 206—208.

[2] Les origines de l Ordo de poenitentia. Compte-rendu du IV. congrès scientifique international des Catholiques 1897. 5. Section. s. 183—215.

[3] Sabatier, a. a, s. 182, 183. Vid berättelsen om påfvens besök i Assisi 1228 för att fira helgonets kanonisation säger förf. (s. 184): »il y a quelque chose de choquant, pour ne pas dire plus, à le voir porter François sur les autels au moment même où il trahit ses plus chères idées et cherche à les faire trahir par ceux qui leur étaient restés fidèles.»

[4] A. a., s. 183—187.

Digitized by Google

Redan med utsändandet af missionärerna 1217 gafs uppslaget till kampen mellan det äkta franciskanidealet och kyrkopolitiken, och dess första fas slutade ej, förrän Franciscus med döden i hjärtat lämnat ledningen af sin stiftelse i andra händer.[1] Begagnande sig af den spirande oppositionen inom brödrasamfundet och af de vedervärdigheter, för hvilka missionärerna varit utsatta i Tyskland och Ungern, lyckades Hugolin öfvertala Franciscus att 1219 mottaga ett påfligt skydds- och rekommendationsbref för de utsända predikanterna.[2] Och efter de strider inom orden under stiftarens frånvaro i Orienten, för hvilka ofvan[3] redogjorts, och hvilkas mest påfallande drag är den lätthet, hvarmed de oppositionella lyckades vinna kurians öra, arbetade kardinalen på att förmå Franciscus inse nödvändigheten af att ge orden en verklig organisation. Genom att skickligt vädja till hans ödmjukhet och hans vördnad för kyrkan lyckades Hugolin ock bringa det därhän, att Franciscus hos påfven begärde tillsättandet af kardinalen såsom minoriternas protektor.[4] Vidare föreskrefs genom en bulla af d. 22 sept. 1220 ett års novitiat såsom villkor för inträde i orden. Därigenom tog kurian, kan man väl säga, Franciscus' stiftelse i besittning: den fria evangeliska sammanslutningen efterträddes af en munkorden.[5] Redan 1220 kände ock stiftaren sin ställning såsom minoriternas generalminister ohållbar, och under resten af hans lif styrdes samfundet af vikarier. I den siste af dessa, Elias från Cortona, den man som inom orden framför andra företrädde den vetenskapliga och kyrkliga andan, försiktigheten och det praktiska förståndet, fann kardinal Hugolin ett villigt verktyg för sina planer. Genom den omarbetning af regeln, som Franciscus företog i samråd med i främsta rummet kardinalen, och som slutligen utmynnade i de stadgar, som af kurian stadfästes d. 29 nov. 1223, utrensades i väsentlig grad de idéer, som gjort *poenitentes de Assisio* till en ny företeelse i den medeltida religiositetens utveckling.

---

[1] A. a. s. 241, 242.
[2] A. a. s. 253.
[3] Se ofvan s. 206.
[4] A. a., s. 275 ff.
[5] A. a., s. 279, 280.

Digitized by Google

Men för Franciscus voro de sista lefnadsåren en oafbruten själskamp; han kände, att hans ursprungliga ideal var det sanna, det riktiga, men han förjagade dessa tankar såsom högmodsfrestelser, ja, han kunde ibland komma ända till tvifvel på sig själf och sin gudomliga kallelse.[1] Dock, i grund och botten har han aldrig förändrat synpunkt; de fem sista åren af hans lif voro ett enda oaflåtligt försök att genom lära och föredöme protestera mot den utveckling, som försiggick mot hans vilja eller utan hans vetskap.[2] Och hans testamente var mindre ett tillägg till hans regel än ett återkallande af densamma; det var ett sista förtvifladt försök att hindra ett fortgående på en väg, som syntes honom föra bort från det religiösa ideal, som det varit hans uppgift att för mänskligheten förkunna.

Liksom den teckning Sabatier ger af Franciscus i det hela ansluter sig till äldre framställningar och äfven i de fall, där den bringar nytt, i allmänhet går vidare de vägar, på hvilka forskningen förut slagit in, på samma sätt bygger han i sin källkritik i det mesta på redan lagd grund. Men äfven där finnas åtskilliga nya uppslag, som bilda bryggan öfver till den senaste fasen i forskningen rörande »Guds lille fattige» och hans verk.

Till att börja med är Sabatier den förste, som klart uppfattat och skarpt framhållit — gentemot äfven en så utmärkt forskare som Karl Müller[3] —, hvilken stor betydelse Franciscus' egna skrifter ha för kunskapen om hans person, väl ej för de yttre dragen af hans lefnad, men för en riktig uppfattning af hans temperament och hans syften och af hans andliga utveckling.[4] Det är ej minst Sabatiers förtjänst, att Franciscus' testamente intager den centrala plats inom källmaterialet det för närvarande innehar.

Men tyngdpunkten af den kritiska analys Sabatier underkastat källorna ligger i hans värdesättning af de samtida lefnadsteckningarna. Det nya uppslag, som han här gifvit, och som bildat utgångspunkten för hela den nyaste

[1] A. a., s. 281.
[2] A. a., s. 316.
[3] A. a., s. 3.
[4] Icke minst genom Sabatiers forskningar kan det nu väl anses fastslaget, att vi äga kvar en, och ytterst sannolikt, att vi äga kvar tvenne egenhändiga skrifvelser af Franciscus' hand.

Digitized by Google

forskningen på området, är hans genomförda försök att betrakta de nämnda källskrifterna i ljuset af de förhållanden eller, såsom han uppfattar saken, de motsättningar inom orden, under hvilka de framkommit.

Redan omedelbart efter stiftarens död stodo emot hvarandra tvenne partier: å ena sidan den äldsta uppsättningen bröder, Franciscus' egen omgifning och deras yngre anhängare, för Sabatier de verkliga bärarna af hans idéer, å andra sidan en grupp, som önskade en verklig, djupgående religiös reform, som ville återföra kyrkan till äldre dagars renhet och i armodsförpliktelsen, men tolkad på ett mindre rigoröst sätt, sågo det bästa medlet därtill, och som ville gifva vetenskapen inom ordens lif en helt annan plats än stiftaren afsett.[1] Det var detta parti, som under ledning af Elias från Cortona kom till makten efter 1226. Det är klart, att skildringar, tillkomna under en så utpräglad partimotsats, just på de omstridda punkterna måste ha ett jämförelsevis ringa källvärde, att samma källas trovärdighet således kan växla från sida till sida, från rad till rad.

Den äldsta lefnadsteckningen, Thomas' af Celano *Vita prima*, skrefs på påfvens uttryckliga befallning, och dess författare erhöll uppdraget, emedan han hållit sig utanför striderna inom orden och var personligen sympatisk för Gregorius IX och Elias. Han hade nämligen ett fridsamt lynne och tillhörde de naturer, som lätt bibringa sig den öfvertygelsen, att lydnaden är den främsta af alla dygder, att hvarje öfverordnad är ett helgon, och att, om han olyckligtvis inte skulle vara det, man bör uppträda, som vore han det.[2] Men så långt han förstår är han opartisk. Den svaga punkten i hans biografi är skildringen af Elias och hans förhållande till Franciscus. Man får däraf det intryck, att den sistnämnde utsett Elias till sin efterträdare. Alla tillfällen begagnas att gifva honom en framskjuten plats. Boken är, kort sagdt, ett manifest till hans förmån. Man må dock ej för hårdt klandra Thomas från Celano. Han har skrifvit hvad man kan kalla Gregorius IX:s legend om Franciscus, han har begagnat påfvens och Elias' upplysningar, under det han

[1] A. a., s. XLVII.
[2] A. a., s. LIII.

Digitized by Google

däremot förtiger namnen på stiftarens förtroligaste vänner. Sabatiers ofvanstående resonnemang utgör, som synes, intet mindre än ett försök att till partiskrift nedsätta den teckning, som för alla äldre forskare allt ifrån Suysken's dagar varit Franciscus-forskningens fasta klippa.

De i tidsföljden närmaste biografierna tillkommo först efter den våldsamma kris i ordens utveckling, som slutade med Elias' afsättning 1239. Dessa händelser förde många af dennes gamla anhängare öfver i det motsatta lägret, bland dem äfven Thomas från Celano. Och med dessa tilldragelser hade äfven den första biografien blifvit omöjlig på grund af den roll, som i densamma tilldelats Elias. Ett i Genua 1244 församladt generalkapitel riktade därför till alla bröder, som kunde gifva några upplysningar om Franciscus, den maning att insända sådana till generalministern. Ur dessa arbeten framgingo de tre följeslagarnas legend och Celanos andra biografi.

I den skrifvelse, hvarmed den förstnämnda öfverlämnas till ordensgeneralen och hvars datum, den 11 aug. 1246, tillika angifver tidpunkten för dess fullbordande, nämna sig såsom författare bröderna Leo, Angelus och Rufinus, som alla tillhört den trängsta lärjungekretsen. Arbetet utgör den strängare, den bokstafstrogna riktningens första manifest. I den form, hvari teckningen föreligger, kan den emellertid ej vara fullständig. Den motsvarar nämligen ej hvad de tre författarne i sin ofvannämnda skrifvelse säga sig afse att ge. Det finnes inga proportioner i arbetet: dess första del tecknar utförligt Franciscus' ungdom och fullständigar där Celano; den andra skildrar ordens första tid, men därefter hoppar berättelsen från 1220 till stiftarens död och kanonisation, som knapphändigt afhandlas å några sidor. Sabatier förklarar detta så, att legenden i sin ursprungliga form öfversetts och stympats af ordensmyndigheterna, och hvad de sista kapitlen angår, torde de utgöra en senare kompilation. Att legenden delvis undertryckts, styrkes enligt den franske forskarens mening äfven däraf, att en af zelanternas främste män i början af 1300-talet, Ubertino de Casale, anför stycken ur en broder Leos Franciscuslegend, som förmodligen tillhört de undertryckta delarna af det här föreliggande arbetet, som på grund af broder Leos

Digitized by Google

andel i dess tillkomst ju kan kallas hans legend. Men äfven i sitt nuvarande skick är *Legenda trium sociorum* det vackraste af alla franciskanlitteraturens minnesmärken och en af medeltidens utsöktaste skapelser.

Af sitt föregående resonnemang drar Sabatier helt naturligt den för forskningen mycket viktiga och fruktbringande slutsatsen, att arbeten från en senare tid kunna innehålla större eller mindre brottstycken af en långt äldre tradition, här närmast delar af följeslagarnes legend. I ett år 1504 för första gången tryckt arbete *Speculum vitæ S. Francisci et sociorum eius* tror sig Sabatier ha funnit åtminstone en del af de felande partierna af den nyssnämnda legenden.[1] Sedan man nämligen ur Speculum utskilt några kapitel ur Bonaventuras biografi, en mängd kapitel ur Fioretti, några fragment af Bernhard af Clairvaux, några böner samt en del urkunder rörande Portiuncula-aflaten — tillsammans mer än tre fjärdedelar af boken — återstår ett residuum af tämligen enhetlig karaktär, där stil och idéinnehåll erinra om de tre följeslagarnas verk. Denna återstod torde, om ock ej alltid i ordagrann form, återgifva förlorade delar af denna legend, helst flere däri förefintliga berättelser af senare franciskanska författare citeras såsom broder Leos verk.

För att bearbeta det material, som i anledning af generalkapitlets maning inströmmade, tillsattes en slags redaktionskommitté under Celanos ledning. Ur dess arbeten framgick den första afdelningen af hvad som kallas Celanos *Vita secunda*, hvars hufvudkälla är de tre följeslagarnes legend, vederbörligen beskuren. Denna afdelning är tillkommen mellan den 11 aug. 1246 och den 13 juli 1247, då ordensgeneralen Crescentius afgick. Den andra delen af biografien åter, tillkommen på uppmaning af Crescentius' zelantistiske efterträdare Johan från Parma, utgör en bearbetning af de återstående, i sin ursprungliga form förlorade delarne af *Legenda trium sociorum*.

* * *

[1] Af andra arbeten, som kunna innehålla rester af den äldre legenden, indragas i diskussionen Angelo Clareno's Historia Tribulationum och Bartholomeus' af Pisa Conformitates.

Digitized by Google

Men märkesåret i den moderna Franciscusforskningens utveckling är år 1898. De undersökningar, som Sabatier då i ett stort källkritiskt arbete offentliggjorde, afsågo intet mindre än en fullständig omstörtning af den vetenskapliga uppfattningen på området.

Såsom förut omnämnts, trodde sig Sabatier i vissa partier af det år 1504 utgifna *Speculum vitæ* ha återfunnit åtminstone en del af de förlorade partierna af »de tre följeslagarnes legend.» Men af de jämförande handskriftsundersökningar han under de närmaste åren företog, fördes han så småningom till den slutsats, att här i stället förelåg ett hittills obeaktadt, enhetligt arbete, författadt af broder Leo, och af slutorden i en å Mazarinska biblioteket befintlig handskrift ansåg han sig berättigad att sluta, att det fullbordats den 11 maj 1227, d. v. s. föga mer än ett halft år efter Franciscus' död. [1] Med stöd häraf utgaf han också den sålunda återfunna biografien under den djärfva titeln *Speculum perfectionis seu S. Francisci Assisiensis legenda antiquissima auctore fratre Leone* i en ypperlig upplaga, försedd med en vidlyftig källkritisk inledning och kommentar samt med ett synnerligen utförligt register — en verklig mönsterpublikation.

Nu finnes visserligen i samtliga handskrifter en rubrik, hvari arbetet säges utgöra en sammanställning af äldre uppteckningar, som Franciscus' förtroliga lärjungar (*socii*) på olika håll nedskrifvit eller låtit nedskrifva [2] — alltså en kompilation. Denna rubrik, som ju talar bestämdt emot Sabatiers uppfattning af arbetet såsom ett enhetligt verk, förklaras af honom såsom antingen afseende alla i vederbörande handskrift inryckta arbeten eller såsom en titel fritt uppfunnen af ägaren till det manuskript, som legat till grund för dem vi äga i behåll, eller ock såsom ditsatt för att afleda uppmärksamheten från biografien, sedan 1266 års generalkapitel förordnat, att alla äldre biografier skulle för-

[1] Slutorden lyda: »Actum in Sacro Sancto loco Sanctæ Mariæ de Portiuncula et completum V° Ydus May anno Domini M° CC° XXVIII°». Som emellertid enligt Sabatier i Assisi vid denna tid användes den så kallade Calculus Pisanus, d. v. s. årets början räknades från den 25 mars *före* vårt års början, skulle den ofvan anförda tidsbestämningen alltså ge den ¹¹/₅ 1227 (Spec. perf., s. CCXII ff.)

[2] »Istud opus compilatum est per modum legendæ ex quibusdam antiquis, quæ in diversis locis scripserunt et scribi fecerunt socii beati Francisci», Spec. perf., s. XLVI.

Digitized by Google

störas. Vare därmed hur som helst: rubriken är vilseledande. Innehållet, de ledande idéerna, stilen, de städse återkommande orden: *nos qui cum eo fuimus*, allt bär vittne om ett enhetligt arbete, skrifvet i ett andedrag såsom ett manifest för Franciscus' idéer i deras renhet. Ej blott den ofvan angifna dateringen, utan ock inre skäl, framför allt den sparsamma förekomsten af under och de ofta förekommande hänvisningarna till *1221* års regel vittna om biografiens tidiga affattning.

Författaren, den flera gånger förut omnämnde broder Leo — *il frate pecorella di Dio*, »Guds lilla lamm», som Franciscus brukade kalla honom — tillhörde helgonets förtroligaste krets; han var hans sekreterare, var honom följaktig under den vistelse på Alvernus-berget, då han stigmatiserades, och vårdade honom under de sista årens långa sjukdom. Han bekämpade den nya ande, som inom orden gjorde sig gällande, och sönderslog den offerkista af marmor, som Elias låtit uppställa i Assisi för insamlande af medel till byggandet af den nya praktfulla basilikan. Såsom författare till »fullkomlighetsspegeln» och en af upphofsmännen till »de tre följeslagarnes legend» är han ock den egentlige bäraren af den äldre traditionen om Franciscus. *Speculum perfectionis*, säger Sabatier, är den biografi, där helgonets gestalt framstår med största kraft, ursprunglighet och poesi. Leo skildrar en man, hvars tillvaro han delat, åt hvilken han varit sekreterare och vän, biktfader och sjukvårdare; bättre än någon kände han sin hjältes inre lif — aldrig ha tvenne lif varit mera innerligt förenade, aldrig tvenne själar mera genomträngda af hvarandra. En lefnadsskildring med denna härkomst måste för kunskapen om helgonet vara af den yttersta betydelse. I åtskilliga afseenden är den ägnad att förändra vår uppfattning af honom: den ger oss en teckning af Franciscus' naturell sådan den verkligen var, »le style de Saint François» som författaren uttrycker saken; den belyser hans omgifning och brödernas lif under ordens äldsta tider, krisen inom orden, stiftarens fysiska och moraliska lidanden under de sista åren, hans förhållande till den heliga Klara och Jacoba de Septemsoliis samt hans diktning.[1]

[1] A. a., s. XXXII ff.,

Men upptäckten af denna källskrift har ock väsentligen förändrat Sabatiers allmänna uppfattning af källorna till Franciscus' och de äldsta franciskanernas historia. Celano, redan förut misstänkt, sjunker än djupare: under det Leo är den självständige bäraren af den gamla äkta franciskantraditionen, var Thomas den officielle ordenshistoriografen med allt hvad af ofrihet och hänsynstagande, som detta innebär. Om kurian och ordensmyndigheterna när helst de önskade en skildring af »il poverello», skrifven på elegant latin och från officiell synpunkt, anlitade Celano, så vände sig till broder Leo alla de bröder, som ville ha en klar uppfattning af Franciscus' lif. Och det är just Leos förbindelser med de yngre bland den stränga riktningens franciskaner, som trots alla förföljelser från motpartens sida bevarat den äktfranciskanska traditionen åt eftervärlden. Celanos första biografi, af förf. med stöd af en i en handskrift förekommande notis nu uttryckligen betecknad såsom till påfven framlämnad den 25 febr. 1229 och af honom auktoriserad, är, såsom Sabatier redan tidigare betonat, ett manifest till Elias' förmån. I detta sammanhang utvecklar Sabatier vidare en tanke, hvaråt han redan i sitt första arbete gifvit uttryck, den nämligen att Celano visserligen ej *expressis verbis* säger, att Franciscus utkorat Elias till sin efterträdare, men att man likväl af framställningen får det intryck, att så varit förhållandet.[1] Celanos partiskhet för Elias är större än Leos emot honom. I självfva verket utgjorde Celanos biografi ett svar på *Speculum perfectionis;* det bevisas bland annat däraf, att Celano följer dess författare på hans eget område. Mot Leo, Franciscus' *socius*, sätter han Elias, Franciscus' *familiaris;* han behandlar utförligt de sista åren af hans lif, men skjuter åt sidan följeslagarne till förmån för Elias. Han berömmer dem utan att nämna deras namn och ger berömmet en sådan formulering, att man kan fråga sig, om ej dessa

[1] Förf. framställer i detta sammanhang (sid. CII) den åsikten, att Franciscus ej önskat Elias till sin vikarie eller generalminister under sin lifstid utan gifvit vika för påtryckning från kardinal Hugolin. Såsom bevis framdrager han ur den bulla, hvarigenom Gregorius IX samtycker till Elias' afsättning, den passus, där påfven säger sig ha gjort Elias till general (»istum feceramus generalem»). Men det är tydligt, att detta uttryck väl närmast har afseende på händelserna 1232, då Elias blef generalminister.

Digitized by Google

loford dölja den skarpaste tillrättavisning. Han meddelar om ordens organisation ofullständiga upplysningar, ägnade att — helt visst Elias till behag — bibringa läsaren den tron, att ordensgeneralen var enväldig. Han utelämnar med flit vissa för Elias besvärande episoder, och han ger — tvifvelsutan af blandade bevekelsegrunder — en oriktig framställning af Franciscus' förhållande till kardinal Hugolin: ej blott att han förtiger motsättningen dem emellan, han gör Franciscus till kardinalens andlige son.[1]

Hvad beträffar Celanos andra lefnadsteckning, är Sabatiers totaluppfattning af densamma ej väsentligen förändrad. I Celanos biografi finner man mycket, som med en del ändringar hämtats från *Speculum perfectionis*. Ty att Celano är den som lånat och ej tvärtom, framgår, utom af uppgifterna om de båda källskrifternas affattningstid, äfven af inre kriterier. Latinet är hos Celano vida bättre. Åtskilliga drag, som i »fullkomlighetsspegeln» hänga väl ihop, sakna hos Celano allt sammanhang; detta förhållande synes naturligare förklaras af en upplösning af skildringen i *Speculum* än som en koncentrering af berättelsen i *Vita secunda*. Att Celano gått förbi åtskilligt, som finnes hos Leo, är väl förklarligt; ej så, att denne sistnämnde vid sina lån från den förre skulle utelämnat just det, som för hans syften varit användbarast.

I detta sammanhang kommer Sabatier äfven in på frågan om förhållandet mellan Celanos andra biografi och »de tre följeslagarnes legend» samt utvecklar och motiverar närmare den ståndpunkt han förut i frågan intagit: att den senare måste vara äldre och ha legat till grund för den förra. Alla skäl tala i självfva verket för denna uppfattning. Legendens ton är enklare, ursprungligare, mera lefvande. Man förstår väl, att Thomas kunnat förkorta de tre följeslagarnes verk, men däremot ej de skäl, som skulle förmått dessa att brodera ut Celanos skildring utan att tillägga några nya fakta. För öfrigt torde det vara svårt att uppdrifva en dylik utbrodering, som i likhet med hvad

[1] »Filio suo, quam sacro portavit in utero, fovit in gremio, lactavit verbo et educavit cibo salutis.» Sabatiers våldsamma angrepp mot Celanos första lefnadsteckning återfinnes i Speculum perfectionis, s. XCVIII—CIX.

Digitized by Google

här skulle vara förhållandet från både litterär och historisk synpunkt är bättre än sitt original. Hvad som emellertid förbjuder hela hypotesen är prologen. Att, då man går att endast plagiera ett annat verk, såsom källor åberopa meddelanden af ännu lefvande bröder skulle vara en något för djärf lögn. Och för öfrigt, huru skulle man kunna lofva att i ett dylikt plagiat meddela saker, som ej finnas i de äldre legenderna?

Af särskildt intresse är problemet med hänsyn till de förlorade partierna af »de tre följeslagarnes legend». En jämförelse mellan Celano och den bevarade delen af legenden ger vid handen den genomgående motsvarigheten dem emellan. Med utgångspunkt häri kan man, säger Sabatier, såsom sannolik tänka sig följande redan förut antydningsvis framställda förklaring. Då generalministern Crescentius mottagit följeslagarnes verk, öfverlämnade han till Celano den första delen, behandlande tiden intill 1221. Med ledning häraf utarbetade nu denne den första delen af sin biografi, hvilken som nämndt förelåg färdig till juli 1247, då Crescentius efterträddes af Johannes från Parma. Sannolikt äger ett analogt förhållande rum emellan andra afdelningen af Celanos verk och återstoden af *Legenda trium sociorum*. Allt tyder därpå. Celano berättar händelserna i tidsföljd till Franciscus' död, och skildringarna hänföra sig i allmänhet till händelser, som ägt rum i Leos närvaro, som öfverensstämma med hans och hans anhängares uppfattning eller med den plan för lefnadsteckningen, de tre följeslagarna i sin inledningsskrifvelse framlagt. Den tredje och sista delen af sin skildring slutligen utarbetade Celano på grundvalen af *Speculum perfectionis*.

Det följande året (1899) medförde en ny öfverraskning för Franciscus-forskningen. Fullföljande det af Sabatier gifna uppslaget, ansågo sig de förut nämnda italienska franciskanerna Marcellino da Civezza och Teofilo Domenichelli ha — visserligen endast i en italiensk öfversättning från 1300-talet — återfunnit de förlorade delarne af »de tre följeslagarnas legend». De utgåfvo under den stolta titeln *La Leggenda di San Francesco scritta da tre suoi compagni (Legenda trium sociorum) pubblicata per la prima volta nella*

vera sua integrità ett försök till rekonstruktion, som hade ett omfång ungefär dubbelt mot den af bollandisterna för första gången tryckta.

Hypotes och fynd syntes här så väl hänga samman, att den öfvervägande delen af specialisterna på området — bland dem äfven så kritiskt anlagda forskare som Müller och Goetz — ställde sig gynnsamt gentemot det framlagda rekonstruktionsförsöket. Gensagor höjdes å andra sidan genast från Faloci-Pulignani, d'Alençon och Mandonnet. Men själfva hufvudangreppet kom denna gång från bollandisterna. I 1900 års årgång af deras tidskrift publicerade van Ortroy en af en imponerande lärdom och mycket skarpsinne präglad undersökning,[1] hvari han helt enkelt sökte uppvisa, att de tre följeslagarnes legend i sin helhet ej vore annat än — såsom han uttrycker sig — en »skickligt gjord pastiche», härstammande tidigast från slutet af 1200-talet.[2]

Bevisföringen är i sina hufvuddrag följande. Utgångspunkten bildar den redan af Sabatier[3] gjorda iakttagelsen, att de i de tre följeslagarnes inledningsskrifvelse gjorda uttalandena om legendens innehåll icke motsvaras af hvad däri verkligen finnes.[4] Sabatier har däraf som nämndt dragit den slutsatsen, att vi äga legenden blott i fragmentariskt skick. Häremot talar enligt van Ortroys mening den omständigheten, att alla kända handskrifter (minst 16) meddela skriften i samma form. Den lärde bollandisten drager nu i stället den slutsats, att det nämnda missivet hör till något annat, nu förloradt franciskanskt verk, eller ock att det fabricerats af en författare, som f. ö. ej synes ha handlat i något som helst polemiskt syfte.[5] Men med inledningsskrifvelsens äkthet faller hvarje skäl att sätta legenden i förbindelse med de tre följeslagarne.[6] I samma riktning peka äfven de anakronismer och motsägelser, som van Ortroy anser sig kunna påvisa i berättelsen, och som omöjligen skulle kun-

[1] La légende de S. François d'Assise dite »Legenda trium sociorum» Anal. Bollandiana, 19, s. 119—197.
[2] A. a., s. 120.
[3] Jfr. ofvan sid. 218.
[4] I skrifvelsen utlofvas nya uppgifter om Franciscus. Men legenden öser till betydande del ur Celanos första biografi. Och under det i skrifvelsen de tre författarne säga sig ej vilja skrifva en i tidsföljd fortlöpande legend, är i den skrift vi äga i behåll kronologien strängt iakttagen.
[5] A. a., s. 120.
[6] A. a., s. 121.

Digitized by Google

nat nedskrifvas af någon ur Franciscus' närmaste krets.[1] Egendomligt och föga förmånligt för teorien om legendens äkthet är ock det förhållande, att den aldrig citeras eller omnämnes i några arbeten under 1200-talet. Slutligen söker förf. göra gällande, att äfven oafsedt ofvan angifna skäl legenden måste vara yngre än de författare, Celano, Bonaventura, Julianus från Speyer och Bernhard från Bessa, med hvilkas verk den företer de mest påfallande likheterna, och att den sålunda lånat från dessa. I slutet af undersökningen meddelas i tabellform en sammanställning af källorna till »de tre följeslagarnes legend», i den mån de med hjälp af det bevarade materialet kunna påvisas. Af hela sin studie drager författaren den slutsats, att legenden är ett apokryfiskt verk, hvars delar skickligt nog hopfogats, men som ej har någon förbindelse med Franciscus' förtroligaste lärjungekrets. Men om nu också *Legenda trium sociorum* måste utmönstras såsom en förfalskning, så är det i stället tydligt, att de tre lärjungarne medverkat vid tillkomsten af Celanos andra biografi.[2]

Till försvar för den ofvannämnda legendens hotade äkthet uppträder nu Sabatier själf.[3] Situationen är onekligen ej utan sin pikanta sida. Man ser, för att använda hans egna ord, en kritiker, som på vissa håll framställes såsom en bildstormare, försvara traditionen mot en jesuit af otadlig renlärighet.

Tyngdpunkten i det Sabatierska försvaret för legendens angripna äkthet lägges på analysen af dess förhållande till Celanos *Vita secunda.* Legenden måste vara äldre än biografien och ha begagnats af dess författare. Argumentationen rör sig på tvenne linjer. Framställningen i legenden är mindre utbroderad än hos Celano och Bonaventura. Undren intaga hos dessa en mycket större plats. Och deras förekomst i ett historiskt dokument står som regel i

---

[1] De röra regelns ursprungliga form, grundandet af S:t Klaras orden samt regelns och de tre franciskanska ordensstiftelsernas stadfästande af påfvestolen.

[2] A. a., s. 140, 141.

[3] De l'authenticité de la légende de Saint François dite des trois compagnons. Revue Historique, 75 (1901), s. 61 ff.

Digitized by Google

omvändt förhållande till dettas ålder.[1] Den andra bevisgruppen framskymtar redan i den källkritiska undersökningen i *Speculum perfectionis*, och den låter i korthet formulera sig så: att påstå, att de tre följeslagarnes legend kopierat Celano, är i själfva verket liktydigt med att säga: se här en kopia, som är mycket vackrare och sannare än originalet.[2] Som man ser hvilar Sabatiers åskådning mindre på en efter filologiska metoder i detalj genomförd kritisk undersökning af föreliggande texter än på rent subjektiva intryck af berättelsens ursprunglighet, stilens friskhet, bildens helgjutenhet o. s. v.

Om uppkomsten af de båda biografierna framlägger Sabatier följande teori, som utgör en ytterligare utveckling af hvad han förut sagt i detta ämne. Genom ordensutvecklingen under de första femton åren efter stiftarens död hade den officiella legenden (Celanos *Vita prima*) blifvit omöjlig. Det nu störtade parti, hvars ståndpunkt där funnit sitt uttryck, hade tummat på sanningen till Elias' favör. En ny lefnadsteckning hade blifvit en nödvändighet. För att en smula trubba af det obehagliga, som däri låg för Thomas, talade Genuakapitlet, som tog initiativet i saken, om tillägg till den äldsta biografien. Vid författandet af sin skildring fasthöllo de tre följeslagarne i teorien generalkapitelbeslutets bokstaf, i praktiken följde de dess andemening och skapade en ny Franciscus-biografi. Och deras inledningsskrifvelse till generalministern är därför ingen förfalskning, lika litet som den hör till något annat verk, utan den är ett sannskyldigt mästerstycke af malitiös godmodighet gentemot helgonets officielle lefnadsskildrare och det i den monastiska älskvärdhetens mest fulländade former[3]. Beviset för att de tre lärjungarna riktigt uppfattat situationen är, att Celano, som först tagit kapitlets artigheter för

[1] Denna tendens hos Celano att göra det mesta möjliga af sin hjälte framträder ej blott i hvad han meddelar utan ock i hvad han förtiger. Han utplånar i möjligaste mån Franciscus' svagheter och bisarrerier — t. ex. hans svaghet för god mat. A. a., s. 66.

[2] A. a., s. 73.

[3] A. a., s. 70. Brefvets innehåll motsvarar på ett förträffligt sätt stämningen inom orden 1246. Har det därför uppstått efter legenden, kan man blott förvåna sig, att en så skicklig förfalskare ej fått det att bättre stämma med dennas innehåll. Och i annat fall, huru ha de båda skriftstyckena kommit tillsammans?

Digitized by Google

goda, slutade med att förstå vinken och fullständigt omarbetade sitt verk.

Hvad slutligen angår de bevis mot legendens äkthet, som van Ortroy hämtar från hvad han i densamma anser vara anakronismer, liksom från den omständigheten, att den ej under 1200-talet omnämnes af andra författare, så lyckas Sabatier i de flesta punkter tillbakavisa påståendet om anakronismer; att åter legenden ej citerats eller omnämnts [1], beror dels på att den fått träda i skuggan för Celanos med den officiella hallstämpeln försedda teckning, dels därpå att den alls ej behandlar ordenskrisen och alltså för spiritualerna ingen anledning fanns att citera den. Med hänsyn till den af van Ortroy meddelade sammanställningen af legendens källor ifrågasätter Sabatier, huruvida vissa af dem (t. ex. Jordanus från Giano) kunnat vara kompilatorn tillgängliga, och framhåller, att legenden i samma mån vi närma oss slutet innehåller alltmera stoff, för hvilket källorna ej kunnat påvisas. I slutet af sin antikritik återkommer den franske forskaren till sitt älsklingsargument: arbetets allmänna litterära och historiska karaktär och den äkta franciskanska ande, som genomströmmar detsamma, utesluta hvarje tanke på en kompilation.

* *
*

Af Sabatiers kritiker är väl Walter Goetz den, som visat den största frihet från förutfattade meningar och tillika den största nykterhet och måttfullhet i sina omdömen och slutsatser; han synes ock vara den, som grundligast och följdriktigast genomtänkt »det franciskanska problemet» i hela dess vidd. Han äger väl icke Sabatiers djärfva fantasi eller konstnärliga stil, men han öfverträffar sin franske föregångare i kritisk metod och omsorgsfullt genomtänkande af problemen. Resultaten af sina forskningar har han framlagt i en serie uppsatser i *Historische Vierteljahrschrift* [2] och Briegers *Zeitschrift für Kirchengeschichte.* [3]

[1] För Sabatiers uppfattning existerar icke denna svårighet. För honom har ju *Legenda trium sociorum* legat till grund för delar af *Vita secunda* och på denna väg blifvit känd för 1200-talets författare.

[2] Die ursprünglichen Ideale des hl. Franz von Assisi. Bd. 4, s., 19—50.

[3] Bd. 22, 24 och 25.

Digitized by Google

De viktigaste af de i sistnämnda tidskrift offentliggjorda undersökningarna ha, öfversedda och betydligt utvidgade, utgifvits i bokform [1] och utgöra väl den bästa befintliga ledtråd för den, som önskar sätta sig in i hithörande källkritiska problem. [2]

Då enligt Goetz' förmening den uppfattning af källorna, hvartill Sabatier kommit, hvilar på en *a priori* uppställd teori om Franciscus' ursprungliga syften och hans därur framgående förhållande till kurian och särskildt till kardinal Hugolin (Gregorius IX), [3] så måste enligt hans åsikt den rent källkritiska undersökningen fullständigas med eller rättare föregås af en undersökning äfven rörande nyssnämnda fråga. Men för att ställa denna undersökning på en fast grund och vinna en objektiv måttstock vid de omtvistade källornas bedömande blir det nödvändigt att så vidt möjligt anlita annat material än legenderna. Och Goetz anser sig ha funnit hvad han behöfver i Franciscus' eget testamente, som ju af Sabatier anses såsom ett sista försök att vrida utvecklingen i led igen, samt i några uppgifter och uttalanden af Jakob från Vitry, den berömde korstågspredikanten, under tio år (1217—1227) biskop af Akkon och slutligen kardinal.

Hvad först testamentet angår, så talar redan den omständigheten, att det är ställdt till hvad som af gammalt kallats Franciscus' första orden, starkt emot den af Mandonnet företrädda åsikten, att denne afsett att bilda ett världsomfattande botbrödraskap. Och i testamentet förekomma åtskilliga uttalanden rörande flykt undan världen, afstående af alla ägodelar, bärande af en särskild dräkt och ovillkorlig lydnad, som alla häntyda på en organisation *extra sæculum* eller, såsom Goetz uttrycker saken, »en rörelse i riktning mot munklifvet». Ingenstädes i testamentet vänder sig kritiken mot munkorganisationen i och för sig.

Med den tendens, som i testamentet framträder, öfverensstämmer noga hvad Jakob från Vitry i ett i oktober

[1] Die Quellen zur Geschichte des hl. Franz von Assisi (Gotha 1904).

[2] Såsom orienterande öfversikter kunna i öfrigt omnämnas inledningen till Johannes Jørgensens nyligen utgifna bok »Den hellige Frans af Assisi» (Köpenhamn 1907) samt den »Kritische Betrachtung der neueren Quellenforschung», som bifogats den nya upplagan af Thodes förut omnämnda verk (s. 586 ff.)

[3] A. a., s. 58.

Digitized by Google

1216 från Genua skrifvet bref har att säga om franciskanerna och klarissinnorna. De senare lefva tillsammans i hospital invid städerna, mottaga inga gåfvor utan lefva af sina händers arbete. Bröderna söka sig undan från världens fåfänglighet; de lefva enligt den äldsta kyrkans sed och tillbringa nätterna på ensligt belägna platser, hängifna åt kontemplation. En gång årligen samlade till kapitel fastställa de med sina öfverordnades råd och förkunna sina stadgar, som stadfästas af påfven. Mellan kapitlen öfva de missionsverksamhet kring hela Italien. Och i ett annat bref, förmodligen från augusti 1220, skildrar Jakob från Vitry åtskilliga personers anslutning till franciskanerna (*religioni minorum fratrum*) i ordalag, som måste angifva öfvergång till ordenslifvet. På ett ställe i sin *Historia occidentalis*, efter allt att döma byggdt på iakttagelser, gjorda åren 1217 och 1219, omnämner samme författare minoriterna i samma andedrag som munkar af olika slag men säger dem vara alla öfverlägsna »*in habitu et nuditate et mundi contemptu*». Äfvenså lämnas åtskilliga upplysningar om deras organisation i ordalag sådana som i allmänhet brukas om ordensorganisationer. Af allt det sagda drar Goetz den slutsats, att Sabatiers och Mandonnets teori är ohållbar, samt att Franciscus' ursprungliga syften pekade hän mot en munkorden, om ock denna af helt naturliga skäl under sitt första decennium ännu ej vunnit någon sorgfälligt utarbetad organisation.

Återstår då den andra sidan af problemet: utvecklingen från 1220 till 1226, förhållandet till kurian, kardinal Hugolin och Elias från Cortona. Här framhåller Goetz inledningsvis, att Franciscus och hans brödraskap tydligen från början intagit en annan ställning till påfvestolen än valdenserna, enär de förra ju fingo den rätt att fritt predika, som vägrades de senare. En ordensorganisation hade redan börjat uppväxa före själfva konfliktperioden, senast 1218. Hvad 1220 års händelser angår, framhålles, att Franciscus af egen drift skred till reorganisationen af sitt samfund, liksom att han själf begärde Hugolin till ordensprotektor, själf fordrade det till klarissinnorna gifna privilegiets återtagande, själf anhöll om den tilltänkte ordensgrundaren Jo-

Digitized by Google

hannes' afvisande.[1] Mellan 1220 års händelser och de senare striderna om armodsaskesen finnes intet som helst sammanhang. Elias från Cortona kan knappast i dessa händelser ha spelat någon större roll, då han sannolikt obetydligt tidigare än Franciscus hemkommit från Orienten.

Hvad som däremot står fast är, att Franciscus under sina sista år[2] med grämelse och missmod såg ordens utveckling, liksom att vid utarbetandet af 1223 års regel slitningar uppstått mellan honom och kardinal Hugolin. Hvad först den sista frågan, personfrågan, angår, så synes dock vänskapsförhållandet mellan Franciscus och kardinalen aldrig ha blifvit allvarsamt stördt. Gregorius IX var — här samstämmer Goetz' uppfattning med Sabatiers — i själfva verket en sammansatt natur: å ena sidan den i den påfliga diplomatiens skola tränade politikern, å andra sidan den af ett ej obetydligt drag af öfversvinnlig religiositet präglade andlige. Det finnes sålunda intet skäl att betvifla, att han med verklig beundran och sympati betraktat helgonet från Assisi. Motsatsen dem emellan är den oöfvervinnliga mellan realisten och idealisten. Den världsvane kardinalen har måst säga sig själf och säga sin vän, att hans idéer behöfde omgestaltas, i någon mån kanske förgrofvas och förflackas för att kunna utföras i lifvet, och Franciscus har låtit det ske — kanske icke utan en känsla af att vännen hade rätt, men säkert med det missmod och den grämelse, som hvarje ideellt anlagd människa erfar vid upptäckten, att hennes lefnads bästa sträfvanden varit *ultra vires*. Någon verklig konflikt har lika litet uppstått mellan Franciscus och kardinalen som mellan Franciscus och Elias.

Men Goetz har ej nöjt sig med att söka skjuta grundskott i den uppfattning af Franciscus' syften och af hans stiftelses första utveckling, hvarpå Sabatiers hela ställning till källmaterialet ytterst hvilar, han har äfven underkastat själfva detta material i dess helhet en minutiös granskning. Och de säkra eller sannolika resultat, till hvilka han därvid kunnat nå, komma väl att bilda grundvalen och utgångs-

[1] Med skäl påpekar Goetz (s. 38, 39), att det är svårt att se, hvad intresse kurian skulle haft af att framkalla eller uppmuntra de slitningar inom orden, som utbröto under Franciscus' frånvaro i Orienten.

[2] Goetz betviflar (s. 40—42) konflikternas inträdande så tidigt som 1220.

Digitized by Google

punkten för kommande dagars Franciscusforskning. De problem den tyske forskaren för sin undersökning uppställt, har han själf angifvit med följande ord: »Finnas uppteckningar af Franciscus själf? Är *Speculum perfectionis* den äldsta och intimaste teckningen af helgonet? Är *Legenda trium sociorum* i den gamla som i den rekonstruerade formen en värdelös kompilation? Är Thomas' af Celano första biografi alldeles opartisk och tillförlitlig, är den andra ett självständigt tillägg till den första och äger den samma tillförlitlighet? Skrifver Bonaventura såsom sanningssökande häfdaforskare eller såsom målsman för ett parti, som sträfvade att förflacka den heliges lifsideal?»[1] Här se vi såsom i en brännpunkt sammanförda alla Franciscusforskningens viktigaste problem.

Med den första källgruppen, den heliges egna skrifter och bref, behöfva vi här ej alls sysselsätta oss; på detta område härskar numera i de viktigaste punkterna enighet mellan de olika forskarna. Sabatier har äran att vara den förste, som betonat, huru viktig denna kategori af källor är.

I spetsen för sin undersökning öfver legenderna ställer Goetz Celano's *Vita prima:* dess äkthet är obestridd, dess tillkomst under de första åren efter Franciscus' död likaså, och sedan Sabatier numera uppgifvit sin ursprungliga tes, att *Speculum perfectionis* uppstått år 1227, är den äfven den äldsta lefnadsskildring af »il poverello», som vi äga.

För så vidt Goetz lyckats uppvisa, att den af Sabatier, Mandonnet och andra häfdade uppfattningen af Franciscus' ursprungliga ideal och ordens äldsta historia är oriktig, så förfaller ju ock i dessa delar Sabatiers karaktäristik af Thomas såsom en förfalskare af den historiska sanningen och en skrupellös anhängare af det kuriala partiet. För öfrigt, vore Sabatiers teori riktig, måste anklagelsen för förfalskning af den historiska sanningen riktas äfven mot *Vita secunda* och Bonaventura, liksom ock de af Franciscus' närmaste anhängare, från hvilka enligt Sabatier »fullkomlighetsspegeln» och »de tre följeslagarnes legend» härröra, ej kunna undgå anklagelsen för åtminstone ett fegt undan-

[1] Die Quellen zur Geschichte des hl. Franz von Assisi, s. 7.

Digitized by Google

hållande af sanningen. Ty ingenstädes återfinner man den Sabatier-Mandonnet'ska skildringen af franciskanernas äldsta utveckling. Men så mycken hopad skurkaktighet är en psykologisk omöjlighet. Och med uppgifvandet af 1227 såsom tillkomstår för *Speculum perfectionis* måste man ock släppa antagandet, att *Vita prima* är en motskrift mot broder Leos skildring.[1]

Betraktar man nu utan förutfattade meningar Celanos lefnadsteckning, kommer man otvifvelaktigt till den slutsats, att den tillkommit på grundval icke minst af meddelanden från den förtroligaste lärjungekretsen och i hufvudsak motsvarat dess åskådning.[2] Den kan sålunda ej karaktäriseras såsom en tendentiös partiskrift. Trovärdigheten af det meddelade stoffet måste i stället pröfvas från fall till fall. Påfallande är frånvaron af direkta uttalanden af helgonet, liksom af berättelser om under — allt omständigheter som tala till skildringens förmån. Samma intryck af tillförlitlighet ger en pröfning af de ställen, som enligt Sabatiers förmening höra till schibbolet: Rivotorto omtalas såsom brödernas första hemvist; skildringen af kardinal Hugolin afsticker på intet vis från hvad som säges i *Legenda trium sociorum* eller i Celanos af lärjungarna påverkade andra lefnadsteckning; testamentet intager visserligen ej den ställning Franciscus tillärnat detsamma, men denna brist delar Celanos biografi med *Speculum* och *Legenda trium sociorum*. Likadant är förhållandet med Franciscus' orientresa 1219—20 och den i samband därmed uppståndna ordenskrisen. Hvad slutligen skildringen af Franciscus' syften och hans skapelses första utveckling angår, så stämmer den väl med testamentet och Jakob från Vitry.

Men om man nu också bör tillerkänna Celano opartiskhet och subjektiv pålitlighet, så följer däraf ej, såsom Sa-

---

[1] Om denna fråga se Tilemann, Speculum perfectionis und Legenda trium sociorum (Leipzig 1902).

[2] Detta framgår af 1) de utförliga uppgifterna om stigmatisationen, som förf. endast kunnat — direkt eller indirekt — få af ögonvittnena Leo eller Rufinus; 2) förtigandet af de närmaste lärjungarnas namn, hvilket, som Goetz öfvertygande visar, säkerligen skett på deras egen begäran; samt 3) det förtroende, hvarmed just den trängsta lärjungekretsen kom Celano till mötes 1247, då motsatserna inom orden verkligen skärpts (se nedan sid. 234). Thomas själf har ej varit i någon långvarigare eller intimare beröring med Franciscus. Goetz, a. a., s. 64 ff.; jfr van Ortroys uppfattning (se ofvan sid. 226).

Digitized by Google

batier underligt nog synes mena,[1] att man måste obetingadt lita på hans uppgifter i ett och allt. I många fall är Thomas en bristfällig skildrare: mycket af hvad han berättar har han ej själf upplefvat; han skref på Gregorius IX:s uppdrag och har säkert alltför mycket påverkats af de upplysningar han från denne och Elias erhållit; han är en dålig psykolog, och hans karaktäristik utgör en katalog öfver alla möjliga dygder utan det substrat, som af egenskaperna bildar en individualitet, och är mycket underlägsen den knappa teckning Jordanus från Giano gifvit: »*Omnia per humilitatem maluit vincere quam per iudicii potestatem.*[2] Och slutligen må anmärkas, att kronologien är mycket bristfällig. Sin kritik sammanfattar Goetz i denna kläm: biografien är skrifven *bona fide*, men mot densamma kan framför allt invändas, att den i främsta rummet tydligen är afsedd att tjäna till uppbyggelse.[3]

Hvad Celanos andra biografi angår, måste först och främst understrykas, att vid dess affattande Celano verkligen samarbetat med de tre lärjungarne: det framgår tydligt såväl af prologen som af vissa uppgifter i texten. Den af Sabatier framslungade insinuationen, att Celano begagnat deras material med undertryckande af deras uppfattning, och samtidigt sökt ingifva läsaren den föreställningen, att han med dem samarbetat,[4] är för Goetz — och väl med rätta — en psykologisk monstruositet. I afseende på de båda af Celano författade biografiernas förhållande till hvarandra, står den senare ej i något af en ordenspolitisk frontförändring hos författaren betingadt motsatsförhållande till sin föregångare, utgör icke frukten af vunnen insikt om den första skildringens partiskhet och ångerfullt återvändande till sanningen. Den bildar en systematisk komplettering till den förra med den förändrade uppfattning i åtskilliga frågor, som gjorde sig gällande hos alla Franciscus' anhängare, och som framkallats af den allt mera i strid mot stiftarens önskningar gående utvecklingen inom orden; däraf ock olikheten i skildringen af Elias från Cortona. Med ett ord:

[1] Spec. perf., s. CII.
[2] Anal. Francisc. I, s. 5.
[3] A. a., s. 88.
[4] Opuscules de critique historique. III, s. 69, 70, n. 1.

Digitized by Google

den senare lefnadsteckningen visar ej, att Thomas ångerfull återvänder till Franciscus' verkliga ideal, utan hur mycket utvecklingen inom orden efter stiftarens död aflägsnat sig från desamma. [1]

Den undersökning af förhållandet mellan *Vita secunda* och *Speculum perfectionis*, som Goetz företagit och hvarom mera längre fram, kastar ljus öfver den viktigaste af hithörande frågor: har Celano förvanskat det material, som han från Franciscus' förtroliga vänner mottagit, eller äger han rätt att åberopa dem såsom sina medarbetare? Ett ingående studium af de båda nämnda skrifterna visar, att Celano i de flesta punkter besjälas af Franciscus' ideal. I några afseenden intager han visserligen en annan hållning — det gäller särskildt varningen för privilegier, testamentets förbindande kraft och den plats vården af spetälska borde intaga i ordenslifvet — och detta är tvifvelsutan en eftergift åt den mildare riktningen.[2] Men de stränga idealen framträda i det hela så starkt i hans senare biografi, att man ej äger rätt att tala om någon principiell motsats mellan Celano och den förtroligaste lärjungekretsen. Och hela det skurkstreck af Celano, som Sabatier framkonstruerat,[3] faller därmed till jorden.

Den uppfattning af Celanos andra biografi, hvartill Goetz kommit, sammanhänger med och är delvis beroende af hans ståndpunkt till frågan om »de tre följeslagarnes legend». Anticipationsvis må här nämnas, att han närmast lutar åt samma åskådning som van Ortroy, eller att den är en under första fjärdedelen af 1300-talet tillkommen kompilation. Vid undersökningen utgår Goetz från samma utgångspunkt som van Ortroy: bristen på öfverensstämmelse mellan inledningsskrifvelsen och legenden. I själfva verket behöfva de ej med nödvändighet höra tillsammans. Visserligen förlorar legenden då allt bevisligt sammanhang med de tre följeslagarne, men å andra sidan kan undersökningen göras förutsättningslösare, »befriad från den tryckande bar-

---

[1] Hvad angår biografiens tillkomsttid anser Goetz, att den påbörjats i anledning af generalkapitlets beslut 1244 och förelegat färdig i juli 1247 (a. a., s. 233—35).

[2] A. a., s. 224—229.

[3] Se ofvan sid. 234.

Digitized by Google

lasten af de tre lärjungarnes förutsatta författareskap».[1] Den behöfver därför ej vara en sen kompilation, den kan vara ett äldre verk af någon Franciscus fjärmare stående författare. Frågan om inledningsskrifvelsens ursprung kan sedan behandlas för sig.

Därefter följer en undersökning af legendens förhållande till andra källor, kapitel för kapitel. Goetz inleder denna undersökning med att gentemot Sabatiers argumentation för äktheten framhålla, dels att denne ej lyckats påvisa, att under som regel äro talrikare hos Celano, dels att man ej utan vidare kan godtaga den af honom åberopade grundsatsen, att textutvidgningar alltid tyda på senare proveniens. Bonaventura t. ex. förfar lika ofta i motsatt riktning.[2] Ur den detaljerade pröfning, som nu följer, får förf. fram som sannolikt resultat, att de tre följeslagarnes legend är en kompilation. Hans hufvudsakliga resonemang är i korthet följande. Att legenden i stor utsträckning begagnat Celanos första biografi, är säkert; men den har ock, som nämndt, många påfallande beröringspunkter med samme författares *Vita secunda*. På ett flertal punkter innehåller nu denna senare berättelser, som finnas i *Legenda trium sociorum*, men utan återgifvande af de drag i dessa berättelser, som synbarligen äro hämtade ur Celanos första biografi; på andra punkter åter finnas de från sistnämnda verk lånade ställena medtagna. Har nu i de förstnämnda punkterna legenden legat till grund för Celanos andra biografi, måste dess författare ha sorgfälligt utrensat allt, som hämtats ur den första. Vida rimligare förefaller då antagandet, att det är legenden, som utgör en kontamination af Celanos båda lefnadsteckningar.[3]

Men äfven andra skäl peka i samma riktning. Flerfaldiga gånger förekomma profetior af Franciscus, och sådana pläga ju i allmänhet ha tillkommit *post eventum*. Man finner äfven misstag, som hos Franciscus' förtroligaste omgifning vore oförklarliga.[4] Kronologien är liksom den

[1] A. a., s. 96.

[2] Fall finnas ock, där *Legenda trium sociorum* i förhållande till Celano erbjuder den mera utbroderade versionen.

[3] Argumentet finnes antydt hos van Ortroy (Anal. Boll., 19, s. 131).

[4] Så t. ex. säges i kap. 9 Portiuncula ha varit franciskanernas första uppehållsort (Goetz, a. a., s. 115). Jfr. ock sid. 124.

Digitized by Google

psykologiska utvecklingen förvirrad.[1] Man saknar en mängd för Franciscus karakteristiska drag; ordenskrisen omnämnes lika litet som testamentets viktigaste föreskrifter.[2] Upprepningar, t. o. m. motsägande hvarandra, äro ej sällsynta.[3] Och slutligen förvånar onekligen den omständigheten, att åtskilliga intressanta notiser, ordagranna yttranden af Franciscus o. s. v., som förekomma i legenden, saknas hos både Celano och Bonaventura.[4] Den slutsats, som författaren anser sig ha rätt att draga, blir alltså, att legenden, för såvidt ej starkare skäl för dess äkthet kunna företes än de af Sabatier förebragta, är en sen kompilation. Härmed faller naturligtvis äfven det af Marcellino da Civezza och Teofilo Domenichelli gjorda rekonstruktionsförsöket.

Att bestämdt förklara de tre följeslagarnes legend för understucken vågar Goetz dock ej. Den innehåller för att vara en sådan kompilation påfallande få faktiska misstag och legendariska utbroderingar. Där finnes ock en återstod af uppgifter, som ej kunna på kända källor återföras. Och slutligen är det gåtfulla med inledningsskrifvelsen ej utredt. Den första omständigheten kan möjligen förklaras genom antagandet, att förf. tillhört kretsen af helgonets stränge efterföljare; men då är å andra sidan frånvaron af polemik mot den mildare riktningen påfallande. Kompilatorn synes ha förutom Celano och Bonaventura begagnat en traditionsgrupp speciellt rörande generalkapitlen, missionerna o. s. v., en grupp, hvarur äfven den s. k. *Anonymus Perusinus* fram gått.[5] Hvad slutligen inledningsskrifvelsen angår, så lutar Goetz närmast åt den uppfattningen, att den är en förfalskning.[6]

Med utmönstrandet af de tre följeslagarnes legend ur det äkta källmaterialet stiger källvärdet hos Celanos andra

[1] Goetz, a. a., s. 108, 109, 124 f.
[2] A. a., s. 132.
[3] A. a., s. 115, 118, 119.
[4] Se t. ex. a. a., s. 105, 111, 114, 121, 129.
[5] Denna tradition har förmodligen utbildats först efter Bonaventura och Bernhard af Bessa. A. a. s. 145.
[6] A. a., s. 134 ff. Han vill dock ej alldeles afvisa en af Minocchi och Lemmens framställd hypotes, att brefvet varit den följeskrifvelse, hvarmed följeslagarna till generalministern insände det material, som utgör de äldsta beståndsdelarna i *Speculum perfectionis*.

Digitized by Google

biografi. Lika litet som hans första teckning är en motskrift mot broder Leos, är hans andra riktad mot de tre lärjungarnes verk. Men *Vita secunda* sammanhänger ej blott med följeslagarnes legend utan ock med »fullkomlighetsspegeln». Ett stort antal kapitel (79) i den förra skriften återfinnes ordagrant eller med någon förändring i den senare. I hvilket förhållande stå de till hvarandra? Har kompilatorn tagit dem ur Celanos biografi eller Celano användt Leos och andra lärjungars anteckningar?

Sedan i klostret Ognissanti i Florens upptäckts en handskrift af *Speculum perfectionis*, hvars slutord sätta uppkomsttiden till maj 1318, torde få anses säkert, att Sabatiers ursprungliga tes är ohållbar, och att i sin föreliggande form skriften härrör från 1318.[1] Men tillhör icke dess mindre innehållet — helt eller delvis — en tidigare tid?

De i så godt som alla handskrifter förekommande inledningsorden, som beredt Sabatier så mycket bryderi, men hvilka nu vunnit sin naturliga förklaring, säga, att skriften utgör en sammanställning af olika äldre uppgifter, som på skilda ställen helgonets lärjungar skriftligen eller muntligen lämnat. Härmed stämmer, att man i berättelsen ofta påträffar uttryck sådana som »nos qui cum b. Francisco fuimus», »nobis sociis eius», »qui vidit scripsit hoc» o. s .v. Och redan före 1318 anföras citat ur skriften, så t. ex. af den bekante Ubertino de Casale i hans verk *Arbor vitæ crucifixæ* (1305), *Declaratio* och *Responsio* (1311). Försök ha visserligen gjorts att förklara dessa citat såsom uppfinningar af Ubertino, men denna ståndpunkt kan ej anses hållbar. Citaten liksom de upplysningar, som lämnas af Ubertino och andra franciskanska författare, bevisa, att broder Leo verkligen efterlämnat uppteckningar af olika slag (*dicta*, *verba*, *scripta*, *rotuli*, *cedulæ*), men däremot knappast någon utarbetad biografi eller legend.

Hufvudsvårigheten med problemet ligger dock på annat håll. Likheten mellan vissa delar af *Speculum* och vissa kapitel i Celanos andra biografi är så omisskänlig, att man måste fråga sig om den förra utgör en utvidgad kompi-

[1] Årtalet i Cod. Mazarinus 1743 förklaras som en felskrifning för 1318 (MCCXXVIII i st. f. MCCCXVIII).

Digitized by Google

lation af uppgifter ur Celano, eller om denne byggt på uppgifter af Leo och hans vänner, eller slutligen om Leo redigerat sina anteckningar i anslutning till Celanos andra biografi.

Den detaljgranskning af »fullkomlighetsspegeln», som Goetz från nyss angifna synpunkt företagit, ger vid handen, att af dess 124 kapitel blott högst 32 innehålla gammalt material i autentisk form, att 43 innehålla sådant material men i öfverarbetad form, samt att rörande omkring 50 kapitel intet bestämdt kan sägas rörande deras ålder. I högst ett tiotal fall kan med bestämdhet påstås, att berättelsen i *Speculum*, i den form den föreligger, är äldre än Celanos andra biografi; i andra fall synes förhållandet tämligen visst vara omvändt; i några fall kan Celanos första teckning anses ha legat till grund för framställningen i *Speculum*. Ett så föga bestämdt resultat synes stärka misstankarna mot skriftens äkthet.

Häremot kan emellertid sägas, att de uttryck, som angifva berättarne såsom ögonvittnen, och som i många fall utgöra det bästa stöd för uppgifternas tidiga proveniens, såsom regel förekomma i kapitel med sådant innehåll, att någon anledning till förfalskning ej kan uttänkas. Och vore skriften, såsom af några forskare påståtts, en tendentiös förfalskning, borde tendensen framträda såsom vida mera afgjord och enhetlig. In summa: *Speculum perfectionis* innehåller gammalt värdefullt material, härstammande från de förtroliga följeslagarne eller från broder Leo ensam, men den meddelar detta material i en år 1318 fullbordad sammanarbetning, företagen för att rädda anteckningarne från glömskan. I sin helhet måste dock skriften användas med mycken försiktighet, då det i allmänhet ej låter sig afgöra, när anteckningarna föreligga i autentisk och när i öfverarbetad form. Generellt kan dock sägas, att en naiv sammanställning af gammalt material utgör skriften i fråga ej; därtill äro de underbara tilldragelserna och de ordagranna uppteckningarna af helgonets yttranden alldeles för talrika. Och slutligen: ingen af de båda teorier, som tidigare uppställts rörande *Speculum* är hållbar; den är icke i sin helhet ett arbete af broder Leo, ej heller får man däri se de förlorade partierna af de tre följeslagarnes legend.

Digitized by Google

Såsom af den ofvan lämnade sammanträngda redogörelsen framgår, har under de sista årtiondena Franciscusforskningen haft att genomlöpa en underligt labyrintisk utvecklingsgång. När Sabatier på 1890-talet utgaf sina arbeten, syntes de komma att medföra en omvärdering af alla värden. Franciscus framstår såsom en — visserligen omedveten — protestant af Sabatiers egen ultramoderna typ och går själsligen under i kampen mot kurian och den officiella kristendomen. De biografer, på hvilka den äldre forskningen stödt sig, göras till opålitliga partiskribenter eller föga nogräknade representanter för det officiella skönmåleriet. Och i stället framdrages såsom hufvudkälla för kännedomen om Franciscus' lif en biografi, som säges vara författad af broder Leo inom ett år efter helgonets död, och den af gammalt kända *Legenda trium sociorum* rekonstrueras till en skrift af dubbelt omfång.

Och hvad står nu efter mindre än ett årtionde kvar af allt detta? Franciscus' fria protestantism har bevisats vara en anakronism, hans motsättning till kurian den eviga mellan svärmiska idealister och verklighetsmänniskor. Celano är återinsatt på sin gamla plats såsom en af de pålitligaste källorna, de tre följeslagarnes legend är skäligen misstänkt såsom ett litterärt falsarium och *Speculum perfectionis* i den form den föreligger har bevisats höra till en tidpunkt 100 år senare än den af Sabatier antagna. Och dock är ställningen i många fall en annan. Mycket af hvad som för den äldre forskningen var aprioristiskt antagande framstår nu såsom genom skarp kritik luttrad sanning, och bredvid de källor, som förut lagts till grund för teckningen af Franciscus' lif och lifsarbete, står nu en ny grupp af material, knappast mindre viktigt än det äldre — de berättelser som kunna återföras på broder Leo och hans krets. Det är i förbiseendet af det sist sagda, som Thodes ofta citerade ord om att allt förblifvit vid det gamla, måste betecknas såsom öfverord.

Digitized by Google

Strödda meddelanden och aktstycken.

Hvar dog drottning Kristina d. ä.?

De vanliga uppslagsböckerna angifva, att drottning Kristina d. ä:s dödsort varit Gripsholm. Att detta är oriktigt och att drottningen dog på Nyköpings slott, framgår af följande bref [1] från Johan Skytte, Gabriel Oxenstierna och Didrik v. Falkenberg till Gustaf den II Adolf.

Stormechtigste konungh, allernådigste furste och herre, E: K: M:tt näst tillböhrligh underdånigh lyckönskan, schall vår underdånighe och rätträdige thiänst, hörsamheet och lydno troligen bevijsas, så länge vij leffve.

Stormechtigste och allernådigste konungh och herre, såsom E: K: M:tt uthan tviffvell för dette allernådigst förnummit haffver aff dett breeff jagh Diderich von Falchenbärgh E: K: M:tt under dato dhen 8 i denne månadhen medh lackeijn afskickadhe, huruledes Gudh dhen aldre högste af sitt fadherlighe rådh haffver täckts på be:te dato när klockan var emällan 9 och 10 förmiddagh igenom dhen thimelige dödhen hädhan fordra aff denne jemmerdalen E: K: M:tz älschelige kiäre fru modher, hvars siäl Gudh alzmechtigh evinnerligen frögdhe och förlähne Hen:s M:tz salighe lekamen ehn frögdefull opståndelsze till dett evige liffvet, altså haffver osz icke annars bordt ähn lätha E: K: M:tt vijdhere förnimma, hvadh vij sädhan förmåt haffve, dhå nu dette begråthelighe dödzfall, dett Gudh bättre, uthi min Gabriel Oxenstiernas, som någhre daghar tillförenne hijtt till Hen:s M:tt ahnkom, och underdånigh relation gjordhe om dhe saker migh uthan landz kunno vitterligit vara, så och fleres närvahru, hvilche på samme stundh hoosz Hen:s M:tt dett jemmerlighe sårgefallet medh gråthandhe thårar ahnsehe måste, händt var. Så haffver jagh och be:te hoffmästher strax tagitt sakerne i godh acht och igensluthet och förseglat Hen. M:tz bäste och förnämbste saker, till dess att någhre

---

[1] Orig. i RA (Kristina d. ä. Handlingar 1).

Digitized by Google

flere aff rijkzsens rådh hijtt ländha kunne och oss i saken rådhfhöre. Sädhan ähr H:s F. N:e pfalsgreffven och pfhalsgrefvinnan, så och jagh Johan Skytte hijt kompne uthi dhen acht, att bevijse vår plichtighe thiänst och, så myckitt möijeligit vara kan, om dett högloflighe konungzlighe lijket beställe, såsom dett sigh bordhe och E: K: M:tt må skee till nådigt behag. Hafve fördenschull i förstone medh H:s F. N:s pfhalzgrefvens rådh och betänkiandhe på E: K: M:tz nådighe behagh igenom någhre förnämblighe fruer låthet beklädhe lijket på dett bädste sätt, som sigh höffves kunne, och sedhan dett var i kista lagdt, beledsagadhe det ihn i dhen fyrkantighe salen moth åhen, der som E: K: M:tz salige herfaders högloflighe lijk i förstone bevakades, att der ståendhe bliffva, till desz man förnimmer E. K. M:ts nådighe betänkiandhe och vijdhere förklaringh.

Hvadh regalierne ahnlangar, så haffve vij der om medh all flijt beställt, så att dhe medh förste färdighe bliffva schole, doch icke att ihnleggias för ähn vij förnimme E: K: M:tz nådige vilie, uthan vele dett längste som skee kan der medh fördröije. Men der lijket till äventyrs icke kan lijdha någon drögzmåhl, uthan ändhelighen kräffver, att kistan måste tillslåes, då schole vij medh flere våre medbröder oförsummat begiffve osz hijt och sädhan giöre till saken, effter som det sigh bäst höfves och vår underdånigh troheet kräffver, doch som bem:tt ähr i dett längste dermedh fördröije, som möijeligest skee kan. Bidhie ödhmiucheligen, att E: K: M:tt låther sigh dette så nådigst behagha, som vij dett alt uthi underdånigh troheet tänke och mehene.

Elliest haffve vij och förordnat Pher Åhrlandszon [1] medh Matthias Soop till Wijbyholm, Gripzholm och Räfznäs der att försegle dhe förnämbste saker som finnas kunne, ändoch vij förhoppas, att der medh ingen fhara vara schall, aldenstundh Hen:s S: M:tt haffver mäst låthet sielff forsegla dhe förnämbste dörar och desz nycklar uthi sin konungzlige förvahringh anammat, effter som och alle nycklar här inslutzne ähre, deszlijkes haffve vij och förseglet Hen:s S. M:z cantzleij och des handlinger, Hen:s S. M:ttz stat belanghandhe. Så haffver man inthz kunnat derpå någon förandringh giöre, for ähn man förnimmer E: K: M:z nådige vilije, uthan låthet allt bliffve, som Hen:s S. M:tt der uthi sin lifztidh ahnordnat haffver, alene tagit aff Hen:s S. M:z thienere dhen richtigest beskedh på all behållen ränthe, som man i hasth haffver nåh kunnat, och härmedh uthi all underdånigheet E. K. M:tt tillskicke, förvänthandes ödhmiucheligen E. K. M:ttz nådige förklaringh, och huru E. K. M:tz vilije ähr, medh Hen:s. F. N:d fröken Agnes [2] sampt Hen:s S. M:tz effterlefdhe hofthienere förhållas schall. Sädhan schall E: K: M:tz nådighe befhallningh hörsambligen och troligen effterkommas. I medler tijdh och altijdh befhale E. K. M:tt medh sin älschelige kiäre gemåhl, vår nådigste drottningh, uthi Gudz mildhe och nådighe protection till longvarigh hälsze och välmå-

[1] Kammarrådet Per Erlandsson Bååt.
[2] Prinsessan Agnes af Holstein, drottning Kristinas syster.

Digitized by Google

gho, lyckosampt och roligit regementhe, så och segervinningh uthöffver alle E: K: M:ttz fiender, underdåneligen och troligheu. Och ähre

Dat. Nyköping then E: K: M:tz
14 Decemb 625

Jahan Skytt Gabriel Oxnstn Diderich Von Falkenbg.

N. Sjöberg.

Slaget vid Poltava skildradt i en samtida rimkrönika.

Det äldsta skönlitterära minnesmärket af det betydelsefulla slaget torde vara en s. k. hjältedikt, som författades på polska af en viss Piotr Bolesta omedelbart efter drabbningen och som publicerades redan den 15 juli 1709. Af denna tryckskrift, som upptager 15 sidor folio, finnas numera endast två exemplar, hvaraf det ena i Krasiński-biblioteket i Warschau. Dikten blef emellertid omtryckt redan år 1740 i Lublin i en bok, som under titel »Krotka annotacya Seymow . . .» innehåller en kronologisk redogörelse för märkligare tilldragelser i Polens historia från 1648 till 1733, utarbetad af Franciszek na Pulaciach Pulaski, öfverste m. m. Af denna bok finnas äfvenledes blott tvenne exemplar i behåll, nämligen i Jagiellonska universitetsbiblioteket i Krakau och i det den grefliga ätten Tarnowski tillhöriga slottsbiblioteket i Dzikow (Galizien).

Om författaren Piotr Bolesta vet man endast, att han år 1709 tjänstgjorde i kansliet hos Sieniawski, kronhetman, wojewoda af Belz och sedermera kastellan af Krakau. Den enda dikt, som burit denne rimsmidande kansliskrifvares namn till eftervärlden, behandlar just slaget vid Poltava under den långrandiga titeln: «*Niesmiertelna pamieć rzadkiemu doczekana wiekowi przy walecznem imieniu wielkiego zwycięzcy nayaśniejszego i naypotężniejszego cara IMci rossyiskiego nad Karolem XII królem szwedzkim i całem woiskiem jego w generalney bataliey pod Połtawą 27 junii 1709 tryumfuiącego wierszem domowym ogloszona.*» (Skildring af generalbataljen vid Poltava den 27 juni 1709, af Piotr Bolesta, tjänande i hans kejserliga Majestäts kansli hos Sieniawski, Storkronhetman, då för tiden wojewoda af Belz och sedermera kastellan af Krakau).

Ehuru denna rimkrönikas poetiska värde är lika obetydligt som dess historiska, torde den dock på grund af själfva ämnet för-

Digitized by Google

tjäna att noteras såsom ett litet bidrag till tidskrönikan. Affattad i 478 polska alexandriner, är den från början till slut en från polskt håll något omotiverad, ganska servil hyllning åt tsar Peter. Karl XII:s namn förekommer endast i titeln och i slutet, där Mazepa ock flyktigt omnämnes. Det hela är en torr, generellt konstruerad framställning af krigsoperationerna omedelbart före och under själfva slaget, och endast undantagsvis har författaren genom mytologiska eller andra episka bilder sökt att ge en svag poetisk färg eller lyftning åt en prosa, hvars historiska trovärdighet är allt utom historisk.

Författaren tycks ha varit medveten om sin episka ofullkomlighet, ty han begynner ej sin panegyrik till tsar Peter med den öfliga invokationen till sånggudinnan, utan med en blygsam anmälan:

»Woynę opowiem, ktorą nad Szwedami
Poniosł odważny Moskal y Finami
Męstwem wsławiony, w odwage bogaty,
Strzełbą potężny, bronią y armaty . . .» [1]

Huru kunna förtiga en så duktig monarks lyckliga fälttåg? frågar sig författaren — en monark »lika mycket hetman som simpel soldat» och van att fördraga alla strapatser.

Den sakliga skildringen börjar med svenskarnas framryckande till Szanzary (= Novi Sensjari), hvilket gynnades af himlen därigenom, att Worskla hade svällt upp ofantligt efter tre dygns regn, så att de ryska soldaterna voro trötta af arbetet vid befästningarna. Men general Henskin(?) öfvergick Worskla på ett grundt ställe, »likasom Hannibal tågade öfver Alperna», och tvingade den svenske generalen Krüz (= Creutz) att draga sig tillbaka emot Poltava, där denne till och med togs i fångenskap. Därpå stormades staden Szanzary af Dolhoruki i förening med den nyutnämnde hetmanen Skuropacki.

Härpå uppträder den modige tsaren själf i det ryska lägret vid Poltava, ingjuter tapperhet och kraft hos sina krigare och öfvervakar det hela. Kampen börjar, och slagfältet höljes af rök från artilleriet. Särskildt prisas den ryska härens försiktiga positioner med vallar, löpgrafvar (»transzamencie») o. d., ty «historien visar genom lärorika exempel, såsom Xerxes, Darius och Cyrus, hurusom millionstarka härar kunna besegras, om de ej ha disposition och ordning». På högra flygeln angrepo svenskarna, men kommo snart underfund med att de måste förlora spelet, och då Szlipenbach tagits till fånga, lät »Monarken» (Peter), som märkte, att svenskarna ej hade mer än 4,000 man i reserven, furst Mężykoff (= Mensjikov) och

[1] »Jag skall förtälja det krig, som mot svenskarna och finnarna fördes af den djärfve moskoviten, frejdad för mannamod, rik på tapperhet, stark medels skjutvapen och rustad med järn.»

Digitized by Google

general Rencel göra ett nytt angrepp, som särskildt riktades mot svenske generalen Rożen och dennes tre regementen. Denne måste gifva sig. Bland det ryska öfverbefälet nämnas i dikten Baur (= Bauer), Szeremet (= Sjeremetev), Replin (Repnin?), Beling och Halarty (= Allart) samt vid artilleriet Bruz (Bruce).

Skildringen af svenskarnas nederlag — det väsentliga innehållet i denna torftiga rimkrönika — erbjuder intet väsentligt nytt eller karaktäristiskt. På en yta af tre mil »längs och tvärs» voro fälten kring Poltawa beströdda med lik; »blod strömmade som rännilar ned i Worskla, och kroppar lågo som berg på hvarandra». Det var en seger, hvartill man ej på långliga tider sett maken, och hvars like ej skulle skådas i framtiden, och själfva fienden måste erkänna detta. Bland märkligare fångar rimmar dikten följande namn:

»*Piper*, Marszalek Naywyższy u dworu, (högste hofmarskalk)
Krola Szwedzkiego y w Woysku Honoru
Pierwszego, *Reyszeld* (= Rhensköld) Hetman Generali
Rozen, *Szlipenbach*, *Sztakielberk* dostali
Ci sie w niewolą. Ci Generalowie
Kruz (= Creutz) y *Hamelton*, wybor y Wodzowie
Woyska szwedzkiego; *Witemberg*, *Horn*, *Enszeld*,
Apelgren, *Frydrych*, *Pal*, *Henryk*, *Rybenszeld*,
Sas (?), *Adolff*, *Mode*, *Brunow*, Pulkownicy (öfverstar).
Julius, *Wragiel*, teraz Niewolnicy (fångar).
Johan Wehelmer: Ci są Majorowie.
Stryk, *Brunow*, *Reyter:* ci Kapitanowie . . .»

Efter några betraktelser öfver huru svenskarna, som yfdes öfver sin ära och ville mäta sig med tsaren i hans egen hufvudstad, förintades i Ukrajna och måste dela Faëtons öde att störtas från Fortunas höjd, omtalas den i ryska folkliga visor ofta nämnda episoden, huru tsarens hatt blef genomskjuten, utan att han själf skadades, och huru tre hästar störtade under Mężykoff, som förföljde de slagna till Dnjeper och Perewoloczna. Där blefvo de innestängda, och Lewenhaupt sände till Mężykoff ett 'poselstwo' (beskickning), bestående af öfverstarna Dykier (?) och Trausweter, general Kreyc och adjutanten Duklas (Douglas) för att underhandla om »akkord». Kapitulationen beviljades, på villkor att Lewenhaupt utlämnade alla vapen jämte »standar, trumpeter, trummor, artilleri och allt bagage». Officerarna skulle få fritt aftåg, men desertörer skulle utlämnas, och alla, som betett sig förrädiskt, blefve uteslutna ur öfverenskommelsen.

Men under tiden — heter det till sist — rustade sig den svenske kungen att öfvergå Dnjeper tillsammans med Mazepa och några hundra ryttare. General Wolchonski förföljde med kavalleri och kosacker, och i ödemarken nedgjordes två hundra af de flyende, utom att många lefvande råkade i fångenskap. Men kungen

Digitized by Google

själf slapp undan med förrädaren Mazepa utan att bli upphunnen, ty — såsom det sista versparet lyder:

»Dniem nocą w nogi spiesząc tak bez miary
Z garścią Drabantow uszedł aż w Tatary.»[1]

Huruvida Piotr Bolesta själf deltagit i Poltava-slaget, antydes på intet sätt i dikten. Denna frånvaro af något själfupplefvadt, af personlig erfarenhet bevisar dock härvidlag ingenting, ty dåtidens polska poeter gjorde sitt bästa att dölja sig bakom den torra pseudoklassicitetens konventionella fraser. I alla händelser har ju rimkrönikan intet historiskt värde. Osannolikt är emellertid ej, att Bolesta på nära håll fått bevittna det rysk-svenska kriget, ty hans herre, storkronhetmanen Adam Mikulasz Sieniawski († 1726), deltog med utmärkelse i slaget vid Kalisz 1706, då svenskarna blefvo slagna af Mensjikov.

Det är emellertid beaktansvärdt, att denne polske kanslist — vare sig han luktat krutrök eller icke — hade en så skarp blick för Poltavas historiska betydelse, och att han var så snabbt och så pass väl underrättad om en del detaljer och personnamn, att han redan 18 dagar efter slaget hade sin rätt långa rimkrönika färdig i tryck på en ort, som torde ha legat ganska långt från slagfältet.

Och såsom det första samtida bidraget till den poetiska litteraturen om Poltava kan Bolestas namn förtjäna ett flyktigt omnämnande i den svenska historien.

Alfred Jensen.

När Lauenburg stod under svenskt beskydd.

Den tredje koalitionen mot Napoleon hade fått dödshugget vid Austerlitz. Preussen hade skyndat att genom fördraget i Schönbrunn ställa sig väl med den väldige och fått Hannover som lön. Då satte sig Gustaf IV Adolf i sinnet att göra detta förvärf så surt som möjligt.[2] Han kvarlämnade i Lauenburg 1,800 man under Gustaf Löwenhielms befäl med tillkännagifvande den 1 febr. 1806, att hertigdömet skulle stå under svenskt beskydd, tills Hans Maj:t af lan-

---

[1] »På benen dag och natt, skyndade han omåttligt med en handfull drabanter och hann undan till tatarerna».

[2] Om hans skäl se min afhandling »De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Preussen 1804—1808».

Digitized by Google

dets rättmätige herre, konungen af Storbritannien, lösts från förpliktelsen att försvara det.

Gustaf Adolf ingrep nu i förvaltningen af Lauenburg för att rädda hvad som räddas kunde undan Preussen. Den kurhannoveranska regeringen i Ratzeburg fick mottaga en skrifvelse från konungen af den 15 februari att ej sända några penningsummor till Hannover, där de kunde bli använda till helt andra ändamål, än som öfverensstämde med Hans storbritanniska Maj:ts afsikter, utan förvara i Ratzeburg hvad som blefve öfver af hertigdömets inkomster, sedan nödvändiga utgifter fråndragits. Detta förfaringssätt borde fortsättas, tills konungen med sin höge bundsförvant närmare öfverenskommit beträffande den framtida ockupationen af Lauenburg.[1]

Den 7 april grep Gustaf Adolf åter pennan i en ekonomisk fråga, nämligen för att anmoda landdrosten Hake att sätta de offentliga kassorna i Lauenburg i säkerhet mot den fara, som det väntade inryckandet af preussiska trupper skulle medföra. De penningar, som ej vore nödvändiga för administrationens dagliga behof, borde deponeras i Hamburg, Lybeck eller Stralsund, beroende på hvilket landdrosten funne bäst öfverensstämmande med sin suveräns intresse. Därpå ville Gustaf Adolf ge nödiga befallningar, »för att dessa summor omedelbart öfverföras till England eller användas enligt Hans britiska Maj:ts afsikter».

Härpå svarade regeringen i Ratzeburg den 10 april, att den genom landdrosten erhållit del af Hans Maj:ts bref, men att den enligt landets författning ej kunde disponera öfver någon offentlig kassa. »Som vi emellertid lifligt önska tillmötesgå Ers Maj:ts önskan, meddela vi i förtroende innehållet i nämnda Ers Maj:ts bref åt den hannoveranske minister, som förestår Lauenburgska departementet.» — Af kurhannoveranska regeringens skrifvelse till lauenburgska departementet i Hannover framgår, att man i själfva verket hade gifvit detta försiktiga svar »med hänsyn till omständigheternas tvång och svenska truppernas kanske snart förestående aftåg, alltså för att förekomma oangenäma mått och steg».[2]

Gustaf Adolf skref tillbaka till regeringen i Ratzeburg den 12 april: »Vi hafve med mycken förundran inhämtat af edert bref af den 10 sistlidne April, att I rådfrågat Er hos hannoveranska regeringen rörande verkställigheten af de nödiga mått och steg — — —, hvarom vi tillskrifvit Er, President Hake, under den 7 i denna månad. Vi hafve därföre ansett nödigt, att härmedelst antyda Er

[1] Afskrift i »Acta der Regierung zu Hannover betr. den Befehl des Königs v. Schweden, die Überschüsse der Lauenburgischen Cassen im Lande fest zu halten und nicht nach Hannover zu senden. 1806.» Denna och öfriga anförda akter, för hvilka ej annat angifves, finnas i riksarkivet i Hannover.

[2] Afskrifter af Gustaf Adolfs skrifvelse till Hake och regeringens i Lauenburg svar. Regeringens i Lauenburg skrifvelse till Lauenburgska departementet i Hannover den 11 apr. 1806 (»Varia, den Antrag des Königs von Schweden, dass die überschiessenden Gelder der herrschaftlichen Cassen nach Lübeck, Hamburg oder Stralsund deponiert werden sollten, betreffend. 1806.»)

Digitized by Google

alla att ifrån denna dag icke begära eller emottaga några befallningar af hannoveranska regeringen, hvilken upphört att vara Er rättmätige konungs organ, då den underkastat sig konungens af Preussen styrelse.» Gustaf Adolf förbjöd således all förbindelse med den öfriga delen af kurfurstendömet, »där en främmande magt upprättat en egenmägtig souverainetet». Beträffande landsherrens inkomster meddelade han, det Löwenhielm fått befallning att, sedan alla administrationskostnader afdragits, sända öfverskottet till Pommern för att förhindra dessa medels användning mot landsherrens önskan.[1]

Den 23 april blefvo svenskarne utmanövrerade ur Lauenburg af en preussisk styrka. Därmed upphörde Gustaf Adolfs kommando öfver ämbetsmännnen i Lauenburg — tills Preussen åter, på hösten 1806, närmade sig Napoleons fiender. Då fick Gustaf Adolf åter nöjet att låta en svensk styrka besätta Lauenburg. Den preussiska afdelning, som låg i Ratzeburg, öfverlämnade under vänskapsbetygelser staden åt svenskarne och utrymde hertigdömet, åtföljd af de preussiska ämbets- och tjänstemännen. De politiska förhållandena hade i en hast gjort Fredrik Wilhelm III medgörlig. En vecka förut hade han förklarat, att ett försök mot Lauenburg skulle han betrakta som ett angrepp på sitt eget land.

Så snart Gustaf Adolf underrättats om sina truppers inryckande i Lauenburg, skref han till landdrosten Hake och inbjöd honom att tillsammans med sina ämbetsbröder återtaga administrationen af hertigdömet i Hans britiska Maj:ts namn. Hake och regeringsrådet Böhmer återtogo med nöje sitt värf och underrättade därom landets myndigheter och öfriga inbyggare, hänvisande dem till sig, samt gåfvo dem order, att hertigdömets penningmedel skulle kvarhållas och ej sändas till Hannover. Därmed hade Hake delvis förekommit de önskningar Gustaf Adolf uttalade i en skrifvelse af den 8 september, genom hvilken han autoriserade landdrosten att tills vidare i konung Georgs namn öfvertaga ledningen af hertigdömets inre angelägenheter, till dess Hans storbritanniska Maj:t tillkännagifvit honom sin önskan i detta hänseende. I denna skrifvelse hänvisade konungen nämligen till sina order af den 15 februari och 7 april om dispositionen af hertigdömets medel för konung Georgs räkning och om afbrytande af all förbindelse med hannoveranska regeringen.[2]

---

[1] Gustaf Adolf till regeringen i hertigdömet Lauenburg den 12 april 1806 (Kanslipresidentens koncepter: utländske ämbetsmän i RA).

[2] Kanslipresidentens koncepter: utländska ämbetsmän, den 29 aug. och 6 september 1806. RA. Orig. i »Acta der Londoner Kantzlei betr. die Besetzung von Lauenburg durch Schweden im Namen Hannovers und die Wiedereinführung der alten Regierung 1806». — Hake och Böhmer till Georg III den 1 sept. och till dennes minister för hannoveranska ärenden, von Münster, s. d. (koncept i sistnämnda samling). — Wetterstedt till Pierrepont, Englands sändebud i Stockholm, och Alopeus, ryska sändebudet därsammastädes den 29 aug. (kanslipresidentens koncepter: härvarande utrikes ministrar. RA.)

Digitized by Google

I London möttes tillkännagifvandet om Lauenburgs återbesättande med svenska trupper af det uttalande, att konungen »med mycken tillfredsställelse» erfor denna förändring. — Det skedda kunde man ju ej ändra. Kanhända skulle det bli gagneligt, isynnerhet som Preussen tycktes vara nära att undergå systemförändring. I alla händelser ansågo konung Georg och hans minister v. Münster det ej klokt att onödigt reta den svenske konungen. När de emellertid fingo höra, att ockupationen ej skett med Preussens goda minne utan strax efter protester från dess regering, funno de rådligt tillskrifva hannoveranska regeringen att framställa den gamla administrationens återställande i hertigdömet såsom om ämbetsmännen handlade blott på svenske konungens befallning. [1]

Carl Grimberg.

Venezianska ministerdepescher i Kungl. Biblioteket.

På den senaste Hammerska bokauktionen inköptes af Kungl. Biblioteket en större samling afskrifter af *Venezianska ministerdepescher*. Då under hela den tid den Venezianska republiken ägde bestånd dess ambassadörer i allmänhet voro kända såsom framstående diplomater och de därjämte voro särskildt ålagda att egna den största omsorg åt sina depescher och ministeriela relationer samt flitigt hålla sin regering à jour med de politiska förhållandena i de länder, där de voro anställda, utgöra deras skrifvelser en viktig källa för historieforskningen.

Dessa nu förvärfvade depescher synas till större delen vara de Venezianska ministrarnes egna originalregistratur, och de utgöra således fullt autentiska afskrifter af de af dem till regeringen, senaten i Venedig, insända skrifvelserna. — Af mer allmänt politiskt intresse äro de af N. A. Erizzo från Paris 1696—1699, och från Rom 1699—1701 med relation af år 1702, af N. A. Erizzo (sonen) från Madrid 1726—1729 med åtföljande akter, Wien 1735—1737 med relation af år 1738, Turkiet 1739—1742 med afskrifter af från ministern utgående bref från samma år, och Wien 1745—1746 samt af N. Erizzo från Rom 1767—1769.

Att i dem Sverige och dess diplomatiska förhållanden då och då omnämnas, är självklart. Särskildt ofta är det i depescherna från Paris 1696—1699 i förbindelse med fredskongressen i Rijswijk, där Sverige var medlare. I dem framhålles också skarpt, hvilken

[1] Münster till Rehausen, Englands sändebud i Berlin, d. 16 sept., bif. Rehausens dep. d. 19 sept. — Böhmer till Münster d. 3 sept. och Münster till Grenville d. 15 sept. (Koncept till båda dessa skrifvelser i »Acta der Londoner Kantzlei etc.») Münster till von der Decken, stats- och kabinettsminister i Hannover. (Samma volym.)

Digitized by Google

olycka konung Carl XI:s död var för Sverige, huru dess politiska ställning därigenom försvagades, dess anseende förminskades och dess ständiga fiende Danmark nu åter, för att reta Sverige, började sina trakasserier mot hertigen af Holstein. — Äfven i depescherna från Turkiet 1739—1742 beröres ofta Sveriges politik och omtalas kriget emot Ryssland jämte de föregående förhandlingarna.

Andra depescher röra åter mer uteslutande de Venezianska staterna och förhållandena kring Medelhafvet. Äldst af dem äro några relationer af A. Navagiero m. fl. rörande staden Caneas på Creta intagande af Turkarne år 1645; yngst åter en samling bref växlade våren 1797 mellan den franska arméns befälhafvare i norra Italien och republiken Venedigs tjänstemän, A. Contarini, F. Battagier, Gi. Giovanelli och N. G. Erizzo därstädes, tillika med en samling depesch-afskrifter från en af dessa tjänstemän, N. G. Erizzo, till senaten i Venedig.

Att dessa afskrifter blott utgöra några spillror af ett större familjearkiv framgår af de höga nummer, 612, 614, 618 etc., hvarmed några af banden äro signerade. — Då de flesta af dessa depescher härstamma från medlemmar af den Venezianska doge- och diplomatfamiljen *Erizzo* och flere af banden äfven äro prydda med dess pärmstämpel, är det otvifvelaktigt, att de ursprungligen tillhört denna familj. Enligt meddelande af herr B. Schöldström,[1] var emellertid en italiensk grefve *Guido* Erizzo från 1849 till år 1868, bosatt här i Sverige, då han, sedan han genom arf efter en broder erhållit några gods i Italien jämte titeln marchese Bandini, återflyttade dit, där han 1877 afled, efterlemnande enka, en dalkulla Margareta Johansdotter Falk, och fem barn. Han hade förut varit gift med fröken W. C. A. Lewenhaupt, som afled år 1851. — Då han så många år vistades i Sverige, är det antagligt, att han hitfört åtminstone en del af sitt familjearkiv, och att detta efter hans afresa hamnat hos den ifrige bokuppköparen Hammer, från hvars samlingar det nu förvärfvats af Kungl. Biblioteket.

K. H. K.

---

[1] Enligt Schöldström finnas upplysningar om Erizzo i följande tidningar: Morgonbladet 1849 14/9. Nya Dagl. Alleh. 1864 2/7. Östgöta Corresp. 1864 2/7, Göteborgsposten 1867 28/9, Post o. Inr. Tidn. 1868 23/4, Göteborgsposten 1877 14/11.

Digitized by Google

Underrättelser.

Den 1 oktober 1907 afled i Stockholm den bekante järnvägsbyggaren och riksdagsmannen, f. d. majoren Claes Adelsköld. Mångfrestare, som han var, sysslade han äfven med biografiskt och historiskt författareskap; särskildt förtjänar att påpekas hans vidlyftiga *Lefnadsteckning öfver John Ericsson* (1894).

— Den 5 juli afled i Heidelberg vid hög ålder filosofen Kuno Fischer, den moderna filosofiens berömde historieskrifvare.

— Den 31 oktober afled i Stockholm den bekante finske historikern och skolmannen, professor K. G. Leinberg. Den aflidne har utöfvat en mycket omfattande och förtjänstfull verksamhet såsom historisk författare och urkundsutgifvare, hvarvid han särskildt ägnat sin uppmärksamhet åt kyrkans och skolväsendets utveckling i Finland. Af hans många arbeten må nämnas *Handlingar rörande finska skolväsendets historia under 16:de, 17:de och 18:de seklen* (4 bd, 1884—1901), *Bidrag till kännedomen af vårt land* (6 bd, 1885—94), *Finlands territoriala församlingars ålder, utbildning och utgrening intill 1885 års utgång* (1886, ny uppl. 1906), *De finska klostrens historia* (1890), *Handlingar rörande finska kyrkan och presterskapet* (4 bd, 1892—1900), *Finska presterskapets besvär och Kongl. Majestäts därpå gifna resolutioner. Från slutet af 1620-talet intill Stora Ofredens slut* (1892), *Skolstaten i nuvarande Åbo stift och dettas förra andel af Kuopio stift intill den 1 juli 1870* (1893) *Det odelade finska biskopsstiftets herdaminne* (1895), samt *Finlands kamerala förhållanden på 1500- och 1600-talen* (1899). Härtill komma en mängd uppsatser i olika tidskrifter samt bland Svenska litteratursällskapets i Finland »Förhandlingar och uppsatser» (»Om finska studerande i Jesuitcollegier», »Bidrag till kännedomen om finska studerande vid Upsala universitet», »Finska studerande vid utrikes universiteter före 1640» m. fl.). Den aflidne forskaren bibehöll ännu i sin höga ålderdom — han var vid sin bortgång inemot 78 år — oförminskade kropps- och själskrafter och var ännu under de sista åren en regelbunden gäst på Riksarkivet och Kungl. biblioteket.

— Den 16 november afled i Halle professor Gustav Friedrich Hertzberg (f. 1826), bekant såsom författare till en mängd arbeten på den grekiska och romerska historiens område. Inom hans omfattande produktion förtjäna särskildt att framhållas: *Die Ge-*

Digitized by Google

schichte Griechenlands unter der Herrschaft der Römer (3 bd. 1866—75); *Geschichte Griechenlands seit dem Absterben des antiken Lebens bis zur Gegenwart* (4 bd, 1875—79) samt de delar af det stora Onckenska samlelverket, som behandla Grekland och Rom (*Geschichte von Hellas und Rom*, 2 bd, 1878, 1879; *Geschichte des römischen Kaiserreichs* (1881) och *Geschichte der Byzantiner und des osmanischen Reichs* (1883).

— Nyligen har i Venedig aflidit den bekante historikern Moritz Brosch (f. 1829). Bland hans arbeten märkas *Geschichte des Kirchenstaats* (2 bd, 1880—82) och *Geschichte von England 1603—1850* (5 bd, 1890—98), båda skrifna för Heeren-Ukerts bekanta samling, samt *Oliver Cromwell und die puritanische Revolution* (1886).

— Den andra *internationella kongressen för historiska vetenskaper* äger rum i Berlin den 6—12 nästkommande augusti. I spetsen för organisationskommittén stå generaldirektorn för det preussiska arkivväsendet R. Koser, samt professorerna Eduard Meyer och U. v. Wilamowitz-Möllendorf, hvilka äfven mottaga anmälningar om föredrag inom de olika sektionerna. Vi hoppas i nästa häfte kunna lämna närmare meddelanden om program m. m. Då kongressen denna gång äger rum på så nära håll, borde en jämförelsevis stor anslutning från Sverige vara att förvänta. Från våra grannländer lära redan många anmälningar ha ingått.

— Den 9 november försvarade fil. lic. Helge Almquist för filosofie doktorsgrads vinnande en afhandling med titel *Sverge och Ryssland 1595—1611. Tvisten om Estland, förbundet mot Polen, de ryska gränslandens eröfring och den stora dynastiska planen.*

— Till docent i historia vid Uppsala universitet har förordnats fil. lic. Helge Almquist samt till docent i samma ämne vid Stockholms högskola fil. dr. Torvald Höjer.

— Professor L. Fr. Läffler fick på sin 60-årsdag den 15 sistlidne november såsom hyllningsgärd från 77 äldre och yngre historiker, språkforskare och arkeologer mottaga en publikation, innehållande ett aftryck och facsimile af en i flera hänseenden, särskildt för vår helgonhistoria märklig handskrift det s. k. *Kalendarium Vallentunense.* Fästskriftens utgifvande har ombesörjts af amanuensen dr. Otto Janse, hvilken jämväl författat inledningen, hvari gifves en beskrifning af handskriften och en redogörelse för dess öden. Såväl själfva reproduktionen som utstyrseln för öfrigt hedrar den officin, Justus Cederquists kemigrafiska anstalt, hvarifrån publikationen utgått.

— Ur det sist utkomna häftet af *Jämtlands läns fornminnesförenings tidskrift* (bd 4: h. 2) anteckna vi en uppsats af lektor S. J. Kardell med titeln *Ur Jämtlands historia.*

Digitized by Google

— Den år 1901 stiftade Norra Smålands Fornminnesförening har redan under sin korta tillvaro hunnit utföra ett betydande arbete. Den har sammanbragt ett icke obetydligt museum och grundat ett antikvariskt-topografiskt arkiv; på dess bekostnad eller på dess initiativ ha till Jönköpings stadspark öfverflyttats åtskilliga kulturhistoriskt intressanta byggnader (bl. a. en klockstapel från Norra Solberga socken samt en ryggåstuga från Sjöareds by). Och från och med innevarande år utgifver föreningen en egen publikation med titel *Meddelanden från Norra Smålands Fornminnesförening.* Det nyutkomna bandet ingifver de bästa förhoppningar för framtiden: innehållet är intresseväckande och vederhäftigt, utstyrseln synnerligen vårdad; ett särskildt hedersomnämnande förtjäna de rikhaltiga och fint utförda illustrationerna. Af innehållet märkes utom en redogörelse för föreningens hittillsvarande verksamhet en undersökning af professor O. von Friesen om *Två småländska runstenar* — Forshedastenen i Västbo och Ryssbystenen i Sunnerbo. Den senare är rest öfver en viss Assur, som var i tjänst såsom sjökrigare hos en konung Harald, af förf. identifierad med Harald Hårdråde eller möjligen Harald Godwinsson; i hvilket fall som hälst tillhör stenen midten af elfte seklet. Forsheda-stenen åter utgör ett minnesmärke öfver en Lifsten, som stupat vid Gårdstånga i Skåne. Runologiska grunder hänföra stenen till omkr. år 1025; förf. sätter den i förbindelse med det vid denna tid förda kriget mellan Anund Jakob och Knut den store. Saxo talar om ett slag vid *Stangam montem* under detta krig, och en svensk konungalängd låter Emund Slema (tydligen fel för Anund) stupa »på en bro i Skåne som heter Stangapelle» (*in ponte quodam Scaniæ qui Stangapelle dicitur*). Af detaljuppgifterna i de båda berättelserna framgår, att de afse samma tilldragelse. Saxo's »Stångeberg» har man identifierat med Stangebjer i Vinslöfs socken och i denna identifiering funnit ett stöd för berättelsens trovärdighet. Denna sammanställning finner förf. omöjlig på grund af hvad källorna berätta om krigsrörelserna. Hvad åter den andra orten angår, betyder dess namn enligt författarens åsikt »Stånga skans» (»pelle» plur. af det danska »pæl», påle) och sammanställes med den vid bron öfver Käflingeån belägna skansen vid Gårdstånga kyrka, som i sitt namn bevarar minnet af denna fästningsanläggning (*garð* under vikingatiden = förskansning). Den nyssnämnda flodöfvergången utgör den strategiska nyckeln till Lund och skyddades under 1600-talet af Getinge skans. Läsarten *Stangam pontem* bör alltså införas hos Saxo i st. f. *Stangam montem.* — Lektor F. Hall, sammanställer de fåtaliga och magra källuppgifterna rör. Jönköpings kloster, och professor E. Wrangel meddelar några anteckningar om *Medeltidskyrkorna i Småland*, belysta af ett rikhaltigt illustrationsmaterial. *Göta hofrätts hus*' byggnadshistoria skildras af redaktör R. Björkman, som därvid äfven meddelar en mängd biografiska och genealogiska uppgifter rörande Jönköpingsborgmästaren Peder Gudmundsson, adlad Strömberg. Såsom bekant är Jönköping en af de få svenska städer (de andra äro Stockholm, Arboga och Kalmar),

Digitized by Google

som äga kvar sina tänkeböcker från medeltiden, och såsom bihang till föreningens publikation följer den första delen af *Jönköpings stads tänkebok* från 1456 utgifven af Axel Ramm.

— Såsom sjuttioniονde volymen af Svenska litteratursällskapets i Finland skriftserie har utkommit fjärde och sista häftet af den af den nyligen aflidne språkforskaren Herman Vendell utarbetade *Ordbok öfver de östsvenska dialekterna.*

— I tjugoförsta volymen af Svenska Litteratursällskapets i Finland *Förhandlingar och uppsatser* meddelar arkivarien Th. Westrin i en uppsats med titel *Väntans och besvikelsens dagar i Åbo 1715—1716* en skildring af den svenske residenten i Moskva Thomas Knipercrona's († 1715) och hans familjs fångenskap i Ryssland. Som bilaga aftryckes en »journal» för tiden maj 1715—juli 1716, förd under den tid då familjen väntade på att blifva utväxlad mot den i svensk fångenskap vistande ryske residenten Chilkov, en förhoppning som emellertid ej gick i uppfyllelse. Den lilla »journalen» är enligt utgifvarens mening förd af den vid svenska beskickningen i Moskva anställde Hans Persson Varell.

— Ur *Historische Zeitschrift* (Dritte Folge, bd. 2: h. 3) anteckna vi en uppsats med titeln *Ein schwedischer Militärprozess von 1631*, hvari Joh. H. Gebauer aftrycker och kommenterar några intressanta aktstycken från en svensk militärprocess i Friedland.

— I ett af de sista häftena af *Internationale Wochenschrift für Wissenschaft, Kunst und Technik* (N:o 33) meddelar den bekante historikern professor Dietrich Schäfer en kortare uppsats med titel *Stand der Geschichtswissenschaft in skandinavischen Norden.* Förf. betonar inledningsvis, att de tre skandinaviska ländernas vetenskapliga litteratur på historiens område är alltför litet känd i Tyskland. Detta blir alltför ofta märkbart, äfven när tyska forskare af rang yttra sig om nordiska förhållanden eller skildra händelser inom sitt eget folks historia, som ej kunna fullt förstås utan kännedom om de skandinaviska ländernas historiska litteratur. Förf. ger därefter en kort öfversikt öfver de viktigaste källutgifningsarbeten, som under det förflutna århundradet sett dagen i Sverige, Danmark och Norge, en öfversikt, som för en svensk historiker naturligen ej erbjuder något nytt, men som för utländska forskare torde utgöra en god orientering. Han betonar — tvifvelsutan med rätta — i sin redogörelse, att de svenska urkundspublikationerna äro för landets *yttre* historia mera gifvande än de danska, som i stället koncentrera sig kring landets inre utveckling. Däremot har man rätt att ställa sig en smula skeptisk gentemot hans påstående, att, då Danmark äger så godt som hela sitt medeltida källmaterial publiceradt i tillfredsställande editioner, det ej borde vara alltför svårt att för Sverige åstadkomma detsamma. Det från medeltiden bevarade svenska urkundsmaterialet torde näml. vara ej obetydligt större än

Digitized by Google

det danska. Det slutomdöme, som förf. »på grundval af ett tioårigt sysslande» med skandinavisk historia afger, är för de tre ländernas historiska vetenskap synnerligen smickrande. Den säges icke stå efter någon annan. Uppsatsen slutar med en maning till den tyska forskarevärlden att mera sysselsätta sig med de skandinaviska ländernas historievetenskap, än under det senaste halfseklet varit vanligt. På en dylik förändring skulle båda parterna vinna.

— I *Mittheilungen der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands* (bd. 18, s. 487—553) meddelar dr. W. Schlüter *Zwei Bruchstücke einer mittelniederdeutschen Fassung des Wisbyschen Stadtrechts aus dem 13. Jahrhundert.* Det ena fragmentet, innehållande bestämmelser rörande bröllop, dop och förmynderskap, finnes i Rigas stadsbibliotek i en mot slutet af 1700-talet af J. C. Brotze gjord afskrift. Afskrifvaren, som synes ha fullgjort sitt värf med mycken noggrannhet, säger sig ha tagit afskriften efter en odaterad med »munkskrift» på pergament skrifven gotländsk rättsuppteckning; han har till yttermera visso återgifvit i facsimile en rad af det manuskript, som förelegat honom. Det andra fragmentet, innehållande straffbestämmelser för en mängd misshandelsbrott, förvaras å biblioteket i Wolfenbüttel; det är skrifvet på ena sidan af tvenne pergamentsblad, som på den andra innehålla delar af det äldre Nowgorod-skrået. Af såväl paleografiska som språkliga skäl hänför utgifvaren båda urkunderna till tiden omkr. 1270. I slutet af sin uppsats anställer dr. Schlüter en undersökning rörande Visby stadsrätts tillkomsttid. De nu för första gången offentliggjorda brottstyckena göra med hänsyn till både språk och innehåll ett ålderdomligare intryck än den uppteckning, som Schlyter efter en handskrift från 1300-talet meddelat i sitt berömda verk. En utgångspunkt för frågans besvarande har stadsbibliotekarien Busch, som först fästat uppmärksamheten på Rigafragmentet, trott sig finna i den omständigheten, att båda fragmenten sakna uttrycket *rad* på de ställen, där det förekommer i den af Schlyter aftryckta redaktionen. Då detta knappast synes kunna bero på en tillfällighet, skulle man alltså däraf vilja draga den slutsats, att affattningen skulle ligga före 1232, då enligt de flesta forskares mening ett råd i Visby för första gången omnämnes. Till denna bevisföring anmärker nu Schlüter, att då Visbys dotterstad Riga redan 1226 äger en rådsförfattning, moderstaden väl åtminstone lika tidigt haft ett råd. Finge man tillägga frånvaron af alla omnämnanden af rådet den betydelse Busch gör, måste man alltså hänföra den föreliggande uppteckningen till första fjärdedelen af 1200-talet. Häremot kan nu invändas, att affattningen af stadsrätter på tyskt språk från denna tid äro mycket sällsynta, samt att såväl texternas ortografi som den nära öfverensstämmelsen med den af Schlyter aftryckta redaktionen och de detaljerade lyxförbuden tyda på en senare proveniens. Härtill kommer, att de äldsta bevarade stadsrätter på tyskt språk, Braunschweigs s. k. *Ottonianum* från 1227

Digitized by Google

samt dess aflösare, stadslagen af 1265, ej omnämna stadens råd, ehuru rådsförfattningen säkert ägt bestånd sedan 1231 och sannolikt redan tidigare. Vidare må anmärkas, att de båda fragmenten sakna beröringspunkter med Rigas under gotländskt inflytande tillkomna äldsta stadsrätt, som kodificerades 1226—38, men att de i Wolfenbüttel-texten förekommande straffbestämmelserna förete likheter med stadganden i Hapsals rätt, som 1279 till sistnämnda stad öfverförts från Riga. Af det sagda liksom af flera andra omständigheter sluter förf., att den här föreliggande rättsuppteckningens tillkomst faller föga tidigare än de handskrifters, från hvilka vi känna densamma, att den alltså torde tillhöra början af 1200-talets sista tredjedel.

— Af *Meddelelser fra det danske Rigsarkiv* har ett nytt häfte utkommit (I: 3—8). Af dess innehåll knyter sig det största intresset till en af riksarkivarien dr. V. A. Secher författad uppsats *Om Proveniens- (Hjemmehørs-) Principet som Ordningsregel i de danske Statsarkiver og om andre der gældende Ordningsregler.* Med utgångspunkt från Müllers, Feiths och Fruins *Handleiding voor heet ordenen en beschrijven von Archieven* (1898) ges först en karaktäristik af den äldre arkivteorien med dess ordningsmetod: arkivaliernas biblioteksmässiga gruppering efter innehållet. Härefter följer en exposé af den nya grundsats, proveniensprincipen, som, först uttalad i Frankrike 1841, inom de olika ländernas arkivväsen alltmera tränger sig fram, och som hos oss är fastslagen genom nådiga kungörelsen af d. 22 maj 1903 angående allmänna grunder för ordnande och förtecknande af vissa offentliga arkiv. Den vidlyftigaste och intressantaste delen af Sechers uppsats utgöres emellertid af en historisk framställning af de arkivaliska principer som under olika tider gjort sig gällande i de danska arkiven. Efter att i korthet ha redogjort för den uppdelning från innehållssynpunkt af geheimearkivets arkivalier (»Danica», »Danske Samlinger», »Norske Samlinger», »Gamle svenske jordebøger» o. s. v.), som genomfördes af 1700-talets arkivmän, af Thorkelin, Voss o. a., skildras den biblioteksmässiga arkivmetod, som af Wegener under hans långa chefstid (1848—83) lades till grund för arbetena i geheimearkivet. Bäst karakteriseras denna metod kanske däraf, att enligt säkra beräkningar dess fullständiga tillämpande på arkivets samlingar skulle med den dåvarande tillgången på arbetskraft dragit en tid af 3,500 år. Härefter ges en framställning af det ordningsarbete den nyligen aflidne Joh. Grundtvig utförde i »Rentekammararkivet»; därvid tillämpade G. — utan att själf vara fullt medveten därom och utan att genomföra de yttersta konsekvenserna däraf — den grundsats, som nu är känd under namnet proveniensprincipen. Den sista afdelningen behandlar A. D. Jørgensens metoder och däraf föranledda arbeten. Här framhålles, hur J. förde de af Grundtvig uppställda grundsatserna vidare på basen af grundliga undersökningar i den danska administrationens historiska utveckling, undersökningar hvarur framgått t. ex. utarbetandet af vidlyftiga samman-

Digitized by Google

ställningar af de danska ämbetsverkens personal och organisation under olika tider; hur han så småningom upplöste de ofvan omtalade realsamlingarna och återförde deras beståndsdelar till de ställen, där de ursprungligen hört hemma, hvilket icke hindrade, att han danade nya samlingar på grundval af den föråldrade princip som han utdömt (»politisk-historisk Arkiv», »Griffenfeldt» o. s. v); samt hur han gaf uppslaget till utgifvandet af olika slags hjälpmedel för användandet af efter proveniensprincipen ordnade arkiv. Hit höra dels de ofvan omtalade ämbetsmannalängderna, dels de s. k. »vejledende arkivregistraturer», hvaraf såsom första band år 1886 utkom en »Fortegnelse over Danske Kancellis Arkiv indtil 1848». På dylika har man ock ett prof i en i föreliggande häfte tryckt *Vejledning til at opsøge og udnytte Arkivalierne om Afløsning af Tienden in natura og om Tiendekonstatering*». Den Secherska uppsatsen är skrifven på författarens vanliga energiska sätt, delvis under en kärf polemik mot vissa uppfattningar, som göra sig gällande inom den tyska arkivmannavärlden. Af häftets innehåll märkes f. ö. en uppsats af Thiset, *Om to Palimpsester fra Kongstedlunds Arkiv*, utgörande en redogörelse för några under 1700-talet utförda dokumentsförfalskningar, vidare en uppsats af Secher *Om Bestemmelse af Aret for en Tingbog, hvis Autorisation mangler, og hvori Retsdagene ere ufuldstændig daterede* samt slutligen de för de danska arkiven fastställda *Bestemmelser for Ordning, summarisk Registrering og Opstilling af Arkivalier m. m.*, hvilka för arkivmannen erbjuda mycket af intresse.

— I den af föreningen Heimdal utgifna, mycket värdefulla småskriftserien *Svensk politik* har professor H. Hjärne nyligen publicerat ett föredrag öfver ämnet *Nutidspolitik och Sveriges häfder*. Detta föredrag innehåller åtminstone några konturer af det program, som författaren under en tjugoårig bana såsom akademisk lärare haft till ledstjärna vid sin undervisning. För dem, som haft lyckan att åtnjuta denna, innehåller det lilla häftet väl intet nytt; men mycket af hvad där finnes hör till den sortens sanningar, som ej kunna uttalas för ofta. Utgående från en bekant engelsk historikers aforism om politiken såsom samtidens historia och historien såsom det förflutnas politik, drager förf. i härnad mot den allt för vanliga terminologi, som sätter »politik» och »kultur» i motsatsförhållande till hvarandra, liksom mot den ohistoriska och skefva åskådning, som i en dylik terminologi tager sig uttryck. Han ironiserar öfver den historieuppfattning, som låter »våra krigshjältar och statsmän, försåvidt som de ej anstiftat inre revolutioner, undanträngas af industriidkare, jordbruksreformatorer och ingenjörer», och som »söker vänja vårt folk att betrakta sina skapande och med rätta prisade kulturheroer såsom ett slags kontraster till de kungliga riksbyggarnas och rikshäfdarnas hänsynslösa bragder». Och han betonar gentemot detta betraktelsesätt framför allt »det politiska lifvets betydelse såsom hela kulturutvecklingens ryggrad inom

Digitized by Google

stater och statssystem». Men förf. svänger ock sitt gissel öfver »den historiska 'objektivitet', som förmenas kunna reda sig helt och hållet utan 'värdeomdömen'» öfver den historiker, som skulle vilja »ställa sig innerst likgiltig inför alla frågor om klokt och dumt, om rätt och orätt». Det kan väl knappast nekas, att förf. här vidrör en verklig svaghet hos flera eljest ypperliga alster af det sista halfseklets historieforskning i vårt land. Ett annat uttalande af aktuellt intresse gäller den historiska vetenskapens förhållande till ett folks historiska minnen. »Ingenting sämre kan hända en folkbragdstradition, ett stort hjältenamn», säger förf., »än att den lefvande hågkomsten stelnar i banal upprepning, tills just ingen vidare gitter höra den nötta lexan. Emot ett sådant öde utgör den historiska uppfattningens förnyelse det bästa skyddet, och för detta syfte kan man väl hålla till godo äfven med skarpa meningstvister, som på beaktansvärda grunder utskifta historiens beröm och klander i andra proportioner än de häfdvunna.» Denna kritik är häller ej ord ut i luften. Öfver flera af våra största minnen hvilar verkligen något af den byzantinska konstens förstelnade helgonglans, och detta förhållande är ej utan skuld i det på många håll så sorgligt ringa intresset för vår egen historia och dess stormän. Det kanske mest berättigade och mest behöfliga i hela boken är dock professor Hjärnes vältaliga plaidoyer för ett vidgadt och fördjupadt studium af andra folks historia. »Det är», heter det, »en alldeles förvänd inbillning, att det ligger någonting särskildt fosterländskt i det historiska intressets afsiktliga begränsning till uteslutande svenska ämnen i ordets strängaste uttydning. Det må vara synnerligen förtjänstfullt att egna sina krafter i främsta rummet åt Sveriges egen historia, men äfven i så fall kommer man ej långt, om man förbiser eller missuppfattar den väldiga bakgrund, mot hvilken Sveriges liksom hela Europas, öden ha aftecknat sig under alla sina skeden.» Man behöfver icke vara mycket bevandrad i vår historiska litteratur för att veta, att författaren här rört vid hvad som i själfva verket torde vara vår häfdaforsknings svagaste punkt. Den af professor Hjärne bekämpade åskådningen är så pass inrotad, att man kan få höra — och detta äfven af i öfrigt mycket kompetenta domare — äfven en mekaniskt utförd bearbetning af ett förstahandsmaterial, helst otryckt, betecknas såsom den pura vetenskapen, under det en på grundval visserligen af bearbetningar men med verklig historisk kritik och mognadt omdöme gjord öfversikt af ett tidsskede eller ett historiskt problem inom ett annat lands häfder rubriceras såsom fallande utanför den sannskyldiga forskningens råmärken. I och för en fruktbärande och lycklig utveckling af vår historievetenskap är en radikal förändring af åskådningen framför allt på denna punkt af nöden.

— Af *Svenskt Biografiskt Lexikon. Ny Följd* har tionde bandets tredje häfte (Stockholm, Beijer, 1907; pr. 3 kr.) utkommit, och därmed föreligger det stora arbetet i afslutadt skick. Det

Digitized by Google

nyutkomna häftet är redigeradt af herr L. G. Tidander, som författat så godt som alla i detsamma förekommande biografier.

— Af det genom amanuensen N. Sjöberg utgifna praktverket *Svenska porträtt i offentliga samlingar* föreligger nu en ny volym ägnad åt *Gripsholm. Vasatiden.* Vi återkomma.

— I en uppsats, kallad *Odinskultens härkomst* (Stockholm 1907. 44 s.), vill amanuensen Sune Ambrosiani visa, att sagda kult till sitt ursprung icke är något annat än den till barbarerna öfverflyttade romerska kejsarkulten. I sin studie öfversätter och diskuterar han först tvenne ställen i Saxos Gesta Danorum (bok I och bok III, s. 25 r. 6 ff. och s. 78 ff. i Holders upplaga), som pläga tolkas som källor för vår kunskap om Odinsmyter och Odinskult. Ehuru mot författarens öfversättning och kommentar åtskilligt torde kunna invändas, synes han dock hafva rätt däri, att nämnda ställen icke böra förstås på sådant sätt, och att det där omtalade Bizantium icke kan uppfattas som en beteckning för Asgård, såsom Henrik Schück antagit (*Studier i nordisk litteratur och religionshistoria*, II, s. 91). Kejsarkultens spridning till de fria germanerna tänker sig författaren förmedlad dels af de talrika germanerna i de romerska legionerna, dels genom annan kulturell påverkan och kanske äfven genom agitation. Han behandlar därvid de guldbrakteater från den romerska järnåldern i Norden, som visa ett människohufvud, kopieradt efter romerska mynt och medaljer, jämte ett hästliknande djur och en fågel eller ett bockliknande djur, och hvilka af Bernhard Salin (*De nordiska guldbrakteaterna* i *Antikvarisk tidskrift för Sverige*, XIV: 2) tolkats såsom åsyftande de förra Odin, de senare Tor. Författaren antager en synkretism mellan den romerska kejsarguden och de germanska hufvudgudarne, utan att vilja afgöra, hvarför den förre kommit att sammansmältas med två skilda af dessa. (*G. Wk.*)

— I en uppsats med titeln *Gustaf II Adolfs sista planer*, införd i oktoberhäftet af Finsk Tidskrift, lämnar Carl Magnus Schybergson en redogörelse för grundtankarne i Strucks och Kretzschmars bekanta, i denna tidskrift förut uppmärksammade forskningar på detta område.

— I föregående årgång (s. 285) har uppmärksamheten fästats på den förtjänstfulla teckning af *Sveriges allmänna postväsen*, som påbörjats af postmästaren T. Holm. Af detta verk har nu en andra volym utkommit, behandlande tiden 1643—1662 (Stockholm, Norstedt, 1907; 247 s.; pr. 3 kr.). Arbetet skall göras till föremål för ett utförligare omnämnande.

— Man har tillsändt oss en liten uppsats med den kuriösa titeln *The Swedes' church and House of Sven Sener 1677* (House of Sven Sener = Svenssönernas hus). Den utgör ett omtryck af en uppsats i Watsons *Annals of Philadelphia* för 1830 och meddelar

Digitized by Google

en sammanställning af notiser rörande det första svenska nybygget på den plats, där Philadelphia nu står.

— För att illustrera 200-årsminnet af Altranstädt-fördraget har öfverdirektören professor Ernst Carlson utgifvit en synnerligen elegant utstyrd, med åtskilliga fina illustrationer försedd fästskrift med titeln *Fördraget mellan Karl XII och kejsaren i Altranstädt 1707* (Stockholm, Norstedt, 1907; 69 s.; pr 8 kr.). Arbetet, som till väsentlig del är byggdt på ett d. 26 febr. 1897 i Hist. Föreningen hållet föredrag, innehåller en redogörelse för tillkomsten och beskaffenheten af nämnda fördrag samt meddelar aftryck af dess och dithörande handlingars text. Boken föreligger äfven i tysk öfversättning. Vi skola med det snaraste återkomma.

— I *Kirkehistoriske Samlinger* (5 R. bd. 4: h. 1) meddelar ur Kn. Heibergs samlingar H. F. R(ørdam) en mängd aktstycken rörande *Svenske Emigranters Ophold i Danmark 1734 o. flg. Aar.* De meddelade urkunderna handla om ett par finska separatister bröderna Jakob och Erik Eriksson jämte deras anhängare, hvilkas vistelse i Danmark gaf de separatistiska rörelserna i Köpenhamn stark fart.

— På grundval af framförallt Fredrik Sparres i Eriksbergsarkivet förvarade papper har Nils Erdmann gifvit en fängslande studie öfver *Gustaf III. De första bladen i hans lifs historia* (Stockholm, Geber; VIII + 251 s.; pr. kr. 4,50).

— Professor Ludvig Stavenows ypperliga öfversikt öfver *Frihetstiden, dess epoker och kulturlif* har nyligen utkommit i en andra upplaga (Göteborg, Wettergren & Kerber, 1907; 229 sid.; pris 2,50 kr.). Den nya upplagan företer endast några smärre skiljaktigheter i förhållande till den äldre; de röra nästan alla det språkliga uttrycket, som på sina ställen förenklats. Det är en synnerligen glädjande företeelse, att ett arbete med en så verkligt gedigen och vetenskaplig karaktär vunnit en sådan spridning, att en ny upplaga inom så jämförelsevis kort tid blifvit nödvändig.

— Under titeln *Bevölkerungsstatistik Schwedens 1750—1900. Einige Hauptresultate* (Stockholm, Kungl. Boktryckeriet, 170 ss.) har Förste aktuarien dr. Gustav Sundbärg i anledning af 14:e kongressen för hygien och demografi i Berlin september 1907 utgifvit en förträfflig sammanfattning af den 150-åriga svenska befolkningsstatistikens viktigaste siffror och resultat. Arbetet är i första hand afsedt för utlandets statistiker, men har äfven sitt stora värde för svenska läsare, icke minst svenska historiker, som knappast på något annat håll ha tillgång till en motsvarande sammanfattning. I texten liksom i tabellerna är det hufvudsakliga utrymmet ägnadt åt folkmängdens fördelning efter ålder, kön och civilstånd, äfvensom åt befolkningsrörelsens faktorer; och härvid ha resultaten af dr. Sundbärgs mångåriga forskningar tillgodogjorts, dels genom korrek-

Digitized by Google

tioner af talen, dels genom framhållande af de viktigaste slutsatserna ur materialet, den »Sundbärgska» och den »Sundt'ska» lagen o. s. v. I de utförliga anmärkningarna skisseras den svenska befolkningsstatistikens historia och bemötas de principiella invändningarna mot dess metod. (*E. Hkr.*)

— I en liten skrift med titel *Ling. Hans betydelse och hans verk* (Stockholm, Norstedt, 1907; 42 s.; pris 0,75 kr.) ger dr. C. A. Westerblad på grundval af sin tidigare lefnadsteckning öfver Ling en sammanträngd framställning af hvad han har uträttat såsom gymnastisk nydanare och som skald. Särskildt förtjänar att framhållas de nya upplysningar rörande skaldens ungdomsöden, som förf. med hjälp af förut oanvändt källmaterial är i stånd att lämna.

— Dr. Lydia Wahlström har nyligen utgifvit en lefnadsteckning öfver *Erik Gustaf Geijer* (Stockholm, Norstedt, 1907; 338 s.; pr. kr. 3,50), till hvilken vi hoppas snart blifva i tillfälle att återkomma.

— Af den stora, af grefve C. Trolle-Bonde utgifna beskrifningen öfver *Trolleholm förr och nu* — säkerligen den vidlyftigaste godsbeskrifning vår topografiska litteratur kan uppvisa — har nyligen ett fjärde ståtligt band utkommit (708 s., 20 kr.), behandlande »godsets tillkomst och dess ägare från äldsta till närvarande tid jämte diverse förhållanden hufvudsakligast från förgångna tider».

— I innevarande årgångs första häfte (sid. 59) anmäldes H. Bergstedt, *Kort grekisk kulturhistoria.* Hur svår och omfattande uppgiften att ge en öfversikt öfver den grekiska kulturens utveckling är, framgår med all önskvärd klarhet däraf, att ej mindre än tre tyska filologer måst förena sina krafter för att åstadkomma ett dylikt arbete: *Die hellenische Kultur*, dargestellt von F. Baumgarten, F. Poland, R. Wagner. (Mit 7 farbigen Tafeln, 2 Karten und gegen 400 Abbildungen im Text und auf 2 Doppeltafeln. Leipzig—Berlin 1905.) Det utkomna bandet, som bildar ett afslutadt helt, omfattar den grekiska kulturen från äldsta tid till och med Alexander den store; ett senare band skall skildra den hellenistiska och romerska kulturen. Jag skulle emellertid knappt ansett mig behöfva fästa uppmärksamheten på detta förträffliga, utförligare verk, om det ej hade den stora fördelen framför lektor Bergstedts bok att vara så rikt illustreradt. I och genom monumenten träder oss antikens kulturlif med lif och omedelbarhet till mötes, och från dessa äro så godt som alla bilderna hämtade. Illustrationerna äro mestadels ypperligt utförda; en kort och sakrik förklaring underlättar ofta förståelsen. Urvalet är synnerligen väl gjordt; särskildt bör framhållas, att ett stort antal nyupptäckta och hittills föga bekanta konstverk återgifvits. (*E. N.*)

— I den på W. Schultz' förlag utgifna förtjänstfulla serien *Ur kristendomens historia och tankevärld*, hvari bl. a. ingår en öfversättning af H. O. Wakemans förträffliga öfversikt öfver den

Digitized by Google

engelska kyrkans historia, har docenten Hjalmar Holmquist offentliggjort en öfversikt öfver *Gamla kyrkans historia till sjunde århundradets början* (Uppsala, W. Schultz, 1907; XVI + 435 s.; kr. 8).

— Af den af oss förut omtalade publikationen *Acta pontificum Danica. Pavelige Aktstykker vedrørende Danmark 1316—1536* har nu det andra bandet sett dagen, utgifvet af cand. mag. Alfr. Krarup och d:r Johs. Lindbæk. Det nya bandet, i hufvudsak redigeradt efter samma principer som det första, omfattar materialet för åren 1378—1431.

— Af *Diplomatarium Norvegicum* ha tvenne nya häften utkommit (18: 1 och 17: 3). Vi vilja särskildt fästa uppmärksamheten på det senare häftet, som innehåller fortsättning på de af framlidne professor G. Storm m. fl. gjorda afskrifterna af Norvegica i Vatikanarkivet. Gränsåren för de i föreliggande häfte meddelade urkunderna äro åren 1451 och 1531. I våra båda grannländer föreligger nu detta storartade material till en god del utgifvet. Skulle det ej vara möjligt att äfven hos oss påbörja offentliggörandet af det motsvarande ytterligt dyrbara material, som med ej ringa mödor och kostnader sammanbragts, men som ännu jämförelsevis litet kändt och litet bearbetadt hvilar i vårt Riksarkiv?

— Af Felix Rachfahls stora arbete *Wilhelm von Oranien und der niederländische Aufstand* har andra bandets första afdelning utkommit (Halle, Max Niemeyer 1907; sid. 1—512, (1)—(42); pris 12 mark).

— Macaulays *Englands historia* har fortfarande ett nästan enastående värde, då det gäller att väcka intresse för historiska studier, särskildt hos ungdom. Kritiken har emellertid gått så pass hårdhändt fram öfver det stora verket, att man knappast längre med godt samvete kan sätta Macaulays nästan fascinerande framställning i händerna på historiskt oskolade personer utan att låta den åtföljas af en kommentar, som påpekar faktiska misstag, partiska referat och mera djupgående ensidigheter. Såvidt bekant ha dock kritiska upplagor — frånsedt skolupplagor af mindre partier — hittills saknats, och det synes därför vara skäl att fästa uppmärksamheten på en nyutkommen sådan upplaga, också om den icke uppfyller alla de anspråk, som man borde kunna ställa på en kommenterad Macaulay. Den kritiska apparaten i T. F. Hendersons upplaga af Macaulays *History of England from the Accession of James the Second* (London, Routledge 1907; 1 vol. à 5 sh. eller 5 vol. à 1 sh.) omfattar en inledning och ett mycket betydande antal noter. De senare äro delvis af verkligt värde och taga ofta hänsyn till obearbetadt tryckt urkundsmaterial. Karaktären af billighetsupplaga är dock förhärskande, noterna äro ojämna och ägnas i stor utsträckning åt utgifvarens subjektiva meningsyttringar, samtidigt med att åtskilliga viktiga bidrag till Macaulay-kri-

Digitized by Google

tiken lämnats åsido. Arbetet är emellertid som sagdt utan medtäflare och har redan därigenom sin betydelse. (*E. Hkr*).

— Till de påfallande många arbeten inom den Napoleonska tidens historia, som under de sista åren öfversatts till svenska och i Historisk Tidskrift varit föremål för omnämnande (se årg. 1906, s. 64, öfvers. och granskn., s. 9 ff.; årg. 1907, s. 63 f., 192 ff.) har nyligen kommit ännu ett — J. Holland Rose's bekanta biografi *Napoleon*, som på Hugo Gebers förlag utkommit i svensk tolkning af Ernst Lundquist (2 bd., 510 + 587 s,, pr. 17 kr.; den eng. uppl. betingar bunden numera ett pris af 10 sh.). Detta arbete måste hälsas såsom en synnerligen värdefull tillökning till vår historiska öfversättningslitteratur. Dess förf. hade redan innan han utgaf den här ifrågavarande lefnadsskildringen öfver den store korsikanen, förvärfvat sig ett bemärkt namn såsom forskare på revolutionshistoriens område: han hade författat en synnerligen förträfflig öfversikt öfver revolutionstidehvarfvets historia i dess helhet *The Revolutionary and Napoleonic Era* (i Cambridge Historical Series, pr. 4 s. 6 d.), han hade äfven i smärre essayer monografiskt gått flera af de intressantaste problemen inpå lifvet, särskildt inom den diplomatiska och ekonomiska historien, och därvid, framför allt på sistnämnda område, i åtskilligt fört forskningen framåt. Hans Napoleonbiografi kom därför såsom frukten af långvariga första-hands studier.

Boken äger icke den rikedom på geniala och banbrytande uppslag eller den konstnärlighet och esprit i själfva framställningen som Vandals arbeten, heller ej den förmåga af vid öfverblick öfver hela sammanhanget och af historisk spekulation, som man finner i Lenz' studie. Man skulle kanske ock kunna urgera, att krigsskildningarna ibland verka en smula uttänjda, liksom att förf. gifvit väl litet af tidssammanhanget, af miljön, af samtidens allmänna politiska förhållanden i deras återverkan på den napoleonska politiken, af Napoleons motparter i det politiska spelet. Det är ej utan, att man med en viss saknad tänker på de ypperliga porträtt af Englands statsmän under sista hälften af 1700-talet, som Rosebery begagnat tillfället att ge i sin utsökta lilla biografi öfver Pitt. Man kan väl ock anmärka, att förf. icke alltid ådagalägger någon riktig förmåga att skarpt och klart få fram själfva hufvudproblemen, att han allt för mycket nöjer sig med att beskrifva sin hjältes bana i stället för att söka förklara den, att han ej, såsom Sorel och Vandal ha gjort, söker utreda, i hvad mån hans politiska program är hans eget eller är ett fullföljande af en föregående tids idéer.

Men Roses bok är ett solidt arbete, en bok, som hvilar på en omfattande kännedom om materialet, och, som i flere punkter bringar verkligt nytt, en skildring som i hela sin läggning, i synpunkter och uppfattning, präglas af en välgörande opartiskhet och bon sens. Man känner, att författaren är son af den nation, som ensam förmådde hålla den väldige stången, som kan unna sig att med ädelmodets fördomsfrihet bedöma en slagen motståndare och som därigenom

Digitized by Google

kan hålla sig fri från både fransk och tysk chauvinism eller illvilja. Man har vidare städse en trygg känsla af att förf. ej konstruerar, att han ej hårdrar källornas vittnesbörd för att bevisa någon älsklingstes eller med skenbart djupsinne skapar kombinationer, som ej äga motsvarighet i verkligheten. Och äger han ej de franska historikernas elegans i framställningen, så är han ock fri från deras onekligen ibland en smula ihåliga och sentimentala retorik. Af det sagda får emellertid ej den slutsats dragas, att bokens vederhäftighet och nykterhet skulle innesluta något af långtrådighet, tunglästhet eller tråkighet. Stilen är tvärtom klar och behaglig, grupperingen öfverskådlig, framställningen fängslande — man kan vara en mycket distingerad författare utan att nå upp till en Vandals framställningskonst. Genom sitt solida innehåll och sin angenäma form är Rose's bok synnerligen lämplig såsom en orienterande inledning till kännedomen om en person, hvars individuella skaplynne och politiska verk sannerligen icke äro karaktäriserade med slagord om fransk gloire, frihetens undergång eller egoismens inkarnation. Den åskådning, som kommer till synes i Lanfrey's stora verk eller Hans Forssells briljant skrifna essay, är icke mindre ofruktbar och ohistorisk än den som representeras af den napoleonska legenden. De nyaste forskningarna på revolutionshistoriens område ha ställt mycket i en helt ny belysning, och Napoleon hör ej till dem, som på denna förlorat. Denna omvärdering af så mycket inom själfva brytningstidens historia är af icke ringa betydelse för uppfattningen af den följande utvecklingen fram till våra dagar. Och från dessa synpunkter är det af stor betydelse för den svenska publiken att få göra bekantskap med böcker sådana som Vandals och Rose's. Om den svenska upplagans utstyrsel är intet annat än godt att säga; öfversättningen är på flera punkter ingalunda otadlig.

— Af Werner Sombarts bekanta *Sozialismus und soziale Bewegung* har en ny (sjätte) omarbetad och till närvarande tid framförd upplaga utkommit (Jena 1908; pr. mark 3: 20).

— Af den af W. Hunt och Reginald L. Poole redigerade *The Political History of England* har tolfte bandet utkommit, innehållande en af Sydney Low och Lloyd C. Sanders författad framställning af *The History of England during the Reign of Queen Victoria (1837—1901)*.

— Vi tillåta oss ännu en gång påpeka det tillfälle, som bjudes föreningens medlemmar att genom direkt rekvisition hos sekreteraren (adr. Riksarkivet) till nedsatt pris (5 kr. i st. f. 9 kr.) erhålla Setterwalls för hvarje historiker oumbärliga verk *Svensk Historisk Bibliografi 1875—1900*.

Digitized by Google

Öfversikter och granskningar.

Om handtverksämbetena under medeltiden, en inledning till skråväsendets historia i Sverige. Af GUNNAR HAZELIUS. XXV + 160 sid. Stockholm 1906.

Döden omintetgjorde Gunnar Hazelius' plan att skrifva det svenska skråväsendets historia. Bland hans kvarlåtenskap förelåg likväl en väsentligen sommaren 1900 skrifven afhandling, som gaf en allmän öfversikt öfver handtverksämbetenas uppkomst och medeltida historia i utlandet och afsåg att utgöra en inledning till det svenska ämnet.

Sträng i de fordringar han ställde på sig själf, uttalade han mer än en gång ett kyligt omdöme om denna afhandlings värde. Han betecknade den som ett nödvändigt förarbete men ansåg, att den i alltför ringa grad innehöll själfvunna resultat för att kunna uppbära något annat anspråk än det att vara en inledning till ett följande arbete.

När fil. lic. E. Heckscher åtog sig uppdraget att utgifva den efterlämnade afhandlingen, leddes han utan tvifvel af två syften: det ena, att medverka till resningen af ett minnesmärke efter Gunnar Hazelius på det arbetsfält, den historiska forskningens, som var gemensamt för honom och så många af hans vänner; det andra, att låta ett bidrag af icke obetydligt värde komma den svenska historiska litteraturen till godo. Den som läser den utkomna boken finner, att utgifvaren nått sitt dubbla mål.

Bokens egenskap af minnesmärke framträder redan däri, att den inledes med en af d:r V. Söderberg författad lefnadsteckning och att den tillika innehåller ett föredrag af Hazelius *Om patriotismen*, hvilket klarlägger ett af de starkaste inslagen i hans politiskt-historiska åskådning. Att detta föredrag om ett ämne inom politiken förenats med en historisk afhandling inom samma bok, kan väl försvaras. Mellan dem är intet oöfverstigligt svalg befäst, ty Hazelius hörde till antalet af dem, för hvilka forntiden lefver med samma lif som nutiden och som ofta vid studiet af historien se den tanken öppna en utsikt genom tiderna: *mutato nomine, mutatis temporibus, de nobis fabula narratur.*

Digitized by Google

Det är redan härigenom förklarligt, att han, som med lifligt intresse följde samtidens stora organisationsrörelser bland arbetstagare och arbetsgifvare, skulle känna sig lockad att iakttaga och skildra det motsvarande historiska förlopp, som utspelades under medeltiden: uppkomsten af handtverkares föreningar, deras äldsta sociala och ekonomiska förutsättningar, deras ställning till stadsherren och städernas patriciersläkter, deras legalisering som skrån, deras arbete för införandet af ett monopolväsen med tvångsanslutning, deras utveckling till ej blott sociala och ekonomiska utan äfven politiska sammanslutningar, deras hållning till gesällernas föreningsrörelse och strider med dessa om arbetsaftal, lön och arbetstid — hela detta medeltida skådespel med så många drag lika nutidens och med så många olikheter, beroende på förändringar under de mellanliggande århundradena sådana som: de otaliga mekaniska uppfinningarna, den oerhörda utvidgningen af marknaderna, ersättandet af städerna som ekonomiskt ledande enheter med staterna och den ökade betydelse kapitalet vunnit inom det ekonomiska lifvet.

Rent vetenskapligt sedt står Hazelius' afhandling på en hög ståndpunkt. Man finner visserligen inte i densamma — af lätt insedda skäl — nya och banbrytande uppslag. Den utmärkes i stället af den omsorg, hvarmed förf. genomtänkt problemen, af den säkerhet, hvarmed han urskilt sakernas kärna ur skalen af öfverdrifter och teoretiska hugskott och följt sammanhanget mellan skedena i en utveckling. Lic. Heckscher har som utgifvare ökat afhandlingens värde genom att i densamma införa resultaten af de senaste årens forskningar. Det sätt, hvarpå han utfört detta oegennyttiga och mödosamma arbete, vittnar om ingående studier äfven på detta område af den ekonomiska historien och förtjänar allt erkännande. D:r T. Höjer har till afhandlingen fogat en utförlig litteraturförteckning.

Sådan den nu föreligger, erbjuder boken det utan jämförelse bästa hjälpmedlet för den som önskar erhålla kännedom om det läge, hvartill den vetenskapliga forskningen för närvarande fört de frågor, som röra skråväsendets medeltida historia. Afhandlingen är af så mycket större intresse, som man genom den erhåller en bekväm handledning, om man vill förvärfva nödiga förkunskaper för att kunna följa med en alltjämt pågående liflig vetenskaplig diskussion, som under den närmaste tiden kommer att fortsättas med nya arbeten, bl. a. af G. v. Below, G. Seeliger och R. Eberstadt, enligt hvad dessa författare skyndat att ställa i utsikt.

Till följd af det goda omdöme, hvarmed Hazelius i regel undvikit de mera förgängliga konstruktionerna i den föreliggande litteraturen, kommer hans afhandling säkerligen äfven att åtskilliga år framåt bevara tillräcklig friskhet för att kunna användas som förarbete af den, som å nyo upptar tanken att skrifva vårt skråväsens historia. Ur denna synpunkt, den svenska historiens, löper hans afhandling så mycket mindre fara att hastigt bli oanvändbar, som den pågående diskussionen i Tyskland hufvudsakligen rör skrånas upp-

Digitized by Google

komst och äldsta historia, en fråga som för vår historia saknar direkt betydelse, då den tyska institutionen först i ett senare utvecklingsskede utöfvat ett historiskt påvisbart inflytande på utbildningen af ett svenskt skråväsen.

Intill midten af 1880-talet omfattade i regel de forskare, som sysselsatte sig med de tyska städernas äldsta historia, *den gårdsrättsliga teorien.* Städerna hade, enligt deras mening, utvecklat sig ur storgodset; detta var den kärna, som växte ut till en stad. Inom storgodsen voro de ofria handtverkarne för arbetskontrollens skull fördelade i grupper, *ministeria*, och man antog, att dessa sammanslutningar så småningem arbetat sig upp till frihet och utvecklat sig till de fria handtverkarnes *skrån.* Mot denna teori uppträdde Below med ett par korta uppsatser i Hist. Zeitschr., hvilka gjorde slut på teorien i dess gamla form. Hans åsikt, sådan han framlagt den i dessa och i senare arbeten, är, att de medeltida städerna ha sitt ursprung dels däri, att de gamla romarstäderna i Tyskland tack vare sitt gynnsamma läge aldrig helt och hållet ur *ekonomisk* synpunkt förlorat karaktären af städer, ehuru de gjort det ur *juridisk* och lagts under landsrätt, dels däri, att till andra lämpliga platser invandrat en befolkning af köpmän och handtverkare, som bestod af olika element, till en inte ringa del af fria och ofria från traktens storgods. Till den herre, inom hvars område denna befolkning bodde, stod den aldrig i ett förhållande af lifegenskap; den lefde under *offentlig rätt.* Grefskapsrätten måste gifvetvis vara otillräcklig för dess behof; ur landsbygden bröt sig ut ett särskildt jurisdiktionsområde med särskild domstol.

Olika åsikter ha framställts om det sätt hvarpå detta tillgick. Vid sidan af Below ha bl. a. Sohm och Keutgen afvikande försökt att förklara uppkomsten af städerna som rättssamhällen, och slutligen har Rietschel lämnat den framställning, som ger den bästa förklaringen af för närvarande kända fakta. Alla dessa förf. låta den nya rättsutvecklingen ske inom en offentligrättslig ram.

När Below så skarpt afskär allt sammanhang mellan utvecklingen af städerna och de gårdsrättsliga institutionerna i allmänhet, är det gifvet, att han också vägrar att sätta de fria handtverksorganisationerna i städerna i samband med handtverksordningen inom de med immunitet utrustade storgodsen. Till stöd för sin åsikt att man måste skilja dessa båda företeelser från hvarandra och föra dem in i två alldeles olika rättssfärer, gårdsrättens och den offentliga rättens, framhåller Below, att t. ex. i biskopsstäderna, inom hvilka biskopen naturligtvis ägde en stor sätesgård med immunitet, de handtverkare, som hörde till denna, strängt afskildes från stadens öfriga handtverkare och dessas sammanslutningar. Detta visar, att immunitetsområdets handtverksorganisationer inte utvecklat sig till och uppgått i stadens.

Nationalekonomerna, såsom Bücher, Stieda och Inama-Sternegg, ha emellertid visat stark motvilja mot att erkänna denna klyfta i handtverkets historia, och den sistnämnde har med ganska

Digitized by Google

stort gillande upptagit det försök, som Eberstadt gjort att i den institution, som han kallar *magisterium*, finna en öfvergångsform mellan den af immunitetsherren påbjudna organisationen under gårdsrätt och de fria handtverkarnes sammanslutningar. Eberstadt antar alltså, att man vid förklaringen af skråväsendet har att räkna med ett dubbelt ursprung; skråna ha uppkommit dels genom oktrojerade stadgar under gårdsrätt dels såsom autonoma rättsbildningar.

Below, enligt hvars mening alla skrån uppstått genom frivilliga sammanslutningar, har skarpt bekämpat Eberstadt. Emellertid har Keutgen, som i allt hufvudsakligt tillhört Belows läger, vid sina fortsatta undersökningar äfvenledes fått det intrycket, att man måste räkna med en annan faktor som den ursprungligen dominerande. Liksom Eberstadt kallade sin bok »Magisterium und Fraternitas», har äfven Keutgen gifvit sin sista bok en dubbeltitel »Ämter und Zünfte». Den skillnad gentemot Eberstadt, som K. själf skarpast framhåller, är, att medan den förre fattat den institution, genom hvilken *öfverheten* påverkat skråväsendets utveckling som *gårdsrättslig* ('Magisterium'), fattar K. densamma såsom *offentligrättslig* ('Ämter'). Ur den rätt 'att ha uppsikt öfver mått och vikt, som först tillkom stadsdomaren och sedan rådet, härleder K. en rätt att kontrollera marknadsvarornas beskaffenhet, och för att på bästa sätt sörja för denna kontroll sammanförde öfverheten handtverkarne i yrkesgrupper, skapade *'ämbetena'* som medel för näringskontrollen. De afgifter, som handtverkarne hade att betala till stadsherren eller hans domare för tillträde till marknaden, för rätten att använda marknadsstånd, bodar i saluhus o. s. v., pålades ofta gruppvis och gjorde äfven en dylik sammanslutning önskvärd. Dessa 'ämbeten' voro alltså först endast en af öfverheten gjord indelning, de öfvergingo till att bli självstyrda föreningar genom en kombination med *fraternitates*, 'broderskapen', hvilka likväl inte, som E. antagit, voro fritt uppvuxna privata föreningar utan stiftats af de kyrkliga myndigheterna.[1]

Samma år som Keutgens arbete utkom (1903), utgaf G. Seeliger sin bok »Die soziale und politische Bedeutung der Grundherrschaft im früheren Mittelalter». Det kunde synas, som om en afhandling öfver detta ämne skulle ha föga att skaffa med skråväsendets historia, och utg., som tyckes ha följt den riktiga grundsatsen att endast meddela hänvisningar till den litteratur, hvilken haft *direkt* betydelse för Hazelius' arbete, har äfven lämnat Seeligers bok onämnd. Det förefaller likväl, som om detta häftigt omstridda arbete i åtminstone ett viktigt afseende bidrar att rubba de förutsättningar, från hvilka Below och Keutgen utgått vid sina försök att tolka källorna.

---

[1] Jag kan här så mycket hellre afstå från att närmare redogöra för K:s arbete, som utg. i ett »Tillägg» (s. 150 f.) lämnar ett förträffligt referat af den tröglästa boken.

Digitized by Google

När Seeliger med skärpa riktar ett angrepp mot den åsikten, att gårdsrätten är en rätt för de ofria och att inga fria kunde stå under gårdsrätt, träffar han visserligen inte med sin udd alla de förf., mot hvilka han tror sig kämpa, men riktigt är, att Below gjort sig skyldig till denna felaktiga mening.[1] Till följd häraf har B. på mer än ett ställe i sina skrifter dragit äfven den omvända slutsatsen: 'de handtverkare, om hvilka här är fråga, äro fria, alltså kunna de ej stå under gårdsrätt'. Också Keutgen utgår från samma grundåskådning som B.,[2] äfven om han för vissa fall erkänner undantag, som då för honom bli privilegierade. Hans försök att ur denna synpunkt förklara t. ex. förhållandena i Trier är emellertid föga öfvertygande.[3] Helt säkert måste öfver hufvud taget kritiken af den gårdsrättsliga teorien omformuleras, så att de ekonomiska kriterierna skarpare fastställas och hänsyn tages ej blott till handtverksordningen inom själfva sätesgårdens hushållning utan äfven till handtverkarnes ställning inom godsförvaltningen i vidsträckt mening. I en granskning af Keutgens bok anmärker äfven Below, att K. inte kan anses ha sagt sista ordet i frågan och att Seeligers arbete gör en förnyad undersökning af de allmänna förutsättningarna nödvändig.[4]

I själfva verket har det hittills lyckats hvarken Eberstadt eller Keutgen att bevisa, att man vid skildringen af skråväsendets historia måste utgå från *tidigare* bestående antingen gårdsrättsliga eller offentligrättsliga, af öfverheten fastställda arbetsorganisationer och att man har att förkasta Belows åsikt — hvilken Hazelius omfattar — att skråna gå tillbaka på fria handtverkssammanslutningar, som *sedan* tagits om hand af öfverheten.[5]

Ett af de intressantaste dragen i de senaste årens diskussion är för öfrigt, att den alltmer skjutit fram i förgrunden frågan om den karaktär, som *fraternitates*, 'broderskapen', egentligen haft och om den betydelse de ägt som faktor i skråväsendets historia. När Hazelius starkt betonar deras religiösa karaktär och anser, att handtverkarne vid deras bildning knappast låtit leda sig af ekonomiska beräkningar (s. 84), lämnar han oförklaradt, hvarför handtverkare af *olika* yrken fördelade sig i *olika föreningar*, medan Keutgen, som betraktar broderskapen som en af de kyrkliga myndigheterna vidtagen organisation af yrkesbröderna för kyrkopolitiska syften,[6]

---

[1] Se den litteratur, som förekommer och anföres i de senaste årgångarna af Hist. Vierteljahrsschr., samt Rietschels viktiga uppsats »Landleihe, Hofrecht und Immunität». Mitteilungen des Inst. f. Österreich. Gesch. Forsch. 27, s. 385 (1906).

[2] Ämter u. Zünfte, s. 51.

[3] Ämter u. Zünfte, s. 94, af utg. refererad Hazelius, s. 60. K:s framställning lider dessutom af andra svagheter, som påpekats af Eberstadt i dennes öfvermåttan hetsiga anmälan af K:s bok och under det följande ordskiftet med Rietschel i Deutsche Litteraturzeitung 1905, n:r 9, 11, 12, 14, 16, 18.

[4] Hist. Vierteljahrsschr. 1904, s. 550.

[5] I en innehållsrik anmälan har Loesch emot K. häfdat den Belowska skolans ståndpunkt, Westdeutsche Zeitschrift 1904, s. 72.

[6] Ämter u. Zünfte s., 169 f.

Digitized by Google

såvidt jag förstår, inte kan förklara, hvarför samma kyrkliga stadsherre skulle indelat sina handtverkare dels i 'ämbeten' och dels i 'broderskap'. Hegels uppfattning åter af *fraternitates* som utlöpare af *gillerörelsen* är i flera afseenden tilltalande men lider af den svårigheten, att gillerörelsen enligt de bevarade källorna egentligen synes höra hemma i det nordeuropeiska handelsområdet, medan handtverkarnes föreningsrörelse tycks gå från söder mot norr. Men äfven om det inte lyckats att strängt bevisa ett institutionellt sammanhang mellan gillerörelsen och skråväsendets uppkomst, är den teori, som antar ett sådant, långt ifrån vederlagd, och det är tydligen endast med en viss tvekan, som Hazelius, sedan han starkt betonat de likartade dragen hos de båda rörelserna, likväl ställer sig afvisande till densamma.[1]

För den äldsta tiden är det bevarade materialet ytterst knapphändigt, och med de metoder, som hittills användts, har det visat sig vara så otillräckligt, att man på grundvalen däraf inte kunnat med anspråk på högre historisk trovärdighet bygga upp något så svårt att sammanfoga som historien om utvecklingsskedena hos en institution, hvilken i olika former förekommer på olika ställen, utan att källorna meddela otvetydiga historiska upplysningar vare sig om dessa formers inbördes sammanhang eller om deras lokala förutsättningar och äldsta historia. Fritt rum är alltså lämnadt åt konstruktionen, och det är därför förklarligt, att det skall finnas mer än ett sätt att sammanställa de bevarade uppgifterna.

Det tankeutbyte, som ägt rum, har emellertid varit af gagn, enär man därigenom vunnit en noggrannare fastställelse af detaljuppgifternas innebörd och fått närmare utredt, hvilka faktorer som äro af vikt för ämnet.

Sorgfälligt iakttagande den begränsning, som betingas af planen för hans undersökning, följer Hazelius skråväsendets historia i Mellaneuropa endast till omkring år 1300 eller till den tidpunkt, då källorna för det *nordeuropeiska* handelsområdet bli så gifvande, att handtverkarnes ställning inom detsamma kan göras till föremål för en särskild skildring. Den redogörelse häröfver, som Hazelius lämnar, inledes med ett kort kapitel, hvari han drar upp en allmän öfversikt af det ekonomiska läget i Europa omkring år 1300 och därmed tecknar den bakgrund, mot hvilken tillståndet i Norden måste ses.

När Hazelius skildrar handtverksämbetena i de baltiska städerna, utgår han tydligen från den grundtanken, att den ekonomiska utvecklingen i dessa nordliga trakter varit senare än i Södern. Det var först under 1300-talet som skrårörelsen gjorde sig gällande inom de baltiska städerna. När handtverkarne vid denna tid började att på ett sätt, som djupare ingrep i stadslifvet i dess helhet, samman-

[1] Se s. 82 f., särskildt s. 85. Utgifvarens uppgift s. 152, att Hazelius ansett skråna uppkomma ur gillena, beror på ett förbiseende.

Digitized by Google

sluta sig till fasta yrkesföreningar, var det förebilder hämtade från det inre Tysklands rikt utvecklade handtverksorganisationer, som i mångt och mycket på dem verkade bestämmande. Men därjämte gjorde här i norra Europa en stor social rörelse, *gilleväsendet*, sitt inflytande i högre grad gällande och påverkade på ett starkare sätt handtverkarnes organisation. Sålunda lånade skråna från gilleväsendet sannolikt *åldermannainstitutionen* och möjligen äfven namnet *morgonspråk* för sina sammanträden. Särskildt tydligt röjer sig inflytandet från gilleväsendet i Riga, och man kan till Hazelius' framställning foga den anmärkningen, att källorna från denna stad i själfva verket där låta oss iaktta just den utvecklingsgång, som anhängarne af teorien om skrånas uppkomst ur gillena anta som allmängiltig: först möter ett stort gille, *Det heliga korsets och den heliga Trefaldighetens*, hvilket omfattar stadsbor utan hänsyn till yrket, så delar det sig i två, ett för handtverkare och ett för köpmän, och kort därefter börja skrån att framväxa. — Förhållandena i Riga bero i ej ringa mån på inverkan från Danmark, där gillena som bekant mer än annorstädes ägde betydelse.

Rikast utvecklad inom det baltiska området var naturligtvis handtverksorganisationen i den ledande staden Lybeck.

I ett sista kapitel redogör förf. för skrånas uppgifter och organisation under den senare medeltiden med särskild hänsyn till de baltiska städerna, för deras militära organisation och för den ställning inom stadens näringslif, som de intogo enligt de sinnrika skråordningar och stadgar, med hvilka rådet sökte reglera stadens ekonomiska politik. Utvecklingen går som bekant i den riktningen, att mästarnes antal begränsas och att nödvändigheten af förlagskapital för hvarje mästare alltmer gör sig gällande. Gesällen kan ej mera räkna på att i regel stiga till mästare; han blir i högre grad lönarbetare och träder i intressemotsats till sin arbetsgifvare. Mästarna inom större handelsområden, t. ex. inom de vendiska städerna, sammansluta sig för att med samlad styrka tillvaratаga sina intressen gentemot gesällerna, och dessa svara med gesällföreningar. När Hazelius härom (s. 139) säger: »De tidigaste gesällsammanslutningarna äro dock ej framkallade eller bestämda af denna ekonomiska intressemotsats. De äro bildade som brödraskap med kyrkliga syften och uppväxa under kyrkans hägn,» låter han helt säkert alltför mycket leda sig af källornas själfva uttryckssätt. Det är naturligtvis gifvet, att en gesällförening af hänsyn till de maktägande måste affatta sina stadgar med tillbörlig försiktighet och officiellt betona de lofliga kyrkliga syften, som äfven lågo medlemmarna om hjärtat. Redan tidigt förekomma likväl arbetsstrider med strejker från gesällernas sida och med repressalier från mästarnes — berömdt är de preussiska städernas beslut år 1385, att den handtverksman eller gesäll, som nedlägger sitt arbete, skall få örat afskuret.

Fastän Hazelius i denna bok inte behandlar handtverket inom Sverige, kan man likväl i viss mening säga, att han redan kommit

Digitized by Google

inom den svenska historiens råmärken. De tyska städerna voro schackpjäser, som i det ekonomiska spelet skötos upp mot Norden, höllo viktiga punkter besatta och genom sitt inflytande lade stora områden under tyskarnes ekonomiska välde. Ännu rörde sig det vaknande ekonomiska lifvet i Sverige blott trögt, och ur samtida ekonomisk synpunkt var det stora landet med dess rika naturliga tillgångar, liksom området rundt Östersjöbäckenet i dess helhet, knappast annat än ett kolonialland för tyskarne, som, öfverlägsna, stodo i ett högre ekonomiskt skede. Det är genom dem, som vårt land drages in i den europeiska ekonomiska intressekretsen.

Ju mera Sveriges ekonomiska historia göres till föremål för en verklig utvecklingshistorisk behandling, ju skarpare framträder den dominerande motsatsen i vår historia, att Sverige är ett politiskt gammalt och ekonomiskt ungt land.

Segheten och styrkan hos landets politiska traditioner utgjorde dess skyddsvärn. Medan Tysklands politiska författning faller sönder och därmed äfven dess ekonomiska ställning, prisgifven, går sitt fall till mötes, börjar inom skyddet af det svenska rikets politiska enhet det ekonomiska frigörelsearbetet.

Inom detsamma äger nationaliseringen af handtverket stor betydelse. Uppkomsten af en svensk tidsenlig handtverksorganisation, d. v. s. införandet af skråväsendet och dess förvandling till en arbetsorganisation för ett svenskt handtverksstånd, var ett af de medel, som satte landet i stånd att bekämpa motståndaren med hans egna vapen. De afslutningsord, som Hazelius ägnar skråväsendets allmänna betydelse, kunna äfven för vårt land tillerkännas giltighet, om man blott erinrar sig, att de ekonomiska perioderna här inträda senare än i utlandet, så att omdömet vid en öfverföring måste skjutas århundraden framåt i tiden: »I ekonomiskt och politiskt hänseende har skråväsendet sin största betydelse däruti, att det skapade en stark, burgen och för stadens utveckling intresserad borgerlig medelklass. Och det var denna borgerliga medelklass, som i väsentlig mån bar upp den medeltida stadskulturen.»

Det svenska stadsväsendets historia har varit följd af ett olycksöde: med få års mellanrum ha Björkander och Hazelius ryckts bort i själfva begynnelserna af sitt arbete. Bland så mycket annat, som rör medelklassens historia, ligger äfven skråväsendet outredt, och redan har det likväl sjunkit undan i en historisk bakgrund, medan en ny liknande rörelse rest sig närmare med lika oafvisliga anspråk på historikern: arbetarklassens framkomst.

K. G. Wn.

Digitized by Google

Urtima riksdagen i Örebro 1812. Akad. afh. af Valdemer Vendel. Göteborg 1906.

»Ingen erkänner mera än jag nödvändigheten af former, men jag går aldrig så långt att blifva deras slaf, uppoffrar ej fäderneslandet för fraser.» Så karakteriserar statssekreteraren G. F. Wirsén under 1812 års riksdag i ett bref sin respekt för grundlagens bud. Och från riksdagsmännnens diskussioner ljuder oss till mötes följande yttrande, betecknande för riksdagens anda: »Det är ganska väl, att vi böra hålla grundlagen i helgd, och jag försäkrar, att ingen kan vara mera rädd än jag om dess noggranna efterlefnad; men månne vi väl förut under denna riksdag lika strängt och efter bokstafven iakttagit densamma, och månne väl icke det allmänna bästa bör vara vår högsta lag? I min tanke böra för statens fördel alla möjliga konsiderationer vika.» — Enhvar inlade i lagens bud just så mycket, som han ville finna. Detta ogenerade sätt att handskas med laga former, hvilket särskildt framträder under behandlingen af tryckfrihetsfrågan, ger åt riksdagen — såsom förf. framhåller — snarare en *revolutionär* prägel än en *reaktionär*, hvilket attribut den ofta fått med tanke i synnerhet på indragningsmakten.

Orsaken till denna brist på vördnad för lagens bokstaf finner förf. först och främst i att 1809 och 1810 års grundlagar ännu voro allt för unga för att en fullt objektiv tolkning skulle varit möjlig. Hvad man själf nyss varit med om att stadga har man ju svårt att ställa som en objektivt bjudande makt öfver sig. En från föregående sekel nedärfd färdighet i förtolkning kom under sådana förhållanden allt emellanåt till användning. Den mängd ändringsförslag från de båda riksdagarna 1809 och 1810, som hvilade till afgörande år 1812, kunde också lätt ge det intrycket, att detta lagstiftningsarbete ännu ej var något afslutadt helt med i allo bindande kraft. Ständernas benägenhet att sätta sig öfver lagens former, när de voro till hinders, styrktes af regeringens ledande man, revolutionens son, som genom sin öfverlägsna personlighet och sin ställning som bärare af nationella lifsintressen förmådde sätta sin prägel på allt. — Till dessa förklaringsgrunder kunde förf. lagt ännu ett par: dels de täta ombytena af författningar och tryckfrihetsförordningar under den gustavianska tiden, dels själfva det revolutionära tillkomstsättet för 1809 års RF.

Betecknande nog var riksdagens första beslut ett godkännande af Karl Johans grundlagsstridiga öfvertagande af styrelsen. Därtill lade riksdagen ett nytt lagbrott genom att för framtiden stadga liknande undantag från RF § 40 till hans förmån.

Man blir emellertid benägen att öfverse med riksdagens ringaktning för laga former inför det upplyftande skådespelet af sällsynt enighet i arbetet för nationella uppgifter. Inga partistrider störde dess verksamhet, ej ens de stridiga ståndsintressena, som upphetsade

Digitized by Google

sinnena vid 1809—10 års riksdag, förmådde nu väcka någon nämnvärd söndring, och den opposition, som framkom mot regeringen, drunknade i det allmänna förtroendet för Karl Johan.

Detta förtroende till regeringens ledare framlyser i ständernas bifall till propositionen, att S:t Barthélemy och de transmarina besittningar, hvilka i framtiden kunde förvärfvas under Sveriges krona, skulle afsöndras från gemenskap med moderlandets styrelse och drätsel. Visserligen hade ön kostat Sverige ansenligt, och svenska statsverket skulle nu slippa sådana utgifter, men åren 1811 och 12 hade dock börjat ge öfverskott. Således afhände sig ständerna möjligheten af effektiv kontroll öfver en framtida inkomstkälla. Sakens kärna togs fram af kommerserådet Santesson, då han uttalade sig för att Kungl. Maj:t finge dessa medel till bestridande af oförutsedda utgifter, »som ofta kunna vara af den beskaffenhet, särdeles i förhållande till utrikes makter, att de för tillfället ej böra göras allmänneligen kända». — Hvad Karl Johan satte största värdet på var säkerligen ej bifallet beträffande S:t Barthélemy utan tillägget om framtida transmarina besittningar. Han hade nu fått en lockande utsikt att genom ytterligare landförvärf i Västindien skaffa sig medel oberoende af ständernas bevillning.

Riksdagens betydelsefullaste resultat ur principiell synpunkt faller inom försvarsfrågans område: införandet eller rättare återinförandet under nya former af den allmänna värnplikten. 1810 års beslut om förstärkningsmanskapet var, som förf. yttrar, dödfödt. Det hade så många undantag från värnpliktens grundsats, att ej mycket återstod af denna, och hvad som återstod visade sig i praktiken nästan värdelöst. Resultaten af det olagliga landtvärnsexperimentet 1808 och uppbådet af förstärkningsmanskapet 1811 talade tydligt nog för behofvet af ett effektivt försvarsväsen till skydd för friheten inåt och till nationell återupprättelse utåt. Regeringen föreslog nu i hufvudsak följande: allmän medborgerlig skyldighet att deltaga i beväringsmanskapets utgörande från 20 till 25 års ålder samt rätt för Kungl. Maj:t att vid behof uppbåda och *öfva* detta manskap. I likhet med öfriga propositioner af större vikt kulminerar äfven denna i en hänvisning på kronprinsen: »Sveriges vapenföra ungdom bör med glädje vilja samlas under den hjältes ledning, på hvilken allas förhoppningar hvila, ... och som främst af alla på ärans bana vill rikta sitt svärd och ställa sitt eget bröst emot hvarje fiende af Sveriges lugn och självständighet.»

I alla stånd biföllos själfva grundtankarna i propositionen med storartad endräkt. Diskussionen rörde sig hufvudsakligen om värnpliktigs rätt att lega karl i sitt ställe. De sakskäl, som — hufvudsakligen ur social synpunkt — framfördes mot denna rätt, voro vida starkare än motsidans. Protokollen innehålla nämligen sakliga skäl äfven för legningsrätten. Men det var uppenbarligen de af förf. anförda klokhets- och hänsynsskälen, som afgjorde ståndens beslut, att legning skulle tillåtas. Steget mot ren värnplikt var för stort att tagas ut med ens. Behandlingen af landtvärnet hade

Digitized by Google

vållat många sår, som gjorde anhängarne af ren värnplikt försiktiga. För att vinna hufvudändamålet offrade de principens renhet.

Genom beslutet i denna fråga hade Sveriges krigsmakt fått en styrka, som gjorde det segerrikt i dess senaste krig, i hvilket det nya beväringsmanskapet tog ej ringa del. Betydelsefull var denna nationella kraftyttring genom det intryck, den måste göra i utlandet, där man nyss liknat Sverige vid »en döende, hvilken man ej bör vidröra, innan han slocknat». Karl Johan kunde nu sätta större pris på Sveriges deltagande i koalitionen.

Förf. skulle ha kunnat afvinna värnpliktsfrågan ökadt intresse genom en jämförelse med förhållandena i Frankrike, den nya värnpliktens klassiska land, och i grannlandet Preussen, som också dignade men höll på att resa sig.

Den fråga, som nog mer än någon annan satte sinnena i svallning, var brännvinsfrågan. 1810 års författning hade frigifvit brännvinsbränningen såsom oinskränkt fabriksrörelse: rätt för hvar och en att bränna hur mycket som helst blott med föreskrift om olika afgifter allt efter brännvinspannornas storlek. Detta i motsats till husbehofsbränningen med dess stränga begränsning af pannrymden. Resultaten af 1810 års författning hade blifvit öfverhandtagande superi, hotande spannmålsbrist redan i början af 1812 — så mycket farligare, som förbindelserna med utlandet voro i hög grad osäkra — samt brist i den beräknade statsinkomsten. Den kungliga propositionen, som föreslog botemedel, utgick ifrån att vanan gjort brännvinets måttliga bruk »till ett måhända inbilladt, men dock oumbärligt behof». Botemedlet skulle bli återgång till husbehofsbränningen med beskattning i proportion till tillverkning och förbrukning.

Regeringens allmänna utgångspunkt hade summa *en* talare mot sig. Det var domprosten Jedeur, som bad »i mänsklighetens, i kristendomens, i fäderneslandets, i de otaliga för fylleriets skull förstörda makors och barns namn och mot alla de grufliga missgärningar, som i fylla begås, att det högvördiga ståndet täcktes taga de kraftigaste steg till brännvinets rent af *förbjudande och utrotande*». — Regeringens förslag till botemedel omfattades äfven med allmän sympati. Betecknande är ett memorial hos adeln: »Vik härifrån, alla stora, fördärfvande brännvinspannor, och gif the små nyttiga brännvinspannor rum!» Men först efter segslitna förhandlingar med remisser och återremisser framföddes den nya förordningen, som tillät fri husbehofsbränning under 8 månader, beräknad både till sitt omfång och med hänsyn till afgift efter hemmansvärde på landet och persontal i städerna. Dessutom tillkom afgift efter pannrymd och konsumtion. — I anledning af de bedröfliga skildringar som framkommo af spannmålsbristen inom olika landskap, hemställde alla stånd till Kungl. Maj:t om brännvinsbränningens inställande tills vidare. Denna rätt utsträckte ständerna äfven till framtida behof.

Digitized by Google

Riksdagens tredje stora fråga, om tryckfriheten, sammanhänger med ständernas beslut om hvilande grundlagsfrågors behandling i allmänhet. Vid urtima riksdagen 1810 medgaf KU, att »förbättringar» kunde få göras vid behandling af hvilande grundlagsförslag. Med denna grundlagsvidriga utgångspunkt började den öfver ett halft sekel pågående striden om formerna för grundlagsfrågors behandling. Det gällde nu 1812 att bestämma gränsen för de tillåtliga »förbättringarna». Frågan var således ej, *om* RF § 56 var tilllämplig på grundlagsfrågor, utan *huru långt.* 1810 års KU hade velat öfverlämna åt KU självt att afgöra, hvilka af ståndens anmärkningar som skulle anses för väsentliga förändringar och följaktligen såsom nya frågor hvila till nästa riksdag, samt hvilka kunde omedelbart afgöras. Så stor makt ville dock riksdagen ej ge KU. Förslaget föll i två stånd och var därmed aflifvadt. Det enda resultatet af frågans behandling var, att stånden tillerkänt sig själfva rätten att skilja på gamla och nya frågor. Efter detta hade man ej att vänta annat än en grundlagsvidrig lösning af tryckfrihetsfrågan.

1810 års TF hade nästan genast blifvit missbrukad. Pressens andel i Fersenska mordet var ett hårdt slag för den unga tryckfriheten. Flera tidningar yttrade sig i allmänhet taktlöst eller åtminstone oförsiktigt. Och man var denna tid mycket ömtålig för kritik. En del politiska pressdiskussioner blefvo för regeringen besvärliga nog, så ömtåliga som de utrikes förhållandena voro, då kronprinsen förberedde en systemomkastning, stridande mot folkstämningen. Därför är tryckfrihetsfrågan att anse ej blott som en inre fråga utan öfvervägande såsom ett led i regeringens yttre politik.

Redan vid urtima riksdagen 1810 hade KU funnit inskränkningar nödiga, men de räckte ej till för regeringens behof. I Kungl. Maj:ts proposition 1812 begärdes: 1:o) att utgifvandet af dagblad och alla slags periodiska skrifter skulle bero af kungligt tillståndsbref, som finge vägras endast personer, hvilka dömts för brott eller förklarats ovärdiga att föra andras talan; och att om hofkansleren funne skriften *vådlig för allmän säkerhet* eller *utan skäl och bevis förnärmande personlig rätt* eller *af en fortfarande smädlig egenskap*, han ägde att genast inställa utgifvandet, tills konungen förordnat, huruvida tillståndsbeviset skulle indragas, i hvilket fall utgifvaren ej kunde erhålla ytterligare tillståndsbref att utgifva dagblad eller annan periodisk skrift; samt 2:o) att författaren i stället för boktryckaren skulle blifva ansvarig. — Naturligtvis slutar propositionen med en hänvisning på tronföljaren: »Under det den frimodige skribenten med blottade afsikter och allvarlig känsla af dessas renhet skall hos honom och lagen finna ett förenadt stöd, skola ilskan, skändelsen och förtalet vika för hans manliga och öppna blick.»

1812 års KU anslöt sig i allt väsentligt till propositionen. Intressantast var öfverläggningen hos adeln. Den vittnar om ett allmänt kändt behof att förekomma missbruken, men ingalunda om någon reaktionär stämning till förmån för det gamla tvånget. Men

Digitized by Google

det föreliggande förslaget hade ju sina sidor. Dels den *reala:* får RF § 86 förbigås? eller m. a. o.: är förslaget genom sitt *innehåll* lagligt? De, som ur denna synpunkt motsatte sig förslaget, betecknade det såsom olagligt och stridande mot medborgerliga rättigheter, hvilka ju ej finge frånkännas någon, innan de blifvit missbrukade. Men den stora svagheten på denna sida var, att man ej kunde sätta något praktiskt förslag i stället, endast allmänna satser. — Ur *formell* synpunkt gällde frågan: är förslaget genom sin *tillkomst* lagligt? m. a. o.: kan det *nu* antagas? Förslagets vänner gjorde gällande, att ändringarna blott vore »modifikationer» af 1810 års KU:s förslag. Men motståndarne godkände icke, att man fattade beslut om andra ändringsförslag än dem, som verkligen föreslagits 1810; de andra måste hvila. — Att förf. ej fullt genomfört denna disponering, förklaras af att samma personer kunnat intaga olika hållning till förslaget ur real och formell synpunkt. — Beslutet blef hos alla stånd bifall till KU:s förslag.

Lika fördärfbringande, som användningen blef af den i sin tillkomst olagliga indragningsmakten, lika bittert hämnade sig det inkonstitutionella framskjutandet i tid och otid af kronprinsens person. Det försvagade rådgifvarnes ansvarskänsla genom att vänja dem vid att söka skydd bakom regenten; det skulle ock föda af sig en opposition, riktad direkt mot regentens person.

Något som man saknar i förf:s framställning af brännvins- och tryckfrihetsfrågorna, är en inledande öfversikt af hvardera frågans förhistoria, en sammanfattning af de synpunkter, som långvariga erfarenheter redan gifvit. En sådan miljö skulle ha från början ställt frågorna i klarare och intressantare belysning.

De allmännast kända svårigheterna voro naturligtvis de finansiella. Jordbruket led genom 1811 års missväxt, handeln genom kaperierna, sillfisket hade afstannat och järnhandteringen gått betänkligt tillbaka till följd af kapitalbristen. Lurendrejerier försvagade kronans inkomster och skadade den inhemska industrien, som ej kunde konkurrera med de insmugglade billiga varorna. Till allt detta kom den oordning i penningväsendet, hvilken grundlades vid riksdagen 1809—10. Den stora sedelemissionen utan motsvarande betäckning vållade, att pappersmyntets värde sjönk. 1811 var silfverutväxling i banken så godt som omöjliggjord. Några nya botemedel kunde 1812 års ständer dock ej finna på. BU:s betänkande uttalade den förhoppningen, att sedelmyntet inom kort skulle kunna återföras till stadgadt värde, och manade till tålamod. För att undvika stagnation i penningrörelsen före nästa riksdag genom en successiv minskning af rörelsekapitalet, hvilken var nödvändig, föreslog BU dels, att utlåning måtte medges på vissa varor, dels att afbetalningar på fastighetslån under 1812 och 1813 skulle få användas till nya fastighetslån fr. o. m. 1814. Vidare yrkades, att riksdiskonten vid oktrojens slut skulle förvaltas utan privata aktieägares delaktighet i densamma.

Digitized by Google

Det betänkligaste var den utrikes skulden, som den 31 mars 1812 uppgick till nära 10 millioner rdr med förfallna räntor om bortåt 2 mill. Att betala denna summa skulle kostat ofantliga offer, och på sådana vågade Karl Johan ej äfventyra sin folkgunst, hvilken alltför väl behöfde anlitas för hans mot allmänna meningen stridande utrikespolitik. Under sådana förhållanden uppstod tanken på att afskrifva den i Frankrike placerade skulden. En förevändning — kärkommen för mången — fann man i Napoleons behandling af svenskar, som hade fordringar hos franska regeringen. Strax efter freden i Paris 1810 hade kejsaren förklarat dessa »för alltid dödade genom krigstillståndet». Genom att nedsätta Hollands statsskuld till 1/3 tillfogade Napoleon Sverige ytterligare förluster. Måttet fylldes genom Frankrikes kaperier och dess besättande af Pommern. Kungl. Maj:t föreslog riksdagen att afskrifva med räntor alla lån, upptagna i länder, som hörde under franska kejsardömet; beloppet utgjorde nära 7 1/2 mill. rdr. Däremot skulle svenska staten delvis godtgöra svenskar, som hade fordringar i franska länder. — För att vinna ständernas bifall måste regeringen ge ett hemligt utskott antydan om förändringen i Sveriges utrikespolitik. Både denna och förslaget om skuldernas afskrifvande gillades af utskottet. Tre stånd biföllo slutligen regeringens förslag. Men i borgarståndet gjordes gensagor mot en åtgärd, som skulle skada svenska nationens »anseende för redlighet och trohet emot förbindelser». Det betänkliga med beslutet var ju, som förf. framhåller, att man ej genast kunnat gripa till repressalier mot Napoleon utan hade godkänt skulderna ännu några år efter kejsarens tilltag.

Den förnämsta positiva åtgärden i finansiellt afseende var, att bevillningen bestämdes till 3,200,000 rdr utöfver de enligt 1810 års stat anslagna bevillningarna om nära 1 1/2 mill. Af 1812 års bevillningar utgjorde den allmänna bevillningen 2,650,000 rdr. De därnäst största posterna voro brännvinsmedlen och regeringens inkomst genom dess af riksdagen erhållna rätt att höja sjötullen upp till 100 %. Regeringens förslag att återställa landtullarna blef däremot förkastadt, förklarligt nog, då dessa tullar knappt ett år förut afskaffats. Detta var regeringens enda nämnvärda motgång.

Så dryg bevillningen var, räckte den dock ej för den nya politikens behof. Regeringen fick dessutom rätt att upptaga inhemska lån à 3 1/2 mill. rdr. Stora kreditivet ökades från 1 till 2 mill. Och för att genast ge medel till krig, hvilket Kungl. Maj:t betecknat såsom sannolikt nära förestående, ålades riksgäldskontoret att förskottera högst 3 1/2 mill.

Riksdagens ständigt visade tillmötesgående mot regeringens önskningar har haft en högst väsentlig betydelse för Sveriges inre utveckling: därigenom har i själfva verket vårt fria statsskick räddats. De nya grundlagarna hade ju många fiender, äfven i kronprinsens omgifning, hvilka rådde denne till en statskupp. Men — tillfället kom aldrig; se där betydelsen af endräkten mellan regering och ständer.

Digitized by Google

Doktor Vendels afhandling är ett samvetsgrant och moget arbete, äfven med de anmärkningar, som naturligtvis kunna göras mot korrektheten i en och annan detalj och mot disponeringen på enstaka punkter. Den utgör ett värdefullt bidrag till en verklig kunskap om ett skede, där vetenskapens landvinningar ännu äro små i jämförelse med de obearbetade källornas vildmarker och memoarernas gungfly.

Carl Grimberg.

Beriktigande.

I min i senaste häfte af Historisk Tidskrift influtna recension af den första delen af *Sveriges historia intill tjugonde seklet*, författad af professor Montelius, har jag som en ej oväsentlig anmärkning påpekat, att den äldre stenåldern i förhållande till de senare tidsperioderna blifvit alltför summariskt behandlad. Jag har senare tagit kännedom om att de ark, som behandla ifrågavarande tid, tryckts redan 1901. Det har därför varit författaren omöjligt att taga hänsyn till den rad af upptäckter, som just då började göras och som i så väsentlig mån fördjupat och vidgat kunskapen om den äldre stenåldern i vårt land. Mitt misstag angående tryckningstiden är förlåtligt, enär arbetet först började utgifvas år 1903, då flera af de viktigaste upptäckterna redan gjorts.

Mitt yttrande, att »den korrekturläsning, som af granskare tidigare beskärts arbetet», icke torde inverkat på den tyska upplagans redigering, var riktadt mot en särdeles omild recension af professor Montelius' arbete, publicerad af en tydligen icke sakkunnig anmälare, icke, såsom det missförståtts, mot detta arbetes tyska upplaga.

KnStj.

Digitized by Google

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 19: H. 2. R. C. Boer, Vǫlundarkviða. — O. Klockhoff, Grimhildsvisan. — M. Olsen, Til Hávamál strofe 152. — A. Kock, Anmälan av »Odal Ottelin, Studier öfver Codex bureanus II». — K. Lehmann, Anmälan av »Jónsbók, Kong Magnus Hakonssons lovbog for Island.» Udgivet ved Ólafur Haldórsson.» — Finnur Jónsson, Anmälan av »Origines Islandicæ. A collection of the more important sagas and other native writings relating to the settlement and early history of Iceland. Edited by G. Vigfusson and F. York Powell. — M. v. Vleuten, Anmälan av »Norges gamle Love, Anden Række 1388—1604, udgivne ved A. Taranger. I, 1». — Finnur Jónsson, En lille bemærkning. — H. Buergel Goodwin, Tilläggsanmärkning till åvanstående.

Artilleri-Tidskrift. 1906, H. 1—3, 6. L. R. Hammarskiöld, Carl Cronstedt och hans »snabbskjutande» kanoner.

Fataburen. Kulturhistorisk Tidskrift. Utg. af B. Salin. **1906, 1.** N. Keyland, Om den svenska allmogens jakt. — O. v. Friesen, Om landskapsnamnet Uppland. — J. Svedenborg, Hornborga by i Västergötland före år 1860. — Litteratur: H. F. Feilberg, Jul, allesjælestiden, hedensk, kristen julfest. Bd 1—2, anm. af N. E. Hammarstedt. — **2.** N. Lithberg, Bröllopsseder på Gottland. — S. Ambrosiani, Om järnkakelugnar och järnugnar. — N. Keyland, Om den svenska allmogens jakt. — **3.** L. Hagberg, Påskäggen och deras hedniska ursprung. — S. Landtmanson, Några visor och dansmelodier från Västergötland. — — O. Rydbeck, Ålen och lejonen i Stockholms Storkyrka. — **4.** L. Johansson, Lucia och de underjordiske i norrländsk folksägen. — E. Hammarstedt, Tillägg till L. Johanssons uppsats Lucia. — G. Rudberg, Kvarnstenstillverkningen i Lugnås. — Litteratur: J. Fellman, Anteckningar under min vistelse i Lappmarken, anm. af K. B. Wiklund.

Fornvännen. 1906, 2. K. H. Karlsson, Vad under lagboken. — **4.** S. Leijonhufvud, Gotländsk uppteckning af medeltida formulär för invigning af födoämnen. Med 1 fig. — H. Hildebrand, Gotlandsmynt med Jens Billes vapen. Med 1 fig.

Jämtlands läns fornminnesförenings Tidskrift 1906. Bd 4: H. 1. Fornhandlingar rörande Jämtlands län. (Forts.) — S. J. Kardell, Om gamla jämtländska och härjedalska bröllops- och grafkväden. Föredrag vid Jämtlands läns forminnesf. årssammankomst den 17 mars 1906. — J. Bergstrandh, Bidrag till Alanäs sockens historia. — P. Em

Digitized by Google

Pettersson, Fornminnen och sägner ifrån Lockne socken. — E. E. Livén, Ur Frostvikens historia. — H. Westin, Två jämtska bröllopskväden m. m.

Kult och Konst. Utgifvare: Richard Norén. **1906, 1.** J. Roosval, Sankt Göran på Åland. — R. Norén, Om betydelsen af kulthistoriska forskningar och studier. — **2.** H. Lundström, Sven Bælter, vår första svenska kulthistoriker. (Med portr.) — T. Norlind, Musiken vid svenska skolor under 1600-talet. — **3.** J. Roosval, Två antisemitiska monument i Uppsala domkyrka. — Fr. Blix, Om orgelns användning vid gudstjänsten. — O. Wieselgren, Ett meddelande om Karl-Knutssonsbilden på Gripsholm.

Kungl. Bibliotekets Handlingar. 28. Årsberättelse för år 1905. — J. A. Almquist, Sveriges bibliografiska litteratur. D. 2: H. 1.

Kyrklig Tidskrift. 1906, 6. O. Quensel, Några drag ur svenskt gudstjänstlif på 1600-talet.

Läsning för svenska folket. 1906, 2. Johannes Rudbeckius. En tids och karaktärsbild från forna dagar. Af V. S.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1906, 6.** E. Fries, En rundresa i Sverige på 1700-talet. 1. — **7.** A. G. Nathorst, Svenskarnes arbeten på Spetsbergen. — E. Fries, En rundresa i Sverige på 1700-talet. 2. — Agda Montelius, Samarbete mellan offentlig och enskild fattigvård. — **8.** L. Bergström, Världsåldrarna enligt semitisk föreställning. — A. Bugge, Novgorod som varjagisk by.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift, utg. af K. Wåhlin. **1906, 11.** A. Rydfors, Vid de svenska statsbanornas femtioårsjubileum. Med 12 bilder. — **12.** J. Kruse, Visbytankar. — **1907, 1.** L. Dahlgren, Ett blad ur den svenska dramatikens historia.

Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886. D. 20. Cl. Annerstedt, Fältmarskalken grefve Magnus Stenbock. Minnesteckning.

Tidskrift i militär hälsovård. 1906, 1. A. Quennerstedt, Några drag från kriget i Pommern 1807 samt sjukhusvården vid södra armén 1808—1809.

Tidskrift i sjöväsendet. 1906, 5. Reval och Abonkir. Af U. (Ordres af den 11 Maji 1790.)

Vår Flotta. Tidskrift för sjövapnet. **1906, Mars—Maj.** S. Natt och Dag, Herraväldet på Östersjön. — **Juni.** Några Märkeliga Händelser Som sig med Swenska Skepp Tildragit. — S. Natt och Dag, Herraväldet på Östersjön. — **Juli.** S. Natt och Dag, Herraväldet på Östersjön. — Några Märkeliga Händelser Som sig med Swenska Skepp Tildragit. — **Augusti.** S. Natt och Dag, Herraväldet på Östersjön. — Några Märkeliga Händelser Som sig med Swenska Skepp Tildragit. — **September.** S. Natt och Dag, Herraväldet på Östersjön. — Några Märkeliga Händelser Som sig med Swenska Skepp Tildragit. — **Oktober, December.** S. Natt och Dag, Herraväldet på Östersjön.

Vårt fosterland och dess försvar. 1906, 1. G. Borgenstråhle, Striden vid Brunnbäck 1521. C. Hellström, Om Stockholms garnison och borgarbeväpning i äldre och nyare tider. — **2 3.** C. Hellström, Om Stockholms garnison och borgarbeväpning i äldre och nyare tider. — D. Liedholm. Slaget vid Fraustadt 1706. Ett 200-årsminne. — Torkel Knutson. Ett sexhundraårsminne. Af A. T. — **4 6.** C. Forsstrand, Tåget öfver Bält. Vår förnämsta militära idrottsbragd. — C. Hellström, Om Stockholms garnison och borgarbeväpning i äldre och nyare tider. — Ett bref från den stora ofredens dagar. Medd. af

Digitized by Google

J. Th. — **7.** C. Hellström, Om Stockholms garnison och borgarbeväpning i äldre och nyare tider. — **8.** En oblodig statshvälfning. Några marsminnen från 1809. Af C. E. — C. Hellström, Om Stockholms garnison och borgarbeväpning i äldre och nyare tider. — **9.** Kämpagrafven vid Visby och dess historia. Af —æn—. — C. Hellström, Om Stockholms garnison och borgarbeväpning i äldre och nyare tider. — **10—12.** C. Hellström, Om Stockholms garnison och borgarbeväpning i äldre och nyare tider. — **12.** Skokloster och dess herrar. — **13.** Ett bref till hemmet från en ung knekt vid svenska reserv-armén 1813. Medd. af C. Hellström. — **14.** L. G. Tidander, Svenska konungar som militärförfattare. — Fr. Lund, Fredriksskans. — **15.** Slaget vid Warschau den 18, 19 och 20 juli 1656. Af W. C. — C. Hellström, Om Stockholms garnison och borgarbeväpning i äldre och nyare tider. — **17.** Tidö. Af Sven Svenske. — **19.** Karl Karlsson Gyllenhjelm. Af V. S. — **20.** Ett historiskt 200-års minne. Freden i Altranstädt 21 september 1706. Af W. C. — **21—22.** C. Hellström, Om Stockholms garnison och borgarbeväpning i äldre och nyare tider. — **22.** General Canroberts besök i Stockholm 1855. Af Novir. — **23.** L. G. Tidander, Gustaf II Adolfs betydelse för vårt folk. — C. Forsstrand, Nils Brahe. En af hjältarna vid Lützen. — **24.** Bref rörande konung Gustaf IV Adolfs arrestering m. m. — C. Hellström, Om Stockholms garnison och borgarbeväpning i äldre och nyare tider. — **25.** L. G. Tidander. Vetenskapliga expeditioner under Karl XII:s regering. — C. Hellström, Om Stockholms garnison och borgarbeväpning i äldre och nyare tider. — **Julnummer.** O. Högberg, När fienden sist stod i Norrland. Några lärorika drag. — C. Forsstrand. En svensk fältmarskalks-släkt. Hornarne från Åminne och Kanckas. — Laurentius Paulinus Gothus. Af V. S. — **1907, 1.** C. H[ellström]. Kristina Gyllenstjerna. — E. Cederström, Kungl. Wendes artilleriregemente. — Drottning Kristina. Några karaktärsdrag.

Ymer. 1906, 3. I. Fehr, Linnés svenska resor. — J. G. Andersson, Karl Åhlenius †.

Historisk Tidsskrift udgivet af den norske historiske Forening. **4:e Række. Bd 5: H. 1.** Y. Nielsen, Alteret ved Alterhö. Et ældgammelt Kultusminde fra Romsdalen. — L. Berg, Om jordegodsets fordeling i Tönsbergs len (det senere Jarlsberg grevskab) i 1650 og 1701. — A. Bugge, Et ukjendt kloster nordenfjelds. — Y. Nielsen, Nesjar. (Forts.)

Samtiden. Redigeret af **G. Gran. 1906, 5.** J. E. Sars, Unionsoplösningen og skandinavismen. — **10.** B. Björnson. Vor synd och vor ydmygelse. — H. Koht, Tillit i Norden. — A. M. Hansen, Tidens tanker. Vort forsvar. 1.

Tidsskrift for Retsvidenskab 1906. Aarg. 19: H. 3—4. Fr. Dahl, U. A. Motzfeldt o. K. J. D. Schlyter, Nordisk Litteraturfortegnelse 1905.

Historisk Tidsskrift. Syvende Række. Bd 6: H. 5/6. Redigeret af J. A. Fridericia. J. Clausen, Bidrag til Trykkefrihedsselskabets Historie. — K. Rockstroh, Indledningen til Krigen 1657 samt Krigsbegivenhedene i Elbegnene indtil Udgangen af September nævnte Aar.

Höiskolebladet. 1906, N:o 39. Mar. Kristensen, Skandinavisme. 1—2.

Kirkehistoriske Samlinger. 5:e Række. Bd 3: H. 3. C. Klitgaard, Aalborg Stifts Præsters Trængsler »udi den onde og besværlige Tid» 1657—60.

Kunst. Aarg. 6: H. 11—12. G. L. Grove, Samtidige Billeder fra Slaget i Öresund 1658. Med 22 Billeder.

Digitized by Google

Meddelelser fra det danske Rigsarkiv. I, 1—2. V. A. Secher, Om Organisationen af Arkivvæsenet i Norden. Foredrag holdt på det tyske Arkivarmöde i Bamberg den 25. September 1905.

Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk. Utgifna af Finska Vetenskaps-Societeten. **H. 63.** R. Saxén, Språkliga bidrag till den svenska bosättningens historia i Finland. 1. Egentliga Finland, Satakunta och södra Österbotten.

Skrifter utg. af Sv. Litteratursällskapet i Finland. 93. Förhandlingar och uppsatser. 19. 1905 (tr. 1906). M. G. Schybergson, Porthan såsom medlem af Finska Hushållningssällskapet. — P. Nordman, Arvid Eriksson Stålarm, biografisk studie. — K. G. Leinberg, Bidrag till frimureriets i Finland historia. — K. G. Leinberg, Samfundet pro Fide et Christianismo och dess finska medlemmar. — K. G. Leinberg, Svenska Uppfostringssällskapet och dess finska medlemmar. — R. Hausen, En sannsaga. — Y. Hirn, Bernardin de Saint-Pierre och Finland jämte Observations sur la Finlande.

Baltische Monatsschrift. 1906, Okt. Über das »Schwedische Archiv» in Riga.

Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1905 (tr. 1906). W. Schlüter, Der Norden Europas in der mittelalterlichen Kartographie.

Beiträge zur hessischen Kirchengeschichte. Redigiert v. W. Diehl u. W. Köhler. **Bd 3: H. 1.** W. Hotz, Die Gegenreformation im Schlitzerland während des dreissigjährigen Kriegs (1628—1632).

Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte 1906. Bd 19. H. 2. M. Wehrmann, Geschichte von Pommern. Bd 1, anm. af W. v. Sommerfeld. — A. Levinson, Die Nuntiaturberichte des Petrus Vidoni über den ersten nordischen Krieg aus den Jahren 1655—58, anm. af Salzer. — Zur Geschichte der Hohenzollerischen Souveränitet in Preussen. Diplomatische Briefwechsel des Königs Karl Gustav v. Schweden und des Gesandten Chr. K. v. Schlippenbach, anm. af Salzer. — A. Waddington, Le Grand Électeur Frédéric Guillaume de Brandenbourg. T. 1, anm. af K. Spannagel.

Gebirgsfreund 1906. 18. Hermann Schmidt, Die Schwedenschanze bei Kittlitz.

Hansische Geschichtsblätter 1906. E. Baasch, Zur Geschichte des hamburgischen Heringshandels.

Historische Vierteljahrschrift. Herausg. v. G. Seeliger. **1906, 4.** K. Kretschmer, Bemerkungen über Wesen und Aufgaben des historischen Geographie. — R. Scholz, Zur Beurteilung Bonifaz' VIII und seines sittlich-religiösen Charakters. — Kleine Mitteilungen. — Kritiken. — Notizen. — Personalien. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **Nachrichten und Notizen II. H. 4.** Nachrichten und Notizen. — Kommissionen und Gesellschaften. — Personalien. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausg. v. Fr. Meinecke. **3:e Folge. Bd 2: H. 1.** E. Fabricius, Das römische Heer in Obergermanien und Rätien. — W. Goetz, Mittelalter und Renaissance. — K. Stählin, Die Politik der englischen Landgrenze von einst und jetzt. — Miszellen. — Literaturbericht (bl. a. D. Schäfer, Die deutsche Hanse, anm. af Daenell). — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften.

Jahrbuch der Königlichen Preussischen Kunstsammlungen. 1906. Bd 27: H. 2. J. Roosval, Die St. Georgs-Gruppe der Stockholmer

Digitized by Google

Nikolaikirche im Historischen Museum zu Stockholm. (Med 1 pl. o. 7 illustr. i texten.)

Korrespondenzblatt d. Gesamtvereins d. deutschen Geschichts- u. Altertumsvereine. 1905, N:o 11 u. 12. V. A. Secher, Gesetzliche Regelung des Schutzes von Archivalien und der Beaufsichtigung nicht fachmännisch verwalteter Archive und Registraturen [im Norden].

Mitteilungen aus der historischen Literatur. 1907, 1. O. Montelius, Kulturgeschichte Schwedens, anm. af W. Martens. — H. Hitzigrath, Hamburg während des schwedisch-dänischen Krieges 1657—1660, anm. af F. Hirsch. — M. Wehrmann, Geschichte von Pommern. Bd 2, anm. af F. Hirsch.

Mitteilungen aus der lippischen Geschichte und Landeskunde 1905. [Th.] **3.** R. Stegmann, Die Grafschaft Lippe im dreissigjährigen Kriege. (Med 1 karta.)

Mitteilungen des Nordböhmischen Exkursions-Klubs 1906. Jahrg. 29: H. 4. E. Neder, Zur Geschichte der Familie Schürer von Waldheim 1598.

Mitteilungen d. Vereins f. Geschichte der Stadt Nürnberg 1906. H. 17. Fr. Sixt, Die Verschanzungen im sog. »Sachs Wald» westlich von Gebersdorf bei Nürnberg, Glieder der Ostfront des befestigten Wallensteinischen Feldlagers vor Nürnberg vom Sommer 1632. (Mit 3 Plänen.)

Mitteilungen des Vereins f. Lübeckische Geschichte und Altertumskunde. H. 12. 1905 (tr. 1906). M. Hoffmann, Lübecks Krieg gegen Dänemark 1509—1512.

Monatsblätter. Herausgegeben von der Gesellschaft f. Pommersche Geschichte und Altertumskunde. **1906, 4.** P. Gantzer, Pommern und die Rheinische Allianz vom Jahre 1658. — **5.** P. Gantzer, Schwedisch-Pommerns Beitrag zum Türkenkriege vom Jahre 1663. — P. Gantzer, Die Reihenfolge der schwedisch-pommerschen Städte auf den Landtagen.

Mühlhäuser Geschichtsblätter. Zeitschrift d. Altertumsvereins f. Mühlhausen i. Thür. und Umgegend. **1906/1907. Jahrg. 7.** G. Liebe, Eichsfälder Zustände im grossen Kriege. Ein Zeitbild.

Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Altertumskunde 1906. Bd 27: H. 3/4. A. Günther, Die Entstehung des Friedens von Altranstädt. (Zum 24 September 1906, dem zweihundertjährigen Erinnerungstage an den Friedensschluss.)

Pommersche Jahrbücher 1906. Bd 7. K. F. Melander, Zur Greifswalder Universitätsgeschichte. — H. Klaje, Der Feldzug der Kaiserlichen unter Souches nach Pommern i. J. 1659, anm. af H. Ulmann.

Preussische Jahrbücher. 1907, Februar. E. Fahlbeck, Der Adel Schwedens, anm. af E. Müller.

Schriften d. Vereins f. Geschichte d. Bodensees und seiner Umgebung. 1906. H. 35. J. Dierauer, Der Zug der Schweden gegen Konstanz 1633. Eine Verletzung der schweizerischen Neutralität im dreissigjährigen Kriege.

Sonntagsbeilage zur Vossischen Zeitung 1906, N:o 14/15. E. Schulte, Luise Ulrike, Königin von Schweden, geborene Prinzessin von Preussen. — **21/22.** R. Steig, Ein Romantikerfehde gegen Napoléon. [Berör bl. a. Napoleons förhållande till Bernadotte 1813.]

Zeitschrift der historischen Gesellschaft für die Provinz Posen 1906. Jahrg. 21. Fr. Koch, Der Bromberger Staatsvertrag zwi-

Digitized by Google

schen dem Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg und dem Könige Johann Kasimir von Polen im J. 1657.

Zeitschrift des Vereins für Thüringische Geschichte und Altertumskunde 1906. N. F. Bd 16: H. 2. R. Jordan, Pappenheim in Mühlhausen (Thür.) 16.—19. Oktober 1632.

Zeitschrift für deutsche Philologie 1906. Bd 38: H. 4. Fr. Kauffmann, Got. Haiþno.

The English Historical Review. Edited by R. L. Poole. **1906, October.** F. M. Powicke, The Angevin administration of Normandy. — M. Wilkinson, The wars of religion in the Périgord. — E. I. Carlyle, Committees of Council under the earlier Stuarts. — C. Brinkmann, Charles II and the bishop of Münster in the Anglo-Dutch war of 1665—66. — Notes and documents. — Reviews of books. — Short notices. — Index.

Transactions of the Royal Historical Society 1906. N. S. Vol. 20. J. H. Rose, Canning and the secret intelligence from Tilsit (july 16—23, 1807). — J. F. Chance, The Northern policy of George I to 1718.

The Yale Review. 1906, May. P. Fahlbeck, La constitution Suédoise et le parlementarisme moderne, anm. af A. Johnson.

Mémoires de l'académie de Vaucluse 1906. Sér. 2. T. 5: Livr. 1. J. Didiée. Un héros Vauclusien. Épisode de la prise de Bomarsund en 1854. [Le capitaine Gigot.] (Med 1 portr. o. 2 pl.)

Revue d'histoire diplomatique. 1906, 4. La nouvelle édition des mémoires du cardinal de Richelieu. — B. de Lacombe, Les papiers de M. de Nesselrode. — E. Thubert, La politique du nord de l'Europe au moyen âge. — A. Raffalovich, La seconde occupation de Francfort en 1796 et la convention secrète de brumaire an V. — Fr. Ch. Roux, Les Échelles de Syrie et de Palestine au dixhuitième siècle. — M. Boutry, Documents relatifs au mariage de Marie-Antoinette. — Comptes rendus [bl. a. C. N. D. Bildt, Christine de Suède et le cardinal Azzolino, anm. af A. Le Glay: C. N. D. Bildt, Christine de Suède et le conclave de Clément X (1669—1670), anm. af A. Le Glay]. — Table des matières de la vingtième année (1906). — Table alphabétique des auteurs.

Revue Historique. 1906, Novembre—Décembre. J. Calmatte, La politique espagnole dans la guerre de Ferrare, 1482—1484. — F. Thénard et R. Guyot, Le conventionnel Goujon; suite. — E. Bourgeois, Comment M. de Broglie écrivait l'histoire. — Bulletin historique: France. Publications relatives à l'histoire de la Grèce de 1892 à 1902, par G. Fougères: suite et fin. — Époque contemporaine, par A. Lichtenberger. — Allemagne. Publications relatives à l'histoire de la réforme, par A. Stern. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Digitized by Google

Digitized by Google

Öfversikter och granskningar.

Sveriges historia intill tjugonde seklet, under medverkan af O. MONTELIUS, H. HILDEBRAND, M. och L. WEIBULL, G. R. FÅHRÆUS, L. STAVENOW, S. CLASON och A. RYDFORS, utgifven af EMIL HILDEBRAND. Andra afdelningen. **Medeltiden.** Af HANS HILDEBRAND. II + 610 sid. P. A. Norstedt & Söner, Stockholm 1904, 1905.

När den från det Linnströmska förlaget utgångna framställningen af *Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar* för en mansålder sedan började utgifvas, innebar den till hela sin planläggning och anordning ett nytt uppslag inom vår historiska litteratur. Man lefde då ännu under traditionerna från den tid, då en ensam forskare ej ryggade tillbaka inför en jätteuppgift sådan som den att skildra ett folks eller den europeiska kulturens eller kanske människosläktets historia i dess helhet, under traditionerna från Schlossers och Rankes, Michelets och Munchs, Geijers, Fryxells och Strinnholms historieskrifning. Den arbetsfördelning, som — äfven med fara att helhetsuppfattningen brister sönder — numera ovillkorligen kräfves för en verkligt vederhäftig och gedigen sammanarbetning af det sig alltmera hopande materialet — källpublikationer såväl som bearbetningar — hade förut ej hos oss fått göra sig gällande. Den stab af medarbetare, som emellertid nu af förläggaren värfvades för det nya företaget, inneslöt i sig flertalet af den dåtida svenska häfdaforskningens bästa yngre förmågor. Och resultatet af deras och förlagsfirmans förenade mödor måste såväl i afseende på innehållet som äfven i afseende på den typografiska utstyrseln betraktas såsom för sin tid mycket förtjänstfullt.

Till stora delar är emellertid nu det gamla verkets sakinnehåll genom de senaste årtiondenas rastlösa forskningar vordet föråldradt: nytt material har på många punkter framdragits, forskningsmetoderna ha nått en helt annan grad af medvetenhet, skärpa och fulländning, problemställningarna äro i följd däraf på många punkter helt andra än förr, och äfven i afseende på själfva de rent faktiska uppgifterna äro många förändringar att anteckna. Ej heller arbetets typografiska utstyrsel är på höjd med nutidens alltefter teknikens framsteg mer och mer uppdrifna fordringar. Ur behofvet att ånyo få en helhetsframställning af vårt folks utveckling, som i

Digitized by Google

afseende på både sakinnehåll och yttre framträdande tillfredsställer nutidens anspråk, har framgått det stora verk, *Sveriges historia intill tjugonde seklet*, som nu under riksarkivarien Emil Hildebrands i sällsynt grad insiktsfulla och målmedvetna ledning närmar sig sin fullbordan. De fyra första delarna, behandlande Sveriges utveckling från äldsta tider till 1809, föreligga fr. o. m. förra året fullfärdiga, och af femte delen, som skall innehålla framställningen af förra århundradets historia, ha några häften utkommit.

Det är i självfva verket en utomordentligt omfattande och svår uppgift att planlägga och leda utgifningen af ett verk sådant som det här föreliggande, om ock tekniken på området sedan det förra arbetets utgifvande i hög grad uppdrifvits och därför inom den samtida utländska litteraturen åtskilliga förebilder stå att finna. Här må endast erinras om den af den berömde franske historikern Lavisse i förening med ett flertal andra utgifna *Histoire de France depuis les origines jusqu'à la révolution*, ett verkligt mönsterarbete i sitt slag, vidare den af William Hunt och Reginald L. Poole redigerade *The Political History of England* samt slutligen den hos oss af naturliga skäl mest kända: *Danmarks Riges Historie.* Det franska och det danska arbetet representera i någon mån olika typer: det förstnämnda saknar illustrationer, men är försedt med käll- och litteraturförteckning vid hvarje kapitels början samt här och hvar på omtvistade punkter med källhänvisningar i noter, medan det senare är utmärkt illustreradt och visserligen lämnar antydningar om källorna, men i det hela är fritt från vetenskaplig apparat. Det svenska arbetet har i detta afseende samma karaktär som det danska, liksom det för öfrigt bildar ett värdigt motstycke till detsamma. Det »tynges» — för att begagna den öfliga frasen — ej af någon vetenskaplig apparat; antydningar om källmaterial och äldre och nyare bearbetningar saknas visserligen ej helt, men äro inskränkta till ett minimum. Till och med de visserligen i sin dåvarande form alltför knappa och därför mindre brukbara redogörelser för källpublikationer och litteratur, som funnos i hvarje del af det äldre arbetet, äro utelämnade, något som anmälaren för sin del beklagar. Ett begynnelsekapitel i hvarje afdelning på låtom oss säga högst ett tryckark, innehållande en kortfattad diskussion af det för hvarje period viktigaste materialet och afslutadt med en pedagogiskt uppställd förteckning öfver de användbaraste äldre och yngre bearbetningarna, skulle helt visst varit af stort värde såsom för många en inledning och anledning till djupare studier och hade i den nyss antydda formen ej i minsta mån inkräktat på framställningens tillgänglighet och njutbarhet för en icke-fackman. Skulle det för öfrigt icke vara möjligt att i ett tillägg på ett par ark till det stora verket meddela en kort öfversikt öfver det för hvarje period viktigaste otryckta och tryckta förstahandsmaterialet jämte resonnerande bibliografier öfver de viktigaste bearbetningarna? — Arbetets typografiska och illustrativa utstyrsel är, särskildt i de senare delarna, värdig den officin, hvarifrån det utgått.

Digitized by Google

Af den medarbetarestab, som det äldre arbetet har att tacka för sin uppkomst, har utom professor Montelius endast riksantikvarien Hans Hildebrand kunnat och velat åtaga sig att för det nya verket omarbeta sin framställning.

Uppgiften att gifva en sammanfattning af vår medeltids historia, som sålunda åter fallit på hans lott, är måhända svårare än öfriga medarbetares. Det gäller att skildra ett tidsskede, hvars människor, ej blott i figurlig mening, talade ett helt annat språk än vårt, hvars hela idékrets och sätt att handskas med religiösa, politiska, sociala och ekonomiska problem är det moderna lifvets i många punkter diametralt motsatt. Och det gäller att gifva denna skildring på grundval af ett material, som är torftigare och mera hårdarbetadt, än hvad som finnes bevaradt för hvarje annat skede af vår historia. De krönikor vi äga äro — åtminstone för den politiska historien — med få undantag så fåordiga och mångtydiga eller ock så partiska eller konstruktiva, de urkunder, som finnas kvar — frånsedt dem, som äga allenast ett rent person- eller bygdehistoriskt intresse — jämförelsevis så få och i många fall så dunkla, att man endast med den filologiska och diplomvetenskapliga teknikens finaste verktyg kan afvinna dem upplysningar äfven om spörsmål af central betydelse. I våra medeltidslagar äga vi visserligen för kännedomen om flera sidor af särskildt vår äldre medeltidskultur ett enastående material, men äfven detta hårdarbetadt. De nödvändiga monografiska förarbetena och detaljundersökningarna saknas för öfrigt på de flesta punkter af den svenska medeltida historiografiens och diplomatikens område och äro äfven för öfrigt skäligen tunnsådda och ojämna. Och äfven där förarbeten af olika slag finnas, återstå dock i afseende på de rent personliga faktorerna och händelsernas inre sammanhang många tomrum, öfver hvilka endast en djärf historisk fantasi kan slå en brygga.

Härtill kommer ännu en svårighet af ett annat slag. Den ena af de statsordningar, under hvilkas skygd den tidens människor lefde, den kyrkliga, var till sin organisation universell. Det är kyrkan, som för vårt folk förmedlat tillträdet till den västerländska och därmed medelbart till den antika kulturen. Receptionen af den kanoniska rätten har utöfvat ett oerhördt inflytande på den offentliga och den privata rättens utveckling i vårt land under medeltiden, och vetenskapen, konsten och skolväsendet äro i stort sedt endast sidor af tidens kyrkliga kultur. Kyrkan hade i Västeuropas länder uppbyggt en beundransvärd kulturbyggnad af tämligen ensartad beskaffenhet, och den nationella differentieringen var på kulturens område ännu endast påbörjad. En oundgänglig förutsättning för en verkligt gifvande och korrekt skildring af vår medeltidshistoria, oundgänglig icke minst med hänsyn till materialets ofullständighet på många punkter, är därför, att vederbörlig hänsyn tages till den västerländska utvecklingen öfver hufvud, särskildt på det kyrkliga området. Enligt anmälarens förmenande är det just bristen härpå, med andra ord, den exklusivt svenska eller nordiska synpunkten på vår

Digitized by Google

medeltida utveckling, som utgör den svagaste sidan hos äldre framställningar af vår medeltidshistoria. Men att tillräckligt djupt intränga i ett ämne, där de senaste årens forskningar i så många fall betydt en »Umwertung aller Werte», och att på lämpliga ställen och i lämpligt omfång inarbeta dessa af forskningen delvis nyvunna allmänna förutsättningar och synpunkter i en specialframställning af ett enskildt lands historia, är en populariseringsuppgift, som förvisso ställer de största kraf på en vetenskapsmans mångsidiga lärdom, kritiska skärpa och förmåga af klar och konkret framställning. Dessa synpunkter ha något utförligare ansetts böra framhållas såsom nödvändiga att ha i minnet, när det gäller att rättvist bedöma riksantikvarien Hildebrands nya arbete.

I det gamla arbetets plan har med all rätt den förändring vidtagits, att den första delen numera inskränkts uteslutande till den förhistoriska tiden — förut omfattade den tiden fram till 1350 — och hela medeltiden har sålunda behandlats i ett band för sig, hvarigenom författarens uppgift visserligen afrundats, men — och det ej blott till omfånget — ytterligare vuxit.

Att bringa i jämnhöjd med forskningens nuvarande ståndpunkt en framställning af vår medeltidshistoria, som skrefs för 30 år sedan, är i själfva verket ingen obetydlig uppgift. De källpublikationer och monografiska undersökningar, som sedan första upplagans utgifvande sett dagen, äro både många och viktiga. Här är ej platsen att öfver dem lämna ens den mest schematiska öfversikt. Bland källpublikationerna vill anmälaren blott erinra om de tre första banden af Sveriges traktater, det mesta af hvad som utkommit af Svenskt diplomatarium från 1401, femte delen af Styffes Bidrag, nya delar af Hanserecesserna, Liv-, Est- und Curländisches, Hansisches och Lübeckisches Urkundenbuch samt Diplomatarium Norvegicum, Schwalms upplaga af Korners krönika samt Erslevs nu snart fullbordade *Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis*. Bland bearbetningarna förtjäna — utom författarens eget stora verk — i främsta rummet att omnämnas Emil Hildebrands *magnum opus:* öfversikten öfver den svenska statsförfattningens historiska utveckling, Erslevs utmärkta arbeten om drottning Margareta och Erik af Pommern samt Westmans inom den svenska diplomvetenskapen helt enkelt banbrytande undersökning om Svenska rådets historia före 1306. På den hanseatiska historiens område må blott påminnas om de allmänt kända arbetena af Daenell, Girgensohn och William Christensen. Äfven på det kyrkohistoriska området föreligga åtskilliga monografier, af hvilka flera åtminstone försöka se den svenska utvecklingen *sub specie unitatis*, såsom ett led i den västerländska utvecklingen i dess helhet. Härtill komma så alla dessa nya arbeten rörande medeltidens allmänna utveckling, hvilkas författare — en Brunner, en Maitland, en Pastor, en Denifle andra att förtiga — tillhöra den moderna häfdaforskningens mest lysande namn. Det är sålunda, som synes, en hel litteratur, som det gäller att kritiskt bemästra och inarbeta

Digitized by Google

i det gamla stoffet. Den följande undersökningen skall söka visa, i hvad mån det nya arbetet härvidlag fyller de höga anspråk, som författarens frejdade namn ger oss rätt att ställa på detsamma.

Först möter då frågan om arbetets plan, uppställningen och anordningen af ämnet. I detta afseende gaf redan riksantikvarien Hildebrands äldre arbete anledning till icke ogrundade anmärkningar för brist på reda och proportioner, liksom för ojämnhet i afseende på urvalet af stoff. Det nya arbetet ansluter sig, hvad angår tiden från 1350 till 1520, till största delen ordagrant till det gamla. Uppställningen är i allt väsentligt densamma, blott att kapitelindelning och kapitelrubriker ändrats samt här och där sammandragningar och uteslutningar gjorts, enligt hvad anmälaren strax skall påpeka, ej alltid obetingadt till arbetets fördel.

I slutet af sin inledning (s. 50) anger förf. själf den synpunkt, som för honom vid både uppställningen och stoffurvalet varit den ledande, i det han säger sig hafva satt sig den uppgiften före att infläta det kulturhistoriska materialet i sin framställning för att därigenom gifva denna mera lif och ökad begriplighet för det nuvarande släktet. Själfva principens riktighet, försåvidt den anger lämpligheten af att inrymma det s. k. kulturhistoriska momentet en afsevärd plats i skildringen, torde väl af ingen modern forskare bestridas, så mycket mindre som det för vår medeltid på grund af materialets beskaffenhet ibland kan vara lättare att lämna fullständiga och pålitliga uppgifter om seder och lefnadssätt än om det inre sammanhanget och det yttre händelseförloppet. Och därjämte är ju författaren genom hela sin vetenskapliga verksamhet som ingen annan rustad för just denna uppgift. Dess mera omtvistlig torde den metod vara, som förf. vid denna »inflätning» följt. Den består helt enkelt däri att till olika moment i framställningen af händelsernas gång knyta antydningar om eller redogörelser för olika sidor af författningsutvecklingen eller tidens andliga och världsliga kultur. Några exempel må belysa det sagda. När författaren i den politiskt-geografiska öfversikt, som inleder självfva framställningen, kommer till Hälsingborg och Glimmingehus (s. 6), infogar han där en mycket detaljerad redogörelse för de båda byggnadernas beskaffenhet och anordningar för att ge läsaren en föreställning om huru ett medeltida fäste och en medeltida adelsborg voro inrättade. Hansestädernas besättande af Stockholm (1395) ger en anledning att — efter Styffe — skildra de ditsända truppernas utrustning (s. 320). Midt in i skildringen af den engelbrektska resningen (s. 381) inkastas helt oväntadt en öfversikt öfver rörelser inom kyrkans, konstens och litteraturens områden. Till framställningen af Brunkebergsslaget och dess följder (s. 523) knytas några antydningar om stadslifvet i Stockholm, dess gillen och skrån m. m., hvarefter berättelsens tråd återupptages och spinnes vidare. Generellt sedt kan anmärkningen formuleras så, att de kulturhistoriska notiserna och skildringarna ofta utan någon för läsaren skönjbar plan inströs i framställningen än här än där, i stället att såsom organiskt sam-

Digitized by Google

manfogade helhetsbilder utgöra den miljö, inom hvilken händelseförloppet utvecklar sig och de handlande personerna framträda. Ingenstädes finner man sålunda en kortfattad, men lefvande, konkret och fyllig framställning — till den historiske lekmannens uppbyggelse — af landskapslagarnes Sverige, motsvarande t. ex. Hjärnes ypperliga lilla teckning i *Hälsingelif under Hälsingelag*, eller af den tidigare medeltidens allmänna religiösa åskådning såsom bakgrund för Petrus de Dacia's och den heliga Birgittas gestalter, motsvarande t. ex. Schücks mästerliga karaktäristik i hans *Svensk Literaturhistoria*, eller en skildring af »adelslif enligt folkvisorna» såsom i den af Erslev författade andra delen af den danska rikshistorien, som f. ö. just i afseende på det sagda kunnat tjäna författaren såsom mönster. Ingenstädes finnes ens — såsom i det äldre arbetet — en samlad schematisk öfversikt öfver författningsutvecklingen i egentlig mening; hvad som meddelas måste sammanplockas från en mängd olika ställen. Den här påpekade bristen afhjälpes ej genom t. ex. de antydningar om stormansklassens framväxande, som gifvas å sid. 112 och ff. och för hvilka förf. tyvärr ej kunnat begagna Westmans undersökningar, eller genom den omedelbart därpå följande framställningen af Linköpings och Skenninge möten samt klosterväsendets införande i vårt land eller genom den å sid. 299 ff. meddelade öfversikten af förvaltningen. Nu lider det naturligtvis intet tvifvel, att inte en kunnig och vid historisk forskning van läsare kan af alla dessa strödda uppgifter hopfoga en något så när fullständig bild af åtminstone hufvuddragen i samhällsutvecklingen under vår medeltid. Men det lider lika litet något tvifvel, att den i medeltidens historia obevandrade, vid historiska studier ovane läsaren kan arbeta sig igenom hela författarens vidlyftiga och ganska detaljerade framställning utan att egentligen få en aning om medeltidens verkliga skaplynne under dess olika skeden eller dess betydelse i mänsklighetens och Sveriges utveckling. Hvad man sålunda i främsta rummet saknar, är en efter stora synpunkter gjord, klar gruppering af ämnet, som kan vägleda läsaren i den labyrint af intrasslade och ofullständigt kända händelser eller vår moderna uppfattning fjärran liggande samhällsförhållanden, bland hvilka författaren inför oss.

I nära sammanhang med de anmärkningar, som här riktats mot arbetets uppställning, står en annan redan antydd svaghet — en viss ojämnhet beträffande urvalet af det som meddelas. Under det att författaren efter en synnerligen bred måttstock skildrar den äldsta, minst kända tiden, omständligt refererar flera medeltida testamenten, i detalj gendrifver de mot Magnus Eriksson af samtid och eftervärld riktade anklagelserna, gör en lång exkurs rörande medeltidsätternas genealogi och vidlyftigt redogör för den i och för sig obestridligen karaktäristiska episoden om Johannes Jerechini och borgareänkan Heleka, saknas utom hvad som nyss anmärkts t. ex. en sammanfattande, klar och prägnant karaktäristik af drottning Margaretas och konung Eriks unionspolitik, ehuru författaren här har Erslevs utmärkta forskningar att stödja sig på, och ehuru för-

Digitized by Google

ändringen i uppfattningen af denna unionspolitik täcker äfven ett stycke modern historia. Likaledes hade ett kort angifvande af den schlesvigska kampens reella innebörd, liksom af den rättsuppfattning konung Erik under dess olika skeden häfdade väl varit på sin plats. Äfven här hade författaren kunnat inskränka sig till ett angifvande af hufvudpunkterna i Erslevs framställning.

Särskildt bjärt framträder den svaghet hos arbetet, om hvilken här är fråga, i den enligt anmälarens förmening alltför ringa hänsyn, som tagits till den allmänna medeltida utvecklingen i Västerlandet, särskildt på det kyrkliga området. Hvad kyrkan för medeltidens människor var, hvad hon i deras lif betydde, hvad som var påfvedömets karaktär och syften under olika faser af dess utveckling, hvad kyrkans med statens konkurrerande jurisdiktion verkligen innebar, allt detta, som dock är idel oundgängliga förutsättningar för en riktig uppfattning af medeltiden, förbigås alldeles, eller meddelas så att säga droppvis, på vidt skilda ställen. Man må icke invända, att utrymmet ej skulle räckt till: här är ju blott fråga om helt korta antydningar och karaktäristiker, och mycken plats hade kunnat vinnas genom bortskärande eller sammandragande af ofvan antydda och andra utvikningar liksom på vissa punkter genom en mera summarisk teckning af ett trots all vidlyftighet på grund af materialets torftighet dunkelt eller ofullständigt kändt händelsesammanhang. Här är just självfva kärnan i den anmärkning, som riktas mot ämnesurvalet: för mycket faktiska uppgifter, för litet vägledande och sammanhållande synpunkter och öfversikter.

Men just det nyss sagda, att författaren ej i tillräcklig grad sökt sammanställa utvecklingen i Sverige med utvecklingen i Västerlandet öfver hufvud, har ibland ofördelaktigt inverkat äfven på halten af det som om svenska förhållanden meddelas. Särskildt gäller detta naturligtvis det kyrkliga området, där vissa förhållanden blifvit skeft framställda och andra ej insatts i sitt rätta tidssammanhang och följaktligen därigenom ej fått tillbörlig relief. Till den senare kategorien räknar anmälaren t. ex. frågan om de kyrkliga ämbetenas besättande under 1300-talet, som visserligen af författaren beröres (s. 233), men hvars rätta innebörd och betydelse bort klargöras genom en om ock blott antydd hänvisning till den omläggning och centralisering af den påfliga finanspolitiken, som, förut påbörjad, genomfördes under Avignon-tiden.[1] Till samma kategori hör ock den stora Vadstenaaflaten 1394 (s. 343), som står såsom ett utslag bland många af det rådande systemet inom den påfliga indulgens- och finansförvaltningen.[2] Såsom prof åter på hur bristande hänsyn till allmänna kyrkliga förhållanden fört författaren till förhastade slut-

[1] Se härom utom t. ex. Hinschius' och Pastors bekanta arbeten framför allt Hallers banbrytande verk *Papsttum und Kirchenreform* (1903).

[2] Se H. C. Lea, A History of auricular confession and indulgences in the Latin Church (1896) samt Max Jansen, Papst Bonifatius IX. (1389—1404) und seine Beziehungen zur deutschen Kirche (1904).

Digitized by Google

satser må anföras, att såsom bevis på ärkebiskop Hemmings blygsamhet framhålles (s. 217) hans vägran att antaga valet till svenska kyrkans öfverhufvud 1341. Så vidt anmälaren har sig bekant, ingick en dylik vägran på den tiden i den hierarkiska konvenansens fordringar och utgör alltså a priori intet tecken på ett visst sinnestillstånd hos den vägrande. Såsom utslag af här berörda brist måste ock anses, att författaren låtit från det äldre verket kvarstå sitt uttryck om »feodalväsendet» såsom »en för medeltiden utmärkande inrättning» (sid. 518). Själfva begreppet feodalism har inom den moderna medeltidsforskningen ingen god klang; den berömde rättshistorikern Brunner betecknar det t. o. m. såsom »das Wort, das sich stets zur rechten Zeit einfindet, wo juristische Begriffe fehlen». Och den tillagda bestämningen »inrättning» hjälper sannerligen icke upp saken. Äfven författarens karakteristik af Pius II såsom »den kyrkligaste af 1400-talets påfvar» torde vara mer än omtvistlig.

Hvad här sist anmärkts, leder osökt öfver till den tredje synpunkt, hvarur författarens verk lämpligen bör skärskådas, nämligen synpunkten af den nya upplagans förhållande till de forskningar, hvilkas resultat sett dagen sedan arbetets första utgifvande. Vill man med ett ord söka karaktärisera författarens ståndpunkt i berörda afseende, så kan den betecknas såsom strängt konservativ. Författarens grunduppfattning af i hvarje fall den senare medeltidens historia är i allt väsentligt oförändrad. I åtskilliga fall är enligt anmälarens uppfattning denna författarens konservatism väl motiverad. Detta gäller t. ex. om vissa nyare forskningar rörande Erik den helige. Det gäller Erslevs bekanta hypotes om Hans Kröpelin såsom upphofsman till 1436 års unionsförslag, och det gäller i minst lika hög grad det hos en forskare så förtrogen med modern historisk metod som Erslev öfverraskande antagandet, att den rättsuppfattning, som kommer till synes i de bekanta processinläggen i frågan rörande Sönderjyllands ställning, med nödvändighet skulle vara uttryck för Eriks egen rättsåskådning. Likaså gäller det ofvan sagda den delvis på nyssnämnda antagande fotade karaktäristiken af konung Erik såsom en den strängt formella rättens oböjlige, af verkligheten städse gäckade och därför tragiske representant.

På andra punkter åter synes författarens konservatism mera angriplig, i många fall är t. o. m. hans afvisande hållning gentemot den nyare forskningens resultat enbart ägnad att väcka förvåning. Här är icke platsen för en systematisk jämförelse mellan författarens framställning och andra nyare arbeten på området: äfven om anmälaren vore därtill kompetent, skulle utrymmet ej räcka till. Framhållas må endast några få punkter, som särskildt tilldragit sig anmälarens uppmärksamhet.

I fråga om Visby stads äldsta historia synes förf. fortfarande häfda (sid. 37), att det äldsta stadssamhället var gutniskt, i trots af Björkanders[1] skarpsinniga undersökningar, liksom han ej heller

[1] Till Visby stads äldsta historia (Ak. afh. 1898), s. 27 ff.

Digitized by Google

af dem funnit anledning att modificera sin framställning af stadsmurens tillkomst.

Skildringen af konflikten mellan konung Valdemar och hans bröder 1275 och de följande åren (sid. 142 f.) och af den inbördes kampen i Sverige åren 1308 till 1310 (sid. 170 ff.) är hvarken så klar eller så korrekt som motsvarande partier af Erslevs tidigare utgifna framställning i Danmarks Riges Historie. Och vid framställningen af unionstraktaten i Oslo 1319 beröres ej med ett ord den af Clason[1] framställda, af E. Hildebrand[2] gillade uppfattningen af densamma såsom gällande allenast konungens omyndighetstid. Äfven den i det äldre arbetet förekommande, från Lagerbring nedärfda starkt fördömande skildringen af stormännen under 1300-talet hade väl kunnat behöfva underkastas en revision.

Inom intet parti af framställningen framträder dock bjärtare författarens obenägenhet för att taga hänsyn till de nyaste forskningsresultaten än i afseende på skildringen af drottning Margareta och Erik af Pommern. Åtskilliga exempel härpå skulle kunna framdragas; några antydningar må vara nog. Hertig Albrekts af förf. å sid. 314 omtalade anfall i anledning af Olofs val gällde Själland, ej Skåne, såsom redan Styffe uppvisat,[3] och den å samma sida förekommande egendomliga uppgiften, att vid danskarnas infall i Sverige 1380 bl. a. Örebro och Västerås ödelades med eld, beror på en missuppfattning af några krönikeuppgifter;[4] förhållandet är korrekt skildradt af Styffe.[5] Med häpnad finner man, att författaren i trots af K. H. Karlssons och Nils Höjers af Erslev godtagna forskningar[6] till den nya upplagan oförändrad öfverflyttat den äldres uppgift, att Engelbrekt varit bosatt vid Kopparberget. Äfven den i den nya upplagan återkommande berättelsen om Engelbrekts andra resa till konung Erik synes, såsom Erslev[7] framhåller, mindre sannolik. Men allra mest förvånande synes dock, att författaren ansett sig i allt väsentligt kunna omtrycka kapitlet rörande kriget mot holsteinarne och hansan trots allt det nya både i afseende å enskildheter och helhetsuppfattning, som Erslev framdragit rörande denna sida af ämnet. Utan att vara orättvis torde man ock kunna säga, att ifrågavarande kapitel är synnerligen otillfredsställande; frånsedt mindre oegentligheter[8] är skildringen af Nyborgmötet 1413 inkorrekt, framställningen af förhållandet mellan konungen och städerna 1422 och följande år ofullständig, i det att det mellan dem år 1423 afslutna förbundet alls ej nämnes, samt redogörelsen för fredsunderhandlingarna 1430—35 både fragmentarisk och vilse-

[1] Unionstraktaten i Oslo 1319 (Hist. Tidskr. 1889).
[2] Svenska statsförfattningens hist. utveckling, s. 86.
[3] Bidrag till Skandinaviens historia I, s. LXVIII.
[4] Scriptores rerum Suecicarum I: 1, s. 45 och 66.
[5] Anf. arb. I, s. LXX.
[6] Hist. Tidskr. 1891, s. 362; 1897, s. 31 ff.; Erik af Pommern, s. 323.
[7] Anf. arb., s. 477.
[8] I skildringen af angreppet på Femern 1420 har vid omarbetningen ett led i berättelsen utfallit, hvarigenom sammanhanget gått förloradt.

Digitized by Google

ledande. Äfven i afseende på helhetsuppfattningen af konung Erik har förf. enligt anmälarens uppfattning i alltför ringa grad tillgodogjort sig de uppslag, som gifvits af Erslev. I åtskilligt har visserligen dennes karaktäristik af konungen gjorts till föremål för en berättigad kritik, bl. a. i denna tidskrift; äfven ofvan ha samma synpunkter gjorts gällande. Men om ock den Erslevska teckningen af konung Eriks bild såsom helhet — i likhet med så många »Ehrenrettungen» — är förfelad, så torde den dock i mycket vara riktigare än den traditionella bilden af en hjälplöst oduglig, envis och indolent härskare, som under mera än 30 år hopat dårskap på dårskap, öfvergrepp på öfvergrepp, för att omsider vid första allvarliga mothugg fullkomligt tappa hufvudet och slå sig ned såsom sjöröfvare på Gottland. Hans politik både på det ena och det andra området har utan allt tvifvel sina storstilade drag, som den danske historikern först uppfattat och tecknat. Och Hildebrands framställning skulle tvifvelsutan ha vunnit, om författaren ej ställt sig så absolut oförstående gentemot dessa nya uppslag.

Äfven från ett annat område må anföras några exempel på huru liten hänsyn förf. ansett sig böra taga till den nyare forskningen. Det gäller teckningen af Birgitta och birgittinerna. Den af förf. från det äldre arbetet vidhållna uppfattningen (sid. 271; jfr s. 540), att Birgitta varit en förelöpare till reformationen torde, såsom Schück[1] framhållit, vara oriktig. Å sid. 325 uppgifves, att Ingegerd Knutsdotter 1388 blifvit abbedissa i Vadstena; enligt Silfverstolpes uppgift[2] nämnes hon såsom abbedissa redan 1385, ehuru hon invigdes först 1388. Uppgiften rörande den behandling, för hvilken Birgittas uppenbarelse varit föremål på konsiliet i Basel (s. 283), hade bort utfyllas i enlighet med Silfverstolpes forskningar,[3] då händelserna där äro ofantligt mycket viktigare, än de föga kända tilldragelserna i Konstanz, som af förf. omtalas. Slutligen må i förbigående nämnas, att Mariager kloster, enligt hvad Neergaard till full evidens uppvisat,[4] ej anlades samtidigt med Maribo.

De detaljanmärkningar, som i granskningens senare del framförts, afse ej att utgöra något försök till kriarättning på ett stort sammanfattande arbete, där misstag i afseende å enskildheter trots all nedlagd omsorg helt enkelt ej kunna undvikas, de afse endast att belysa den allmänna ställning förf. intager till de nyare forskningarna på den svenska medeltidshistoriens område, och att bevisa, att hans arbete på många punkter icke kan sägas vara ett adekvat uttryck för vetenskapens nuvarande ståndpunkt.

Korrekturläsningen lämnar ett och annat öfrigt att önska. Så kallas Skenninge möte 1248 å sid. 119 för mötet i Linköping. Å sid. 234 sättes mötet i Lödöse till 1351 i st. f. 1357. Å sid. 345

[1] Sv. Literaturhistoria I, s. 168, 169.
[2] Klosterfolket i Vadstena, s. 7.
[3] Om kyrkans angrepp mot Revelationes S. Birgittæ i Vitterhetsakademiens handlingar XXXII.
[4] Aarb. for Nord. Oldkyndighed 1890.

Digitized by Google

säges det första engelska birgittinklostret vara planeradt att anläggas vid Canterbury, bör vara Cambridge. Såsom en lapsus calami får väl anses det egendomliga misstaget å sid. 345. Där uppgifves först, att 1407 grundläggandet af klostret Marienthal nära Reval tagit sin början. Några rader längre ner heter det, att klostret Mariedal i Reval upprättades 1403. Det är, såsom bekant, fråga om samma kloster. Ett förbiseende af likartad beskaffenhet föreligger i afseende på tiden för uppkomsten af Birgittas klosterförbättringsidéer (sid. 274 och 347).

Författarens äldre arbete kunde, trots berättigade invändningar särskildt mot uppställningen och urvalet af stoff, betecknas såsom en i många fall förtjänstfull sammanställning af den dåtida forskningens resultat. Och i det nya arbetet förnekar sig naturligtvis icke heller författarens mångsidiga kännedom om medeltidens kulturlif. Tyvärr har dock författaren, såsom af den föregående framställningen, så fragmentarisk den är, torde framgå, vid den omarbetning han underkastat sitt arbete låtit alltför mycket af den gamla framställningen orubbadt stå kvar, för att det i sitt nya skick skulle kunna sägas utgöra — vare sig i afseende å ämnets gruppering, den allmänna uppfattningens modernitet eller det meddelade stoffets tillförlitlighet — en i sin helhet tillfredsställande skildring af vår medeltid, sådan den ter sig i den nyaste forskningens ljus.

Torvald Höjer.

Grefve Carl Pipers dagbok, hållen under hans fångenskap i Ryssland 1709—1714, utgifven af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia genom Ernst Carlson. Historiska Handlingar, Del. 21, N:r 1. II + 272 sid. Sthlm 1906.

Det var otvifvelaktigt ett lyckligt fynd öfverdirektören professor Carlson gjorde, då han vid ett besök å universitetsbiblioteket i Greifswald sommaren 1905 fann den handskrift, som bär ofvanstående titel och som nu föreligger utgifven af trycket. Enligt utgifvarens mening är den en omsorgsfullt gjord afskrift af en dagbok, som grefve Piper i fångenskapen själf nedskrifvit eller dikterat. Huru denna handskrift kommit att hamna i Greifswaldsbiblioteket, är emellertid tills vidare oklart och endast föremål för gissning. Närmast till hands ligger ju den i företalet framkastade möjligheten, att handskriften tillhört Pommerns generalguvernör och Greifswalds akademikansler, riksrådet grefve Axel Löwen, som i sitt första äktenskap varit gift med Carl Pipers yngsta dotter, och ur hans boksamling på något sätt kommit i bibliotekets ägo. Utan kunskap om dagboken har man ej varit eller behöft vara, då riksarkivet äger tvenne brottstycken däraf, omfattande det ena dagboken för 1709 (28 juni till 30 december) — detta parti dock nedskrifvet i tredje person — det andra tiden från 16 sept. 1710 till 21 febr. 1711 och fullt verbalt.

Digitized by Google

Det är ju redan a priori att antaga, att anteckningar, förda af den främste bland de efter olyckan vid Pultava fångna svenskarna, skola vara af stort intresse såsom upplysande för fångarnas öden och sinnesstämning, deras förbindelser med fosterlandet och inbördes samt den ryska omgifningens kulturtillstånd. Naturligtvis hade detta intresse varit större, om antecknaren vågat fritt nedskrifva i sin journal allt hvad han upplefde och iakttog. Piper har själf i det ena af de i riksarkivet bevarade fragmenten gjort en anteckning, att han af fruktan att journalen kunde råka i fiendens händer omtalat »det allenast, som lofligt varit och i publique conference förelupit», men förbigått det han tid efter annan gifvit resande i kommission att föredraga i Sverige. Han har således tänkt sig, att hans anteckningar skulle kunna läsas af ryssarne själfva utan att ådraga honom något större obehag, och däraf följer, att mycket fördolts af hvad han innerst tänkt om ryska personligheter och åtgärder eller af hans egna råd och förtroenden till de hemmavarande. Dagboken kan närmast betraktas såsom en officiell journal öfver Pipers ämbetsåtgöranden i fångenskapen till de svenska fångarnas beskydd och underhåll, öfver hans underhandlingar med ryssarne om utväxling af fångar m. m., således en sorts protokollsbok, förd af den enda svenska myndighet, som kunde etableras bland de arma medborgarna i fiendeland, och fylld af hänvisningar till ett brefregistratur, som samtidigt upplades. Den har utgjort del af en svensk förvaltningsmyndighets papper, afsedda att vid en eventuell framtida granskning tjäna vederbörande till bevis, att de ordentligt gjort hvad på dem ålegat. Men denna försiktiga och till hälften officiella dagboksföring har icke hindrat Piper att meddela en mångfald konkreta drag från krigsfångarnas värld.

Kunglig rådet och öfverstemarskalken grefve Carl Piper var som bekant en af envåldstidens mest betydande män. Han tillhörde den nya ämbetsmannaadel, som arbetat sig fram i envåldets tjänst, och hade vid Karl XI:s död hunnit till statssekreterare- och kanslirådsämbete, adelskap och konungens synnerliga förtroende. Den nye konungen inkallade den redan femtioårige mannen i rådet, men lät honom fortfarande fungera såsom statssekreterare och föredragande i inrikes ärenden, upphöjde honom till både friherrlig och greflig värdighet, utnämnde honom till öfverstemarskalk vid sitt hof och till Uppsala universitets kansler och tog honom med i fält såsom chef för fältkansliet. Piper var helt enkelt premiärminister och Karl XII:s förtrognaste rådgifvare under hela förra delen af hans regering, ända till dess att nederlaget i Ukrajne skilde dem åt för alltid. Piper kallar också sig själf premiärminister och det med stolthet i ett af dessa grälartade samtal med de ryska statsmännen, hvarpå dagboken har så många exempel. »Som nu Under-Cantzleren Schaffiroff med föracktelige miner mig nämde, att jag ju vore premier-minister, så replicerade jag därpå, att han intet behöfde sådant göra; jag vore så, och det icke allenast med min konungs nådige nöje utan ock med beröm hos andra puissencer; han hade ännu intet så vida hindt» (dagboken, s. 16).

Digitized by Google

Men Piper var icke blott en mäktig man, han var äfven en rik man — hans giftermål med Kristina Törnflycht hade gjort honom till en af Sveriges förnämsta jorddrottar — och han synes hafva väl förstått att förvalta sitt gods. De antydningar, som gjordes af Pipers afundsmän om tillgänglighet för mutor, torde icke vara bevisade. I dagboken (s. 181—182) förekommer en egendomlig historia om huru de fångna ryska generalerna i Sverige under Karl XII:s krig i Polen undertecknat en förbindelse att skaffa Piper 10,000 rubel, om han kunde utverka ett kartell, som ledde till deras lösgifvande. Denna förbindelse påstods ceremonimästaren Sparfwenfelt äga i sina händer, och 1712 begärde den ur fångenskapen undkomne Jacob Dolgoruki af Piper att återfå detta farliga aktstycke. Piper, som ej hade en aning därom, blef mycket förbittrad på den som »prostituerat sampt lagt en blame» på hans namn, »undrandes jag intet», skrifver han, »att jag här blifver så illa ansedd som sker, när dem sådanne impressioner om mitt väsende äre af våre egne gifne». Han ej blott skyndade att skriftligen annullera den utställda reversen, utan förklarade sig äfven ämna skrifva till rådet i Stockholm med begäran att den skulle utlämnas och Sparfwenfelt straffas, för det han blandat Piper i »en slik sordid handling». Denna hans förklaring tyder ingalunda på ett sjukt samvete. Säkert är också, att Piper i sin verksamhet under fångenskapen röjde både fosterlandskärlek och människokärlek i ovanligt hög grad och visade prof på en storartad oegennytta och förmåga af självuppoffring.

Anteckningarna börja med en kort skildring af olycksdagen vid Pultava. Något nytt innehåller denna bataljskildring icke, den afser blott att beskrifva Pipers eget öde denna dag och hans tillfångatagande. Den vittnar om att den gamle rådsherren, såsom förut en gång vid Narva, var med midt i kulregnet, och bestyrker det föga intima förhållandet mellan honom och fältmarskalken. Lifligt skildras, huru Piper införes i ryska högkvarteret, pumpas på ett närgånget sätt angående den svenska fältkassan, kansliakterna m. m. och tilltalas i ohöfliga och häftiga ordalag af en rysk general, f. d. fånge i Sverige, för dennes påstådda lidanden under fångenskapen. Under närmast följande dagar får han se sitt bagage förskingras, i det att furst Mentschikov och andra lägga sig till med hvad de behaga, och måste vara med på trakteringen och segerjublet på tsarens födelsedag. Redan den 1 juli kommer det första budet från konungen. Det var Meijerfelts egendomliga beskickning till tsaren med begäran, att Piper skulle gifvas lös på en kort tid, och med order till honom att söka åstadkomma ett kartell och inleda underhandlingar om fred. Naturligtvis fick Meijerfelt endast i ryssarnes närvaro framföra sitt ärende till Piper och behölls tills vidare såsom fånge, äfven han. I midten af juli sker så ändtligen uppbrottet från Pultava. Den oerhörda massan af fångar börjar skingras och föres åt skilda håll, medan Piper måste följa efter tsaren till Kiew, där han i dennes närvaro utfrågas om Sveriges förhållande till andra makter och särskildt angående förbindelsen med

Digitized by Google

Mazeppa. Tsar Peter var ifrig att få veta, när denna förbindelse började och i hvad mån den inverkat på Karl XII:s beslut att tåga till Ukrajne. På Pipers försäkran, att Mazeppa ej haft något inflytande alls på detta beslut, utspann sig följande samtal: *Hans Zar. Maj:t:* »Huru kom då Hans Kongl. Maj:t att ändra dess företagne marche och vända sig åth Ukrainen.» *Jag:* »Jo, som Hans Kongl. Maj:t såg, att fienden altjemt vek undan och hela 7 à 8 mihlen alt afbrände, hvarigenom Hans Kongl. Maj:t för dess armé betogs all subsistence, så att den nödvändigt hade måst crevera, där man längre föllgt efter, så nödgades Hans Kongl. Maj:t vända sig åth Ukrainen.» *Hans Zar. Maj:t:* »Skulle I intet tro, att jag det samma vorde görandes i Ukrainen?» *Jag:* »Vi förhoppades så tidigt att hinna dit, det vi sådant kunnat förhindra. — Hans Zar. Maj:t log därvid och blef conferencen där med sluten» (s. 14). Tsarens ifver att få fatt i förrädaren Mazeppa röjde sig ej minst i det förslag, som framställdes nästan omedelbart efter Pultava, att utväxla Piper mot Mazeppa; detta förslag afvisade Piper icke utan förbittring öfver att sättas »i paralell med en sådan», ehuru han tvingades afsända bref därom. Från Kiew fördes Piper till Moskva, där tsar Peter den 23 december höll ett högtidligt intåg, vid hvilket de förnämare fångarne fördes med i triumftåget, hvarpå de trakterades och inkvarterades.

Först med ankomsten till Moskva inträdde mer definitiva och ordnade förhållanden i fångarnas behandling. De förnäma fångarna, Piper, Rehnskiöld, Lewenhaupt och de öfriga generalerna stannade i Moskva, liksom kanslistaten och hofstaten, hvarjämte en del officerare och gemena fingo blifva här till de högre ståendes uppvaktning och tjänst. Så småningom lyckades Piper arrangera sig rätt väl, hyra bostad åt sig och sin talrika betjäning och framför allt att organisera en sorts centralförvaltning bland de svenska fångarna. Därmed börjar under stora svårigheter och hinder af alla slag, under oändliga trakasserier, hotelser, undanflykter och öfvergrepp från de ryska ämbetsmännens sida en storartad patriotisk gärning i det stilla, säkerligen icke mindre märklig och välsignelsebringande än den Piper förut kunnat utöfva och ett märkligt slut på en lång lefnad i statens tjänst. Man kan icke läsa dessa torra och tämligen enahanda anteckningar om de svenska fångarnas lidanden, utan att gripas af beundran för segheten och kraften hos den grånade statsmannen, som var deras gifna hufvud, den klara, vakna intelligens, som gjorde honom städse slagfärdig, när det gällde att häfda Sveriges intressen, försvara de svenska myndigheternas åtgärder och vederlägga ryssarnes vrängda framställningar, eller hans drifna förvaltningsrutin, som skapade någon ordning i det till synes hopplösa kaos. Icke minst beundrar man hans oförskräckta mod att häfda sin mening och stå fast därvid trots hotelserna — flera gånger förklarar han inför sina fiender, att de må göra med honom hvad de vilja, kan han icke ändra sin mening eller tillmötesgå deras fordringar — eller den seghet, med hvilken han förfäktade fångarnas rätt och framförde deras klagomål i ständiga memorial. I detta

Digitized by Google

arbete ägde han en god hjälp i de fångna kanslitjänstemännen, sådana som sekreterarne Cederhjelm, Düben och v. Dittmar eller i krigskommissarierna Melander, Thuning m. fl. Äfven fältmarskalken, generalitetet och regementsöfverstarna fungerade vid sidan af eller under denna förvaltning såsom den fångna härens vårdare så godt sig göra lät. Särskildt intog naturligtvis Rehnskiöld en central ställning vid Pipers sida, och de voro hänvisade att samarbeta med hvarandra. Men denna rent militäriska förvaltning framträder mindre i dagboken, och Rehnskiöld synes i regel förhållit sig tämligen passiv. Dock bör man ihågkomma, att Piper kanske icke gör Rehnskiöld full rättvisa.

Den första uppgift, som ålåg den svenska arméförvaltningen i Ryssland, var att hålla reda på de tusentals fångarna, som efter hand spredos öfver vidt skilda sträckor af ryska riket, från Östersjöprovinserna bort till Tobolsk i Sibirien, och att se till, att de ej gingo under. Oupphörligt tigger Piper om underrättelser, hvart de olika truppafdelningarna förts, och begär listor på de åtföljande officerarna och om möjligt rullor öfver de gemena. Endast delvis lyckas det honom att komma i besittning af dylika uppgifter och att sätta sig i förbindelse med de spridda kårerna. Det gäller än att se till, att de fångna krigarna förses med präster, som kunna upprätthålla gudstjänsten bland dem, gifva tröst och styrka och hindra de svaga att öfvergå till grekiska religionen för att bli tsarens tjänare eller vinna giftermål med ryska kvinnor. Än gäller det att förse dem med fältskärer, som kunna vårda de sjuka, och att anordna sjukhus, eller att beskydda fångarna mot uppenbart våld, kitslig behandling eller för ansträngande arbeten. Stundom gäller det ock att häfda disciplinen bland de förtviflade, hindra uppror eller flyktförsök m. m.

Viktigast var naturligtvis att vaka öfver att fångarna erhöllo mat, kläder och drägliga bostäder, så att soldatesken och officerarne ej gingo under af idel nöd. De gemena skulle enligt folkrätt och krigsbruk åtnjuta underhåll af tsaren; det bestämdes till 1 ½ kopek i pengar och bröd för ½ kopek dagligen. Den svenska staten underhöll sina ryska fångar med »tre hvita runstycken», hvilket Piper menar vara vida rikligare (s. 104). På alla klagomål om underhållets otillräcklighet svarades blott, att lefnadsomkostnaderna voro billigare i Ryssland och att fångarnas antal var så stort. Men naturligtvis måste fångarna göra ansträngande arbeten för ryska statens räkning. Det var kanske icke så mycket underhållets knapphet, som man hade skäl att klaga öfver, utan det värsta var, att det ej ordentligt utbetaltes. Stundom uteblefvo underhållspengarne alldeles, stundom utgick beloppet med minskning, hvartill såväl penningnöden som förvaltningens oärlighet synas hafva varit anledning. Otaliga voro de memorial, i hvilka Piper klagade, påminde och bad om rättelse. Trots alla löften å ena sidan, maningar å den andra, blef nöden bland de gemena tidtals upprörande, och massor gingo under för hunger, sjukdomar och missvård. Piper måste upprepade gånger ingripa med särskilda penninggåfvor ur de kassor, som stodo till hans förfogande. Det kunde ej förslå långt. Han förtäljer i sin

Digitized by Google

dagbok gång på gång, huru stora afdelningar långt bort i ödemarkerna reducerats till en bråkdel af sin numerär. Så heter det redan den 7 juni 1710: »från Bolkow vore ankomne 48 gemene utaf 150, som dit varit bortförde, varandes de öfrige mehrendels af hunger bortdödde». Under den 10 jan. 1712 anföres: »Såsom efterrättelse inkom, att uthaf de 5,000 man, som på arbete vore brukade i Woronitz, Taborow och Zerod, intet öfver 1,328 man voro öfrige och därunder intet mehr än 400 friske, varande alla de andre af hunger bortdödde» etc., en uppgift, som ryssarne förklarade öfverdrifven (jfr uppgiften s. 264). Den 6 april 1714: »Som ifrån svafvelbruket vid Samara hit ankommo 280 gemene fångar, hvilcka ännu voro öfverblefne af de 600 man, de där för 4 åhr sedan blefvo ditförde, ärnandes man bortsända dem på arbete till Pettersburg, och de äfvenväl befunnes så godt som nakne och af hunger samt svårt arbete utmattade; alltså nödgades man uhr cassan dem att undsättia med en carolin till mans.» Flera dylika ställen skulle kunna anföras. Dagboken ger ju blott spridda notiser, men de äro nog att gifva intrycket af en hemsk statistik.

De fångna officerarna voro hänvisade till det underhåll de fingo hemifrån. De som ägde förmögenhet gjorde det drägligt nog åt sig, åtminstone i början, i det att välvilliga ryska köpmän och andra mellanhänder, naturligtvis med betydande vinst, togo deras växlar på hemlandet. Men dessa förmögna voro ett fåtal, och den tilltagande fattigdomen hemma, som drabbade alla samhällsklasser, gjorde snart denna utväg stängd äfven för de flesta af dem. Den svenska staten erkände nu visserligen sin förpliktelse att underhålla de fångna officerarna med viss procent af deras löner, men den saknade ofta medel härtill, och det var ej så lätt att öfversända penningar. Det enklaste sättet härtill var, då Piper fick lyfta de summor, som ryska regeringen ville öfversända till sina officerare i Sverige, mot växlar på statskontoret, som utbetalade samma belopp till de ryska fångarna. Men denna utväg förslog ej. Piper måste gång på gång anlita de ryska köpmännen om lån mot växlar på statskontoret och ikläda sig personlig borgen för deras inlösen. I Stockholm gjorde man säkerligen allt för att inom utsatt tid infria de stora förbindelserna, men var ofta ej i stånd därtill, och Pipers hustru fick träda emellan för att förhindra, att växlarna återgingo oinlösta. Hans stora enskilda förmögenhet var slutligen så ansträngd, både för hans personliga räkning och för dessa förskott till det allmänna, att han ej vågade utställa vidare växlar af fruktan att de ej skulle honoreras. Han skrifver den 12 juni 1713, att han af sina »gjorde ansenlige förskått var alldeles af egne medel uthblottad», så att, tillägger han, »jag kunde giöra mig försäkrat, där ännu mehra att betalas skulle ankomma på min k. hustru, att hon af omöjligheten det samma att kunna åstadkomma skulle nödgas att låta mina vexlar med protest gå tillbaka». På sexton månaders tid hade då trots upprepade löften inga penningar öfverremitterats af statskontoret. Det var Pipers stora, nästan dagliga bekymmer, huru han skulle

Digitized by Google

kunna skaffa de nödigaste medlen, för att ej underhållskassan skulle blifva tom och officerarne alldeles gå under.

En stor svårighet mötte äfven utdelningen af de små tillgångarna. Ryssarna tilläto ej, att svenska officerare öfverförde medlen till de spridda fångafdelningarna, utan fördelningen måste ske genom de ryska myndigheterna. Såsom skäl angafs, att dylika svenska bud utan tillräcklig militärisk betäckning ej kunde färdas utan fara för att råka ut för röfvare. Men naturligtvis blef följden, att de utdelade medlen sent eller ej alls, stundom med afdrag, kommo vederbörande till godo. En annan svårighet för Pipers förvaltning var, att de indelta regementenas löner synas hafva öfversändts från Sverige direkt till vederbörande regementschef. Piper klagar, att man hemlighöll dylika penningförsändelsers ankomst för honom, men när penningar uteblefvo, skyndade alla till honom och yrkade på bidrag eller förskott, hvarför han ej alltid var i stånd att bedöma behofven och svara för en rättvis fördelning (s. 222). Det är blott underbart, huru han i de växande ekonomiska bekymren kunde hålla modet uppe. I början var ju förhållandet relativt gynnsamt, så länge den enskilda krediten ännu var god och det svenska statskontoret var i stånd att infria de utställda växlarna eller öfverremittera lönemedel till fångarna. Men för hvarje år försämrades läget, och det blef till slut allmän nöd och stort elände äfven inom officersvärlden.

Den andra stora hufvuduppgiften för Piper blef bemedlandet af fångarnas utväxling. Det är klart, att då Sverige och Ryssland ej kunde stå i någon diplomatisk förbindelse den fångna svenska statsmannen, sin konungs förtrogne rådgifvare, skulle anlitas såsom mellanhand i hvarjehanda ting. Piper tjänstgör också faktiskt som en sorts svensk ministerresident, ehuru hans brefväxling med de hemmavarande myndigheterna naturligtvis måste passera ryssarnas ögon och dessa ofta sökte tvinga honom att affatta sina skrifvelser, redogörelser och förslag efter deras önskningar. Han emottog af Karl XII en fullmakt att traktera om fångarnas utväxling. I första rummet önskade man från svensk sida upprättandet af ett kartell, och ryssarna syntes i början villiga härtill, men afböjde sedan förslaget, emedan Karl XII förut, då de begärde dylikt kartell, ej velat gå tillmötes. Den individuella utväxlingens väg blef således den som beträddes. Härvid ålåg det Piper att se till, att såvidt möjligt de, som hade lika karaktärer, utlöstes mot hvarandra, och att endast då tillgång härtill ej fanns medgifva andra sammanställningar. Han hade att göra sina anmärkningar vid de ryska utväxlingsförslagen och insända dem till Stockholm, liksom att framföra de svenska utväxlingsönskningarna och förhandla om detaljerna. Detta uppdrag var mycket ömtåligt. Naturligtvis sökte man från ömse sidor vinna så förmånliga utbyten som möjligt, men ryssarna voro särskildt ifriga att sammanställa projekt till sin fördel, och Piper behöfde hela sin person- och sakkännedom, sitt skarpsinne och sin fasthet för att bemöta deras påståenden och invändningar. Icke mindre ömtåligt var uppdraget med hänsyn till medfångarna, som alla längtande efter

Digitized by Google

befrielse sökte att pådrifva hvar sin egen utväxling, ofta på bakvägar utan Pipers vetskap. Hans ställning försvårades också däraf, att flera förslag afgjordes, utan att han fick tillfälle pröfva dem, i det att stundom de ryska förslagen kommo på andra vägar till Stockholm, och kanske icke minst af den motsats, som vid behandlingen af dessa frågor gjorde sig gällande mellan konungen och senaten i Stockholm. Oupphörligt pågick emellertid en ständig utväxling af officerare och gemena, följd hela tiden af förhoppningar eller krossade illusioner, af afund och intriger.

Det kan ej nekas, att Piper stundom något hårdt urgerade rent formella synpunkter och därigenom för mången omintetgjorde hoppet om befrielse. Det var särskildt fallet med Lewenhaupt, hvars utväxlingshistoria är belysande för både metoder och stämningar. Från ryskt håll föreslogs redan tidigt, att Lewenhaupt skulle utlösas mot den vid Narva tillfångatagne general Weide. Då emellertid Weide enligt ryssarnas förklaring kvarhållits i strid med vid Narva träffad kapitulation — ett från svensk sida ifrigt bestridt påstående — yrkade de i början, att Lewenhaupt ej utan vidare kunde utväxlas mot Weide utan därjämte borde förbinda sig att aldrig tjäna mot Ryssland. Lewenhaupt vägrade naturligtvis själf att blifva fri »med en så stor sin honnörs förklening». Ryssarna läto då det särskilda villkoret falla och föreslogo en ren utväxling. Piper kunde emellertid ej tillstyrka detta förslag hufvudsakligen på grund af det formella skälet, att enligt kapitulationen vid Dnjepr fångarna borde lösgifvas efter sluten fred »utan ranson», medan för Weide åter ingen sådan inskränkning i hans egenskap af krigsfånge förefanns. Lewenhaupt resignerade, men kände säkerligen Pipers vägran att förorda förslaget mycket bitter. Efter Rigas snart därefter inträffade fall föreslogo ryssarna i stället ett utbyte af grefve Stromberg mot Weide. Då Stromberg onekligen hölls fången mot kapitulationens ordalag, förelåg en verklig ojämnhet i villkoren, och Piper protesterade naturligtvis samt kom nu själf förgäfves tillbaka till förslaget Weide—Lewenhaupt. Ryssarna läto helt enkelt Stromberg resa hem mot förpliktelse att utverka Weides frigifning, och svenska rådet gaf Weide lös.[1]

Ej bättre gick det med den planerade utväxlingen af Rehnskiöld och Piper själf. Mot Piper ställdes »tsarens af Meliten son» (en georgisk prins, tillfångatagen i slaget vid Narva). Ryssarna yrkade dock att därjämte få lös generalmajor Trubetskoj,

[1] Det är svårt att i denna frågas behandling icke söka spåra personliga motsatser eller antipatier. Af rådets bref till konungen den 2 aug. 1710 (Hist. Handl. V, s. 100) framgår, att rådet gillade förslaget att utväxla Weide mot Lewenhaupt och fördenskull sände i väg Weide till gränsen. Konungens svar (Hist. Handl. VII, s. 27) åter visar, att han ej var ifrig för denna utväxling och ansåg, att därmed kunde anstå. Weides följande frigifvande mot Stromberg ogillade han alldeles och förnyade sin befallning till rådet att inhämta hans afgörande, när det gällde utväxling af generalspersoner (Hist. Handl. VII, s. 69). Piper hade i denna fråga tydligen samma uppfattning som sin herre och konung.

Digitized by Google

då prinsen af Meliten icke utan skäl ej ansågs uppväga Piper. Denne åter urgerade, att prinsen såsom en regerande herres son »fast högre borde anses» än han själf, och kunde därför ej tillstyrka förslaget, om ej öfverste Fock lades till på svenska fångarnas sida. Han erhöll slutligen en skriftlig revers af ryska myndigheterna, att ett dylikt utbyte skulle gå för sig. Men äfven denna fråga drog ut, och förslaget gick om intet, då prinsen af Meliten 1711 afled i fångenskapen. Rehnskiöld var också föremål för utväxlingsplaner. Han hoppades en tid bli fri mot generalkrigskommissarien Knes Jacob Dolgoruki, men ryssarna funno härvid ingen likhet, ehuru fältmarskalken sökte minska värdet af sin egen person så mycket som möjligt genom försäkringar om sin sjuklighet, ålder och oförmåga att vidare göra krigstjänst. Ryssarna ville i stället ha Dolgoruki fri mot antingen Lewenhaupt eller mot två generalmajorer, hvilket Piper ej kunde tillstyrka. Slutet blef att Dolgoruki som bekant genom en djärf kupp lyckades att själf befria sig ur fångenskapen utan utväxling.[1] Så försvann efter hand den ena utsikten till befrielse efter den andra för de trenne främsta svenska fångarna, af hvilka blott Rehnskiöld efter nio års fångenskap skulle se sitt fädernesland åter.

Det är icke utan, att starka personliga motsatser förefunnos mellan fångarnas förnämsta män, trots det gemensamma eländet. De hade sin grund i tidigare rivalitet eller motsatta politiska åskådningar, men stärktes i fångenskapen ytterligare genom de ekonomiska svårigheterna och utväxlingstrasslet. Af stort intresse är den belysning dagboken ger förhållandet mellan Piper och Rehnskiöld. Fältmarskalken var den främste af de fångna officerarna, och Piper var naturligtvis tvungen att söka hans stöd och medverkan. Gång på gång anmodade Piper Rehnskiöld och generalerna att jämte honom bära ansvaret för de växlar han måste draga på statskontoret, och vidlyftiga irriterade förhandlingar fördes härom. Rehnskiölds förmögenhetsvillkor tillläto honom kanske ej att ikläda sig någon risk, stundom synes dock äfven viljan fattats. Piper är alltid i dessa fall den pådrifvande, den som är beredd till uppoffringar, och han ser i fältmarskalkens och generalernas tvekan idel ovilja och intriger. Så utbrister han, när en stor uppnegotieringsplan i jan. 1710 gått om intet på grund af generalitetets uppskof och invändningar: »Se på det sättet har man gjordt mig incapabel till att kunna hielpa de nödlidande, hvilcket andra intet velat göra af början, det jag efteråth kan förmärckia af deras månge inkast för den orsaken vara skedt, på det jag intet skulle hetas därvid hafva gjordt mehr änn de, hvilcket vare Gudh och konungen klagat» (s. 31). Äfven omsorgen om de gemene finner han ringa hos de högre officerarna. »Huru liten omsorg jag hos hvar och en såg för dhe gemene måste jag beklaga, det samma finner jag ännu hos alla för deras conservation och underhålld, i det dhe lämna mig allena un-

[1] Se rådets bref till konungen 11 juli 1711. Hist. Handl. VII, 209 o. f.

Digitized by Google

der hela lasten . . . Jag kan emedlertidh berömma General-Majorerne Creutz, Cruus och Hamilton sampt serdeles Öfversten Gyllenkrook för den flit, dhe framför andra vist sig i möjeligaste måtton här draga för deras manskapz conservation. Men skulle någon af de öfrige, så af generalitetet som öfverstarne, nu mehra hafva gripit sig an till att giöra äfvenledes, hvilcket mig dock ovitterligit är, så måste det vara skedt, sedan de sågo, att jag intet längre uthan christeligit medlidande kunde anse så officerarnes som de gemenas stora jämmer och älende, uthan åtogh mig dem att hielpa med så mycket, som jag effter åth med största möda kunde sammanskrapa, befarandes de, att de i framtiden skulle leda på sig ett alt för svårt ansvar, i fall de skulle kunna öfvertygas alldeles vårdzlöse hafva varit i en så angelägen sak» (s. 39 o. f.). Till en viss grad kanske olika principiella uppfattningar angående fångarnas behandling spelade in. Innan ännu de gemene fångarnas underhållssätt var definitivt bestämdt, uttalade Rehnskiöld sitt ogillande af, att Piper tog sig an deras nöd, och framhöll, att detta blott kunde hafva till följd, att tsaren öfverlät hela bördan åt den svenska staten. Piper svarade med hetta, att han ej kunde afslå fångarnas enträgna böner om hjälp och se dem dagligen bortdö af hunger eller drifvas att taga främmande tjänst. I sitt hjärtas bitterhet utbrister han: »Jag har intet annat kunnat tro änn att sådanne skiähl skulle hafva kunnat bringa Fältmarskalken ifrån sitt omilda omdöme, hälst som han sielf undsett lifdragonerne, hvilcket han sig intet måst påminna. Men som jag måste höra, att han i sine discurser med andra continuerar att föra samma sentiment, så kan jag intet mehr därtill läggia, änn att intention må vara så loflig, berömlig och christelig, som den må vara, så finner dock ett malicieust hierta sig alltid beredt därpå att läggia en diefla klick» (s. 43). Förhållandet mellan de båda kungliga råden blir slutligen så spändt, att de knappt kunna talas vid. Piper skrifver i jan. 1713 med anledning däraf, att han och Rehnskiöld gemensamt skulle afgifva resolution på en del förfrågningar från officerarna på aflägsna orter: »Och som jag tviflade, at han (fältmarskalken) skulle villia gifva sig den mödan att komma till mig, annoterade jag i breddcn af extracterne hvad jag funne tiänligit därpå att svara» etc. När han samma år behöfde fältmarskalkens borgen jämte sin egen för nya växlar på statskontoret, undandrog sig denne så alldeles, »att han lät mig rent uth säja, att omskönt intet mehr änn en daler sölfrm:t ankomme på honom att betalas i brist af statscontoirets förnöjande, så vorde han sig därföre intet engagerandes» (s. 250), ett svar som lämnar intet öfrigt att önska i bristande tillmötesgående.

Utom de egentliga förvaltningsuppgifterna beröres naturligtvis i dagboken en mångfald individuella öden, i främsta rummet Pipers egna. Högkvarteret för de förnäma fångarna var med undantag för några månader i slutet af 1710, då de kungliga råden och Lewenhaupt voro i Petersburg, Moskva ända från slutet af 1709 till och med 1714. Öfverhufvud var deras behandling här icke tryckande, ehuru

Digitized by Google

naturligtvis friheten var i flera hänseenden inskränkt. Behandlingssättet var emellertid mycket växlande. Än tilläts dem idka fritt umgänge med hvarandra, än förbjöds dylikt; än fingo de rikta sina klagomål till senaten direkt än blott till den vakthafvande officeren, än erhöllo de frihet att gå ut, än icke. Men friheten blef städse mindre och behandlingssättet hårdare och mera godtyckligt, allteftersom respekten för de svenska vapnens motståndskraft mattades och ryssarnas framgångar blefvo större. I januari 1712 bortfördes Piper och öfriga förnämare fångar helt hastigt från Moskva till en liten ort i närheten under upprörande hårdhet. De skildes från större delen af sin betjäning, höllos i sträng arrest och beröfvades till och med penna och bläck. Efter några veckor fördes de åter till Moskva och fingo då veta, att anledningen till den hårda behandlingen var tsarens önskan att utkräfva repressalier för ryska fångars i Sverige påstådda lidanden (s. 173).[1] Bland mängden af ryska statsmän och ämbetsmän, som omtalas i boken, framstår Knes Ivan Gagarin såsom en mycket välvillig och human man, som gjorde hvad han kunde för att lindra de svenska fångarnas hårda öde.

Med Pipers bortförande till Petersburg i dec. 1714 slutar dagboken. Äfven de öfriga förnäma fångarna fördes under 1715 åt skilda håll, och den förvaltning, som under fem svåra år arbetat att bevara de tusentals fångna svenska medborgarna från undergång, upphörde att fungera. Som bekant behandlades Piper i Petersburg med barbarisk hårdhet, inspärrades efter en tid i Nöteborgs fästning och afled här i maj 1716.

Pipers dagbok är otvifvelaktigt det viktigaste bidrag, som hittills kommit till de svenska fångarnas i Ryssland historia. Utgifningen synes anmälaren vara omsorgsfullt gjord. Det är dock tydligen ett önskemål, att publikationer af dylik art åtföljas af ett personregister. Boken är full af spridda notiser om personliga öden och äger kanske från personhistorisk synpunkt sitt största intresse eller kommer i alla händelser att från denna synpunkt oftast att anlitas såsom källa. För så vidt dagboken skall kunna läsas och förstås af bredare kretsar af intresserade — hvartill den för öfrigt ägnar sig godt — hade äfven här och där några förklarande noter eller kommentarier varit af nöden.

Slutligen ännu ett önskemål. Af det brefregistratur Piper låtit föra samtidigt med dagboken, är blott en del (från 23 okt. 1713 till 20 juni 1714) i behåll, men i svenska riksarkivet finnes därjämte en mängd bref i original eller koncept från Piper samt från honom och Rehnskiöld gemensamt under hela denna tid, hvarför brefbokens innehåll väsentligen torde kunna rekonstrueras. Utan tvifvel skulle publicerandet af dessa bref eller ett urval däraf lämna ett mycket värdefullt komplement till dagboken och gifva ytterligare belysning åt de fångna karolinernas dystra saga.

[1] Jämför härmed uppgifterna hos Nordberg, Konung Karl XII:s historia. II, s. 305.

L. S.

Digitized by Google

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 19: H. 3. Kr. Kålund, Studier over Crymogæa. — M. Kristensen, Skjaldenes sprog. Nogle småbemærkninger. — R. M. Meyer, Beiträge zur altgermanischen mythologie. — E. Lidén. Fornsvenska *ældare*. — E. Lidén, Om några ortnamn. — Jón Jónsson, Ragnarr loðbrók og ætt hans. — J. J. Mikkola, Om några ortnamn i Gardarike. — J. J. Mikkola, Fornry. Poromonĭ dvorŭ fisl. farmaðr. — B. Hesselman, Sveamålen och de svenska dialekternas indelning, anm. af A. B. Larsen. — E. Modin, Härjedalens ortnamn och bygdesägner, anm. af J. Nordlander. — B. Ericksen, Bibliografi for 1905.

Bonniers Månadshäften. 1907, Mars. E. G. Lannge, Våra bref. Bilder från svenska postverket. — **Maj.** C. Forsstrand, Linnéminnen. Med 13 bilder.

Ekonomisk Tidskrift. Utgifven af D. Davidson. **1907, 4.** G. Cassel, Järnhandteringens utveckling till storindustri.

Fataburen. Kulturhistorisk Tidskrift. Utg. af B. Salin. **1907, 1.** S. Ambrosiani, Kakelugn med Karl XI:s namnchiffer i Stralsund. — Ant. Flentzberg, Föreställningar om älfvorna. — Litteratur: F. J. E. Eneström, Gnosjöborna, deras hemslöjd, seder och lefnadssätt, anm. af —a—i. L. Weibull, Studier i Lunds domkyrkas byggnadshistoria, anm. af —a—i. — **2.** C. W. v. Sydow, Studier i Finnsägnen och besläktade byggmästarsägner. — N. Sjöberg, Konung Gustaf I:s fatbur på Gripsholm. — A. Branting, Knytning, knyppling och språngning. — S. Ambrosiani, Från 64 Västerlånggatan, Stockholm.

Fornvännen. 1907, 1. O. Almgren, Vikingatidsgrafvar i Sagån vid Sala. Med 22 fig. — L. Fr. Läffler, Ytterligare om de fyra danska dopfuntinskrifterna. — J. Ahrenberg, Några meddelanden om »Sigtunaportarna» i Novgorod. Med 2 fig. — Sveriges historia intill tjugonde seklet. Första afdelningen. O. Montelius, Forntiden. — O. Montelius, Lifvet i Sverige under hednatiden, 3:e uppl. — O. Montelius, Kulturgeschichte Schwedens von den ältesten Zeiten bis zum elften Jahrhundert nach Christus. — O. Montelius, Kulturhistorisk öfversikt af forntidens och medeltidens svenska historia, anm. af O. A.

Historiska Handlingar. D. 21: N:o 1. Grefve Carl Pipers dagbok hållen under hans fångenskap i Ryssland 1709—1714. Utgifven af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia genom E. Carlson.

Digitized by Google

Historisk Tidskrift för Skåneland. Utg. af L. Weibull. **Årg. 1907: H. 1—2.** S. Lagerbring, Skrifter och bref. Utgifna af L. Weibull. Med 1 portr.

Kult och Konst. Utgifvare: Richard Norén. **1907, 1.** S. Lampa, Versarterna i Olaus Petris psalmbok (1536). — R. Norén, Kyrkopsalmen och den andliga visan. — S. Curman, Stadfästade byggnads- och restaureringsförslag; oktober—december 1906 (illustr.). — Smärre uppsatser, anmälningar o. recensioner. L. Weibull, Studier i Lunds domkyrkas historia, anm. af Th. Wåhlin. (Illustr.)

Kyrkohistorisk Årsskrift. Utg. af H. Lundström. **Årg. 7. 1906.** Ej utl. förr än 1907. Hj. Holmquist, Den efterapostoliska tiden (åren 70—140). En kyrkohistorisk skiss. — E. Wermcrantz, Prosten i Umeå Nils Grubbs lif och verksamhet 1681—1724 (forts. från föreg. årg. och afslutn.). — H. Lundström, Sverige — protestantismens skyddsmakt i Europa. — J. Romson, Om dateringen af Georg Normans svenska kyrkoordning. — E. Rodhe, De svenska bibelsällskapens uppkomst. — Meddelanden och aktstycken. H. Lundström, Skara domkapitel till Axel Oxenstierna d. 8 sept. 1651. — H. Lundström, Vittnesbörd om Erik Molin. — H. Lundström, Olof Swebilius till Erik Benzelius d. ä. och Haqvin Spegel angående bibelöfversättning och psalmbok. — H. Lundström, Laurentius Paulinus Gothus' dagboksanteckningar 1608—1613. — J. Sjöholm, Henrik Reuterdahls utländska resa 1835. — H. Lundström, E. J. Almquists »Curriculum vitæ». — H. Lundström, Martin Aschaneus' på 1640-talet till riksarkivet öfverlämnade samling böcker och handskrifter. — H. Lundström, Ett officiellt utlåtande om svenska kyrkans s. k. successio apostolica. — Granskningar och anmälningar. R. Holm, Joannes Elai Terserus. Biografisk studie, anm. af Hj. Holmquist. **Skrifter utgifna af Kyrkohistoriska Föreningen. 2: 4.** Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång. Samlade och utgifna af H. Lundström. H. 4.

Meddelanden från Svenska Riksarkivet. Ny följd. 2: 2. P. Sondén, Rikskansleren Axel Oxenstiernas brefväxling och öfriga i riksarkivet förvarade handlingar förtecknade.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1907, 1.** O. Montelius, Det latinska korset. Med 60 fig. — S. Leijonhufvud, Två kvinnoöden från Karolinska tiden. 1. — L. Wahlström, Gustaf III och norrmännen. — **2.** S. Leijonhufvud, Två kvinnoöden från karolinska tiden. 2. A. Jensen, Sverige i ryska folkpoesien. — O. Montelius, Nyheter från det gamla Rom. 1. Den förklassiska tiden. Med 20 fig. — E. Holm, Danmark—Norges Historia fra den store nordiske Krigs Slutning til Rigernes Adskillelse (1720—1814). Bd 5, anm. af J. Lindbæk. — Troels-Lund, Peder Oxe, anm. af K. Fabricius. — **3.** N. Wille, En Linnérelikvie. Med 1 faks. — H. Sjögren, Nyheter från det gamla Rom. 2. Den klassiska tiden. — G. Danell, Om svenskarna i Östersjöprovinserna. Med 2 fig. — J. Lindbæk og G. Stemann, De danske Helligåndsklostre, anm. af L. Moltesen.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift, utg. af K. Wåhlin. **1907, 2.** A. O. Lindfors, Ur lifvet i Lund kring 1800-talets midt (1847—1870). 1. Historisk och topografisk öfversikt. — Ur bokmarknaden: Pensées de Christine reine de Suède. Avec une préface par le baron de Bildt, anm. af C. G. Laurin. — **3.** A. O. Lindfors, Ur lifvet i Lund kring 1800-talets midt (1847—1870). 2. Akademiska föreningen och studentlifvet inom och utom densamma. — **4.** A. O. Lindfors, Ur lifvet i Lund kring 1800-talets midt (1847—70). 3. Sång och musik, sällskapligt umgängeslif, grupper och personligheter.

Digitized by Google

Personhistorisk Tidskrift 1906. Årg. 8: H. 3—4. J. Ramsay, Förblandade släkter. — Anteckningar om ätten von Platen. Medd. af H. S—n. — Adam Fredrik Netherwood än en gång (med porträtt). — V. Ljungfors, Om Bjäresläkten Wennerberg. — Adolf Fredrik Ristell. Af C. M. C. — *Bilaga:* G. Elgenstierna, Köping stads tjänstemän 1605—1905. Personhistoriska anteckningar.

Samlingar utgifna af Svenska Fornskriftsällskapet 1907. Allmänna årsmötet 1907. Med bilaga: Stadga af år 1443 för Vadstena klosters ekonomi. Efter en Upsala-handskrift utgifven af R. Geete. **H. 131.** Svenska böner från medeltiden. Utg. af R. Geete. H. 1. — **132.** Upplands lagmansdombok 1490—1494. Efter en Uppsala-handskrift utgifven af K. H. Karlsson.

Statsvetenskaplig Tidskrift. 1907, 1. R. Kjellén, En öfvergångsformation inom den svenska lokalförvaltningen. — B. Gezelius, Till historien om vårt lagutskotts tillkomst. — **2.** Hj. Haralds, Författningsrevision. — B. Gezelius, Till historien om vårt lagutskotts tillkomst.

Svenska Turistföreningens Årsskrift 1907. C. Bååth-Holmberg, Från Onsalalandet. — A. Hahr, Kalmar slott. — Fr. Svenonius, Gråträsks kyrkoruin. — S. Leijonhufvud. Karolinska minnen i Malung.

Varia. 1907, Januari. M. B. Swederus, Ett akademiskt kärleksbref 1731. — **Februari.** S. Ambrosiani, Hvarför och när uppstod Stockholm? — **Mars.** E. G. Lannge, Stockholms postmuseum. — **April.** A. Johnson, Svenskarne vid Delaware. Några ord om den tidigaste svenska emigrationen till Amerika. (Med flera illustr.)

Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift 1907. Bd 2: H. 6 7. Utgifvare F. Ödberg. F. Ödberg, Fru Anna Hansdotter Tott och hennes tid (1478—1549) med bilagor. — S. Lampa, Anteckningar rörande äldre bygdelif i Västergötland. 1. Med planscher. — En tidsbild från början af 17-hundratalet. — Äldre handlingar rörande Västergötland.

Ymer. 1907, 1. J. Nordlander, Om Norrlands urgamla kulturbygd.

Historisk Tidsskrift 1907. Udgivet af den norske historiske Forening. **4:e Række. Bd 4: H. 3.** L. Daae, Nogle Bidrag til Erkebiskop Olaf III Engelbrektssöns Historie. — Skrivelse fra Statsraad Hans Christian Petersen som Præses for den norske Regjering i Aarene 1858—61. (Fortsættes.)

Historisk Tidsskrift 1907. Redigeret af J. A. Fridericia. **Ottende Række. Bd 1: H. 1.** J. Steenstrup, Biskop Vilhelm og Kong Svend. — Smaastycker. — Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland.

Kirkehistoriske Samlinger. Femte Række. Bd 3: H. 4. Kirke- og Kunsthistorisk Möde i Lund d. 21 Sept. 1906. Af H. F. R. — C. Klitgaard, Aalborg Stifts Præsters Trængsler »udi den onde og besværlige Tid» 1657—60. (Slutning.)

Finsk Tidskrift. Utgifven af M. G. Schybergson och R. F. v. Willebrand. **1907, Januari.** E. Hasselblatt, Oscar Levertin. — G. Schybergson, Konservatismen och nationalitetsidén i Sverige. — **Februari.** Th. Rein, Emil von Qvanten som politiker. — I bokhandeln: F. Arnheim, Gustav Adolfs Gemahlin Maria Eleonora von Brandenburg, anm. af M. G. Schybergson. — **Mars.** A. Söderhjelm, Gustavianska gestalter. — A. Hultin, Finlands litteratur under frihetstiden, anm. af M. G. Schybergson. — I bokhandeln: Ad Neovius, Chronographia Scandinaviæ, anm. af R. H. — **April.** A. Hultin, Fredrik Cygnæus som litterär kritiker. Till hundraårsminnet den 1 april 1907.

Digitized by Google

— I bokhandeln: J. W. Ruuth, Viborgs stads historia. Bd 1—2, anm. af M. G. Schybergson.

Deutsche Revue. 1907, Juni. P. Fahlbeck, Warum hat Schweden nicht Krieg gegen Norwegen geführt?

Die Grenzboten 1906. Jahrg. 65, N:o 47 o. 48. K. Sturmhöfel, Frieden von Altranstädt.

Göttingische gelehrte Anzeigen. 1907, Januar. P. Fahlbeck, Der Adel Schwedens [und Finnlands], anm. af A. Pütter.

Historische Vierteljahrsschrift. Herausg. v. G. Seeliger. **1907, H. 1.** B. Hilliger, Der Denar der Lex Salica. — Fr. Meusel, Das Verhältnis der drei Redaktionen von Friedrichs des Gr. Histoire de mon temps. — Kritiken (bl. a. Dahlmann-Waitz, Quellenkunde. 7 Aufl. Hrsg. v. E. Brandenburg, anm. af K. Heldmann.) — Nachrichten und Notizen. — Personalien. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausg. v. Fr. Meinecke. **3:e Folge. Bd 2: H. 2.** L. Erhardt, Die Anfänge und Grundbedingungen der Geschichte. 1. Geschichtstheoretische Fragen. — B. Niese, Über Wehrverfassung, Dienstpflicht und Heerwesen Griechenlands. — J. Müller, Nürnbergs Botschaft nach Spanien zu Kaiser Karl V im Jahre 1519. — Miszellen. — Literaturbericht (bl. a. M. Wehrmann, Geschichte von Pommern. Bd 2, anm. af E. B.). — Notizen und Nachrichten.

Literarisches Zentralblatt. 1907, 4. M. G. Schybergson, Historiska studier. — **7.** The Cambridge modern history. Planned by the late lord Acton, edited by A. W. Ward, G. W. Prothero, Stanley Leathes. Vol. 4: The thirty years' war, anm. af —r—r. — **9.** A. Bugge, Die Wikinger. Bilder aus der nordischen Vergangenheit.

Mitteilungen aus der historischen Literatur. 1907, 2. A. Bugge, Die Wikinger, anm. af W. Martens. — A. Levinson, Die Nuntiaturberichte des Petrus Vidoni über den ersten Nordischen Krieg aus den Jahren 1655—1658; Zur Geschichte der Hohenzollerischen Souveränitet in Preussen. Diplomatischer Briefwechsel des Königs Karl Gustav von Schweden und des Gesandten Grafen Chr. K. v. Schlippenbach aus den Kriegsjahren 1654—1657. Zusammengestellt v. A. Grafen v. Schlippenbach; H. Klaje, Der Feldzug der Kaiserlichen unter Souches nach Pommern im Jahre 1659, anm. af F. Hirsch.

Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 1906. Jahrg. 45, N:o 1. H. Hallwich, Aldringens letzter Ritt.

Monatsblätter. Herausgegeben von der Gesellschaft f. Pommersche Geschichte und Altertumskunde. **1907, N:o 4/5.** P. Gantzer, Zustände in Pommern nach dem schwedisch-polnischen Kriege 1660.

The English Historical Review. 1907, January. E. J. Webb, The alleged Phoenician circumnavigation of Africa. — F. M. Powicke, The Angevin administration of Normandy. P. 2. — W. Moir Bryce, Mary Stuart's voyage to France in 1548. — L. Fargo Brown, The religious factors in the convention parliament. — R. L. Poole, Mary Bateson. — Notes and documents. — Reviews of books. — Short notices.

Revue d'histoire diplomatique. 1907, 1. Bureau de la société. — Conseil d'administration. — Membres de la société. — Recueils périodiques avec lesquels la »Revue diplomatique» échange ses publications. — F. Clément-Simon, Un ambassadeur extraordinaire Russe à Constantinople à l'époque de Catherine II et de Selim III. — M. Escoffier, La restauration, l'Angleterre et les colonies. — L. de Voïnovich, Louis XIV et Raguse. — P. Rain, L'Europe et la chambre introuvable 20 novembre 1815—5 septembre 1816. — Fr. Ch. Roux, Les Échelles de

Digitized by Google

Syrie et de Palestine au dix-huitiéme siècle (suite). — Comptes rendus. — **2.** G. Troubetzkoï, La politique russe en Orient. Le schisme Bulgare. — C. B. Favre, La diplomatie de Leibniz (fin). — Fr. Ch. Roux, Les Échelles de Syrie et de Palestine au dix-huitième siècle (suite). — Documents originaux. — Comptes rendus.

Revue Historique. 1907, Mars—Avril. Ch. Pfister, Nicolas Remy et la sorcellerie en Lorraine à la fin du XVI:e siècle. — R. Guyot et F. Thenard, Le conventionnel Goujon; suite. — P. Verrier, Erik de Poméranie, d'après un ouvrage récent. — A. Stern, Le prince Louis Bonaparte et le prince de Metternich en 1838. — G. Yakschitch, La Russie et la Porte Ottomane de 1812 à 1826; fin. — Bulletin historique: France. F. Brunetière, par A. Rébelliau; A. Réville, par Ch. Guignebert. — Antiquités latines, par C. Jullian. Époque moderne, 1:re partie, par H. Hauser. Publications diverses, par G. Monod et R. Guyot. — Pays-Bas (1902—1906), par Th. Bussemaker. — Angleterre, 1:re partie, par Ch Bémont. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Nouvelle revue historique de droit français et étranger. 1906, Septembre—Octobre. L. Beauchet, Loi d'Upland (suite: des causes concernant la vente).

Digitized by Google

Öfversikter och granskningar.

Pavernes forhold til Danmark under kongerne Kristiern I og Hans. Af JOHS. LINDBÆK. (2) + 308 sid. Köbenhavn 1907.

För icke länge sedan påpekades i denna tidskrift (årg. 1906, sid. 288) ett af d:r Lindbæk i förening med stiftsamtman G. Stemann utgifvet arbete om de danska helgeandsklostren, ett arbete som för svenska läsare har ett särskildt intresse genom de värdefulla upplysningar och aktstycken, som i detsamma meddelas rörande helgeandsklostren i Malmö och Söderköping. Detta arbete var — särskildt hvad vidkommer de i detsamma aftryckta urkunderna — till en god del framgånget ur d:r Lindbæks fleråriga forskningar i romerska arkiv. Nyligen har af dessa en annan och mera betydande frukt sett dagen i den vidlyftiga undersökning, hvars titel läses här ofvan och hvilken förskaffat sin författare doktorsgraden vid Köpenhamns universitet.

Arbetet ansluter sig, såsom förf. i förordet betonar, i anläggning och problemställningar nära till Moltesens bekanta afhandling, som behandlade motsvarande ämne för Avignontiden;[1] det mellanliggande tidsskedet har, i hvarje fall till sina hufvuddrag, redan skildrats af Erslev. På en viktig punkt dock, näml. hvad som rör afgifterna till den påfliga kammaren, utgör d:r Lindbæks undersökning en omedelbar fortsättning af d:r Moltesens. De för framställningen begagnade afskrifterna ur påfvearkivet komma inom kort att — i likhet med hvad som genom d:r Moltesen redan skett för tiden 1316—1378 — af förf. utgifvas i serien »Acta pontificum Danica».[2]

I arbetets förra hälft (ss. 1—138) — tvifvelsutan den intressantaste delen — tecknar förf. efter en kort inledande karakteristik rent kronologiskt i fem afdelningar förhållandet mellan påfvestolen och de danska konungarne under det angifna tidsskedet. Först behandlas Kristiern I:s tolf första regeringsår, d. v. s. den tid, under hvilken biskop Marcellus af Skalholt utöfvade ett lika afgörande som ofördelaktigt inflytande på konungens kyrkopolitik. Därefter skildras

---

[1] Jfr. Hist. Tidskr., årg. 1897, Öfvers. och granskn., sid. 38 ff.

[2] Åtskilliga hithörande urkunder ha nyligen publicerats i sjuttonde bandet af Diplomatarium Norvegicum.

Digitized by Google

i andra och tredje afdelningarna konung Kristierns förhållande till kurian under resten af Pius II:s och hela Paulus II:s pontifikat (1460—71) samt under Sixtus IV (1471—81). I de båda sista af de fem afdelningarna redogöres slutligen för konung Hans' förbindelser med kurian under Innocentius VIII och Alexander VI (1484—1503) samt under Julius II (1503—1513).

Den hufvudsynpunkt, som förf. därvid gör gällande i afseende å utvecklingen, är densamma, som i allmänhet går igen i moderna skildringar af medeltidens kyrkliga utveckling efter 1400-talets midt. I korthet kan den formuleras så. För att öfvervinna den konsiliära rörelsen under 1400-talets förra hälft tvungos påfvarne att uppoffra det sekulära prästerskapets oberoende gentemot landsfurstarne. Härigenom liksom genom de undantagsförmåner, som frikostigt beviljades de under medeltidens sista skede talrikt uppväxande klostren, sönderbröts på viktiga punkter den strängt enhetliga och centraliserade organisation på det kyrkliga området, som, långt förut grundlagd, under de tidigare Avignonpåfvarne byggts färdig. Härigenom banades väg för den kyrkliga organisationsform — statskyrkornas —, som i både katolska och protestantiska länder uppenbarade sig efter reformationen. I själfva verket var på sina håll jordmånen så väl beredd, att själfva statskyrkoorganisationen — oberoende af omhvälfningen på det rent religiösa området — kommer som en naturlig följd af utvecklingen under medeltidens sista årtionden.

Tillämpas nu denna synpunkt på den kyrkliga utvecklingen i Danmark under föreliggande tidsskede, så blir denna, enligt författarens framställning, i sina hufvuddrag följande. Under konung Kristoffers regering intogo såväl konungen som den danska hierarkien under ledning af den kraftige Lunda-ärkebiskopen Hans Laxman en ganska utprägladt antipåflig hållning. Man kunde därvidlag söka samtida förebilder både i Frankrike och Tyskland. Genom den pragmatiska sanktionen i Bourges d. 7 juni 1438, som med ett kort afbrott ägde gällande kraft, tills den aflöstes af konkordatet 1516, fastslogos, i flera fall i ytterligare skärpt form, såsom gällande rätt för Frankrike de viktigaste af de mot kurian riktade reformer, som vidtagits på Baselkonsiliet, så att påfvens myndighet inom den franska kyrkan blef synnerligen kringskuren. I Tyskland förklarade sig de tyska kurfurstarne 1438 neutrala i striden mellan påfven och konsiliet, och följande år vidtogs på grundval af Baselkonsiliets viktigaste beslut en pragmatisk sanktion, som visserligen ej vann konungens godkännande, men som i alla fall i en följd af år *in praxi* delvis gällde för det tyska riket. I Danmark gick man — d. v. s. konungen och i synnerhet Hans Laxman — ännu ett steg längre genom att direkt erkänna Felix V såsom påfve, och under åtskilliga år var förbindelsen mellan kurian och Danmark så godt som alldeles afbruten. Vid denna kraftiga politik förmådde Danmark emellertid ej i längden att fasthålla. Redan under Kristoffers sista år ägde ett närmande rum, och den antipåfliga politiken uppgafs, sedan kurian med hjälp af Aeneas Sylvius Piccolominis fina diplomati tvungit

Digitized by Google

de tyska furstarne till en kapitulation, hvars villkor slutgiltigt kodificerades i Wienkonkordatet 1448.

I viss mån kan man emellertid säga, att trots de officiella förbindelsernas återknytande efter konung Kristoffers död ett mindre godt förhållande fortfor att råda mellan kurian och konungamakten under det första årtiondet af Kristierns regering. Dock uppvisar förf., att konungens politik under denna tid betingades mindre af någon principiell motsättning mot de af påfvestolen häfdade kyrkopolitiska grundsatserna än af hänsyn till den äfventyrlige gunstlingen Marcellus' rent personliga intressen — ett förhållande som ej hindrar, att på tillskyndan af Marcellus såsom stridsvapen användes kyrkopolitiska teorier af den art, som af de franska konungarne förverkligats. Det ringa tillmötesgående, som å andra sidan visades af påfvestolen, har sin grund dels i svenskt inflytande vid kurian dels och kanske mest i misstroendet mot Marcellus. Hufvuddelen af kapitlet upptages af en vidlyftig skildring af det intrigspel från den sistnämndes sida, som intager en så dominerande plats i den danska kronans förhållande till påfvestolen under detta tidsskede och som särskildt vänder sig kring besättandet af ärkestolen i Trondhjem. — Hvad åter angår det danska prästerskapet, fortsattes från dess sida ej den af Hans Laxman företrädda politiken. Oberoende af förvecklingarna med konungamakten förmådde påfvarne att så godt som från början göra Wienkonkordatets bestämmelser gällande äfven för den danska kyrkan.

Först mot 1450-talets slut fick konung Kristiern upp ögonen för hvad ett förbund med påfven verkligen innebar, för de fördelar och maktmöjligheter, som därur stodo att vinna. Därmed kom det till ett omslag i hans politik. Han uppoffrade Marcellus. Han erkände Wienkonkordatets giltighet för den danska kyrkan, och under den återstående delen af hans regering var förhållandet till kurian godt, särskildt sedan han genom en väl använd frikostighet i kardinalerna Colonna och Gonzaga funnit inflytelserika förespråkare för sina intressen. Tidsskedet 1460—71 företer väl föga af intresse; förhållandet till kurian var korrekt, men konungen begagnade sig för kampen mot Sverige i ringa grad af sina förbindelser. Men med Sixtus IV:s tronbestigning vänder sig bladet. Huru vänskapligt förhållandet till påfvestolen i själfva verket nu gestaltade sig, framgår bl. a. af de förmåner konungen under sin Romresa 1474 lyckades betinga sig. Författaren uppvisar visserligen, att Paludan-Müller[1] tillmätt denna färd en alltför afgörande betydelse, i ty att å ena sidan bullan angående upprättandet af ett danskt universitet hör samman med drottning Doroteas Romfärd följande år, å andra sidan Wienkonkordatet såsom nämndt långt tidigare tillämpats på den danska kyrkan och af Kristiern erkänts. Men de gunstbevisningar, som kommo konungen till del, voro likväl betydande nog. Han erhöll sålunda presentationsrätten till åtta viktiga prelaturer i Dan-

[1] (Dansk) Hist. Tidskr., 5 R., II, s. 296 ff, 332 f.

Digitized by Google

mark och lika många i Sverige. Förf. framhåller, att öfverraskande nog de danska konungarne, hvad Sverige angick, ej synas hafva begagnat sig af detta privilegium, ehuru det ju syntes öppna väg till ett ökadt inflytande på den svenska kyrkan, som bort kunna blifva af största betydelse för deras unionspolitik. Däremot lyckades konung Kristiern lika litet nu som tidigare sätta igenom sin fordran på presentationsrätt till de danska biskopsstolarna. Sitt mål att blifva det danska prästerskapets herre nådde han aldrig. Hvad han i detta hänseende vunnit, var dock så mycket, att man ansåg nödigt att i hans sons och efterträdares handfästning söka förebygga ett vidare framgående på den inslagna vägen.

Under den tidigare delen af konung Hans' regering inträder ock ett märkbart kyligare förhållande mellan konungamakten och kurian. Till en del hade detta, såsom författaren framhåller, sin grund sannolikt däri, att konungen af sin och sin gemåls kända sparsamhet förleddes att icke på lämpligaste sätt skaffa sig mäktiga tillskyndare vid påfvehofvet. Men i väsentlig grad torde förhållandet kunna återföras på det diplomatiska spel — de svenska »intrigerna», såsom förf. älskar att kalla det — som vid kurian med äfven af förf. i obevakade ögonblick erkändt mästerskap sköttes af Hemming Gad, men hvarom vi tyvärr känna så litet.

Med Julius II:s uppstigande på S. Peters stol blef åter förhållandet ett annat. Konungen skaffade sig ånyo förespråkare inom kardinalkollegiet och visade sig tillmötesgående gentemot de påfliga kollektorerna. Och belöningen härför uteblef ej. Under det återstående decenniet af konung Hans' regering framväxte mellan påfven och konungen ett samförstånd så stort, att enligt författarens ord vid periodens slut biskopar och abboter blott voro konungarnes tjänare och prebendena enbart förläningar, hvarmed de aflönade tjänstemännen i sitt kansli. Af särskild betydelse blef det vänskapliga förhållandet med hänsyn till kampen mot Sverige; konungen fick visserligen ej tillbaka sitt rike, men han lyckades med påfvens hjälp tillfoga sin farligaste motståndare Hemming Gad förkrossande slag.

Efter denna allmänna öfversikt öfver förbindelserna mellan kurian och konungamakten öfvergår förf. i sitt arbetes senare del till att undersöka vissa sidor af påfvarnes förhållande till det kyrkliga lifvet i Danmark under föreliggande tidsskede.

I ett kapitel om den påfliga kurians ordinarie inkomster från Danmark undersöker förf. i detalj stift för stift skatteförhållandena i hvad angår de afgifter, som voro fästade vid ämbetstillsättningarna. Redan i den allmänna delen af afhandlingen understrykes, att det danska folket och naturligtvis särskildt dess prästerskap — i motsats till hvad förhållandet var med Sverige och i synnerhet Tyskland — i så påfallande ringa grad och med så påfallande liten framgång under perioden besökts af påfliga kollektorer. Voro de mera tillfälliga hjälperna sålunda föga tryckande, så gäller detsamma äfven de ordinarie pålagorna. De taxor för servispenningarnas utgörande, som gällde för de danska stiften, blefvo mot medeltidens slut i flera

Digitized by Google

fall — *exempli gratia* Lunds stift — betydligt nedsatta och voro i allmänhet så låga, att skattebeloppens utgörande knappast torde ha beredt stiftsbiskoparne (med undantag för Roskilde och Slesvigs stift) några synnerliga svårigheter. Hvad åter annaterna vidkommer, så torde ej heller de ha känts särdeles tryckande på grund af de så vanliga undertaxeringarna, hvarigenom dels åtskilliga ämbetsinnehafvare, som bort betala annater, gingo alldeles fria, dels de, som verkligen betalade, erlade skattebelopp, som i förhållande till ämbetenas verkliga afkastning måste betecknas såsom obetydliga. De resultat, till hvilka förf. kommer, häntyda på, att det vanliga talet om påfvestolens utsugningar vid denna tid i hvarje fall med hänsyn till Danmark är oberättigadt. För öfrigt vill anmälaren fästa uppmärksamheten på den i början af kapitlet förekommande öfversikten öfver den påfliga finansförvaltningens grunddrag, som erbjuder en visserligen sammanträngd, men på de nyaste forskningarna fotad, orienterande öfversikt öfver ett svårbehandladt och ännu blott ofullständigt undersökt ämne. Af nytta för medeltidsforskaren såsom en orientering är äfven den efter en uppsats af Haller gifna redogörelsen för formaliteterna vid en provisionsbullas utfärdande.

I det kapitel, som bär rubriken »Danske i Rom», skildrar förf. de många processlystna ämbetsjägarne — bröderna Hostorp, en Laurentius Vesteni, en Lage Urne m. fl. —, af hvilka några i sinom tid träda fram i främsta ledet såsom biskopar eller rådsherrar. I slutet af kapitlet tillfogas några anmärkningar om det inflytande den lifliga förbindelsen med Rom haft på hemlandets kulturutveckling. Man hade ju kunnat vänta, att därigenom de nya tidsströmningarna, humanismen och renässansen, skulle fortplantats till Norden. Att så ej blef förhållandet, berodde på, att dessa strömningar i själfva verket så litet genomsyrat kulturlifvet i den eviga staden. Rom var nämligen ingalunda som Florens en italiensk kulturmetropol utan en kosmopolitisk stad, först och sist den katolska kyrkoförvaltningens hufvudsäte. Och den insikt, som kräfdes för att där göra en karriär, var mindre kännedomen om antikens kultur än kunskaper i kanonisk rätt eller skolastisk teologi.

I det följande kapitlet utgöres hufvudinnehållet af detaljerade redogörelser för de högre ämbetenas[1] tillsättande inom de olika stiften. Man får af denna skildring ett lifligt intryck af den gränslösa osäkerhet och förvirring, som det härskande befordringssystemet förde med sig, och som mera kanske än något annat försvagade kyrkans motståndskraft och banade väg för reformationens kyrkoskick.

Det sista kapitlet slutligen är ägnadt åt en teckning af de reformatoriska rörelserna på klosterväsendets område. Särskildt gifves en öfversikt öfver observansens inträngande i flertalet af de danska fransiskanklostren.

[1] För biskopsutnämningarna är till god del redogjordt i den föregående framställningen.

Digitized by Google

Det är klart, att ett arbete sådant som det här föreliggande äfven har att bjuda på åtskilliga utredningar och notiser, som äro af direkt intresse för det dåtida Sveriges historia. Öfver episoder sådana som Birger Månssons och Hemming Gads diplomatiska spel vid kurian har förf. ej lyckats sprida något nytt ljus. Däremot har han åtskilligt att meddela rörande de påfliga legaternas och kollektorernas verksamhet i Sverige, särskildt rörande Marinus de Fregeno och Bartholomeus de Camerino. För öfrigt måste ju förf. nu och då komma in på de danska konungarnes förhållande till Sverige, och på detta område torde några af hans påståenden, framslungade i form af allmänt vedertagna eller självklara sanningar, icke böra få passera oanmärkta, äfven om saken egentligen ligger ett bra stycke utanför det af författaren behandlade ämnet.

Det sagda gäller i främsta rummet den uppfattning af konung Hans' politik gentemot svenskarne under åren 1497—1501, som på några ställen kommer till synes. Förf. talar härvid[1] om den »sällsynta» ja »nästan för långt drifna lojalitet och ordhållighet», som konungen visade gentemot svenskarne, och som »ingen opartisk historieskrifning» lär kunna förneka. Då förf. ej på något sätt motiverar detta kategoriska påstående, ej ens för detsamma åberopar några källor eller någon litteratur, får man väl antaga, att den opartiska historieskrifningen här närmast representeras af Paludan-Müllers bekanta arbete,[2] under det att den partiska (svenska) uppfattningen, enligt hvad författarens upprepade hänvisningar ge vid handen, är till finnandes hos Styffe. Såvidt anmälaren kan finna, torde emellertid i allt väsentligt den »partiska» historieskrifningens uppfattning i detta fall vara den riktiga. Diskussionen har egentligen rört sig om, huruvida och i hvilken mån konung Hans enligt sitt löfte uppfyllt Kalmarrecessens bestämmelser. Särskildt har det därvidlag gällt frågorna om Gottland samt om länens besättande med infödda män — frågor som i unionstidens förhandlingar ständigt föras fram från svensk sida. Att konung Hans i förra fallet ej uppfyllde sina förbindelser, det har t. o. m. hans advokat Paludan-Müller[3] erkänt och ursäktat. I senare fallet kan man visserligen med sistnämnde författare plädera konungens sak under anförande af den af åtta rådsherrar utfärdade urkunden af d. 17 dec. 1497, hvarigenom konungen tilläts att i fatburslänen tillsätta danska fogdar. Dokumentet bär emellertid spår af att vara uppsatt af en dansk skrifvare och har väl sannolikt, såsom Styffe förmodar, blifvit utställarne aftvunget. I hvarje fall torde nämnde förf. ha fullt fog för sin uppfattning, att ett stadgande i den svenska konungaförsäkran, som ingått ej blott i Kalmar recess utan i alla unionsförslag, och som var så djupt rotfästadt i folkets föreställningssätt, ej kunde upphäfvas genom ett beslut af några få råds-

[1] Sid. 120, 121.
[2] De første Konger af den Oldenborgske Slægt, Khvn 1874.
[3] A. a. sid. 150.

Digitized by Google

herrar. Men äfven om man skulle finna konungens utnämningar af danska fogdar i nämnda fall formellt berättigade, så torde det vara missbruk af ett vackert ord att kalla konungens uppträdande i denna fråga lojalt.[1]

På ett annat ställe[2] citerar förf. med understruket gillande Paludan-Müllers anmärkning,[3] att man ej kan bygga ett bedömande af konung Hans' regeringstid i Sverige på Hemming Gads appellationsskrift från 1507. Anmärkningen må äga sin riktighet, ehuruväl åtskilligt i appellationsskriften kan med ojäfviga vittnesbörd styrkas. Däremot är det anmälaren omöjligt att fatta, hvarför anmärkningen adresseras till Styffe, då ju hans värdesättning af konung Hans' regeringstid är byggd på andra och vida pålitligare källor; hvarmed icke skall förnekas, att nämnde förf. i enskilda punkter kanske bedömer konungen väl strängt.

Sammanställer man det nu påpekade med det myckna talet om svenska »intriger» liksom med den belysning, hvari förf. låter Hemming Gads gestalt framstå, så torde man utan att vara partisk kunna säga, att den opartiskhet, hvarefter förf. med rätta så ifrigt sträfvar, minst faller i ögonen i de delar af boken, som beröra eller tangera den svenska historien. —

Den utmärkte historiker, som i (dansk) Historisk Tidsskrift omnämnt författarens arbete, vänder sig emot den uppfattning af medeltidskyrkan och reformationens berättigande, som där kommer till synes, särskildt i författarens slutord. Det är sannolikt, att anmärkningen är riktig, men den, som i någon mån närmare studerat den katolska medeltidskyrkans stolta kulturbyggnad, kan väl förstå den känsla, som dikterat författarens omdöme.

Den gensaga anmälaren ofvan inlagt mot vissa af författarens påståenden berör på intet vis det centrala i framställningen och ändrar icke totalomdömet. Boken glänser icke med nya och originella synpunkter, den bringar ej heller i afseende på stoffet så mycket nytt eller öfverraskande, men den utfyller och fördjupar vår kunskap om ett intressant skede i Danmarks kyrkliga utveckling. Och framför allt, den inordnar stoffet under moderna synpunkter och får ett särskildt värde genom de antydningar den gifver om den påfliga förvaltningens, särskildt kansliets organisation.

Torvald Höjer.

---

[1] Icke ens en mot Sten Sture så pass afvogt stämd författare som Palmén har i dessa punkter kunnat frikänna konungen. Sten Stures strid med konung Hans, s. 84 ff.

[2] Sid. 123.

[3] A. a. s. 217. Anmärkningen är ej, såsom man af författarens formulering kunde vara frestad tro, riktad mot Styffe, hvars framställning utkom senare än Paludan-Müllers.

Digitized by Google

Hedvig Elisabeth Charlottas Dagbok, öfversatt och utgifven af Carl Carlson Bonde. II. 1783—88. III. 1789—92. XVIII + 501 sid. + 1 porträtt; XVI + 586 sid. + 1 porträtt. Norstedt & Söner, Stockholm 1903, 1907.

Vid utgifvandet af första bandet af det memoarverk, hvars titel läses här ofvan, lämnades i denna tidskrift[1] en allmän värdesättning af hertiginnans anteckningar såsom historisk källa tillika med en från denna synpunkt gjord karakteristik af deras författarinna. Sedan dess ha ytterligare tvenne band sett dagen, och skildringen har därmed nått fram till slutet af Gustaf III:s regering. Hufvudintresset i afseende på dessa nya delar knyter sig naturligen till hvad de ha att berätta om det mest kritiska skedet af Gustaf III:s regering från den begynnande kampen mellan regering och riddarhusbyråkrati vid 1786 års riksdag öfver kriget mot Ryssland och statskuppen år 1789 till den dag, då mördarens kula gjorde slut på en lysande men stormfylld bana — det skede då det partifanatismens och söndringens gift, som under den tidigare delen af Gustaf III:s regering syntes aflägsnadt, åter började genomtränga den svenska samhällskroppen. En olycklig samverkan mellan bristerna i Gustafs regentpersonlighet och bristerna i tidens samhällsförhållanden och samhällsuppfattning ledde till en långvarig kris i vår utveckling, som icke helt löstes förrän genom det gamla svenska väldets fullständiga sammanstörtande, författningens omdanande och styrelsens öfvergång till en ny dynasti. Det kan väl löna mödan att litet närmare söka angifva, huru mycket och hvad af tidens händelser som kommit till den dagboksskrifvande furstinnans kännedom och af henne ansetts värdigt att bevaras åt eftervärldens hågkomst, liksom ock att undersöka, i hvad mån och på hvad sätt de inom hennes omgifning allt häftigare uppflammande partilidelserna påverkat det till sin läggning så ljusa och måttfulla temperament, i hvars spegel eftervärlden här finner tidens historia återgifven.

För de fem första åren (1783—1787) äro anteckningarna tämligen knapphändiga; de upptaga föga mer än en fjärdedel af det utrymme, som fylles af anteckningarna för de fem senare åren. Af politik i egentlig mening finner man där i stort sedt föga; till en god del utgöres innehållet af tämligen omständliga skildringar af den oändliga mångfald af nöjen — soaréer, maskerader, teaterföreställningar, karuseller och allt hvad de heta —, hvaråt konungen och hans omgifning med ett häpnadsväckande lättsinne och en feberaktig hunger efter förströelser och omväxling hängåfvo sig, eller af redogörelser för de misshälligheter och intriger inom hofkretsen, hvartill detta nöjeslif gaf upphof och anledning. Men här och där skymta de politiska tilldragelserna fram. Man finner en återklang af det allmänna tadlet öfver konungens resa 1783—1784, af miss-

[1] Årg. 1902, Öfvers. och granskn. s. 75 ff.

Digitized by Google

nöjet med korruptionen vid tjänstetillsättningarna, af hatet mot de allsmäktiga och oansvariga gunstlingarne, främst mot Armfelt. Man får också se icke så litet af den inre söndringen inom denna olyckliga kungafamilj, inom hvilken genom ett oblidt öde just de händelser, som eljest bruka knyta människor fastare samman, blefvo frön till nya misshälligheter. Man förnimmer ett surr af rykten om utbrytande krig och äfventyrliga diplomatiska kombinationer. Här och där finner man t. o. m. skisserade porträtt af tidens ledande män — så af Creutz (s. 76) och af Axel v. Fersen d. ä (s. 84) m. fl.

Det är egentligen blott en enda af dessa års politiska tilldragelser, som af antecknarinnan gjorts till föremål för en mera ingående skildring — gentemot konungen visserligen föga sympatisk men i det hela korrekt —, nämligen riksdagen 1786 (sid. 118 ff.). Dess händelser ha synbarligen lifligt intresserat prinsessan, och hon har sträfvat och »lyckats förskaffa sig ganska noggranna underrättelser». Såväl intresset som de lyckliga resultaten äro måhända att tillskrifva general Duvall, hertiginnans hofmarskalk och tillika landtmarskalk vid riksdagen; han åberopas åtminstone flera gånger såsom hemulsman för uppgifter och omdömen. Åtskilligt af hvad som berättas om Fersens roll under riksdagen torde väl däremot kunna ledas tillbaka till den gamle partigängarens (hertiginnan var ju nära lierad med den Fersenska familjen) egna i allmänhet allt annat än opartiska och tillförlitliga meddelanden.

Från och med år 1788 eller närmare bestämdt från och med maj månad detta år, då konungens ryska politik tagit en decideradt aggressiv vändning, få också furstinnans memoarer ett helt annat omfång och en helt annan karaktär. Hvad som förut varit deras hufvudingredienser — hof- och societetsskvallret och redogörelserna för lustbarheterna — träder nästan helt och hållet i bakgrunden, och innehållet får en så godt som uteslutande politisk prägel. Alltifrån 1788 inledas anteckningarna för hvarje år med korta öfversikter öfver den världspolitiska ställningen, öfversikter som, om de än ej vittna om någon djupare politisk insikt eller något mera påfallande politiskt skarpsinne, dock ovillkorligen präglas af ett godt naturligt omdöme och ett vaket intresse. Memoarförfattarinnan har tydligen gifvit sig mycken möda att för sin framställning skaffa sig andra och pålitligare källor än de rykten och berättelser, den ena ofta illvilligare eller orimligare än den andra, som kringflögo i de kretsar, som utgjorde hennes omgifning. Hon har sålunda förskaffat sig afskrift af den notväxling mellan det svenska kabinettet och ryska sändebudet grefve Rasumovski,[1] som utgjorde förspelet till själfva den afgörande brytningen. Hon meddelar äfven de i afseende på äktheten synnerligen misstänkta[2] order från konungen till Hastfehr, som cirkulerade i afskrifter och som skulle bevisa hvad samtiden trodde och hvad eftervärldens historieforskning är benägen att be-

[1] II, sid. 242 ff.

[2] Odhner, Sv. polit. hist. under konung Gustaf III:s regering, III, s. 91.

Digitized by Google

kräfta, nämligen att affären vid Pumala sund, som af konungen angafs såsom *casus belli*, allenast var en af Hastfehr arrangerad teaterkupp, som skulle hjälpa Gustaf förbi det stadgande i 1772 års regeringsform, som förbjöd anfallskrig.[1] Äfvenså har furstinnan i sin framställning inryckt konungens och kejsarinnans deklarationer efter krigsutbrottet samt åtskilliga dokument vidkommande Anjalamännens förhandlingar med de ryska myndigheterna, liksom hon meddelar detaljerade referat af de med danskarne afslutna stilleständen samt af Drottningholmstraktaten.

Med dessa exempel för ögonen — åtskilliga andra skulle kunna anföras — kan man icke neka till, att hertiginnan fattat sin uppgift såsom memoarupptecknare med mycket mera allvar än dagboksförfattare i allmänhet göra, om också den sanningskärlek och opartiskhet, hvarmed hon på ett ibland onekligen litet enformigt tröttande sätt poserar, nu och då få sitta betänkligt emellan. Ty det är långt ifrån alltid antecknarinnan haft att tillgå så vederhäftigt material som själfva de samtida akterna eller ens ögonvittnens berättelser. I en del fall kunna visserligen, såsom förut antydts, bestämda personer i hennes omgifning utpekas såsom hemulsmän för hennes uppgifter. Men i många — alltför många — fall torde dessa vara att återföra på det ovederhäftiga skvaller, som under upprörda tider så att säga ligger i luften och utgör allmän egendom, utan att dess upphofsmän kunna utpekas, som växer och tager fast form, som merendels innehåller så litet af historisk kärna, och som så ofta skapar den historiska traditionen.

Någon aktiv del tog hertiginnan ej i det politiska spelet under dessa händelserika år. Hon förmedlade väl brefväxlingen mellan konungen och den franske ambassadören markis du Pons, men hennes roll var därvidlag uteslutande passiv. I den återblick hon i brefvet för april månad 1792 kastar på sitt lifs växlingsrika skiften säger hon visserligen, att hon under riksdagen 1789 och de därpå följande åren blef genom sina många förbindelser på tusende sätt invecklad i händelserna.[2] Men hon har aldrig stått i deras medelpunkt, aldrig varit invigd i spelet bakom kulisserna. Den färgläggning hon ger åt tilldragelserna är sålunda i de flesta fall ej vunnen genom autopsi; i stort sedt har den — helt visst äfven när hon är i besittning, helt eller delvis, af förstahandsmaterialet i en fråga — sitt ursprung i den åskådning, som gör sig gällande hos hennes högadliga omgifning. Ty den grunduppfattning af de politiska tilldragelserna i Sverige under de sista åren af Gustaf III:s regering, som möter forskaren i dessa dagboksanteckningar, den är i allt väsentligt den högadliga oppositionens, riddarhusbyråkratiens, ehuru antecknarinnans sunda förstånd, medborgerliga hedersbegrepp och känsla för rätt och billighet icke förfela att göra sig gällande och bortskära eller aftrubba en del af den antydda uppfattningens ytterligheter.

[1] III, s. 79, 80.
[2] III, s. 158.

Digitized by Google

Några exempel må belysa det sagda. Anmälaren väljer härför två af de viktigaste och mest omtvistade tilldragelserna: ryska kriget och riksdagen 1789. Ehuru i själ och hjärta aldrig någon anhängare af konungens krigspolitik, är hertiginnan dock i början ej alldeles obenägen för kriget: hon hoppas, att svenskarnes gamla tapperhet skall återuppväckas och att de skola åstadkomma underverk; hon skulle känna sig lycklig, om hertigen kunde rädda sitt fädernesland från slafveri, om hon finge se honom återvända såsom segrare; hon glädes åt konungens beslutsamma uppträdande och stora självtillit; och hon betonar, att, ehuru ett krig, om än så framgångsrikt, alltid måste betraktas som en olycka för ett land, det dock kan vara nyttigt för stater att genomgå dylika kriser, samt att Sverige, om lyckan vore dess vapen blid, måhända komme att återvinna sin forna glans och välmåga.[1] Sedan hertiginnan emellertid börjat misstänka, att kriget i själfva verket från konungens sida var ett anfallskrig, ogillar hon visserligen den politik, som ledt till krigsutbrottet, men hon fasthåller, att det, när nu kriget en gång var för handen, måste vara alla sanna fosterlandsvänners plikt att erbjuda sin medverkan och icke af personligt hat låta sig förledas att öfvergifva sin konung. Hon anser arméns beteende och dess förklaring att ej vilja gå öfver gränsen oursäktliga; »ty det tillkommer ej nationen att yttra någon mening, när ej ständerna äro tillsammans, och en armé, som står under fanorna, har endast att lyda sina befälhafvare och utföra dessas befallningar».[2] Under krigets fortgång blir hon emellertid alltmera afvogt stämd; hon riktigt frossar i skildringarna af konungens och Armfelts militära oduglighet, af oredan i dispositionerna och af intendenturens brister; hon söker i möjligaste mån att bagatellisera eller göra misstänkta de framgångar som vunnos,[3] ja, hon vill t. o. m. i konungen själf se den hemlige anstiftaren af Anjalaförbundet såsom ett förtvifladt medel att få slut på ett lättsinnigt påbörjadt krig, som han ser sig ur stånd att föra till ett lyckligt slut. Denna antecknarinnans benägenhet att finna fel i allt, som från den svenska krigsledningens sida göres, hennes uppträdande i den Cronstedtska affären liksom den mildhet, hvarmed hon trots allt bedömer de uppstudsiga officerarne, äro liksom åtskilligt annat bevis för, huru djupt anstuckna äfven de bättre af tidens människor voro af den brist på disciplin, på offervillighet, på medborgarsinne, som för att tala med Levertin visade, att det var något brustet i den kanske primitiva, men djupa och starka samhörighetskänsla, som bildar ett fosterland.

Men om hertiginnan sålunda, då det rör kriget, reagerar mot den oppositionella uppfattningens öfverdrifter, så kan man säga, att den i stället helt gör sig gällande i skildringen af 1789 års riksdag. Den ljuder redan i de patetiska inledningsorden till skildringen: »Ingen tids historia kan uppvisa motstycke till de gräsligheter, som jag

[1] II, s. 226—228, 231.
[2] II, s. 287, 313, 350. jfr s. 266.
[3] III, s. 118, 119, 122, 137 o. s. v.

Digitized by Google

nu går att afslöja. Ni konungar och furstar, som en gång komma att läsa detta, ni må darra och undvika att taga exempel utaf denne, som i alla tider måste blifva en skräck och fasa ej blott för sitt eget land utan för hela världen. Måtte alla folk, det svenska såväl som öfriga inom Europa, låta varna sig af detta borgerskaps svaghet och öfverdrifna rättskänsla, liksom af de arma men redbara böndernas lättrogenhet att ej kunna misstänka någon orättrådighet hos den de trott sig skyldiga att lyda. Må de också se ett varnande exempel uti detta karaktärssvaga prästerskap, inom hvilket guldtörst och egennytta är förhärskande, ehuru man väl just där borde finna den största oförvitligheten.»[1] I öfverensstämmelse med denna grunduppfattning är ock den följande skildringen. Konungens bevekelsegrunder och åtgärder framställas i den svartaste dager, om hans medel att leda ständerna berättas de vidunderligaste historier, under det riddarhuskoryféerna prisas för en »romersk fosterlandskärlek».[2] Af hertiginnans skildring framgår för öfrigt — något som af en annan anmälare redan påpekats — i hvilken grad konungen förstod att genom sin skickliga riksdagsledning förbrylla sina motståndare. Oppositionen har tydligen väntat sig de mest hårresande våldsamheter och öfvergrepp, hertiginnan såg i andanom sin make och sin svåger häktade och beredde sig att i spetsen för trupperna befria dem. Hon låter t. o. m. ordet Bartholomeinatt flyta ur sin penna. Konungen åter uppträder i det hela saktmodigt, nästan undfallande, på ett sätt, som kommer de fronderande hertigarne att gemensamt utbrista: »Våra stora känslor hafva således varit utan ändamål.»[3] Och ser man på konungens skarpaste, delvis utom författningens ram fallande åtgärder: strafftalet till adeln, några på det humanaste sätt vidtagna häktningar, framtvingandet af ett skrufvadt bifall till förslaget om bevillningens åtagande till nästa riksdag, så får hertiginnans ofvan anförda högtidliga uppfordran till eftervärlden en nästan komisk anstrykning. Med hänsyn till sättet för förenings- och säkerhetsaktens antagande kan det för öfrigt vara nyttigt att erinra sig, att den »Riksakt», hvarigenom Gustaf IV Adolf med hela sin ätt förklarades kronan förlustig, antogs vid ett plenum plenorum,[4] liksom att trots det förbehåll bondeståndet gjort i afseende på vår nu gällande regeringsforms § 114, den nyvalde konungen förklarade regeringsformen vara »af riksens ständer fastställd».[5]

I sin teckning både af ryska kriget och af 1789 års statshvälfning visar sig för öfrigt hertiginnan sakna blick för det, som för eftervärlden utgör det beståndande i Gustaf III:s politik under de sista regeringsåren: sträfvandet att öka vår nationella självkänsla och att dymedelst bevara vår yttre och inre oafhängighet af Ryss-

---

[1] III, s. 16.
[2] III, s. 94.
[3] III, s. 38, 105.
[4] Sandegren, Till historien om statshvälfningen i Sverige 1809. s. 43.
[5] Alin, Konungamakten, Bondeståndet och Regeringsformen 1809 (Ny Svensk Tidskrift 1885), s. 393.

Digitized by Google

land, som utgör det berättigade i konungens krigspolitik, och nödvändigheten att med andra samhällselement ersätta den härskande riddarhusbyråkrati, som under ett halft århundrade ådagalagt sin oförmåga att lösa de densamma förelagda politiska uppgifter, hvilket utgör den bärande tanken i 1789 års statshvälfning — med andra ord medelklassens begynnande öfvertagande af makten, som samtidigt men *mot* kungadömets vilja framtvangs i Frankrike. För hertiginnan är kriget blott ett utslag af konungens oroliga och lättsinniga ärelystnad eller ett försök att draga uppmärksamheten från de inre missförhållandena, omhvälfningen endast despotismens genomförande med »packets» tillhjälp, och »packet» innesluter för henne äfven män sådana som Nordin, Vallqvist och Håkansson, i hvilka den höga antecknarinnan ej förmår se annat än egennyttiga och hänsynslösa karriärister. Och den begynnande privilegieutjämningen framstår blott såsom ett attentat mot adelns rättigheter. —

Hvad angår teckningen af konungen, så har den åberopats och kommer helt visst än ytterligare att åberopas såsom ett starkt vittnesbörd mot honom inför historiens domstol. Enligt anmälarens förmenande väger dock detta vittnesmål i verkligheten ej alltför tungt. Därtill är teckningen för litet både sammanhängande och förstående, med ett ord för litet sann och träffande; författarinnan har icke hittat nyckeln till denna mångskiftande och gåtfulla karaktär. Konungens skuldregister är i hans svägerskas ögon långt nog. Hon beskyller honom för de skamligaste utsväfningar,[1] för feghet, hämndlystnad och grymhet,[2] ja, hon anser honom genom grefve Tessin vara uppfostrad i jesuiternas grundsatser eller kanske rent af en hemlig medlem af orden.[3] Hon tillvitar honom i utrikespolitiska ting en stupiditet utan gränser.[4] Under åren 1788—90 finnes det knappast någon nedrighet, som hon icke tror honom vara i stånd att begå — jag erinrar blott om insinuationerna, att han själf vore Anjalaförbundets upphofsman,[5] liksom att det var på hans order, som Lilliehorn afhöll sig från deltagande i sjöslaget vid Gottland för att dymedelst hindra hertigen att vinna ännu en seger.[6] Under riksdagen 1789 går hon ända därhän, att hon förklarar sig med lugn motse hans dödsdag, »i tanke att denna möjligen skall bidraga till Sveriges framtida fred och lycka», och denna tanke återkommer än en gång i anteckningarna från 1789.[7]

Efter konungens död låter det emellertid helt annorlunda. En karakteristik af honom — i det hela visserligen ogynnsam — inledes af följande ord: »Det vore i sanning orätt af mig att vilja säga något ondt på askan efter en sådan hjältenatur som Gustaf III

[1] III, s. 55, 221, 386.
[2] III, s. 287, 306, 341.
[3] III, s. 390, 386.
[4] III, s. 3.
[5] III, s. 111, 134, 270.
[6] III, s. 155, 178, 188.
[7] III, s. 69, 176.

Digitized by Google

onekligen var, ty helt visst var han en både stor och snillrik man, som skulle kunnat blifva jordens förnämste konung, såvida han blott såsom grundval för sina handlingar haft rättframhet».[1] På andra ställen talar hon om hans »naturliga godhet» och »vanliga själsstyrka». Och Gustaf III såsom utrikespolitiker karakteriseras med följande ord: »Åt de utrikes angelägenheterna ägnade han sig emellertid med en viss följdriktighet, och törhända må han anses såsom den främste politikern i Europa, ehuru han understundom, med sin smak för omvägar, var alltför listig, och en större uppriktighet möjligen varit önskvärd».[2]

De anförda omdömena, hvartill flere af bägge slagen skulle kunna läggas, gifva ingen helgjuten bild. Och den ändring antecknarinnans uppfattning undergått kommer nog tvärt och oförmedladt. Man har närmast ett intryck af, att hon under kriget och riksdagsstriderna i sin hetta fällt öfverord, som hon efter konungens blodiga slut ångrar och söker förtaga genom uttalanden, som andas beundran och erkännande. Men oafsedt detta röja hertiginnans karakteristiker intet verkligt grepp på ämnet, intet verkligt inträngande i den skildrade karaktären. Gustaf III må ha haft de flesta af de dåliga sidor, som hon med motståndarens skärpta blick ser hos honom; han må vara förtjänt af de loford hon efter hans död skänker honom. Men hon lyckas ej få fram det, som gjorde honom till hvad han var, det som i alla förhållanden gjorde honom till en medelpunkt, som tvang alla att taga parti för eller mot. Och den har ej blickat djupt i Gustaf III:s själslif, som kan utropa: »Ack, huru kan det komma sig, att mildheten skall vara en för vår konung så alldeles främmande känsla?»[3]

För öfrigt: hvad som framför allt blifvit klart för anmälaren vid studiet af dessa dagboksanteckningar, af adelsoppositionens åskådning, sådan den ter sig hos en anhängare, som måste räknas till de bättre och allvarligare bland samtidens personligheter, af de intriger, som mot konungen bedrefvos, och af de infamier, som om honom utspredos, det är, att Gustaf III trots det ofullgångna i hans statsmannabegåfning, trots de många små eller rent antipatiska sidorna i hans karaktär dock var hufvudet högre än sin samtid. —

Af ingalunda det minsta intresset i hertiginnans anteckningar är hvad hon har att meddela om sin make. Rörande sina rent personliga sorger och missräkningar som maka iakttager hon en stolt förbehållsamhet. Dess mera får man veta om den politiska roll hertigen spelat och den påverkan i den ena eller den andra riktningen hon sökt utöfva. Ehuru hon har ett lika skarpt öga för hans svaga karaktär som för hans goda hjärta, är det ej utan, att hans verksamhet under ryska kriget omger honom med en hjältegloria i hans makas ögon. Och rent rörande är hennes försök att under 1789 års riksdag göra honom till en frihetens värnare och

[1] III, s. 453.
[2] III, s. 437.
[3] III, s. 341.

Digitized by Google

förkämpe, hvarvid han dock ömkligen svek sin makas förhoppningar, liksom hennes ifver att betona och karakterisera hans utmärkta styrelse såsom förmyndare i motsats mot den föregående regeringens vanstyre.

Vid utgifvandet af de båda nya delarna ha samma grundsatser följts, som vid utgifvandet af den första. Om man också från den historiska vetenskapens synpunkt måste beklaga öfverflyttningen till svenska språket, kan man dock knappast undgå att ge utgifvaren rätt i hans mening, att denna öfverflyttning varit nödig för att göra den höga författarinnans »lifsverk tillgängligt för den stora allmänheten». Och skulle nu en gång en dylik försvenskning af originalet ske, kunde läsaren knappast önska sig en elegantare öfversättning.

Mycket af intresse erbjuda ock de aktstycken, som utgifvaren ur Eriksbergsarkivet med frikostig hand bifogat under strecket. Särskildt förtjäna att framhållas åtskilliga af brefven från hertiginnan till hennes gemål samt de öfvermåttan karakteristiska utdragen ur Tolls bref till d'Albedyhll rörande planen att uppbränna den i Sundet liggande ryska flottan.[1] Däremot kan man endast önska, det de Sinclairska anteckningarna lämnats åsido; de äga på långt när icke samma källvärde, som det mesta af hvad i öfrigt meddelas. De talrika hänvisningarna till andra urkundssamlingar, liksom till moderna bearbetningar bära vittne om, huru allvarligt utgifvaren tagit sin uppgift. En särskild mention förtjäna de upplysande personregistren.

Arbetets utstyrsel är förstklassig. De porträtt af grefvinnan Sophie Piper, född Fersen, och af friherre C. Bonde, som pryda boken, äro mycket fint utförda. Priset är i förhållande till det värdefulla och intressanta innehållet och den förnäma utstyrseln mycket lågt. Anmälaren kan till slut endast ge uttryck åt den önskan, att utgifvaren måtte finna tid och krafter att fullfölja ett arbete, som redan förvärfvat honom stora anspråk på både den historiske fackmannens och den historiskt intresserade allmänhetens tacksamhet.

H.

Krigets historia ur folkrättslig synpunkt i kort sammandrag. Af Rikard Kleen. 274 s. P. A. Norstedt & Söner, Stockholm. 1907.

En sammanfattande öfversikt af krigets historia från synpunkten af de folkrättsliga idéernas gradvis skeende utveckling till större regelbundenhet och humanitet är en lika lockande som svår uppgift. Den kräfver icke blott gedigen kunskap på folkrättens område, utan äfven ett historiskt skoladt betraktelsesätt och förmåga att tillgodogöra sig den historiska vetenskapens metoder. Finnas hos författaren dessa båda lika oundgängliga förutsättningar, så är uppgiften

[1] III, s. 72, 73.

Digitized by Google

synnerligen tacksam, ty den folkrättsliga litteraturen — åtminstone den i våra offentliga boksamlingar tillgängliga — kan tills dato ej uppvisa något öfversiktsarbete öfver detta både för den allmänna historien och för folkrätten så högst betydelsefulla ämne. Icke så som skulle de folkrättsliga handboksförfattarna ha förbisett krigsrättens utvecklingshistoria, men de ha vanligen nöjt sig med att vid sina systematiska framställningar af denna rätt förutskicka mycket knapphändiga reflektioner om dess allmänna utveckling och små historiska öfversikter öfver äldre tiders sätt att teoretiskt uppfatta och i praktiken tillämpa den ena eller andra gruppen af rättsregler, hvilka sedan utförligt diskuteras och framställas från synpunkten af hvad som nu kan sägas vara mer eller mindre erkänd internationell rätt. Så ha t. ex. Bluntschli, F. de Martens, Pillet, Rivier och Ullmann — för att blott nämna några kända auktoriteter — behandlat detta ämne. Det behöfver ej särskildt framhållas, huru mycket större öfverskådlighet och bekvämlighet, i synnerhet för den historiska vetenskapens idkare, en sammanfattande öfversikt af krigsrättens allmänna utveckling — från äldsta tider till våra dagar — måste erbjuda. Uppgiften är emellertid oerhördt svår, och ej enhvar medlem af *Institut du droit international* är skickad att lösa den. Därpå erbjuder ej minst föreliggande arbete af Rikard Kleen, medlem af det berömda folkrättsinstitutet och f. d. praktiskt verksam diplomat i de till 1905 förenade konungarikena Sverige—Norges tjänst, ett lika öfvertygande som nedstämmande bevis.

Kleen har som bekant bakom sig en ganska voluminös folkrättslig produktion, särskildt rörande neutralitetens lagar och kontrabandsbestämmelser, och han bebådar till 1908 en »Kodificerad handbok i krigets lagar till lands och sjös», till hvilken förmodligen den nu utkomna historiska öfversikten är tänkt såsom en i populär form hållen inledning. Den populära formen har medfört, att källor och litteratur endast undantagsvis angifvits, hvarigenom det för en granskare beklagligt försvårats att kontrollera de framställda påståendena. Att man ej i regel kan taga dem för goda endast på herr Kleens auktoritet, framgår med skrämmande tydlighet af ett enda litet exempel. På tal om ryssarnas krigsbruk under det senaste östasiatiska kriget skrifver han (sid. 254):

»En mängd neutrala fartyg blefvo af den på väg till Orienten mötande ryska Östersjöflottan beskjutna utan ringaste anledning, tyska, engelska. amerikanska, skandinaviska. *I Nordsjön sköts ett fredligt svenskt fartyg i sank med man och allt.* Slutligen satte nämnda ryska flotta kronan på sitt verk genom att medelst beskjutning på nära håll utan orsak anställa ett formligt blodbad bland engelska fiskarefartyg *utanför Hull på utkanten af de brittiska territorialvattnen*, en bedrift, som — — — ägde till följd ett slags tvångskonvojering af den ryska flottan under en engelsk eskader, som *öfvervakade hennes uppförande under färden till Asien.*»

Frånsedt uppgiften om Doggersbanks geografiska läge och den missledande notisen om den engelska »tvångskonvojeringen», hvilken ju ej hade den omfattning Kleen synes antaga, så måste man häpna

Digitized by Google

öfver det sätt, hvarpå den till sina följder dess bättre ganska oskyldiga och för öfrigt allmänt kända »Aldebaran-affären» här fått. Har Kleen ej tagit del af den internationella undersökningen i Doggersbanks-affären, där Aldebaran-episoden just med stöd af uppgifter från det »i sank med man och allt» skjutna fartygets besättning spelade en ej obetydande roll? Eller har han vid sin materialsamling utan vidare godtagit första bästa sensationella tidningsnotis han råkat träffa på? Man måste efter denna lilla inblick i arten af författarens forskningsmetod med en viss oro gå till hans skildring af äldre tider, frågande sig: När detta sker på det färska trädet, hvad skall då icke vara möjligt på det torra?

I Kleens framställning af äldre tiders krigföring är det emellertid mindre de enstaka faktiska misstagen, som falla i ögonen, än det genomgående flacka och ohistoriska uppfattningssättet. Han utgår från det vackra och höga ideal, som han själf jämte vår tids högt utbildade folkrättsvetenskap hyllar, och använder sedan oförskräckt denna måttstock vid bedömandet af gångna tider, därvid ej skyggande tillbaka för de djärfvaste generalisationer, allra minst när de underlätta framkallandet af den indignationsatmosfär, som för honom liksom för så många andra aktningsvärda filantroper är den lifsluft de helst vilja dväljas uti, frossande på allehanda mer eller mindre tillförlitligt betygade »atrocities» såsom en oumbärlig ingrediens i deras andliga näring. Finner han så i enstaka alster af ett folks litteratur uttalade några grundsatser, som tyckas förebåda t. ex. Genèvekonventionen, så drager han däraf mycket vidtgående slutsatser om det folkets humana krigföring, medan däremot enstaka skildringar af grymma krigsbruk förmå honom att sätta andra folk i strykklass och ideligen aga dem med häftiga förkastelsedomar. Det är på detta sätt han t. ex. kommer till ett omdöme sådant som att (s. 13) det skulle ha existerat »en mera civiliserad krigsande i det uråldriga Indien, Kina och Japan, än åtminstone hos en *del* af Europa så sent som nitton hundra år efter Kristus», medan däremot hebréerna med stöd af några kända bibelställen i Domareboken och Samuëlsböckerna framställas öfver en bank såsom verkliga vilddjur i osläcklig blodtörst. Högdraget klandras också (sid. 61) medeltidens folk i allmänhet därför att de icke läto tvister vid sammanstötningar till sjös med fribytare eller sjöfarande af annan nationalitet »helt enkelt afgöras af territorialdomstolarna i vanlig ordning», utan i stället af dylika anledningar voro nog ohyfsade att börja krig. De långt in på 1700-talet förekommande aftalen om lämnande af hjälptrupper till en krigförande utan att därför direkt själf deltaga i kriget stämplas utan vidare såsom »brottsliga fördrag» (sid. 99) utan behörig hänsyn till att neutralitetsbegreppet liksom allt annat mänskligt arbetat sig fram till allt högre fulländning och på den tiden ej som nu var absolut oförenligt med ett dylikt tillvägagångssätt. En framställning, som på detta sätt liksom instämmer alla gångna generationer inför en domstol, undersökande och dömande efter Haagtribunalets rättsregler, måste från historisk synpunkt betecknas som

Digitized by Google

missledande och orättvis. Det är ej i denna mening man får göra »Weltgeschichte» till »Weltgericht».

Medan gängse folkrättsliga definitioner pläga beteckna kriget, som »det yttersta tvångsmedlet, den väldigaste självhjälpen för uppnående af ett statsändamål» (så Rivier, *Lehrbuch des Völkerrechts*, s. 360), så är det för Kleens »från rent mänsklig grund utgående betraktelsesätt» rätt och slätt »*en utsväfning*» (sid. 2), som smittat staterna, sedan den ursprungligen, »i den gråa forntiden» varit rent individuell och för den enskilde utgjort »en sport, ett tidsfördrif, en öfning» (sid. 4). Fäster man tillbörlig hänsyn till denna hans utgångspunkt, så förklaras mycket i den senare följande framställningen, och man anar redan vid läsningen af de första sidorna, att hans historiska framställning torde arta sig till raka motsatsen mot Lueders i Holtzendorffs bekanta *Handbuch*, hvilken af Rivier beskrifves som affattad »in wahrhaft realistisch-juristischem Geiste, frei von antimilitärischen Vorurteilen und pseudohumanitarischen Gemeinplätzen und mit sehr reichhaltigen Litteraturangaben».

Det är särskildt forntidens och medeltidens krigföringshistoria, som lider af de anmärkta felen, medan författaren däremot kommer upp på fastare mark, då han skall skildra den från Grotius utgående moderna folkrättens landvinningar i nyare tid. Skildringen af tiden 1648—1856 utgör den utan jämförelse vederhäftigaste delen af hans bok och företer åtskilliga intressanta synpunkter. Hans uppfattning af kristendomens och reformationens inverkan på krigsbruken är däremot allt annat än öfvertygande. Kristendomen uppfattas nämligen af honom på Tolstojanskt manér, och i sin filippik mot den ursprungliga lärans senare förvanskning ordar han straffande om »sådana tänjbara begrepp som nåd, förlåtelse, försoningsoffer m. fl., farliga redan genom mängdens svårighet att förstå dem och lätthet att missbruka dem», hvilka öfverförda på samhället skulle utplåna »all aktning för skillnaden mellan rätt och orätt, förtjänst och skuld» samt komma världen att »sjunka i idel brott och laster» (sid. 42—44). I stil härmed står hans misskännande af medeltidskyrkans, af Pillet och Martens oförbehållsamt prisade[1] verksamhet för krigsbrukens humanisering samt hans groteska påstående om »reformen» (= reformationen) vid nyare tidens början, att den »verkade en tillbakagång i krigets hyfsning genom en missriktning i människans inre troslif» (sid. 73). Till dylika öfverord berättigar ej den beklagligt riktiga iakttagelsen om den barbariska vildhet, som plägar utmärka religionskrig, de må nu föras af kristna eller folk af annan trosbekännelse. Hvad särskildt trettioåriga kriget beträffar, så torde det numera vara en öfvervunnen ståndpunkt att lägga hufvudansvaret för dess omänsklighet på »den uppskrufvade religionsfanatismen». Författaren nämner också vid sidan däraf som bidragande orsak hvad han med ett dunkelt uttryck kallar »legosystemet utan sold» (sid. 77), hvilket han sätter i motsats mot Gustaf Adolf, som »be-

[1] Pillet, Le droit de la guerré, I, 195. Martens, Traité de droit international, III, 186—94.

Digitized by Google

soldade sina trupper». Faktum var väl, att frånvaron af sold ej hörde till systemet på motsidan, men att väl soldens uteblifvande jämte den allmänna anarkien i det söndersplittrade Tyskland samt naturligtvis äfven — särskildt i början — en stark dosis religionsfanatism samverkade att framkalla den med rätta öfverklagade tygellösheten. — Ett exempel på sin vana att generalisera ger författaren straxt därpå, då han (sid. 78) säger, att »Cromwell lät utan vidare nedhugga garnisonerna i de städer, som blifvit med storm intagna». Gardiners noggranna och opartiska utredning af tilldragelserna i Drogheda och Wexford ge ej stöd för det antagandet, att Cromwell skulle ha hyllat denna grymma grundsats i den omfattning Kleen här vill göra troligt.

Vid framställningen af 1780 års väpnade neutralitet förekommer ett egendomligt missförstånd af punkt 3 i den bekanta ryska deklarationen af den 9 mars 1780. Kleen återger den sålunda: »För krigskontraband skall anses hvad som blifvit fastställdt i det rysk-engelska fördraget af den 20 juni 1766, *hvilket förklaras bindande för alla krigförande*». I originaltexten står emellertid: »L'impératrice se tient à ce qui est énoncé etc. . . . en étendant ces obligations à toutes les puissances en guerre», d. v. s. hon utsträcker sina 1766 gentemot England åtagna förbindelser till att gälla hennes regerings uppträdande mot alla krigförande parter, men hon ålägger ej af egen maktfullkomlighet dessa krigförande några bindande regler. Bundna af dessa regler skulle vederbörande makter blifva först genom deras afsedda anslutning till förklaringens principer. Detta framgår tydligt af att kejsarinnan i förklaringen anger sig sjelf vilja »exposer aux yeux de l'Europe *les principes qu'elle va suivre*» och bestyrkes för öfrigt af framställningen hos Fauchille, *La diplomatie française et la ligue des neutres de 1780* (Paris 1893). Missförståndet förklaras måhända af en viss på långvarig vistelse i utlandet beroende svårighet hos författaren, märkbar äfven på andra ställen i föreliggande arbete, att finna de adekvata svenska uttrycken för hvad han vill säga. I hans på franska utgifna arbete: *Lois et usages de la guerre* (1898, I, sid. 21) använder han på motsvarande ställe ett korrektare uttryck. Språkliga inadvertenser sådana som »första tillstötelsen», »tänkeri», »förständigande» (i betydelsen »uppgörelse») och andra liknande förekomma för öfrigt flerstädes, men böra af ofvan anförda skäl ej alltför hårdt bedömas.

De senaste decenniernas krigiska förvecklingar behandlas af Kleen ur folkrättslig synpunkt ganska utförligt; en tiondedel af boken är t. ex. sålunda ägnad åt det sydafrikanska kriget 1899—1902. Detta kapitel torde i alla afseenden vara det minst tillfredsställande. Enär förf. där undantagsvis anger sina hufvudkällor, kan man också bättre än annars följa hans metoder och arbetssätt, hvarför en något mera ingående belysning af förf:s framställning därvidlag är synnerligen frestande att söka åstadkomma. Af utrymmesskäl må här blott några få punkter upptagas till närmare granskning.

Digitized by Google

Kleen gör här uttryckligen anspråk på att uppträda som »den opartiske häfdatecknaren», hvilken, »huru smärtsamt det än är», känner sig nödsakad att åt offentligheten öfverlämna särskildt uppgifterna om den engelska krigsmaktens öfvergrepp, »visserligen tillbörligen rensade» (sid. 220). Ett par exempel skola visa beskaffenheten af denna »rensning» och de meddelade uppgifternas allmänna tillförlitlighetsgrad.

Naturligtvis upprepar denne »opartiske häfdatecknare» de kända slagorden om att den brittiska armén skulle »öfvervägande bestå af landets värsta afskum», människor, som taga värfning för att »mindre bevakade under fientligheternas brus, ostraffadt kunna gifva fritt lopp åt sin vildhet», allrahelst som i England »boflifvet uppmuntras genom medvetandet att armén står förbrytaren till buds som sista tillflykt» o. s. v., o. s. v. Vidare får man veta, att regeringen under kriget lät använda dum-dumkulor under förevändning att »kvalfulla medel voro nödvändiga mot vilda folk, på grund af deras dödsförakt». Detta »svepskäl» gisslas sedan såsom otillämpligt på boerna, som ju ej voro någon »vild fiende», och det utsäges, att dessa och andra grymheter genomgingos af »tanken att genom sådana möjligen kunna ersätta bristande öfverlägsenhet i striden». Dessa anklagelser äro lika illvilliga som grundlösa. Enligt officiell engelsk undersökning, företagen af lord Elgins kommitté, som svårligen kan förnekas vitsord, då den inom sig inneslöt flera afgjorda motståndare till toryregeringen och då dess uttalanden helt grundade sig på edliga vittnesmål, utlämnades för krigsändamål under hela kriget inga patroner af den beryktade modellen »Mark IV». Denna var ursprungligen afsedd till normalbeväpning för armén, och på försommaren 1899 utgjordes 66 miljoner af hela förrådet (151 milj.) utaf kulor af denna typ. Kom så Haagkonferensens uttalande mot s. k. expansiva kulor och skjutöfningarna vid Bisley, hvilka ådagalade, att dessa kulor vid stark hetta och otillräcklig rengöring förstörde geväret. England undertecknade ej Haagkonventionen i denna del, men regeringen kände sig ej fri från dess moraliska påverkan. Afgörande var emellertid typens tekniska ofullkomlighet. Resultatet blef, att Mark IV redan sommaren 1899 förklarades »non-effective for war», att *den 15 juli* order sändes till Syd-Afrika om att det lilla tidigare dit sända förrådet af dylika kulor ej fick användas annat än vid öfningsskjutning och att *den 17 oktober* (mindre än en vecka efter krigsutbrottet) för säkerhets skull ny order telegraferades dit ut om *hemsändande* af detta förråd. Kulor af typen Mark IV kommo ej heller, åtminstone med befälets vetskap, till användning i kriget. Den af Kleen *inom citationstecken* återgifna motiveringen för deras användning torde vara en förvanskning af sir John Ardaghs förklaring inför Haagkonferensen, där denne med stöd af erfarenheter från Chitral och Omdurman talade om att typen Mark II visat sig »ej dödlig nog att hejda en anstormning af religiösa fanatiker». Hvarken då eller sedermera tillämpades detta resonnemang på boerna. Att midt under kriget denna sak ej klart utreddes i parlamentet, utan att mi-

Digitized by Google

nistrarna gåfvo undvikande svar, förklaras mycket enkelt därmed, att kasseringen af Mark IV ledt till en sådan ammunitionsbrist i hemlandet, att vid ett tillfälle endast 2 à 3 lådor kulor af Mark II funnos kvar.[1] Det kan emellertid ej bestridas, att öfverbefälhafvarna *å ömse håll* klagade öfver att soldater sårats genom expansiva kulor. Till boernas urskuldande, anför Kleen härvidlag (sid. 233) såsom bevisad sanning en i Europa af doktor Leyds framkastad lös förmodan, att det varit »ifrån engelsmännen eröfrad materiel», medan den verkliga förklaringsgrunden torde vara, att enskilda soldater inom båda arméerna ibland mot befälets order genom att borttaga spetsens nickelbetäckning sökte göra sin ammunition mera effektiv.

En annan af Kleens beskyllningar (sid. 225 och 236) går ut på, att engelsmännen systematiskt skulle »emot boerna väpnat vildar» och användt dem som »förstärkningstrupp». Sanna förhållandet är, att kriget från början proklamerades som ett »den hvite mannens krig», att basutofolket genom engelska myndigheters auktoritet afhölls från att falla öfver sina arffiender boerna, och att ej ens de disciplinerade indiska trupperna tillätos deltaga i kriget. I Mafeking användes 200 kaffrer till försvar af den af boerna inneslutna »infödingsstaden», och i Griqualand East, Tembuland och Zululand uppsattes en gränsvakt af infödda, hvilken genom sin blotta existens förhindrade ett boerinfall, som kunnat leda till en allmän infödingsresning. Vid ett enda tillfälle, vid Deerdepoort (25 nov. 1899) anföllos boerna af kaffrer, men detta skedde mot det engelska befälets bestämda order och föranledde det samtidiga brittiska anfallets afbrytande. I *båda* arméerna användes däremot kaffrer ymnigt såsom oxdrifvare o. s. v., af engelsmännen mot betalning, af boerna till följd af tvångskommendering.[2]

Kleens hufvudkälla för uppgifterna om krigföringen utgöres af de kommenterade notiser professor Franz Despagnet tid efter annan under kriget publicerade i *Revue générale de droit international public*. Despagnet framhåller emellertid bestämdt osäkerheten i oansvariga uppgifter af partiska nyhetsmeddelare och gör vid deras återgifvande vederbörlig reservation.[3] Kleen åter aftrycker mer eller mindre slarfvigt hvad som passar honom såsom ovedersägliga fakta, då det är oförmånligt för engelsmännen, medan däremot hvad som anförts mot boerna — hvilka han (sid. 241) klandrar för »öfverdrifven mildhet» — affärdas såsom »påståenden, aldrig bevisade och

[1] Jfr Report of his Majestys commissioners appointed to inquire into the military preparations and other matters connected with the war in South Africa (Blue Books, Cd 1789), sid. 86—87 och dithörande Minutes of evidence (Blue Books, Cd 1790 och 1791), questions 1371—73 och 1602.

[2] The Times' history of the war in South Africa, II, 138—40; III, 95—100; IV, 200. Minutes of evidence (Blue Books, Cd 1790—91), questions 16008—16015.

[3] »Sans négliger cette dernière source des renseignements nous en indiquerons toujours le caractère, pour qu'on en puisse déterminer la véritable valeur». Revue générale etc., 1900, sid. 657.

Digitized by Google

ingenstädes trodda, genast vederlagda från neutralt håll» (sid. 233). Typisk är hans skildring af en episod från Elandslaagte (sid. 221, not. 1). Där sägas engelsmännen ha nedgjort *»ett ofantligt antal»* boer, som redan gifvit sig, och detta »under befälets ledning och order». Belåtet tillägger han, att samma regemente vid ett annat tillfälle »ertappades» af boerna, då *»de skyldiga* måste samtliga gå öfver klingan» utom några få, som affärdades för att ge bud om hämnden. Hos Despagnet finner man, att källan är en uppgift i den holländska tidningen »Nieuwe Rotterdamsche Courant» för den 25 jan. 1900, där det talas om att *90 boer* kringränts, gifvit sig och massakrerats af 300 lancierer, hvarefter vid ett senare tillfälle, den 18 november, blott *5 skonats utaf 600* af boerna tagna lancierer. Märk, att de 90 gjorts till »ett ofantligt antal», medan för de 595 användes beteckningen »de skyldiga» hos Kleen! Ur vederhäftiga skildringar af striden vid Elandslaagte kan man emellertid inhämta, att endast *en skvadron* lancierer deltog i förföljandet, då under deras anstormande äfven boer, som kastade sina vapen, dödades, hvaremot på återvägen från denna kavalleriattack man inskränkte sig till att taga fångar. Någon strid, där nämnda lancierregemente var med, omtalas ej alls den 18 nov. eller vid något tillfälle före den dramatiska hämndesagans förekomst i den holländska tidningen. Dess berättelse torde vara en utbrodering af bland de förbittrade boerna dagarna efter Elandslaagte gängse hotfullt tal om att döda alla lancierer de kommo öfver.[1]

På liknande sätt skulle en hel rad andra Kleenska anekdoter kunna belysas. De anförda exemplen må emellertid vara nog. De äro uttryck för ett slags litterär krigföring, som måhända äfven den kunde vara i behof af humanisering och tuktande reglering samt förvisso har att ansvara för mycket trots all välmening och god tro sammanhopadt nationalhat. Obestyrkta eller oriktiga påståenden af denna art endast försvaga intrycket af författarens bättre motiverade förkastelsedomar t. ex. öfver de Roberts'ska proklamationerna om edstvång och farmbränning.

Författaren ger till sist i slutkapitlet »återblick och framtidsutsikter» på några få sidor en verkligt värdefull öfversikt af hvad som hittills vunnits för krigens humanisering. De pedagogiska betraktelser om gängse vekliga uppfostringsmetoders sammanhang med utsikterna för en fortgående förbättring af krigsbruken falla liksom bokens rent folkrättsliga partier utanför såväl recensentens kompetens som ramen för denna tidskrift.

Verner Söderberg.

[1] The Times' history of the war in South Africa, II, 189—92.

Digitized by Google

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 19: H. 4. A. Heusler, Are's Íslendingabók und Libellus Islandorum. — Th. Hjelmqvist, Till Heming Gadhs bref. — A. Kock, Till frågan om fornsvenska adjektiv på *-likin*. — F. Jónsson, Anmälan av »B. Sijmons, Die lieder der Edda I. band. — H. Gering, Vollständiges Wörterbuch zu den liedern der Edda (= 2 bind af Eddaen)». — F. Jónsson, Nekrolog över Jón Þorkelsson.

Julbok för Västerås stift 1906. A. Johansson, Konung Erik XIV:s graf i Västerås domkyrka. — J. E. Broberg, Irsta kyrka. — C. W. Söderström, Elfdalens kyrka och Evertsbergs kapell.

Kyrkohistorisk Årsskrift. Utg. af H. Lundström. **Årg. 8. 1907.** O. Janse, Medeltidsminnen från Östergötland. (Med 100 bilder i ljustryck och autotypi.) — H. Lundström, Betydelsen af Luthers ord om ett svar »utan horn och tänder». — A. Hallenberg, Den skånska kommissionen 1669—1670 och de skånska landskapens kyrkliga förhållanden. — H. Lundström, Anteckningar om en märklig folkpredikant och vetenskapsman från Linnés dagar. — H. Lundström, Några egenhändiga intyg af Carl Linnæus. — H. Lundström, Vota vid biskopsvalet till Linköpings stift 1636. — H. Lundström, Laurelius' visitationsordning. — H. Lundström, Ett nytt bidrag till konfirmationens historia i Sverige. — H. Lundström, Ett C. A. Agardhs uttalande från år 1842 om prästbildningen. — J. Sjöholm, Henrik Reuterdahls utländska resa 1835. (Forts. från årg. 7 och afslutn.). — Granskningar och anmälningar. P. Pehrsson, De till Sverige inflyttade vallonernas religiösa förhållanden, anm. af G. Walli. — **Skrifter utgifna af Kyrkohistoriska Föreningen. 2: 5.** Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång. Samlade och utgifna af H. Lundström. H. 5.

Meddelanden från svenska riksarkivet. Ny följd. 1: 15, 16. Riksarkivariens årsberättelse för 1906. — Handlingar rörande arkivväsendet.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1907, 4.** Åter i Uppsala 1826—1830. Ur Malla Montgomerys anteckningar meddelade af M. G. — K. Fabricius, Skånes Overgang fra Danmark til Sverige. 1—2, anm. af M. Mackeprang. — L. Weibull, Studier i Lunds domkyrkas historia, anm. af C. R. af Ugglas.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift, utg. af K. Wåhlin. **1907, 5.** I. Fehr, Karl von Linné. Barndomshemmet. Genom Lund till Upp-

Digitized by Google

sala. Triumferna i utlandet. I Stockholm. Den långa arbetsdagen i Uppsala. (Med en mängd illustr.) — 6. V. Almquist, Artur Hazelius. Några minnesord. (Med illustr.) — G. Linder, Skansen. (Med illustr.) — A. Romdahl, Nordiska museet. (Med illustr.) — O. Janse, Medeltidsminnen från Östergötland, anm. af O. Sirén.

Personhistorisk Tidskrift 1907. Årg. 9: H. 1. N. v. D[ardel], Stockholms öfverståthållare. Friherre Axel Sparre. (Med portr.) — O. Bergström, En maskeradbal på Stockholms slott 1692. — G. Indebetou, Om källor vid släktforskning.

Samlaren. Tidskrift utgifven af Svenska Litteratursällskapets arbetsutskott. **Årg. 27. 1906 (tr. 1907).** Cl. Annerstedt, Mémoires de Stenbock. — I. Collijn, Svenska boksamlingar under medeltiden och deras ägare. Smärre bidrag. 4. Rester af svenska medeltidsbibliotek i Kungl. bibliotekets inkunabelsamling. — I. Collijn, Svensk litteraturhistorisk bibliografi 1905. — *Bilagor:* L. Bygdén, Svenskt anonym- och pseudonymlexikon. Bibliografisk förteckning öfver uppdagade anonymer och pseudonymer i den svenska litteraturen. H. 11 (= Bd 2: H. 2). — Thorilds bref till C. F. Cramer. Med inledning och anmärkningar utgifna af M. Lamm. — 1500- och 1600-talens visböcker utgifna af A. Noreen o. J. A. Lundell. 6. Kungl. Bibliotekets visbok i 8:o. H. 2.

Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. 12: 2. A. Hahr, Studier i Johan III:s renässans. 1. Arkitektfamiljen Pahr. Med inkl. öfverstycken 82 illustr.

Statsvetenskaplig Tidskrift. 1907, 3. P. Fahlbeck, I förtroendets tecken. — E. Liljeqvist, Chr. Jac. Boström och frågan om folkets representation i staten. — S. Skarstedt, Tomträtt. — En befolkningsstatistisk fråga: dödligheten i 1808—1809 års krig. 3. Genmäle till prof. Clason.

Svenska Slöjdföreningens Tidskrift. 1907, Kvartalet 2. A. Branting, Textilkonst i Vadstena kloster och kyrka. 2. (Med 3 fig.) — L. Looström, Till den gamla Ulfsundafabrikens historia. (Med 15 fig.)

Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift 1906. Årg. 3. Tempelminnen. C. A. Hallström, Floda kyrka. — H. Söderstéen, Askersunds landsförsamlings kyrka. — C. Lönroth, Grafminnen i Tyresö kyrka.

Vårt Försvar. 1907. C. Bennedich, Frihetstiden och försvarsverkets förfall. — C. Bennedich, Fredriksodde. (Ett tvåhundrafemtioårsminne). Med 1 karta. — C. G. Malmström, Kristofer Freudenfeldt. En minnesteckning. — E. Grafström, Några ord om våra troféer. (Med 12 fig.)

Historisk Tidsskrift 1907. H. 3. Udgivet af den norske historiske Forening. **4:e Række. Bd 5: H. 2.** J. Nielsen, Nesjar. (Slutn.) — O. Olafsen, Fra Hardangerviddens Fortid. — C. W. Schnitler, Christiania förste Kunstskole. Et Bidrag til vor Kunsthistorie. — M. Olsen, Bidrag till Forklaring af norske Stedsnavne. — L. Berg, Om Jordegodsets Fordeling i Brunla Len (det senere Larvik Grevskab) omkring 1650 og 1700. (Forts.)

Samtiden. 1907, 4. Th. Holtfodt, Den neutrale zones »militære» værd. — **5.** N. Wille, Carl von Linné.

Finsk Tidskrift. Utgifven af M. G. Schybergson och R. F. v. Willebrand. **1907, Maj.** Fr. Elfving, Carl von Linné. Ett tvåhundraårsminne. Med helsidesplansch. — A. Hultin, Linnés lärjungar i Finland. — G. Schauman, Ett minne af Linné och hans förhållande till Kalm. — J. Hedengren, Kommunal rösträtt i Sverige. — **Juni.** O. Sylwan, Werner Söderhjelms Runebergs-monografi. — Ignotus, Landtdagen 1897.

Digitized by Google

Nylänningen. Hälsning till hembygden från Nylands studenter. **1906: H. 2.** H. Rönnberg, Gamla svenskar [Runö].

Finska Kyrkohistoriska Samfundets Handlingar. 6. Boëtius Murenius' Acta Visitatoria. 1—2: 1637—1666.

Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 78. Förhandlingar och uppsatser. 20. 1906 (tr. 1907). G. Heinricius, Israel Hwasser och Finland. Med 2 portr. — När Ryssen kom till Lappfjärd, medd. af Reinh. Hausen. — Katarina II:s möte med Gustaf III i Fredrikshamn 1783, medd. af Reinh. Hausen. — Bref af en karolin efter Pultava-slaget, medd. af Reinh. Hausen. — K. G. Leinberg, Ordenssällskapet Wallhall.

Deutsche Literaturzeitung. 1907, 1—6. K. Jacob, Der Grosse Kurfürst im Lichte der neueren Forschung.

Historische Vierteljahrsschrift. Herausg. v. G. Seeliger. **1907. Nachrichten und Notizen II. H. 1.** Nachrichten und Notizen (bl. a. N. Edén, Den svenska centralregeringens utveckling 1602—34, anm. af G. Mentz). — Personalien. — Nachrufe. — Erwiderung. — Berichtigung. — Versammlung Deutscher Historiker 1907. — **H. 2.** H. Kromayer, Über die Vorgänge in Rom im Jahre 1045 und die Synode von Sutri 1046. — E. Bernheim, Die Præsentia regis im Wormser Konkordat. — Kleine Mitteilungen. Kritiken. — Nachrichten und Notizen (bl. a. H. Teitge, Die Frage nach dem Urheber der Zerstörung Magdeburgs 1631, anm. af J. Krebs). — Kommissionen. — Personalien. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausg. v. Fr. Meinecke. **3:e Folge. Bd 2: H. 3.** B. Niese, Über Wehrverfassung, Dienstpflicht und Heerwesen Griechenlands. — F. Rachfahl, Robert Fruin. — Miszellen. J. H. Gebauer, Ein schwedischer Militärprozess von 1631. — Literaturbericht. — Notizen und Nachrichten (bl. a. F. Konze, Die Stärke, Zusammensetzung und Verteilung der Wallensteinischen Armee während des Jahres 1633. — C. Bildt, Christine de Suède et le conclave de Clément X (1669—1670), anm. af A. Pribram. — A. Levinson, Die Nuntiaturberichte des Petrus Vidoni üb. den 1. nordischen Krieg aus den J. 1655—1658, anm. af A. Pribram). — **Bd 3: H. 1.** J. Haller, Das Papsttum und Byzanz. — C. Varrentrapp, Rankes Historisch-politische Zeitschrift und das Berliner Politische Wochenblatt. — Miszellen. — Literaturbericht (O. Montelius, Kulturgeschichte Schwedens von den ältesten Zeiten bis zum 11. Jahrhundert n. Chr., anm. af R. H.) — Notizen und Nachrichten.

Literarisches Zentralblatt. 1907, 20. E. Daenell, Die Blütezeit der deutschen Hanse.

Mitteilungen aus der historischen Literatur. 1907, 3. L. Steinberger, Die Jesuiten und die Friedensfrage in der Zeit vom Prager Frieden bis zum Nürnberger Friedensexekutionshauptrezess 1635—1650, anm. af R. Mahrenholtz.

The English Historical Review. Edited by R. L. Poole. **1907, April.** J. B. Bury, The ceremonial book of Constantine Porphyrogennetos. — G. H. Orpen, Motes and Norman castles in Ireland. — G. B. Hertz, England and the Ostend company. — P. Vinogradoff, Frederic William Maitland. — Notes and documents. — Reviews of books. — Short notices (bl. a. T. Höjer, Studier i Vadstena klosters och Birgittinordens historia, anm. af W. A. C. — N. Edén, Grunderna för Karl X Gustafs anfall på Polen, anm. af W. F. R. — O. Varenius, Beskattning och statsreglering i England, anm. af W. F. R.).

Revue Historique. 1907, Janvier—Février. B. de Mandrot, Jean de Bourgogne, duc de Brabant, comte de Nevers, et le procès de sa succession

Digitized by Google

(1415—1525). — G. Servières, Un épisode de l'expédition d'Irlande. L'extradition et la mise en liberté de Napper Tandy (1798—1802). — G. Yakschitch, La Russie et la Porte Ottomane de 1812 à 1826; suite. — Bulletin historique: France. Moyen âge, par Ph. Lauer. — Allemagne. Époque moderne, par M. Philippson. — Correspondance. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Mai—Juin.** A. Bourguet, Le duc de Choiseul et l'alliance espagnole. Après le pacte de famille. — Ch. Pfister, Nicolas Remy et la sorcellerie en Lorraine à la fin du XVIe siècle; fin. — G. Cahen, Les relations de la Russie avec la Chine et les peuplades limitrophes à la fin du XVIIe siècle et dans le premier quart du XVIIIe. — E. Déprez, La mort de Robert d'Artois. — Bulletin historique: France. Moyen âge, par Ph. Lauer. Époque moderne, par H. Hauser. Publications diverses, par G. Monod. — Angleterre, 2e partie, par Ch. Bémont. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Juillet —Août.** Ch. Molinier, L'église et la société cathares; 1er article. — R. Guyot et F. Thenard, Le conventionnel Goujon; fin. — J. Flach, Le code de Hammourabi et la constitution originaire de la propriété dans l'ancienne Chaldée; 1er article. — F. Lot, La question des Fausses Décrétales. — G. Bourgin, Documents italiens sur Cagliostro et la franc-maçonnerie. — Bulletin historique: Congrès historiques; prix Peyrat, par G. Monod. Époque contemporaine par A. Lichtenberger. Publications diverses, par G. Monod. — Angleterre. Histoire par époques, par Ch. Bémont. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Digitized by Google

Öfversikter och granskningar.

Sveriges Ortnamn. Ortnamnen i Älfsborgs län. På offentligt uppdrag utgivna av Kungl. ortnamnskommittén. Akt.-Bol. Ljus, Stockholm 1906.

Genom kungl. bref af den 2 maj 1902 tillsattes en ortnamnskommitté bestående af riksantikvarien Hildebrand, kammarrådet Thulin och professor Noreen, hvilka sålunda representera hvar i sin stad den kulturhistoriska, kamerala och språkliga fackkunskapen. Kommittén fick i uppdrag att företa försöksundersökningar öfver ett läns eller landskaps territorial- och naturnamn samt på grundvalen af sina så vunna erfarenheter inkomma med plan till en fullständig undersökning af hela landets namnförråd och göra en beräkning öfver de kostnader, som kunna bli förenade med en sådan undersökning. Kommittén grep sig, efter en sommars förberedelser, an med Älfsborgs län.

De två hufvudkällorna för kännedomen om våra ortnamn äro dels den folkliga traditionen, sådan denna lefver å ort och ställe, dels äldre skriftliga uppteckningar från runinskrifter till jordeböcker och landtmäterikartor. Främst af dessa i värde har i regeln den förstnämnda, det folkliga uttalet, visat sig vara. Helt naturligt är detta, då man närmare tänker efter: folket i den bygd, där namnen äro i ständigt bruk, vinna genom detta den säkraste kännedomen om namnens form och innebörd. Man behöfver sålunda hos bygdefolket självt minst befara att råka missuppfattade och orätt återgifna namn — om också detta ej heller här är uteslutet eller alldeles sällsynt. De skriftliga källorna äro värdefulla i samma mån de korrekt återge den oförfalskade traditionen i orten, men mycket ofta afvika de dessvärre därifrån. Lärda spekulationer i Rudbeckiansk anda, »uppsnyggnings»-begär, feluppfattning, felskrifning o. s. v. ha ofta åstadkommit mer eller mindre flagranta oformer.

I allt väsentligt har ortnamnskommittén nu hunnit insamla och bearbeta det ofvan skisserade materialet för Älfsborgs län. En stor del föreligger redan i tryckfärdigt skick. Tre delar — Väne, Flundre och Björke härader — ha redan utkommit i bokhandeln

Digitized by Google

och en fjärde del — Redvägs härad — väntas i dagarna. En kortfattad anmälan af arbetet torde sålunda ha sitt intresse för Historisk tidskrifts läsare.

Namnmaterialet har fördelats på två afdelningar: territoriella namn och naturnamn. De förra omfatta namn på landskap, län, härad, tingslag, socken, kommun, församling, stad, by, hemman, lägenhet etc., det senare namn på öar, sjöar, höjder, fjäll, mossar, dalgångar o. s. v. Hvarje del af arbetet omfattar ett härads ortnamn, och hvarje härads territoriella namn äro grupperade sockenevis i bokstafsordning. Slår man upp en dubbelsida i arbetet, finner man denna uppdelad i sex kolumner: längst till vänster står det officiella namnet och omedelbart därunder ortsuttalet, återgifvet med svenska landsmålsalfabetets typer; i andra kolumnen upptas namnformer äldre än äldsta jordeboken, hvilken i regeln förskrifver sig från slutet af Gustaf I:s regering; i tredje jordeboks-namnformerna till 1877, därvid former som endast skilja sig i stafsätt, utan att detta kan antas betyda olika uttal, utelämnas; fjärde kolumnen anger öfriga hufvudformer af namn yngre än 1500-talets midt; den femte i orten gängse binamn och slutligen den sjätte namn på mindre från hemmanen afsöndrade lägenheter, verk och inrättningar.

På sidornas underdel följa så utförliga noter, som ge upplysningar om orternas ålder, där anträffade fornlämningar, kamerala, geografiska och historiska förhållanden, som äro af betydelse för de olika gårdarnas historia och namn, samt slutligen en förklaring af detta själft.

Naturnamnen behandlas på tre kolumner ordnade sidvis. Man har här kunnat sammanslå samtliga källcitat i en kolumn, motsvarande de fyra eller fem senare kolumnerna för territorialnamnen, och ägna den tredje spalten åt hvad som för dem behandlats i noterna.

Att här närmare ingå på detta stort anlagda verks praktiska och kamerala betydelse torde vara öfverflödigt Det torde vara nog att hänvisa på värdet af att få affördt ur offentliga handlingar. främst jordeboken, lägenheter som ej mer existera, att få af flera i gällande jordebok upptagna alternativa namn ett antaget, att, där det officiella namnet är ett, det på orten faktiskt gängse ett annat, få det lefvande namnet fastslaget, att slutligen få de sålunda fastställda jordeboksnamnen genomförda i alla officiella handlingar och kartverk. Nu är det faktiskt ingalunda sällsynt, att samma hemman, samma lägenhet i olika handlingar bär olika namn. Dessa olikheter behöfva visst icke alltid bero på ritares och skrifvares slarfförsyndelser eller på kartografers och tjänstemäns missuppfattningar.

Oss intressera mera de vetenskapliga resultaten. Dessa äro såväl kulturhistoriska som historiska och språkliga. Vi finna en bekräftelse på den slutsats, hvartill arkeologerna redan tidigare kommit, att vårt land, åtminstone sedan yngre stenåldern, varit bebodt af den folkstam, som än i dag innehar det. Detta anses framgå af

Digitized by Google

koincidensen mellan vissa synnerligen fornartade namn och vissa stenåldersmonument. Det framgår på sätt och vis också af uppträdandet af vissa naturnamn, namn på åar, sjöar och berg, som äro till den grad fornartade, att direkta anknytningar i de historiskt kända nordiska, stundom också germanska språken saknas.

För historikern af särskildt intresse är att erhålla en öfversikt af de i äldre tider gängse ortnamnen för säker identifiering af i äldre handlingar nämnda platser. *Bjärke* härad skrifves så t. ex. stundom i äldre tid *Bielke* — en skrifning som f. ö. äger motsvarighet i ett ännu gängse alternativt dialektuttal. Det nutida *Mjölsered* heter i äldre tid *Miöllosa*, *Risåker Rise* eller *Rished*, *Jönsberg Hedensberg* o. s. v. Ännu svårare är det att identifiera äldre tiders *Fyrkaketorp* med nutidens *Raddetorp*, *Klåhulan* med *Stentorpet*, *Vrångebäcken* med *Vägen*, *Lindåhstorp* med *Skogen*.

Synnerligen stort är värdet af det material språkmannen erhåller för sina forskningar. De med det öfriga språkmaterialet mindre lätt associerbara ortnamnen visa oss ofta säkrare än andra språkformer uttalsändringar i skilda trakters och skilda tiders språk. Vi få så tillfälle att följa vissa ljudlagars utbredning och konstatera deras ålder med större säkerhet än det eljest är möjligt på grund af konservatismen i stafningen af i skrift vanligare ord eller på grund af nivellerande krafter, som verkat på det öfriga ordförrådet o. s. v.

Det sätt, hvarpå kommittén och dess nitiske och insiktsfulle sekreterare, dr S. Lampa, planlagt och fullföljt arbetet, synes anmälaren berömligt. Visserligen kan man hysa betänkligheter mot att yngre handlingar — jordeböcker, tionde- och mantalslängder, kyrkoböcker etc. etc. från 1600- och 1700-talen — i den utsträckning som skett excerperats. Detta måste med nödvändighet i afsevärd grad fördyra och fördröja arbetet. Det förefaller anmälaren, att det skulle vara möjligt att begränsa detta arbete genom att för olika delar af riket anställa en profexcerpering af en mindre del af ifrågavarande handlingar — t. ex. för någon socken eller möjligen något härad — för att därigenom utröna, om man kunde vänta skälig vinst af excerperingens fortsättande. Men onekligt är emellertid, att publikationens vetenskapliga värde stiger med beläggmaterialets omfattning, liksom det blir möjligt att säkrare iakttaga nyare lägenheters tillkomst och historia. I detta afseende öfverträffar Ortnamnskommitténs arbete vida Ryghs med rätta prisade *Norske Gaardnavne*.

De språkliga förklaringarna måste icke sällan af brist på material från äldre tider och andra ogynnsamma omständigheter stanna vid problematiska resultat, men det är endast sällan anmälaren tror sig ha något af värde att tillägga utöfver hvad förf. sagt, och endast sällan, som han eljest skulle önskat en ny eller ändrad förklaring.

Om myndigheter och enskilde ge medel till verkets fullbordan och detta fullföljes efter den plan och på det sätt hittills skett

Digitized by Google

komma vi att erhålla ett verk, som i praktiskt värde och vetenskaplig betydelse på sitt område ej äger motstycke.

O. v. F.

Joannes Elai Terserus. Hans insats i samtidens kyrkliga, vetenskapliga och politiska lif. 1: Terseri lif och verksamhet intill år 1659. Akad. afh. af RURIK HOLM. Lund 1906.

En hvar som intresserar sig för det sätt, hvarpå våra universitet lyckas fylla sin stora uppgift att gifva vetenskaplig undervisning och uppamma självständig forskning, måste med förvåning och glädje bevittna den storartade utveckling, som disputationsväsendet undergått i det senast förflutna halfseklet. I mer än två århundraden voro disputationerna merendels ett uttryck för den uppfattningen, att de skulle bereda läraren, någon gång äfven lärjungen (det senare dock oftare än man vanligen föreställer sig) tillfälle att gifva prof på sina insikter genom att hasteligen nedskrifva en uppsats öfver första bästa ämne; och detta har, stundom ganska oförtjänt, bragt dessa akademiska afhandlingar i ett visst vanrykte. Föreskriften, att de skulle författas af de studerande själfva, åstadkom en lika hälsosam som lycklig förändring, och de hafva alltmer gestaltat sig till att blifva ett uttryck för arten af den vetenskapliga själfständighet, som universitetsundervisningen varit i stånd att framkalla, och de utgöra numera ofta en värderik insats i tidens vetenskapliga arbete. Detta gäller särskildt om de historiska afhandlingarna, som ofta antaga karaktären af vidlyftiga vetenskapliga monografier, hvilande på omsorgsfulla arkivforskningar och stor litteraturkännedom. Man kan ej annat än glädja sig öfver företeelsen i sin helhet, om man ock ej kan dölja en viss farhåga för, att af handlingarna stundom kostat mer i penningar och tid, än som står i rimlig proportion till de studerandes tillgångar och till det mål man med dem afsett. Huru det nu än må vara med olägenheterna af de väl öfverdrifna anspråk, som författarne själfva ställa på sitt förstlingsarbete, står dock fast, att de svenska universitetens historiska afhandlingar intaga en rangplats, om ej rent af den första, vid jämförelse med utlandets prestationer i samma väg.

Och sanningen fordrar redan här det erkännande, att föreliggande arbete ej kommit att lida däraf, att dess författare sökt uttömma alla källor, som han kunnat upptäcka, och att han sökt tillgodogöra sig äfven den minsta detalj, som lämpat sig till sten i

Digitized by Google

hans byggnad, ty han har haft en verklig historikers säkra grepp på det hufvudsakliga i ämnet jämte en ovanlig förmåga att skapa en lefvande bild af den person och tid, som han tecknar. Jag understryker ordet *tid*, ty författaren har ej åtnöjt sig med att liffullt teckna Terseri personlighet och verksamhet, utan han har ställt dem alldeles klart mot deras rätta bakgrund, den tid hvari denne lefde och de starka strömningar inom tidsandan och vetenskapen, af hvilka han påverkats eller på hvilka han själf inverkat. Och detta bemödande att skildra personligheten i det fulla ljuset af hans samtids lif, som hos unge författare annars så ofta nedtynger och förrycker hela framställningen, är här behärskadt af en klar och medveten blick. De rika detaljerna belamra ej heller framställningen eller göra den oredig och svårsmält. Här bidraga de endast att skänka större fyllighet åt den klara och intressanta kulturbilden, de gifva ämnet en starkare relief, utan att förvirra totalintrycket.

Det är en glädjande företeelse, att vår rika kyrkohistoria på senare tider alltmer ådragit sig forskarens uppmärksamhet; den sammanslutning af krafterna, som med det nya seklets ingång har inträdt genom bildandet af den kyrkohistoriska föreningen och utgifvandet af dess förtjänstfulla årsskrift, bådar godt för framtiden. Och visserligen har dennas verksamhet för sig ett stort och intressant fält, särskildt i det sjuttonde seklets historia med dess strider inom kyrkan och med den rad af väldiga gestalter som i dessa framträder. Denna kyrka uppsög då ofta i sig de bästa krafterna inom vetenskapens och litteraturens värld, ej alltid till fromma för de senare, om ock till förmån och glans för den förra. Dessa kyrkans stormän hafva fängslat forskarnes blickar, och så har den serie af vackra monografier [1] uppstått, till hvilka nu föreliggande arbete värdigt ansluter sig. Det är ett egendomligt faktum, att teologerna äro de som sålunda gifvit oss de bästa förarbetena till en vetenskapernas historia vid Uppsala universitet, under det att målsmän för de öfriga vetenskapernas historia därstädes oftast saknas, ett förhållande så mycket mer att beklaga, som det omöjliggör för den, som vill teckna denna högskolas öden, att närmare inlåta sig på den viktigaste sidan af dess verksamhet, dess insats i den vetenskapliga forskningen. Hufvudorsaken härtill torde vara att söka i bristande historisk skolning hos öfriga vetenskapers unga ämnessvenner; dessa blicka nedlåtande ned på sina fäders lifsgärning, som de mäta efter sin tids framsteg, utan blick för det enkla sakförhållandet, att en hvar skall efter sin tid bedömas.

Intressant är den tid och ej mindre märklig den man, som författaren gjort till föremål för sin behandling. Här är ej tid och tillfälle att teckna vår kyrkas egendomliga karaktär under storhetstidehvarfvet, då hon under fortgående kamp söker att i den kyrk-

---

[1] Th. Norlin öfver Johannes Rudbeckius, H. Lundström öfver Laurentius Paulinus, A. Hacklin öfver Olaus Laurelius, Hj. Holmquist öfver Johannes Matthiæ, H. Tottie öfver Jesper Svedberg.

Digitized by Google

liga oligarkiens form häfda sig en plats som en stat i staten, intill dess hon, efter att hafva försuttit tiden, förverkar sin frihet och tämligen snöpligt faller under statens förmynderskap i och med enväldet. Vare det nog att säga, att svenska kyrkan på Terseri tid sökte *inom* sig häfda biskopsmyndighetens öfvervikt öfver det öfriga klerus samt *utåt* afvisade alla statsmaktens försök att skapa en ny tingens ordning genom kyrkans inramande i den nya statliga organisationen. Och på bekännelsens område stelnade denna kyrkas män alltmer, efter föredöme af den tyska protestantiska kyrka, som de alltför slafviskt beundrade, i en renlärighetsdyrkan, som satte bokstafven öfver anden och nära nog underordnade den heliga skrift under den luterska kyrkans symbola, en utveckling i rak motsats mot den, som deras lärofader genomkämpade just för att nedgöra all mänsklig auktoritet, som ville sätta sig i skriftens ställe. Så kompakt som svenska kyrkans män slutit sig om den nya riktningen och så starkt som det borgerliga samhället i dessa stridens dagar, om ock utan klarare uppfattning af hvad det gällde, höjde fältropet »luthersk renlärighet», var hvarje försök att häremot resa en opposition dömdt att misslyckas. Äfven en sådan härskarvilja på tronen som Karl IX:s hade ej kunnat bryta udden af anloppet, om han ock hejdade det, men den enskildes motstånd nedtrampades skonslöst af ortodoxiens hätska och starka förkämpar, hvilka äfven i uppoffrande af ett jota vädrade ett farligt kätteri.

Härpå är Joannes Elai Terseri öde ett talande exempel. Hvarken stor lärdom, teologisk vetenskaplighet, en i det hela sträng luthersk bekännelse eller ovanliga förtjänster om kyrkan såsom stiftschef och förkämpe mot aristokratiens öfvergrepp kunde hindra, att han röjdes undan, då han ej ville blindt »jurare in verba magistri». Å andra sidan måste dock här äfven framhållas, att han själf i ej ringa grad förskyllat sitt öde genom ett oroligt och stridbart lynne, en till trotsighet sig närmande självkänsla och det något våldsamma sätt, hvarpå han kastade sig in i sin tids både politiska och kyrkliga konflikter. Hans personlighet, sådan författaren, sannolikt fullt riktigt, tecknar den, erinrar i många fall osökt om Olof Rudbeck d. ä. Det fängslande geniala hos Atlanticans författare saknas visserligen hos Terserus, men annars, hvilken likhet i självkänsla för eget värde och egna vetenskapliga bedrifter, i förmågan af initiativ, i verksamhetsbegär och — tilläggom det — stridslust? Det är sorgligt att se, huru kyrkan och universitetet, som särskildt bort vara fridlysta områden, nästan mer än andra gåfvo en olycksalig näring åt stridbara personers lidelser, men det är ej oförklarligt, ty ingen undgår att taga intryck af den omgifning och tid hvari han lefver, och i detta tidehvarf lefde de lärda i stridens tecken.

Efter en bredt anlagd men klar teckning af Terseri studier vid skola och universitet gifver författaren oss en noggrann skildring af hans utländska resor. Den är af stor betydelse för en rätt uppfattning af Terseri personlighet, ty de intryck och erfarenheter, som därunder trängde sig på honom, blefvo djupt bestämmande för hans

Digitized by Google

senare utveckling. Beröringen med de Helmstädtska teologerna gjorde honom till motståndare af den svenska kyrkans ifriga försök att få konkordieformeln erkänd som symbolisk bok, vistelsen i Nederländerna och Hamburg fastslog det intresse för hebreiskan och Gamla testamentets exegetik, som Johannes Rudbeckii undervisning tidigt väckt, och besöket i England vid en tid, då revolutionens förebud skakade marken, skärpte hans politiska blick och stegrade den ovilja mot ett samhällsvådligt adelsvälde, som deltagandet i visitationen i Estland 1627 redan framkallat hos skolynglingen. Den farhåga för menliga följder af unga svenskars studieresor till orter, som ansågos vara anstuckna af religiös eller politisk smitta, hvilken äfven Axel Oxenstierna uttalat, blef visserligen här besannad, utan att man därför behöfver godkänna uppfattningen. Elden kan visserligen bränna, när den ovarsamt handteras, men utan ljus finns intet lif.

I Åbo och Uppsala universiteters historia intager Terserus en framstående rang. Blef året 1640 epokgörande för Finland genom den nya högskolans upprättande, så bör ock erkännas, att Terserus blef denna unga skolas främsta och drifvande kraft. En betydande roll spelade han ock i Uppsala, dit han år 1647 förflyttats från Åbo, ehuru den äldre högskolans större gestaltning och fastare traditioner ej lämnade fullt samma utrymme för den enskilda personligheten att utöfva ett dominerande inflytande. I likhet med Olof Rudbeck d. ä. ett årtionde senare ville han uppträda som reformator och nyskapare, bägge med lika liten framgång, enär de underskattade formernas styrka, öfverskattade sin egen samt saknade ryggstödet af en öfverordnad position. Hvad det emellertid vid denna tid betydde att kunna påräkna kanslerns gunst, det visade sig, då Axel Oxenstiernas plats som kansler öfvertogs af den svage M. G. De la Gardie. Den förre hade af både politiska och teologiska skäl hållit den unge professorn tämligen kort, den senare, kanske af rent politisk motsats, skänkte Terserus sitt synnerliga förtroende. Härigenom kom denne att spela en icke obetydlig roll vid de nya konstitutionernas tillkomst 1655. Det är betecknande för De la Gardies osjälfständighet och benägenhet att lyssna till den som sist haft hans öra, att han vid olika tider intagit en rakt motsatt ställning till den brännande frågan om teologiens anspråk på att hålla öfriga vetenskaper i ett visst ledband. När teologerna vid affattande af 1655 års konstitutioner ihärdigt yrkade, i sin fruktan för de teologiska studiernas otillbörliga undanskjutande, att för vinnande af grad i de tre lägre fakulteterna skulle erfordras en förberedande examen inför den teologiska fakulteten, tillvann sig förslaget De la Gardies lifliga understöd, säkerligen ej minst därför att den eldige Terserus, som då hos honom förde sakens talan, förvärfvat hans synnerliga förtroende. Och dock skulle ej tio år förgå, innan den geniale och starkare Olof Rudbeck omstämde den svage kanslern därhän, att han uttalade en rakt motsatt uppfattning till förmån för forskningens frihet.

Digitized by Google

Ett af de vackraste bladen i Terseri minne är hans vetenskapliga arbete som universitetsman. Kyrkohistorien kom först genom honom till sin rätt, och detta tidigare till och med än vid de tyska universiteten, och den gammaltestamentliga exegesen ställdes på historiskt-filologisk grundval. Frukten häraf blef hans efter en kolossal plan anlagda, men tyvärr aldrig fullbordade edition och öfversättning af Moses böcker med åtföljande kommentar, samt det kyrkohistoriska förarbetet *Sacra Chronologia*. Bägge ådagalägga omfattningen af hans studier, hans vetenskapliga intresse samt en riktig uppfattning af sättet för uppgifternas lösning. Författaren, som gör full rättvisa åt dessa Terseri storslagna arbeten, har med klarhet och finhet tecknat deras tillblifvande och analyserat deras innehåll. Som sann historiker har hans sträfvan varit att sätta dem i samband med andra dylika arbeten från samma tid och således bedöma dem från dess ståndpunkt. Den beläsenhet, som han här, liksom i öfrigt, ådagalägger, den djupgående och självständiga undersökning, som han anställer, och de sakrika träffande omdömen, som han slutligen fäller, skänka hans arbete ett särskildt värde.

Som kyrkopolitiker och riksdagsledare har Terserus särskildt gjort sig ett namn. Hans uppträdande vid riksdagen 1647, då han energiskt i det längsta bekämpade sina ståndsbröders starka försök att genomdrifva konkordieformelns erkännande som symbolisk bok, är här utförligt tecknadt. Terserus, som visserligen erkände bokens många förträffliga sidor i öfrigt, fann den dock vara alltför subtil och alltför diger att passa till symbolisk bok, och han vågade till och med uttala, att den ej ens till namnet torde vara bekant för alla Sveriges präster och att många säkerligen ej voro förtrogna med dess innehåll. Detta djärfva tal kunde ej annat än hos motsidans zeloter väcka anstöt, och dock var det säkerligen lika befogadt, som när ej fullt tjugu år senare, vid samma prästerskaps angrepp på Cartesii böcker, dennes anhängare genmälde, att angriparne i allmänhet ej torde känna den Cartesianska filosofien mer än till namnet. Ett svalg var dock därmed öppnadt mellan Terserus och ortodoxiens talrika banerförare inom det högre prästerskapet, och desse skulle framdeles, när tillfälle bjöds, nedstörta honom i detta svalg som offer för sitt kätteri. Det kan efter Terseri starka opposition först synas alldeles oförklarligt, att han slutligen, om ock »nödd och tvungen», som han senare uttryckte sig, satte äfven sitt namn under prästerskapets anhållan om konfirmation å konkordieformeln. Författaren söker förklara denna motsägelse (och han torde kanske hafva rätt), dels därmed att Terserus tyckt sig med godt samvete kunna underskrifva, då prästerskapets skrifvelse principiellt gaf honom rätt däri, att för en symbolisk boks erkännande fordrades såväl öfriga stånds bifall som regentens konfirmation, dels därmed att Terserus i öfrigt känt sig säker på, att drottning Kristina aldrig skulle gifva sitt bifall till framställningen.

Det högre prästerskapets ovilja mot Terserus kunde ej annat än stegras genom de åsikter som han förfäktade, då han vid återuppta-

Digitized by Google

gandet af arbetet på kyrkolagen (1656—58) fick tillfälle att uttala sig, först gemensamt med den fakultet han tillhörde och sedan som biskop och medlem af själfva kommissionen. Han fordrade nämligen plats för lekmannaelementet i nationalkoncilierna, en åsikt som han frambar redan på 1647 års riksdag och sedan som professor utvecklat i sina kyrkohistoriska föreläsningar. Var redan detta en förarglig novitet, torde man dock nu med än större harm hafva förnummit, att han ej tvekade att ansluta sig till den tanke, som Gustaf Adolf och statsmännen ur hans skola uttalade, att i det consistorium generale, som borde öfvertaga kyrkans styrelse, skulle halfva antalet bisittare vara lekmän. Det bör dock anmärkas, att rörande trosfrågor ville Terserus förbehålla kyrkans representanter främsta rösten. Men äfven en dylik reservation kunde på intet vis afplana det afsteg från det häfdvunna kyrkopolitiska programmet, som låg inneslutet i hans åsikt i hufvudfrågan. Ty däri såg man ett öppet angrepp på det som varit och var kardinalpunkten i de svenska biskoparnes och kyrkoherdarnes program: kyrkans behof och rätt att under en strängt hierarkiskt formad författning sköta sina angelägenheter utan någon obehöflig inblandning från statens sida. Dylika farliga meningar måste väcka ämbetsbrödernas fruktan och förbittring, och de bidade blott på gynnsamt tillfälle att oskadliggöra den obekväme motståndaren. För detta ändamål uppbesvor man äfven kalvinismens och synkretismens spöken, ehuru, som författaren redan nu påpekar, ingen egentlig grund förefanns att framställa anklagelser i dessa två afseenden. En teckning af Terseri konfessionella ståndpunkt har emellertid ej här sin plats och skildras i öfrigt bäst i samband med den konflikt mellan honom och ortodoxien, som några år efter hans utnämning till biskop i Åbo (1658) utbröt och förde honom på fall.

Då hade man glömt de obestridliga förtjänster, som Terserus tidigare inlagt ej blott om sitt stånd utan ock om Sveriges fria samhällsutveckling, genom att han vid 1650 års riksdag oförfäradt trädde i spetsen för de ofrälse stånden vid deras kraftmätning med ett adelsvälde, som hotade att omskapa den gamla statsförfattningen och att alldeles omlägga de sociala grundvalarna för samhället. Att biskopsbänken ej erkände dessa förtjänster, är ingalunda svårt att förstå för den, som studerat denna stormiga riksdag och sett, huru uppstudsiga pastorer under ledning af en Uppsalaprofessor plötsligen helt vanvördigt uppsäga den lydnad de hittills alltid visat sina biskopliga öfverherdar. Författaren ger af denna märkliga riksdag en kortfattad, men klar och säker framställning. Terseri roll af *tribunus plebis*, i något ett arf efter fadern, den välkände Mäster Elof i Leksand, var förberedd genom hans resor och därunder gjorda iakttagelser samt ytterligare utvecklad genom det som han hemma dagligen haft för sina ögon i tolf års tid. Säkerligen har hans uppfattning af »samhällets väl och social rättfärdighet» varit rotad i en ärlig öfvertygelse och verkat som djupaste drifkraften i hans halft revolutionära uppträdande, men sannolikt hafva en orolig äregirighet,

Digitized by Google

en hög självkänsla och ett lidelsefullt temperament äfven haft sin dryga andel i hans uppträdande. Det skulle vara frestande att ingå närmare på denna riksdags spänningsfulla scener, men jag åtnöjer mig med att hänvisa till själfva arbetet. Det enda jag där dock saknar är ett understrykande af den öfverlagda och öfverlägsna skicklighet, med hvilken den unga drottningen parerade den oberäkneliga fara, som låg i reduktionsyrkandet, genom att skjuta fram successionsfrågan. Hon hvarken ville eller kunde träda i spetsen för de ofrälse stånden i denna strid. Hon ville det ej, ty oafsedt faran för samhällsfriden och andra skäl, skulle hon därmed uttalat förkastelsedomen öfver sin egen regering; hon kunde det ej, ty för framgången fordrades en annan situation och starkare händer. Men dessa hade hon funnit hos Karl Gustaf, och sålunda vann hon mer än ett mål genom att skjuta fram successionsfrågan; hon lyckades uppskjuta reduktionsstriden och bereda marken för den plan hon redan hvälfde om att afsäga sig kronan.

* *
*

Jag måste här nedlägga pennan. Brist på tid och hänsyn till tidskriftens utrymme medgifva mig ej att särskildt framhålla det myckna nya, som författaren bragt i dagen, och de talrika tillfällen vid hvilka han beriktigat äldre framställningar. Första blick på Tengströms monografi öfver Terserus och Anjous kyrkohistoriska verk visar vid jämförelsen, hur mycket forskningen här har vunnit. Ej heller har det varit mig möjligt att i detalj granska vederhäftigheten af alla hans uppgifter, men mitt intryck vid ett grundligt studium af arbetet, hvari jag lättats af egen närmare kännedom om vissa af de partier han behandlat, har varit, att man vandrar säkert vid hans hand. Jag måste beteckna hans skrift som ett gediget arbete, i hvilket grundlig forskning och historisk blick hafva lyckligt samverkat.

Författarens tankeskärpa har sin motsvarighet i en klar stil, som ej sällan är verkligt målande. En enda anmärkning skulle jag i det senare afseendet vilja framställa. Han har i min tanke väl mycket offrat åt den moderna svagheten hos åtskilliga yngre historiska författare att späcka texten med citater ur källorna. Förfarandet har sitt berättigande och kan vara till styrka, men, missbrukadt, blifver det till svaghet. Det är en icke ovanlig utväg att på detta sätt söka gifva sin text ett visst utseende af ursprunglighet och förläna framställningen en slags historisk färg, ehuru vanliga följden hos dem som sakna originalitet däraf blott blifver den, att man i arbetet tycker sig möta en oredig sammanlappning, i hvilken den klara inslagstråden felar. Men det föreliggande arbetets författare behöfver ej i onödan anlita en dylik utväg, då han uppenbarligen besitter en synnerlig förmåga att åt sin teckning

Digitized by Google

gifva lokal- och tidsfärg, och då han öfverhufvud äger en mindre vanlig makt öfver språket.

Det är att hoppas, att författaren snart skänker oss afslutningen af sitt arbete. Den dramatiska gestaltning, som Terseri lif tager i det följande, skall gifva denna teckning ett alldeles särskildt intresse.

Claes Annerstedt.

La révolution industrielle au XVIIIe siècle. Essai sur les commencements de la grande industrie moderne en Angleterre. Par PAUL MANTOUX. 544 ss. Paris 1906.

Man begår knappast någon öfverdrift, om man säger, att för den som vill förstå nutidens ekonomiska lif ingen del af den ekonomiska historien är viktigare än den serie af händelser, som på några korta årtionden skapade det moderna jordbruket och den moderna industrien med alla deras ännu i dag oöfverskådliga följder för världens samhällsutveckling. Ehuru rötterna till nutidens ekonomiska lif gå väl ett årtusende tillbaka i tiden, är det nämligen uppenbart, att utvecklingen icke på någon punkt försiggått med en så fruktansvärd fart som under de sjuttio åren 1760—1830; och namnet den »industriella revolutionen», som synes ha skapats af Arnold Toynbee, ger alldeles ej någon öfverdrifven uppfattning af våldsamheten i den nutida produktionens framträngande.

Den industriella revolutionens historia i England har heller icke saknat behandling, och England är det enda land, som har betydelse i detta sammanhang under 1700-talet; undersökningar af maskinindustriens framträngande i andra länder synas däremot ännu till stor del saknas. De ovärderliga engelska »blå-böcker», som blefvo resultatet af parlamentets undersökningar under 1800-talets förra hälft, lade grunden till en djupgående insikt i det engelska händelseförloppet, äfven om denna källa är mindre gifvande, då det gäller utvecklingen före 1800. Den förste, som med blåböckerna såsom material försökte fatta omhvälfningens innebörd, synes ha varit Karl Marx; men hans genialiska antydningar, afsedda att tjäna förutbestämda doktriner, gåfvo visserligen ingen helhetsbild af utvecklingen. Först med 1880-talets ingång börjar en flitig verksamhet på detta liksom på många andra områden af den ekonomiska historien, och de båda postuma men i öfrigt mycket olika arbetena af Held och Toynbee sågo dagen, Helds »Zwei Bücher zur sozialen Geschichte Englands» (1881) och Toynbees »Lectures on the Industrial

Digitized by Google

Revolution of the 18th Century in England» (1884).[1] Af de arbeten som senare utkommit på detta område må erinras om behandlingen i dr Cunninghams stora »Growth of English Industry and Commerce»; i tredje upplagan af detta grundläggande arbete (1903) har perioden 1776—1850 blifvit utskild till ett eget band under titeln »Laissez-faire».[2] Äfven på skandinaviskt språk har den industriella revolutionen behandlats, nämligen af två danska författare, af dr Gustav Bang under namnet »Kapitalismens Gennembrud» och af dr Frantz Pio under namnet »Den fri Konkurrences Gennembrud i England» (båda arbetena utg. 1902). Dr Bang bygger på grundliga käll- och litteraturstudier samt förebringar ett stort och delvis nytt material; tyvärr tjänar materialet knappast något annat ändamål än att utgöra en agitatorisk exempelsamling rörande kapitalisternas omänskliga grymhet och proletärernas hopplösa elände. Dr Pio däremot synes nästan anse det som orätt att begagna en primärkälla och är därför i hög grad beroende af sina föregångare, särskildt de tyska; för populariseringsändamål har emellertid hans väl skrifna bok sitt värde.

Alla tidigare framställningar ha emellertid ställts i skuggan af dr Mantoux' arbete — nämligen så långt detta räcker. Det sista är en viktig reservation, ty mycket af hvad som speciellt plägat behandlas i sammanhang med den industriella revolutionen har här lämnats åsido. Främst märkes tidsbegränsningen, en medveten begränsning framåt och en omedveten bakåt; författaren har ej sträckt sin framställning eller ens sina forskningar nämnvärdt längre tillbaka än till år 1700 och afbryter sitt arbete vid år 1800. Tidsbegränsningen bakåt har ej varit utan sina faror och har särskildt ledt till en uppenbar underskattning af den äldre kapitalistiska industriens omfattning och rötter i både England och Frankrike (t. ex. i inledningen och s. 377), äfvensom till en ganska ytlig uppfattning af 1600-talets ekonomi och politik i allmänhet (t. ex. ss. 24, 46 f., 75—84). Tidsbegränsningen framåt har medfört, att den stora omhvälfningens verkningar måst skäras af på ett för tidigt stadium, innan ännu ångmaskinen fått göra sig gällande och innan den nya storindustrien flyttat till städerna; såsom följd häraf är bokens sista hufvudafdelning af mindre intresse än de två föregående. Denna senare begränsning är emellertid gifvetvis fullt försvarad af att såväl materialets som framför allt uppgiftens omfång skulle ha blifvit alltför öfverväldigande, om framställningen hade förts längre fram i tiden. Slutligen har förf. företagit två stora sakliga begränsningar äfven inom den bestämda tidsperioden, dels beträffande lagstiftningen, som fått en strängt sekundär plats, dels beträffande de ekonomiska teorierna och den ekonomiska litteraturen, som knappast äro omnämnda. Följden häraf har blifvit, att statsmaktens och littera-

[1] Jfr Hist. Tidskr. 1904, s. 179.
[2] En fjärde upplaga af arbetet är möjligen redan utkommen då detta skrifves.

Digitized by Google

turens inflytande på utvecklingen träder tillbaka, hvilket möjligen äfven varit författarens mening; i hvarje fall var en behandling af de uteslutna frågorna jämförelsevis mindre behöflig, då just dessa frågor mest sysselsatt föregående forskare. Dr Mantoux' bok ger hvad som otvifvelaktigt mest har behöfts, nämligen en framställning af själfva den ekonomiska utvecklingen, särskildt utvecklingen af tre industrier: bomulls-, ylle- och järnindustrien.

Hvad arbetet ger inom sitt område är som sagdt otvifvelaktigt öfverlägset det som hittills åstadkommits på detta område. Af tryckta källor har förf. kanske ej begagnat mycket som ej varit användt förut, men han har afvunnit det väldiga materialet mera än någon före honom och har därjämte tillgodogjort sig icke obetydligt otryckt material, särskildt viktiga brefsamlingar rörande flere af tidens stora uppfinnare och industriledare, såsom Wyatt, Wedgwood, Boulton och Watt. Den systematiskt ordnade, resonerande källförteckningen utgör säkerligen den bästa existerande bibliografi för den industriella revolutionen.

Själfva framställningen utmärker sig i formellt afseende för en ovanligt klar och öfverskådlig disposition, en svår uppgift då det gäller den industriella revolutionens komplicerade händelseförlopp, och en uppgift som de flesta af dr Mantoux' föregångare ej mäktat lösa. Resultatet är desto mera öfverraskande, som arbetets kanske viktigaste nya insats är att indraga flera faktorer, som nästan varit lämnde åsido i äldre framställningar. Några mera genomgripande nya resultat har arbetet ej i öfrigt åstadkommit, ehuru visserligen betoningen ofta är en annan än den man varit van att finna, och enskilda frågor ställts i ny belysning.

I bokens första afdelning, »Les antécédents», skildras i första kapitlet ylleindustriens utveckling under 1700-talet, såsom »hemindustri» i händerna på små mästare, hvilkas beroende af köpmännen blef allt större ju mera afsättningen till utlandet växte. I andra kapitlet framställes därpå denna handelsutveckling, och särskildt lämnas en förträfflig exposé öfver kommunikationsväsendets, närmast kanalsystemets historia från 1759, i närmaste sammanhang med storindustriens framträngande (ss. 94—120). Slutligen i tredje kapitlet ger förf. en i klarhet oupphunnen redogörelse för en af de mest invecklade händelsekedjorna i utvecklingen, nämligen den stora omhvälfningen i jordbesittningen efter midten af 1700-talet, skiftet af den enskilda oskiftade jorden och allmänningarnas uppdelning (båda förändringarna sammanblandade under namnet »enclosures», d. v. s. inhägnader) samt slutligen revolutionen i jordbrukets teknik och det moderna jordbrukets uppkomst i sammanhang med förändringen i jordbesittningen. Undergången af den gamla självägareklassen, the yeomanry, blef följden häraf; och, såsom förf. slående framhåller, fick först därigenom den nya industrien sitt människomaterial, både sina ledare och sina arbetare.

I andra afdelningen skildras därpå själfva »revolutionen», de tidigare ansatserna till maskinteknik i ylle- och särskildt sidenindu-

Digitized by Google

strien, bomullsindustriens uppkomst, bomullsväfveriets underlättande genom uppfinningen af Kays flygande skyttel, den därpå följande svårigheten för bomullsspinneriet att lämna tillräckligt garn för väfveriets behof och slutligen lösningen af spinnmaskinsproblemet genom Hargreaves' »spinning jenny» och Arkwrights »water frame» 1765 och 1767. Framställningen af detta händelseförlopp äfvensom af spinnmaskinernas vidare utveckling och de närmaste verkningarna häraf erbjuder ej många nya synpunkter, ehuru exempelvis skildringen af Arkwright, den förslagne barberaren, som lyckas komma åt andras uppfinningar och utveckla sig till landets första stora industriledare, är synnerligen intressant och delvis ny.

Af alldeles särskildt intresse är emellertid tredje kapitlet i denna afdelning, om järnindustriens utveckling. Denna för all nutida produktion grundläggande industri har hittills vanligen lämnats ur räkningen vid framställningen af den industriella revolutionen, och författarens framställning är därför af största värde. För oss svenskar har detta ämne dessutom en betydelse så som intet annat i boken, på grund af den ställning Sverige intog till den engelska järnindustrien. Bristen på bränsle innan kolet kunde tillgodogöras för malmsmältningen (1735) bragte nämligen England alldeles i beroende af järnimporten från Sverige och Ryssland. Förklaringen till järnmanufakturernas tidiga uppkomst i Birmingham och Sheffield ser förf. i närheten till Hull och tillgången till svenskt järn (s. 274), medan dyrheten på svenskt och ryskt järn påskyndade puddlingsuppfinningen (1784), som revolutionerade den engelska järnindustrien (s. 296). Under 1700-talets förra hälft betraktades Sverige tydligen som järnindustriens föregångsland, och förf. meddelar den öfverraskande upplysningen, att järnkungen Boulton i Soho, Watts kompanjon, i yngre dagar (1765) fick uppmaning att flytta sina verk till Sverige (s. 334). Här är ej platsen att med svenskt material belysa dessa förhållanden, som äro af grundläggande betydelse för insikten om Sveriges ekonomiska historia under 1600- och 1700-talen.[1]

Tredje kapitlet af andra afdelningen ägnas åt ångmaskinen, medan tredje afdelningen, såsom redan nämnts, framställer den stora omhvälfningens omedelbara verkningar. Då min recension redan nått en rätt ansenlig längd, lämnas dessa partier af boken nu åsido. Det torde framgå af hvad som redan sagts, att dr Mantoux' arbete är af stort värde och att det på visst sätt har ett särskildt intresse för svenska historiker.

Eli F. Heckscher.

---

[1] Ett bref till kommerskollegium af d. v. auskultanten, sedermera presidenten i kollegiet Edvard Carl(e)son 6/4 1727 rörande Englands manufakturer kastar ganska mycket ljus öfver den engelska järnindustriens läge före de stora uppfinningarna. (R. A. Handel och sjöfart. Utrikeshandeln I).

Digitized by Google

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 20: H. 1. G. Schütte, En historisk Parallel til Nibelung-Sagnet? — S. A. G. Broberg, Ormr Snorrasons bok. — S. Larsen, E. von der Recke, Nogle Folkeviseredactioner. En kritisk Studie. — E. Hellquist, Några anmärkningar i svensk namnforskning. — A. Torp, Anmälan av »Nordiska Studier tillägnade Adolf Noreen». — E. Olson, Anmälan av »Björn J. Bjarnason, Nordboernes legemlige uddannelse i oldtiden». — Meddelande.

Fornvännen. 1907, 2. E. Ekhoff, Snidad bänk från Kungsåra kyrka i Västmanland. Med 12 fig. — **3.** S. Bugge, Om nordiske Folkenavne hos Jordanes. — L. Fr. Läffler, Anmärkningar till prof. Sophus Bugges uppsats »Om nordiske Folkenavne hos Jordanes».

God Jul! Hälsning från K. F. U. M. i Stockholm. **Årg. 13. 1907.** H. Lundström, Fördraget i Altranstädt.

Julhälsningar till församlingarne från präster i Skara stift 1906. G. T. Lundblad, Skara domkyrka. Med 3 illustr. — J. Blomquist, Några drag, som visa, huru det religiösa lifvet tedde sig under 1850-talet och början af 1860-talet och särskildt i ett enskildt hem. Med 3 portr. — M. Årén, Husaby kyrka. Med 6 illustr. — Aug. Rudberg, En varm nykterhetsvän i förra hälften af 1800-talet. — E. G. C. Norén, Olof Kolmodin och hans verk.

Julkvällen 1907. E. Svensén, Ett tvåhundrafemtioårsminne. Karl X Gustaf och tåget öfver Bält. Med 3 illustr. — V. Millqvist, Hur Viktor Rydberg blef hedersledamot af Smålands nation. En pikant interiör från 1880-talets Uppsala.

Julnummer utgifvet af Adelns diskussionsklubb. **1907. Årg. 3.** O. Kuylenstjerna, Från Fredriksodde till Roskilde. Ett tvåhundrafemtioårsminne. — W. Planting-Gyllenbåga, Svensktroféer i lifrustkammaren i Kreml. — A. v. Sydow, Bland konungagrafvar och grafkor. [Varnhems klosterkyrka.] — W. Nauckhoff, Tidö.

Karl Johans Förbundets Handlingar för åren 1903—1906. S. J. Boëthius, Om tronföljarevalet i Örebro 1810. Delvis meddeladt såsom föredrag i Karl Johans förbundet den 11 maj 1904.

Kult och Konst. Utgifvare: Richard Norén. **1907, 2.** T. Norlind, Musiken i Västerås under 1600-talet. — Smärre meddelanden, anmälningar och recensioner af böcker och tidskrifter: Samfundet Sankt Eriks års-

Digitized by Google

bok 1906, anm. af O. Wieselgren; O. Janse, Medeltidsminnen från Östergötland, anm. af J. R. — 3. Th. Wåhlin, Valleberga kyrka. Beskrifning. bifogad ett till K. Maj:t insändt ombyggnadsförslag af september 1905 (illustr.) — S. Lampa, Versarterna i Olaus Petris psalmbok (1536). — Smärre meddelanden, anmälningar och recensioner af böcker och tidskrifter: L. Weibull, Studier i Lunds domkyrkas historia. Ett genmäle.

Lyktgubben. Tidskrift utgifven af föreningen »Modersmålsvännen» vid Jönköpings högre allm. läroverk den 31 mars 1906. R. Björkman, I Jönköping anno 1609.

Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening 1906. [J. Sundström], Kort begrepp af Gefle stads historia.

Meddelanden från Norra Smålands Fornminnesförening. Årg. 1. Frith. Hall, Jönköpings kloster. Med 3 pl. — E. Wrangel, Medeltidskyrkorna i Småland. Med 10 pl. — R. Björkman, Göta hofrätts hus. Med 3 pl. — *Bilaga:* Jönköpings stads tänkebok, utgifven af A. Ramm.

Meddelanden från Östergötlands Fornminnesförening 1906. Utg. af O. Klockhoff. P. G. Berggren, Vårfrukapellet i Linköping. Med 1 pl.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1907, 5.** C. A. M. Lindman, Linnés naturforskning. — T. F. Troels-Lund, Giordano Bruno. — V. Lorenzen, Jacob Helms og de danske kirkebygninger. Med 6 fig. — **6.** A. Hillman, En spansk kännare af Norden. Angel Ganivet y García. — O. Anderssen, Cromwell. Personlighed og Politik. — Franzén och Sophie Choræus. Några bref meddelade af A. M. Roos. — Fataburen utg. af B. Salin, anm. af O. Montelius.

Norrland. Småskrifter utg. af Norrländska Studenters Folkbildningsf. **N:o 4** (**1906**). A. Pettersson. Finnmarkerna i södra Ångermanland och norra Medelpad. — G. Huss, Luleå socken på Gustaf Vasas tid. — **5** (**1907**). E. Modin, Ryska härjningståg på Norrlands kust. — J. Nordlander, Danska infall i Medelpad.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift, utg. af K. Wåhlin. **1907, 7.** A. Gauffin, Ferdinand Fagerlin. — **8.** O. Sirén. Michelangelos Medici-grafvårdar. — **9.** A. Jensen, Svenskarna i Prag. Med 11 bilder. — M. Montgomery, Ett samtal med konung Karl XIV Johan. Ur Malla Montgomerys anteckningar. Med 1 bild. — **10.** N. Söderblom, Henric Schartau. Med 2 portr. och 4 illustr.

Personhistorisk Tidskrift. 1907, 2. A. Lewenhaupt, Storfurstinnan Marias af Ryssland härstamning från Gustaf Vasa och Sten Sture. — Th. Klinckowström, »Den svenska Grefvinnan». — K. H. Karlsson, Genealogiska anteckningar. 3. Vadstena-nunnan Ingegärd Persdotters (Gylta) bref till sin brorson unge Bengt Gylta med redogörelse för Gyltaättens släktförbindelser. Med 1 tabell. — En slåtterfest 1794. Af L. W. — Spridda rättelser och tillägg till G. Anrep, Svenska adelns ättartaflor.

Samfundet S:t Eriks Årsbok 1907. Utgifven af G. Upmark. W. Klemming, Stockholms framtid; idealism och ekonomi. Föredrag i Samfundet S:t Erik den 5 april 1907. Med flera illustr. i texten. — N. Östman, Några anteckningar till Erik Lassotas von Steblau meddelanden om Stockholm 1590—1593. — J. Flodmark, En främlings Stockholms-intryck från slutet af 1700-talet. Med flera illustr. i texten. — J. Roosval, Silfveraltaret i Storkyrkan. Ett hamburgsarbete af Eustachius Erdmüller (?) och Johan Georg Hertel. Med flera illustr. i texten. — J. A. Wallenstéen, Norrtullsgatan och dess omgifningar

Digitized by Google

förr och nu. — E. Meyer, Några anteckningar om Westinska samlingarna å Uppsala universitetsbibliotek. Med 1 portr. o. flera illustr. i texten. — J. Unman, Kronologisk öfversikt af märkligare tilldragelser i Stockholm under år 1905. — Mantalsförteckning öfver staden mellan broarna från år 1652. Medd. af F. U. Wrangel.

Statsvetenskaplig Tidskrift. 1907, 4. P. Fahlbeck, Hvarföre började vi ej krig mot Norge? — P. O. Gränström, Sammanjämkning af skiljaktiga beslut i den svenska riksdagen.

Varia. 1907, September. C. Hallendorff, Ur nutida svensk häfdateckning. — **November.** S. Garling Palmér, En tragedi för 250 år sedan. Drottning Kristina i Fontainebleau. Med 6 illustr.

Ymer. 1907, H. 2. Litteratur: E. F. Heckscher, Till belysning af järnvägarnas betydelse för Sveriges ekonomiska utveckling, anm. af H. W—k.

Årsbok utgifven af »Sveriges flotta», förening för sjövärn och sjöfart. **1907. Årg. 1.** H. Wrangel, Sjömaktens inflytande på Sveriges krig åren 1808—1809.

Historisk Tidsskrift 1907. H. 4. Skrivelser fra Statsraad Hans Christian Petersen som Præses for den norske Regjering i Aarene 1858—61. (Slutn.) — Kronprins Carls Rapport af 14. August 1856 til Kong Oscar I om hans Iagttagelser paa hans store Reise i Norge. — R. Tank, Et Bidrag til Peter Dass' Biografi. — Literatur (bl. a. W. Berg, Bohusläns Forntid, anm. af O. A. Johnsen). — A. Kjær, Register til Historisk Tidsskrift, fjerde Række, Bd 4.

Varden. 1907, 1 Oktober. W. Anderson, Medeltidens Öland.

Finsk Tidskrift. Utgifven af M. G. Schybergson och R. F. v. Willebrand. **1907, Juli—Augusti.** Hj. Öhman, Allmogekonst i Dalarne. — I bokhandeln: E. Wrangel, Brinkman och Tegner. En förtrolig brefväxling, anm. af A. Hultin. — **September.** I bokhandeln: Fataburen, anm. af C. G. Estlander. — **Oktober.** C. M. Schybergson, Gustaf II Adolfs sista planer.

Deutsche Literaturzeitung. 1907, 19. M. Wehrmann. Geschichte von Pommern. Bd 1—2, anm. af M. Perlbach.

Forschungen zur Geschichte Bayerns 1907. 15, 3. M. Doeberl, Das Kaiserprojekt und die letzten Absichten König Gustav Adolfs von Schweden nach bayerischer Auffassung.

Göttingische gelehrte Anzeigen. 1907, Mai. E. Daenell, Die Blütezeit der Deutschen Hanse, anm. af W. Stein. — **Juli.** W. Langenbeck, Die Politik des Hauses Braunschweig-Lüneburg in den Jahren 1640 u. 1641. anm. af M. Ritter.

Historische Zeitschrift. Herausg. v. Fr. Meinecke. **3:e Folge. Bd 3: H. 2.** J. Loserth, Wiclifs Lehre vom Wahren und falschen Papsttum. — H. Barge, Luther und Karlstadt in Wittenberg. — Miszellen. J. v. Pflugk-Harttung, Die Verzögerung der Schlacht bei Belle-Alliance. — Literaturbericht. — Verzeichnis der in der »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften (bl. a. H. Schnell, Mecklenburg zur Zeit des Dreissigjährigen Krieges 1603—1658.). — **Bd 3: H. 3.** W. Lenel, Zur älteren Geschichte Venedigs. — G. Kaufmann, Treitschkes Urteil über Johannes Ronge. — Miszellen. — Literaturbericht (bl. a. Zur Geschichte der hohenzollerischen Souveränität in Preussen. Diplomatischer Briefwechsel des Königs Karl Gustav von Schweden und des Gesandten Grafen Chr. K. von Schlippenbach aus den Kriegsjahren 1654—1657. Zusammengestellt von A. Grafen von Schlippenbach, anm. af A. Pribram; Les relations diplomatiques de la Russie et de la France

Digitized by Google

d'après les rapports des ambassadeurs d'Alexandre et de Napoléon. 1808—1812. Ed. par Grand-Duc Nicolas Mikhailowitsch. T. 4, 5, anm. af Th. Schiemann.) — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften (bl. a. W. Vogel, Nordische Seefahrten im früheren Mittelalter; R. Stehmann, Beiträge zur Geschichte des Herzogs Adolf Friedrich I von Mecklenburg-Schwerin in den Jahren 1636—1644, anm. af H. W.)

Historische Vierteljahrsschrift. Herausg. v. G. Seeliger. **1907. Nachrichten und Notizen II. H. 2.** Nachrichten und Notizen. — Personalien. — Erwiderung von Landrichter Dr. F. Boden in Hamburg »Über die Isländische Regierungsgewalt». — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **H. 3.** G. Seeliger. Forschungen zur Geschichte der Grundherrschaft im früheren Mittelalter. — Volz, Die Massinschen Vorschläge. Ein Beitrag zur Vorgeschichte der ersten Teilung Polens. — Kleine Mitteilungen. P. Haake, Der Glaubenswechsel August des Starken. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — Preisausschreiben. — Kommissionen. — Personalien. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Literarisches Zentralblatt. 1907, 35. Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Bd 19: Politische Verhandlungen, Bd 12, hgb. v. F. Hirsch, anm. af K. — L.

Century Path. A magazine devoted to the brotherhood of humanity. Ed. by K. Tingley. (California). **1907, Octobre.** Birgitta the Swedish Saint. By O. S.

The English Historical Review. Edited by R. L. Poole. **1907, July.** J. B. Bury, The Ceremonial book of Constantine Porphyrogennetos. continued. — G. H. Orpen, Motes and Norman castles in Ireland. P. 2. — R. G. Marsden, The vice-admirals of the coast. — I. F. Chance, The Northern pacification of 1719—20. P. 1. — Notes and documents. — Reviews of books. (bl. a. N. E. Bang, Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Öresund 1497—1660, anm. af W. F. Reddaway.) — Short notices.

Archives diplomatiques 1907. T. 101. Vol. 1: N:o 1—2. Correspondances, dépêches, notes. Affaires de Norvège (1). [Affaires des consulats. — Dissolution de l'union Suédo-Norvégienne]. 1903—1905.

Revue d'histoire diplomatique. 1907, 3. Assemblée générale de la Société. — Rapport M. le Trésorier. — Rapport de MM. les Secrétaires de la Société. — Discours de M. le Président. — Felix-Bouvier, Bonaparte, Cacault et la papauté. — L. Farges, L'infante Isabelle de Portugal et ses dix-sept prétendants. — Munir Pacha, Bonneval Pacha. — G. Troubetzkoï, La politique russe en Orient. — Le schisme bulgare (fin). — Ch. Roux, Les Échelles de Syrie et de la Palestine au dix-huitième siècle (suite). — Comptes rendus. — **4.** G. Baguenault de Puchesse, La diplomatie anglaise sous le règne d'Élisabeth. — W. Konopczynski, La deuxième mission du comte de Broglie. — Ch. Roux, Les Échelles de Syrie et de Palestine au dix-huitième siècle (fin). — G. de Mun, Une assemblée du clergé sous Louis XIII. — Comte d'Antioche, La présidence du maréchal de Mac Mahon. — L. de Laigue, Un soldat diplomate au seizième siècle. — Comptes rendus (bl. a. The Cambridge modern history. Vol 4: The thirty years' war, anm. af A. de Pitteurs). Table des matières de la vingt et unième année. — Table alphabétique des auteurs.

Revue Historique. 1907, Septembre—Octobre. Ch. Molinier, L'église et la société cathares; 2e article. — Ch. V. Langlois, Les doléances des communautés du Toulousain contre Pierre de Latilli et Raoul de Breuilli (1297—1298). — M. Besnier, L'oeuvre de M. Guglielmo

Digitized by Google

Ferrero: les derniers temps de la république romaine. — L. Bréhier, La conception du pouvoir impérial en Orient pendant les trois premiers siècles de l'ère chrétienne. — A. Schürr, Un moine français en Pologne au XIIe siècle: le chroniqueur Gallus Anonymus. — Bulletin historique: France. Révolution et Empire, par R. Reuss. — Angleterre: suite et fin. Institutions, histoire locale, par Ch. Bémont. — Italie. Moyen âge, par R. Poupardin. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Digitized by Google

Digitized by Google

27.

Bibliografi 1906.[1]

(Upprättad af **Kristian Setterwall.**)

456. Historisk Tidskrift, utgifven af Svenska Historiska Föreningen genom *T. Höjer*. Årg. 26. 1906. 296 + 63 s. + Bilagor. Sthlm. Pr. för medlemmar 5 kr.
Stavenow, L., Emil Hildebrand och Historisk Tidskrift 1881—1905.
Edén, N., Grunderna för Karl X Gustafs anfall på Polen.
Boëthius, S. J., Frågan om införande af allmän värnplikt vid riksdagen 1809—10.
Clason, S., Historiska betraktelser af Carl IX.
Brusewitz, A., Ur den nyare Napoleonlitteraturen.
Nordlander, J., Om birkarlarne.
Strödda meddelanden och aktstycken.
Öfversikter och granskningar.

457. **Stavenow, L.,** Emil Hildebrand och Historisk Tidskrift 1881—1905.
Hist. Tidskr. 1906, s. 1—4.

458. Historisk Tidsskrift, udgifvet af den norske historiske Forening. Fjerde Række. Bd 4: H. 1—2. 282 s. Bd 5: H. 1. 80 s. Kristiania.

459. Historisk Tidsskrift, Syvende Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af *J. A. Fridericia*. Bd 6: H. 5—6. S. 317—547 + (2) s. Khvn.

460. **Wimarson, N. G.,** Från nionde tyska historikerkongressen i Stuttgart 17—21 april 1906.
Hist. Tidskr. 1906, s. 102—106.

461. **Neovius, Ad.,** Chronographia Scandinaviæ. [H. 2.] S. 49—146. 4:o. Helsingissä.
Finska kyrkohistoriska samfundets handlingar. 4: 2. (Se N:r 5709.)

462. **Historia,** Sveriges intill tjugonde seklet under medverkan af *O. Montelius*, *H. Hildebrand*, *M.* och *L. Weibull*, *G. R. Fåhræus*, *L. Stavenow*, *S. Clason* och *A. Rydfors* utgifven af *E. Hildebrand*. Med talrika illustrationer och kartor. H. 63—70. Afdeln. 5: H. 9—10. E. Hildebrand, Drottning Kristina 1632—54. S. 385—482. Afdeln. 5: H. 11—13. M. & L. Weibull, Karl Gustaf. S. 483—596 + (2) + II s. Afdeln. 6: H. 6—8: G. R. Fåhræus, Karl XI och Karl XII. S. 241—384 + (3) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr. häftet.
Se nedan »Recensioner» 845.

---

[1] De i denna bibliografi förekommande tilläggen till 1904 och 1905 års bibliografier äro insatta på sina respektive platser med angifvande af årtalet.

Digitized by Google

463. **Natt och Dag, S.,** Herraväldet på Östersjön. 1—8.
Vår Flotta 1906, s. 30—32, 47—49, 58—60, 66—68, 80—81, 90—91, 101—103, 119—120, 147—160.

464. **Tegnér, Elof,** Valda skrifter. H. 21—35. (Slut.) D. 4. S. 321—530 + XIV s. 5. 402 + (1) s. 6. 463 + 70 + (2) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 90 öre häftet.
Innehåller: D. 4. Anteckningar och minnen af *H. G. Trolle-Wachtmeister.* (Slutet.) — 5. Smärre uppsatser rörande 1700-talets historia, Svenska bilder från 1600-talet. — 6. Resebilder, Spansk grandezza, Några universitetsfrågor, Från farfarsfars och farfars tid (Från brytningsåren kring sekelskiftet 1800, Jakob Cederström o. revolutionen 1809, Lundensiska interiörer, Östrabo).

---

465. **Bugge, Alex.,** Vikingerne. Billeder fra vore Forfædres liv. Saml. 2. 348 s. Khvn, Gyldendal. Pr. 5 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 847.

466. **Thubert, E.,** Politique du Nord de l'Europe au moyen âge. Les northmen en France.
Revue d'histoire diplomatique 1906, s. 511—536.

467. Torkel Knutson. Ett sexhundraårsminne. Af *A. T.*
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:r 2/3.

468. Pommersches Urkundenbuch. Hrsg. vom königl. Staatsarchive zu Stettin. Bd. 6: Abth. 1. 1321—1324. Bearbeitet v. *O. Heinemann.* 248 s.. 4:o. Stettin, P. Niekammer.

469. **Daenell, E.,** Die Blütezeit der deutschen Hanse. Hansische Geschichte von der zweiten Hälfte des 14. bis zum letzten viertel des 15. Jahrhunderts. Gekrönte Preisschrift. Bd 1. XVII + 474 s. 2. XV + 561 s. Berlin, G. Reimer.

470. Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen. Med Udtog af de hidtil utrykte, udg. ved *Kr. Erslev* i Forening med *W. Christensen* o. *A. Hude* af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie. Med Understöttelse af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet og den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse. Bd 4: H. 1 (Arkivoversigt). 167 s. + Slutet på Bd 3. S. 801—859 + (2) s. Khvn, Gad.

471. **Hoffmann, M.,** Lübecks Krieg gegen Dänemark 1509—1512.
Mitteilungen d. Vereins f. Lübeckische Geschichte u. Altertumskunde 1906, s. 70—87.

472. **Bergenstråhle, G.,** Striden vid Brunnbäck 1521.
Vårt fosterland och dess försvar. 1906, N:o 1.

473. **Martin, J.,** Gustave Vasa et la réforme en Suède. Essai historique. XXX + 512 + IV s. Paris, A. Fontemoing.

474. Konung Gustaf den förstes registratur. Med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Kungl. Riksarkivet genom *J. A. Almquist.* D. 24. 1553, 1554. (4) + III + 632 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 9 kr.
Handlingar rörande Sveriges historia. Ser. 1.

475. **Reddaway, W. F.,** The Scandinavian North. (1559—1660.)
The Cambridge modern history. Vol. 4, s. 560—591. (Se N:o 487.)

476. **Reddaway, W. F.,** The Vasa in Sweden and Poland. (1560—1630.)
The Cambridge modern history. Vol. 4, s. 158—189. (Se N:o 487.)

477. **Schwarz, P. G.,** Die Haltung Danzigs im nordischen Kriege 1563—1570 mit besonderer Berücksichtigung der Beziehungen zu Schweden. Inaug. Diss. [Königsberg.] 36 s. Danzig.

Digitized by Google

478. **Troels-Lund, T. F.,** Peder Oxe. Et historisk Billede. (2) + 287 + (3) s. + 1 portr. Khvn, Schubotheske Forlag. Pr. 5 kr.

479. Le Saint-Siège et la Suède durant la seconde moitié du 16e siècle. Notes et documents recueillis et résumés par *H. Biaudet.* 1. Origines et période des relations non officielles 1570—1576. [Äfven med finsk titel.] XVI + 264 + (2) s. Paris, Plon.

479 1/2. **Biaudet, H.,** Le Saint Siège et la Suède durant la seconde moitié du 16e siècle. Études politiques, époque des relations non officielles 1570—1576. Akad. afh. [Helsingfors.] (1) + VII + 363 s. Paris, Plon.

480. Kancelliets Brevböger vedrörende Danmarks indre Forhold. I Uddrag udgivne ved *L. Laursen* af Rigsarkivet. D. 8. 1584—88. 1023 s. Khvn, C. A. Reitzel.

481. **Jonsson, A.,** Hertig Karl och Sigismund 1597—1598. Akad. afh. [Uppsala.] XII + 179 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 2 kr. 50 öre.
Göteborgs K. Vetenskaps- och Vitterhetssamhälles handlingar. 4:e följden. 9: 1.

482. **Karl IX,** Historiska betraktelser. Medd. af *S. Clason.*
Hist. Tidskr. 1906, s. 127—152.
Se nedan »Recensioner» 852.

483. **Lundström, H.,** Prästerskapets postulater i Örebro d. 8 jan. 1611.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1905 (tr. 1906), s. 259—260.

484. **Hallendorff, C.,** Hur Sveriges storhet skapades. Föredrag hållet vid Pedag. sällskapets i Stockholm Gustaf Adolfsfest den 6 nov. 1905.
Verdandi. Tidskr. för ungdomens målsmän och vänner. 1905. Årg. 23, s. 209—214.

485. **Tidander, L. G.,** Gustaf II Adolfs betydelse för vårt folk.
Vårt fosterland och dess försvar. 1906, N:r 23.

486. **Sommerfeldt, G.,** Verhandlungen Polens mit dem Kurfürsten Georg Wilhelm im Dezember 1627.
Altpreussische Monatsschrift 1905. Bd 62, s. 343—396.
Berör bl. a. Gustaf II Adolfs förhållande till Polen.

487. The Cambridge modern history. Planned by the late lord *Acton.* Edited by *A. W. Ward, G. W. Prothero, Stanley Leathes.* Vol. 4: The thirty years' war. XXX + 1003 s. Cambridge.
Kap. 5. *W. F. Reddaway,* The Vasa in Sweden and Poland. (1560—1630). 6. *A. W. Ward,* Gustavus Adolphus (1630—1632). 7. *A. W. Ward,* Wallenstein and Bernard of Weimar (1632—35). 13. *A. W. Ward,* The later years of the thirty years' war (1635—48). 14. *A. W. Ward,* The peace of Westphalia. 20. *W. F. Reddaway,* The Scandinavian North (1559—1660).
En mycket utförlig bibliografi på öfver 150 s. finnes i slutet af denna vol.

488. **Bååth, A. U.,** Bilder från trettioåriga kriget. 47 s. Sthlm, Ljus 1905. Pr. 50 öre.
Nordiska Öresbiblioteket. N:r 9—10.

489. **Hotz, W.,** Die Gegenreformation im Schlitzerland während des dreissigjährigen Krieges (1628—1632).
Beiträge zur hessischen Kirchengeschichte. Bd 3, s. 41—64 = Archiv f. hessische Geschichte u. Altertumskunde. N. F. Ergänzungsband 3: H. 1.

490. **Liebe, G.,** Eichsfelder Zustände im grossen Kriege. Ein Zeitbild.
Mühlhäuser Geschichtsblätter 1906/07. Jahrg. 7, s. 120—124.

Digitized by Google

491. **Rosenfeld, F.,** Zustand des Amts Loburg im dreissigjährigen Kriege.
Geschichts-Blätter f. Stadt u. Land Magdeburg 1905. Jahrg. 40, s. 243—250.

492. **Stegmann, R.,** Die Grafschaft Lippe im dreissigjährigen Kriege.
Mitteilungen a. d. lippischen Geschichte und Landeskunde 1905. [Th.] 3, s. 1—155 + 1 karta.

492½. Die Belagerung und Zerstörung Magdeburgs. Tagebuchblätter, mitgeteilt von [*H.*] *Wäschke.*
Geschichts-Blätter f. Stadt u. Land Magdeburg 1906. Jahrg. 41, s. 318—327.

493. **Sixt, Fr.,** Die Verschanzungen im sog. »Sachs-Wald» westlich von Gebersdorf bei Nürnberg, Glieder der Ostfront des befestigten Wallensteinischen Feldlagers vor Nürnberg vom Sommer 1632. (Mit 3 Plänen.)
Mitteilungen d. Vereins f. Geschichte der Stadt Nürnberg 1906. H. 17.

494. **Jordan, R.,** Pappenheim in Mühlhausen (Thür.) 16.—19. Oktober 1632.
Zeitschrift d. Vereins f. Thüringische Geschichte u. Altertumskunde 1906. N. F. Bd 16, s. 323—346.

495. **Wäschke, [H.],** Die Kommende Berge im Besitz Schwedens 1632—1634.
Geschichts-Blätter f. Stadt u. Land Magdeburg 1905. Jahrg. 40, s. 165—177.

496. Pensées de Christine reine de Suède. Avec une préface par *le baron de Bildt.* 255 s. Sthlm, Norstedt. Pr. inb. 5 kr.

497. Christina, queen of Sweden.
The Edinburgh Review 1906, s. 327—355.

498. **Dierauer, Joh.,** Der Zug der Schweden gegen Konstanz 1633. Eine Verletzung der schweizerischen Neutralität im dreissigjähr. Kriege.
Schriften d. Vereins f. Geschichte d. Bodensees u. seiner Umgebung 1906. H. 35, s. 3—16.

499. **Konze, F.,** Die Stärke, Zusammensetzung und Verteilung der Wallensteinischen Armee während des Jahres 1633. Ein Beitrag zur Heeresgeschichte des 30 jähr. Krieges. VII + 119 s. Bonn, H. Behrendt.

500. **Ritter, M.,** Der Untergang Wallensteins.
Historische Zeitschrift 1906. 3:e F. Bd. 1, s. 237—303.

501. **Fuentes, J.,** Batalla de Nördlingen.
Memorial de Artilleria 1906. Mayo.

502. The register of the Privy Council of Scotland. Edited and abridged by *P. H. Brown.* Ser. 2. Vol. 6. 1635—1637. XLVII + 880 s. Edinburgh 1905.
Innehåller en del uppgifter om Gustaf Adolfs värfningar i Skottland.

503. **Steinberger, L.,** Zur Publizistik der schwedisch-französischen Periode des dreissigjährigen Krieges (1635—48).
Historisches Jahrbuch 1906. Im Auftrage der Görres-Gesellschaft. Bd 27, s. 333—338.

504. Nya Sverige. Af — z. —.
Dagens Nyheter 1906, n:r 13133 (B) (11/11).

505. **Czerny, J.,** Über d. Tod d. Herzogs Bernhard von Weimar. 1. Gymn.-Progr. 23 s. Wiener-Neustadt 1905.

506. **Pfaff, F.,** Aus dem letzten Jahrzehnt des 30-jähr. Krieges.
Hessenland. Jahrg. 20, s. 187.

Digitized by Google

507. **Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll.** D. 3. 2:a uppl. 1640—1644. Utg. af *S. Bergh.* VIII + 382 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 5 kr.

508. **Svenska riksrådets protokoll.** Med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Riksarkivet genom *S. Bergh.* D. 11. 1645, 1646. H. 2 IX s. + s. 273—594. Sthlm, Norstedt. Pr. 6 kr. 50 öre.
Handlingar rörande Sveriges historia. Ser. 3.

509. **Fabricius, K.,** Skaanes Overgang fra Danmark til Sverige. Studier over Nationalitetsskiftet i de skaanske Landskaber i de nærmeste Slægtled efter Brömsebro og Roskildefreden. D. 1 (1645—1660). (3) + 162 + 25 s. 2 (1660—1676). Akad. afh. 251 + 27 s. Udgivet med Understöttelse af det Finneske Legat og den Hjelmstjerne-Rosenkroneske Stiftelse. Khvn, Gyldendal. Pr. 5 kr. 50 öre f. båda delarna.

510. **Wagner, Fr.,** Die Säkularisation des Bistums Halberstadt und seine Einverleibung in den Brandenburgisch-Preussischen Staat 1648—1650. Inaug. Diss. [Münster i. W.] 53 s. Wernigerode a. H. 1905. Äfven i Zeitschrift d. Harz-Ver. 38, s. 161—213.
Se nedan »Recensioner» 858.

511. **C[lason], S.,** Jöran Stiernhielm i Holland 1649.
Hist. Tidskr. 1906, s. 106—107.

512. Zur Geschichte der hohenzollerischen Souveränität in Preussen. Diplomatischer Briefwechsel des Königs Karl Gustav von Schweden und des Gesandten Grafen Chr. K. von Schlippenbach aus den Kriegsjahren 1654—1657. Zusammengestellt von *A. Grafen von Schlippenbach.* [Föret. undert. *Ed. Heyck.*] XIII + 357 s. + 2 portr. + 2 facs. Berlin, E. Fleischel & C:o.
Se nedan »Recensioner» 859.

513. **Edén, N.,** Grunderna för Karl X Gustafs anfall på Polen.
Hist. Tidskr. 1906, s. 5—45.

514. **Levinson, Art.,** Die Nuntiaturberichte des Petrus Vidoni üb. den 1. nordischen Krieg aus den J. 1655—1658. 144 s. Wien, A. Hölder.
Archiv f. österr. Gesch. Bd 95.
Se nedan »Recensioner» 860.

515. Ur drottning Louise Marie's bref till madame de Choisy under fälttåget i Polen 1656. Till 250-årsminnet af slaget vid Warschau. Medd. af *N. G. Wimarson.*
Hist. Tidskr. 1906, s. 182—203.

516. **Carlbom, J. L.,** Tre dagars slaget vid Warschau den 18, 19 och 20 juli 1656 samt de föregående mindre fältslagen 1655 och 1656. Med planscher, kartor och bataljplaner. Ett tvåhundrafemtioårigt minne. 209 s. Sthlm. Pr. 2 kr. 50 öre.
Säljes till förmån för den tilltänkta ärestoden åt Karl X Gustav i Stockholm 1908.

517. **Forsstrand, C.,** Tredagarsslaget vid Warschau den 18—20 juli 1656. Några erinringar till 250-års minnet. Säljes till förmån för insamlingen till ett monument i Stockholm öfver Karl X Gustaf. 9 s. + 5 portr. + 21 s. poesi om Karl X Gustaf af *A. Th. Strömberg.* Sthlm. Pr. 25 öre.

518. Slaget vid Warschau den 18, 19 och 20 juli 1656. Af *W. C.*
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:r 15.

519. **Koch, Fr.,** Die Bromberger Staatsvertrag zwischen dem Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg und dem Könige Johann Kasimir von Polen im Jahre 1657.
Zeitschrift der historischen Gesellschaft f. d. Provinz Posen 1906. Jahrg. 21, s. 1—20.

Digitized by Google

520. **Rockstroh, K. C.,** Indledningen til Krigen 1657 samt Krigsbegivenhederne i Elbegnene intil Udgangen af September nævnte Aar.
[Dan.] Hist. Tidsskr. Syvende Række. Bd. 6, s. 366—512.

521. **Rockstroh, K. C.,** Endnu en Gang. Tyborön — Agger Tangen 1657.
Samlinger til jydsk Historie og Topografi. 3. Række. Bd 4, s. 452—463.

522. **Hitzigrath, H.,** Hamburg während des schwedisch-dänischen Krieges 1657—1660. Den Teilnehmern der Versammlung als Festgabe dargeboten von dem Ortskomitee. 21 s. Hamburg 1905.
48. Versammlung Deutscher Philologen u. Schulmänner zu Hamburg 1905.

523. **Klitgaard, C.,** Aalborg Stifts Præsters Trængsler »udi den onde og besværlige Tid» 1657—60.
Kirkehistoriske Samlinger. 5:e Række. Bd 3, s. 524—541.

524. **F[orsstrand], C.,** Tåget öfver Bält. Vår förnämsta militära idrottsbragd.
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:r 4/6.

525. Tåget öfver Stora Bält. Apropå Carl X Gustaf-monumentet.
Dagens Nyheter 1901, N:r 12860. B. (6/2.)

526. **Grove, G. L.,** Samtidige Billeder fra Slaget i Öresund 1658.
Kunst. Aarg. 6: H. 11—12. 4:o. 16 s. Med 22 Billeder.

527. Rigsraad Otte Krags Dagbogsoptegnelser vedrörende Krigen 1658—59. Ved *G. L. Grove* og *K. C. Rockstroh.*
Danske Magazin. 5:e Række. Bd 6, s. 137—178.

528. **Schneider, J. A.,** Molde og Romsdalen. En historisk Oversigt. (2) + 181 + (1) + 32 s. 4:o. Kristiania 1905.
Ett kapitel handlar om Romsdalen som svensk provins 1658—60.

529. **Klaje, H.,** Der Feldzug der Kaiserlichen unter Souches nach Pommern im Jahre 1659. Mit einer Kopie der Karte von Schävius. X + 183 s. Gotha, Perthes.

530. **Bildt, C.,** Christine de Suède et le conclave de Clément X (1669—1670). Ouvrage contenant trois gravures. (1) + X + 281 s. Paris, Plon.
Se nedan »Recensioner» 863.

531. **Bildt, C.,** Cristina di Svezia e Paolo Giordano II duca di Bracciano. 32 s. Roma.
Estratto dall' Archivio della R. Società Romana di storia patria. Vol. 29.

532. Urkunden und Actenstücke zur Geschichte Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Bd 19. Politische Verhandlungen. Bd 12. Herausg. v. *F. Hirsch.* IV + (1) + 907 s. Berlin, Reimer.

533. Eigenhändige Briefe des Grossen Kurfürsten an Johann Moritz von Nassau. [Herausg.] von *O. Meinardus.*
Forschungen z. brandenburgischen u. preussischen Geschichte 1906. Bd 19, s. 115—155.
Innehåller bl. a. äfven några bref från kriget 1675—79.

534. **Haake, P.,** Polen am Ausgang des 17. Jahrhunderts.
N. Jahrbücher f. d. klass Altertum, Geschichte u. deutsche Literatur u. f. Pädagogik 1905. Bd 15, s. 723—736.

535. **Haake, P.,** Die Wahl Augusts des Starken zum König von Polen.
Historische Vierteljahrschrift 1906. Jahrg. 9, s. 31—84.

Digitized by Google

536. **Oscar II,** Carl den tolfte. Tal vid Svenska Militärsällskapets i Stockholm minnesfest på den 150:e årsdagen af hans död.
Oscar Fredrik, Samlade skrifter. D. 3. (1905), s. 237—314.

537. **Oscar II,** Charles XII. Première traduction Française par *A. Savine.* 340 + (1) s. Paris, Juven 1906.

538. Ett bref från »den stora ofredens dagar». [1770.] Medd. af *J. Th.*
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:o 4/6.

539. **Leijonhufvud, E.,** Slaget vid Fraustadt den $^3/_{13}$ februari 1706. Ett 200-års minne.
Illustrerad Militärrevy 1906, s. 41—64 + 1 karta.

540. **Liedholm, D.,** Slaget vid Fraustadt 1706. Ett 200-årsminne.
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:o 2/3.

541. Die Schlacht am Fraustadt am 13 Februar 1706. Von *H. J. E.*
Dresdner Anzeiger 1906, N:o 43.

542. **Günther, A.,** Die Entstehung des Friedens von Altranstädt. (Zum 24 September 1906, dem zweihundertjährigen Erinnerungstage an den Friedensschluss.)
N. Archiv f. sächsiche Geschichte u. Altertumskunde 1906. Bd 27, s. 311—329.

543. Ett historiskt 200-års minne. Freden i Altranstädt 21 september 1706. Af *W. C.*
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:o 20.

544. **Günther, A.,** Die Schweden im Vogtland 1706—1707.
Mitteilungen des Altertumsvereins zu Plauen i V. 17 Jahresschrift auf die Jahre 1905—1906, s. 205—218.

545. **Schmidt, H. G.,** Die Konvention von Altranstedt vom 22. August 1707. Festschrift zu 200-Jahr-Feier. 29 s. + 1 pl. Leipzig, A. Strauch.

546. **Uddgren, H. E.,** Den Lybeckerska arméns uppgift i 1708 års anfall mot Ryssland.
Hist. Tidskr. 1905, s. 107—113.

547. **Hansson, S.,** Några hittills otryckta bidrag till Magnus Stenbocks historia. 1. »Stenbocks kurir».
Göteborgs Handels- o. Sjöfarts-Tidning 1906, N:o 157 ($^9/_7$).

548. Grefve Carl Pipers dagbok hållen under hans fångenskap i Ryssland 1709—1714. Utgifven af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia genom *E. Carlson.* (2) + 272 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 8 kr.
Historiska Handlingar. D. 21: N:o 1.

549. Felttogene i Nordtyskland og Baahuslen i Östersöen og Kattegat 1710—1712. Udarbejdet ved Generalstaben af *A. P. Tuxen, C. L. With-Seidelin, A. L. Hansen.* XI + 511 + (2) s. + 7 Kort og Planer. Khvn, Gyldendal. Pr. 12 kr.
Bidrag til den store nordiske Krigs Historie. Udgivne af Generalstaben. Bd 3.

550. **Uddgren, H. E.,** Kriget i Finland år 1713. (2) + 104 s. + 11 bilagor + 4 kartor. Sthlm. Pr. 3 kr.
Militärlitteratur-föreningens förlag. 98.

551. **Voges, H.,** Beiträge zur Geschichte des Feldzuges von 1715. (Schluss.)
Baltische Studien 1905. N. F. Bd 9, s. 159—209.

552. **Kuylenstjerna O.,** Karl XII:s fälttåg i Norge 1716. (Se N:o 103.)
Illustrerad Militärrevy 1906, s. 26—36.

Digitized by Google

553. **Chance, J. F.,** The mission of Fabrice to Sweden 1717—1718.
The English Historical Review 1906, s. 57—77.

554. **Chance, J. F.,** The Northern policy of Georg I to 1718.
Transactions of the Royal Historical Society 1906. N. S. Vol. 20, s. 79—107.

555. **Chance, J. F.,** The Northern question in 1718.
The English Historical Review 1906, s. 460—492.

556. **Hulting, J.,** Ryssarnas besök i Norrköping år 1719. 12 s. Norrköping, Lundbergs bokh. Pr. 50 öre.

557. **Wrangel, H.,** Kriget i Östersjön 1719—1721. D. 1. 213 s. Sthlm. Pr. 4 kr.
Marinlitteraturföreningen. N:o 5.

558, Bernstorffske Papirer. Udvalgte Breve og Optegnelser vedrörende Familjen Bernstorff i Tiden fra 1732 til 1835. Udg. af *Aage Friis.* Bd 1. (10) + 818 + 95 + (2) s. + 6 pl. Khvn, Gyldendal 1904. Pr. 15 kr.

559. **Palmén, E. G.,** Sinclairska mordet år 1739.
Svenska Dagbladet 1906, N:o 286 (20/10).

560. Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll från och med år 1719 D. 17. 1746—47. H. 1—2. [Utg. på Ridderskapet o. Adelns bekostnad af *G. O. Berg.*] 420 + (2) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 5 kr. 50 öre.

561. **Schulte, Ed.,** Luise Ulrike, Königin von Schweden, geborene Prinzessin von Preussen.
Sonntagsbeilage zur Vossischen Zeitung 1906, N:o 14/15.

562. Politische Correspondenz Friedrich's des Grossen. Redigirt von *G. B. Volz.* Bd 31. 1771—1772. 1 + 879 s. Berlin, Duncker.

563. **Weibull, L.,** I Sekreta Utskottet 1772. Ett bidrag till historien om revolutionen i Kristianstad.
Hist. Tidskr. för Skåneland 1906. Bd 2, s. 336—341.

564. **Holm, E.,** Danmark-Norges Historie under Kristian VII (1766—1808). Bd 2: H. 2. S. 369—744 + s. 33—83 + (1) + XX s. Khvn, Gad. Pr. 7 kr.
Äfven med titel: Danmark-Norges Historie 1720—1814. D. 5: H. 2.

565. **Wallis, E.,** Gustaf III och Razumovski. Ryska stämplingar i Stockholm 1788.
Ord och Bild 1906, s. 49—60. (Med 6 bilder.)

566. Ett bref från Johan Gabriel Oxenstjerna till Nils Filip Gyldenstolpe. [Dat. Lovise 14/8 1788.]
Hist. Tidskr. 1906, s. 49—55.

567. Två bref från ofredstid. [Det ena af G. A. Tigerstedt 1789, det andra af friherrinnan A. Rehbinder till hennes i kriget varande man A. O. Rehbinder 1808.]
Personhistorisk Tidskr. 1906, s. 76—80.

568. Reval och Aboukir. Af *U.* [Ordres af den 11 maj 1790.]
Tidskr. i Sjöväsendet 1906, s. 425—429.

569. Ur Clas Flemings papper. Bref från Fleming, Reuterholm, Fabian Wrede, Leopold och J. H. Schröder. Utg. af *H. Schück.* XIII + 248 s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 4 kr. 25 öre.
Svenska memoarer och bref utgifna af *H. Schück* o. *O. Levertin.* 10.

Digitized by Google

570. **Tegnér, Elof,** Från brytningsåren kring sekelskiftet 1800.
Tegnér, E., Valda skrifter. D. 6, s. 223—307. (Se N:o 464.)
Innehåller: Diplomat, poet och filosof [C. G. v. Brinkman], Konungar i landsflykt, En minnesstod som ej blef af, En magisterpromotion i Lund under krigstid, I Dalby tingshus 1799.

571. **Rose, J. Holland,** Canning and the secret intelligence from Tilsit (july 16—23, 1807).
Transactions of the Royal Historical Society 1906. N. S. Vol. 20, s. 61—77.

572. Švedskaja vojna 1808—1809 g. g. T. 1. XI + 359 s. + 1 karta. S. Peterb.
En öfversättning af det af Generalstabens krigshistoriska afdelning utgifna arbetet: Sveriges krig åren 1808 och 1809.

573. **Björlin, G.,** Finska kriget 1808 och 1809. Läsning för ung och gammal. 3:e öfversedda o. tillökade uppl. Med 16 portr., 6 pl. o. 18 kartor. 357 + (3) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr. 50 öre.

574. **Buxhöwden, F. W.,** Förslag rörande öfvergång till Sverige 1808.
Vårt Försvar 1906, s. 137—148.

575. **Högberg, O.,** När fienden sist stod i Norrland. Några lärorika drag.
Vårt fosterland och dess försvar 1906, julnummer.

576. **Westerlund, G.,** Ratan.
Svenska Turistföreningens Årsskrift 1906, s. 56—63. (Med illustr.)

577. Bref rörande konung Gustaf IV Adolfs arrestering m. m.
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:o 24.

578. En oblodig statshvälfning. Några marsminnen från 1809. Af *C. E.*
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:o 8.

579. **Boëthius, S. J.,** Frågan om införande af allmän värnplikt vid riksdagen 1809—10.
Hist. Tidskr. 1906, s. 67—101.

580. **Boëthius, S. J.,** Om tronföljarevalet i Örebro 1810. Delvis meddeladt såsom föredrag i Karl Johansförbundet den 11 maj 1904. 21 s. Uppsala, Förf.

581. **Dry, A.,** Soldats ambassadeurs sous le Directoire an IV—an VIII. T. 2. La mission de Clarke en Italie, Canclaux et Lacombe Saint Michel à Naples, Bernadotte à Vienne. 497 s. + 4 portr. Paris, Plon.

582. **Bearne, Cather.,** En drottning från Napoleons hof. Désirée Clarys lefnadshistoria. Bemyndigad öfvers. 1 + 384 s. Sthlm, Geber. Pr. 5 kr. 25 öre.
Se nedan »Recensioner» 867.

583 1/2. **Vendel, V.,** Urtima riksdagen i Örebro 1812. Akad. afh. VI + (1) + 169 s. Göteborg, Förf.
Göteborgs K. Vetenskaps- o. Vitterhetssamhälles handlingar 1906.

583. **Sjögren, O.,** Karl Johan och skandinaviska halfön under unionens anknytningstid. Med talrika illustrationer. H. 1—10. 240 s. Sthlm, Fröléen & Comp. Pr. 25 öre häftet.
Se nedan »Recensioner» 868.

584. Ett bref till hemmet från en ung knekt vid svenska reserv-armén 1813. Medd. af *C. Hellström.*
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:o 13.

585. **Steig, R.,** Ein Romantikerfehde gegen Napoléon. [Berör bl. a. Napoleons förhållande till Bernadotte 1813.]
Sonntagsbeilage zur Vossischen Zeitung 1906, N:o 21 22.

Digitized by Google

586. **Janson, A. v.,** Der Herzog Karl August von Sachsen-Weimar und der Kronprinz Karl Johann von Schweden während des Feldzuges 1814 in den Niederlanden.
Deutsche Rundschau 1906. Jahrg. 32. H. 10, s. 40—54.

587. **Lange, A. J.,** Interiörer fra rigsforsamlingen paa Eidsvold 10 april til 20 mai 1814. Historiske frihaandstegninger. (1) + 112 s. + 1 portr. [Många illustrationer i texten.] Kristiania, Hanches forlag 1905. Pr. 1 kr.

588. Lettres inédites du comte Charles de Montalembert au baron Anckarsvärd (1829—1857). Publiées par *C. Burenstam.*
Revue d'historie diplomatique 1906, s. 25—73.

589. **Bååth, J. L.,** Johan Gabriel Richert. Några anmärkningar rörande svensk lagstiftningspolitik med särskild hänsyn till den politiska rösträtten och ägostyckningen. 43 s. Sthlm, Svanbäck. Pr. 1 kr. (Se N:o 146.)

590. **Didiée, J.,** Un héros Vauclusien. Épisode de la prise de Bomarsund en 1854. [Le capitaine Gigot.]
Mémoires de l'académie de Vaucluse 1905. Sér. 2. T. 5, s. 11—28 + 1 portr. + 2 pl.

591. **L[ancken], R. von der,** Bomarsunds belägring. (Hufvudsakligen efter general M. M. Borodkin: »Kriget vid Finlands kuster 1854—55.»)
Illustrerad Militärrevy 1906, s. 333—340.

592. General Canroberts besök i Stockholm 1855. Af *Novir.*
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:o 22.

593. **Manthey, Aug. Chr.,** Dagböger for Aarene 1856—1874. Udgivne af den norske historiske Forening. H. 1—3. 240 s. Kristiania 1905—1906.

594. **Edholm, E.,** Från Carl XV:s dagar. Minnen, bref och anteckningar. 308 s. + 1 portr. + 4 portr. pl. Sthlm, Geber. Pr. 6 kr.

595. Af Staatsraad Ketil Motzfeldt's efterladte Papirer vedkommende Staatsraads-Skiftet i December 1861. Ved *E. Motzfeldt.*
[Nor.] Hist. Tidsskr 1906. 4:e Række. Bd 4, s. 201—282.

596. **Wendt, E. v.,** Debatter och förhållanden vid representationsförändringen i Sverige 1865. En sammanställning. 82 s. Helsingfors, Förlagsaktieb. Helios. Pr. 1 kr. 25 öre.

597. **Maricourt,** baron **de,** Oscar II intime. Ouvrage illustré de nombreux documents photographiques. 264 + (1) s. Paris, Juven.

---

598. **Brunell, J. E.,** Ett sista gif akt i unionsfrågan. 7 s. Sthlm. 1905. Pr. 10 öre.

599. **Kuylenstjerna, O.,** Sverige vid skiljevägen. 19 s. Sthlm, Nordin & Josephson 1905. Pr. 25 öre.

600. **Strindberg, A.,** Ein freies Norwegen. VI + (2) + 36 + (1) s. Berlin u. Leipzig, H. Seemann Nachfolger 1905.

601. **Warburg, K.,** Professor Karl Warburgs programtal. (4) s. 4:o. Sthlm. 1905.

602. **Wieselgren, S.,** Är skandinavismen död?
Statsvetenskaplig Tidskr. 1906, s. 220—234.

Digitized by Google

603. **Bergwitz, J. K.,** National Brochure. 1. Norge i 1814 — Norge i 1905. Kristiania 1905.

604. **Bruun, Chr.,** Til det norske Folk. 2. 14 s. Kristiania, Johansen & Nielsen. Pr. 20 öre.

605. **Castberg, J.,** Om Begivenhederne i 1905. 31 s. Kristiania, Feilberg & Landmark. Pr. 55 öre.

606. **Diplomaticus,** I Sverige 1905. Erindringer og Optegnelser. VIII + 197 s. Kristiania, Aschehoug. Pr. 2 kr. 80 öre.

607. **Diplomaticus,** Den norske kongemakt. Nogle synspunkter og jevnförelser. Med et tillæg om unionsopgjöret og om halvöens fremtid. (1) + 73 s. Kristiania, Aschehoug. Pr. 80 öre.

608. **Forholdet** mellem Norge og Sverige. Vor Selvstændighedskamp i de sidste tyve Aar. 51 s. Bergen, Nygaard. Pr. 50 öre.
Særtryk af en Artikelrække i »Morgenavisen».

609. **Hansen, Andr. M.,** Tidens tanker. Vort forsvar. 1.
Samtiden 1906, s. 610—620.

610. **Hansen, Fr.,** Vore Prester og 7 Juni. 31 s. Kristiania, Johansen & Nielsen. Pr. 30 öre.

611. **Ibsen, S.,** Da unionen lösnede. 1—5.
Samtiden 1906, s. 197—236.

612. **Knudsen, Chr.,** Spredte Minder fra 1905. 66 s. Kristiania, J. Aas. Pr. 2 kr.

613. **Koht, H.,** Fredstanken i Noregs-sogo. Noreg i den samfolkelege rettsvoksteren. (2) + 150 s. Oslo, Det norske samlage (landsmaals-lage).

614. **Koht, H.,** Tillit i Norden.
Samtiden 1906, s. 580—590.

615. **Kristensen, Mar.,** Skandinavisme. 1—2.
Höiskolebladet 1906, sp. 1289—1296.

616. **Nielsen, Y.,** Norge i 1905. Med en inledande Oversigt over Unionshistoriens niti Aar. [Med en mängd portr. o. illustr.] H. 1—18. 288 s. Horten, C. Andersen. Pr. 15 öre häftet.

617. **Oplösning,** Unionens, 1905. Officielle aktstykker vedrörende unionskrisen og Norges gjenreisning som helt suveræn stat. Med talrige facsimiler og billeder. Udgivet ved *J. V. Heiberg.* XXXI + 1192 s. + 14 s. facs. + 1 karta + 1 vapen pl. + 52 portr. o. pl. Kristiania, Stenersen. Pr. 6 kr.

618. **Sars, J. E.,** Unionsoplösningen og skandinavismen.
Samtiden 1906, s. 269—278.

619. **Troels-Lund, T. F.,** De tre nordiske Brödrefolk. 75 s. Khvn, Det Schubotheske Forlag. Pr. 1 kr. 25 öre.
Se nedan »Recensioner» 871.

620. **Claparède, R.,** Un nouvel état européen. La Norvège indépendant. 106 + (1) s. + 1 pl. Genève & Paris 1906.

621. **Mohn, A.,** Une page d'historie de la civilisation. La Suède et la révolution Norvégienne. 150 s. Paris & Genève.

622. **Waultrin, R.,** Un siècle d'union suédo-norvégienne et la fondation du royaume du Norvège.
Annales des sciences politiques 1906. T. 21, s. 41—71.

Digitized by Google

Biografi och Genealogi.

623. **D[ardel], N. v.,** Stockholms öfverståthållare. 21. Grefve Johan Kristoffer von Düring.
Personhistorisk Tidskr. 1906, s. 17—26 + 1 portr.

624. **Hofberg, H.,** Svenskt biografiskt handlexikon. Alfabetiskt ordnade lefnadsteckningar af Sveriges namnkunniga män och kvinnor från reformationen till nuvarande tid. Ny uppl. grundligt genomsedd, omarbetad och till våra dagar framförd af *Fr. Heurlin, V. Millqvist* o. *O. Rubenson*. Med cirka 3000 porträtt. D. 1. A—K. (2) + 630 s. 2. L—Ö samt Supplement. 815 s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. för båda del. 15 kr.
V. Millqvist har nästan ensam förf. supplementet.

625. **Leijonhufvud, K. K:son,** Svenska släkter. 1. David Borgmästares släkt (Rising). 2. Tharmouth. 3. Wallöf.
Personhistorisk Tidskr. 1906, s. 62—75.

626. **Lind af Hageby, E.,** Upplands ståndsdragonregementes officerskår.
Personhistorisk Tidskr. 1906, s. 33—38.

627. **Mantalsförteckning** öfver staden mellan broarna från 1620-talet. Medd. af *F. U. Wrangel*. [Handlingen finnes i Riksarkivet: Stockholms stads acta.]
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1906, s. XXV—XLVIII.

628. **Rang. och Förteckningh:** vppå Kongl. Mayts. Regementz. och Comp. Officerare till. Häst. och Foth: Pro Anno 1684. Armens rulla 1684. Utgifven af *O. B[ergström]*. (5) + 107 s. Sthlm. Tr. som manuskript.

629. **Släktbok,** Ny svensk. Utgifven af *K. A. K:son Leijonhufvud*. H. 9—10. Med register af *G. Ericsson*. S. 628—871 + IV s. Sthlm, Norstedt. Pr. 5 kr.

630. **Wijkmark, A.,** Gottlands trupper 1811—1904. Biografiska anteckningar. H. 5—9. S. 97—212 + pl. o. portr. Uppsala, Almqvist & Wicksell. Pr. 1 kr. häftet.

---

631. **Tegnér, Elof,** *Gudmund Göran Adlerbeth.*
Tegnér, E., Valda skrifter. D. 5, s. 1—27. (Se N:r 464.)

632. **Lundström, H.,** *Sven Bælter*, vår första svenske kulthistoriker.
Kult o. Konst 1906, s. 81—90. (Med portr.)

633. **Bagge, L. B.,** Genealogisk öfversikt öfver de ofrälse *Bagge*-släkterna i Sverige. (1) + 84 s. 4:o. Sthlm. Tr. som manuskript.

634. Öfverstelöjtnanten friherre *Gustaf Carl Banérs* dagbok 1672—1697.
Ex Bibliotheca Trolleholmiæ. 2: 2, s. 9—120 + 2 portr.

635. **Hildebrand, H.,** Minne af *Heliga Birgitta.*
Svenska Akademiens Handlingar ifrån 1886. D. 19, s. 57—333.

636. **Wrangel, E.,** *Brinkman* och Tegnér. Ett vänskapsförhållande efter förtroliga bref skildradt. VIII + 375 s. + många illustr. i texten. Sthlm, Wahlström & Widstrand (tr. i Uppsala). Pr. 5 kr.

637. **P[etrelli], J.,** *Dahlbergsminnen* i Turinge.
Svenska Turistföreningens Årsskrift 1906, s. 107—119. (Med illustr.)

638. **Arcadius, C. O.,** *Louis De Geer.* Ett stycke ur 19:de seklets historia. 108 s. + 3 pl. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr.
Svenskt Folkbibliotek. 3: 11.

Digitized by Google

639. **Säve, T.,** *John Ericsson.* Lefnadsteckning. 208 s. + 2 portr. + 5 pl. Sthlm, Beijer. Pr. 2 kr. 25 öre.

640. **Sjöberg, N.,** En borgerlig släktkrönika. [*Glock.*]
Personhistorisk Tidskr. 1906, s. 49—53.

641. **Wermcrants, E.,** Prosten i Umeå *Nils Grubbs* lif och verksamhet, 1681—1724. (Forts. fr. 5 årg.) (Se N:o 233.)
Kyrkohistorisk Årsskr. 1905 (tr. 1906), s. 32—148.

642. **Leijonhufvud, S.,** Karolinska minnen i Malung. [*Olof Grönberg.*] 12 s. Sthlm.

643. **Indebetou, G.,** *Lars Kaggs* anträd.
Personhistorisk Tidskr. 1906, s. 54—55.

644. Landshöfdingen Friherre *Gabriel Kurcks* lefnadsminnen uppteckade af honom själf. I tryck utgifna af Finlands Statsarkiv genom *R. Hausen.* VI + 209 + (1) s. Helsingfors.

645. **Kastman, C.,** *Carl v. Linné.* Hans lefnad berättad för svenska folket. 128 s. + 2 pl. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr.
Svenskt Folkbibliotek. 3: 10.

646. **Levertin, O.,** *Carl von Linné.* Några kapitel ur ett oafslutadt arbete. 111 + (1) s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 3 kr.

647. **Stille, A.,** *Adam Fredrik Netherwood.* Några anteckningar.
Personhistorisk Tidskr. 1906, s. 5—16 + 1 portr.

648. **Djurberg, V.,** »En svensk medicinsk folkskriftsförfattare på 1600-talet.» [*Johannes Palmberg.*] Medicinsk historisk studie. 15 s. Sthlm.
Separat ur Hygiea 1906.

649. **Nycander, O.,** *Johannes Palmberg.* Några anteckningar.
Personhistorisk Tidskr. 1906, s. 57—61.

650. **Karlsson, K. H.,** Genealogiska anteckningar. 2. Vapenmålningarna vid fru *Ramborgs* graf i Västeråkers kyrka.
Personhistorisk Tidskr. 1906, s. 27—31 + 1 illustr.

651. **Lindfors, A. O.,** Minnesord öfver *Nils Rosén von Rosenstein* på 200-årsdagen af hans födelse. 17 s. + 1 portr. Uppsala.
Uppsala Läkareförenings Förhandl. Bd 11: H. 3—4.

652. **Johannes Rudbeckius.** En tids- och karaktärsbild från forna dagar. Af *V. S.*
Läsning för sv. folket 1906, s. 136—159.

653. **Neder, E.,** Zur Geschichte der Familie *Schürer von Waldheim* 1598.
Mitteilungen des Nordböhmischen Exkursions-Klubs 1906. Jahrg. 29, s. 366—368.

654. **Annerstedt, Cl.,** Fältmarskalken grefve *Magnus Stenbock.* Minnesteckning.
Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886. D. 20, s. 21—579.

655. **Nordmann, P.,** *Arvid Eriksson Stålarm.* (Biografisk studie.)
Skrifter utg. af Sv. Litteratursällskapet i Finland. 73. Förhandlingar och uppsatser. 19. 1905 (tr. 1906), s. 57—90.

656. **Taube, M. v.,** Ursprung des Geschlechts *v. Taube.* 25 s. 4:o. [Mitau 1904.]
Särtryck ur Jahrbuch f. Genealogie 1902.

657. **Stjernkrantz, K.,** *Esaias Tegnér.* Biskopsvalet och stiftsstyrelsen från Lund. En framställning baserad på hittills otryckta källor. 97 s. Lund, Ph. Lindstedts Univ. bokh. Pr. 2 kr.

Digitized by Google

658. **Holm, Rur.**, *Joannes Elai Terserus.* Hans insats i samtidens kyrkliga, vetenskapliga och politiska lif. 1. Terseri lif och verksamhet intill år 1659. Akad. afh. (1) + XV + 378 + (1) s. Lund, Gleerupska Universitetsbokhandeln. Pr. 3 kr.
På omslaget står: Joannes Elai Terserus. Biografisk studie.

659. **Forsstrand, C.**, Ätten Törne. En borgmästaresläkt i gamla Stockholm.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1906, s. 20—55. Med 1 facs. + 1 portr. o. illustr. i texten.

Numismatik.

660. **Appelgren, T. G.**, Konung Gustaf I:s mynt.
Numismatiska meddelanden 1905. 16. XIII s. + s. 1—145 + (1) s.

661. **Hildebrand, H.**, Gotlandsmynt med Jens Billes vapen.
Fornvännen 1906, s. 196—197. (Med 1 fig.)

662. **Hyckert, B. E.**, Minnespenningar öfver enskilda svenska män och qvinnor.
Numismatiska meddelanden 1905. 17, s. 1—76.

Krigshistoria.

663. **Barstad, H. J.**, Norges Landforsvar 1604—1643. Bidrag til Norges Krigshistorie under Christian IV:s Regjeringsperiode. IV + 211 s. Christiania, J. Dybwad 1905.
Videnskabs-Selskabets Skrifter. 2. Hist. filos. Kl. 1905. N:o 3.

664. **Hammarskiöld, L. R.**, Carl Cronstedt och hans »snabbskjutande» kanoner. 54 s. + 1 portr. Sthlm.
Särtr. ur Artilleritidskrift 1906.

665. **Hellström, C.**, Om Stockholms garnison och borgarbeväpning i äldre och nyare tider.
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:r 1—12, 15, 21—22, 24, 25.

666. **Händelser**, Några Märkeliga, Som sig med Swenska Skepp Tildragit.
Vår Flotta 1906, s. 64—65, 85—86, 96—97, 109—110.

667. **Kirchhoff**, Seemacht in der Ostsee. Ihrer Einwirkung auf die Geschichte der Ostseeländer im 17. und 18. Jahrhundert. XX + 481 s. + 4 Karten u. 18 Plänen. Kiel, R, Cordes 1907 [1906].

668. **Munthe, C. O.**, Fredrikshalds og Fredrikssstens Historie indtil 1720. XV + (1) + 827 s. + illustr. i texten + 9 kartbilag. Kristiania, Aschehoug. Pr. 13 kr.

669. **Munthe, L. W:son**, Kongl. Fortificationens historia. D. 2. S. 385—590 + VII s. + 16 kartor.
Tidskr. i fortifikation 1906. Bihang.

Digitized by Google

670. **Pihlström, A.,** Kungl. Dalregementets historia. Afdeln. 3. På uppdrag af regementets officerskår utgifven af *C. Westerlund.* (5) + 320 s. + 1 pl. + 6 kartor. Sthlm, Norstedt. Pr. 4 kr. 50 öre.

671. **Quennerstedt, Axel,** Några drag från kriget i Pommern 1807 samt sjukhusvården vid södra armén 1808—09.
Tidskr. i militär hälsovård 1906, s. 21—31.

672. **Rittmeyer, Rud.,** Seekriege und Seekriegswesen in ihrer weltgeschichtlichen Entwicklung. Mit besonderer Berüchsichtigung der grossen Seekriege des 17. und 18. Jahrhunderts. Bd 1: Von den Anfängen bis 1740. Mit zahlreichen Porträts, Abbildungen und Skizzen. XXXI + 642 s. Berlin, Mittler u. Sohn 1907 [1906].

673. **Segelcke, S., & Angell, H.,** Stene som taler. Billeder og skildringer fra Norges gamle fæstninger. (1) + 75 + (1) s. Med många illustr. i texten. 4:o. Kristiania. Aschehoug. Pr. 2 kr.

674. **Spak, F. A.,** Die Handfeuerwaffen der schwedischen Armee während des dreissigjährigen Krieges.
Beiträge zur Geschichte der Handfeuerwaffen. Festschrift zum achtzigsten Geburtstag von Moritz Thierbach 1905, s. 103—107.

675. **Tidander, L. G.,** Svenska konungar såsom militärförfattare.
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:o 14.

676. **Utredning** om Wästmanlands regementes knektelegomedelskassas tillkomst och utveckling jämte samling af urkunder rörande samma kassa. 168 s. Västerås 1905.

Litteratur- och konsthistoria.

677. **Bergelin, E.,** Några religiösa dikter af en fången karolin. (Forts. o. afslutn. från 4:de årg.) (Se N:o 6292.)
Kyrkohistorisk Årsskr. 1905 (tr. 1906), s. 261—266.

678. **Daae, L.,** Et anonymt politisk Skrift omtrent fra 1649 og dets sandsynlige Forfatter.
[Nor.] Hist. Tidsskr. 1906. 4:e Række. Bd 4, s. 192—200.

679. **Ekedahl, J.,** Molbech den äldre och Sverige. (Ur de litterära förbindelsernas häfder.) Akad. afh. IX + 166 + (1) s. Lund.

680. **Ekhoff, E.,** Tvenne nyupptäckta medeltida epitafier i den gamla dominikanerkyrkan i Sigtuna.
Fornvännen 1906. Årg. 1, s. 20—43. (Med 4 pl. o. 8 fig.)

681. **Kardell, S. J.,** Om gamla jämtländska och härjedalska bröllops- och grafkväden. Föredrag vid Jämtlands läns fornminnesf. årssammankomst d. 17 mars 1906.
Jämtlands läns fornminnesf. Tidskr. 1906. Bd 4, s. 8—16.

682. **Leijonhufvud, S.,** En tessinsk fabelsamling.
Ord och Bild 1906, s. 449—464. (Med 16 bild.)

683. **Molin, A.,** Geijer-studier. Akad. afh. (6) + 269 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 4 kr.
Göteborgs K. Vetenskaps- o. Vitterhetssamh. Handlingar. 4:e följden. 9: 3.

684. **Pantheon,** Svenskt. Porträtt och historiska planscher efter gravyrer. Med text af *F. U. Wrangel.* H. 22 (sluthäfte). S. 59—61 + (1) + VIII s. + 8 portr. o. pl. Tv. Fol. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 2 kr. 50 öre häftet.

Digitized by Google

520. **Rockstroh, K. C.,** Indledningen til Krigen 1657 samt Krigsbegivenhederne i Elbegnene intil Udgangen af September nævnte Aar.
[Dan.] Hist. Tidsskr. Syvende Række. Bd. 6, s. 366—512.

521. **Rockstroh, K. C.,** Endnu en Gang. Tyborön — Agger Tangen 1657.
Samlinger til jydsk Historie og Topografi. 3. Række. Bd 4, s. 452—463.

522. **Hitzigrath, H.,** Hamburg während des schwedisch-dänischen Krieges 1657—1660. Den Teilnehmern der Versammlung als Festgabe dargeboten von dem Ortskomitee. 21 s. Hamburg 1905.
48. Versammlung Deutscher Philologen u. Schulmänner zu Hamburg 1905.

523. **Klitgaard, C.,** Aalborg Stifts Præsters Trængsler »udi den onde og besværlige Tid» 1657—60.
Kirkehistoriske Samlinger. 5:e Række. Bd 3, s. 524—541.

524. **F[orsstrand], C.,** Tåget öfver Bält. Vår förnämsta militära idrottsbragd.
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:r 4/6.

525. Tåget öfver Stora Bält. Apropå Carl X Gustaf-monumentet.
Dagens Nyheter 1901, N:r 12860. B. (6 s.)

526. **Grove, G. L.,** Samtidige Billeder fra Slaget i Öresund 1658.
Kunst. Aarg. 6: H. 11—12. 4:o. 16 s. Med 22 Billeder.

527. Rigsraad Otte Krags Dagbogsoptegnelser vedrörende Krigen 1658—59. Ved *G. L. Grove* og *K. C. Rockstroh*.
Danske Magazin. 5:e Række. Bd 6, s. 137—178.

528. **Schneider, J. A.,** Molde og Romsdalen. En historisk Oversigt. (2) + 181 + (1) + 32 s. 4:o. Kristiania 1905.
Ett kapitel handlar om Romsdalen som svensk provins 1658—60.

529. **Klaje, H.,** Der Feldzug der Kaiserlichen unter Souches nach Pommern im Jahre 1659. Mit einer Kopie der Karte von Schävius. X + 183 s. Gotha, Perthes.

530. **Bildt, C.,** Christine de Suède et le conclave de Clément X (1669—1670). Ouvrage contenant trois gravures. (1) + X + 281 s. Paris, Plon.
Se nedan »Recensioner» 863.

531. **Bildt, C.,** Cristina di Svezia e Paolo Giordano II duca di Bracciano. 32 s. Roma.
Estratto dall' Archivio della R. Società Romana di storia patria. Vol. 29.

532. Urkunden und Actenstücke zur Geschichte Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Bd 19. Politische Verhandlungen. Bd 12. Herausg. v. *F. Hirsch*. IV + (1) + 907 s. Berlin, Reimer.

533. Eigenhändige Briefe des Grossen Kurfürsten an Johann Moritz von Nassau. [Herausg.] von *O. Meinardus*.
Forschungen z. brandenburgischen u. preussischen Geschichte 1906. Bd 19. s. 115—155.
Innehåller bl. a. äfven några bref från kriget 1675—79.

534. **Haake, P.,** Polen am Ausgang des 17. Jahrhunderts.
N. Jahrbücher f. d. klass Altertum. Geschichte u. deutsche Literatur u. f. Pädagogik 1905. Bd 15. s. 723—736.

535. **Haake, P.,** Die Wahl Augusts des Starken zum König von Polen.
Historische Vierteljahrschrift 1906. Jahrg. 9. s. 31—84.

Digitized by Google

536. **Oscar II,** Carl den tolfte. Tal vid Svenska Militärsällskapets i Stockholm minnesfest på den 150:e årsdagen af hans död.
Oscar Fredrik, Samlade skrifter. D. 3. (1905), s. 237—314.

537. **Oscar II,** Charles XII. Première traduction Française par *A. Savine.* 340 + (1) s. Paris, Juven 1906.

538. Ett bref från »den stora ofredens dagar». [1770.] Medd. af *J. Th.*
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:o 4/6.

539. **Leijonhufvud, E.,** Slaget vid Fraustadt den $^{3}/_{13}$ februari 1706. Ett 200-års minne.
Illustrerad Militärrevy 1906, s. 41—64 + 1 karta.

540. **Liedholm, D.,** Slaget vid Fraustadt 1706. Ett 200-årsminne.
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:o 2/3.

541. Die Schlacht am Fraustadt am 13 Februar 1706. Von *H. J. E.*
Dresdner Anzeiger 1906, N:o 43.

542. **Günther, A.,** Die Entstehung des Friedens von Altranstädt. (Zum 24 September 1906, dem zweihundertjährigen Erinnerungstage an den Friedensschluss.)
N. Archiv f. sächsiche Geschichte u. Altertumskunde 1906. Bd 27, s. 311—329.

543. Ett historiskt 200-års minne. Freden i Altranstädt 21 september 1706. Af *W. C.*
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:o 20.

544. **Günther, A.,** Die Schweden im Vogtland 1706—1707.
Mitteilungen des Altertumsvereins zu Plauen i V. 17 Jahresschrift auf die Jahre 1905—1906, s. 205—218.

545. **Schmidt, H. G.,** Die Konvention von Altranstedt vom 22. August 1707. Festschrift zu 200-Jahr-Feier. 29 s. + 1 pl. Leipzig, A. Strauch.

546. **Uddgren, H. E.,** Den Lybeckerska arméns uppgift i 1708 års anfall mot Ryssland.
Hist. Tidskr. 1905, s. 107—113.

547. **Hansson, S.,** Några hittills otryckta bidrag till Magnus Stenbocks historia. 1. »Stenbocks kurir».
Göteborgs Handels- o. Sjöfarts-Tidning 1906, N:o 157 ($^{9}/_{7}$).

548. Grefve Carl Pipers dagbok hållen under hans fångenskap i Ryssland 1709—1714. Utgifven af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia genom *E. Carlson.* (2) + 272 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 8 kr.
Historiska Handlingar. D. 21: N:o 1.

549. Felttogene i Nordtyskland og Baahuslen i Östersöen og Kattegat 1710—1712. Udarbejdet ved Generalstaben af *A. P. Tuxen, C. L. With-Seidelin, A. L. Hansen.* XI + 511 + (2) s. + 7 Kort og Planer. Khvn, Gyldendal. Pr. 12 kr.
Bidrag til den store nordiske Krigs Historie. Udgivne af Generalstaben. Bd 3.

550. **Uddgren, H. E.,** Kriget i Finland år 1713. (2) + 104 s. + 11 bilagor + 4 kartor. Sthlm. Pr. 3 kr.
Militärlitteratur-föreningens förlag. 98.

551. **Voges, H.,** Beiträge zur Geschichte des Feldzuges von 1715. (Schluss.)
Baltische Studien 1905. N. F. Bd 9, s. 159—209.

552. **Kuylenstjerna O.,** Karl XII:s fälttåg i Norge 1716. (Se N:o 103.)
Illustrerad Militärrevy 1906, s. 26—36.

Digitized by Google

553. **Chance, J. F.,** The mission of Fabrice to Sweden 1717—1718.
The English Historical Review 1906, s. 57—77.

554. **Chance, J. F.,** The Northern policy of Georg I to 1718.
Transactions of the Royal Historical Society 1906. N. S. Vol. 20, s. 79—107.

555. **Chance, J. F.,** The Northern question in 1718.
The English Historical Review 1906, s. 460—492.

556. **Hulting, J.,** Ryssarnas besök i Norrköping år 1719. 12 s. Norrköping, Lundbergs bokh. Pr. 50 öre.

557. **Wrangel, H.,** Kriget i Östersjön 1719—1721. D. 1. 213 s. Sthlm. Pr. 4 kr.
Marinlitteraturföreningen. N:o 5.

558, Bernstorffske Papirer. Udvalgte Breve og Optegnelser vedrörende Familjen Bernstorff i Tiden fra 1732 til 1835. Udg. af *Aage Friis*. Bd 1. (10) + 818 + 95 + (2) s. + 6 pl. Khvn, Gyldendal 1904. Pr. 15 kr.

559. **Palmén, E. G.,** Sinclairska mordet år 1739.
Svenska Dagbladet 1906, N:o 286 (20/10).

560. Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll från och med år 1719 D. 17. 1746—47. H. 1—2. [Utg. på Ridderskapet o. Adelns bekostnad af *G. O. Berg.*] 420 + (2) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 5 kr. 50 öre.

561. **Schulte, Ed.,** Luise Ulrike, Königin von Schweden, geborene Prinzessin von Preussen.
Sonntagsbeilage zur Vossischen Zeitung 1906, N:o 14/15.

562. Politische Correspondenz Friedrich's des Grossen. Redigirt von *G. B. Volz.* Bd 31. 1771—1772. 1 + 879 s. Berlin, Duncker.

563. **Weibull, L.,** I Sekreta Utskottet 1772. Ett bidrag till historien om revolutionen i Kristianstad.
Hist. Tidskr. för Skåneland 1906. Bd 2, s. 336—341.

564. **Holm, E.,** Danmark-Norges Historie under Kristian VII (1766—1808). Bd 2: H. 2. S. 369—744 + s. 33—83 + (1) + XX s. Khvn, Gad. Pr. 7 kr.
Äfven med titel: Danmark-Norges Historie 1720—1814. D. 5: H. 2.

565. **Wallis, E.,** Gustaf III och Razumovski. Ryska stämplingar i Stockholm 1788.
Ord och Bild 1906, s. 49—60. (Med 6 bilder.)

566. Ett bref från Johan Gabriel Oxenstjerna till Nils Filip Gyldenstolpe. [Dat. Lovise 14/8 1788.]
Hist. Tidskr. 1906, s. 49—55.

567. Två bref från ofredstid. [Det ena af G. A. Tigerstedt 1789, det andra af friherrinnan A. Rehbinder till hennes i kriget varande man A. O. Rehbinder 1808.]
Personhistorisk Tidskr. 1906, s. 76—80.

568. Reval och Aboukir. Af *U.* [Ordres af den 11 maj 1790.]
Tidskr. i Sjöväsendet 1906, s. 425—429.

569. Ur Clas Flemings papper. Bref från Fleming, Reuterholm, Fabian Wrede, Leopold och J. H. Schröder. Utg. af *H. Schück.* XIII + 248 s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 4 kr. 25 öre.
Svenska memoarer och bref utgifna af *H. Schück* o. *O. Levertin.* 10.

Digitized by Google

570. **Tegnér, Elof,** Från brytningsåren kring sekelskiftet 1800.
Tegnér, E., Valda skrifter. D. 6, s. 223—307. (Se N:o 464.)
Innehåller: Diplomat, poet och filosof [C. G. v. Brinkman], Konungar i landsflykt, En minnesstod som ej blef af, En magisterpromotion i Lund under krigstid, I Dalby tingshus 1799.

571. **Rose, J. Holland,** Canning and the secret intelligence from Tilsit (july 16—23, 1807).
Transactions of the Royal Historical Society 1906. N. S. Vol. 20, s. 61—77.

572. Švedskaja vojna 1808—1809 g. g. T. 1. XI + 359 s. + 1 karta. S. Peterb.
En öfversättning af det af Generalstabens krigshistoriska afdelning utgifna arbetet: Sveriges krig åren 1808 och 1809.

573. **Björlin, G.,** Finska kriget 1808 och 1809. Läsning för ung och gammal. 3:e öfversedda o. tillökade uppl. Med 16 portr., 6 pl. o. 18 kartor. 357 + (3) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr. 50 öre.

574. **Buxhöwden, F. W.,** Förslag rörande öfvergång till Sverige 1808.
Vårt Försvar 1906, s. 137—148.

575. **Högberg, O.,** När fienden sist stod i Norrland. Några lärorika drag.
Vårt fosterland och dess försvar 1906, julnummer.

576. **Westerlund, G.,** Ratan.
Svenska Turistföreningens Årsskrift 1906, s. 56—63. (Med illustr.)

577. Bref rörande konung Gustaf IV Adolfs arrestering m. m.
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:o 24.

578. En oblodig statshvälfning. Några marsminnen från 1809. Af *C. E.*
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:o 8.

579. **Boëthius, S. J.,** Frågan om införande af allmän värnplikt vid riksdagen 1809—10.
Hist. Tidskr. 1906, s. 67—101.

580. **Boëthius, S. J.,** Om tronföljarevalet i Örebro 1810. Delvis meddeladt såsom föredrag i Karl Johansförbundet den 11 maj 1904. 21 s. Uppsala, Förf.

581. **Dry, A.,** Soldats ambassadeurs sous le Directoire an IV—an VIII. T. 2. La mission de Clarke en Italie, Canclaux et Lacombe Saint Michel à Naples, Bernadotte à Vienne. 497 s. + 4 portr. Paris, Plon.

582. **Bearne, Cather.,** En drottning från Napoleons hof. Désirée Clarys lefnadshistoria. Bemyndigad öfvers. 1 + 384 s. Sthlm, Geber. Pr. 5 kr. 25 öre.
Se nedan »Recensioner» 867.

583½. **Vendel, V.,** Urtima riksdagen i Örebro 1812. Akad. afh. VI + (1) + 169 s. Göteborg, Förf.
Göteborgs K. Vetenskaps- o. Vitterhetssamhälles handlingar 1906.

583. **Sjögren, O.,** Karl Johan och skandinaviska halfön under unionens anknytningstid. Med talrika illustrationer. H. 1—10. 240 s. Sthlm, Fröléen & Comp. Pr. 25 öre häftet.
Se nedan »Recensioner» 868.

584. Ett bref till hemmet från en ung knekt vid svenska reserv-armén 1813. Medd. af *C. Hellström.*
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:o 13.

585. **Steig, R.,** Ein Romantikerfehde gegen Napoléon. [Berör bl. a. Napoleons förhållande till Bernadotte 1813.]
Sonntagsbeilage zur Vossischen Zeitung 1906, N:o 21 22.

Digitized by Google

586. **Janson, A. v.,** Der Herzog Karl August von Sachsen-Weimar und der Kronprinz Karl Johann von Schweden während des Feldzuges 1814 in den Niederlanden.
Deutsche Rundschau 1906. Jahrg. 32. H. 10, s. 40—54.

587. **Lange, A. J.,** Interiörer fra rigsforsamlingen paa Eidsvold 10 april til 20 mai 1814. Historiske frihaandstegninger. (1) + 112 s. + 1 portr. [Många illustrationer i texten.] Kristiania, Hanches forlag 1905. Pr. 1 kr.

588. Lettres inédites du comte Charles de Montalembert au baron Anckarsvärd (1829—1857). Publiées par *C. Burenstam.*
Revue d'historie diplomatique 1906, s. 25—73.

589. **Bååth, J. L.,** Johan Gabriel Richert. Några anmärkningar rörande svensk lagstiftningspolitik med särskild hänsyn till den politiska rösträtten och ägostyckningen. 43 s. Sthlm, Svanbäck. Pr. 1 kr. (Se N:o 146.)

590. **Didiée, J.,** Un héros Vauclusien. Épisode de la prise de Bomarsund en 1854. [Le capitaine Gigot.]
Mémoires de l'académie de Vaucluse 1905. Sér. 2. T. 5, s. 11—28 + 1 portr. + 2 pl.

591. **L[ancken], R. von der,** Bomarsunds belägring. (Hufvudsakligen efter general M. M. Borodkin: »Kriget vid Finlands kuster 1854—55.»)
Illustrerad Militärrevy 1906, s. 333—340.

592. General Canroberts besök i Stockholm 1855. Af *Novir.*
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:o 22.

593. **Manthey, Aug. Chr.,** Dagböger for Aarene 1856—1874. Udgivne af den norske historiske Forening. H. 1—3. 240 s. Kristiania 1905—1906.

594. **Edholm, E.,** Från Carl XV:s dagar. Minnen, bref och anteckningar. 308 s. + 1 portr. + 4 portr. pl. Sthlm, Geber. Pr. 6 kr.

595. Af Staatsraad Ketil Motzfeldt's efterladte Papirer vedkommende Staatsraads-Skiftet i December 1861. Ved *E. Motzfeldt.*
[Nor.] Hist. Tidsskr 1906. 4:e Række. Bd 4, s. 201—282.

596. **Wendt, E. v.,** Debatter och förhållanden vid representationsförändringen i Sverige 1865. En sammanställning. 82 s. Helsingfors, Förlagsaktieb. Helios. Pr. 1 kr. 25 öre.

597. **Maricourt, baron de,** Oscar II intime. Ouvrage illustré de nombreux documents photagraphiques. 264 + (1) s. Paris, Juven.

---

598. **Brunell, J. E.,** Ett sista gif akt i unionsfrågan. 7 s. Sthlm. 1905. Pr. 10 öre.

599. **Kuylenstjerna, O.,** Sverige vid skiljevägen. 19 s. Sthlm, Nordin & Josephson 1905. Pr. 25 öre.

600. **Strindberg, A.,** Ein freies Norwegen. VI + (2) + 36 + (1) s. Berlin u. Leipzig, H. Seemann Nachfolger 1905.

601. **Warburg, K.,** Professor Karl Warburgs programtal. (4) s. 4:o. Sthlm. 1905.

602. **Wieselgren, S.,** Är skandinavismen död?
Statsvetenskaplig Tidskr. 1906, s. 220—234.

Digitized by Google

603. **Bergwitz, J. K.,** National Brochure. 1. Norge i 1814 — Norge i 1905. Kristiania 1905.

604. **Bruun, Chr.,** Til det norske Folk. 2. 14 s. Kristiania, Johansen & Nielsen. Pr. 20 öre.

605. **Castberg, J.,** Om Begivenhederne i 1905. 31 s. Kristiania, Feilberg & Landmark. Pr. 55 öre.

606. **Diplomaticus,** I Sverige 1905. Erindringer og Optegnelser. VIII + 197 s. Kristiania, Aschehoug. Pr. 2 kr. 80 öre.

607. **Diplomaticus,** Den norske kongemakt. Nogle synspunkter og jevnförelser. Med et tillæg om unionsopgjöret og om halvöens fremtid. (1) + 73 s. Kristiania, Aschehoug. Pr. 80 öre.

608. **Forholdet** mellem Norge og Sverige. Vor Selvstændighedskamp i de sidste tyve Aar. 51 s. Bergen, Nygaard. Pr. 50 öre.
Særtryk af en Artikelrække i »Morgenavisen».

609. **Hansen, Andr. M.,** Tidens tanker. Vort forsvar. 1.
Samtiden 1906, s. 610—620.

610. **Hansen, Fr.,** Vore Prester og 7 Juni. 31 s. Kristiania, Johansen & Nielsen. Pr. 30 öre.

611. **Ibsen, S.,** Da unionen lösnede. 1—5.
Samtiden 1906, s. 197—236.

612. **Knudsen, Chr.,** Spredte Minder fra 1905. 66 s. Kristiania, J. Aas. Pr. 2 kr.

613. **Koht, H.,** Fredstanken i Noregs-sogo. Noreg i den samfolkelege rettsvoksteren. (2) + 150 s. Oslo, Det norske samlage (landsmaals-lage).

614. **Koht, H.,** Tillit i Norden.
Samtiden 1906, s. 580—590.

615. **Kristensen, Mar.,** Skandinavisme. 1—2.
Höiskolebladet 1906, sp. 1289—1296.

616. **Nielsen, Y.,** Norge i 1905. Med en inledande Oversigt over Unionshistoriens niti Aar. [Med en mängd portr. o. illustr.] H. 1—18. 288 s. Horten, C. Andersen. Pr. 15 öre häftet.

617. **Oplösning,** Unionens, 1905. Officielle aktstykker vedrörende unionskrisen og Norges gjenreisning som helt suveræn stat. Med talrige facsimiler og billeder. Udgivet ved *J. V. Heiberg*. XXXI + 1192 s. + 14 s. facs. + 1 karta + 1 vapen pl. + 52 portr. o. pl. Kristiania, Stenersen. Pr. 6 kr.

618. **Sars, J. E.,** Unionsoplösningen og skandinavismen.
Samtiden 1906, s. 269—278.

619. **Troels-Lund, T. F.,** De tre nordiske Brödrefolk. 75 s. Khvn, Det Schubotheske Forlag. Pr. 1 kr. 25 öre.
Se nedan »Recensioner» 871.

620. **Claparède, R.,** Un nouvel état européen. La Norvège indépendant. 106 + (1) s. + 1 pl. Genève & Paris 1906.

621. **Mohn, A.,** Une page d'historie de la civilisation. La Suède et la révolution Norvégienne. 150 s. Paris & Genève.

622. **Waultrin, R.,** Un siècle d'union suédo-norvégienne et la fondation du royaume du Norvège.
Annales des sciences politiques 1906. T. 21, s. 41—71.

Digitized by Google

Biografi och Genealogi.

623. **D[ardel], N. v.,** Stockholms öfverståthållare. 21. Grefve Johan Kristoffer von Düring.
Personhistorisk Tidskr. 1906, s. 17—26 + 1 portr.

624. **Hofberg, H.,** Svenskt biografiskt handlexikon. Alfabetiskt ordnade lefnadsteckningar af Sveriges namnkunniga män och kvinnor från reformationen till nuvarande tid. Ny uppl. grundligt genomsedd, omarbetad och till våra dagar framförd af *Fr. Heurlin, V. Millqvist* o. *O. Rubenson*. Med cirka 3000 porträtt. D. 1. A—K. (2) + 630 s. 2. L—Ö samt Supplement. 815 s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. för båda del. 15 kr.
V. Millqvist har nästan ensam förf. supplementet.

625. **Leijonhufvud, K. K:son,** Svenska släkter. 1. David Borgmästares släkt (Rising). 2. Tharmouth. 3. Wallöf.
Personhistorisk Tidskr. 1906, s. 62—75.

626. **Lind af Hageby, E.,** Upplands ståndsdragonregementes officerskår.
Personhistorisk Tidskr. 1906, s. 33—38.

627. **Mantalsförteckning** öfver staden mellan broarna från 1620-talet. Medd. af *F. U. Wrangel*. [Handlingen finnes i Riksarkivet: Stockholms stads acta.]
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1906, s. XXV—XLVIII.

628. **Rang. och Förteckningh:** vppå Kongl. Mayts. Regementz. och Comp. Officerare till. Häst. och Foth: Pro Anno 1684. Armens rulla 1684. Utgifven af *O. B[ergström]*. (5) + 107 s. Sthlm. Tr. som manuskript.

629. **Släktbok,** Ny svensk. Utgifven af *K. A. K:son Leijonhufvud*. H. 9—10. Med register af *G. Ericsson*. S. 628—871 + IV s. Sthlm, Norstedt. Pr. 5 kr.

630. **Wijkmark, A.,** Gottlands trupper 1811—1904. Biografiska anteckningar. H. 5—9. S. 97—212 + pl. o. portr. Uppsala, Almqvist & Wicksell. Pr. 1 kr. häftet.

---

631. **Tegnér, Elof,** *Gudmund Göran Adlerbeth.*
Tegnér, E., Valda skrifter. D. 5, s. 1—27. (Se N:r 464.)

632. **Lundström, H.,** *Sven Bælter*, vår första svenske kulthistoriker.
Kult o. Konst 1906, s. 81—90. (Med portr.)

633. **Bagge, L. B.,** Genealogisk öfversikt öfver de ofrälse *Bagge*-släkterna i Sverige. (1) + 84 s. 4:o. Sthlm. Tr. som manuskript.

634. Öfverstelöjtnanten friherre *Gustaf Carl Banérs* dagbok 1672—1697.
Ex Bibliotheca Trolleholmiæ. 2: 2, s. 9—120 + 2 portr.

635. **Hildebrand, H.,** Minne af *Heliga Birgitta.*
Svenska Akademiens Handlingar ifrån 1886. D. 19, s. 57—333.

636. **Wrangel, E.,** *Brinkman* och Tegnér. Ett vänskapsförhållande efter förtroliga bref skildradt. VIII + 375 s. + många illustr. i texten. Sthlm, Wahlström & Widstrand (tr. i Uppsala). Pr. 5 kr.

637. **P[etrelli], J.,** *Dahlbergsminnen* i Turinge.
Svenska Turistföreningens Årsskrift 1906, s. 107—119. (Med illustr.)

638. **Arcadius, C. O.,** *Louis De Geer.* Ett stycke ur 19:de seklets historia. 108 s. + 3 pl. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr.
Svenskt Folkbibliotek. 3: 11.

Digitized by Google

639. **Säve, T.,** *John Ericsson.* Lefnadsteckning. 208 s. + 2 portr. + 5 pl. Sthlm, Beijer. Pr. 2 kr. 25 öre.

640. **Sjöberg, N.,** En borgerlig släktkrönika. [*Glock.*]
Personhistorisk Tidskr. 1906, s. 49—53.

641. **Wermcrants, E.,** Prosten i Umeå *Nils Grubbs* lif och verksamhet, 1681—1724. (Forts. fr. 5 årg,) (Se N:o 233.)
Kyrkohistorisk Årsskr. 1905 (tr. 1906), s. 32—148.

642. **Leijonhufvud, S.,** Karolinska minnen i Malung. [*Olof Grönberg.*] 12 s. Sthlm.

643. **Indebetou, G.,** *Lars Kaggs* anträd.
Personhistorisk Tidskr. 1906, s. 54—55.

644. Landshöfdingen Friherre *Gabriel Kurcks* lefnadsminnen upptecknade af honom själf. I tryck utgifna af Finlands Statsarkiv genom *R. Hausen.* VI + 209 + (1) s. Helsingfors.

645. **Kastman, C.,** *Carl v. Linné.* Hans lefnad berättad för svenska folket. 128 s. + 2 pl. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr.
Svenskt Folkbibliotek. 3: 10.

646. **Levertin, O.,** *Carl von Linné.* Några kapitel ur ett oafslutadt arbete. 111 + (1) s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 3 kr.

647. **Stille, A.,** *Adam Fredrik Netherwood.* Några anteckningar.
Personhistorisk Tidskr. 1906, s. 5—16 + 1 portr.

648. **Djurberg, V.,** »En svensk medicinsk folkskriftsförfattare på 1600-talet.» [*Johannes Palmberg.*] Medicinsk historisk studie. 15 s. Sthlm.
Separat ur Hygiea 1906.

649. **Nycander, O.,** *Johannes Palmberg.* Några anteckningar.
Personhistorisk Tidskr. 1906, s. 57—61.

650. **Karlsson, K. H.,** Genealogiska anteckningar. 2. Vapenmålningarna vid fru *Ramborgs* graf i Västeråkers kyrka.
Personhistorisk Tidskr. 1906, s. 27—31 + 1 illustr.

651. **Lindfors, A. O.,** Minnesord öfver *Nils Rosén von Rosenstein* på 200-årsdagen af hans födelse. 17 s. + 1 portr. Uppsala.
Uppsala Läkareförenings Förhandl. Bd 11: H. 3—4.

652. **Johannes Rudbeckius.** En tids- och karaktärsbild från forna dagar. Af *V. S.*
Läsning för sv. folket 1906, s. 136—159.

653. **Neder, E.,** Zur Geschichte der Familie *Schürer von Waldheim* 1598.
Mitteilungen des Nordböhmischen Exkursions-Klubs 1906. Jahrg. 29, s. 366—368.

654. **Annerstedt, Cl.,** Fältmarskalken grefve *Magnus Stenbock.* Minnesteckning.
Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886. D. 20. s. 21—579.

655. **Nordmann, P.,** *Arvid Eriksson Stålarm.* (Biografisk studie.)
Skrifter utg. af Sv. Litteratursällskapet i Finland. 73. Förhandlingar och uppsatser. 19. 1905 (tr. 1906), s. 57—90.

656. **Taube, M. v.,** Ursprung des Geschlechts *v. Taube.* 25 s. 4:o. [Mitau 1904.]
Särtryck ur Jahrbuch f. Genealogie 1902.

657. **Stjernkrantz, K.,** *Esaias Tegnér.* Biskopsvalet och stiftsstyrelsen från Lund. En framställning baserad på hittills otryckta källor. 97 s. Lund. Ph. Lindstedts Univ. bokh. Pr. 2 kr.

Digitized by Google

658. **Holm, Rur.,** *Joannes Elai Terserus.* Hans insats i samtidens kyrkliga, vetenskapliga och politiska lif. 1. Terseri lif och verksamhet intill år 1659. Akad. afh. (1) + XV + 378 + (1) s. Lund, Gleerupska Universitetsbokhandeln. Pr. 3 kr.
På omslaget står: Joannes Elai Terserus. Biografisk studie.

659. **Forsstrand, C.,** Ätten Törne. En borgmästareslākt i gamla Stockholm.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1906, s. 20—55. Med 1 facs. + 1 portr. o. illustr. i texten.

Numismatik.

660. **Appelgren, T. G.,** Konung Gustaf I:s mynt.
Numismatiska meddelanden 1905. 16. XIII s. + s. 1—145 + (1) s.

661. **Hildebrand, H.,** Gotlandsmynt med Jens Billes vapen.
Fornvännen 1906, s. 196—197. (Med 1 fig.)

662. **Hyckert, B. E.,** Minnespenningar öfver enskilda svenska män och qvinnor.
Numismatiska meddelanden 1905. 17, s. 1—76.

Krigshistoria.

663. **Barstad, H. J.,** Norges Landforsvar 1604—1643. Bidrag til Norges Krigshistorie under Christian IV:s Regjeringsperiode. IV + 211 s. Christiania, J. Dybwad 1905.
Videnskabs-Selskabets Skrifter. 2. Hist. filos. Kl. 1905. N:o 3.

664. **Hammarskiöld, L. R.,** Carl Cronstedt och hans »snabbskjutande» kanoner. 54 s. + 1 portr. Sthlm.
Särtr. ur Artilleritidskrift 1906.

665. **Hellström, C.,** Om Stockholms garnison och borgarbeväpning i äldre och nyare tider.
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:r 1—12, 15, 21—22, 24, 25.

666. **Händelser,** Några Märkeliga, Som sig med Swenska Skepp Tildragit.
Vår Flotta 1906, s. 64—65, 85—86, 96—97, 109—110.

667. **Kirchhoff,** Seemacht in der Ostsee. Ihrer Einwirkung auf die Geschichte der Ostseeländer im 17. und 18. Jahrhundert. XX + 481 s. + 4 Karten u. 18 Plänen. Kiel, R, Cordes 1907 [1906].

668. **Munthe, C. O.,** Fredrikshalds og Fredrikssteens Historie indtil 1720. XV + (1) + 827 s. + illustr. i texten + 9 kartbilag. Kristiania, Aschehoug. Pr. 13 kr.

669. **Munthe, L. W:son,** Kongl. Fortificationens historia. D. 2. S. 385—590 + VII s. + 16 kartor.
Tidskr. i fortifikation 1906. Bihang.

Digitized by Google

670. **Pihlström, A.,** Kungl. Dalregementets historia. Afdeln. 3. På uppdrag af regementets officerskår utgifven af *C. Westerlund.* (5) + 320 s. + 1 pl. + 6 kartor. Sthlm, Norstedt. Pr. 4 kr. 50 öre.

671. **Quennerstedt, Axel,** Några drag från kriget i Pommern 1807 samt sjukhusvården vid södra armén 1808—09.
Tidskr. i militär hälsovård 1906, s. 21—31.

672. **Rittmeyer, Rud.,** Seekriege und Seekriegswesen in ihrer weltgeschichtlichen Entwicklung. Mit besonderer Berüchsichtigung der grossen Seekriege des 17. und 18. Jahrhunderts. Bd 1: Von den Anfängen bis 1740. Mit zahlreichen Porträts, Abbildungen und Skizzen. XXXI + 642 s. Berlin, Mittler u. Sohn 1907 [1906].

673. **Segelcke, S., & Angell, H.,** Stene som taler. Billeder og skildringer fra Norges gamle fæstninger. (1) + 75 + (1) s. Med många illustr. i texten. 4:o. Kristiania. Aschehoug. Pr. 2 kr.

674. **Spak, F. A.,** Die Handfeuerwaffen der schwedischen Armee während des dreissigjährigen Krieges.
Beiträge zur Geschichte der Handfeuerwaffen. Festschrift zum achtzigsten Geburtstag von Moritz Thierbach 1905, s. 103—107.

675. **Tidander, L. G.,** Svenska konungar såsom militärförfattare.
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:o 14.

676. **Utredning** om Wästmanlands regementes knektelegomedelskassas tillkomst och utveckling jämte samling af urkunder rörande samma kassa. 168 s. Västerås 1905.

Litteratur- och konsthistoria.

677. **Bergelin, E.,** Några religiösa dikter af en fången karolin. (Forts. o. afslutn. från 4:de årg.) (Se N:o 6292.)
Kyrkohistorisk Årsskr. 1905 (tr. 1906), s. 261—266.

678. **Daae, L.,** Et anonymt politisk Skrift omtrent fra 1649 og dets sandsynlige Forfatter.
[Nor.] Hist. Tidsskr. 1906. 4:e Række. Bd 4, s. 192—200.

679. **Ekedahl, J.,** Molbech den äldre och Sverige. (Ur de litterära förbindelsernas häfder.) Akad. afh. IX + 166 + (1) s. Lund.

680. **Ekhoff, E.,** Tvenne nyupptäckta medeltida epitafier i den gamla dominikanerkyrkan i Sigtuna.
Fornvännen 1906. Årg. 1, s. 20—43. (Med 4 pl. o. 8 fig.)

681. **Kardell, S. J.,** Om gamla jämtländska och härjedalska bröllops- och grafkväden. Föredrag vid Jämtlands läns fornminnesf. årssammankomst d. 17 mars 1906.
Jämtlands läns fornminnesf. Tidskr. 1906. Bd 4, s. 8—16.

682. **Leijonhufvud, S.,** En tessinsk fabelsamling.
Ord och Bild 1906, s. 449—464. (Med 16 bild.)

683. **Molin, A.,** Geijer-studier. Akad. afh. (6) + 269 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 4 kr.
Göteborgs K. Vetenskaps- o. Vitterhetssamh. Handlingar. 4:e följden. 9: 3.

684. **Pantheon,** Svenskt. Porträtt och historiska planscher efter gravyrer. Med text af *F. U. Wrangel.* H. 22 (sluthäfte). S. 59—61 + (1) + VIII s. + 8 portr. o. pl. Tv. Fol. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 2 kr. 50 öre häftet.

Digitized by Google

685. **Roosval, J.,** Sankt Göran på Åland.
Kult och konst 1906, s. 21—24.

686. **Roosval, J.,** Die St. Georgs-Gruppe der Stockholmer Nikolaikirche im Historischen Museum zu Stockholm.
Jahrbuch der Königlich Preussischen Kunstsammlungen 1906. Bd 27, s. 106—117 + 1 pl. o. 7 Abb. i texten.

687. **Roosval, J.,** Två antisemitiska monument i Uppsala domkyrka.
Kult o. Konst 1906, s. 174—183.

688. **Roosval, J.,** Torbiörn Tidemansons rim om den store Örjanen och andra bidrag till detta monuments historia under 1500- och 1600-talen.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1906, s. 56—68. (Med 2 illustr.)

689. **Rydbeck, O.,** Ålen och lejonen i Stockholms Storkyrka.
Fataburen 1906, s. 171—178. (Med 6 fig.)

690. **Schück, H.,** Studier i ynglingatal. [2.] S. 55—90. Upsala. Pr. 1 kr.
Upsala Universitets Årsskrift 1906. Progr.

691. **Söderhjelm, W.,** Johan Ludv. Runeberg, hans lif och hans diktning D. 2. (4) + 558 s. Helsingfors.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 77.

692. **Tegnér, Elof,** Armfelt och Leopold.
Tegnér, E., Valda skrifter. D. 5, s. 57—77. (Se N:o 464.)

693. **Wrangel, E.,** Tegnér och den Brinkmanska »seraljen».
Ord och Bild 1906, s. 497—512. (Med 11 bilder.)

Statsrätt, juridik, nationalekonomi och statistik.

694. **Bang, N. E.,** Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Öresund 1497—1660. Udarbejdede efter de bevarede Regnskaber over Öresundstolden. [Titeln äfven på franska.] Udgivne paa Carlsbergfondets Bekostning. D. 1. Tabeller over Skibsfarten. X + 404 s. 4:o. Khvn, Gyldendal.

695. **Bergsten, N.,** Bevillningsutskott vid frihetstidens riksdagar. Akad. afh. X + 144 s. Uppsala, Almqvist och Wiksell. Pr. 2 kr. 50 öre.

696. **Borg, C. O.,** Blad ur riksbankens historia. 3. Karl XII:s krigslån under åren 1713—1718. 4. Två kronolotterier under frihetstiden. 5. Kronan och banken under åren 1719—1740.
Statsvetenskaplig Tidskr. 1905, s. 282—310; 1906, s. 181—196.

697. **Bratt, A.,** Tolkning af Smålandslagens kristnubalk.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1905 (tr. 1906), s. 149—164.

698. **Brisman, S.,** Om afvikelser mellan riksdagsbeslut och bankoreglemente 1810 och 1815.
Statsvetenskaplig Tidskr. 1906, s. 175—180.

699. **Furuhjelm, E.,** Sveriges författning och den moderna parlamentarismen. 1—2.
Finsk Tidskr. 1906. T. 60, s. 77—91, 148—168.

700. **Karlsson, K. H.,** Vad under lagboken.
Fornvännen 1906, s. 95—99.

Digitized by Google

701. **Law,** The, of the Westgoths according to the manuscript of Aeskil. With an introduction and explanatory notes, done into English by *A. Bergin.* 90 + (1) s. + 1 facs. Rock Island, Ill.

702. **Rydin, K.,** Tiondegifvare och tiondetagare i Sverige. Några drag ur prästaflöningens historia jämte hänvisning på ett reformförslag. Föredrag uti sällskapet Idun i Stockholm den 5 maj 1906. 47 s. Sthlm, P. Palmquist. Pr. 75 öre.

703. **Tabeller** öfver Sveriges import och export sjöledes åren 1637—1640 och 1645. 150 + (1) s. Sthlm, Norstedt 1904.
Ur Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Afdeln. 2: Bd 11. (Se N:o 72.)

704. **Thulin, Gab.,** Redogörelse för de ecklesiastika boställena. [D.] 2. Västernorrlands län. Efter nådigt uppdrag utarbetad. LXXII + 547 s. 4:o. Sthlm.

705. **Widell, L.,** Statistiska Tabellkommissionen 1756—1906.
Statsvetenskaplig Tidskr. 1906, s. 215—219.

706. **Widén, J.,** Den svenska centralförvaltningens organisation i 17:de seklet. Bidrag till dess karakteristik.
Statsvetenskaplig Tidskr. 1906, s. 1—31, 73—96.

Bibliografi.

707. **Almquist, J. A.,** Sveriges bibliografiska litteratur. D. 2: H. 1. (1) + 122 s. Sthlm.
Kungl. Bibliotekets Handlingar. 28.

708. **Annerstedt, Cl.,** Mémoires de Stenbock. Kritisk studie. 21 s. Upsala.
Ur Samlaren. Årg. 27 (1906).

709. **Bibliography** of the thirty years' war.
The Cambridge modern history. Vol. 4, s. 801—953. (Se N:o 487.)

710. **Bygdén, L.,** Svenskt anonym- och pseudonym-lexikon. Bibliografisk förteckning öfver uppdagade anonymer och pseudonymer i den svenska litteraturen. H. 10 (= Bd 2: 1). Sp. 1—96. Uppsala.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet. 17: 8.

711. **Bååth, L. M.,** De Vellingkska samlingarna.
Meddelanden från Svenska Riksarkivet. N. F. Bd 1, s. 381—399.

712. **Dahl, Fr., Motzfeldt, U. A.** og **Schlyter, K. J. D.,** Nordisk Litteraturfortegnelse 1905.
Tidsskrift for Retsvidenskab 1906. Aarg. 19, s. 375—435.

713. **Jahresberichte** der Geschichtswissenschaft im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin herausgegeben von *G. Schuster.* Jahrg. 27. 1904. Hälfte 2. VIII + 441 + 298 s. Berlin, Weidmannsche Buchhandlung.
Afdelningen för Sverige är skrifven af *J. A. Almquist* och utgör s. 381—391 af tredje afdelningen.

714. **Katalog** der Handschriften der Königl. Öffentlichen Bibliothek zu Dresden. Im Auftrage der Generaldirektion der Königlichen Sammlungen für Kunst und Wissenschaft im Anschluss an die von *Fr. Schnorr von Carolsfeld* 1882 und 1883 herausgegebenen Bände bearbeitet von *L. Schmidt.* Bd 3. VI + (1) + 538 s. Leipzig, Teubner.
S. 258—260 finnas upptagna en del handskrifter, som röra Sverige.

Digitized by Google

715. **Secher, V. A.,** Gesetzliche Regelung des Schutzes von Archivalien und der Beaufsichtigung nicht fachmännisch verwalteter Archive und Registraturen [im Norden].
Korrespondenzblatt d. Gesamtvereins d. deutschen Geschichts- u. Altertumsvereine 1905, sp. 404—419.

716. **Secher, V. A.,** Om organisationen af Arkivvæsenet i Norden. Föredrag holdt på det tyske Arkivarmöde i Bamberg den 25. September 1905.
Meddelser fra det danske Rigsarkiv. [D.] 1, s. 145—166. (Se N:o 715.)

717. **Setterwall, K.,** Svensk historisk bibliografi 1905. 37 s.
Bilaga till Hist. Tidskr. 1906. 50 separatexemplar.

718. **Über** das »Schwedische Archiv» in Riga.
Baltische Monatsschrift 1906, s. 207—222.

Topografi.

719. **Berg, W.,** Bohusläns forntid. Arbetet utgifvet på bekostnad af Bohusläns Fornminnesförening. [Med illustr. i texten.] 118 s. + 4 kartor. Göteborg. Pr. 2 kr.

720. **Bergstrandh, J.,** Bidrag till Alanäs socken historia.
Jämtlands läns fornminnesf. Tidskr. 1906. Bd 4, s. 16—18.

721. **Bergström, C. F.,** Oskarshamns historia 1856—1906. (20) + 343 + (1) s. + 90 pl. o. portr. + 4 kartor. Oskarshamn, A. Melchior. Pr. 10 kr.

722. **Bilder** från Gamla Stockholm. H. 1—3. 6 s. + 6 pl. Sthlm, Eklund. Pr. 1 krona häftet.

723. **Bilder** från stad och land. Historiskt-topografiska studier utg. af Örebro läns fornminnesförening. 185 + (1) s. + 4 pl. + 1 karta. Örebro 1905. Tr. i 112 exemplar.
Separat ur Meddelanden från Örebro läns fornminnesf. 1905. H. 3.

724. **Büttel, G. A.,** Gustav Adolfs Grab in der Ritterholmskirche zu Stockholm. 4:e verb. Aufl. 48 s. + 1 pl. Leipzig, A. Strauch.

725. **Carlson, Fr.,** Borgvik förr och nu. Vermländsk kulturteckning. 68 s. Göteborg 1904. Pr. 1 kr.

726. **Dalarna** i ord och bild. [Med många illustr. i texten.] [H. 1.] Falun. 88 s. Hedemora, A. Lidman 1905. Pr. 1 kr.

727. **Engelke, J.,** En stor svensk småstad. Skildringar från »Gamla Norrköping». 195 + (1) s. Sthlm, Geber. Pr. 2 kr. 75 öre.

728. **Erikson, Joh.,** Hallands Väderö. En geografisk och historisk beskrifning. Med 15 illustr. 69 s. Sthlm, Björck & Börjesson. Pr. 1 kr. 50 öre. Tr. i 500 exemplar.

729. **Flodmark, J.,** Ut till Komötet och Uggleviken. En Stockholmsvandring för 50 år sedan.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1906, s. 1—19 + 1 pl. o. flera illustr. i texten.

730. **Folcker, E. G.,** »Hic sepulti.» Ett Visbyminne.
Ord och Bild 1906, s. 410—412. (Med 1 bild.)

Digitized by Google

731. **Fornhandlingar** rörande Jämtlands län. (Forts.)
Jämtlands läns fornminnesf. Tidskr. 1906. Bd 4, s. 6—7.

732. **Forssman, Aug.,** Från Strängnäs stifts bygder. Huddinge. 29 s. Sthlm.
Sep. ur: »Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria».

733. **Friesen, O. v.,** Om landskapsnamnet Uppland.
Fataburen 1906, s. 17—28.

734. **Garfvé, A.,** Fellingsbro sockens historia. Anteckningar ur skilda källor. (4) + 322 + (3) s. + 1 karta. Hedemora, Förf. (tr. i Arboga) 1904—05.

735. **Gyllensvärd, V.,** Om tolagen samt packhus- och tullhusbyggandet i Stockholm. En historisk undersökning. IV + 60 s. 4:o. Sthlm.

736. **Högbom, A. G.,** Norrland. Naturbeskrifning. XVI + 412 + (1) s. + 13 pl. + 6 kartor + många illustr. i texten. Uppsala & Sthlm, Almqvist & Wiksell. Pr. 6 kr.
Norrländskt Handbibliotek. 1.

737. **Kämpagrafven** vid Visby och dess historia. Af — *æn* —.
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:o 9.

738. **Lindeberg, Wilh.,** Ett riksdagsmannaval på 1700-talet. En kulturbild från det gamla Gefle. [1746.]
Gefleborgs läns julafton 1905, s. 6—9, 16.

739. **Livén, E. E.,** Ur Frostvikens historia.
Jämtlands läns fornminnesf. Tidskr. 1906. Bd 4, s. 19—20.

740. **Lund, Fr.,** Fredriksskans.
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:r 14.

741. **Lundborg, A. G.,** Sundby socken företrädesvis i antikvariskt och kulturhistoriskt hänseende. Utgifven med bidrag af Södermanlands fornminnesförening. 96 + (1) s. Motala 1904.

742. **Mentzer, O. v.,** Gräfsnäs slottsruin. Ett gammalt Västgötaminne.
Svenska Turistföreningens Årsskr. 1906, s. 68—90. (Med illustr.)

743. **Nerman, G.,** A. F. Skjöldebrand och B. B. v. Platen om Trollhätte kanal.
Hist. Tidskr. 1906, s. 272—280.

744. **N[ordberg], J. A.,** Om Neder-Luleå kyrka. Ur gamla papper. 30 s. + 2 pl. Luleå, L. Ruuth 1905. Pr. 40 öre.

745. **Nordlander, J.,** Kungsgården i Ångermanland.
Norrland. Småskrifter utg. af Norrländska Studenters Folkbildningsf. N:o 1, s. 27—32.

746. **Pettersson, P. Em.,** Fornminnen och sägner ifrån Lockne socken.
Jämtlands läns fornminnesf. Tidskr. 1906. Bd 4, s. 18—19.

747. **Sivers, H. J.,** Westerwiks stads historia och beskrifning uti trenne delar. (17) + 378 + (6) s. + 1 pl. + 1 portr. Linköping 1758. Omtr. Westerwik 1905.

748. **Sommerschield, P.,** Historiske Skildringer fra Baahuslen (Viken). (Konghelle, Ragnhildarholm og Baahus.) Med 8 Tegninger. 128 s. Kristiania, I. M. Stenersen & C:o 1905. Pr. 2 kr.

749. **Svedenborg, J.,** Hornborga by i Västergötland före år 1860.
Fataburen 1906, s. 29—34.

750. **Svenson, S.,** Kort historisk beskrifning öfver Marstrands stad samt Carlstens fästning jämte dess byggnad, strider, fångvård m. m. (2) + 63 s. + 1 karta. Göteborg 1904. Pr. 1 kr.

Digitized by Google

751. **Sverige.** Geografisk, topografisk, statistisk beskrifning. Under medverkan af flera författare utgifven af *K. Ahlenius.* [Med många illustr. och planer.] 1: 6—7, 4: 6—7. H. 11—14. S. 321—448 + s. 321—448. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 1 kr. häftet.

752. **Uppland.** Skildringar af land och folk. Utgifven af K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala genom *A. Erdmann* och *K. Hildebrand.* Bd 2: H. 2. S. 161—320 + 1 pl. Med en mängd illustr. i texten. Sthlm, Wahlström & Widstrand (tr. i Upsala). Pr. 3 kr. 50 öre.
Detta häfte innehåller hufvudsakligen Upplands järnhandtering, industri o. handel af *H. Rosman.* (Se N:o 778.)

753. **Ur** Oskarshamns **krönika.** Personer och händelser under de senaste femtio åren. [H.] 1. Utgifna af *J. L—r.* 44 + (1) s. Oskarshamn. Pr. 25 öre.

754. **Weibull, L.,** En tillernad förstöring af Glimmingehus.
Hist. Tidskr. för Skåneland 1906. Bd 2, s. 332—335.

755. **Weibull, L.,** Studier i Lunds domkyrkas historia. 103 + (1) s. + 1 pl. o. illustr. i texten. Lund.
Hist. Tidskr. för Skåneland. 1906: H. 2—3.

756. **Åkerhielm, E.,** Från medeltidens kungaö. (Visingsö.)
Svenska Turistföreningens Årsskrift 1906, s. 161—182. (Med illustr.)

Kulturhistoria.

757. **Ambrosiani, S.,** Om järnkakelugnar och järnugnar.
Fataburen 1906, s. 93—114. (Med 18 fig.)

758. **Aulén, G.,** Ett och annat från H. Reuterdahls Lundatid. Ur hans brefväxling med C. F. af Wingård, K. F. Dahlgren, J. H. Thomander, Esaias Tegnér, J. P. Mynster och Chr. Molbeck.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1905 (tr. 1906), s. 165—196.

759. **Baasch, E.,** Zur Geschichte des hamburgischen Heringshandels.
Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1906, s. 61—100.

760. **Billmansson, P. R.,** Drag ur Nora pedagogis historia. Läroverkspr. XIV s. 4:o. Nora.

761. **Bjurholm, A.,** F. d. bryggare-embetets i Stockholm pensionskassa åren 1847—1900. Anteckningar från handlingar i kassans arkiv. Enligt beslut vid årsmöte den 12 mars 1903 utgifna af pensionskassans delägare. (6) + 302 s. + 27 pl. o. portr. Sthlm 1905.

762. **Feilberg, H. F.,** Jul. Bd 1. Jul, allesjælestiden, hedensk, kristen julfest. 370 s. 2. Julemörkets löndom, julctro, juleskik. 404 s. Khvn, Schubothe. Bd 2 utkom ej förr än 1905, men har 1904 till tryckår. Pr. för båda banden. 11 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 875.

763. **Fries, Ellen,** En rundresa i Sverige på 1700-talet. 1—2.
Nordisk Tidskr. 1906, s. 396—408, 478—490.

764. **Göransson, E.,** Bidrag till kännedom om undervisningen i Sverige under 1800-talet. 29 + (1) s. Sthlm 1905.
Separataftryck ur Stockholms Samgymnasiums årsredogörelse.

Digitized by Google

765. **Hagberg, L.,** Påskäggen och deras hedniska ursprung.
Fataburen 1906, s. 129—154. (Med 19 fig.)

766. **Hazelius, G.,** Om handtverksämbetena under medeltiden. En inledning till skråväsendets historia i Sverige. Utg. af *E. Heckscher.* 160 s. Sthlm. Pr. 3 kr.
Bidrag till vår odlings häfder. 9.

767. **Heckscher, E.,** Kommunikationsväsendets betydelse i nittonde århundradet.
Ekonomisk Tidskr. 1906, s. 293—320.

768. **Holm, T.,** Sveriges allmänna postväsen. Ett försök till svensk posthistoria. [D.] 1: 1620—1642. X + 192 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr.

768½. **Janse, O.,** Medeltidsminnen från Östergötland. Med 100 bilder i ljustryck och autotypi efter förslagets originalfotografier. IV + 180 s. Sthlm, J. Cederquist. Pr. 5 kr.

769. **Johansson, L.,** Lucia och de underjordiske i norrländsk folksägen. Jämte ett tillägg af *N. E. Hammarstedt.*
Fataburen 1906, s. 193—201.

770. **Justitiemord,** Ett svenskt, för 200 år sedan. En tragedi i Marstrand. [Johan Henrik Schonheit.]
Aftonbladet 1906, N:o 177 (1/8). Hade förut stått i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning.

771. **Keyland, N.,** Om den svenska allmogens jakt.
Fataburen, 1906, s. 1—16, 115—125. (Med 7 fig.)

772. **Leijonhufvud, S.,** Gotländsk uppteckning af medeltida formulär för invigning af födoämnen.
Fornvännen 1906, s. 151—157. (Med 1 fig.)

773. **Lithberg, N.,** Bröllopsseder på Gottland.
Fataburen 1906, s. 65—92. (Med 5 fig.)

774. **Modin, E.,** Olofsmässan.
Norrland. Småskrifter utg. af Norrländska Studenters Folkbildningsf. N:o 1, s. 1—26.

775. **Montelius, O.,** Kulturgeschichte Schwedens von den ältesten Zeiten bis zum elften Jahrhundert nach Christus. Mit 540 Abbildungen. (2) + 336 s. Leipzig, Seemann.
Se nedan »Recensioner» 876.

776. **Nordlander, J.,** Om birkarlarne. 1—3.
Hist. Tidskr. 1906, s. 215—255.

777. **Norlind, T.,** Musiken vid svenska skolor under 1600-talet.
Kult o. Konst 1906, s. 91—104.

778. **Rosman, H.,** Näringslif i Uppland. Järnhandtering, industri, handel. 156 s. Sthlm (tr. i Upsala). Pr. 3 kr. 50 öre.
Ur Uppland. Bd 2. (Se N:o 752.)

779. **Rosman, H.,** Sammanslutningar inom handelsvärlden under äldre tider. Föredrag vid Sveriges Allmänna Handelsförenings årsmöte i Norrköping den 8 augusti 1906. 45 s. Sthlm, Förf. Pr. 1 kr.

780. **Rydfors, A.,** Politisk historik [öfver statens järnvägar].
Statens järnvägar 1856—1906. D. 1, s. 22—212. (Se N:o 785.)

781. **Rydfors, A.,** Vid de svenska statsbanornas femtioårsjubileum.
Ord och Bild 1906, s. 595—606. (Med 12 bilder.)

Digitized by Google

782. **Sidenbladh, E. Th.,** Stockholms urmakarämbete 1695—1788.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1906, s. 69—93. Med flera illustr. i texten.

783. **Siljestrand, K. K.,** Sköfde skola i äldre tider till 1700-talets slut, hufvudsakligen efter handlingar och anteckningar i läroverkets arkiv. Läroverksprogr. 17 s. 4:o. Sköfde 1905.

784. **Skandia,** Försäkringsaktiebolaget, 1855—1905. II + (1) + 330 s. + 27 portr. + 4 pl. Sthlm, Norstedt 1905.

785. **Statens järnvägar** 1856—1906. Historisk-teknisk-ekonomisk beskrifning. I anledning af statens järnvägars femtioåriga tillvaro utgifven på Kungl. Maj:ts nådiga befallning af järnvägsstyrelsen. Under redaktion af *G. Welin.* [Med många portr., pl. o. kartor.] D. 1. Historik. 2. Bana och byggnader. 3. Transportmateriel och verkstäder. 4. Förvaltning och personal. Sthlm. Pr. 48 kr.
D. 1 inneh. följande afdeln.: *Rydfors, A.*, Politisk historik. — *Björklund, E. O. J.*, Administrativ historik. — *D'Ailly, G. A. H.*, Statistisk historik. — *Heckscher, E.*, Nationalekonomisk historik.

786. **Tegnér, Elof,** Lundensiska interiörer.
Tegnér, E., Valda skrifter. D. 6, s. 341—396. (Se N:o 464.)
Innehåller: »Tidens tecken» och den stridande kyrkan, Studentdemonstrationer på 1830-talet, En folktribun och en frihetsskald från 1840, Kuggis.

787. **Tegnér, Elof,** Östrabo.
Tegnér, E., Valda skrifter. D. 6, s. 397—461. (Se N:o 464.)

788. **Tidander, L. G.,** Vetenskapliga expeditioner under Karl XII:s regering.
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:o 25.

789. **Wawrinsky, R.,** Sveriges lasarettsväsende förr och nu. Ett stycke svensk kulturhistoria. X + 930 s. + 3 Bilag. Sthlm, Förf. Pr. 35 kr.

Kyrkohistoria.

790. **Blix, Fr.,** Om orgelns användning vid gudstjänsten.
Kult o. Konst 1906, s. 184—202.

791. **Gezelius S.,** Reseberättelse från år 1780. Ett bidrag till de religiösa rörelsernas historia i Dalarne.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1905 (tr. 1906), s. 215—254.

792. **Handlingar** på svenska rörande »Vårfrupänningen» till Vadstena klosters byggnad och underhåll. Efter gamla handskrifter utgifna af *R. Geete.* S. 127—152. Sthlm.
Bilaga till Sv. Fornskr.-Sällsk:s årsmöte 1906.

793. **Helander J.,** Hedendom och kristendom inom den äldsta svenska missionskyrkan. Fragment ur ett större efterlemnadt arbete.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1905 (tr. 1906) s. 5—26.

794. **H[öjer, T.]** Ett bidrag till den svenska predikoverksamhetens historia under medeltiden.
Hist. Tidskr. 1906, s. 46—49.

Digitized by Google

795. **Karlsson, K. H.,** Electus Björn i Skara samt striderna om domprosteriet i Skara 1449—1475.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1905 (tr. 1906), s. 27—31.

796. **Lindbæk, J.,** og **Stemann, G.,** De danske Helligaandsklostre. Fremstilling og Aktstykker. Udgivet med Understöttelse af Carlsbergfondet. (7) + 221 + 244 + XXXVI s. Khvn, Gad. Pr. 6 kr.

797. **Lundström, H.,** Om Laurentius Petri's förmenta karaktärssvaghet.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1905 (tr. 1906), s. 197—214.

798. **Lundström, H.,** Västeråsbiskopen Ol. Stephani Bellinus' böneskrift till Karl IX.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1905 (tr. 1906), s. 255—259.

799. **Norén, R.,** Om betydelsen af kulthistoriska forskningar och studier.
Kult o. Konst 1906, s. 48—59.

800. **Quensel, O.,** Några drag af svenskt gudstjänstlif på 1600-talet.
Kyrklig Tidskr. 1906, s. 539—546.

801. **Synodalakter,** Svenska, efter 1500-talets ingång. Samlade och utgifna af *H. Lundström.* H. 3. S. 177—272. Sthlm, Norstedt (tr. i Uppsala.) Pr. 2 kr.
Skrifter utgifna af Kyrkohistoriska Föreningen. 2: 3.

802. **Synodalia,** Lundensia. 1646—1663. Utg. af *C. G. Weibull.*
Hist. Tidskr. för Skåneland 1906. Bd. 2, s. 294—331.

803. **Weibull, L.,** Ärkebiskop Birgers gudstjenststiftelse i kryptkyrkan i Lund.
Hist. Tidskr. för Skåneland 1906. Bd 2, s. 273—293.

804. **W[estma]n, K. G.,** Om Birgittas orden; anteckningar med anledning af T. Höjer, Studier i Vadstena klosters och birgittinordens historia. (Se N:r 372.)
Hist. Tidskr. 1906, s. 256—272.

805. **Wijkmark, H.,** Studier till den Wallinska psalmbokens framkomst. 1. Psalmboken af år 1810. Läroverkspr. Kungsholms realskola. VI + 46 s. 4:o. Sthlm.

Finland och Östersjöprovinserna.

806. **Bidrag** till Helsingfors stads historia. D. 2. Samlade och utgifna af *P. Nordmann.* [Afdeln.] 1. Prosten Henric Forsii lefnads-lopp af honom sjelf författadt. — 2. H. Forsii akademiska afhandling om Helsingfors, förra delen, öfversättning från latinska originaluppl. af år 1755. — 3. H. Forsii akademiska afhandling om Helsingfors, senare delen af år 1757. (2) + 129 s. Helsingfors.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 72.

807. **Carpelan, T.,** Åbo i sjuttonde århundradet. 2. (1. Se N:o 3393.)
Finsk Tidskr. 1906. T. 60, s. 435—454.

808. **Fellman, J.,** Anteckningar under min vistelse i Lappmarken. D. 1—4 Helsingfors.
Se nedan »Recensioner» 877.

809. **Gantzer, P.,** Schwedisch-Pommerns Beitrag zum Türkenkriege vom Jahre 1663.

Digitized by Google

Monatsblätter. Herausg. von der Gesellschaft f. Pommersche Geschichte u. Altertumskunde 1906, s. 74—77.

810. **Gantzer, P.,** Pommern und die Rheinische Allianz vom Jahre 1658.
Monatsblätter. Herausg. von der Gesellschaft f. Pommersche Geschichte u. Altertumskunde 1906, s. 56—57.

811. **Gantzer, P.,** Die Reihenfolge der schwedisch-pommerschen Städte auf den Landtagen.
Monatsblätter. Herausg. v. d. Gesellschaft f. Pommersche Geschichte u. Altertumskunde 1906, s. 167—169.

812. **Handlingar** till belysande af Finlands kamerala förhållanden på 1500-talet. [Titeln äfven på finska.] Utg. af *J. V. Ronimus.* (2) + 219 + (1) s. Joensuussa.
Todistuskappaleita Suomen historiaan. 3.

812½. **Hartman, T.,** Borgå stads historia. D. 1. VIII + 256 s. + 1 karta. Borgå, G. L. Söderström. Pr. 4 m. 50 p.

813. **Hausen, R.,** En sannsaga.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 73. Förhandlingar och uppsatser. 19. 1905 (tr. 1906), s. 248—256.

814. **H[irn], Y.,** Bernardin de Saint-Pierre och Finland jämte Observations sur la Finlande.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 73. Förhandlingar och uppsatser. 19. 1905 (tr. 1906), s. 257—310.

815. **Kaasalainen, A.,** Kylämuodosta ja vainiojärjestyksestä lounais-suomessa 16- ja 17-sataluvulla agraarihistoriallinen tutkimuskoe. Akad. afh. (2) + 239 + (1) s. + 9 kartor. Helsingissä.

816. **Leinberg, K. G.,** Bidrag till Frimureriets i Finland historia.
Skrifter utg. af Sv. Litteratursällskapet i Finland. 73. Förhandlingar och uppsatser. 19. 1905 (tr. 1906), s. 197—236. Äfven separat.

817. **Leinberg, K. G.,** Finlands territoriala församlingars namn, ålder, utbildning och utgrening. 2:a reviderade o. tillökta uppl. (1) + II + 192 s. Helsingfors.

818. **Leinberg, K. G.,** Samfundet pro Fide et Christianismo och dess finske medlemmar.
Skrifter utg. af Sv. Litteratursällskapet i Finland. 73. Förhandlingar och uppsatser. 19. 1905 (tr. 1906), s. 237—243.

819. **Leinberg, K. G.,** Svenska Uppfostringssällskapet och dess finska medlemmar.
Skrifter utg. af Sv. Litteratursällskapet i Finland. 73. Förhandlingar o. uppsatser. 19. 1905 (tr. 1906), s. 244—247.

820. **Mantalsregister** öfver Finland från senare häften af det sextonde århundradet. [Titeln äfven på finska.] Utg. af *W. Tawaststjerna.* VI + 133 s. Helsingissä 1904.
Handlingar till belysande af Finlands kamerala förhållanden. 5.

821. **Melander, K. F.,** Zur Greifswalder Universitätsgeschichte.
Pommersche Jahrbücher 1906. Bd 7, s. 89—109.

822. **Museum,** Åbo stads historiska. Kulturhistoriska bilder. Utgifna på föranstaltande af Bestyrelsen för Åbo stads historiska museum. H. 1. 32 s. Helsingfors, Förlagsaktieb. Helios. Pr. 1 m. 60 p. för häfte, en billigare uppl. 90 p. för häfte.
H. 1 innehåller bl. a. Tavastehus regementes fana med pl., Karin Månsdotters porträtt.

Digitized by Google

823. **Ruuth, J. W.,** Viborgs stads historia. H. 8—10. S. 699—986 + pl. Helsingfors, Clouberg & C:o 1905.

824. **Saxén, R.,** Språkliga bidrag till den svenska bosättningens historia i Finland. 1. Egentliga Finland, Satakunta och södra Österbotten. X + 311 s. Helsingfors 1905.
Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk. Utg. af. Finska Vet. Soc. H. 63.

825. **Schlüter, W.,** Der Norden Europas in der mittelalterlichen Kartographie.
Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1905 (tr. 1906), s. 1—20.

826. **Schybergson, M. G.,** Porthan såsom medlem af Finska Hushållningssällskapet.
Skrifter utg. af Sv. Litteratursällskapet i Finland. 73. Förhandlingar o. uppsatser. 19. 1905 (tr. 1906), s. 13—56.

827. **Taube, M. v.,** Beiträge zur baltischen Familiengeschichte. S. 115—120. 4:o. [Mitau 1906.]
Särtryck ur Geneal. Jahrbuch.

828. **Wegener, Ph.,** Zur Geschichte des Gymnasiums zu Greifswald. T. 2: Eine Schulreform an den grossen Stadtschule in Greifswald auf Grund der Denkschrift des Rektors Mag. Warneknos. Progr. 35 s. Greifswald 1905.

829. **Westling, F.,** Beiträge zur Kirchengeschichte Livlands von 1656—1710. Übers. v. *T. Christiani.*
Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft. Bd 21: H. 1. 148 s. Jurjew (Dorpat) 1904.

Allmän och utländsk historia.

830. **Bergman, J., & Svensén, E.,** Världshistorien berättad för folket. Med illustr. 6: 1: *Svensén, E.*, Nationalitets- och världspolitikens tid. S. 129—532 + VIII s. Sthlm, Bohlin & C:o (tr. i Norrköping). Pr. för hela delen inb. 8 kr. 50 öre.

831. **Brusewitz, A.,** Ur den nyare Napoleonlitteraturen. Några synpunkter och problem.
Hist. Tidskr. 1906, s. 153—181.

832. **Eliæson, A.,** Beiträge zur Geschichte Sardiniens und Corsicas im ersten punischen Kriege. Quellenkritisch-geschichtliche Untersuchungen. Inaug. Diss. X + 119 + (1) s. Uppsala.

833. **Grube, A. W.,** Ur historien och sagan. Ett världshistoriskt bildergalleri. [Rikt illustr.] H. 48—55. D. 3. S. 513—766 + (4) s. Sthlm, Beijer 1905. Pr. 30 öre häftet.

834. **Gruyer, P.,** Napoleon, konung öfver Elba. Bemyndigad öfversättning af *A. Börtzell.* Med 24 helsidor illustr. o. en karta öfver Elba. (7) + 249 s. Sthlm, Nordiska Bokh. Pr. 10 kr.

835. **Hallendorff, C.,** De franska Bourbonernas fall. En studie. 41 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 75 öre.
Svenska Humanistiska Förbundets skrifter. 10.

Digitized by Google

836. **Historie,** Danmarks Riges, af *Joh. Steenstrup, Kr. Erslev, A. Heise, V. Mollerup, J. A. Fridericia, E. Holm, A. D. Jörgensen, N. Neergaard,* Historisk illustreret. D. 3: Afdeln. 2: V. Mollerup, Danmarks Riges Historie 1536—1588. H. 29. S. 265—284 + V s. D. 6: [Afdeln. 2:] N. Neergaard, Danmarks Riges Historie siden 1852. H. 21—32. 287 + III s. Khvn, Det Nordiske Forlag. Pr. 60 öre häftet.

837. **Hjärne, H.,** Kinas störste kejsare. 74 s. Uppsala, Förf.
Särtryck ur »Julbok 1906» utgifven af *E. Stave.*

838. **Madelin, L.,** Rom under Napoleon. Det franska väldet i Rom 1809—14. Bemyndigad öfvers. från franskan. D. 1—2. 620 s. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 7 kr. 50 öre.

839. **Reymond, M. v.,** Världshistoriskt panorama, stort historiskt illustrationsverk, sammanställdt under medverkan af framstående fackmän och konstnärer och med förklarande text, i svensk bearbetning af *A. Lindblom.* H. 1—8. 32 s. + s. 201—232 + s. 389—420. Sthlm, Chelius & C:o. Pr. 50 öre häftet.

840. **Rydberg, V.,** Kulturhistoriska föreläsningar. H. 24—34. D. 5. Medeltidens kultur till och med korstågen. S. 193—441 + (2) s. 6. 586 + (2) s. Sthlm, Alb. Bonnier (tr. i Göteborg). Pr. 1 kr. häftet utom de två sista som kosta 80 öre.

841. **Vandal, A.,** Bonaparte och Brumaire. Bemyndigad öfversättning af *S. F. Eurén.* XIX + 567 s. + 10 portr. Sthlm, Norstedt. Pr. 6 kr.

842. **Varenius, O.,** Beskattning och statsreglering i England. (With an English summary.) VI + 173 + VI s. Uppsala, Akad. Bokh. Pr. 3 kr. 25 öre.
Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. IX. 2.

843. **Århundrade,** Socialdemokratiens. Arbetarerörelsens historia från franska revolutionen 1789 intill våra dagar i Frankrike, England, Tyskland, Sverige, Norge och Danmark under redaktion af *Hj. Branting,* med flera hundra historiska illustrationer, porträtter, karrikatyrer och fotografier. H. 53—69. D. 2. Tyskland. [Slutet.] S. 317—380. Sverige. S. 381—510. Danmark och Norge. S. 511—604. Sthlm, Ljus. Pr. 25 öre häftet.

Recensioner.

844. Historisk Tidskrift. (Se N:o 1.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1906, (17/3) af *C. Hallendorff.*

845. Sveriges historia intill tjugonde seklet under medverkan af *O. Montelius, H. Hildebrand, M. o. L. Weibull, G. R. Fåhræus, L. Stavenow, S. Clason* o. *A. Rydfors* utgifven af *E. Hildebrand.* Afdeln. 1. Forntiden. 2. Medeltiden. (Se N:o 6119, 6478 o. 6479.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1906, s. 57—61 af *Knstj.* [*Kn. Stjerna*]; i Pedagogisk Tidskr. 1906, s. 14—20 af *N. Höjer.*

846. **Bain, R. N.,** Scandinavia. A political history of Denmark, Norway and Sweden from 1513 to 1900. (Se N:o 8.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1906. Öfv. o. gr., s. 1—5 af *G*[*eorg*] *W*[*ittrock*].

847. **Bugge, A.,** Vikingerne. Billeder fra vore Forfædres Liv. 2:den Samling. (Se N:o 465.)
Rec. i Nordisk Tidskr. 1906, s. 297—299 af *G. Cederschiöld.*

848. **Bugge, A.,** Vesterlandenes indflydelse paa Nordboernes og særlig Nordmændenes ydre kultur, levesæt og samfundsforhold i Vikingetiden. (Se N:o 13.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1906. Öfv. o. gr., s. 23—32 af *G. Cederschiöld.*

849. **Westman, K. G.,** Svenska rådets historia till år 1306. (Se N:o 6487.)
Rec. i Kyrkohistorisk Årsskr. 1905 (tr. 1906), s. 286—292 af *Hj H[olmquis]t.*

850. Hanserecesse von 1477—1530. Bearbeitet v. *D. Schäfer.* Bd 7. 1517—21. (Se N:o 21.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1906. 3:e Folge. Bd 1, s. 619—621 af *Herm. Keussen.*

851. Egenhändiga anteckningar af Carl Carlsson Gyllenhjelm rörande tiden 1597—1601. (Se N:o 38.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1906, (24/2) af *C. Hallendorff.*

852. Karl IX om svenskarne. (Se N:o 482.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1906, (10/10) af *C. Hallendorff.*

853. **Arnheim, F.,** Maria Eleonora. (Se N:o 47.)
Rec. i Aftonbladet 1906, N:o 28 (3/2) af *S. Bergh.*

854. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Utg. af K. Vitterhets- Historie och Antiquitets-Akademien. 1: 3, 2: 10 o. 11. (Se N:o 4918 o. 72.)
Rec. i Mitteilungen des Instituts f. österreichische Geschichtsforschung 1906. Bd 27, s. 523—525 af *D. Schäfer.*

855. **Jacob, K.,** Von Lützen nach Nördlingen. (Se N:o 6532.)
Rec. i Historische Vierteljahrschrift 1906, s. 409—413 af *J. Krebs;* i Literarisches Zentralblatt 1906, sp. 47—49.

856. **Struck, W.,** Johann Georg und Oxenstierna. (Se N:o 4566.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1906. Öfv. o. gr., s. 33—38 af *C. H. H[allendorff].*

857. **Waddington, A.,** Le Grand Électeur Frédéric Guillaume de Brandebourg. T. 1. 1640—60. (Se N:o 65.)
Rec. i Forschungen z. brandenburgischen u. preussischen Geschichte 1906. Bd 19, s. 589—591 af *K. Spannagel;* i Historische Zeitschrift 1906. 3:e Folge. Bd 1, s. 590—592 af *A. Pribram.*

858. **Wagner, Fr.,** Die Säkularisation des Bistums Halberstadt und seine Einverleibung in den Brandenburgisch-Preussischen Staat 1648—1650. (Se N:o 510.)
Rec. i Forschungen z. brandenburgischen u. preussischen Geschichte 1906. Bd 19, s. 275—278 af *F. Rosenfeld.*

859. Zur Geschichte der Hohenzollerischen Suveränität in Preussen. Diplomatischer Briefwechsel des Königs Karl Gustav von Schweden und des Gesandten Grafen Chr. K. von Schlippenbach aus den Kriegsjahren 1654—1657. Zusammengestellt v. *Albrekt Grafen von Schlippenbach.* (Se N:o 512.)
Rec. i Forschungen z. brandenburgischen u. preussischen Geschichte 1906. Bd 19, s. 586—589 af *[E.] Salzer.*

860. **Levinson, A.,** Die Nuntiaturberichte des Petrus Vidoni über den ersten nordischen Krieg aus den Jahren 1655—1658. (Se N:o 514.)
Rec. i Forschungen z. brandenburgischen u. preussischen Geschichte 1906. Bd 19, s. 584—586 af *[E.] Salzer.*

Digitized by Google

861. **Philippson, M.,** Der Grosse Kurfürst Friedrich-Wilhelm von Brandenburg. Th. 3: 1660—1688. (Se N:o 6555.)
Rec. i Revue Historique 1906. T. 91, s. 168—174 af *G. Pagès.*

862. Christine de Suède et le cardinal Azzolino. Lettres inédites (1666—68). Avec une introduction et des notes par *C. N. D. Bildt.* (Se N:o 4602.)
Rec. i Revue d'histoire diplomatique 1906, s. 629—632 af *A. Le Glay.*

863. **Bildt, C. N. D.,** Christine de Suède et le conclave de Clément X (1669—70). (Se N:o 530.)
Rec. i Revue d'histoire diplomatique 1906, s. 629—632 af *A. Le Glay.*

864. **Bratt, A.,** Sveriges yttre politik under de preliminära förhandlingarna före freden i Rijswijk. (Se N:o 90.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1906. Öfv. o. gr., s. 6—9 af *H. Brulin.*

865. **Schartau, S.,** Förhållandet mellan Sverige och Hannover 1709—1715. (Se N:o 99.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1906, s. 43—45 af *C. H. H[allendorff]*; i Zeitschrift d. historischen Vereins f. Niedersachsen 1906, s. 79—80 af *C. Hallendorff.*

866. **Odhner, C. T.,** Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering. (Se N:o 117.)
Rec. i Finsk Tidskr. 1906. T. 61, s. 276—278.

867. **Bearne, C.,** En drottning från Napoleons hof. Désirée Clarys lefnadshistoria. (Se N:o 582.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1906, (30/10) af *C. Hallendorff.*

868. **Sjögren, O.,** Karl Johan och skandinaviska halfön. (Se N:o 583.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1906, (30/10) af *C. Hallendorff.*

869. **Nielsen, Y.,** Norge i 1814. (Se N:o 6605.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1906, s. 47—52 af *Hj[alma]r H[arald]s.*

870. **Warburg, K.,** Johan Gabriel Richert. (Se N:o 146.)
Rec. i Göteborgs Handels och Sjöfarts Tidning 1905, (d. 3 o. 4 maj) af *L. Stavenow;* i Nordisk Tidskr. 1906, s. 114—120 af *J. Mortensen.*

871. **Troels-Lund, T. F.,** De tre nordiske Brödrefolk. (Se N:o 619.)
Rec. i Dansk Tidsskr. 1906, s. 305—309 af *L. Moltesen.*

872. **Munthe, A.,** Klas Fleming, Karl Gustaf Wrangel, Martin Thijsen Anckarhielm. D. 1. (Se N:o 214.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1906, (5/1) af *C. Hallendorff.*

873. **Rohde, E. M.,** Jakob Axelsson Lindblom såsom biskop i Linköping. (Se N:o 235.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1906, s. 45—47 af *G[ustaf] W[alli].*

874. **Mortensen, J.,** Från Aftonbladet till Röda Rummet. (Se N:o 258.)
Rec. i Nordisk Tidskr. 1906, s. 375—382 af *Fr. Böök.*

875. **Feilberg, H. F.,** Jul, allesjælestiden, hedensk, kristen julfest. Bd 1—2. (Se N:o 762.)
Rec. i Fataburen 1906, s. 61—64 af *N. E. H[ammarstedt].*

876. **Montelius, O.,** Kulturgeschichte Schwedens. (Se N:o 775.)
Rec. i Deutsche Literaturzeitung 1906, sp. 1261—1262 af *M. Hoernes.*

877. **Fellman, J.,** Anteckningar under min vistelse i Lappland. (Se N:o 808.)
Rec. i Fataburen 1906, s. 246—250 af *K. B. Wiklund.*

Digitized by Google

878. **Fridericia, J. A.,** Fra Wienerkongressen til Februarrevolutionen 1815—1848.
Rec. i Hist. Tidskr. 1906. Öfv. o. gr., s. 15—17 af [*Torv.*] *H*[*öjer.*]

879. **Fridericia, J. A.,** Revolutionen og Napoleon I 1789—1815.
Rec. i Hist. Tidskr. 1906. Öfv. o. gr., s. 15—17 af [*Torv.*] *H*[*öjer*].

880. **Kjellén, R.,** Stormakterna. D. 1—2. (Se N:o 410.)
Rec. i Finsk Tidskr. 1906. T. 60, s. 280—282 af *M. G. Schybergson.*

881. **Sloane, W. M.,** Napoleon Bonaparte. (Se N:o 6783.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1906. Öfv. o. gr., s. 9—15 af *E. A*[*pelqvis*]*t.*

Digitized by Google

REGISTER.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Svenska Historiska Föreningens årssammankomst den 16 mars 1907.

Sedan sammankomsten öppnats af styrelsens ordförande, riksarkivarien Hildebrand, föredrog sekreteraren följande

Årsberättelse för år 1906.

Svenska Historiska Föreningen har under år 1906 räknat omkring 750 årsafgift betalande medlemmar inom och utom Sverige, hvartill komma 14 postprenumeranter. Ingen ny ständig ledamot har under året tillkommit.

Vid årssammankomsten d. 17 mars 1906 invaldes i styrelsen professor Sam. Clason, Lund, efter arkivarien L. Weibull, som undanbedt sig återval. Öfriga styrelsemedlemmar återvaldes.

Föreningen har under året utgifvit tjugosjätte årgången af Historisk Tidskrift. Af den i förra årsberättelsen omnämnda »Svensk Historisk Bibliografi 1875—1900», som på föranstaltande af Svenska Historiska Föreningen utarbetats af amanuensen Kr. Setterwall, ha under året 10 ark rentryckts, och resten, utgörande omkring 18 ark, föreligger i korrektur. För kostnadens betäckande finnes från föregående år disponibelt det af Vitterhets historie och antikvitetsakademien beviljade anslaget å 1,000 kr. En af styrelsen till Kungl. Maj:t under förlidet år ingifven framställning om ett ytterligare tryckningsbidrag af 1,200 kr. ledde icke till något resultat, men styrelsen ärnar under innevarande år ingå med förnyad framställning i ärendet. Önskligt vore dock för företagets ekonomiska betryggande, att af föreningens medlemmar så många som möjligt begagnade sig af det erbjudna tillfället att erhålla arbetet till det nedsatta priset af 5 kr.

* * *

En svårersättlig förlust har under det gångna året drabbat den svenska litteraturen och vetenskapen genom Oscar Levertins förtidiga bortgång den 22 sept. 1906. Den öfvervägande delen af

Digitized by Google

hans rika litterära och vetenskapliga produktion tillhör visserligen litteratur- och konsthistorien, och genom en rad af till innehåll och form lika ypperliga arbeten på detta forskningsfält har han tillförsäkrat sig ett varaktigt rum i vår odlingshistoria. Men den sällsynt intima kännedom om den Gustavianska tidens kulturlif på alla områden, som han under sina litteratur- och konsthistoriska studier förvärfvat, har äfven i viss mån kommit häfdaforskningen tillgodo. I den bekanta serien »Svenska memoarer och bref» har han utgifvit ett urval ur de Gjörvellska familjebrefven, Hamiltons vanryktade anekdoter samt en samling bref från Elis Schröderheim. Hans karaktäristik af Gustaf III liksom hans kritiska granskning af Schücks bekanta teckning höra tvifvelsutan till det allra bästa, som om detta mångskiftande och omstridda snille hittills har skrifvits. Men det område, som Levertin så småningom framför allt gjorde till sitt, är den litteratur- och kulturhistoriske essayistens; hans trenne essaysamlingar »Från Gustaf III:s dagar» (1896), »Diktare och drömmare» (1898) samt »Svenska gestalter» (1903) intaga en obestridd rangplats i vår litteratur och hafva mycket att lära äfven historikern. Man kan i Levertins vetenskapliga verksamhet spåra en alltjämt fortgående utveckling i bestämd riktning: från en tämligen exklusivt estetisk uppfattning af litteratur- och konsthistoriens fenomen till en alltmera vidgad syn, ett alltmera växande intresse för kulturutvecklingens sociala och politiska sidor såsom miljön och betingelsen för litteraturens och konstens växt. Såsom få har Levertin, ehuru af en främmande ras, förstått och älskat den svenska odlingen; och de efterlämnade kapitlen ur den tillämnade Linné-biografi, som under hans sista år upptog hans studier och hans intresse, vittna om hvad vi förlorat, när han aldrig hann fullborda detta verk af sin fullmognade intelligens och sitt af lifvet härdade omdöme.

* *
*

Såsom i den föregående årsberättelsen omnämndes, tillsattes i samband med den historiska kongressen i Lund 1905 en svensk kommitté för att för Sveriges del förbereda ett systematiskt förtecknande af i utlandets arkiv och bibliotek befintliga urkunder rörande de nordiska ländernas historia. Början har nu från svenskt håll under det gångna året gjorts med stadsarkivet i Lübeck. På den nyssnämnda kommitténs uppdrag har detta under året besökts af tvenne historiker, arkivarien L. Weibull och docenten H. Brulin, hvarvid den förre genomgått och excerperat arkivalier från medeltiden, den senare förtecknat handlingar rörande Sverige från reformationstidehvarfvet.

* *
*

Digitized by Google

Såsom ett allmänt omdöme om årets historiska produktion inom vårt land gäller i afseende på bearbetningarna onekligen, att den varit fattig på mera omfattande, stort anlagda eller särskildt utpräglade arbeten. Och de urkundspublikationer, som utkommit, ha i regel ingått i förut påbörjade och i dessa årsberättelser omnämnda samlingar.

På det sistnämnda området äro att anteckna fortsättningar å tvenne af Riksarkivets serier, nämligen en ny del af det genom d:r J. A. Almquist utgifna »Konung Gustaf I:s registratur», den tjugufjärde, omfattande åren 1553 och 1554, samt sluthäftet af elfte bandet af de af arkivarien d:r S. Bergh redigerade »Svenska riksrådets protokoll», som nu äro utgifna t. o. m. år 1646. Ridderskapets och adelns protokoll vid 1746—47 års riksdag föreligga med det under året utgifna häftet i färdigt skick. Den förut påbörjade omtryckningen af den äldre seriens tre första band är afslutad och den nya upplagans utgifvare, arkivarien Bergh sysselsatt med utarbetande af register till hela serien. Ett nytt häfte af professor Lundströms aktpublikation »Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång» har jämväl sett dagen. Om den tillökning »Historiska handlingar» vunnit genom professor Carlsons utgifvande af Pipers dagboksanteckningar under fångenskapen i Ryssland får jag tillfälle att nämna några ord längre fram. Närmast till kategorien urkundspublikationer hör äfven kammarrådet Thulins stora utredning rörande de ecklesiastika boställena, hvaraf en ny omfångsrik del utkommit, behandlande Västernorrlands län.

Af den under riksarkivarien Hildebrands ledning utgifna stora rikshistorien, »Sveriges historia intill tjugonde seklet», äro nu, sedan rektor Fåhræus fullbordat sin teckning af Karl XII:s regering, åtta afdelningar färdiga, hvarmed skildringen förts fram till 1809.

Ett annat stort verk af mindre vanligt intresse, som under det gångna året bragts till sin fullbordan, är den samlade upplagan af Elof Tegnérs arbeten. Därmed är en oförgänglig minnesvård rest öfver en vetenskaplig produktion, som i sällsynt grad hos sig förenar den grundliga forskningens och den eleganta formgifningens företräden.

Den akademiska afhandlingslitteraturen, företer intet från metodens eller ämnesvalets synpunkt särskildt anmärkningsvärdt. Här må det vara nog att med glädje konstatera en, såsom det synes, stegrad benägenhet att till behandling upptaga ämnen ur vår af forskningen hittills så sorgligt försummade historia under 1800-talet. Ett särskildt omnämnande kräfver dock docenten Holms utmärkta afhandling, som utgör första delen af en tillämnad lefnadsteckning öfver Terserus. I en anmärkningsvärdt hög grad har det lyckats författaren att af denna skildring af en enskild man göra en tids- och kulturbild.

En osedvanligt stor del af det gångna årets historiska arbeten rör sig omkring Karl XII:s och det stora nordiska krigets historia, särskildt kring det mindre kända skede af denna period, som följer

fiska litteratur» har nu utkommit den afdelning, som behandlar arkivväsendet och som särskildt genom sina fullständiga uppgifter rörande tryckta svenska arkivförteckningar är för historikern af största värde. Inom litteraturhistorien må antecknas de af Wrangel publicerade utdragen ur Brinkmans och Tegnérs brefväxling. Ett i och för sig högintressant och för studiet af den moderna historien synnerligen viktigt ämne behandlar — visserligen summariskt — professor Sylwan i sin lilla essay öfver »Den moderna pressen». Docenten Hahrs afhandling om »Konst och konstnärer vid Magnus Gabriel De la Gardies hof» är ett värdefullt bidrag till kännedomen om vår storhetstids kulturlif. Den viktiga sida af utvecklingen, som representeras af våra kommunikationers historia, har under året funnit ett par nya bearbetare. Postmästaren T. Holm har på ett grundligt sätt skildrat vårt postväsendes uppkomst och första utveckling. Och lektor Rydfors har i den i samband med statsbanornas femtioårsjubileum utgifna festskriften gifvit en förträfflig politisk historik öfver våra statsjärnvägars utveckling under det förflutna halfseklet. Härtill sluta sig administrativa, statistiska och nationalekonomiska historiker af andra sakkunniga händer. Bland under året utkomna biografiska arbeten må, utom de förut i annat sammanhang omnämnda, ihågkommas Säves minnesteckning öfver John Eriksson.

På det topografiska området äro att anteckna åtskilliga häften af den under framlidne professor Ahlenius', numera under lektor Kempes redaktion utgifna beskrifningen öfver Sverige samt en ny afdelning af beskrifningen öfver Uppland, innehållande en skildring af landskapets fabriker och handtverk, järnhandtering samt handel och sjöfart af d:r Holger Rosman. Såsom en evenemang på den topografiska forskningens område förtjänar slutligen att omtalas, att de första resultaten af ortnamnskommitténs arbeten nu föreligga i redogörelser för ortnamnen i åtskilliga härad af Älfsborgs län.

De under år 1906 utkomna utländska arbeten, som direkt eller indirekt äro af betydelse för den svenska häfdaforskningen, äro osedvanligt talrika. Jag vill först och främst erinra om det sist utkomna häftet af »Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis». Det innehåller en arkivöfversikt, som utgör intet mindre än en efter proveniensprincipen genomförd klassificering af det bevarade urkundsmaterialet för Danmarks medeltidshistoria intill 1450. Det behöfver knappast påpekas, hvilken betydelse ett sådant arbete har ej blott för de landskaps historia, som då utgjorde en del af det danska väldet, utan äfven för Sveriges medeltidshistoria i allmänhet. Den såsom specialist på den hanseatiska historiens område kände Kielprofessorn Daenell har utgifvit ett stort arbete i tvenne digra band öfver »Die Blütezeit der deutschen Hanse», ett verk som har en särskild betydelse genom den uppmärksamhet, som ägnats hansans ekonomiska organisation. Jag erinrar vidare om den af den katolske kyrkohistorikern J. Martin — fortsättaren af Mansis »Collectio conciliorum» — författade vidlyftiga framställningen af reformationens genomförande i Sverige under Gustaf Vasa, ett arbete, som visser-

Digitized by Google

öfver mera än en punkt. Händelserna 1719—21 och den hastiga ekonomiska uppblomstringen under frihetstiden kasta ock en smula ljus äfven bakåt. Utan att vara orättvis mot någondera af de sig emot hvarandra brytande åskådningarna torde man kunna häfda den ståndpunkten, att forskningens nuvarande tillstånd knappast medgifver ett slutgiltigt utslag i det gamla segslitna målet mellan konungen och hans råd. Frånsedt emellertid den gensaga man sålunda skulle vilja inlägga gentemot Annerstedts alltför deciderade grunduppfattning i vissa stycken, hör hans nya bok oomtvistligen till det värdefullaste af hvad de sista årens historiska forskning har skänkt oss.

Ett anmärkningsvärdt stort antal och det därtill af de intressantaste bland under året utkomna arbeten sysslar med episoder eller problem ur främmande länders historia. Hjärne ger i en på ett beklagligt undangömdt sätt publicerad skizz öfver »Kinas störste kejsare» ett synnerligen intressant, på verkligt kritisk forskning hvilande bidrag till kännedomen om den östasiatiska kulturvärldens utveckling. Den antika historien, hos oss alltför litet studerad, representeras af lektor Bergstedts »Kort grekisk kulturhistoria» och Nordins »Aisymnetie und Tyrannis». Hazelius har i sitt postumt utgifna arbete »Om handtverksämbetena under medeltiden» gifvit en öfversikt öfver hufvuddragen af det medeltida skråväsendets utveckling, som utmärker sig för vidsträckt beläsenhet, omsorgsfull formulering af problemen och ett moget historiskt omdöme. Bildt ger på grundvalen af ett mycket omfattande arkivmaterial en liflig och detaljerad skildring af konklaven 1669—1670 och drottning Kristinas förhållande till denna. Svensén har afslutat den afdelning af »Världshistorien berättad för folket», som bär namnet »Nationalitets- och världspolitikens tid». Hallendorff ger en sammanfattning af den nyaste forskningens resultat i afseende å »De franska Bourbonernas fall» med indragande af det material, som bjudes i Löwenhielms depescher. Varenius slutligen, lämnar en genetisk framställning af »Beskattning och statsreglering i England» och diskuterar därvid flera af den engelska författningshistoriens viktigaste problem.

Att svenska historieforskare i större utsträckning än hittills börjat sysselsätta sig med utländsk historia, måste betecknas såsom en mycket glädjande företeelse. Det må visserligen vara sant, att vår egen historia ännu bjuder på en rikedom af olösta problem och otillräckligt genomforskade områden, att skörden där är mycken men arbetarne få. Men det kan å andra sidan ej nekas, att öfver vår äldre häfdateckning äfven i dess bästa alster ofta hvilat ett insulärt drag, som ibland hindrat ett knapphändigt material att komma till sin rätt, ibland åt teckningen af vår historias företeelser förlänat oriktiga proportioner och vilseledande färger. Ett vidsträcktare studium af den s. k. allmänna historien kommer dock ytterst vårt eget lands häfder tillgodo.

Kasta vi så en blick på den historiska vetenskapens gränsområden, finna vi också där åtskilligt att taga vara på för historikern ex professo. Af J. A. Almquists arbete »Sveriges bibliogra-

Digitized by Google

fiska litteratur» har nu utkommit den afdelning, som behandlar arkivväsendet och som särskildt genom sina fullständiga uppgifter rörande tryckta svenska arkivförteckningar är för historikern af största värde. Inom litteraturhistorien må antecknas de af Wrangel publicerade utdragen ur Brinkmans och Tegnérs brefväxling. Ett i och för sig högintressant och för studiet af den moderna historien synnerligen viktigt ämne behandlar — visserligen summariskt — professor Sylwan i sin lilla essay öfver »Den moderna pressen». Docenten Hahrs afhandling om »Konst och konstnärer vid Magnus Gabriel De la Gardies hof» är ett värdefullt bidrag till kännedomen om vår storhetstids kulturlif. Den viktiga sida af utvecklingen, som representeras af våra kommunikationers historia, har under året funnit ett par nya bearbetare. Postmästaren T. Holm har på ett grundligt sätt skildrat vårt postväsendes uppkomst och första utveckling. Och lektor Rydfors har i den i samband med statsbanornas femtioårsjubileum utgifna festskriften gifvit en förträfflig politisk historik öfver våra statsjärnvägars utveckling under det förflutna halfseklet. Härtill sluta sig administrativa, statistiska och nationalekonomiska historiker af andra sakkunniga händer. Bland under året utkomna biografiska arbeten må, utom de förut i annat sammanhang omnämnda, ihågkommas Säves minnesteckning öfver John Eriksson.

På det topografiska området äro att anteckna åtskilliga häften af den under framlidne professor Ahlenius', numera under lektor Kempes redaktion utgifna beskrifningen öfver Sverige samt en ny afdelning af beskrifningen öfver Uppland, innehållande en skildring af landskapets fabriker och handtverk, järnhandtering samt handel och sjöfart af d:r Holger Rosman. Såsom en evenemang på den topografiska forskningens område förtjänar slutligen att omtalas, att de första resultaten af ortnamnskommitténs arbeten nu föreligga i redogörelser för ortnamnen i åtskilliga härad af Älfsborgs län.

De under år 1906 utkomna utländska arbeten, som direkt eller indirekt äro af betydelse för den svenska häfdaforskningen, äro osedvanligt talrika. Jag vill först och främst erinra om det sist utkomna häftet af »Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis». Det innehåller en arkivöfversikt, som utgör intet mindre än en efter provenienspincipen genomförd klassificering af det bevarade urkundsmaterialet för Danmarks medeltidshistoria intill 1450. Det behöfver knappast påpekas, hvilken betydelse ett sådant arbete har ej blott för de landskaps historia, som då utgjorde en del af det danska väldet, utan äfven för Sveriges medeltidshistoria i allmänhet. Den såsom specialist på den hanseatiska historiens område kände Kielprofessorn Daenell har utgifvit ett stort arbete i tvenne digra band öfver »Die Blütezeit der deutschen Hanse», ett verk som har en särskild betydelse genom den uppmärksamhet, som ägnats hansans ekonomiska organisation. Jag erinrar vidare om den af den katolske kyrkohistorikern J. Martin — fortsättaren af Mansis »Collectio conciliorum» — författade vidlyftiga framställningen af reformationens genomförande i Sverige under Gustaf Vasa, ett arbete, som visser-

Digitized by Google

ligen framdrager åtskilligt nytt material ur Vatikanarkivet, men i det hela utgör en sammanfattning af tidigare forskningar. Ett annat bidrag till historien om vår kyrkliga utveckling under 1500-talet utgör d:r Henry Biaudets på synnerligen omfattande handskriftsstudier i främmande, framför allt italienska arkiv och en vidsträckt beläsenhet i litteraturen på området byggda, af en urkundssamling åtföljda studie öfver Sverige och påfvestolen 1570—1576.

Nämnas böra också de af d:r A. W. Ward och W. F. Reddaway författade kapitel i fjärde delen af »The Cambridge Modern History», som behandla Sveriges utveckling under tidsskedet 1560—1660. Rörande Sveriges förhållande till Brandenburg 1654—57 föreligger — på grundval af material ur Riksarkivet, Statsarkivet i Berlin samt det Schlippenbachska arkivet på Arendsee — en resonnerande sammanställning af C. K. von Schlippenbachs brefväxling med Karl X Gustaf och Fredrik Vilhelm af Brandenburg under dessa år, publicerad af grefve Albert von Schlippenbach.

En ung dansk historiker, d:r Knud Fabricius, har gjort Skånes försvenskning till föremål för en bredt anlagd och synnerligen innehållsrik studie, hvaraf tvenne band utkommit, behandlande tiden 1645—76. Till en icke ringa del är undersökningen af de inre förhållandena i Skåne fotad på material i landsarkivet i Lund, och arbetet utgör ett talande bevis på dylika lokala förvaltningsarkivs betydelse för den historiska forskningen. Önskvärdt vore, att de olika svenska eröfringarnas införlifvande med eller ställning till hufvudlandet gjordes till föremål för dylika ingående monografiska undersökningar. De politiska problem, på hvilkas lösning 1600- och 1700-talets statsmän arbetat eller i hvarje fall bort arbeta — problem förknippade med sammanhållandet och konsoliderandet af ett storsvenskt Östersjö-välde med allt hvad detta innebar på samhällslifvets olika områden — dessa problem äro delvis desamma, som ännu i dag behärska tvenne europeiska stormakters yttre och inre politiska lif. En noggrann undersökning af det sätt, hvarpå den svenska statskonsten på detta område sökt lösa sin öfvermåttan vanskliga uppgift, af dess missgrepp och försummelser skulle tvifvelsutan väsentligt bidraga till att förklara, hvarför den svenska imperialistiska expansionspolitikens tid blef så föga framgångsrik och så kort.

Om den under året utkomna delen af den danska generalstabens verk öfver det stora nordiska kriget har jag i det föregående haft anledning att tala.

Slutligen bör omnämnas, att grefvinnan de Flavignys särskildt genom sitt vidsträckta tillgodogörande af det samtida urkundsmaterialet förtjänstfulla Birgittabiografi utkommit i en ny, delvis omarbetad och utvidgad upplaga.

För så vidt arten af de till vårt språk öfversatta arbeten må anses såsom i väsentlig grad en återspegling af den läsande allmänhetens smak, skulle för närvarande i vårt land förefinnas ett ovanligt stort intresse för Napoleons och hans tidehvarfs historia.

Digitized by Google

Under året ha nämligen på detta område ej mindre än tre större arbeten — alla af franskt ursprung — utkommit i svensk dräkt: Madelins skildring af Napoleons välde i Rom, Gruyers »Napoleon konung öfver Elba» samt — sist, men icke minst — Vandals ypperliga arbete »Bonaparte och Brumaire».

Därefter upplästes följande

Revisionsberättelse.

Undertecknade, som af Svenska Historiska Föreningen blifvit utsedda att granska de af föreningens skattmästare förda räkenskaperna för 1906, få efter verkställdt uppdrag härom afgifva följande berättelse:

Debet.

Saldo från 1905			kr.	7,627: 69
Inkomster:				
H. K. H. Kronprinsens årsafgift . . .	kr.	50: —		
649 årsafgifter à 5 kr.	»	3,245: —		
14 postprenumeranter à 5: 02 . . .	»	70: 28		
2 årsafgifter för 1905	»	10: —		
1 årsafgift för 1903—05	»	15: —		
1 » » 1906—10 à 3 kr. . .	»	15: —		
Redovisning från Fritzes k. hofbokhand.	»	237: —		
» » Nordiska bokhandeln.	»	75: —		
» » Danmark	»	68: —		
» » Norge	»	99: 35		
Försålda häften	»	66: 80		
Räntor	»	395: 99		
Ersättning för porto	»	8: 16		
Anslag af vitterhets hist. o. antikvitets-akademien för 1906	»	500: —	»	4,855: 58
			Summa kr.	12,483: 27

Kredit.

Utgifter:				
Å redaktionskonto	kr.	1,840: —		
» boktryckerikonto	»	2,436: 65		
» distributionskonto	»	203: 02		
» diversekonto	»	611: 50	kr.	5,091: 17
Saldo till 1907			»	7,392: 10
			Summa kr.	12,483: 27

Digitized by Google

Behållningen är sålunda placerad:

Å deposition i Stockholms handelsbank	kr.	5,500: —
» sparkasseräkning	»	1,748: 36
Kontant i kassan	»	143: 74
	Summa kr.	7,392: 10

Då räkenskaperna äro ordentligt förda och föreningens säkerhetshandlingar vid granskning af oss befunnits riktiga, få vi tillstyrka full decharge åt styrelsen för dess förvaltning under år 1906.

Stockholm den 22 februari 1907.

Bernhard Lundstedt. *Severin Bergh.*

Med anledning af revisionsberättelsen beviljades styrelsen ansvarsbefrielse för 1906 års förvaltning.

Den afgående styrelsens medlemmar återvaldes.

Till revisorer återvaldes herrar S. Bergh och B. Lundstedt samt till deras suppleanter herrar J. A. Almquist och J. Petrelli.

Arkivarien d:r P. Sondén höll föredrag om »Magnus Gabriel De la Gardie vid regeringsskiftet 1654».

Åt styrelsen uppdrogs att justera dagens protokoll.

Digitized by Google

Digitized by Google

En anmärkning.

I den med K. H. K. signerade nekrolog öfver Sophus Bugge, som står att läsa i denna tidskrifts tredje häfte, förekommer å sid. 180 ett par uppgifter, som kräfva några ord till kommentering särskildt därför, att de förekomma i en tidskrift, hvars läsare i regeln icke äro filologer af facket och därför kanske utan vidare taga påståendena i fråga för goda.

Jag åsyftar den passus, där det uppges, att Bugge vid sina föreläsningar i Uppsala hösten 1880 bildade en »verklig skola», till hvilken i främsta rummet höra forskare som Läffler, Tamm, Noreen, Lundell och Brate. »Med honom hafva», fortsätter författaren, »flere af dem sedan dess stått i den mest intima förbindelse och ständigt sett upp till honom såsom sin lärofader. Knappast torde de också i tryck hafva offentliggjort något mer betydande inom språk- och runforskningens områden, utan att de förut underställt detsamma Bugges sakkunniga ompröfning.»

När Bugge kom till Uppsala 1880 för att föreläsa öfver ämnen, som berörde »de nordiske gude- och heltesagns oprindelse», hade han bakom sig en mer än 20-årig vetenskaplig författarverksamhet. Denna hade, hvad de germanska och nordiska språken beträffar, hufvudsakligen rört sig på folkvisans, Eddadiktningens och runforskningens områden. Mera på sidan ligga och af mindre omfattning äro hans studier på ordforskningens och den fonologiska språkhistoriens fält.

Denna senare hade de nordiska filologerna i Uppsala däremot redan före 1880 gjort till hufvudföremål för sina studier. Grundläggaren af den jämförande språkforskningen i Uppsala var M. B. Richert, och de fonologiska synpunkterna hade för den nordiska språkhistorien först tillgodogjorts af F. L. Läffler. Denne hade redan 1872 publicerat sin afhandling om »Konsonantljuden i de svenska allmogemålen», 1874 den viktiga studien »Några ljudfysiologiska undersökningar rörande konsonantljuden» och 1875—77 sina grundläggande undersökningar öfver i- och w-omljuden. Han hade dessutom 1880 offentliggjort sina berömda filologiska arbeten »om hednalagen» och »1607 års upplaga af Upplandslagen». Noreen hade inledt en ny æra i den svenska dialektforskningen genom »Fryksdalsmålets ljudlära» 1877, »Dalbymålets ljud- och böjningslära» och »Fårömålets ljudlära» 1879. Han hade därjämte vid denna tid offentliggjort flera andra betydande arbeten inom den jämförande och historiska språkforskningens ram. Lundell hade 1879 utgifvit sin formellt och äfven sakligt för den senare svenska dialektforskningen grundläggande skrift »Det svenska landsmålsalfabetet». Tamm hade redan skapat sig ett namn som ordforskare.

Digitized by Google

Det var sålunda mognade vetenskapsmän, som redan valt sitt forskningsfält och tillägnat sig metod och skolning, då de genom Bugges besök i Uppsala trädde till honom i ett förhållande af en personlig vänskap, som å deras sida rymde mycket af beundran för den dem i ålder som forskare, erfarenhet, rykte och kanske också genialitet öfverlägsne lärde. Det vetenskapliga utbytet mellan båda parterna blef stort och varaktigt, och en bidragande orsak därtill var just den omständigheten, att Bugge och de hade kommit in på den nordiska filologiens studium från två olika sidor, filologens och ljudhistorikerns, och alltjämt voro inom dessa fack verksamma. Jag har hört flera af de nämnda forskarne med glädje erinra sig de starka intryck, de under uppsalavistelsen mottogo af den snillrike norrmannen, men jag vet också, att denne öppet och oförbehållsamt erkänt de rika lärdomar han skördade af samvaron med sina yngre kolleger. Utbytet var sålunda ömsesidigt. Förbindelserna med Sophus Bugge uppehöllos — åtminstone af flera af de nämnda uppsalalärde — till hans död. De resulterade i ett par fall i verkligt samarbete, så i den något yngre Brates »Runverser», ofta i tankeutbyte öfver vetenskapliga problem, ett tankeutbyte där Bugge kanske lika ofta frågade som svarade.

Att det här på intet sätt är fråga om en af Bugge i Uppsala grundad skola, framgår bäst af den omständigheten, att äfven efter Bugges besök lingvistiken förblef uppsalaforskarnas hufvudstudium på de banor hvar och en redan tidigare slagit in. Noreen håller under de närmaste åren de föreläsningar öfver isländska och fornnorska samt öfver fornsvenska som ligga till grund för hans berömda verk »Altwestnordische Grammatik» och »Altschwedische Grammatik». Tamm fortsätter sina etymologiska studier, hvilka resultera i hans Etymologisk svensk ordbok. — Läffler måste för ohälsa snart under åratal låta tyngre vetenskapligt arbete hvila.

På runologiens fält var Bugge den store upptäckaren och banbrytaren, som åt språkforskningen eröfrade — han jämte Wimmer — en ny litteratur — de urnordiska inskrifterna. Han var den oomstridda auktoriteten, som granskat och tolkat primärkällorna, och blef här hela sin samtids lärare.

Hvad slutligen vidkommer uppgiften eller förmodan, att »Uppsalaskolans» män knappast i tryck offentliggjort något mera betydande inom språk- och runforskningens områden, utan att de underställt detsamma Bugges sakkunniga ompröfning», så faller den på sin egen orimlighet. Bugge skulle helt enkelt, om han också velat och kunnat, svårligen haft tid att på detta sätt granska ens Noreens produktion än mindre då allas. Genom sådana visade tjänster kommer en forskare för öfrigt till sin granskare i en obligation, som måste kvitteras genom ett erkännande och tack i förordet. Där en sådan förbindelse ej erkännes, har man ej heller rätt att förutsätta, att den existerar.

Uppsala den 25 oktober 1907.

Otto von Friesen.

Digitized by Google

Förklaring.

Såsom bakgrund för min framställning af de nordiska språkforskarnas i Uppsala förhållande till professor Bugge lågo hufvudsakligen mina egna minnen och intryck från den tid jag i början af 1880-talet studerade »nordiska språk» i Uppsala. Jag fick då den bestämda uppfattningen, att förhållandet mellan de af mig nämnda vetenskapsmännen och professor Bugge snarast vore att betrakta såsom det af framstående lärjungar till sin ännu mer framstående lärare, och att han af dem vördades såsom en föregångsman samt »vore dem en föresyn i det kaos, som brytningen mellan gamla och nya åsikter i forskningsmetoden åstadkommit», såsom en af dem offentligen yttrade; och därifrån till att bilda en verklig skola är steget ej långt. — Låt vara att, såsom professor von Friesen framhåller, deras och Bugges forskningar delvis rörde sig å skilda områden inom den nordiska språkforskningen, så hindrar detta icke, att en betydlig påverkan kan hafva och äfven verkligen har ägt rum. Dessa områden hänga nämligen så nära ihop med hvarandra, och för den mångfrestande Bugge torde knappast något af dem varit helt och hållet främmande. Det skulle därför nästan varit onaturligt, om ej dessa då yngre vetenskapsmän blifvit påverkade af den vida äldre Bugge, som redan då var erkänd såsom vetenskapsman af högsta rang, och till sin personlighet var så öfverlägsen och betydande. — För oss, som då i Uppsala studerade »nordiska språk», framhöllos jämt och ständigt i synnerhet under seminarii-öfningarna, hvilka en tid leddes af en af Bugges närmaste vänner, Bugges uttalanden och åsikter, och vi uppmanades särskildt att studera hans skrifter. Att sålunda åren närmast efter 1880, då Bugge höll sina föreläsningar i Uppsala, undervisningen i de nordiska språken därstädes i betydlig grad påverkades af honom, det torde icke på allvar kunna jäfvas af någon, som då mer ingående i Uppsala egnade sig åt studier i detta ämne; och åtminstone jag fick det intrycket, att Bugge uti Uppsala bildat en verklig skola, och att efter hans föreläsningar de nordiska språkstudierna där togo en kraftigare fart. Om ock förhållandena sedan dess förändrats, må därför icke glömmas eller förnekas det stora, uppryckande inflytande, som Bugge en gång under en brytningens tid utöfvat å undervisningen i de nordiska språken, och ej heller bör man söka förringa den tacksamhetsskuld, hvari de svenska språkforskarna och särskildt de i Uppsala en gång stått till honom.

Hvad beträffar professor von Friesens angrepp å mitt yttrande: »Knappast torde de också i tryck hafva offentliggjort något mer

Digitized by Google

betydande» etc., medger jag, att detta uttryck var något för generellt, och att jag efter orden »mer betydande» borde tillagt ordet *uppslag* eller något dylikt. Jag vill dock påpeka, *dels* att jag icke yttrade mig kategoriskt, utan att det endast var en förmodan jag framställde, och till denna i dess här förändrade form hade jag grundad anledning af hvad jag har mig bekant rörande ett par af dessa vetenskapsmäns förhållande till Bugge ännu in i hans senaste lefnadsår, *dels* ock att redan i orden *mer betydande*, ligger en ganska stor inskränkning, och att jag sålunda aldrig talat om alla deras vetenskapliga arbeten, och aldrig påstått, att Bugge skulle *granskat* exempelvis Noreens hela produktion, såsom prof v. Friesen tyckes vilja antyda. — Att en vetenskapsman i fråga om ett nytt uppslag eller en ny hypotes inom sin vetenskap inhämtar en annan vetenskapsmans sakkunniga ompröfning, det är ju något ytterst vanligt, men icke torde det vara brukligt, att denne därför, då hans inlägg endast varit af mindre betydande art, omnämnes i företalet. Professor v. Friesens påstående, att man icke har rätt att förutsätta en dylik förbindelse, då den ej kvitterats genom ett erkännande eller tack i förordet, synes mig således sakna berättigande.

K. H. Karlsson.

Digitized by Google

Digitized by Google

fiska litteratur» har nu utkommit den afdelning, som behandlar arkivväsendet och som särskildt genom sina fullständiga uppgifter rörande tryckta svenska arkivförteckningar är för historikern af största värde. Inom litteraturhistorien må antecknas de af Wrangel publicerade utdragen ur Brinkmans och Tegnérs brefväxling. Ett i och för sig högintressant och för studiet af den moderna historien synnerligen viktigt ämne behandlar — visserligen summariskt — professor Sylwan i sin lilla essay öfver »Den moderna pressen». Docenten Hahrs afhandling om »Konst och konstnärer vid Magnus Gabriel De la Gardies hof» är ett värdefullt bidrag till kännedomen om vår storhetstids kulturlif. Den viktiga sida af utvecklingen, som representeras af våra kommunikationers historia, har under året funnit ett par nya bearbetare. Postmästaren T. Holm har på ett grundligt sätt skildrat vårt postväsendes uppkomst och första utveckling. Och lektor Rydfors har i den i samband med statsbanornas femtioårsjubileum utgifna festskriften gifvit en förträfflig politisk historik öfver våra statsjärnvägars utveckling under det förflutna halfseklet. Härtill sluta sig administrativa, statistiska och nationalekonomiska historiker af andra sakkunniga händer. Bland under året utkomna biografiska arbeten må, utom de förut i annat sammanhang omnämnda, ihågkommas Säves minnesteckning öfver John Eriksson.

På det topografiska området äro att anteckna åtskilliga häften af den under framlidne professor Ahlenius', numera under lektor Kempes redaktion utgifna beskrifningen öfver Sverige samt en ny afdelning af beskrifningen öfver Uppland, innehållande en skildring af landskapets fabriker och handtverk, järnhandtering samt handel och sjöfart af d:r Holger Rosman. Såsom en evenemang på den topografiska forskningens område förtjänar slutligen att omtalas, att de första resultaten af ortnamnskommitténs arbeten nu föreligga i redogörelser för ortnamnen i åtskilliga härad af Älfsborgs län.

De under år 1906 utkomna utländska arbeten, som direkt eller indirekt äro af betydelse för den svenska häfdaforskningen, äro osedvanligt talrika. Jag vill först och främst erinra om det sist utkomna häftet af »Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis». Det innehåller en arkivöfversikt, som utgör intet mindre än en efter provenienspricipen genomförd klassificering af det bevarade urkundsmaterialet för Danmarks medeltidshistoria intill 1450. Det behöfver knappast påpekas, hvilken betydelse ett sådant arbete har ej blott för de landskaps historia, som då utgjorde en del af det danska väldet, utan äfven för Sveriges medeltidshistoria i allmänhet. Den såsom specialist på den hanseatiska historiens område kände Kielprofessorn Daenell har utgifvit ett stort arbete i tvenne digra band öfver »Die Blütezeit der deutschen Hanse», ett verk som har en särskild betydelse genom den uppmärksamhet, som ägnats hansans ekonomiska organisation. Jag erinrar vidare om den af den katolske kyrkohistorikern J. Martin — fortsättaren af Mansis »Collectio conciliorum» — författade vidlyftiga framställningen af reformationens genomförande i Sverige under Gustaf Vasa, ett arbete, som visser-

Digitized by Google

ligen framdrager åtskilligt nytt material ur Vatikanarkivet, men i det hela utgör en sammanfattning af tidigare forskningar. Ett annat bidrag till historien om vår kyrkliga utveckling under 1500-talet utgör d:r Henry Biaudets på synnerligen omfattande handskriftsstudier i främmande, framför allt italienska arkiv och en vidsträckt beläsenhet i litteraturen på området byggda, af en urkundssamling åtföljda studie öfver Sverige och påfvestolen 1570—1576.

Nämnas böra också de af d:r A. W. Ward och W. F. Reddaway författade kapitel i fjärde delen af »The Cambridge Modern History», som behandla Sveriges utveckling under tidsskedet 1560—1660. Rörande Sveriges förhållande till Brandenburg 1654—57 föreligger — på grundval af material ur Riksarkivet, Statsarkivet i Berlin samt det Schlippenbachska arkivet på Arendsee — en resonnerande sammanställning af C. K. von Schlippenbachs brefväxling med Karl X Gustaf och Fredrik Vilhelm af Brandenburg under dessa år, publicerad af grefve Albert von Schlippenbach.

En ung dansk historiker, d:r Knud Fabricius, har gjort Skånes försvenskning till föremål för en bredt anlagd och synnerligen innehållsrik studie, hvaraf tvenne band utkommit, behandlande tiden 1645—76. Till en icke ringa del är undersökningen af de inre förhållandena i Skåne fotad på material i landsarkivet i Lund, och arbetet utgör ett talande bevis på dylika lokala förvaltningsarkivs betydelse för den historiska forskningen. Önskvärdt vore, att de olika svenska eröfringarnas införlifvande med eller ställning till hufvudlandet gjordes till föremål för dylika ingående monografiska undersökningar. De politiska problem, på hvilkas lösning 1600- och 1700-talets statsmän arbetat eller i hvarje fall bort arbeta — problem förknippade med sammanhållandet och konsoliderandet af ett storsvenskt Östersjö-välde med allt hvad detta innebar på samhällslifvets olika områden — dessa problem äro delvis desamma, som ännu i dag behärska tvenne europeiska stormakters yttre och inre politiska lif. En noggrann undersökning af det sätt, hvarpå den svenska statskonsten på detta område sökt lösa sin öfvermåttan vanskliga uppgift, af dess missgrepp och försummelser skulle tvifvelsutan väsentligt bidraga till att förklara, hvarför den svenska imperialistiska expansionspolitikens tid blef så föga framgångsrik och så kort.

Om den under året utkomna delen af den danska generalstabens verk öfver det stora nordiska kriget har jag i det föregående haft anledning att tala.

Slutligen bör omnämnas, att grefvinnan de Flavignys särskildt genom sitt vidsträckta tillgodogörande af det samtida urkundsmaterialet förtjänstfulla Birgittabiografi utkommit i en ny, delvis omarbetad och utvidgad upplaga.

För så vidt arten af de till vårt språk öfversatta arbeten må anses såsom i väsentlig grad en återspegling af den läsande allmänhetens smak, skulle för närvarande i vårt land förefinnas ett ovanligt stort intresse för Napoleons och hans tidehvarfs historia.

Digitized by Google

Under året ha nämligen på detta område ej mindre än tre större arbeten — alla af franskt-ursprung — utkommit i svensk dräkt: Madelins skildring af Napoleons välde i Rom, Gruyers »Napoleon konung öfver Elba» samt — sist, men icke minst — Vandals ypperliga arbete »Bonaparte och Brumaire».

Därefter upplästes följande

Revisionsberättelse.

Undertecknade, som af Svenska Historiska Föreningen blifvit utsedda att granska de af föreningens skattmästare förda räkenskaperna för 1906, få efter verkställdt uppdrag härom afgifva följande berättelse:

Debet.

Saldo från 1905			kr.	7,627: 69
Inkomster:				
H. K. H. Kronprinsens årsafgift	kr.	50: —		
649 årsafgifter à 5 kr.	»	3,245: —		
14 postprenumeranter à 5: 02	»	70: 28		
2 årsafgifter för 1905	»	10: —		
1 årsafgift för 1903—05	»	15: —		
1 » » 1906—10 à 3 kr.	»	15: —		
Redovisning från Fritzes k. hofbokhand.	»	237: —		
» » Nordiska bokhandeln.	»	75: —		
» » Danmark	»	68: —		
» » Norge	»	99: 35		
Försålda häften	»	66: 80		
Räntor	»	395: 99		
Ersättning för porto	»	8: 16		
Anslag af vitterhets hist. o. antikvitetsakademien för 1906	»	500: —	»	4,855: 58
		Summa	kr.	12,483: 27

Kredit.

Utgifter:				
Å redaktionskonto	kr.	1,840: —		
» boktryckerikonto	»	2,436: 65		
» distributionskonto	»	203: 02		
» diversekonto	»	611: 50	kr.	5,091: 17
Saldo till 1907			»	7,392: 10
		Summa	kr.	12,483: 27

Digitized by Google

Behållningen är sålunda placerad:

Å deposition i Stockholms handelsbank	kr.	5,500: —
» sparkasseräkning	»	1,748: 36
Kontant i kassan	»	143: 74
Summa	kr.	7,392: 10

Då räkenskaperna äro ordentligt förda och föreningens säkerhetshandlingar vid granskning af oss befunnits riktiga, få vi tillstyrka full decharge åt styrelsen för dess förvaltning under år 1906.

Stockholm den 22 februari 1907.

Bernhard Lundstedt. *Severin Bergh.*

Med anledning af revisionsberättelsen beviljades styrelsen ansvarsbefrielse för 1906 års förvaltning.

Den afgående styrelsens medlemmar återvaldes.

Till revisorer återvaldes herrar S. Bergh och B. Lundstedt samt till deras suppleanter herrar J. A. Almquist och J. Petrelli.

Arkivarien d:r P. Sondén höll föredrag om »Magnus Gabriel De la Gardie vid regeringsskiftet 1654».

Åt styrelsen uppdrogs att justera dagens protokoll.

Digitized by Google

Digitized by Google

En anmärkning.

I den med K. H. K. signerade nekrolog öfver Sophus Bugge, som står att läsa i denna tidskrifts tredje häfte, förekommer å sid. 180 ett par uppgifter, som kräfva några ord till kommentering särskildt därför, att de förekomma i en tidskrift, hvars läsare i regeln icke äro filologer af facket och därför kanske utan vidare taga påståendena i fråga för goda.

Jag åsyftar den passus, där det uppges, att Bugge vid sina föreläsningar i Uppsala hösten 1880 bildade en »verklig skola», till hvilken i främsta rummet höra forskare som Läffler, Tamm, Noreen, Lundell och Brate. »Med honom hafva», fortsätter författaren, »flere af dem sedan dess stått i den mest intima förbindelse och ständigt sett upp till honom såsom sin lärofader. Knappast torde de också i tryck hafva offentliggjort något mer betydande inom språk- och runforskningens områden, utan att de förut underställt detsamma Bugges sakkunniga ompröfning.»

När Bugge kom till Uppsala 1880 för att föreläsa öfver ämnen, som berörde »de nordiske gude- och heltesagns oprindelse», hade han bakom sig en mer än 20-årig vetenskaplig författarverksamhet. Denna hade, hvad de germanska och nordiska språken beträffar, hufvudsakligen rört sig på folkvisans, Eddadiktningens och runforskningens områden. Mera på sidan ligga och af mindre omfattning äro hans studier på ordforskningens och den fonologiska språkhistoriens fält.

Denna senare hade de nordiska filologerna i Uppsala däremot redan före 1880 gjort till hufvudföremål för sina studier. Grundläggaren af den jämförande språkforskningen i Uppsala var M. B. Richert, och de fonologiska synpunkterna hade för den nordiska språkhistorien först tillgodogjorts af F. L. Läffler. Denne hade redan 1872 publicerat sin afhandling om »Konsonantljuden i de svenska allmogemålen», 1874 den viktiga studien »Några ljudfysiologiska undersökningar rörande konsonantljuden» och 1875—77 sina grundläggande undersökningar öfver i- och w-omljuden. Han hade dessutom 1880 offentliggjort sina berömda filologiska arbeten »om hednalagen» och »1607 års upplaga af Upplandslagen». Noreen hade inledt en ny æra i den svenska dialektforskningen genom »Fryksdalsmålets ljudlära» 1877, »Dalbymålets ljud- och böjningslära» och »Fårömålets ljudlära» 1879. Han hade därjämte vid denna tid offentliggjort flera andra betydande arbeten inom den jämförande och historiska språkforskningens ram. Lundell hade 1879 utgifvit sin formellt och äfven sakligt för den senare svenska dialektforskningen grundläggande skrift »Det svenska landsmålsalfabetet». Tamm hade redan skapat sig ett namn som ordforskare.

Digitized by Google

Det var sålunda mognade vetenskapsmän, som redan valt sitt forskningsfält och tillägnat sig metod och skolning, då de genom Bugges besök i Uppsala trädde till honom i ett förhållande af en personlig vänskap, som å deras sida rymde mycket af beundran för den dem i ålder som forskare, erfarenhet, rykte och kanske också genialitet öfverlägsne lärde. Det vetenskapliga utbytet mellan båda parterna blef stort och varaktigt, och en bidragande orsak därtill var just den omständigheten, att Bugge och de hade kommit in på den nordiska filologiens studium från två olika sidor, filologens och ljudhistorikerns, och alltjämt voro inom dessa fack verksamma. Jag har hört flera af de nämnda forskarne med glädje erinra sig de starka intryck, de under uppsalavistelsen mottogo af den snillrike norrmannen, men jag vet också, att denne öppet och oförbehållsamt erkänt de rika lärdomar han skördade af samvaron med sina yngre kolleger. Utbytet var sålunda ömsesidigt. Förbindelserna med Sophus Bugge uppehöllos — åtminstone af flera af de nämnda uppsalalärde — till hans död. De resulterade i ett par fall i verkligt samarbete, så i den något yngre Brates »Runverser», ofta i tankeutbyte öfver vetenskapliga problem, ett tankeutbyte där Bugge kanske lika ofta frågade som svarade.

Att det här på intet sätt är fråga om en af Bugge i Uppsala grundad skola, framgår bäst af den omständigheten, att äfven efter Bugges besök lingvistiken förblef uppsalaforskarnas hufvudstudium på de banor hvar och en redan tidigare slagit in. Noreen håller under de närmaste åren de föreläsningar öfver isländska och fornnorska samt öfver fornsvenska som ligga till grund för hans berömda verk »Altwestnordische Grammatik» och »Altschwedische Grammatik». Tamm fortsätter sina etymologiska studier, hvilka resultera i hans Etymologisk svensk ordbok. — Läffler måste för ohälsa snart under åratal låta tyngre vetenskapligt arbete hvila.

På runologiens fält var Bugge den store upptäckaren och banbrytaren, som åt språkforskningen eröfrade — han jämte Wimmer — en ny litteratur — de urnordiska inskrifterna. Han var den oomstridda auktoriteten, som granskat och tolkat primärkällorna, och blef här hela sin samtids lärare.

Hvad slutligen vidkommer uppgiften eller förmodan, att »Uppsalaskolans» män knappast i tryck offentliggjort något mera betydande inom språk- och runforskningens områden, utan att de underställt detsamma Bugges sakkunniga ompröfning», så faller den på sin egen orimlighet. Bugge skulle helt enkelt, om han också velat och kunnat, svårligen haft tid att på detta sätt granska ens Noreens produktion än mindre då allas. Genom sådana visade tjänster kommer en forskare för öfrigt till sin granskare i en obligation, som måste kvitteras genom ett erkännande och tack i förordet. Där en sådan förbindelse ej erkännes, har man ej heller rätt att förutsätta, att den existerar.

Uppsala den 25 oktober 1907.

Otto von Friesen.

Digitized by Google

Förklaring.

Såsom bakgrund för min framställning af de nordiska språkforskarnas i Uppsala förhållande till professor Bugge lågo hufvudsakligen mina egna minnen och intryck från den tid jag i början af 1880-talet studerade »nordiska språk» i Uppsala. Jag fick då den bestämda uppfattningen, att förhållandet mellan de af mig nämnda vetenskapsmännen och professor Bugge snarast vore att betrakta såsom det af framstående lärjungar till sin ännu mer framstående lärare, och att han af dem vördades såsom en föregångsman samt »vore dem en föresyn i det kaos, som brytningen mellan gamla och nya åsikter i forskningsmetoden åstadkommit», såsom en af dem offentligen yttrade; och därifrån till att bilda en verklig skola är steget ej långt. — Låt vara att, såsom professor von Friesen framhåller, deras och Bugges forskningar delvis rörde sig å skilda områden inom den nordiska språkforskningen, så hindrar detta icke, att en betydlig påverkan kan hafva och äfven verkligen har ägt rum. Dessa områden hänga nämligen så nära ihop med hvarandra, och för den mångfrestande Bugge torde knappast något af dem varit helt och hållet främmande. Det skulle därför nästan varit onaturligt, om ej dessa då yngre vetenskapsmän blifvit påverkade af den vida äldre Bugge, som redan då var erkänd såsom vetenskapsman af högsta rang, och till sin personlighet var så öfverlägsen och betydande. — För oss, som då i Uppsala studerade »nordiska språk», framhöllos jämt och ständigt i synnerhet under seminarii-öfningarna, hvilka en tid leddes af en af Bugges närmaste vänner, Bugges uttalanden och åsikter, och vi uppmanades särskildt att studera hans skrifter. Att sålunda åren närmast efter 1880, då Bugge höll sina föreläsningar i Uppsala, undervisningen i de nordiska språken därstädes i betydlig grad påverkades af honom, det torde icke på allvar kunna jäfvas af någon, som då mer ingående i Uppsala egnade sig åt studier i detta ämne; och åtminstone jag fick det intrycket, att Bugge uti Uppsala bildat en verklig skola, och att efter hans föreläsningar de nordiska språkstudierna där togo en kraftigare fart. Om ock förhållandena sedan dess förändrats, må därför icke glömmas eller förnekas det stora, uppryckande inflytande, som Bugge en gång under en brytningens tid utöfvat å undervisningen i de nordiska språken, och ej heller bör man söka förringa den tacksamhetsskuld, hvari de svenska språkforskarna och särskildt de i Uppsala en gång stått till honom.

Hvad beträffar professor von Friesens angrepp å mitt yttrande: »Knappast torde de också i tryck hafva offentliggjort något mer

Digitized by Google

betydande» etc., medger jag, att detta uttryck var något för generellt, och att jag efter orden »mer betydande» borde tillagt ordet *uppslag* eller något dylikt. Jag vill dock påpeka, *dels* att jag icke yttrade mig kategoriskt, utan att det endast var en förmodan jag framställde, och till denna i dess här förändrade form hade jag grundad anledning af hvad jag har mig bekant rörande ett par af dessa vetenskapsmäns förhållande till Bugge ännu in i hans senaste lefnadsår, *dels* ock att redan i orden *mer betydande*, ligger en ganska stor inskränkning, och att jag sålunda aldrig talat om alla deras vetenskapliga arbeten, och aldrig påstått, att Bugge skulle *granskat* exempelvis Noreens hela produktion, såsom prof v. Friesen tyckes vilja antyda. — Att en vetenskapsman i fråga om ett nytt uppslag eller en ny hypotes inom sin vetenskap inhämtar en annan vetenskapsmans sakkunniga ompröfning, det är ju något ytterst vanligt, men icke torde det vara brukligt, att denne därför, då hans inlägg endast varit af mindre betydande art, omnämnes i företalet. Professor v. Friesens påstående, att man icke har rätt att förutsätta en dylik förbindelse, då den ej kvitterats genom ett erkännande eller tack i förordet, synes mig således sakna berättigande.

K. H. Karlsson.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

DL
601
H6
1907

Stanford University Libraries
Stanford, California

Return this book on or before date due.

Digitized by Google

